

T.C.
GAZI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZİ

19. YÜZYIL OSMANLI TAŞRA İDARESİNDE
AYNARUZ MANASTIRLARI

HADİ BELGE

TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

NİSAN 2018

**19. YÜZYIL OSMANLI TAŞRA İDARESİNDE
AYNARUZ MANASTIRLARI**

Hadi BELGE

**DOKTORA TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

NİSAN 2018

Hadi BELGE tarafından hazırlanan “19. YÜZYIL OSMANLI TAŞRA İDARESİNDE AYNARUZ MANASTIRLARI” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi **TARİH** Anabilim Dalında **Yakınçağ Tarihi** Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Cenk REYHAN

Tarih, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

Başkan : Prof. Dr. Hale ŞIVGIN

Tarih, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye : Prof. Dr. Hamiyet Sezer FEYZİOĞLU

Tarih, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye : Prof. Dr. Selda Kaya KILIÇ

Tarih, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

Üye : Prof. Dr. Bekir KOÇ

Tarih, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Doktora Tezi olduğunu onaylıyorum

Tez Savunma Tarihi: 12/04/2018

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Doktora Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Hilmi ÜNSAL

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Hadi BELGE

24.04.2018

19. YÜZYIL OSMANLI TAŞRA İDARESİNDE AYNARUZ MANASTIRLARI

(Doktora Tezi)

Hadi BELGE

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Nisan 2018

ÖZET

Bugün Yunanistan'ın Halkidiki Yarımadası'nda bulunan ve özerk bir statüye sahip olan Athos Dağı, gerek Hristiyanlık gerekse Bizans Tarihi için mutena bir yere sahiptir. Athos Dağı, Hristiyanlığın ilk dönemlerinden itibaren bir inziva mekânı, 10. asırdan itibaren Bizans manastır hareketinin zirvesini temsil eden ve şöhreti tüm Hristiyan alemince bilinen bir manastır topluluğu, Ortodoksluğun kutsal emanetlerini muhafaza eden mukaddes bir belde, Ortodoks ruhbanlar için bir eğitim ve rehabilitasyon merkezi, dünyanın en zengin el yazması koleksiyonuna sahip bir kültür merkezi ve dünyada kadınların giremediği tek coğrafyadır.

1430 yılında Osmanlı egemenliğine alındığında Aynaroz olarak isimlendirilen yarımada'nın kadim imtiyazları ve yönetim usulleri ruhani idare adı altında korunmuş, ancak tesis edilen mülki idare ile de taşra teşkilatının genel yapısına yaklaştırılmaya çalışılmıştır. Böylece yarımada'da Osmanlı taşrasının belki başka hiçbir yerinde emsiline rastlanamayacak çift başlı bir idare teşekkül etmiştir. Yaklaşık dört asır sorunsuz biçimde devam ettirilen bu statü, devletin merkez ve taşra teşkilatının yeni dünya düzeninin şartlarına göre yeniden düzenlenmeye çalışıldığı 19. asırda, Tanzimat bürokratlarının reform düşünceleri ile karşı karşıya gelmiştir.

İncelememiz, imparatorlukta diğer ruhban beldeleri için de bir model olarak kabul edilen Aynaroz Manastırları idaresinin, Osmanlı taşra idaresinde kendisine nasıl bir yer edindiğini konu almıştır. Bu çalışmada reformcu bürokratların âdem-i merkezi idareleri ortak hukuka ve taşra teşkilatının genel nizamına dâhil etmeye çalışırken karşılaştıkları zorlukları, bu konuda ne tür çözümler üretmeye çalıştıkları ve neticede ne derecede başarı sağladıkları incelenmiştir.

Bunun yanı sıra ülkemizde yönetim boyutları ile fazlaca irdelenmeyen manastırların dâhili idareleri, manastır beldelerindeki ruhbanların bir topluluk olarak idareleri, bu idarelerin İstanbul Fener Rum Patrikhanesi'ne ve merkezi hükümete karşı konumları, manastırların muafiyetleri, manastır mülkleri ile bu mülklerin idaresi bu araştırmanın diğer yönlerini oluşturmuştur.

Bilim Kodu : 116114

Anahtar Kelimeler : Athos, Aynaroz, manastır, Osmanlı, âdem-i merkeziyet, tevsî-i mezuniyet, nizamname, patrikhane, asketizm,

Sayfa Adedi : 426

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Cenk REYHAN

MONASTERIES OF MOUNT ATHOS
IN OTTOMAN PROVINCIAL ADMINISTRATION IN 19 TH.

(Ph. D. Thesis)

Hadi BELGE

GAZİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

April 2018

ABSTRACT

Today Athos Mountain, which is located on the Halkidiki Peninsula of Greece and has an autonomous status, possesses a place for Christianity or a Byzantine date. Mount Athos is a secular retreat from the early days of Christianity, a monastery community that represents the peak of the Byzantine monastic movement from the 10th century onwards and is renowned throughout the Christian world, a sacred town that preserves the sacred relics of the Orthodox, an education and rehabilitation center for the Orthodox believers, a cultural center with the richest collection of manuscripts and the only geography in the world where women can not enter.

When it was taken over by Ottoman rule in 1430, it was named Aynaroz, the caste concessions and administrative procedures of the peninsula was preserved under the name of spiritual administration, but it was tried to be approached to the general structure of the provincial organization with the established property management. Thus, on the peninsula a dual-headed administration formed in the Ottoman province, perhaps in no other place can be encountered This status, which has been maintained without any problems for about four centuries, has faced the reform ideas of Tanzimat bureaucrats in the 19th century, when the central and provincial organization of the state was tried to be rearranged according to the conditions of the new world order. Our research have taken up the of topic The Aynaroz Monasteries administration, which are considered as a model for the other quarters of the empire, had taken up the question of what kind of place the idresin had in the Ottoman provincial administration. This study examines the difficulties that reformist bureaucrats have been trying to incorporate decentralized administration into the general order of the provincial administration, the types of solutions they had been trying to produce, and in the end, how successful they were.

Besides had, the administrations of the monasteries which are not underestimated by the administrative dimensions in our country, the administration of the clergies in monasteries as community, the position of these administrations against the Fener Greek Patriarchate and the central court, the monastery properties, the exemption of the monasteries and the administration of these properties constitute the other aspects of this research.

Science Code : 116114

Key Words : Athos, monastery, ascetism, protos, Ottoman, decentralisation

Page Number : 426

Supervisor : Prof. Dr. Cenk REYHAN

TEŞEKKÜR

Tez sürecinin başlangıcından son aşamasına kadar hiçbir vakit desteğini esirgemeyen, bilgilerinden ve çalışma usullerinden çokça istifade ettiğim danışman hocam Prof. Dr. Cenk REYHAN'a müteşekkirim.

Tez izleme komitesinde bulunan Prof. Dr. Hale ŞIVGIN'a ve Prof. Dr. Bekir KOÇ'a ve doktora eğitimi sırasında üzerimde emeği bulunan tüm hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Ve nihayet manevi desteği nedeniyle eşime teşekkür etmek isterim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELERİN LİSTESİ.....	xv
ŞEKİLLERİN LİSTESİ.....	xvi
RESİMLERİN LİSTESİ	xvii
HARİTALARIN LİSTESİ.....	xviii
SİMGELER VE KISALTMALAR.....	xix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

HRİSTİYANLIK DİNİ VE MANASTIR HAYATI

1.1. GİRİŞ	11
1.2. HRİSTİYANLIK	11
1.2.1. Mezhepler	12
1.2.2. Kiliseler.....	15
1.2.2.1. Otofefal ve Otonom Kiliseler	17
1.2.3. Patriklikler.....	18
1.3. HRİSTİYANLIKTA RUHBANLIK VE ZÜHD HAYATI	19
1.3.1. Hristiyan Din Adamları	19
1.3.1.1. Rahip.....	20
1.3.1.2. Keşiş.....	21
1.3.1.3. Piskopos	23

1.3.1.4. Metropolit ve Patrik	24
1.3.2. Hristiyanlıkta Zühd Hayatı	25
1.3.2.1. Asketizm (<i>Ascetism</i>).....	25
1.3.2.2. Hermitik Yaşam	27
1.4. HRİSTİYANLIK DİNİNDE İBADETHANELER.	27
1.4.1. Kilise	27
1.4.2. Manastır	28
1.4.2.1. İlk Manastırlar ve Manastır Hareketinin Yayılışı	30
1.4.2.2. Yaşayış Usullerine Göre Manastır Türleri.....	33
1.4.2.2.1. Coenobite (Usul-i Müşareket) Tarzı Manastırlar.....	33
1.4.2.2.2. İddiorrhythmic (Usul-i İnfirat) Tarzı Manastırlar.....	34
1.4.3. Manastır Haricindeki İbadethaneler (<i>Askiti, killi vb.</i>).....	34

İKİNCİ BÖLÜM

OSMANLI TAŞRA TEŞKİLATI

2.1. GİRİŞ	35
2.2. TANZİMAT ÖNCESİ OSMANLI TAŞRA İDARESİ	36
2.2.1. Osmanlı Taşra İdaresinde Modernleşme Çabaları	36
2.3. TANZİMAT DÖNEMİ OSMANLI TAŞRA İDARESİ.....	38
2.3.1. Tanzimat Nedir?.....	38
2.3.2. Tanzimat Fermanı'nın Osmanlı Taşra İdaresi'ne Etkileri	40
2.3.3. Taşra Teşkilatının Yeniden Düzenlenmesi Ve Merkezileşme Eğilimi	44
2.3.3.1. Taşra İdaresinde Talimatnameler Dönemi.....	45
2.3.3.2. Islahat Fermanı ve Taşra İdaresine Etkisi.....	46
2.3.3.3. Taşra İdaresinde Nizamnameler Dönemi.....	48

2.3.4. Taşra İdaresinde Yürütülen Reformların Değerlendirmesi.....	52
2.4. MEŞRUTİYET DÖNEMİ OSMANLI TAŞRA İDARESİ	54
2.4.1. Meşrutiyet Döneminde Tartışılan Yönetimsel Kavramlar.....	56
2.5. TANZİMAT VE MEŞRUTİYET DÖNEMLERİNDE KAZA İDARESİ	59
2.5.1. Kaza Müdürlüğü	60
2.5.2. Kaza Kaymakamlığı ve Kaza İdare Meclisleri	61

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA AYNARUZ MANASTIRLARI

3.1. GİRİŞ	65
3.2. OSMANLI HÂKİMİYETİ ÖNCESİNDE AYNARUZ MANASTIRLARI.....	66
3.2.1. Aynaroz'da İlk Manastırlar, Manastır Banileri ve Vakfiyeleri.....	66
3.2.2. Aynaroz'a Farklı Etnik Unsurların Gelip Yerleşmeleri.....	68
3.2.3. Manastırların İdaresi Ve Karis.....	70
3.3. AYNARUZ'UN OSMANLI HÂKİMİYETİNE ALINMASI.....	70
3.3.1. Aynaroz Manastırları İle Yapılan Zimmet Akdi.....	71
3.3.2. Manastırların İmtiyazlarının Gözden Geçirilmesi Ve Yenilenmesi	74
3.4. RUM İSYANI VE AYNARUZ MANASTIRLARI.....	75
3.4.1. İsyan Nedeni İle Alınan Tedbirler	78
3.4.2. İsti'man (Af) Şartları Ve Yeniden Zimmet Akdi.....	85
3.4.3. Rum İsyanının Aynaroz'un İmtiyazlı İdaresine Etkisi	88
3.5. TANZİMAT DÜZENLEMELERİ VE AYNARUZ MANASTIRLARI.....	91
3.5.1. Tanzimat Düzeninin Aynaroz'da Uygulanmaya Başlanması.....	92
3.5.2. Tanzimat ve Aynaroz Mülki İdaresi	94
3.5.2.1. Voyvodalık Dönemi.....	94
3.5.2.2. Muhassıllık Dönemi.....	95

3.5.2.3. Müdürlük Dönemi.....	96
3.5.2.4. Aynaroz'un Kaza Hükümüne Alınması Ve Kaymakam Atanması	99
3.5.3. Islahat Fermanı Ve Osmanlı Taşra İdaresine Ve Aynaroz'a Etkisi.....	102
3.5.3.1. Yeni Mabet Yapımı İle İnşaat ve Tamirat İşlemleri	102
3.5.3.2. Sadaka Ve İane Toplama	104
3.5.4. Osmanlı Taşra İdaresinde Cebel-i Lübnan Etkisi	105
3.5.5. Eyaletten Vilayet'e Geçiş Ve Aynaroz Kazası'nın Selanik'e Bağlanması	106

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AYNARUZ MANASTIRLARI NİZAMNAMESİ VE AYNARUZ RUHANÎ İDARESİ

4.1. GİRİŞ	115
4.1.1. Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin İlanını Hazırlayan Nedenler	116
4.2. AYNARUZ MANASTIRLARININ NİZAMNAMESİ	117
4.3. AYNARUZ RUHANÎ İDARESİ.....	119
4.3.1. Manastır Kompleksi Dışında Bulunan İbadethaneler Ve İdareleri.....	119
4.3.1.1. Hücrelerin İdaresi.....	120
4.3.1.2. Keşişhanelerin İdaresi	121
4.3.2. Manastır Örgütlenmesinde Esas Alınan Usuller (Coenobitic ve Idiorrhhythmic)	125
4.3.3. Manastırların Dâhili İdareleri	127
4.3.3.1. Manastır Kompleksi İçindeki Birimlerin İdareleri	128
4.3.3.2. Başkeşiş (<i>Gomnos /Hegoumenos</i>).....	130
4.3.3.3. Manastır Mütevelli Heyeti (<i>Epitrof</i>).....	134
4.3.4. Aynaroz'un Hükümet Merkezi (<i>Karis</i>) ve Ruhani İdare Temsilcileri.....	137
4.3.4.1. Nazırlar Heyeti ve Başnazır (<i>Prototanom Ve Protos</i>)	140
4.3.4.2. Lonca Heyeti / Cemaati (<i>Sinod Meclisi</i>).....	143

4.3.4.3. Manastırların Dersaadet Ve Selanik'teki Vekilleri.....	150
4.3.5. Aynaroz Manastırları ve Patrikhane İlişkileri.....	153
4.3.6. Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin Değerlendirmesi	157

BEŞİNCİ BÖLÜM

MÜLKÎ İDARE

5.1. GİRİŞ	161
5.2. AYNARUZ MÜLKÎ İDARESİ	161
5.2.1. Aynaroz'da Mülkî İdareyi Temsil Eden Kurumlar Ve Memurlar	163
5.2.1.1. Kaymakam	163
5.2.1.1.1. Kaymakamlıkta Atama, Azl ve Vekâlet Etme	163
5.2.1.1.2. Kaymakamlarda Aranılan Nitelikler ve Kaymakamın Görevleri	167
5.2.1.1.3. Kaymakamların Maaşları Ve Emeklilikleri	172
5.2.1.2. Karantina Dairesi ve Memurları	175
5.2.1.3. Rüşumat Dairesi ve Gümrük Memurları	179
5.2.1.4. Zaptiye Dairesi ve Güvenlik Memurları	182
5.2.1.5. Posta Ve Telgraf Daireleri	185
5.2.1.6. Nüfus Dairesi ve Memurları	191
5.2.1.7. Diğer Daireler ve Memurlar.....	197
5.2.1.8. Kaza İdare Meclisi	199

ALTINCI BÖLÜM

AYNARUZ İDARESİNİN ÖZERKLİĞİ

6.1. GİRİŞ	203
6.2. AYNARUZ İDARESİNİN ÖZERKLİĞİ VE AYNARUZ MANASTIRLARININ İMTİYAZLARI	203

6.2.1. Özerklik (Muhtariyet) ve Eyalat-ı Mümtaze	203
6.2.2. Âdem-i Merkeziyet	209
6.2.3. Aynaroz Manastırlarının Sahip Oldukları İmtiyazlar	212
6.2.3.1. İdari İmtiyazlar.....	214
6.2.3.1.1. Aynaroz Manastırları ile Merkezi Hükümet İlişkileri	219
6.2.3.1.2. Aynaroz'da Ruhanî ve Mülki İdarenin Yetki Çatışması.....	225
6.2.3.1.3. Aynaroz Mülki İdaresi'nin Konumunu Kuvvetlendirme Çabaları	229
6.2.3.2. Ekonomik İmtiyazlar	238
6.2.3.3. Adlî İmtiyazlar	246
6.2.3.4. Güvenlik İmtiyazı	256
6.2.4. Aynaroz Özerkliği İle İlgili Değerlendirme.....	260

YEDİNCİ BÖLÜM

AYNARUZ'UN SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL YAPISI

7.1. GİRİŞ	269
7.2. NÜFUS VE ETNİK YAPI.....	269
7.3. AYNARUZ'DA MANASTIR HAYATINI VE SOSYAL HAYATI DÜZENLEYEN KURALLAR	280
7.3.1. Manastıra Kabul ve Manastırdan Ayrılma	281
7.3.2. Keşişlerin Eğitimi	283
7.3.3. Mülk Edinme Ve Miras	285
7.3.4. Gündelik Yaşam	286
7.3.5. Ödül ve Cezalar.....	289
7.3.6. Kadınların Aynaroz'a Giriş Yasağı	295
7.3.7. Ziyaretler.....	297

7.3.8. Diğer Kurallar	300
7.4. KÜLTÜREL HAYAT	301
7.4.1. Kütüphaneler ve Yazma Eserler	302
7.5. EKONOMİ.....	308
7.5.1. Manastır Mülklerinin Yönetimi ve Manastırların Gelirleri	310
7.5.2. Çiftlikler (<i>Metoh</i>)	313
7.5.3. Manastırların Eflak ve Boğdan Gelirleri.....	318
7.5.4. Sadaka, İane ve Bağışlar	322
7.5.5. Pazar ve Panayır.....	325
7.5.6. Diğer Gelirler ve Gelir Getiren Faaliyetler	326
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	329
KAYNAKLAR	339

Sayfa

EKLER.....	361
EK-1. Aynaroz Manastırları Nizamnamesi.....	361
EK-2. Aynaroz Manastırları Nizamnamesi (Transkript)	362
EK-3. <i>Aynaroz'un Hal-i Hazırasına Dair Layiha</i> (BOA.HR.TO.428/43 – 20 Haziran 1857 tarihli belgenin transkripti)	386
EK-4. Aynaroz ruhbanlarına ait Osmanlıca mahzar örneği.....	388
EK-5. Aynaroz ruhbanlarına ait Rumca mahzar örneği.....	389
EK-6. “ <i>Aynaroz Manastırları Vekilleri</i> ” sıfatı ile mühürlenmiş bir arzuhal	390
EK-7. “ <i>Aynaroz Vekili Yerasimos Lavriotis</i> ” adına basılan bir kartvizit.....	390
EK-8. Aynaroz’a kaymakam tayini hususunda Memurin Komisyonu kararı.....	391
EK-9. Aynaroz kaymakamı adayları için düzenlenen sicil-i ahvâl belgesi	391
EK-10 H.1322/M.1904 tarihli Selanik Vilayet Salname’sine göre Aynaroz Kazası’nda mülki idarenin kurum ve memurları	392
EK-11 Aynaroz’da görev yapan müdür ve kaymakamlar ile görev süreleri ve maaşları	393
EK-12 Osmanlı hâkimiyeti sürecinde Aynaroz idaresinin imtiyazları	395
EK-13 Osmanlı hâkimiyetinden önce Aynaroz Ruhani İdaresi örgütlenmesi.....	397
EK-14 Osmanlı hâkimiyeti sürecinde Aynaroz Ruhani İdaresi örgütlenmesi.....	398
EK-15. Manastır Hayatına Dair Terimler	399
ÖZGEÇMİŞ	405

ÇİZELGELERİN LİSTESİ

Çizelge	Sayfa
Çizelge 3.1. 1822 yılında İstanbul'daki Bostancı Ocağı'na rehin olarak gönderilen Aynaroz rahiplerinin listesi.....	83
Çizelge 3.2. Bir BOA belgesine göre Osmanlı hâkimiyeti sürecinde Aynaroz mülki idaresi.....	112
Çizelge 4.1. Arşiv belgelerine göre Aynaroz'da bulunan manastır haricindeki ibadethaneler ve bağlı olduğu manastırlar.....	124
Çizelge 4.2. Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'ne göre Aynaroz'da bulunan manastırların türleri.....	126
Çizelge 5.1. 1904 Tarihli Selanik Vilayet Salnamesi'ne göre Aynaroz'da Rüşumat Dairesi'nde görev yapan memurlar.	182
Çizelge 5.2. 1904 Tarihli Selanik Vilayet Salnamesi'ne göre Aynaroz Posta ve Telgraf Daireleri'nin bir yıllık gelir ve giderleri.....	191
Çizelge 6.1. H.1322/M.1904 tarihli Selanik Vilayet Salnamesi'ne göre Osmanlı Devleti'nin taşra idaresi birimleri.....	209
Çizelge 6.3. Yeni düzenlemeler karşısında Aynaroz ruhbanlarının muafiyet talepleri .	263
Çizelge 7.1. Bir BOA belgesine göre Aynaroz manastırları ile ona bağlı ibadethanelerde bulunan nüfus mevcudu.....	273
Çizelge 7.2. 1877 yılında yapılan bir sayımına göre Aynaroz'un genel nüfusu ve nüfusun etnik unsurlara göre dağılışı.....	274
Çizelge 7.3. Selanik Vilayet Salnamalarına göre 19. yüzyılda Aynaroz nüfusu.	278
Çizelge 7.4. H.1312/M.1895 tarihli Selanik Vilayet Salnamesi'ne göre Aynaroz Manastırlarının nüfusları ile kaza merkezine uzaklıkları.	278
Çizelge 7.5. 19.asırda Aynaroz'a ve Aynaroz'dan başka taraflara gerçekleşen sürgünler	294
Çizelge 7.6. BOA belgelerine göre Aynaroz Manastırlarının metohları	314

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 4.1. Lavra Manastırı'nın mimari planı.....	130

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 1. Karis'te bulunan ve ruhani idarenin başkanı olan Başnazır'ın (<i>Protos</i>) hem ikametgâhı hem de ofisi olarak kullanılan <i>Protaton</i>	401
Resim 2. <i>Epistates</i> (Lonca Heyeti)	401
Resim 3. İviron Manastırını Hegoumenosu	402
Resim 4. Lonca Heyeti emrinde görev yapan Arnavut asker	402

HARİTALARIN LİSTESİ

Harita	Sayfa
Harita 1. Hilandar ve Zograf Manastırları arasındaki hudut anlaşmazlığı için Osmanlı makamları tarafından hazırlanan harita.....	402
Harita 2. Aynaroz Yarımadasının da bulunduğu Halkidiki Yarımadası	403
Harita 3. Aynaroz Yarımadası	404
Harita 4. Agion Oros (Aynaroz) : Kutsal Dağ	404

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar

Açıklamalar

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tebliğ
AMN	Aynaroz Manastırları Nizamnamesi
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
DAGM	Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü
Ed.	Editor
Haz.	Hazırlayan
H.	Hicrî
M.	Miladî
R.	Rumî
md.	Madde
s.	Sayfa

1. GİRİŞ

Tüm Osmanlı vilayetlerini kapsayacak birörnek bir taşra teşkilatı modeli geliştirmek 19. asır Osmanlı bürokratlarının başlıca meseleleridendi. Süreç, imparatorluğun en önemli modernleşme hamlesi olan Tanzimat ile başlamış, ülke içinde ve dışında yaşanan gelişmeler reformistleri, taşra idaresine çekidüzen vermeye mecbur etmişti.¹

İmparatorluğun özellikle Arap memleketlerinde ve Balkan coğrafyasındaki ahalisinin nüfus özellikleri, tesis edilmeye çalışılan yeni vilayet teşkilatının önünde aşılması gereken ciddi bir engel gibi duruyordu. Zira sadece Arapların yaşadığı ya da sadece Hristiyan ahalinin bulunduğu bir beldeyi taşra idaresinin genel nizamı çerçevesine dâhil etmek oldukça zor bir işti. Üstelik daha Osmanlı egemenliğe katılırken bir takım imtiyazlar elde eden, bu ayrıcalıklı statülerini asıllarca devam ettiren ve birçoğu “*eyalât-ı mümtaze*” olarak anılan özel yönetimli yerlerin varlığı meseleyi daha da zorlaştırıyordu.

Tanzimat’ın ilanından sonra Osmanlı taşra idaresine nizam verme işi uzun süre talimatnameler ile yürütülmüştür. 1841-1842, 1849, 1852 ve 1858 yıllarında ilan edilen talimatnameler ile taşra idaresi merkeziyetçi esasa göre yeniden düzenlenmeye çalışılmıştı. Ancak modern anlamda yeni bir vilayet teşkilatına doğru atılmış en ciddi adım 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi ile başlamış, onu 1871 vilayet nizamnamesi takip etmişti.²

Taşra idaresindeki farklı uygulamaları ortadan kaldırmak, merkezi idare ile bağları gevşek olan idari birimler üzerinde bu bağı kuvvetlendirmek, bu suretle merkezin otoritesini tesis etmek ve vilayetlerin idare ahengini sağlamak için çok çaba sarf edilmişti. Bütün bu düzenlemeler ve onca uğraştan sonra Tanzimatçılar, modern bir vilayet teşkilatının temellerini atmayı başarmışlardı. Ancak başta mümtaz eyaletler olmak üzere statüleri farklı olan bazı taşra birimleri bu ortak hukuka dâhil edilemedi. Bunda bazı devletlerin müdahaleleri de etkili olmuştu.

Tanzimat dönemi reformlarının idaredeki temel anlayışı olan merkeziyetçilik, II. Meşrutiyet Dönemi’nin iktidar partisi olan *İttihat ve Terakki Partisi* yöneticilerinin de temel görüşüydü. Bu nedenle Osmanlı modernleşmesi çok uzun bir süre katı bir merkeziyetçi anlayış ile yürütülmüştü. Tanzimatçıların uzun bir süredir tavizsiz bir biçimde uyguladığı merkeziyetçilik ilk kez Mithat Paşa’nın Tuna Vilayeti’ndeki

¹ Reyhan, C. (2015). “1864-1871 Vilayet Nizamnamelerinde İdare Meclisleri: Osmanlı Taşrasında “Birörnek Yönetim Modeli”nin Teşkili Sorunu.” TODAİE-TİAV Ortak Yayını-1864 Vilayet Nizamnamesinin 150. Yılı Sempozyum Bildirisi, Ankara, 53.

² Tural, E. (2005). “Bir Belge:1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ve 1876 İdare-i Umumiye-i Vilayet Talimatnamesi”. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 14 (1)

uygulamaları ile yumuşama eğilimi göstermiş, Kanun-i esasi’de yer alan *tevsi-i mezuniyet* ve *tefrik-i vezaiif* kavramları ile esnetilebileceğinin sinyalleri verilmişti.³

Merkeziyetçiliğe açıkça karşı çıkarak onun yerine âdem-i merkeziyetçiliği taşra teşkilatının bir anlayışı olarak kabul edilmesini ilk öneren Prens Sabahattin’in oldu. Prens’in fikirleri İttihat ve Terakki Partisi’nin önde gelen ismi Ahmet Rıza ve gazeteci Hüseyin Cahit tarafından şiddetle eleştirildi. İttihatçılar, Prens’in âdem-i merkeziyetçiliğinin devrin siyasal şartları içinde Osmanlı Devleti teşkilat yapısına uygun olmadığını, bu usulün taşra birimleri ile merkezi idarenin bağlarını zayıflatacağını ve nihayet bazı kopmalar yaşanacağını, bu süreçten ilk olarak mümtaz eyaletlerin etkileneceğini, bu usulü kabul etmenin bu yerleri Yunan’a teslim etmekle eşdeğer olduğunu savunmuşlardı. Böylece II. Meşrutiyet döneminde ortaya çıkan bu fikri münakaşa ile idare tarihimizin bugüne kadar devam edecek olan en ciddi usul tartışması başlamış oluyordu.⁴

II. Meşrutiyet dönemi aydınları, Prens’in savunduğu fikirlerin anayasada yer alan ve vilayet yönetiminde yetki genişliğini (*tevsi-i mezuniyet*) ve görevler ayrılığını (*tefrik-i vezaiif*) ifade eden kavramlardan daha öte taşra birimlerinin özerkleşmesine neden olacak ve federalizmle sonuçlanacak bir anlayışı içerdiğini iddia etmişler ve bunu siyasi âdem-i merkeziyet kavramı ile izah etmişlerdi.

İlerleyen dönemde, yeni tanımlamalar ve yeni izahlar ile âdem-i merkeziyet kavramı aydınların ve mülkiye mensuplarının gündeminden hiç düşmemiştir. Bugün geldiğimiz noktada idare hukuku açısından âdem-i merkeziyet; *idari âdem-i merkeziyet* ve *siyasi âdem-i merkeziyet* olmak üzere iki başlıkta incelenmektedir. İdari âdem-i merkeziyet ise *hizmet âdem-i merkeziyet* ve incelememiz açısından çok önemli olan köy, belediye ve komün (cemaat) idarelerinin içinde yer aldığı “*mahalli âdem-i merkeziyet*” olarak alt gruplara ayrılmıştır.⁵ Birgül Ayman Güler; Prens Sabahattin’in bir idare usullü olarak tartışmaya açtığı âdem-i merkeziyet kavramını “*yerinden yönetim*” tabiri ile izah ederken;

³ Berkes, N. (2012). *Türkiye’de Çağdaşlaşma* (haz. A. Kuyaş). (On sekizinci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 312.

⁴ Güler, B. A. (2000). “Yerel Yönetimleri Güçlendirmek mi? Ademi Merkeziyetçilik mi ?” *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 9 (2), 15-16.

⁵ Özçelik, A. S. (1966). “İdari Muhtariyet”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 32 (1), 4-9.

Cenk Reyhan'a göre Prens'in zihin dünyasındaki kavram, Batı dillerinde “*décentralisation*” olarak ifade edilen ve merkezsizleşme eğilimini karşılık gelmektedir.⁶

Âdem-i merkeziyet kavramı sebep olduğu tartışmalar ile Osmanlı Devleti'nin taşra örgütlenme yapısından yola çıkan izahlarla, “*bölgesel devlet*” gibi yeni bir takım tanımlamalara ve tartışmalara da neden olmuştur.⁷ Ancak bu gibi kavramsal tartışmalarda doğru izahlar ya da tespitler yapılabilmesi için özellikle Osmanlı taşra örgütlenmesinde kuraldan ayırık olan birimler üzerinde detaylı incelemeler ve analizler yapılması gerekmektedir. Bu anlamda Aynaroz mülki ve ruhani idareleri üzerinde yaptığımız incelemenin idare tarihimizin daha iyi anlaşılmasına vesile olacağı kanaatindeyiz.

Aynaroz, yukarıda Tanzimat ile başlatarak bir nevi tarihçesini vermeye çalıştığımız Osmanlı modernleşmesinin taşra teşkilatı ile ilgili idari düzenlemelerinde reformcuların karşılaşmış oldukları en ciddi problemlerden birini, yani “*imtiyazlı beldeleri*” temsil etmektedir. Nitekim Osmanlı bürokratları bir taraftan tüm Osmanlı vilayetlerini ortak hukuka dâhil ederek idarede bir ahenk oluşturmanın yollarını ararken; diğer taraftan özel statüleri ferman ve beratlar ile oluşturulan ve değiştirilmesi asla caiz görülmeyen bu yerleri bu genel nizama dâhil etmenin gayreti içerisindeydiler. Öte yandan aynı imtiyazlı beldeler âdem-i merkeziyetçi fikirlere yapılan tenkitlerin yine odak noktasını oluşturmuştu. Kısacası özel statülü yerler genel nizama dâhil edilemedikleri için bir sorun, merkez ile bağları zayıf oldukları için bir risk unsuruydular. Şüphesiz ki Aynaroz bu reformculara bu zorlukları yaşatan beldelerden bir tanesiydi.

Aynaroz bugün Yunanistan'da Selanik'in Halkidiki yarımadasında bulunmaktadır. Yarımada doğal barınma imkânları ile Hristiyanlığın erken dönemlerinden itibaren münzevi yaşam arzusundaki asketiklerin ve bunu daha katı biçimde yaşamak isteyen hermitlerin tercih ettiği bir mekân olmuştu. Burada ilk manastırın kurulması ve Aynaroz'un tüm Ortodoks dünyasınca şöhreti bilinen bir yer haline gelmesi 10.yüzyıldadır. Özellikle Hz. İsa ve Hz. Meryem'e atfedilen bir menkıbeye dayanarak buraya kadınların girişinin yasaklanması Athos Dağı'nı ruhbanlar için emsallerine göre daha rağbet görülen bir inziva mekânı, siviller için ise merakı celbeden bir yer makamına taşımıştır.⁸

Aynaroz zaman içinde Ortodoksluğun “*emanet-i mübarek-i diniyyesi*”ni yani kutsal emanetlerini muhafaza eden ve ziyaret edilmesi hac vazifesini yerine getirmekle eşdeğer

⁶ Güler, a.g.m. 15. ve bkz. Reyhan, C. (2007). *Osmanlı'da İki Tarz-ı İdare (Merkeziyetçilik- Âdem-i merkeziyetçilik)*. Ankara: İmge Yayınları, 71.

⁷ Nalbant, A. (1997). *Üniter Devlet: Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye*. (Birinci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi yayınları

⁸ Eyice, S. (1991). “Aynaroz”. *İslam Ansiklopedisi*, 4, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 267-268.

kabul edilen mukaddes bir belde, Ortodoks mabetler için din adamı yetiştiren bir okul, ahlaka ve mezhebe aykırı hareket eden ruhbanların rehabilite edildiği bir merkez, bazen patriklerin seçildiği, bazen emekli patriklerin vakit geçirdiği bir inziva mekânı, her biri bir bağımsız teşekkül olan yirmi manastırı ile bir manastırlar cumhuriyeti, pek çok milletten insanı bir araya getirerek etkileşimde bulunmasına vesile olan bir platform ve binlerce el yazması eseri barındıran zengin kütüphaneleri ile ilim dünyasının ilgi odağı olmuştur.⁹

Aynaroz'un imtiyazlı statüsü Bizans döneminde oluşmuştur. Manastır kurucularının bırakmış oldukları *typicon* (*typika*) adı verilen vakfiyeler ile bazı Bizans imparatorlarının ruhbanlara ve manastırlara imtiyazlar sağlayan belgeleri Athos Dağı'nı, imparatorluğun imtiyazlı bir beldesi haline getirmiş aynı şekilde söz konusu belgelerin hükümleri zamanla Kutsal Dağ'ın (Aynaroz) yasaları halini almıştı.¹⁰ Yarımada her manastır kendi idaresinde bağımsızdı. Ancak bir topluluk olarak manastırlar her bir manastırın başkeşişi (gomnos) ile temsil edildiği yirmi üyeli *Epistates* (Lonca Heyeti) adı verilen bir istişare ve denetim meclisi ile bu meclis içinden seçilen dört üyeli bir yürütme organı olan *Episthasis* (Nazırlar Heyeti) tarafından temsil ediliyordu. Athos Dağı ruhani topluluğunun hükümet merkezi Karis'ti ve burada ruhani idarenin başkanı olan *Protos* (Başnazır) ile protosun makam ofisi olarak kullanılan *prototanom* bulunmaktaydı. Athos Dağı, II. Andronikos döneminden itibaren bu ruhani örgüt yapısı ile tüm Ortodoks ruhani örgütlenmesinin yönetim merkezi olan İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlanmıştır.¹¹

Yarımadanın 1430 yılında Türkler tarafından fethedilmesi ile Aynaroz manastır topluluğunun statüsünün ne olacağı hususu ilk kez gündeme gelmişti. Fetihten sonra Osmanlı Devleti klasik dönem taşra teşkilatlanmasının bir gereği olarak yarımadayı bir kaza hükmüne almış ve yarımadaya "voyvoda" unvanı ile bir mülki amir atamıştır. Böylece Aynaroz'da ruhani idarenin yanında mülki idare de tesis edilmiş oluyordu. Aynaroz'un Osmanlı hâkimiyetinde geçirmiş olduğu yaklaşık altı asırlık müddette yaşanan ilk kırılma bu suretle gerçekleşmiş oldu. Zira öngörülen bu statü esasen her iki idarenin yetki ve görev paylaşımını belirleyen bir düzenlemeydi. Ruhani idare artık yarımadanın tek

⁹ Efhymios, K. L. (1987). "The Mount Athos Manuscripts And Their Cataloguing." *The Knowledge Bank at The Ohio State University-Slavisch Seminarium*. Amsterdam, 108.

¹⁰ Symrlis, K. (2000). The Management of Monastic Estates: The Evidence of the Typika. (Ed. J. Thomas, A. Constantinides). *Byzantine Monastic Foundation Documents - Dumbarton Oaks Research Library And Collection*, Book XXXV, Volume 1, Washington, D.C. 245.

¹¹ Musa Kazım. (R.1329, 1 Nisan). "Aynaroz Tarihçesi". *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, 4.Sene, 19.Cüz, 1194-1199.

otoritesi değildi. Mülki idarenin varlığı, ruhani idareden sorumlu olan Lonca Heyeti ve Nazırlar Heyeti yetkilerinin ruhani işler ve bazı beledi meseleler ile sınırlı olacağı anlamına geliyordu. Manastırlar ruhani açıdan patrikhaneye mülki idare olarak da padişaha bağlıydılar.

Bununla birlikte ruhbanlar, klasik dönemin rahat şartlarında bu sınırlamanın etkisini hissetmemişlerdi. Nitekim ruhani örgüt yapılarına dokunulmamış, manastırlar Bizans döneminden elde etmiş oldukları ayrıcalıklarını muhafaza edebilmişlerdi. İlk dönem padişahlarının himayeleri ve imtiyazları tasdik eden ferman ve beratları ile imtiyazlı statü korunmuş hatta bunlara yeni kazanımlar ilave edilmişti. Öyle ki ruhbanların yetkileri kağıt üzerinde sadece dini alan ile sınırlı görünse de fiili olarak sanki yarımadanın tek otoritesiymiş gibi hareket ediyorlardı.

19.yüzyıl ruhbanlar ve manastırlar için bu derece rahat olmayacaktır. Zira imparatorluk içerde ve dışarda yaşanan olumsuz gelişmelerin etkisiyle başta merkez ve taşra teşkilatı olmak üzere pek çok alanda ciddi bir reforma hazırlanıyordu. Tanzimat olarak adlandırılacak bu büyük modernleşme hamlesinin taşra idaresine, taşra birimlerine etkisi kaçınılmazdı. Acaba Aynaroz idaresi, Tanzimat'ın Osmanlı taşrası için öngördüğü yeni düzenden ve onun sonucu olan yeni uygulamalardan nasıl etkilenecekti? Tanzimatçıların merkezîyetçi yaklaşımlarına rağmen özel statü ve tarihi imtiyazlar korunabilecek miydi? Manastırları temsil eden Aynaroz ruhani idaresi, Tanzimat'ın yeni vilayet düzeninde kendisine nasıl bir yer edinecekti? Öte yandan bu modernleşme hareketinin yükünü omuzlayan reformistler, sorunlardan arınmış ve tüm Osmanlı ülkesinde uygulanabilecek bir taşra teşkilatı oluşturmayı başarabilecekler miydi? Yeni taşra düzeni, özel statülü yerler dikkate alınarak mı hazırlanacaktı yoksa özel statülü yerlerin idaresi yeni taşra teşkilat düzenine mi yaklaştırılmaya çalışılacaktı?

İncelememizde bu sorulara cevaplar aranmış, Tanzimat modernleşmesinin Aynaroz ruhbanlarının yaşamına ve özellikle Aynaroz idaresine etkileri bu çalışmanın konusunu teşkil etmiştir. Tezimizde Aynaroz idaresi tarihinin 19.yüzyılda özellikle kırılma olarak kabul edeceğimiz gelişmeleri üzerinden hareket edilmiştir. Bu anlamda incelememizin esasını 1839 ile 1912 yılları arasındaki zaman dilimi oluşturmuştur. Zira Aynaroz'un imtiyazlı statüsü Tanzimat düzenlemeleri ile tartışmaya açılmış, başta *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*'nin hazırlanması olmak üzere en önemli düzenlemeler bu sürede gerçekleşmiştir. Bununla birlikte 19.asrın ilk yarısında sadece Rum isyanı ile onun takip eden birkaç sene incelenmiştir.

İncelememizde Aynaroz idaresi, gerek ruhanî idare gerekse mülki idare olarak ayrı ayrı ele alınmıştır. Ancak bu çalışmada Aynaroz'u diğer taşra birimlerinden farklı ve özel kılan ruhani idaresi ve bu idareye ait örgüt yapısı daha çok öne çıkarılmıştır. Ruhani idarenin Osmanlı taşra idaresindeki statüsünün yanı sıra, mülki idareye, merkezi hükümete ve patrikhaneye karşı konumunu da analiz edilen çalışmanın idare hukuku ile ilgili araştırmalara da katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) belgeleri bu çalışmanın ana kaynağını oluşturmuştur. BOA'da bulunan Aynaroz ile ilgili iki bin civarındaki belgeden belirtilen tarihlerle ilgili olanları transkript edilerek tez içinde kullanılmıştır. Bazı belgelerde yer alan ifadeler mealen; bazılarında ise orijinal haliyle kullanılmıştır. Bu ikinci tür olan ifadeler metin içinde *italik* yazı tarzı ile yer almıştır.

Aynaroz manastır topluluğunun ruhani örgütlenmesinin esasını teşkil eden kadim kuralların süreç içinde takip ettiği değişimleri takip edebilmek ve mukayeseli değerlendirmeler yapabilmek için Athos manastırları tarihinin ilk belgeleri olan vakfiyeler (*typika/typicon*) ile Osmanlı padişahlarının fermanları ve *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*'nden yararlanılmıştır. Bu maksatla, Bizans İmparatoru Tzimiskes typikası ile Athos'ta ilk manastır olan *Lavra*'nın kurucusu Aziz Athanasios'a ait tipikaların üzerinde inceleme yapan *George Dennis*'in çalışmalarından faydalanılmış, Yavuz Sultan Selim'in Aynaroz ruhbanlarına hitaben yazılmış fermanı ve nihayet ruhani örgütlenmenin son şeklinin verildiği *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi* hükümleri mukayeseli olarak incelenmiştir.

18 fasıl ve 153 maddeden oluşan nizamname ile yukarıda bahsettiğimiz (yirmi sekizer hüküm içeren) her iki vakfiye, özellikle ruhani örgütlenme ile ilgili değerlendirmelerde çokça müracaat ettiğimiz kaynaklar olmuştur. Ruhbanlara Osmanlı döneminde ilk imtiyaz belgesinin II. Murat tarafından verildiği, aynı şekilde Fatih Sultan Mehmet döneminde de imtiyazları tasdik eden hatta genişleten bir fermanın ısdar edildiği bilinmektedir. 1913 yılında yayınlanan "*Resimli Ay*" dergisinde, Aynaroz tarihçesini yazan Musa Kazım'ın da ifadesine göre bu imtiyaz belgeleri bulunamamıştır ancak bulunmasına da ihtiyaç yoktur. Zira daha sonra yazılan fermanlarda hem bu belgelere atıflar yapılmakta hem de bu hükümler tasdik edilmektedir. Yavuz Sultan Selim'in ruhbanlar için belirlediği on hükmü içeren fermanı bunlardan biridir. Ferman transkript edilerek tezimiz içinde kullanılmış ve tam metni ekler kısmında yer almıştır.

Çalışmamız içinde çokça müracaat edilen bir başka kaynak türü seyahatnamelerdir. Yarımada Evliya Çelebi gibi Müslüman seyyahların yanında, araştırmamıza konu olan 19.yüzyılda Rus asıllı bir Slav dilbilimci olan Viktor Grigoroviç, özellikle el yazmaları hakkında incelemelerde bulunmak üzere Robert Curzon ile Webber Smith, Henry Fanshawe Tozer gibi seyyahlar tarafından ziyaret edilmiştir. Tezimizde seyyahların yarımadanın yönetiminden daha ziyade ruhbanların manastırlardaki gündelik yaşamları, yarımadaadaki sosyal hayat ve ruhbanların ekonomik uğraşları ile manastır kütüphanelerinin içeriği hakkında aktardıkları bilgilerden istifade edilmiştir.

Literatür eserler ile ilgili taramamızda ülkemizde Aynaroz'un bir yüksek lisans çalışması ve bir makale dışında herhangi doktora tezinin veya akademik çalışmanın konusu olmadığı oysaki ülke dışında yarımadanın tarihi ile ilgili incelemelerden başka manastırlardaki etnik unsurlardan, kütüphanelerinde bulunan yazmalara, müzik eserlerine, ikonalara ve bazı manastırların sahip olduğu kulelere kadar yarımadanın pek çok yönünün çalışma konusu yapıldığı görülmüştür. Bununla birlikte bu çalışmalarda Aynaroz hakkında Osmanlı arşivlerinde bulunan belgelerin incelenmemiş olması büyük bir eksiklik. Bu anlamda tezimizin gerek ülke içinde gerekse ülke dışında Aynaroz için yapılan araştırmalarla ilgili bu boşluğu dolduracağı malumdur. Bu araştırmalar için eksik kalan bir diğer yön de manastır kütüphanelerinde ve arşivlerinde bulunan ferman ve beratların incelenerek bilgi dağarcığımızı kazandırılmasıdır. Bunun için şu an Yunanistan'da yer alan ancak özerk bir konumda bulunan Athos Dağı Manastırları ile manastırların halen ruhani anlamda bağlı bulunduğu İstanbul Fener Rum Patrikhanesi'nin ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ortak bir çalışma çerçevesinde uzlaşmasına ihtiyaç vardır. Bizim bu tezi tamamlamak üzere olduğumuz dönemde Atlas Dergisi'nin 2016 yılında yayımlanan 282. sayısında yer alan bir habere göre bakanlık yetkilileri konuyla ilgili böyle bir çalışma hazırlığı içerisinde.

Osmanlı bürokratları tarafından Osmanlı taşra idaresinin bir parçası haline getirilmeye çalışılan ve 19.asırdaki durumunu, özellikle ruhani idare noktasından incelemeye çalıştığımız, Aynaroz Manastırları ile ilgili tezimiz yedi bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Athos Dağı Manastırlarının kurulmasının, Hristiyanlık tarihine mahsus olan sebeplerini; ikinci bölümde ise Aynaroz Manastırlarının da etkileneceği Osmanlı modernleşmesini hazırlayan nedenleri ve başlıca reformları inceleyerek okuyucuyu 19. asırda Aynaroz Manastırlarının durumunu tartışacağımız asıl konumuza hazırlamaya çalıştık. Ayrıca manastır tarihine ait *ktetor* ve *typica*, *asketizm* ve *hermitizm*

gibi kavramları, manastırların örgütlenme içimleri olan *cenobitic* ve *Idiorrhythmic* yaşayış usullerini ve *askiti*, *killi* gibi manastır harici olan mabetleri bilmeden Aynaroz ruhani idaresinin örgütlenme biçiminin iyi anlaşılamayacağını düşündük. Aynı şekilde ikinci bölümümüzde Osmanlı bürokratlarının Aynaroz ruhani ve mülki idarelerine yaklaşım tarzını anlayabilmek için reformistlerin taşra düzenlemelerindeki amaçlarını ve karşılaştıkları güçlükleri hatırlayalım istedik. Bu açıdan ikinci bölümde bu düzenlemeleri talimatnameler dönemi ve nizamnameler dönemi adı altında iki kısma ayırdık ve bir kaza olan Aynaroz idaresinin emsallerinden farklı ve özel olan statüsünü fark edebilmek için Tanzimat dönemi kaza idaresi hakkında kısaca bilgi verdik.

Üçüncü bölümde Aynaroz Manastırlarının Osmanlı hâkimiyetine alınmasından 19.asıra kadar olan süreci kısaca özetledikten sonra bu yüzyılda Aynaroz'un Osmanlı egemenliğinde geçirdiği süre ile ilgili ikinci kırılma olarak addedebileceğimiz Rum İsyanı'nın Aynaroz'a ve Osmanlı bürokratlarının zihinlerindeki Aynaroz algısına etkileri incelenmiştir. Nitekim bu bölümde yer alan başlıklarımızda da görüldüğü üzere Aynaroz bu hadiseden hemen sonra Tanzimat döneminin yeni taşra idaresinin şartlarına hazırlanmıştır.

IV. Bölüm'de Aynaroz'u diğer Osmanlı taşra birimlerinden farklı kılan *ruhani idaresi* ele alınmıştır. Bu bölümde ruhani idare başta Aynaroz Manastırları için hazırlanan Nizamname hükümleri çerçevesinde incelenmiş, nizamnamenin hazırlanmasının gerek ruhbanların imtiyazları, gerek Aynaroz'un özel statüsü, gerekse Osmanlı bürokratlarının tesis etmeye çalıştıkları yeni vilayet teşkilatı açısından ne anlama geldiği analiz edilmeye çalışılmıştır. Yapılan analizlerin tipika, fermanlar ve nizamname ekseninde yürütülmüş olması Aynaroz Manastırlarının Bizans dönemi, Tanzimat öncesi dönem ve Tanzimat sonrası dönem olmak üzere üç farklı dönem dikkate alınarak karşılaştırmalı değerlendirme yapma imkânı vermiştir. Bu bölümde detaylarını vermeye çalıştığımız ruhani idarenin örgüt yapısı ile ilgili bilgi ve değerlendirmelerin ülkemizdeki bu alanda yapılan akademik çalışmalar açısından bir orijinallik teşkil ettiği düşüncesindeyiz.

V. Bölüm'de Aynaroz'un Osmanlı taşra teşkilatının sıradan bir kazası haline getirme çabalarının en büyük dayanağı olan mülki idare ele alınmıştır. Bu bölümde ahali sadece ruhbanlardan oluşan, kadınların ve ailelerin bulunmadığı bir belde mülki idare memurlarının yaşadıkları zorlukları, bunun yanı sıra, bu tarz bir belde Tanzimat'ın

öngördüğü yeni nizamın nasıl uygulanabileceği, bu nizamın gereği olan yeni kurumların ne kadar ikame edilebildiği belgeler ve somut örneklerle anlatılmaya çalışılmıştır.

VI. Bölüm'de Aynaroz idaresinin idari, adli, ekonomik ve güvenlik konularındaki imtiyazları değerlendirilerek özerkliği, bir idari muhtariyete haiz olup olmadığı ve nihayet Aynaroz'un âdem-i merkezi bir idare sayılıp sayılamayacağı tartışılmıştır. Aynı şekilde Aynaroz ruhani idaresi ile mülki idare arasındaki yetki ve otorite çatışması, ruhani idare ile merkezi hükümet arasındaki ilişkiler mercek altına alınmıştır. Bu bölümde belgeler eşliğinde yaptığımız bazı değerlendirmeler Aynaroz ile ilgili bazı kanaatleri değiştirecek ve bazı eksik bilgileri de tamamlayacak mahiyettedir. Çalışmamız bu yönüyle idare tarihimiz açısından da önem arz etmektedir.

VII. Bölüm'de ise nizamnamede yer almayan ancak manastırların idaresini ve yarımada'nın sosyal hayatını düzenleyen diğer kurallar ile manastırların gelirleri, manastır mülklerinin yönetimi, zengin kütüphaneleri ve el yazmaları hususları incelenmiştir. Yarımada'nın nüfusu ve etnik yapı bahsinde, Aynaroz idaresine etki yapması nedeniyle 19. yüzyılın ikinci yarısında giderek artan Rus nüfusu ve nüfuzu meselesine zaman zaman detaylı biçimde değinilmiştir. Burada yer alan bazı belgeler ise gerek siyasi tarih ve gerekse Balkan Tarihi açısından mühim bilgiler içermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HRİSTİYANLIK DİNİ VE MANASTIR HAYATI

1.1. GİRİŞ

Manastır hayatı ve manastır hareketi Hristiyanlık tarihinin önemli bir parçasıdır. Manastırlar Hristiyan din adamı yetiştiren kurumlar olduğu kadar, aynı zamanda bu dinin en saf şekliyle yaşandığı, öğretilerinin tartışıldığı, usullerin oluşturulduğu müesseselerdir.

Mısır çöllerinde doğan ve kısa sürede Anadolu topraklarını etkileyen manastır hareketi burada kilise babaları tarafından yeniden yorumlanmış ve Bizans manastır hareketinin zirvesi olarak kabul edilen Athos Dağı'nda (*Aynaroz*) gelişmesini tamamlamıştır. Zaman içinde elde ettiği çeşitli imtiyazlar ile kurumsal yapısını güçlendiren Aynaroz Manastırları önce Bizans İmparatorluğu, ardından egemenliğini tanıdığı Osmanlı İmparatorluğu'nun taşra idarelerinin ayrıcalıklı bir beldesi olmuştur.

İncelememizin bu bölümünde, manastır hayatına dair kavramların tarihi gelişimi ve Aynaroz Manastırlarının kurumsallaşma süreci, Hristiyanlık tarihi içinde irdelenecektir.

1.2. HRİSTİYANLIK

Filistin'de dünyaya gelen Hz. İsa, yaklaşık otuz yaşlarında Mesihliğini ileri sürerek daha sonradan Hristiyanlık adı ile anılacak olan dinin tebliğine başlamıştı. Dört İncil'e göre; üç yıl kadar süren bir tebliğ döneminden sonra, Yahudi inançlarına hakaret ettiği gerekçesi ile Hz. İsa, Romalı ve Yahudi işbirlikçilerce ve çarmıha gerilmek suretiyle öldürülmüştü.¹ O'nun ölümünü takiben "*İsa'nın dinine tabi olanlar*"ı yani "*Mesih yanlıları*"nı ifade etmek için *Christian* (Hristiyan) kelimesi kullanılmıştır.²

İsa'nın ölümünden sonra on iki havari ve ardından görevlendirilen yetmiş müridi bu ilahî mesajı en ücra noktalara kadar taşımışlardı. *Kilise Tarihi*'ni yazan *Eusebios*'un³

¹ Demirci, K. (1998). "Hristiyanlık". *İslam Ansiklopedisi*, 17. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları 330.

² Şemsettin Sami. (1996). *Kâmûs-ı Türkî*. (7. Baskı). İstanbul: Çağrı Yayınları, 578. *Hristiyan* kelimesi 1. yüzyılın sonlarına doğru kullanılmıştır. Bkz. Demirci, 1998, 329.

³ Eusebios, İ.S. 275'te Filistin'de doğmuş zamanla bu kentin piskoposluğu görevinde bulunmuş, Hristiyanlığın paganizme karşı savunulduğu "*Kilise Tarihi*" isimli eserin müellifi olması hasebiyle Hristiyan dünyası için önemli bir isimdir. Eusebios'a göre; İncil ve piskoposların ilham almış sesleri her yerde duyulmaya başlandı. İnsanlar önceleri atadan kalma pagan dinine inanıyorlardı, daha sonra bu sese kulak verdiler ve kiliseler yaparak bu mabetleri doldurdular.

anlatımı ile İsa'nın konuşmaları kısa sürede içinde yaşadığı toplumu etkisi altına almış ardından da Filistin dışına taşarak geniş topraklarda yayılma imkânına kavuşmuştu.⁴

İsa'nın tebliğ ettiği ilkeleri sistemleştirerek evrensel mesajları olan bir dinin öğretileri haline getiren kişi *Aziz Pavlus (Paulus)* 'tur. Bu nedenle bugün Hristiyanlık olarak bilinen dinin büyük ölçüde Hristiyanlığın temel kaynaklarından esinlenen Pavlus'un öğretisi olduğu düşünülmektedir.⁵

Hristiyanlık her ne kadar ilk anda Roma'nın kuvvetli bir direnişine maruz kalsa da bu ilahi mesajların yayılmasına mani olunamamıştı. İtalya'dan Hindistan'a kadar olan coğrafyada ortak bir dil ve kültürün mevcudiyeti, bu yeni dinin yayılışını kolaylaştırmıştı. Zira Pavlus ve diğer elçiler bu toprakların resmi dili olan Grekçeyi tebliğ dili olarak kullanmışlardı. Nihayet M.S. 313'te belki de tarihin en önemli kırılma anlarından birisi gerçekleşecek; Roma İmparatorluğu'nun topraklarında Hristiyanlığı serbest bırakması ile Hristiyanlık, evrensel bir din haline alacaktı.⁶

1.2.1. Mezhepler

Bir toplumun politik, ekonomik ve sosyal çerçevesi, din duygusu ve dinin gelişimi üzerinde oldukça etkilidir. Bu aynı zamanda, mezheplerin teşekkülünü izah eden bir önermedir. Bu itibarla, mezhepler ve kilise arasında sıkı bir ilişki ve çıkış noktaları arasında da tezat vardır. Kilise evrensel bir bakış açısına sahip iken, mezhep özü itibariyle evrenselliğe sırtını döner. Kilise politik güçlerle uzlaşma arayışı içindeyken mezhep politika dışı, hatta politikaya karşıdır.⁷ Mezheplerin bu keskin görüşleri ve tavizsiz duruşları zaman zaman ayrışmalara neden olmuştur. Ayrışmayı belirginleştiren şey ise dinin asıl kaideleri üzerinde yaşanan görüş ayrılıkları ve tartışmalardır.

Hristiyanlığın temel konuları üzerinde II. yüzyılda başlayan teolojik tartışmalar IV. yüzyılda bölünmelere ve bazı fırkaların doğmasına yol açmıştı. Tartışmalar daha çok

⁴ Eusebios. (2011). *Kilise Tarihi* (Çev. F. Akderin). (Birinci Baskı). İstanbul: Chiviyazıları Yayınları, 28. ve 40.

⁵ Pavlus, başta Anadolu olmak üzere, Trakya, Ege Adaları ve Yunanistan'da misyon faaliyetinde bulunmuştur. Bkz. Gündüz, Ş. (2001). *Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 12-13. Pavlus; "...İsa Mesih ve onu ölümden diriltmiş olan Babamız tarafından elçi olarak görevlendirilmiş olan ben..." diyerek kendisini İsa'nın mesajını vazetmek üzere seçilerek görevlendirilmiş bir kişi olarak tanımlamıştır. Bkz. Eusebios. *a.g.e.* 39. Ancak Pavlus, İsa ile hiç görüşmemiş ve onunla hiç karşılaşmamıştır. Bkz. Gündüz. *a.g.e.* 232.

⁶ Simith, M. A. (2004). *Pavlus. Hristiyanlık Tarihi* (Çev. S. Sel, L. Kınran). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları. (Eserin orijinali 1977'de yayımlandı). 66-67.

⁷ Luca, N. (2005). *Mezhepler* (Çev. M.N. Demirtaş). Ankara: Dost Yayınları (Eserin orijinali 2004'te yayımlandı). 22-23.

İsa'nın tabiatı konusuna yoğunlaşıyordu. Farklı yorum ve görüşlerin giderek artması, üstelik kendilerine taraftar bulmaları üzerine tüm Hristiyanlar için bağlayıcı olacak kararların alınacağı konsillerin toplanmasına karar verildi. Bununla *heretik* (sapkın) akımların önüne geçileceği düşünülüyordu. Bu konsillerde Hristiyan toplumlar için itikadî bir birlik sağlanamadı, dolayısıyla itizallerin önüne geçilemedi. İbadetler hususunda ise kısmen bir ilerleme sağlanabilmiş, söz gelimi Paskalya Bayramı'nın ne zaman kutlanacağı üzerinde ittifak edilebilmişti.⁸

İmparator Konstantin döneminde “*Yeni Roma*” olarak anılmaya başlanan İstanbul, 381 yılındaki İstanbul Konsili'nde müstakil konumunu kuvvetlendirerek yeni bir kazanım elde ediyor, İstanbul piskoposluğunun Roma'dan sonra ikinci sırada olduğu kabul ediliyordu. 451'deki Kadıköy Konsili'nde ise, sıralamada Roma'dan sonra geldiği kabul edilmekle birlikte, İstanbul'un Roma'ya denk imtiyazları olduğu kabul edildi. Kadıköy Konsili'nden itibaren İstanbul artık Hristiyanlığın iki önemli merkezinden biri haline gelmişti.⁹

595 yılında İstanbul Patriği IV. John'un, tarihte ilk defa “*ökümenik patrik*” unvanını alarak İstanbul'un tek ve evrensel kilise olduğunu ileri sürmesi ile bir başka kırılma daha yaşanmıştı. Sekizinci yüzyılda, kiliselerde ikonların bulunmasının putperestlik olduğu ve bunların mabetlerden kaldırılmasını isteyen “*İkonoklast Hareketi*” de iki şehir arasındaki gerginliğin artmasına katkıda bulundu. Diğer taraftan Doğu Roma'nın Balkanlardaki Slavların Hristiyanlaştırılmasına Batı Roma'nın müdahil olma isteğinden rahatsızlık duyması bu kopuşun belki de en önemli siyasi boyutunu oluşturmuştu.¹⁰

⁸ Yalduz, A. (2003). “Konsillerin Hristiyanlık Tarihindeki Yeri Ve İznik Konsili”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 293. İsa'nın kimliği, Mesih'in tabiatı ve baba ile ilişkileri hususlarında farklı yorumlar getiren bu fırkalardan teslisi (üçleme) kabul etmeyen *Arianizm*'in görüşleri 325'te İznik Konsilinde; yeryüzünde dolaştığı süre içinde İsa'nın bir Tanrı değil insan olduğunu savunan *Nestorianizm*'in fikirleri de 431 yılında Efes Konsili'nde reddedilmiş savunucuları ise aforoz edilmişti. İskenderiye'de bir papaz olan Arius (Ö.336) tarafından temsil edilen görüşe göre Mesih, Tanrı ile aynı özden ve O'nun oğlu olmayıp yalnızca bir insan ve Tanrı ile insanlar arasında bir aracıdır. Bkz. Aydın, M. (1998). Hristiyanlık-Mezhepler Ve Tarikatlar. *İslam Ansiklopedisi*, 17, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 354-355. Bugün Nesturilik olarak bilinen akımın temsilcisi *Nestorius*, İsa'da tanrılık ve insanlık unsurlarının birbirine karışmadan bulunduğunu ve yeryüzünde yaşarken İsa'da baskın olan unsurun insanlık olduğunu ileri sürmüştü, böylece Meryem'i de *Theotokos* (tanrı taşıyan) değil, *Anthropotokos* (insan taşıyan) olarak nitelendirmiştir. Geniş bilgi için bkz. M. Aydın. *a.g.m.*, 355. Öte yandan Hristiyanlık tarihinin belki de en önemli konsillerinden birisi 451 yılındaki Kadıköy Konsilidir. Monofizitlere karşı toplanan konsil, İsa'nın kurtarıcı tek bir şahsiyetinde, iki tabiatı bulunduğunu onaylamıştı. Bkz. Dvornik, F. (1990). *Konsiller Tarihi: İznik'ten Vatikan'a* (*Fransızcaya çeviren Jean, S. ve Marie O. P. Fransızcadan Türkçeye çeviren M. Aydın*). Ankara: TTK Yayınları. (Eserin orijinali 1961'de yayımlandı). 101.

⁹ Eroğlu, A. H. (2000). “Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41 (1), 315-316.

¹⁰ Aydın, F. (2015). *Hristiyanlık*. Sakarya: İlitam Ders Notları, 68.

Netice’de Batı Roma’nın kuzeyden gelen Norman tehlikesine karşı Bizans’tan talep ettiği yardımın reddedilmesi Batı ve Doğu kiliseleri arasındaki gittikçe zirveleşen ayrılığın dramatik sonunu getirdi. *Kardinal Humbert*’in başkanlığında Roma’dan gelen heyetin 16 Temmuz 1054’de Ayasofya kilisesinin mihrabına *Patrik Cerularius* ile arkadaşlarını aforoz eden bir *Bulla* (yazılı belge) bırakması ile iki kilisenin ayrılığı artık kesinleşmişti.¹¹ IV. Haçlı Seferi sırasında İstanbul’un Latinler tarafından işgal edilmesi ve şehirde yapılan yağmalar, Doğu Hristiyanlığının kalbini incitmiş, söz konusu ayrılığın iyiden iyiye derinleşmesine ve husumetin kalıcı hale gelmesine neden olmuştu.¹²

Zaman içinde bu iki kiliseyi birleştirmeye yönelik teşebbüslerin olmasına, hatta 1453’te Türklere karşı birliktelik kuvvetli bir biçimde gündeme gelmesine rağmen, İstanbul’un Osmanlılar tarafından fethi bu iki başlılığın devam etmesine neden oldu.¹³

Doğu-Batı arasındaki bu farklılık, İstanbul’un kendisini Doğu Roma’nın başkenti ilan edilmesiyle yeni bir boyut kazandı. Batı kilisesi, mahalli kiliselere, zamanla ortaya çıkan fırkalara ve heretik akımlara karşı, Hristiyanlığın evrenselliğini ön plana çıkarıyor, bu itibarla kendisini “evrensel” manasına gelen “*Katolik*” kelimesi ile ifade ediyordu.¹⁴ Buna karşın Doğu Kilisesi ise kendisini “*gerçek imanı muhafaza eden*” manasında “*Ortodoks*” ifadesiyle tanımlamıştı.¹⁵

Doğu Kilisesi’nin görüşlerinin *Ortodoks* olarak adlandırılan bir mezhebe dönüşmesinden sonra, XVI. yüzyılda Katolik Kilisesi, bir başka darbe daha aldı. 16. yüzyılda Protestanlık mezhebinin teşekkülü ile Katolik dünyası hem güç hem de itibar kaybetmişti.

Anlaşıldığı üzere, Hristiyan âleminde mezheplerin teşekkülü, her ne kadar teolojik tartışmalara, dinin temel kaidelerinin farklı yorumlanmasına ve kültürel havzanın özelliklerine bağlanmış olsa da bölünme, esasen siyasi nedenlerle gerçekleşmişti.

¹¹ Houtin, A. (1982). “Hristiyanlığın Kısa Tarihi (Orjinali 1924’te basılan “*Court Histoire Du Christianisme*” adlı eserin II. Ve VIII bölümlerinin Abdurrahman Küçük tarafından yapılan çevirisidir).” *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 455. ve Aydın. M. (1986). “Batı Ve Doğu Hristiyanlığına Tarihi Bir Bakış”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27 (1), 137.

¹² Clare, J. (2004). Haçlı Seferleri. *Hristiyanlık Tarihi* (Çev. S. Sel, L. Kınran). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları. (Eserin orijinali 1977’de yayımlandı), 283.

¹³ 1098 Bali, 1274 Lyon ve Ferrara-Florence Konsilleri’ne (1438-1439) rağmen kiliseler arasındaki ayrılık devam etti. Bkz. F. Aydın, 2015. 69.

¹⁴ Harman, Ö. F. (2002). “Katoliklik”. *İslam Ansiklopedisi*, 25, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 56.

¹⁵ M. Aydın, 1986, 128.

1.2.2. Kiliseler

Batı kilisesi tarafından temsil edilen “*Katolik görüş*”, kilisenin evrenselliğini ifade etmekteydi. Ancak süreç içinde Hristiyanlık dininin bu genel görüşünden ayrılan farklı yorumlar ortaya çıkmıştı. Özellikle ikinci ve dördüncü yüzyıllar arasında dini hususların farklı yorumlanmasından kaynaklanan ve *heretik* olarak ifade edilen bir takım akımlar ve fırkalar zuhur etti. Farklı yorumları ortadan kaldırmak, Hristiyan dünyasında inanç ve ibadet birlikteliği sağlamak için toplanan konsiller bu bölünmüşlüğe çare olamadığı gibi söz konusu konsiller daha sonradan Ortodoks olarak anılacak oluşumun doğuşunu hazırlayan gelişmeler yaşanmasına da vesile olmuştu. Bu şekilde en önemli kopma Roma’dan siyaseten ayrılan İstanbul merkezli Ortodoks mezhebinin teşekkülü ile yaşanmıştı. Bu ayrılığın teolojik temelleri art arda toplanan konsillerde atılmıştı. İznik, Efes, İstanbul ve Kadıköy konsillerinin kararları Hristiyanlığın iman esaslarının belirlenmesi ile birlikte aslında Ortodoksluğun teolojik temellerinin atılmasına vesile olmuştu.¹⁶

Esasen, Bizans topraklarının çevrelediği coğrafya, Helenistik dönemden beri Latin Avrupa’dan uzak kalmış ve Grek mirası üzerinde yapılanmıştı. Dolayısı ile Batı ve Doğu Roma farklı kültürel zeminler üzerinde kurulmuştu. Ortodoks görüş; işte bu Hristiyan gelenekleriyle Yunan düşüncesini, ilmî ve teolojik bir nazariye içerisinde birleştirmiştir. Bu sürecin şekillenmesinde İskenderiye’de açılmış olan okulların ve 4. yüzyılda Filistin’de Eusebios’un; İskenderiye’de Athanasius’un ve buradan Anadolu’ya geçildiğinde Kapadokya’daki üç büyük kilise babasının (*St. Basil, St. Greguar, St. Gregory*) önemli katkıları olmuştu.¹⁷

Ortodoks ve Katolik mezheplerinin temel ayrışma noktasını *Ruhü’l-kudüs*’ün nereden kaynaklandığı hakkında cereyan eden tartışmalar oluşturmuştur. Katolik Kilisesi, İznik Konsili’nde belirlenen ve adeta Hristiyanlığın amentüsü olarak kabul edilen iman esaslarına, *Ruhü’l-kudüs*’ün İsa’dan da kaynaklandığını ifade etmek için “*Filioque*” ilavesinde bulunmuştu. Böylece İsa’nın tanrısal yönünü vurgulanıyordu ve bu, Tanrılık hususunda “*Baba*”yı ön plana alan Ortodoks görüş ile teolojik açıdan ciddi bir ayrışma anlamına geliyordu.¹⁸

¹⁶ Yıldırım, M. (2003). “Tarihsel Süreç İçerisinde Ortodoks Hristiyanlıktaki Patriklikler”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 234.

¹⁷ Dawson, C. (1976). *Batının Oluşumu* (Çev. D. Tayanç). İstanbul: Dergâh Yayınları, 60. ve M. Aydın, 1998b. 354.

¹⁸ Eroğlu, a.g.m. 317.

İkinci önemli ihtilaf İsa'nın tabiatı meselesidir. İsa'da Tanrı ve insan tabiatlarının hangilerinin bulunduğu ile ilgili tartışmalarda 451 yılında Kadıköy Konsili'nde İsa'da her iki tabiatın bütünleştiğini iddia eden “*monofizit görüş*” mahkûm edilmişti. Bu karar, monofizit anlayışta olan kiliselerin ana kiliseden kopmalarına ve bağımsız olmalarına neden olmuştu.¹⁹

Ortodoks ve Katolik kiliseleri bazı farklar ile İsa'da iki farklı tabiatın olduğunu ileri süren “*diofizit görüş*”ü temsil etmekteydiler; Katolik kilisesine göre, dünyaya gelerek İsa suretinde bedenlenen bizzat tanrının *Oğul* fonksiyonu iken; Ortodokslukta *Baba'nın Oğul*'da kelam sıfatı (*logos*) ile tecelli ettiğine inanılıyordu. Bu son görüş Ortodoksluk açısından oldukça önemlidir. Zira Ortodokslukta başta Meryem olmak üzere son derece önemli olan azizlerin ölenler için şefaate edebileceği şeklindeki inanç da bununla ilgilidir. Aynı inanca göre; azizlerin resmedildiği ikonlar da dileklerin yerine gelmesi için şart olan araçlardı.²⁰

Batı ve Doğu kiliseleri arasında İsa'nın tabiatı, ruhü'l-kudüs ve papa ve patriğin yanılmazlığı, araf gibi inanç hususundaki ayrılıkların yanında,²¹ ayin ve ibadetler ile alakalı farklılıklar da söz konusuydu.²²

Houtin'e göre, Doğu Kilisesi'nin devlet işlerine müdahale etmeme geleneğini söz konusudur.²³ Bununla birlikte, Bizans imparatorlarının zaman zaman – belki de politik bir unsur olarak- kilisenin gücünden istifade etmek için teşebbüslerde bulunduğu bilinmektedir. Constantinus döneminde yaşanan hadiselerde olduğu gibi imparatorların

¹⁹ Bugün monofizit görüşte olan kiliseler; Ermeni Kilisesi, Yakubî kilisesi ve Kıptî Kilisesi'dir. Bkz. Aydın, M. (1982). “Hristiyanlıkta Teslis Doktrini Ve Hristiyan İtizalleri”. *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, (5), 155.

²⁰ Demirci, K. (2007). “Ortodoksluk”. *İslam Ansiklopedisi*, 33, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 411-413. Ayrıca, Tez konumuz olan olan Aynaroz'da bazı manastırların Hristiyanlık tarihi açısından önemli addedilen azizlerin adlarını taşıyor olmalarının ve Aynaroz'un Ortodoks âlemin en güzel ve en zarif ikonlarının üretildiği bir merkezi olmasının arkasında bu tarihi gerçek yatmaktadır.

²¹ Papanın yanılmaz olduğunu düşünen Katolik görüşün aksine, Ortodokslar için Patriğin yanılmazlığı gibi bir inanç söz konusu değildir. Yanılmazlık sadece ökümenik konsil için geçerli bir durumdur. Bkz. M. Aydın, 1986, 128.

²² Ortodokslar yine Katoliklerden farklı olarak *arafı* kabul etmezler. Her iki kilisenin ibadetlerle ilgili ritüellerde de farklılıkları mevcuttur. Söz gelimi; Ortodokslar, Katoliklerden farklı olarak *vaftiz* ve *evharistiyayı* birlikte yaparlar ve *Evharistiya* ayini için kullanılan ekmeğe maya katarlar. Bu ayin, Katoliklerde her gün icra edilirken Ortodokslarda hafta da bir gün yapılır. İbadetlerde belli bir dil zorunlu olmayıp, çoğunlukla yerel diller kullanılır. Önemli bir ayrışma da ruhbanların medeni durumları ile ilgilidir. Ortodoks kiliselerinde ilk kademe din adamları grubunda yer alan papaz vb. din adamları evlenirken, piskopos ve patrik gibi ileri düzey din adamlarıyla keşişler evlenemezler. Bkz. F. Aydın, 2015, 87-88.

²³ Houtin, a.g.m. 455.

kilisenin kendi içindeki tartışma konularına müdahil olmasından rahatsızlık duyanlar olduğu gibi bunu bizzat talep edenler de görülmüştü.²⁴

Katolik kilisesi merkeziyetçi, dogmatik ve geleneği ön plana çıkaran yapısıyla diğer kiliselerden farklı bir tutum sergilemekteydi. Belki de bu nedenle ilerleyen dönemde Katolik Kilisesi'nin merkeziyetçi yapısı, ferdi sorumlulukların ön plana çıkarılması ve ibadetlerin basitleştirilmesi isteği Protestan tavrını ortaya çıkarmıştı.²⁵

1.2.1.1. Otofefal ve Otonom Kiliseler

Ortodoks kilise yapısı, farklı eşit kiliselerden oluşmaktadır. Bunlar da, *otofefal* (bağımsız) ve *otonom* (özerk) kiliseler olmak üzere ikiye ayrılırlar. Bağlı olduğu patriklik ile organik bağı kopararak bağımsızlığını ilan eden bu kiliselere "*otofefal kiliseler*" adı verilmektedir. Bu tür kiliseler kendi kendilerine başpiskopos yahut metropolit tayin edebilmektedirler. Otonom kiliseler ise iç işlerinde serbest olup bir ofofefal kiliseye bağlı olan ve tamamen bağımsız olmayan kiliselerdir. Dördü patriklik merkezi (İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs) olmak üzere on dört ofofefal kilise bulunmaktadır. Her ne kadar Moskova, kadim patriklikler arasında zikredilmemiş olsa da tarihi misyonu, en kalabalık Ortodoks kitleye hitap etmeleri ve "*üçüncü Roma*" olarak anılmaları hasebiyle son derece kuvvetli bir konuma sahiptir. Ortodoks kilise hiyerarşisinin en tepesinde Patrik bulunmaktadır. Eşitler arasında birincilik şerefi, İstanbul'a aittir. Ancak bu onun diğer kiliselere müdahale edeceği anlamına gelmemektedir.²⁶

Hristiyanlığın erken dönemindeki ayrışmalarından sonra dünyada gelişen önemli olayların etkisiyle başka kopmalar da yaşanmıştır. Bu anlamda dünyadaki siyasi gelişmeler kilisenin kaderine tesir etmiştir. Söz gelimi İstanbul'un fethi Moskova Kilisesi'nin, Fransız ihtilali ile yükselen milliyetçilik ise Balkan kiliselerinin bağımsızlığının zeminini hazırlayan gelişmelerdir.²⁷

²⁴ Todd, R.A. (2004). Constantinus Ve Hristiyan İmparatorluğu. *Hristiyanlık Tarihi* (Çev. S. Sel, L. Kınran). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları. (Eserin orijinali 1977'de yayımlandı), 144-145.

²⁵ M. Aydın, 1998b, 354.

²⁶ Yıldırım, a.g.m. 235. ve F. Aydın, 2015, 87.

²⁷ 1448' de metropolit *Jonas*, Moskova ve bütün Rusya'nın metropolitani unvanı ile İstanbul'dan bağımsız olduğunu ilan etmiştir. Bu tarihten itibaren Rus kilisesinin İstanbul ile egemenlik yarışına girdiği bilinmektedir. 1540'ta *metropolit Macarios*'un çabaları ve *Çar Feodor Ivanovitch*'in *stratejisiyle İstanbul Patriği II. Jeremias*, Moskova metropolitliğini ofofefal kilise olarak kabul etmiştir. Bütün doğu patrikleri de bunu onaylayarak Moskova'yı beş önemli patriklik şehriden biri olarak tanımışlardır. Diğer taraftan Balkan kiliselerinin bağımsızlık süreci Fransız İhtilali sonrasında gerçekleşmiştir. Mora isyanından sonra bağımsızlığını kazanan Yunan Ortodoks Kilisesi, 1833'te milli kiliselerinin ofofefal olduğunu ilan etmesinin ardından Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'yle uzlaşmazlığa düşmüştür. Aynı şekilde XIX. yüzyılın sonlarından itibaren bağımsızlığını elde eden Osmanlı Devleti'ne bağlı Balkan Ortodoksları büyük oranda

Aynaroz Kilisesi, Yunanistan kilisesinden bağımsız olmasına rağmen bugün otosefal bir kilise hüviyetinde değildir ve İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi'nin yetki alanındadır.²⁸ Tezimizin ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak inceleyeceğimiz üzere, patrikhanenin denetimine bağlıdır ve yazışmalarına cevap vermek mecburiyetindedir. Bu durum bugün dahi geçerlidir.

1.2.3. Patriklikler

325 tarihindeki İznik Konsili'nde oluşan statüye göre Hristiyan âlemi başlıca; Roma, İskenderiye ve Antakya diye üç büyük patrikliğe bölünmüştü. Kudüs'ün mazisi ve manevi üstünlüğü göz önüne alınarak ona da şeref payesi verilmiş, ancak idari yönden yine Antakya Kilisesi'ne bağlı kabul edilmişti.²⁹

451 Kadıköy Konsili'nde ise, sıralamada Roma'dan sonra geldiği kabul edilmekle birlikte, İstanbul'un Roma'ya denk imtiyazları olduğu kabul edildi. Bu konsil, Kudüs'ü sürekli İstanbul'un yanında yer alarak onu desteklemiş olmasından dolayı Patriklik merkezliğine yükseltti.³⁰

Osmanlı resmi kayıtlarına bakıldığında; 19. yüzyılda “*Umur-ı mezhebiyece Rum milleti, İstanbul ve Antakya ve Kudüs ve İskenderiye unvanı ile dört patrikliğe...*” bölünmüş olup zamanın patriği olan Patrik Grilos'a ve Fener Rum Patrikhanesine bağlıydılar.³¹

Eşitler arasında birinci olan İstanbul Kilisesi'nin ve onu temsil eden Fener Rum Patrikhanesi kayd-ı hayat ile seçilen patrik tarafından temsil edilirdi. Seçim “*Sen Sinod*” adı verilen bir meclis tarafından gerçekleştirilirdi. Milli mücadele yıllarında çıkan “*Anadolu'da Ortodoksluk Sadası*” isimli bir gazetede “*Antalyalı Filip*” adında bir muharrir tarafından patrikhanenin hem örgüt yapısı hem de tarihçesine ait önemli notlar düşülmüştür. Yazıya göre; kilisenin kadim tarihinde ikinci ve üçüncü asırlarda ilkbahar ve sonbahar olmak üzere senede iki defa metropolitlik dairesine mensup olan piskoposlar mecburî olarak merkezde içtima etmek suretiyle zamanın ihtilafli konularını mütalaa ederek neticeyi diğer kiliselere tebliğ ederlerdi. İstanbul'un Fethi'nden sonra Osmanlı

otosefal kilise hüviyetini kazanmıştır. Bulgaristan, Romanya ve Sırp kiliseleri bunun klasik örnekleridir. Bkz. Demirci, 2007, 411. ve Yıldırım, a.g.m. 237.

²⁸ Yıldırım, a.g.m. 239.

²⁹ Yalduz, a.g.e. 293. Roma, İtalya ve yakın çevresi üzerinde; İskenderiye, Mısır ve birleşik eyaletler üzerinde; Antakya ise, Suriye, Anadolu ve doğu bölgelerinde söz sahibi olacaktı.

³⁰ F. Aydın, 2015, 68. ve Demirci, 2007, 410.

³¹ *Devlet Salnamesi*, 12. Def'a, Takvimhane-i Amire Matbaası, H.1274 / M.1878, 146.

hâkimiyetinin başladığı dönemde; istişare için patrikhane meclisi toplanır, meclise; “*Babiali nezdinde tercüman vazifesini ifa eden “logofet”, patrikhanenin idare ve memuru ve veznedarı olarak “büyük piskopos”, manastırların idare memuru “sagallabiyon” ve serrahip ile bazı büyük ailelere mensup cismanî ve ruhanî Fenerliler katlırdı.*”³²

Filip, 1763’te ve 1806’da bu meclislerin bünyesinde yapılan bazı değişikliklerden bahsettikten sonra; Şark Patrikhanesi’nin on altı asırlık tarihinin pek ulvî ve kudsî olduğundan bahsetmektedir. Filip’e göre; bu süre zarfında “...Şark’ta ne kadar ihtilaf zuhur etmiş ise bu anlaşmazlıkların ruhbanlar arasında toplanan meclislerde halli yoluna gidildi. Her fırka-i mezhebiye kendi içtihadında serbest bırakıldı, yalnız mükerreren içtihadındaki hatalar kendilerine ihtar olundu, itaat etmeyenler alenen takdir ve ihtar oldular...”³³

1.3. HRİSTİYANLIKTA RUHBANLIK VE ZÜHD HAYATI

1.3.1. Hristiyan Din Adamları

Arapça kaynaklar “*ruhban*” kelimesinin “*rahip*” kelimesinin çoğulu olduğunu ve “*Allah’tan korkan kişiler*” anlamına geldiğini ileri sürerler. Taberî tarihine göre ruhbanlar, ilâhi hoşnutluğu arayan kişilerdir.³⁴ Ruhbanlar, bir ismet ve iffet düşüncesiyle bilinçli ve istekli yalnızlığı, inzivâyı tercih etmişleridir.³⁵ Aslında, *ruhban*, *rahip* ve *kıssis* (*keşiş*) gibi Kur’ân’da yer alan ve Hristiyanlığa dair birçok isim, unvan, kelime ve terimin Süryanice kökenli olduğu düşünülmektedir. Zira Süryanice Hz. İsa’nın anadili olan Aramcanın bir alt lehçesi iken, zamanla Hristiyanlığın ana dili olmuştur.³⁶ Bu yönüyle bilhassa Ortadoğu Hristiyanlığı terminolojisi, Süryaniceden oldukça etkilenmiştir.

Kavram, ilk zamanlar zihinlerde münzevi rahip ve keşişleri çağrıştırmış olsa da aslında ruhban kelimesi, kiliselerde görev yapan ilahi okuyucularından, manastır keşişlerine hatta ruhani meclis üyelerine ve patriğe kadar uzanan ve kilise hiyerarşisi

³² Antalyalı Filip’in, gazetenin 17 Eylül 1922 tarihli 9.sayısında yer alan yazısı için bkz. Aslan, Ç. ve Toker, M.. (Editörler). (2011). *Anadolu’da Ortodoksluk Sadası*. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 67-68.

³³ Aynı eser, 67-68. Ayrıca; Filip; “...Hiçbir vakit Şark Patrikhanesi garpta olduğu gibi “*idare-i ruhaniye ile idare-i mülkiyenin tevhibi lazım gelir daiyyesinde bulunmamıştır...*” diyerek her vakit Fener Patrikhanesinin siyasetten uzak durduğunu ifade etmekte, “...Şark Patrikhanesinin mukaddes din-i tarihini Fenar zimamdarının son zamanda gösterdikleri taşkınlıklar imha etmiştir...” diyerek bu tablonun 19. yüzyılda Fenerli Rumların hırsları ile bozulmasından kaynaklanan üzüntüsünü dile getirmektedir.

³⁴ Atalay, O. (2003). “Ahbar Ve Ruhban”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (26), 33-35.

³⁵ Haksever, A. C.(2013). “Ruhbanlık Kavramındaki Anlam Kayması Ve Tasavvufla İlişkilendirilmesi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”. *Hittit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (23), 10.

³⁶ O. Atalay, a.g.m. 34.

içinde yer alan din adamlarının bulunduğu bir sınıfı ifade etmektedir. Bu hiyerarşi dikkate alındığında birçok unvan zikredilebilir. Ancak, “*Ortodoks mezhebinde ruhanî mertebeler sınıf-ı ruhban için üçtür. Birincisi yakos (diakos), ikincisi papas, üçüncüsü episkopostur.*”³⁷ Aynı zamanda “*subdeacon*” ve okuyucular da kilise hizmetlilerinden sayılır.

Görevleri ve sorumlulukları Katolik kilisesininkiyle aynı olan Ortodoks din adamları iki gruba ayrılır: Evli din adamlarının oluşturduğu “*beyazlar grubu*” ve bekârların oluşturduğu “*karalar grubu*”. Karalar grubu manastırlarda yaşarlar. *Diyakos*³⁸ olmak için en az yirmi beş; rahip ve piskopos olmak için otuz yaşında bulunmak gereklidir. Ortodokslar arasında yetkileri en geniş piskoposlara patrik ve *metropolitan* unvanları verilmektedir.³⁹

Bu hiyerarşi içinde yer alan ve çoğu zaman aynı anlamda kullanılan rahip ve keşiş gibi kavramların zihinlerdeki algısı açık değildir.

1.3.1.1. Rahip

Arapçada rahib kelimesi; Allah'tan korkan ve uzlet halinde ibadet eden kişiyi ifade eder.⁴⁰ Rahipler veya papazlar (*Priest*), piskoposların altında bir statüye sahiptirler ve piskoposların yetkilerini devrettiği konularda dini görevleri yerine getirirler.⁴¹ Rahip ve keşiş kelimeleri çoğu zaman birbirlerinin yerlerine kullanılır. Ancak, kelimelerin Süryanicedeki anlamları daha kabul edilebilir ve daha akla yatkın görünmektedir. Süryanicede ‘*rahib*’ kelimesi, manastırda münzevi bir hayat süren ‘*keşiş*’ anlamında değil, ‘*papaz*’ manasında kullanılmaktadır. Bu durumda keşiş kelimesi manastırda münzevi

³⁷ Aslan ve Toker, *a.g.e.* 67.

³⁸ Ruhbanlığın ilk basamaklarından olan *diyakosluk* kilisede ayinler sırasında kutsal kitap okuma vb. ikinci derecede hizmetlerle ilgili bir makamdır. İlk ve en önemli kiliselerden olan *Kopt (Mısır)* Kilisesi’nde diyakosluk, koro hizmetlerine yardım eden çocuklardan oluşmaktadır. Rahiplik mertebesinin hemen altındadır. Diyakoslar kiliseye girdikten sonra evlenebilir, eşleri ölürse keza, tekrar evlenebilirlerdi. Şayet evlenmezlerse manastırlara keşiş olarak kabul edilebilirler ve ruhbanlığın üst makamlarına hatta patriklik makamına kadar yükselebilirlerdi. Kilise tarihinde ilk patriklerin daha evvel diyakosluk görevinde buldukları bilinmektedir. Bkz. Aziz Atiya, S. (2005). *Doğu Hristiyanlığı Tarihi* (Çev. N. Hiçyılmaz). (Birinci Baskı). İstanbul: Doz Yayınları, 148. ve M. Aydın, 1998a, 350.

³⁹ M.Aydın, 1998a, 352.

⁴⁰ Gürkan, S. L. (2008). “Ruhban”. *İslam Ansiklopedisi*, 35, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları 204.

⁴¹ M. Aydın, 1998a, 350.

yaşam süren din adamlarını rahip kelimesi ise cemiyet içinde görevler üstlenmiş daha çok kilise papazlarını ifade etmektedir.⁴²

Kavramların Osmanlı bürokratlarındaki ve seyyahlarındaki algısında da bu anlam karmaşasının izlerini görmek mümkündür. Aynaroz ile ilgili Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinin muhtevasında Aynaroz'da yaşayan din adamlarını çoğul şekilde ifade ederken *ruhban* ve *rehabin*, bireysel olarak ifade ederken de *keşiş* kelimesinin daha ziyade tercih edildiği görülmektedir.⁴³ Evliya Çelebi, Aynaroz'da karşılaştığı ruhbanları tarif ederken "...niçe bin papas ve ladika⁴⁴ ve kıssis⁴⁵ ve ruhban-ı bitrik ve rahip ve keşiş ve miğdisi(?) nam palas-püşan sahib-i zünnarlar⁴⁶ ... iki yüz yetmiş yaşına yetmiş muğanlar⁴⁷ vardır" ifadelerini kullanmıştır.⁴⁸

1.3.1.2. Keşiş

Farsçada Hristiyanların âlim, zahid ve ileri gelen din adamlarını tanımlamak için kullanılan keşiş kelimesi, Süryanice'de "*pir, şeyh, kahin*" anlamını taşır. Arapçada bu kelime "*kas* ve *kıssis*" ile karşılanmış olup Türkçede Farsça kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Batı dillerinde keşiş ve keşişlikle ilgili kelimeler (*monasticism, monk* vb.) "ıssız; yalnız yaşayan" anlamlarındaki Grekçe "*monos*" kelimesinden türetilmiştir.⁴⁹

Kur'ân'da yer alan ve Türkçede keşiş olarak ifade ettiğimiz "*kıssis*" kelimesi ile toplumsal ilişkilerden ayrılarak yerleşim alanlarına uzak, kırsal kesimlerde manastır hayatı yasayan ve kendilerini ilim ve ibadete adayan insanlar kast edilmiştir.⁵⁰

Manastırlarda kalan keşiş topluluğunun başında bir başrahip bulunur. Başrahabin unvanı kiliselere ve kiliselerin bulunduğu coğrafyanın ve ait olduğu kültüre göre farklılaştığı görülmüştür. "*Abbot*", bu unvanlardan biridir. Abbot, otuz yaşını doldurmuş, bekâr ve en az on yıl deneyimi olan keşişler arasından ve keşişlerce seçilir. Abbotun

⁴² Rahip kelimesinin Kur'an-ı Kerim'deki kullanımları tahlil edildiğinde de aynı neticeye varılır. Bkz. O. Atalay, 2003, 36.

⁴³ *Rahip* ve *rehabin* ifadelerinin kullanımı için bkz. BOA.BEO.1045/78355-1, 16 Teşrin-i sani 1313 – 28 Kasım 1897; *ruhban* ifadesinin kullanımı için bkz. BOA.BEO.6/443-4, 17 Haziran 1308 – 29 Haziran 1892

⁴⁴ Ladika (Vladica); Slav asıllı bir kelime olup vaktiyle Karadağ prensliği unvanını dahi taşıyan bir piskoposu ifade eder. Bkz; Şemsettin Sami .a.g.e. 1232. Kelime, seyahatnamede piskopos anlamı ile kullanılmış olmalıdır.

⁴⁵ Kıssis; Arapçada *keşiş* kelimesinin karşılığıdır.

⁴⁶ Zünnar; rahiplerin bellerine bağladıkları uçları sarkık ipten örme kuşak. Bkz. Develioğlu, F. (2002). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 1195

⁴⁷ En yaşlı anlamında tarikat başkanı. Bkz. Develioğlu, a.g.e. 663

⁴⁸ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu)*. (2003). S. A. Karaman, Y. Dağlı ve R. Dankoff (Yay. Haz.). 8. (Birinci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 45.

⁴⁹ Gündüz, Ş. (2002). "Keşiş". *İslam Ansiklopedisi*, 25, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 322.

⁵⁰ O. Atalay, 2003, 38- 39.

görevleri genellikle ömür boyu devam eder.⁵¹ Mısır Kilisesi'nde başrahip sıfatını haiz rahiplere “*hegomenos* ve *qummuş*” unvanları verilmiştir.⁵² Bizans manastırlarında da keza bu unvan aslı Grekçe olan “*hegoumenos*” ifadesiyle karşımıza çıkmaktadır.

Hristiyanlık tarihinde münzevi keşişliğin III. yüzyılda başladığı belirtilir. Bu yüzyılda yaşayan ve Mısır'da çöle çekilerek zahidane bir hayatı tercih eden (*Aziz Antony* ile *Pachomius* gibi) keşişler manastır hayatına dayalı keşişliğin önderleri olmuşlardır. IV. yüzyılın sonuna doğru Teb Çölü'nde 7.000 kadar keşişin bulunduğu bilinmektedir. Medeniyetten uzak alanlarda çölü ve mağaraları mesken edinerek vahşi hayvanlara ve nefsanî arzulara karşı verdikleri mücadele, bu ilk keşişlerin saygınlık kazanmalarına neden olmuştur. Anadolu'da keşişlik “*Caesareali Basil*” (Ö.379) ve kız kardeşi “*Macrina*”nın faaliyetleriyle yaygınlık kazanmış, İstanbul ve X. yüzyıldan itibaren Aynaroz Manastırlarının bulunduğu Athos Dağı birer keşişlik merkezi haline gelmiştir.⁵³

Kelimenin taşıdığı anlamdan da anlaşılacağı üzere keşişlik, manevi olgunluk ve nefis terbiyesi için uzlet hayatını öngörmektedir. Toplumdan izole şekilde ve münzevi biçimde yaşamak bu hedefe ulaşmak için tek başına yeterli değildir. Keşişlik aynı zamanda belirli bir program ve disipline göre yaşamayı gerektirmektedir. Kişisel ihtiraslardan ve nefse hoş gelen alışkanlıklardan kurtulmak, ihtirasları tevazuya ve kötü alışkanlıkları faziletli davranışlara çevirmek, yaşamın asıl gayesini anlamaya çalışmak, kulluk bilincine ulaşmak gelişigüzel bir yaşam tarzı ile elde edilemez. Bu nedenle, bir öğretiyi çerçevesinde hareket ederek, inziva hayatının esaslarına ya da manastır yaşamının kurallarına sıkı sıkıya bağlı kalmak şarttır. Sessizlik, meditasyon, tefekkür, dua, oruç ve nefis terbiyesi gibi hususlar, bu disiplinin önemli unsurları olacaktır.⁵⁴

Keşişliğin ömür boyu sürmesi esas olmakla beraber farklı geleneklerde geçici olarak keşiş hayatı yaşama gibi uygulamalar da mevcuttur. Keşişlerin bir kısmı genç ya da orta

⁵¹ Abbot sözcüğü İbranice Ab (baba anlamında) sözcüğünün Süryanice söylenişi olan abba sözcüğünden türetilmiştir. Bkz. Kızıllı, H. (2010). “Hristiyan Monastizminin Kuruluşu: İlk Altı Asır”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 39.

⁵² Aziz Atiya, 2005, 148.

⁵³ Eliade, M. 2003. *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi: Gothama Budha'dan Hristiyanlığın Doğuşuna* (Çev. A. Berktaş). (Birinci Baskı). (İkinci Cilt). İstanbul: Kabalcı Yayınları, 466. ve Gündüz, 2002, 323. Eusebios, Mısır'da zulm gördükleri için çöle kaçan inançlı Hristiyanların durumunu şu şekilde anlatıyor: “...En çok Maria Gölü'nün yukarı kesimlerine geliyorlardı. Burada inşa edilen evlerde dini yaşamın sürdürüleceği kutsal bir oda bulunuyordu. Bu odada yemek yenmez, bir şey içilmez, bedenî ihtiyaçlar yerine getirilmezdi. Burada sadece peygamberler adına ilahiler okunur ve dindarca bir yaşam idame ettirilirdi. Sabahtan akşama kadar tapınırlar ve kutsal kitabın felsefesini anlamaya çalışırlardı.” Bkz. Eusebios, a.g.e. 51.

⁵⁴ Gündüz, 2002, 323.

yaşlarda keşişliğe dâhil oldukları gibi bir kısmı da çok geç yaşlarda ömürlerinin geri kalan kısmını dine adama düşüncesiyle bir manastıra intisap ederek keşiş olmuşlardır. Manastıra katılan keşişler içinde hem çok zengin hem de çok aydın insanlar da olmuştur. Bu kişiler manastıra kayda değer bağışlar yaparak kendileri için bir bölüm tahsis etmişler hatta hizmetlerini görmek için yanlarında hizmetkârlar bulundurmuşlardır.⁵⁵ Ve nihayet, manastır yaşamı ve keşişliğin gizemli dünyası Bizans devlet adamlarının hatta imparatorlarının dahi ilgisini cezbetmiştir. Bu cümleden kişiler için çoğunlukla İstanbul ve Athos'ta bulunan manastırlar tercih edilmiştir.⁵⁶ Bunlardan İstanbul, yakın olması nedeniyle imparatorluk merkezinden fazlaca uzaklaşmak istemeyenler için; Athos ise mukaddes bir belde olarak kabul edilmesi, bayanlara ve sivil yerleşime kapalı olması nedenleriyle münzevi yaşam arzusundaki keşişler için tercih sebebi olmuştur.

1.3.1.3. Piskopos

Piskopos kelimesi Yeni Ahid'de "*Hristiyan cemaatinin yönetici ve ileri gelenleri*" manasında Grekçe "*episkopos*" (*denetleyici*), anlamında kullanılmıştır.⁵⁷ Piskopos (*Bishop*), ruhban hiyerarşisinde üç temel rütbenin en büyüğüdür. "*Antakyalı Ignatius*"un ifadesine göre piskopos "*babanın canlı sureti gibidir*". Piskoposlar görev bölgesinin en önemli yetkilileri olup buralarda dini öğreten, ayinleri yöneten ve dini hizmetler veren yüksek rütbeli din adamlarıdır. Piskopos olacak rahibin *karalar grubundan*, yani bekârlar arasından seçilmesi zorunludur. Ortodoks rahipler evlendiklerinde piskopos olma şansını kaybederler; ancak eşleri ölürse piskopos olma hakkını yeniden kazanırlar.⁵⁸

Birlik ve düzenin sağlanması için Ortodoks yönetim geleneğinin ilk zamanlardan beri titizlikle uygulanmasına dikkat edilmiştir. Buna göre; piskoposların seçilmeleri,

⁵⁵ Erdoğan, E.G. (2009). *II. Andronikos Dönemi Konstantinopolis Manastırlarının Toplumla İlişkisi Ve Philanthropia Kavramı (1282-1328)*. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul. 67.

⁵⁶ Aziz Athanasios vakfiyesinde, Aynaroz'daki ilk manastır olan Lavra Manastırı'nı inşa ettiren İmparator Nikephoros Phokas'ın da (taht yılları: 963-969) münzevi bir yaşam arzusunda olduğunu ifade etmektedir. Phokas'ın emeklilik yıllarında bu manastıra çekilme niyetinde olduğu bilinmektedir. Bkz. Dennis, G. (2000). "Typikon of Athanasios the Athonite for the Lavra Monastery: (973-975)". J. Thomas and A. Constantinides. (Eds.), *Byzantine Monastic Foundation Documents*. XXXV (I). Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library And Collection, 246.

⁵⁷ Daha sonraki dönemlerde gelişen kilise hiyerarşisinde yönetici ve denetleyici konumundaki piskoposlar (episkopos), onun altında ayini yürüten kıdemli din görevlisi durumundaki "presbiterler" yahut kıdemli papazlar (presbuteros), en altta ise hizmetçi konumundaki diakonlar veya papaz yardımcıları (diakonos) yer almıştır. Gürkan, (2008), 205. Kopt Kilisesi'ne göre *presbiterler* yönetici konumunda olmayan sıradan rahiplerdi. Ancak bu kelime Yunanca asıllı olup ihtiyar anlamını taşımaktadır ve kıdemli rahipleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Bkz. Aziz Atiya, a.g.e.148.

⁵⁸ M. Aydın, 1998a, 350- 352.

görevleri ve görev süreleri ile azledilmesinde kilisenin bu kadim yönetim usulleri takip edilirdi.⁵⁹

İmparator Konstantin zamanında verilen adli imtiyazlar piskoposların cemiyet içindeki konumunu kuvvetlendirdiği kadar onların mesuliyetlerini de artırmıştı.⁶⁰ Teorik olarak bütün piskoposlar eşitti ancak, eyaletin büyük şehirlerinde olanlar küçük şehirdeki görevlilere göre daha etkin olabiliyordu. Bunun sonucu olarak yerel meclisteki piskoposlar başkentin piskoposunu “*metropol piskoposu*” olarak konseyin başı kabul ediyorlardı. Metropol piskoposu bütün piskoposları takdis edilmeden önce onaylamak ve eyalet kilise meclisinin verdiği bütün disiplin cezalarını yerine getirmek hakkına sahipti. Bazen de çevre şehirlerdeki piskoposların konseylerine başkanlık etmesi kendisinden istenirdi. Metropol piskoposunun bu itibarlı konumu zamanla “*patrik*” olarak anılmasına vesile oldu.⁶¹

1.3.1.4. Metropolit ve Patrik

Ruhbanlık bahsinde de ifade ettiğimiz gibi başlangıçta Hristiyanlıkta din adamlığı, üç temel makam üzerine bina edilmişti. Fakat tarihsel süreç içerisinde piskoposların görev ve sorumluluklarının artması üzerine metropolitlik makamı ve görevi ihdas edilmiştir. “*Anadolu’da Ortodoksluk Sadası*” makalesinin yazarı *Antalyalı Filip* bu tarihsel süreci şöyle özetlemektedir:

“Hristiyanlığın bidayet-i zuhurunda her tarafta episkoposlar bulunurdu. Hiç metropolid ünvanı verilmezdi. Sonraları devair-i ruhaniyeleri tevessü’ etmiş olan episkoposlar kendilerine muavenet için başka episkoposlar intihab ve takdis etmeye başladılar. Bu surete merkezde ikamet eden episkoposlara diğerlerinden tefrik olunmak

⁵⁹ Gallatin, H. K. (2004). Doğu Kilisesi. *Hristiyanlık Tarihi* (Çev. S. Sel, L. Kınran). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları. (Eserin orijinali 1977’de yayımlandı), 251. Bu usullere göre Piskoposlar, *Kutsal Yazı’ya (İncile)* ve havarilerin öğretilerinden ilham aldıkları elçilik geleneğine sadık kalmak zorundaydılar. Yerel kilisenin yönetim geleneğinde kilise meclisi ve konseyi vardı. Bu meclis piskoposun yanı sıra rahip ve yardımcılarını ve keşiş veya araştırmacı (rahip sınıfından olmayan) gibi kişileri içerirdi. Bir piskopos (çoğunlukla) bir komşu piskopos tarafından aday gösterilir sonra da yerel kilise konseyi tarafından seçilirdi. Seçilen en az iki komşu piskopos yeni meslektaşlarını atamak için bir araya gelirlerdi. Bir kez takdis edildikten sonra bir piskopos hayatı boyunca bu görevi sürdürürdü. Azledilmesi için aynı bölgedeki diğer piskoposlar tarafından teşkil edilen mecliste hakkındaki suçlamaların sübut etmesi gerekirdi.

⁶⁰ Vasiliev, A. A. (1943). *Bizans İmparatorluğu Tarihi* (Çev. A. M. Mansel). (Birinci Cilt). Ankara: Maarif Matbaası Yayınları, 63-64.

⁶¹ Gallatin, a.g.e. 251.

*için metropolid unvanı verildi.*⁶² Böylece Ortodokslar arasında yetkileri en geniş piskoposlar, metropolit ve patrik olarak anılmaya başlamıştır.

Bütün bu hiyerarşik düzen içerisinde yer alan makamlar ve görevliler İstanbul Fener Rum Patrikhanesi'nin merkez ve taşra örgütlenmesini oluşturuyordu. Bu teşkilat şemasının en alt kısmında rahip yardımcılarını ile birlikte *rahipler, keşişler*; yönetim kısmında ise sırası ile *piskoposlar, metropolitler, kutsal sinod* ve nihayet *patrik* bulunmaktaydı. Piskoposlar ve metropolitler kendi mahallerindeki bütün dini faaliyetlerden ve dini eğitimden sorumlu oldukları gibi bu örgütlenmenin merkezi olan patrikhane tarafından belirlenen ana politikaları icra etmekle de mükelleftiler. Metropolitlerin yetki alanları piskoposlara göre daha genişti. Konuyu Osmanlı İmparatorluğu'nun taşra örgütlenmesi üzerinden izah etmeye çalışırsak; kaza ve sancak gibi dar çerçeveli yerlerden piskoposlar, eyalet gibi yetki alanları daha geniş bölgelerde yaşayan ahalinin ruhani işlerinden ise metropolitler sorumluydular. Söz gelimi; 19. yüzyılın ikinci yarısında araştırmamıza konu olan ve bir kaza hükmünde olan Aynaroz'da yaşayan ruhbanlar, *Yovanikos* isimli bir episkopos ile; aynı tarihlerde eyalet olan Selanik ise *Kalinikos* isimli bir metropolit ile temsil edilmekteydi.⁶³

Söz konusu örgütlenme ruhani teşkilattan sorumlusu yöneticiler kadar, dünyevi iktidarın temsilcisi olan Osmanlı Devleti için de pek mühim bir yer işgal ediyordu. Zira yükseliş döneminden itibaren Osmanlı İmparatorluğu, bilhassa Balkanlarda yaşayan Ortodoks tebaasının ruhani işleri ile ilgili mesuliyeti patrikhaneye tevdi etmişti. Ortodoksları himaye politikasının bir sonucu olan bu görev, patrikhanenin kendi teşkilat yapısı ve bu yapının taşradaki uzantıları ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştı. Fakat patrikhanenin taşra örgütlenmesinin Osmanlı Devleti'nin taşra idaresinde ifa ettiği rolün– bilhassa Balkan Tarihi açısından- yeterince araştırıldığını ve anlaşıldığını söyleyemeyiz.

1.3.2. Hristiyanlıkta Zühd Hayatı

1.3.2.1. Asketizm (Ascetism)

Asceticism (asketizm) ile ilgili pek çok din adamı ve düşünür çeşitli tanımlar yapmışlardır. Bu tanımların hemen hepsinin ortak noktası asketizmin “*insanın özgürleşmesi ve kendi iç dünyasını kontrol edebilme kabiliyetini kazanması*” süreci olduğu

⁶² Aslan ve Toker, a.ge. 67.

⁶³ *Devlet Salnamesi*, H.1274 / M.1857/58, 150.

ile ilgilidir.⁶⁴ Tasavvufi yaşayıştaki nefis terbiyesi ile asketizmin bu yönü benzerlik arz etmektedir. İslam dininin ilk dönemlerinde kendilerine tebliğ edilenden daha fazla ibadet eden münzevi zahidlerin varlığını öğrenen Hz. Muhammed'in, onları itidale davet ettiği bilinmektedir.⁶⁵ Diğer taraftan Hz. Peygamber kendi döneminde ruhbanlığı tercih etmiş Hristiyan din adamlarına karşı hoşgörülü bir yaklaşım sergilemiştir. Nitekim gazveye çıkarken askerlerine, manastırlarda kendilerini ibadete adayan keşişlere dokunulmaması yönünde talimatlar verdiği malumdur.⁶⁶

Çile ve zühd hayatına (*asketizm*) yer veren dinî geleneklerde uzlet yaşantısı, ruhsal olgunluğa ulaşmanın ve arınmanın bir yolu olarak görülmüştür. Gerek Yahudilikte gerekse Hristiyanlıkta münzevi hayatın varlığı bilinmektedir.⁶⁷

Hristiyan din adamlarını toplumdan ayrı mekânlarda ibadete sevk eden nedenlerin başında dünya hayatına dair hırslardan arınma düşüncesi gelir. Manevi olgunluğa ulaşabilmenin ilk şartı bu ihtiraslardan kurtulabilmektir. Bu nedenle uzlet gerekli görülmüştür. Ayrıca, rivayete göre Hz. İsa ve Hz Muhammed arasındaki dönemde halka zulmeden, incili değiştiren zalim krallar Hristiyanlara hükmetmiştir. Bunun üzerine ruhbanlar, fitneden kurtulabilmek için daha ıssız mekânlara çekilmişlerdir.⁶⁸

Hristiyanlıkta, asketik tutum ve davranışlar, hem bu yaşamı sürdüren kişinin kendi günahları hem de diğer insanların günahları için bir kefarete olarak kabul edilir. Uzlet, sessizlik ve meditasyonun yanı sıra az yeme-içme ve az uyuma gibi ılımlı bir asketizmi benimseyen keşişlerin çoğunlukta olmasına rağmen kendilerine eziyet etmeyi ve dünyadan tamamıyla bağımsız olmayı seçerek katı asketik yaşantıya yer verenler de vardır. *Hermitler* bu ikinci gruptandır.

Anadolu'da asketik yaşantının ilk temsilcinin *Kapadokyalı Basil* (Ö.379) olduğu düşünülmektedir. Yunanistan'daki Athos (Aynaroz) ise X. yüzyıldan itibaren Hristiyan asketizminin önemli bir merkezi haline gelmiştir.⁶⁹

⁶⁴İnternet: Ware, Kallistos. (1986). *Asceticism*. New York: *Oxford University Press*, Web: <http://site.ebrary.com/id/10142393?ppg=36> adresinden 1 Haziran 2014'te alınmıştır. 3-4.

⁶⁵ Çubukçu, İ. A.(1972). *İslam Düşüncesi Hakkında Araştırmalar*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 174.

⁶⁶ Haksever, a.g.m. 10.

⁶⁷ Yahudilikte milâttan önce II. yüzyıldan beri düzenli münzevi hayatın varlığı bilinmektedir. Hristiyanlıkta da III. yüzyıldan itibaren bu geleneğe yer verilmiştir. Bkz . Gündüz, Ş. (2012). "Uzlet". *İslam Ansiklopedisi*, 42, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 255.

⁶⁸ Gürkan, 2008, 204.

⁶⁹ Gündüz, 2012, 256.

1.3.2.2. Hermitik (*hermitic*) Yaşam

Hayat tarzı açısından keşişliği iki sınıfta ele almak mümkündür.

a) Tek başına çöle, dağa ya da ormana çekilerek hiç kimse ile görüşmeden münzevi hayat yaşamayı tercih edenler (*hermits*).

b) Umumiyetle manastırlarda bir tarikat disiplinine bağlı olarak cemaat hayatı sürdürmeyi ilke edinenler (cenobites).⁷⁰

Bu iki grup arasında ılımlı bir inziva hayatını benimseyen keşişler çoğunluktadır. Bu tarz yaşayan keşişler cemaat halinde ruhban hayatı sürdürebilecekleri mekânlar olarak manastırları inşa etmişlerdir.⁷¹ Ancak hermitler, dünya hayatından tamamıyla uzaklaşmak ve katı bir inziva hayatı yaşamak suretiyle kurtuluşa ereceklerine inanmaktadırlar.

İlk münzevi keşiş olan Aziz Paul'un (*Paulus*), hermitik hayatın kurucusu olduğu bilinir. Mısır'da yaşamıştır.⁷² Aynaroz ise hem ılımlı asetiklere hem de dünya ile bağlarını koparmış olan hermitlere ev sahipliği yapmıştır. Aynaroz'da ilk manastırın inşa edildiği X. yüzyıla kadar keşişler, ormanlık alanlara inşa ettikleri kulübeleri ya da dik yamaçlardaki kaya oyuklarını, hatta neredeyse 2000 metre yüksekliğindeki Athos Dağı'nın zirvesine yakın yerlerde bulunan ücra noktaları, inziva yeri olarak kullanmışlardır. Bu nedenle Aynaroz'daki ilk ruhbanlık, hermitik yaşam şeklinde gerçekleşmiştir. X. yüzyılda, İmparator *Nikephoros Phokas*'ın özel görevi ile Aynaroz'a gelen Aziz *Athanasios* burada bulunan keşişleri, bir manastır inşa ederek toplu olarak yaşamının faziletleri hususunda iknaya muvaffak olmuştur.⁷³

1.4. HRİSTİYANLIK DİNİNDE İBADETHANELER

1.4.1. Kilise

Yeni Ahit'te Grekçe formu ile "*ekklesia*" olarak geçen "*kilise*" kelimesi iki ayrı anlam taşımaktadır. Bunlardan ilki ibadetlerin yapılacağı yer ve cemaattir. İkinci anlamı ise daha çok Hristiyan geleneğinin bütününe ifade eder.

⁷⁰ Kızıllı, a.g.m. 39- 40. Hermitler arasında bir direğe, sütuna veya bir ağaç tepesine çıkarak ya da bir hücreye kapanarak insanlarla iletişim kurmadan tefekkürle meşgul olanlar da vardır. Hristiyan literatüründe hermitler denilen Aziz Antony gibi gezgin keşişler de bu gruba girmektedir. Bkz. Gündüz, 2002, 322.

⁷¹ Gündüz, 2002, 323.

⁷² Aziz Paul, 16 yaşında iken ailesini kaybetmiş, kız kardeşi ve zengin bir miras ile ortada kalmıştır. Ancak o, münzevi bir keşiş olmayı tercih etmiştir. Bkz. Tural, M. (2010). Ortaçağ Doğu Hristiyanlığında Mistik Hayat. *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 35.

⁷³ Dennis, 2000a, 246.

Hristiyanların kendi mabetlerini inşa etmeye başlamaları Yahudilerle yol ayrımından sonra olmuştur. İlk dönemlerde sinagoglara giderek ibadet eden Hristiyanlar, Yahudiler tarafından dışlanmaları nedeniyle (yaklaşık MS.80 yılında) kendilerine ait mekânlarda ibadet etmeye başlamışlardır.⁷⁴

İslam kaynaklarında Hristiyan mabetlerini ifade etmek için “*kenise, bîa, deyr, umr, kalâye, savmea*” gibi ifadeler kullanılmıştır. Bunlardan bir kısmı Kur’ân-ı Kerîm’de Hâc suresinin kırkıncı ayetinde de geçmektedir.⁷⁵

Bununla birlikte, zamanla yerleşim yerlerinde inşa edilmiş mabetlerin “*bîa- kenise*” (*kilise*), yerleşim yeri dışında kalmış olanların ise “*deyr*” (*manastır*) olarak adlandırılması belirginlik kazanmıştır.⁷⁶ Aynaroz’u gezen Osmanlı seyyahının burada bulunan mabetleri yukarıda ifade ettiğimiz kelimeler ile zikretmesi bu bilgileri teyit eder niteliktedir. Seyyah, Aynaroz’da bulunan “...*kenise ve manastırları ve derun-ı düyurlarda olan papasları...*” betimlerken, kiliseleri *kenise* ve manastırları da *deyr* (çoğulu: *düyur*) kelimeleri ile ifade etmiştir.⁷⁷

Diğer taraftan bazı İslam kaynaklarında “*kulleys ve kalâye*” kelimeleri de geçmektedir. Bunun dışında küçük ibadet meskenlerine “*ukeyrâh*” denildiği de olmuştur.⁷⁸ *Kalâye* kelimesinin manastırlar için mi yoksa küçük ibadet mekânları için mi kullanıldığının net olmadığı ifade edilmektedir.⁷⁹

1.4.2. Manastır

“*Manastır*” kelimesi. “*tek, yalnız*” manasına gelen Grekçe “*monos*”tan türetilmiştir. Münzevi hayat tarzını benimseyenlere “*monachos*”, bu kişilerin yaşadığı mekânlara da

⁷⁴ M. Aydın, 1998a, 348.

⁷⁵ Öztürk, L. (2012). *İslam Toplumunda Hristiyanlar*.(Birinci Baskı). İstanbul: Ensar Yayınları, 148. ; ayrıca bkz. Gürkan, 2003, 558.

⁷⁶ L. Öztürk, a.g.e. 150.

⁷⁷ *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi*, 2003, 45.

⁷⁸ L. Öztürk, a.g.e. 152-153.

⁷⁹ Hemen belirtelim ki üzerinde araştırma yaptığımız Aynaroz; hücre, keşişhane, kilise ve manastır gibi pek çok türden mabedi barındırmaktadır. Bu çalışma sırasında keşiş anlamı ile karşılaştığımız *kaloyer* kelimesi ile *kalâye* kelimesinin benzerliği dikkat çekicidir. Kanaatimizce *kaloyer* kelimesi keşiş; *kalâye* kelimesi ise keşişhane anlamında kullanılmış olmalıdır. İslam kaynaklarında geçen *kulleys* kelimesi ile bu araştırma sırasında tesadüf ettiğimiz hücre anlamındaki *kellia* kelimelerinin söyleyiş benzerliği dikkat çekici başka bir husustur.

“*monasterio*” denilir. *Manastır* ise bu kelimenin Türkçeleşmiş şeklidir.⁸⁰ Nitekim ilk keşişler tek başına yaşayan birer münzevidirler.⁸¹

Manevi kurtuluşları için bir köşeye çekilerek kendi bireysel programını uygulamayı öngören hermitik yaşam, kimi keşişler tarafından mahsurlu görülmüştür. Her ne kadar yalnız yaşam; meditasyon vb. yönlerden keşişin gelişimi için uygun imkânalar sağlıyor olsa da beraberinde bazı mahsurları da barındırmaktadır. Zira belli bir olgunluğa erişmeden bir keşişin yalnız yaşamayı denemesi ve bu şekilde tekâmül gösterebilmesi oldukça zordur. Nefsi ile baş başa kalan keşişin hataya düşmesi daha kolay addedilmiştir. İşte bu nedenlerle aynı amacı taşıyan keşişlerin bir arada yaşama fikri doğmuştur. Bu fikir aynı zamanda manastırların kurulmasına da zemin hazırlamıştır. Böylece, bir müessese bünyesinde bir araya gelen keşişler bir tarikat disiplinine veya cemaat kurallarına tabi olmuşlar ve gerek üstlerinin nezaretinde gerekse keşiş arkadaşlarının denetiminde daha sağlıklı bir gelişim gösterebilmişlerdir.⁸²

Manastır aşamasına geçiş ile uzlet hayatının son bulduğunu düşünmek yanlış bir kanaat olur. Manastır, keşişlere hem bir disipline bağlı olarak yaşama hem de huşu içinde ibadet ederek gelişim sağlama imkânlarını sunmaktadır. Manastırın keşişlere vadettiği başlıca şey sessizlik ve huzurlu bir ortamdır.

Hemen her manastır, eğitim sürecinde olan sakinlerinin her ihtiyacını karşılayacak şekilde düşünülmüş ve ona göre imar edilmiştir. Ayrıca manastırların önemli bir kısmı istilalardan korunabilmek için muhkem duvarlarla çevrilidir. Çoğu zaman bir külliye şeklinde planlanan manastırlar, ortasında bir kilisenin yer aldığı büyük bir avluya sahiptirler. Manastır müstemilatı bu avlunun çevresinde sıralanır. Muhtevasında; kiler, yemekhane, kütüphane, ibadet mekânları, keşiş hücreleri, ahırlar ve iş atölyeleri gibi bölümler vardır. Hatta bazılarında hamam ve tedavi yeri dahi bulunmaktadır.⁸³ Manastırın kendilerine sağladığı bu imkânların karşılığında keşişler de gelişim süreçlerinde doğruluk, iffet, itaat gibi keşişliğin bazı temel erdemlerini kazanmaya çalışmışlardır.

⁸⁰ Gürkan, 2003, 558. Yunancada “tek başına yaşamak” ; *μοναχω* fiili ile ifade edilir. Geniş bilgi için bkz. Talbot, A. (1999). “Bizans Manastır Sistemine Giriş” (Çev. Ö. Arıkan). *Cogito*, (17), 163

⁸¹ Talbot, a.g.m. 163

⁸² Bu nedenle keşişlerin eğitim aldıktan sonra belli şartlar ile münzevi yaşama geçmeleri daha uygun görülmüştür. Bkz. Dennis, George. (2000b). *Tzimiskes: Typikon of Emperor John Tzimiskes*. (Ed. John Thomas, Angela Constantinides.). *Byzantine Monastic Foundation Documents - Dumbarton Oaks Research Library And Collection*, Book XXXV, Volume 1, Washington D.C., 237.

⁸³ Gürkan, 2003, 559.

1.4.2.1. İlk Manastırlar ve Manastır Hareketinin Yayılışı

İlk münzevi keşişin “*Paulus*” adında biri olduğu bilinir.⁸⁴ Ancak, manastır fikrini ilk olarak ortaya atan kişinin “*Mısırlı Antonios (Antony)*” olduğu kabul edilmektedir. Antony’nin fikri, onun etrafındakiler tarafından yayılmış böylece manastır hareketi başlamıştır.⁸⁵

Manastır hareketinin gelişim sürecinde bir başka önemli isim, Yukarı Mısır’da yaşamış olan “*Pakhomios*”tur. Tarikat manastırlarının kurucu sayılan Pakhomios, keşişlerde bulunması gereken erdemlere “itaatkârlık” erdemini eklemiştir.⁸⁶

Pachomius münzevi hayatla topluca yaşamayı yani manastır hayatını kaynaştırabildiği takdirde, daha çok sayıda dindar insanı yararlı bir amaç çevresinde toplayabileceğini görmüştü. Böylece daha sonra “*Büyük*” unvanıyla anılacak olan Aziz Pachomius (290-346) kuralları dönemi başlamıştı. Aziz Pachomius’un kurallarında kendi yaşantısının izlerini görmek mümkündür. O, bir askerinin disiplinine, bir eğitimcinin bilgeliğine, bir yöneticinin teşkilatçılığına sahipti.⁸⁷

⁸⁴ Talbot, a.g.m. 163.

⁸⁵ M. Tural, 2010, 35.

⁸⁶ Talbot, a.g.m.164-165. Daha evvel Roma ordusunda bir askerlik hizmetinde bulunmuş olan Pachomius Hristiyan olmuş ve yeni imanın şevkiyle ünlü münzevi Palaemon’u bulup ondan kendine eziyet etme konusunda ders almıştır. Bu süreçte münzevi hayatın, eziyetin ve açlığın cennete götüren tek yol olmadığını kavramıştır. Bir din adamı olarak duanın ve mükemmel bir hayatın erdemlerini öne çıkaran Pachomius 346 yılında öldüğünde, ardında güçlü toplulukların kaynaştığı çok sayıda manastır bırakmış ve kurduğu sistem Tabennais’ten bütün diğer manastır merkezlerine yayılmıştır. Bkz. Aziz Atiya, a.g.e. 80-81.

⁸⁷ Atiya, manastır tarihinde çok önemli bir isim olan Aziz Pachomius’un manastır sistemini şu şekilde özetlemektedir: “*Hristiyanlık tarihinin en önemli aşamalarından biri olarak kısaca gözden geçirilmeye değer. Pachomian sistemin ana çizgileri, asker ile din adamının bir kişilikte kaynaştığını gösterir. Keşişin gece ve gündüz saatlerindeki bütün faaliyetleri yasa koyucu tarafından ayrıntılı olarak düzenlenmişti. Keşişin giysisi, yiyeceği, uyku saatleri ve nasıl yatacağı, nasıl seyahat edeceği, dua saatlerine kadar. Kuralların çiğnenmesi durumunda acımasızca uygulanacak ceza yasası da vardı. Ancak Pachomius ardıllarına acımasız bir rejim uygulayan insanlık dışı bir canavar değildi. İlk yıllarda Antonian ve Palaemonian manastır yöneticilerinin dehşet verici uygulamalarını gördükçe, manastır hayatının insanileştirilmesi gereğini hissetmişti. Bir keşiş gövdesini silmeliydi, ancak cennete erişmek için gövdesini tahrip etmesi gereksizdi. Yeni kurallar, bir yandan keşişin günlük gereksinimlerini karşılarken, öte yandan ruhunun kurtuluşunu da gözetiyordu. Kadından uzak durmak, temizlik, bağlılık, yoksulluk ve itaat iyi bir keşiş olmanın önkoşulları arasındaydı. Bu sistemdeki en devrimci adım, el emeğinin ve manastır içinde eğitimin ön plana çıkarılmasıydı. Bir rahip adayı manastıra kabul edilene kadar, bir ile üç yıl arasında değişen adaylık suresi boyunca bu kararının ciddi olduğunu kanıtlamak zorundaydı. Aday manastırın günlük işlerine katıldığı gibi, okuma yazmayı öğrenmek, 20 ilahi ve İncil’den iki mektubu ezberlemek mecburiyetindeydi. Pachomian manastır sisteminde okuma yazma bilmemek yasaktı. Keşiş yararlı bir insan olmalı, dini görevlerini ihmal etmeden günlük ekmeğini sağlamak ve zihnini geliştirmek için çalışmalıydı. Sepet ve ip örme başlıca uğraşlar arasındaydı ama manastırlar genellikle kendi fırınları ve aşçıları, örücü ve terzileri, çiftçileri ve değirmencileri, taş işçileri ve marangozları, demirci ve teknisyenleri ve hatta bilginleri ve elyazma kopyacılarıyla kendine yeterli birimler halinde yaşardı.”Aziz Atiya, S. (2005). *Doğu Hristiyanlığı Tarihi* (Çev. N. Hiçyılmaz). (Birinci Baskı). İstanbul: Doz Yayınları, 82.*

Pachomius, manastırları çölden gelebilecek herhangi bir tehlikeye karşı kale biçiminde yapılmıştı ve manastırı çevreleyen duvarlarda her birinde üçer keşişin yaşadığı hücreler yer almıştı. Pacomius kuralları, doğuda geniş bir alanda uzun asırlar boyunca uygulandı. Daha sonra Basil'in kuralları onun yerini almıştır.⁸⁸

Manastır hayatı muhtemelen Suriye aracılığıyla IV. yüzyıl civarında Mısır'dan Anadolu'ya gelmiş, burada Kapadokyalı kilise babaları tarafından Bizans kültürü çerçevesinde yeniden yorumlanmıştır.⁸⁹ Bunlardan biri olan Kayserili Basileios (Ö.379), Pakhomios tarzı manastır sistemini bazı değişiklikler ile Anadolu'ya uyarlamaya çalışmış, münzevi yaşamın aksine tarikat manastırlarını sonuna kadar desteklemişti. Manastırları nüfus yönünden küçülten, itaatkârlığı en önemli erdem sayan, bazı aşırı ibadetleri (oruç vb.) özel izne bağlayan Basileios, manastırları çöllerde değil kentlerde kurmuştu. Bu şekilde keşişler kilise ve manastır dışında kalan Hristiyan kardeşlerine örnek olmayı arzulamıştı.⁹⁰ Basil ile birlikte Anadolu keşişlerinin hayatında münzevi yaşam, cemaat hayatı lehine itibar kaybetmişti.⁹¹

Sezariye (Kayseri) Piskoposu Basileios, kendi bölgesinde manastır yaşantısını tercih edenler için bir dizi uygulama geliştirmişti. İlerde Basil kuralları olarak anılacak ve Athos'taki manastırların da örgütlenmesine temel teşkil edecek bu kurallar keşiş adaylarının manastırlara kabullerinden, manevi gelişimlerine ve gündelik yaşamlarına kadar bir dizi kurallar içeriyordu.⁹²

“*Basileios Manastır İdare Sistemi*” Ortodoks kilisesiyle bağlantılı tüm manastırlar için temel uygulama biçimi olmuştu. Diğer taraftan yazmış olduğu gösterişli ayin düzeni,

⁸⁸ Woodhouse, F. C. (1896). *Monasticism: Ancient And Modern*. Londra: Gardner, Darton And Co.,50.

⁸⁹ Demirci, 2007, 413.

⁹⁰ Talbot, a.g.m. 166-167.

⁹¹ Gürkan, 2003, 559.

⁹² Woodhouse, a.g.e. 55-56. Basil manastır sitemine göre; çocuklar, anne babalarının huzurunda ve onların şahitlikleri ile manastıra kabul edilir. Adaylar manastıra kabul edilirken ücret alınmaz ve adaylık sürecinde adil biçimde değerlendirilir. Basil kuralları, keşişlerin sahip olduğu şeyleri akrabaya terk etmelerini ve bir kısmını fakirlere vermelerini emreder. Basil, yardımlaşma, eğitim ve dua için keşişlerin birlikte yaşamasını öngörmektedir. Bu nedenle manastıra dâhil olan keşiş kendi iradesine göre davranmaz, manastırın kurallarına tabi olur. Keşişler manastırdan izinsiz ayrılamamalı, yalnızken kadınlarla konuşmamalı, şayet günah işlemişlerse de bunu itiraf etmelidirler. Keşişlerin kıyafetleri kadar konuşmaları da mütevazı olmalıdır. Herhangi bir kardeşine hakaret eden veya iftira atan kişi aforoz ile cezalandırılır. Manastır düzeninde keşişlerin birlikte yemek yemeleri önemli addedilir. Akşam yemeği vaktinde yemeğe inmeyen keşiş bir sonraki günün akşam yemeğine kadar aç bırakılır. Basil, keşişler için perhizi, sade giyinmeyi, tanrının yanında “*süperiora (üstün)*” yani manastır yöneticisi olan başrahibe itaati öğütler ve ardından *süperiorun* görev ve sorumluluklarından bahseder. Ona göre; *süperior* suçluları hoş görmez hatta onları ayıplar ancak nezaketi elden bırakmadan inatla bu hataların düzeltilmesi için çabalar. En küçük suça dahi göz yummamalıdır. Bu tavizsiz tutum keşişlerin gelişimleri için gereklidir. Süperior, bunun yanında yeme, içme ve orucun ölçüsünü belirlerdi.

yazıldıktan kısa süre başkente getirildi.⁹³ Aziz Basil'in Anadolu'da kurduğu düzen sadece Doğu Hristiyanlığına değil Batı'da gelişmeye başlayan manastır hareketine de tesir etmişti.⁹⁴

Manastır disiplini açısından diğer önemli bir isim V. yüzyılda yaşamış, Edessa Piskoposu olan “*Rabbula*”dır. Rabbula manastır yaşantısındaki bazı sınırlamaları, ayinleri, münzeviliğe dair esasları düzenlemiş, kendine has kurallar getirmiştir. Dolayısıyla; Bizans manastırlarında geçerli olan kurallar iki farklı kaynaktan gelmektedir. Bunlar Pakhomios'un Mısır kökenli kuralları ile Rabbula'nın Suriye geleneğine dayanan kurallarıdır. Bizans manastırları, erken dönemden itibaren, bu kuralların etkisinde gelişmiş, sonraları bu kaideler Basil başta olmak üzere Anadolu'daki önemli azizler tarafından yeniden yorumlanmıştır.”⁹⁵

Kuruluşundan itibaren manastır hareketinin Doğu Hristiyanlığına önemli katkıları olmuştu. Dördüncü yüzyılda imparatorluğun doğu bölgelerinde doğan manastır hareketi hızlı bir şekilde yayılmıştı. Bunda kilisenin dünyevi karışıklıklardan kurtulmadaki başarısızlığı etkili olmuş, böylece pek çok rahip veya ruhban olmayan dindarlar, çileciliğe ve manastıra yönelerek bu hareketin içinde yer almışlardı.⁹⁶

Bizans manastırlarının en önemli özelliği, bu manastırların tarikat kurallarına göre değil, kurucularının (*ktetor*) koydukları kurallara (*typicon*) göre şekillenmiş olmasıdır. IX. yüzyıla kadar hâkim olan Basileios'un kuralları yerini *typicon*lar ile şekillenen manastır geleneğine bırakmıştır⁹⁷ Bu geleneğin en dikkate değer örneği ise hiç şüphe yok ki; çok sayıda manastır ve keşiş hücrelerinin yer aldığı Athos Dağı'dır (Aynaroz). Burada ilk manastır, X. yüzyılda Trabzon doğumlu *Athanasius* adlı bir keşiş tarafından kurulmuştu. XIV. yüzyılda ise Athos'ta temelinde düşünceli dua geleneği bulunan radikal mistizm hareketi başladı. “*Gregorios Palamas*”, Ortodoks kilisesinin kabul ettiği bu hareketin öncüsü ve tanrıbilimcisiydi.⁹⁸ Günümüzde bu bölgede faaliyetini sürdüren yaklaşık yirmi

⁹³ Hatta bu ayin düzeni Ortodoks kilise yılının özel ayini için hala kullanılmaktadır. Bkz. Gallatin, *a.g.e.* 253.

⁹⁴ M. Tural, 2010, 43.

⁹⁵ E.G. Erdoğan, 2009, 8.

⁹⁶ Gallatin, *a.g.e.* 254.

⁹⁷ Doğan, S. (2003). “Ortaçağ Manastır Sistemi: Doğu ve Batı Manastırları”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 76 ; *Typicon* adı verilen manastır vakfiyelerinden Aynaroz manastırlarına ait olan örnekleri tezimizin III. bölümünde verilecektir.

⁹⁸ Gallatin, *a.g.e.* 254.

manastır mevcuttur ve geçmişte olduğu gibi bugün de İstanbul Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin taht-ı idaresindedir.⁹⁹

1.4.2.2. Yaşayış Usullerine Göre Manastır Türleri

Daha önceden de ifade ettiğimiz gibi Mısır'da yaşayan Pakhomios (Ö.346) tarafından tarikat manastırı sistemi geliştirilmiştir. Bu şekilde dağınık keşiş hayatı kilise otoritesi ile bağlantılı düzenli bir cemaat hareketi hüviyetini kazanmıştır. Sistem, adını “ortak yaşam” anlamına gelen Yunanca “κοινοç βιοç”, ifadesinden almıştır.¹⁰⁰ Batı dillerine “coenobite”, Osmanlı resmî kayıtlarına ise “kinovyon” olarak geçen bu usul, *usul-i müşareket (ortak usul)* tanımı ile izah edilmiştir.¹⁰¹

Manastırlardaki bu tarz farklılığına yol açan şey ruhbanlar arasındaki usul tartışmalarıdır. Kimi rahipler, keşişi manevi kurtuluşa götürecek erdemlerin ortak yaşam ile daha doğru şekilde sağlanacağını düşünürlerken; kimileri de bireysel münzevi hayatın daha doğru olduğunu savunmuştur. Birinci gruptakiler *coenobite (ortak yaşam)*, ikinciler ise *İddiorrhythmic (bireysel yaşam)* görüşü temsil etmişlerdir.

1.4.2.2.1. Coenobite (Usul-i Müşareket) Tarzı Manastırlar

Pakhomios'un oluşturmuş olduğu siteme dayandırılan bu tarz manastırlarda toplu ibadet yapılmaktadır.¹⁰² Ortak yaşam esas olduğu bu usulde her keşişin manastır işleri ile ilgili olarak bir mesuliyeti vardır. Yine her keşişten el emeğine dayalı bir işte çalışması beklenmiştir.¹⁰³ Bu şekilde mensup olduğu manastırın ortak menfaatlerine hizmet eden keşişin, manastıra aidiyet hissini kuvvetleneceği öngörülmüştür. Zira manastırın menfaatleri ve ortak çıkarlar her şeyin üstünde görülmüştür. Coenobite manastırları “*hegoumenos*” adı verilen bir başpapazın idaresi altındadır. *Hegoumenosun* idaresinde manastırın en küçük birimine kadar uzanan istişarî heyetler ve görevliler bulunmaktadır.¹⁰⁴

⁹⁹ Gürkan, 2003, 559. ve Demirci, 2007, 413-414.

¹⁰⁰ S. Doğan, a.g.m. 74; Talbot, a.g.m, 164-165; ayrıca bkz. Gürkan, 2003, 559.

¹⁰¹ BOA.İ.MMS.58/2683, 19 Zilka'de 1294 / 25 Kasım 1878

¹⁰² Eski bir asker olan Pakhomios, çölde etrafında toplanan keşişler için evler inşa etmiştir. Pakhomios'un yaşadığı ev merkez kabul edilmiş ve bu evlerde bulunan 3000'e yakın keşiş buradan idare edilmiştir. Toplu ibadetler, yemekler, gündelik işler vb. müşretek yaşama dair diğer hususlar belli kurallara bağlanmıştır. Daha sonra bu yapıların etrafı surlar ile çevrilecek ve kinobion (coenobite) tarzı manastırlar bu şekilde ortaya çıkacaktır. Geniş bilgi için bkz. E. G. Erdoğan, 2009, 5-6.

¹⁰³ Talbot, a.g.m.164-165.

¹⁰⁴ BOA.İ.MMS.58/2683, 19 Zilka'de 1294 / 25 Kasım 1878

1.4.2.2. İddiorrhythmic (Usul-i İnfirat) Tarzı Manastırlar

Bu usulü savunan keşişler, manevi terbiyeleri ile ilgili disiplini kendileri oluşturlar. Bu nedenle keşişler bir nevi kendi kurtuluş programlarını uyguladılar.¹⁰⁵ Bu görüş ilk zamanlar izbe yerlerde inzivaya çekilen hermitler tarafından temsil edilmiştir. Bireyselciler olarak ifade edilen bu kişiler, daha sonra kendi görüşlerinin temel fikirlerini manastır yaşantısına tatbik ederek müesseseleşmeyi tercih etmişlerdir. *İddiorrhythmic* manastırlar Osmanlı resmi kayıtlarında “*idyortimon*” kavramı ile ifade edilmiştir. Bu tarz manastırlar, sayıları iki ile beş arasında değişen bir mütevellî heyeti tarafından idare edilirler.¹⁰⁶

1.4.3. Manastır Haricindeki İbadethaneler (*Askiti, killi* vb.)

Ortodoks Hristiyanlığın münzevi hayatında manastırlardan hariç mabetler de bulunmaktadır. “*Askiti, skete, kellia (killi), kaliva, kathisma, hesyhasterion*” vb. isimlerle anılan bu inziva yerleri, her biri bir manastıra bağlı olmakla birlikte, fiziken manastır külliyesinin dışında kalmış yapılardır. Tezimizin IV. bölümünde daha detaylı inceleyeceğimiz bu mabetlerden ev tarzında bina edilmiş olan “*askiti*” (100 ya da 200 kişilik) ve “*kellia*” (50 kişilik) keşişhaneleri¹⁰⁷; “*kathisma*”, baraka ve kulübeleri; “*hesyhasterion*” ise en ücra yerlerdeki inziva meskenlerini ifade etmektedir.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Talbot, a.g.m. 164-165.

¹⁰⁶ BOA.İ.MMS.58/2683, 19 Zilka'de 1294 / 25 Kasım 1878 ve Selanik Vilayet Salnamesi, Selanik Hamidiye Mekteb-i Sanayi Matbaası, H.1325 / M.1907, 213.

¹⁰⁷ Salname-i Vilayet-i Selanik, (Dokuzuncu Baskı). H.1303 / M.1885, 296. ve Salname-i Vilayet-i Selanik, H.1307 / M.1889, 162.

¹⁰⁸ Tzikas, CH. B. (2001). “The Case Of Mount Athos”. *Journal Of The Environmental Protection And Ecology*, 2 (2), 448.

İKİNCİ BÖLÜM

XIX. YÜZYILDA OSMANLI TAŞRA TEŞKİLATI

2.1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde çağdaşlaşma çabaları Tanzimat'tan çok öne başlamıştır. 18.yüzyılda bazı Batılı uzmanlar Osmanlı müesseselerinin modernleşmesi için projeler hazırlamışlar veya bizzat bu reform çalışmalarının içinde görev almışlardır.¹ Yabancı uzmanlardan yararlanma usulü III. Selim döneminde de devam etmişti. Üstelik alınan yenilgiler ve Fransız İhtilali'nin hissedilen etkileri, en başta ordu olmak üzere pek çok kurum üzerinde ivedi bir reform ihtiyacını hissettirmişti. Ancak, merkez ile taşra teşkilatı arasındaki münasebetlere yeniden bir düzen vermeden devletin eski kuvvetine kavuşamayacağını gören II. Mahmut'tur. Onun devrindeki reformlar, kendisinden sonraki döneme tesir etmiş, değişimin istikametini belirleyerek bir nevi Tanzimat reformlarının hazırlayıcısı olmuştur.²

Tanzimat Osmanlı Devleti'ndeki modernleşme çabalarının olgunlaşma çağıydı. Kuvvetli bir ordu, mali disiplin, duygu ve düşünce yönünden kaynaşmış bir Osmanlı toplumunun tesisi, dönemin reformlarının temel amaçlarıydı. Tanzimat reformlarının bir başka hedefi de vilayet teşkilatının merkeziyetçi esaslara göre yeniden düzenlenmesiydi. Tanzimat'ın öngörülen reformları kısa zamanda Osmanlı taşrasında hayata geçirilmeye başlandığında bunun ihtiyacı daha fazla hissedilmişti. Nüfus özellikleri ve etnik çeşitlilik ile imtiyazlı beldelerin mevcudiyeti bu düzenlemelerin önünde önemli engeller olarak görünüyordu. Tanzimat'tan Meşrutiyet'e kadar olan süreçte önce talimatnameler ile başlayan ve sonra nizamnameler ile devam eden vilayet teşkilatı düzenlemeleri II. Meşrutiyet dönemindeki fikri münakaşalar ile bambaşka bir boyuta taşınmıştı. Bu bölümde Osmanlı bürokratlarının Osmanlı taşra teşkilatını bir düzene koyma çabaları, tarihi seyri içinde incelenecektir.

¹ 1717 yılının sonlarında İstanbul'a gelen Huguenot grubunun başında bulunan Rochefort bunlardan biridir. Bkz. Berkes, N. (2012). *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (haz. A. Kuyuş). (On sekizinci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 47.

² Aynı eser, 92., 93., 171.

2.2. TANZİMAT ÖNCESİ OSMANLI TAŞRA İDARESİ

2.2.1. Osmanlı Taşra İdaresinde Modernleşme Çabaları

II. Mahmut'un modernleşme çabalarının amacı; hem merkezde hem de taşra idaresinde merkezileşmeyi sağlamak oldu. Padişah reformları ile bu amacın önündeki engelleri kaldırmayı düşünmüştü. Ancak, yeniçeri muhalefetini yok etmeden kalıcı ve köklü yenilikler yapılamayacağı ortadaydı. Sadık bir ordu, merkezi bir idareyi tesis etmek için elzem görünüyordu. Ocağın kaldırılması ile geleneksel yapının merkezdeki dayanağı yok edildi ve böylece reformların önü açılmış oldu.³

Bu önemli engel aşıldıktan sonra merkezi idareyi temsil eden kurumlar üzerinde reform yapıldı. Saray ve Babıali'deki kurumların ya isimleri değişti ya da görev alanları yeniden belirlendi. Bir taraftan *Enderun*'un oda nizamı yenilenirken, diğer taraftan şura özelliğini kaybettiği düşünülen *Divan-ı Hümayun* yerini, uzmanlık alanları ve görev alanları tanımlanmış birimler olan nazırlıklara bırakıyor, böylece bugünkü anlamda bir hükümet şekline doğru bir adım atılmış olunuyordu.⁴

II. Mahmut, meşveret usulünü daha etkili biçimde kullanabilmek ve nezaretlere yardımcı olmak için merkezde daimi meclisler ihdas etmişti. Böylece, söz konusu meclisler ile sadrazamın üzerindeki sorumluluklar bu meclislere ve bürokratlara dağıtılmış oluyordu.⁵

Devlet kurumlarının bilhassa Hariciye Nezareti ve Babıali'nin giderek artan yazışma yoğunluğu “*sivil bürokratik elit*” tabakasının oluşumunu başlatmıştı. İlerleyen dönemde

³ Lewis, B. (1991). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Dördüncü Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 90. Lewis'e göre padişah bunu başarmıştı. Ancak iki yerde başarısızlığa uğramıştı. Mısır'daki hidive özerklik sağlayan haklar vermek ve dış zorlama ile de olsa Mora'nın bağımsızlığına zemin hazırlayacak düzenlemeleri kabul etmek.

⁴ Akyıldız, A. (2011). “Tanzimat”. *İslam Ansiklopedisi*. 40, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 1. ve Eryılmaz, B. (2010). *Tanzimat Ve Yönetimde Modernleşme*. İstanbul: İşaret Yayınları, 153-154. İlber Ortaylı'ya göre; klasik dönemin Osmanlı ofisleri, Avrupa tarzı bakanlıklara dönüştürülecek bir niteliğe sahip değildi. Vilayetlerde ise askeri ve mülki yetkiler henüz tek elde toplanmaktaydı. Bu nedenle; II. Mahmut dönemi merkezi idari örgütü büyük ölçüde klasik dönemdeki yapısını korumuş, sadece adlandırmalarda değişikliğe gidilmişti. Bkz. Ortaylı, İ. (2009). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. (Yirmi Dokuzuncu Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 143.

⁵ Hiyerarşik açıdan düşünüldüğünde bu meclisler nezaretlerin üzerinde ve nezarete ait (yardımcı) meclisler olmak üzere iki kısma ayrılıyordu. Bir nevi bakanlar kurulu demek olan *Meclis-i Hass-ı Vükelâ* ve onun daha geniş katılımlı hali olan *Meclis-i Umumi*, reformların altyapılarını hazırlayıp gerekli çalışmaları yapması istenen *Meclis-i Valâ-i Ahkam-ı Adliye* ve dâhilî, harici ve mali konularda çalışmalar yaparak Meclis-i Valâ'ya görüş sunan *Darü's-Şura-i Babıali* bahsedilen nezaretlerin üzerindeki meclislerdi. Bkz. Shaw, J. S. (1990). “19. Yüzyıl Osmanlı Reform Hareketinde 1876 Öncesi Merkezi Yasama Meclisleri I-II”, (çev. P. Özgören). *Tarih ve Toplum Dergisi*, 76 (77), 41-43. ve Akyıldız, A. (2015). *Osmanlı Bürokrasisi Ve Modernleşme*. (Beşinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları, 62-68.

bu bürokratlar devlet idaresini ele alacaklardı. Böylece yönetimdeki ağırlık, zamanla saraydan Babıali'ye geçecekti. Öyleki devlet kurumlarının işleyiş esaslarını, devleti oluşturan birimlerin ve müesseselerin işleyiş ahengini bu bürokratların ilkeleri ve çalışma usulleri belirleyecekti. Kısacası, dönemin merkezîyetçi reformları Osmanlı Devleti'nde modern bürokrasinin doğmasına vesile olacaktı.⁶

Bunlardan başka; ilk kez nüfus sayımının yapılması ve ülke yönetimde istatistiklerden yararlanılmaya başlanması, nüfus kayıtları ve mürur tezkireleri ile ilgili düzenlemeler hem merkez hem de taşra teşkilatında görülen dönemin merkezîyetçi karakterinin diğer işaretleriydi.⁷

Tanzimat'a giden olayların en başında Mısır Meselesi gelmektedir. Osmanlı merkezi gücü taşradaki bir valisi karşısında müşkül konuma düşmüştü.⁸ II. Mahmut, bir an evvel taşrada sarsılan devlet otoritesini yeniden tesis etmek arzusundaydı. Ulema ve Babıali bürokrasisinin iradesi de merkezi hükümetin taşraya hâkim olması yönündeydi. Batının kurum ve kuralları bu amaçla alınmıştı. Gerek Rumeli, gerekse Anadolu'daki vilayetlerin merkezle olan bağlarını kuvvetlendirmeye çalışan II. Mahmut, vilayetin gelirleri ile geçinen valileri maaşlı birer memur haline getirmişti.⁹ Bu şekilde yetki olarak küçülen valilerin iktisadi açıdan da küçülmesi sağlanmıştı.

Merkezi hükümetin taşradaki otorite kaybının, büyük ölçüde taşradaki yerel ve nüfuzlu ailelerin güçlenmesi ile ilgili olduğu düşünülüyordu.¹⁰ Bu nedenle, III. Selim döneminden beri mutasarrıfların düzgün kimseler arasından seçilmesine ve derebeyleşmiş ailelere de üst düzeyde yönetim görevi vermemeye özen gösterilmişti. II. Mahmut'un vali (*müşir*) seçiminde de aynı hassasiyeti görmek mümkündür.¹¹

⁶ Önen, N., Reyhan, C. (2011). *Mülkten Ülkeye -Türkiye'de Taşra İdaresinin Dönüşümü (1839-1929)*, İstanbul: İletişim Yayınları, 56.

⁷ Mert, Ö. "II. Mahmut Dönemi'nde Taşradaki Merkezîyetçilik Politikası", *Türkler*, 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 726.

⁸ Baykara, T. (1989, 31 Ekim -3 Kasım). *II. Mahmut'un Islahatında İç Temeller: 1826-1839 Arasında Anadolu*. Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirisi, Ankara: TTK Yayınları, 1994, 267.

⁹ Karal, E. Z. *Osmanlı Tarihi*. XIII. Dizi, I. (16-e6), Ankara: TTK Yayınları, 155.

¹⁰ Karpat, K. (2008). *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kurumsal Değişim Ve Nüfus* (Çev. A. Z. Durukan, K. Durukan). (İkinci Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 17.

¹¹ Çadırcı, M. (1989b). "Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Türkiye'de Yönetim 1826-1839". *Belleten*, LI (201), Ankara: TTK Yayınları, 1222.

Merkeziyetçiliğin ürünü olan bu tarz tedbirler 19. asırda taşra idaresinde vilayetlerdeki nüfuz gruplarını ve taşradaki otoriteyi ele geçiren derebeyleri sindirdi.¹² II. Mahmut ve Babıali, taşradaki ayanların yanında kocabaşları da sıkı bir takibe almıştı.¹³

Böylece, nazırlık sistemi ile sadrazamın, ihtisap nazırlığı ile kadıların, yerel meclisler ile valilerin yetkileri pay edilmiş ve kontrolün merkezde olması sağlanmaya çalışılmıştı. Modernleşme hareketinin taşra teşkilatındaki ana fikrinin olağan üstü yetkilerle donatılmış vali vb. bürokrat tipi yerine bu yetkilerin merkeze bağlı bürokratlara pay edildiği bir sistem olduğu çok açık biçimde hissedilmişti.

II. Mahmut'un reform dönemi başarılar dönemi olmaktan çok başlangıçlar dönemidir. Bu devirde meydana gelen değişmeler mahiyeti itibariyle evvelkilerden ayrılmakta ve modernleşme konusunda yeni bir çığır başlatmaktadır. Her şeyden evvel bu devir, devletin içindeki batı zihniyetine karşı duran muhalif gelenekçi yapının kırılmasında önemli bir aşama olmuştur. Ayrıca ilk kez hükümet kurumlarının şekli ve yapısı üzerinde düzenleme yapılarak modernleşme yolunda bir başka önemli merhalenin aşıldığını unutmamak gerekir.¹⁴

II. Mahmut dönemi aynı zamanda hükümetin merkezdeki temsilcilerinden taşradaki birimlerine, sıradan ahalisinden ayanlarına kadar devletin merkezileşme konusundaki kararlılığını ilk kez ciddi biçimde hissettiği dönemdir. Bu kararlılık imparatorluğun yıkılışına kadar sürecek zaman zaman merkeziliği esnetecek ya da ortadan kaldıracak âdem-i merkezi fikirler ileri sürülse de merkeziyetçilik, zayıflayan imparatorluğun yeniden güç kazanmasının yegâne yolu olarak görülecektir.

2.3. TANZİMAT DÖNEMİ OSMANLI TAŞRA İDARESİ

2.3.1. Tanzimat Nedir?

Osmanlı İmparatorluğu tarihinde her ne kadar III. Ahmet, III. Selim gibi dönemlerde Batıdan ilham alınarak bir takım düzenlemelere gidilmişse de modernleşme çabalarının

¹² İ. Ortaylı'ya göre; yerel nüfuz gruplarının ortadan kalkması söz konusu değildi, sadece hükümet ile belli bir uyum içine girmişlerdi. Bkz. Ortaylı, 2009, 170.

¹³ Sencer, M. (1984). "Tanzimat'a Kadar Osmanlı Yönetim Sistemi". *Amme İdaresi Dergisi (TODAİE)*, 17 (2), 40. ve Mert, a.g.e. 725.

¹⁴ Karal, a.g.e. 154. II. Mahmut Dönemi oluşturulmaya çalışılan düzeni ile Büyük Petro'nun düzeni mukayese edilir. Bazı tarihçiler II. Mahmut'un plansız, usul bilmeyen, taklit ehli birisi olarak başarısız olduğuna hükmederler. Karal, bu değerlendirmenin yanlış olduğu düşüncesindedir. Zira Karal' göre; ahalisi Hristiyan olan bir milleti Avrupa'ya yaklaştırmaya çalışmakla ahalisi büyük ölçüde Müslüman olan bir milletin Batılılaşmasını sağlamaya çalışmak aynı şartları haiz ve mukayese edilebilir bir durum değildir. Bkz. *Aynı eser*, 164.

miladı olarak kabul edilen dönem Tanzimat devridir.¹⁵ Hatta İnalçık'a göre Tanzimat; "...İmparatorluğun XIX. asır tarihini izah eden temel hadisedir ve iktisadi ve sosyal temelleri çürüyerek yıkılmaya yüz tutmuş bir imparatorluğun yeniden diriliş hareketidir."¹⁶

Tanzimat'ı hazırlayan pek çok nedenden ikisi biraz daha öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi; miri rejimin bozulmaya uğraması nedeniyle taşra teşkilatının yeniden düzenlenmesi ihtiyacının ortaya çıkmasıdır.¹⁷ İkincisi ise; imparatorluğun, milliyetçilik akımının dağıtıcı etkisine maruz kalması ve büyük devletlerin bu süreci körüklemesidir.¹⁸ Tanzimat, imparatorluğun dâhilde ve hariçte yaşamış olduğu bu sıkıntılara karşı uzunca bir süredir arayış içinde olduğu çözüm önerilerini ihtiva etmekteydi. Birinci sorunun çözümü için taşra teşkilatının, taşra birimlerinin ve valilerin yetkilerinin yeniden gözden geçirilmesi gerekiyordu. İkincisi sorunun çözümü için ise; daha çok Hristiyan ahalinin devlete olan bağlılık duygularının kuvvetlendirilmesi gerektiğine inanılıyordu. Bu düşüncelerle, zimmilerin durumlarında ve hakların iyileştirme anlamına gelen bugünkü tabir ile bir demokratikleşme paketi hazırlandı. Öngörülen düzenlemeler ile imparatorluğun daha sağlıklı bir bünyeye kavuşacağı ümit ediliyordu.

Tanzimat reformlarını yürütenler, birçoğu Avrupa'da tahsil yapmış ya da Avrupa ile temasta olmayı gerektiren görevlerde bulunmuş Osmanlı aydınları ve bürokratları idi. Osmanlı Devleti yönetimi, hem bu bürokratların deneyimlerinden faydalanacak hem de onların deneyim kazanmalarına vesile olacaktı.

Tanzimat döneminin başladığını ilan eden *Gülhane Hatt-ı Hümayunu*, dönemin Hariciye Nazırı ve daha evvel Londra büyükelçiliği yapmış olan ve Tanzimat'ın mimarı olarak kabul edilen *Mustafa Reşit Paşa* tarafından ilan edilmişti.¹⁹ Reşit Paşa bilhassa İngiliz siyasetine yakınlığı ile biliniyordu.²⁰

¹⁵ Turhan, a.g.e. 153.

¹⁶ İnalçık, H. (1940-1941). "Tanzimat Nedir". *Tarih Araştırmaları- DTCFD*, I, Ankara, 238.

¹⁷ Aynı eser, 240.

¹⁸ Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994)*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları, 129.

¹⁹ Mardin, Ş. (2015). *Jön Türk Modernleşmesi- Makaleler 4*. (Der. M. Türköne, T. Önder). (İkinci Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları, 12. Ali Akyıldız; bu programı tek başına Mustafa Reşid Paşa'ya nisbet etmenin doğru olmadığını savunur. Zira bu fermanın esasları Babıali'deki bir meşveret meclisinde belirlenmiştir ve otuz sekiz yüksek bürokrat ve ilmiye mensubunun bu tarihi belgenin altında mührü bulunmaktadır. Bkz. Akyıldız, 2011, 2.

²⁰ Kınılı, O. (2006). *Osmanlı'da Modernleşme Ve Diplomasi*. Ankara: İmge Yayınları, 137. Kınılı'ya göre: "Tanzimat reformlarının hayata geçirilmesinde, Osmanlı diplomatik faaliyetinin etkisinin yanında yabancı misyonların, özellikle İngiltere diplomatik misyonunun, İstanbul büyükelçisi Canning ile yürüttüğü faaliyetin de etkisini hesaba katmak gerekecektir. İngiliz politikasına yakınlığı ile tanınan Mustafa Reşit Paşa'nın hariciye nazırlığını ve sadrazamlığı aynı anda yürüttüğü süre zarfında yakın ilişki içinde bulunduğu Canning'in o dönemdeki lakabı "İngiliz Sultan"dır."

2.3.2. Tanzimat Fermanı'nın Osmanlı Taşra İdaresi'ne Etkileri

Hatt-ı hümayunda bütün tebaaya can, mal, namus güvenliği ile ilgili teminat verildiğinden ve adli ve mali ıslahatların yapılacağından bahsedildikten sonra bütün tebaanın bu haklardan eşit istifade edeceği ifade ediliyor ve yüzyıllardır uygulanagelen “*zimmət*” kurumu kaldırılıyordu.²¹ Bu en sonuncusu fermanın hükümleri içerisinde icrası en zor olanıydı.²² Zira Osmanlı Devlet Teşkilatı'nın tüm vatandaşların eşit muamele görecekları bir hale konulabilmesi için icap eden düzenlemelerin yapılması gerekiyordu. Osmanlı Devleti'nin merkez teşkilatının ve taşra teşkilatının bu değişimden etkilenmesi kaçınılmazdı.

Farklı etnik kökene mensup ve değişik inançlara sahip Osmanlı tebaasının sosyal hayatlarında yeni bir dönem başlıyordu. Yeni dönemde Müslüman ve zimmi ahalinin birbirleriyle ve devletle olan münasebetleri de yeniden ele alınmıştı. Tanzimat, bilhassa gayrimüslim ahalinin sosyal ve hukuki durumlarında değişiklik öngörüyordu. Gayrimüslimler ile Müslümanların birlikte yaşadıkları yerler bir tarafa sadece Türk ve Müslümanların ya da sadece zimmilerin, hatta sadece ruhbanların yaşadıkları yerlerdeki ahalinin dahi bu yeni şartlardan haberdar olmaları arzulandı.

Valilere gönderilen suretleri ve *Takvim-i Vekayi'* vasıtasıyla Tanzimat Fermanı bütün ülkeye duyurulmasına çalışıldı.²³ Gülhane Hattı'nın sancak merkezlerinde, şehrin büyük meydanında bütün ileri gelenlerle halk önünde büyük merasimler tertip edilerek okunması ve sonra kazalara ve kasabalara birer birer gönderilip “*büyük ve küçük umum ahali ve reayaya anlatarak*” açıklanması istendi.²⁴ Bu durum tüm Osmanlı Devlet Teşkilatı ile birlikte taşra teşkilatını ve taşra birimlerinde yaşayan ahaliyi etkileyecek bir takım düzenlemeler yapılacağına habercisiydi. Halkın buna psikolojik olarak hazırlanmasına çalışılıyordu. Bu konuda sancak merkezlerine öncelik verilmişti. Bununla birlikte kaza gibi küçük yerler fermanın getirdiği yeni şartlardan daha geç haberdar edildiler. Bu yerlerden bir kısmında yeni dönemin şartları ihtiyaç hissedildiğinde hatırlatılmak istendi. Sadece

²¹ Fermanında “...ehl-i İslâm ve milel-i sâire bu müsâ'adât-ı şâhânemize bilâ-istisnâ mazhar olmak üzere...” cümlesiyle tebaayı oluşturan unsurların eşitliğine vurgu yapılmıştır. Bkz. Bozkurt, G. (1989, 31 Ekim -3 Kasım). *Tanzimat Ve Hukuk*. Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirisi, Ankara: TTK Yayınları, 1994, 272. ve Ortaylı, İ. (2011). *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*. (İkinci Baskı). Ankara: TTK Yayınları, 17.

²² Karal, a.g.e. 171.

²³ İnalçık, (1964). “Tanzimat'ın Uygulanması Ve Sosyal Tepkileri”. *Bellekten*, XXVIII, Ankara, 624-625.

²⁴ Akyıldız, 2011, 3. ve İnalçık, H. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum Ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları – İncelemeler*. (İkinci Baskı). İstanbul: Eren Yayınları, 361.

ruhbanların meskûn olduğu Aynaroz bu yeni dönemin şartlarından oldukça geç haberdar edilen beldeler arasındaydı. Nitekim Aynaroz’da yasaklı maddeler ve liman tezkireleri ile ilgili kaidelerin hatırlatılması lüzumu üzerine -fakat Tanzimat’ın ilanından on iki yıl sonra- “...Tanzimat-ı Hayriyye Hatt-ı Hümayûnu suret-i münifinin dahi lisan-ı Rumî’ye tercüme ettirilerek gönderilmesi...” talep edildi.²⁵

Tanzimat, duygu ve fikir yönünden kaynaşmış bir Osmanlı toplumu vücuda getirmek düşüncesinden hareket ediyordu. Osmanlıyı oluşturan milletlerin fermana olan tepkileri dikkate aldığına bunu ne kadar başardığı hususunda bir fikir sahibi olunabilir. Türk ve Müslüman tebaa ile Hristiyanların, bilhassa Rumların tepkileri dikkat çekicidir.²⁶

Genel olarak düşünüldüğünde; gayrimüslimler, fermanın kendilerine sağladıkları haklardan memnun olmakla birlikte getirdiği yeni sorumluluklara karşı olumsuz bir duruş sergiliyorlardı.²⁷ Müslüman tebaa ise fermanın hoşnut olmamıştı. Bazı ayan ve ulema, hatta bazı valiler Müslüman ahaliyi tahrikten geri kalmadılar. Menfaatlerinin ve iktidarlarının sarsıldığını gören bazı devlet adamlarının bu tepkileri Tanzimat’ın Osmanlı toplumu üzerinde meydana getireceği değişmelerin etkisini işaret etmekteydi.²⁸

Ayrıca Hristiyan tebaanın tamamının memnun olduğu söylenemezdi. Bilhassa Rumlar, Tanzimat’ın eşitlik ilkesinden rahatsız oldular. Çünkü Rumlar, Hristiyan tebaa içinde en imtiyazlı millet konumunda idiler.²⁹

Tanzimat’ın öngördüğü teşkilat yapısından gerek merkez, gerekse taşradaki pek çok müessese etkilenmişti. Merkezdeki gerilimin taraflarını oluşturan sadrazamlık ve hükümdarlık makamları da bu değişimden nasibini almıştı. Sadrazamlar, kalemiyyede ve bazı sefaretlerde tecrübe kazanmış olan nitelikli bürokratlardı. Bir kısmı elçilik hizmetleri sırasında ve bir program dâhilinde gözlemlerde bulunmuşlardı.³⁰ Modernleşme hususunda

²⁵ BOA.A.MKT.NZD.36/18-2, 6 Şevval 1267 – 4 Ağustos 1851

²⁶ Enver Z. Karal’a göre, her şeyden evvel Tanzimat; kendinden önce yapılmış yeniliklerin bir tekrarı olmadığı ve yeni prensipler getirdiği için ilgi uyandırmıştı. Bu nedenle bütün imparatorluk ahali, hatta yabancı devletler, lehte veya aleyhte bir tepki vermek mecburiyetinde kalmışlardı. Karal, *a.g.e.* 185.

²⁷ Sonyel, R. S. (1989, 31 Ekim -3 Kasım). *Tanzimat Ve Osmanlı İmparatorluğu’nun Gayrimüslim Uyrukları Üzerindeki Etkileri*. Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirisi, Ankara: TTK Yayınları, 1994, 344.

²⁸ İnalçık, 1964, 624-626.

²⁹ Rumlar her ne kadar karşı çıkmış olsalar da Tanzimat devrimleri onların ekonomik ve demografik gelişmelerine katkıda bulunmuştu. Söz gelimi; Tanzimat’ın ilanından sonraki 40 yıllık zaman zarfında yalnızca Karadeniz bölgesinde 1000’e yakın Ortodoks kilisesi yapıldığı bilinmektedir. Bkz. Sonyel, *a.g.e.* 344. Aynı olumlu etki Balkanlarda yaşayan Slavlar için de geçerliydi. Tanzimat’ın Balkan milletleri üzerindeki yansımaları için bkz. Karahasan, K. M. (1989, 31 Ekim -3 Kasım). *Tanzimat’ın Temelleri Ve Balkanlardaki Slav Milletlerinin Toplumsal Hukuksal Haklarının Artmasına Bağlı Yankıları*. Tanzimat’ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirisi, Ankara: TTK Yayınları, 1994, 395-415.

³⁰ Kınlı, 2006, 133, 137.

Batı düzeninin bir model olarak alınmasına dayanan *Tanzimat* teklifi işte bu memurlardan gelmişti.³¹ Şüphesiz ki; *Mustafa Reşit Paşa* onlardan biriydi hatta ilk akla gelen isimdi.

Mustafa Reşid Paşa'nın ölümünden (1858) sonra genelde Bâbüâlî'ye hâkim olan Fuad Paşa'nın 1869'da, Âlî Paşa'nın 1871'de vefat etmesinin ardından saray ve Bâbüâlî arasındaki iktidar mücadelesi yeniden başladı.³² Tanzimat döneminde Babialı bürokratları yönetime hâkimdi. İki meşrutiyet arasında Yıldız Sarayı ve II. Meşrutiyet'ten sonra ise siyasi bir cemiyet olan İttihat ve Terakki Cemiyeti otoriteyi ele almışlardır.³³

Tanzimat meclisleri bu dönemin reform hareketlerine damgasını vurmuştur. Tanzimat Fermanı'na göre yeniden düzenlenerek üye sayısı ve yetkileri arttırılan *Meclis-i Vâlâ*, reformlar için önemli bir görev üstlendi. Oluşturulacak yeni nizamın tesisi için bazı nizamnamelerin ve layihaların hazırlanması gerekecekti. Kanun ve nizamnamelerin çıkarılmasından arazi anlaşmazlıklarına kadar her konuyla ilgilendi. Bunun için vazifeli ehil kadronun yanında ihtiyaç duyulduğunda *erbab-ı vukuftan* yani bilirkişilerden istifade edildi. Tüzüklerin uygulanıp uygulanmadığını denetleme yetkisine sahip olan meclis aynı zamanda bir yüksek mahkeme görevini de yerine getiriyordu. Meclislerin müzakere biçimleri, yani şura usulü parlamenter sistemin adeta zeminini hazırlamıştır.³⁴ Kanunları hazırlayan ve ıslahata nezaret eden *Meclis-i Vâlâ* devletin eski ve yeni memurlarından oluşan bir meclisti. Sultana, kanunları yalnız tasdik etmek görevi bırakılmak isteniyordu.³⁵

Meclis-i Valâ'nın görev ve yetkileri zaman içerisinde yeniden belirlenmiş ve Meclis-i Valâ, 1868'de Şura-i Devlet'in teşkiline kadar Tanzimat reformlarının hayat geçirilmesi sırasında karşılaşılan sorunların çözüldüğü başlıca merci olmuştur.³⁶

³¹ Mardin, 2015, 11. Şerif Mardin; Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun ilanı ile başlayan modernleşme hareketinin öncülerinin "kameralizm" akımından etkilendiğini savunur. Avrupa'da bazı kesimlerin imtiyazlarına son vermek, orta sınıfı güçlendirmek ve bu suretle milli devlet yapısına kuvvetlendirmeyi esas alan bir idare oluşmuştu. "Aydın despotizmi" olarak da bilinen bu idari sisteme Avrupa'da "kameralizm" denilmiştir. Bkz. *Aynı eser*, 12.

³² Akyıldız, 2011, 8. T. Gökbilgin'e göre; Ali Paşa, sadrazamlık makamını, bu makamın haysiyetini en güzel biçimde temsil eden sadrazamlardan biriydi. Fuat Paşa ise; Abdülaziz'in bir Mısır'lı prenses ile izdivacına mani olarak kendisinin ve makamının ağırlığını ispat etmişti. Ancak bu paşalardan sonra sadrazamlık makamı ve Babialı, padişahların yine keyfi idarelerinin ve istibdatlarının hedefi haline gelmişti. Bkz. Gökbilgin, T. (1967). "Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilatına Etkileri", *Bellekten*, XXXI (121), Ankara: TTK Yayınları, 99-100.

³³ Akyıldız, 2015, 167-172.

³⁴ Gökbilgin, 1967, 100.

³⁵ İnalçık, 1996, 353.

³⁶ Söz gelimi 26 Eylül 1854'te yapılan bir düzenleme ile Meclis-i Valâ'nın kanun tasarıları ile nizamnameleri hazırlama yetkisi tesis edilen *Meclis-i Âlî-i Tanzîmât'a* verildi. Bkz. Eryılmaz, a.g.e. 184. 1861'de ise Meclis-i Valâ üç kısma ayrılmış, "İdare, Tanzimat, Adliye" adı verilen bölümler oluşturulmuştu. 1868'de Şura-i Devlet'in teşkilinden sonra "*Divan-ı Ahkâm-ı Adliye*" olarak kalmıştır. Bkz. Gökbilgin, 1967, 103.

Tanzimat olarak anılan bu yeni düzene halkın fikirlerini almak suretiyle onların da iştirakini sağlamak için “*Mecalis-i İmariye*” adı ile bir meclis daha açılmıştı. Temsilcileri 10 bölgeye gidecekler, orada bayındırlık ve imar faaliyetlerini planlayacaklar hem de ahalinin taleplerini merkeze iletceklerdi. Bu yerlerden biri de Selanik’ti. Teftişleri yedi ay sürmüştü. Teftiş raporları taşradan posta ile Babıali’ye gönderiliyor burada değerlendiriliyordu.³⁷

Tanzimat döneminde açılan bu meclislerde devletin istikbalini ilgilendiren en üst düzeyde konuların görüşülerek karar bağlanmasının ya da devletin işleyiş düzeninin esasını oluşturan yasaların düzenlenmesinin bürokraside ağırlığın el değiştirmesine hizmet edeceği de ortadaydı. Üstelik tüm bu yaşananlar merkezin kendi içindeki gerilimine örnek oluşturuyor, padişahın siyasal otorite üzerindeki etkisi azalıyor, iktidar gücü resmi olarak olmasa da fiilen *kalemiyye* sınıfına ve mülkiye memurlarına geçiyordu.³⁸

Merkez teşkilatında yapılan reformların başarısı, bunların taşrada uygulanabilmesine bağlıydı. Bu nedenle taşra teşkilatının da gözden geçirilmesi gerekiyordu.³⁹ Gülhane Hattı’nın ilanı ile başlayan Tanzimat devrinde idari taksimatta ülkenin eyalet birimlerine bölünmesine devam edildi. Eyaletler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar da köyleri içlerine alan nahiyelere bölündü.⁴⁰

Eyaletlerin yönetimi Babıali bürokrasisinden gelen valilere bırakılıyor ancak her valinin yanına bölge kuvvetlerini komuta edecek bir muhafız ve mali işleri çevirecek bir defterdar veriliyordu. Bundan başka; Fransa’daki departman meclisleri örnek alınarak bazı sancaklarda meclisler kuruldu. Vali ve muhassılın başkanlığında kurulan meclislerde her sınıf halkın cins ve mezhep ayrılığı düşünmeksizin bir nispet içinde temsil edilmesi sağlandı. Bu suretle ortaya çıkan yeni memleket yönetimi sisteminde valinin eskiden hudutsuz gibi görünen görevleri, bir taraftan defterdarın, diğer taraftan meclisin görevleri ile çevrilmiş oldu.⁴¹

³⁷ Seyitdanlıoğlu, Mehmet. (2006). *Divan-ı Hümayun’dan Meclis-i Mebusan’a Osmanlı İmparatorluğu’nda Yasama* (Ed. H. İnalcık ve M. Seyitdanlıoğlu). *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (2), Ankara: Phoneix Yayınları, 281. ve Gökbilgin, 1967, 103.

³⁸ Findley, V. Carter. (2011). *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789- 2007*. (Birinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 88-89. ve Reyhan, C. (1998). “Türkiye’de Modernleşmenin Kökenleri: Kalemiyye Sınıfı”. *Amme İdaresi Dergisi*, 31 (4), 11.

³⁹ Akyıldız, 2015, 73-74.

⁴⁰ Karal, a.g.e. 191.

⁴¹ Aynı eser. 192.

Eyaletler için öngörülen idari teşkilat kadılık teşkilatı mensuplarını da daha sıkı merkeze bağlamıştı. Kadılar, Şeyhülislamlığa ve Bab-ı Meşihat'e bağlı kalmakla beraber diğer memurlar gibi maaşlı birer memur haline getiriliyordu.⁴²

1840 yılı Tanzimat yeniliklerinin artık taşrada uygulanmaya başlandığı yıldır.⁴³ Ancak bu teşkilat biçimi, bütün imparatorlukta aynı zamanda yürürlüğe konulamadı. İlk Rumeli'de elviye-i selase denilen Yanya, Tırhala ve Manastır vilayetlerinde, Anadolu'da Erzurum ve Diyarbakır Vilayetlerinde tatbik edildi. Daha sonra yaygınlık kazandırılmaya çalışıldı.⁴⁴

Maliye'de ıslahat Tanzimat'ın temelini teşkil ediyordu ve idari alanda yapılan değişiklikler daha ziyade mali merkezîyetçilik sistemini uygulamak için bir vasıta olarak kullanılmış görünüyordu.⁴⁵ İltizam usulü kaldırılarak genel vergilerin mali memurların bilgisi dâhilinde tahsil edilmesi kararlaştırılmıştı. Bu usulün merkezîyet anlayışına daha uygun olduğu düşünülüydü.⁴⁶ Bu yeni sistemle mali açıdan olduğu kadar idari açıdan da köklü bir değişiklik getiriyordu. Zira valinin yetkilerinin bir kısmı farklı kişi ve kurumlara tevzi ediliyor yani, taşra idaresinde yetki paylaşımı gerçekleşiyordu. Muhassıllık, Tanzimat ile başlayan yeni düzenin ilk uygulamasıydı ancak istenilen başarı sağlanamadı.⁴⁷ Muhassıllık sistemine işlerlik kazandırmadan iltizamın kaldırılması sistemin başarısını etkiledi. Vergi gelirlerinde azalma olmuştu. Bu nedenle Mart 1842'den itibaren iltizam sistemine geri dönüldü.⁴⁸

2.3.3. Taşra Teşkilatının Yeniden Düzenlenmesi Ve Merkezileşme Eğilimi

Muhassıllık ve iltizam sisteminde olduğu gibi taşra idaresinde bazı uygulamalar tecrübe edilerek ve biraz da el yordamı ile aranarak doğruya ulaşılmaya çalışılmıştı. Pek çok olumsuzluğun, iç ve dış sorunların arasında taşra teşkilatını bir düzene koymak oldukça güç görünüyordu. Ancak, Osmanlı devlet adamları hiç bıkmadan bu doğru sistemi bulmanın gayreti içerisinde oldular. Bu nedenle 1842'de, 1849'da ve 1852'de taşra teşkilatını düzenleyen talimatnameler yayınlanmıştı. Bütün bunlar tüm Osmanlı ülkesi için

⁴² İncalcık, 1964, 625-626.

⁴³ Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal Ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 192. ve Efe, A. (2009). "Tanzimat'ın Eyalet Reformları 1840-1864: Silistre Örneği". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 6 (22), 91.

⁴⁴ Karal, a.g.e. 192.

⁴⁵ İncalcık, 1964, 629.

⁴⁶ Engelhardt. (1999). *Tanzimat Ve Türkiye* (Çev. Ali Reşad). (Birinci Baskı). İstanbul: Kaknüs Yayınları, 48.

⁴⁷ Efe, a.g.m. 91.

⁴⁸ Akyıldız, 2015, 74. Bununla da kalmadı, sistemin başarısızlığı Mustafa Reşit Paşa'nın azline neden oldu. Diğer taraftan muhassıllık tecrübesi, merkezi idarenin taşrada ihtiyaç duyduğu kadrolara henüz sahip olmadığını gözler önüne sermişti, bkz. Ortaylı, 2011, 44.

uygulanabilir bir sistem oluşturma çabalarının bir ürünüydü ve taşra teşkilatının bir nevi olgunlaşma sürecini ifade ediyordu. Bu süreç 1864'den itibaren yeni bir boyut kazandı. Artık, Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatında nizamnameler dönemi başlıyordu.

2.3.3.1. Taşra İdaresinde Talimatnameler Dönemi

1842 tarihli bir talimatname ile eyaletler sancaklara, sancaklar ise kazalara ayrıldı. Belki de bu düzenlemenin getirdiği en önemli yenilik idari bir birim olarak kaza ünitesinin teşkili idi. 17. ve 18. yüzyıllarda adli bir birim olan kaza, 1842 düzenlemesi ile idari bir birim haline getiriliyor ve seçilmiş bir kaza müdürü tarafından yönetilmesi öngörülüyordu.⁴⁹ Bu yerel egemenlere atıf yapan ve yereldeki bürokratların etkisini kıran bir durumdu. Ayrıca, 13 Eylül 1844 tarihli bir düzenleme ile taşrada eyalet meclisleri zorunlu hale getiriliyor ve meclise seçilen üyelerin İstanbul tarafından tasdik edilmesi şartı getiriliyordu. Böylece yetkileri genişleyen meclislere ve taşra üzerinde denetimini artıran merkezi hükümete nazaran valiler biraz daha silikleşiyordu.⁵⁰

1848 yılına gelindiğinde eyaletlerdeki idari yapının oturtulması için yapılan çalışmalar yoğunluk kazanmıştı. 1849'da yapılan yeni düzenleme ile eyalet meclisleri yeniden düzenlenerek daha aktif hale getirildi.⁵¹ Başkanı ile beraber dört üyesi merkezden atanan ve dört üyesi de memurlardan oluşan bu meclis ile taşrada daha sıkı bir merkezîyetçilik uygulanmaya çalışılmıştı. Ayrıca valinin ve başka memurların icra ettiği görevlerin bir kısmı yine meclise devredilmiş böylece taşradaki bürokratların gücü önemli ölçüde zayıflatılmıştır. Valilerin nüfuzlarının azalması kuşkusuz en çok yerel egemenleri memnun etmiştir. Bu açıdan 1849 düzenlemeleri merkez ile taşra egemenleri arasında bir uzlaşma görüntüsü vermektedir. Bu dönemde meclise üye olan kişiler çok eskiden beri imtiyazlı konumlarını devam ettiren nüfuzlu ailelerdir. Bu durum meclislerin başarısız olmasının bir nedenini oluşturacaktır.⁵²

1852 düzenlemesi merkezi hükümetin valileri ile barıştığı, taşrada düzenin tesisi için tekrardan valinin makamına ve konumuna müracaat edildiği bir nevi iade-i itibar hamlesiydi. Nitekim bu düzenleme ile taşra yönetiminde etkinliği artırmak için valilerin

⁴⁹ Çadircı, Musa. (1989a). "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)". *Belleten*, LIII (206), Ankara: TTK Yayınları, 237-238.

⁵⁰ Önen ve Reyhan, *a.g.e.* 136-137.

⁵¹ Doğan, C. (2014). "Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkezîyetçi Bürokratik Yapısının Kurulması ve Karşılaşılan Bazı Güçlükler". *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 60.

⁵² Önen ve Reyhan, *a.g.e.* 140-141.

yetkileri artırıldı.⁵³ Bu kararın verilmesinde 1849 düzenlemesi istenilen neticeleri vermemesi neden olmuştu. Vergiler zamanında toplanamıyordu. Ne valilere karşı yeni bir denge unsuru olarak ihdas edilen meclisler ne de bu meclisler karşısında zayıf düşmüş olan valiler taşranın problemlerini çözemiyordu. Diğer taraftan, meclise dâhil olan yerel egemenler ya da atanan eski nüfuzlu aileler hep ayrıcalıklı konumlarını devam ettirmeyi amaçlayan bir görüntü sergilemişlerdi.

1852 düzenlemesi ile taşra idaresinde yetki genişliği eğiliminin başladığı düşünülmektedir. Eyaletlere bağlı olmayan müstakil sancak terimi de bu dönemde literatürdeki yerini almıştır. Müstakil sancakların idaresi mutasarrıflara kazaların idaresi de müdürlere bırakılmıştır.⁵⁴

1856'da Islahat Fermanı'nın ilanı ile hemen arkasından eyaletlerde cereyan eden hadiseler ve bunlara karşı Avrupalı Devletlerin tutumu Osmanlı Devlet adamlarını eyalet yönetiminde ivedi bir düzenleme yapmaya adeta mecbur etmişti. Taşra idaresinde yapılan 1858 düzenlemeleri bu dönemin siyasi olaylarının bir ürünüdür.⁵⁵

2.3.3.2. Islahat Fermanı ve Taşra İdaresine Etkisi

Gülhane Hatt-ı Hümayûnu ile gayrimüslimlere bahşedilen hakları kâfi görmeyen bazı batılı devletler, Osmanlı Devleti'ne baskı yaparak bu hakların genişletilmesini talep etmişlerdi.⁵⁶ Şüphesiz ki bu devletler; gayrimüslimlerin durumlarını iyileştirmek suretiyle Hristiyan ahali üzerindeki nüfuzlarını artırmış ve Osmanlı Devlet idaresini de çıkarlarına uygun bir yapıya kavuşturmuş oluyorlardı. Devleti Aliyye için ise Islahat Fermanı adı altında ilan edilen bu ikinci demokratikleşme paketi; tebaasının kaynaşmasına ve büyük devletlerin iç işlerine müdahalesinin son bulmasına vesile olacak, böylece hem iç hem dış siyasette rahatlama sağlanacaktı.

Islahat Fermanı 18 Şubat 1856'da ilân edildi. Fermanda; bilaistisna bütün tebaanın "*...emniyet-i can ve mal ve mahfuziyet-i namus için taraf-ı eşref-i Padişâhânemden va'd ve ihsân olunmuş olan teminat bu kerre dahi tekit ve teyid...*" edildiği önemle

⁵³ Eryılmaz, *a.g.e.* 197. ve Çadircı, 1997, 251.

⁵⁴ Önen ve Reyhan, *a.g.e.* 143.

⁵⁵ Efe, *a.g.e.* 105. 1858'de yeniden tanzim edilen idari birimler arasına köyler de dâhil edilmişti. Ayrıca bu talimatname ile valilerin yetkileri oldukça geniş tutulmuş, vali, vilayette merkezi idarenin tek temsilcisi konumuna getirilmişti. Bkz. Karal, *a.g.e.* II, 129., Eryılmaz, *a.g.e.* 197. ve Önen ve Reyhan, *a.g.e.* 147.

⁵⁶ Gülsoy, U. (1999). "Islahat Fermanı". *İslam Ansiklopedisi*, 19, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 185.

vurgulanıyordu.⁵⁷ Ayrıca gayrimüslim tebaanın durumları vergi, askerlik, mülk edinme ve memurluk gibi hususlarda iyileştiriliyor, bu şekilde gayrimüslimler hukuki ve siyasi yönden yeni kazanımlar elde ediyorlardı.⁵⁸

Fermana göre; vilayet ve belediye meclislerinde Müslüman ve Hristiyan temsilcilere makul oranda yer verilecek, adalet kurullarında Hristiyan üyeler de artık yer alabilecekti. Gayrimüslim cemaatlerin işleri, ruhban ve halk arasından seçilecek üyelerden oluşan karma meclislerce idare edilecekti. Bu durum, kilise ruhanilerini rahatsız etmişti. Zira ruhaniler, cemaat meclislerine dâhil olacak halk temsilcilerinin padişaha sadık kişiler arasından belirlenmesinin Osmanlı hükümetinin cemaatlerin örgüt yapısı üzerinde nüfuz kazanmasına neden olacağından endişe etmişlerdi.⁵⁹

Diğer taraftan Islahat Fermanı dini özgürlükler ve bu hususta mazide verilmiş olan imtiyazlar hakkında da hükümler ihtiva içeriyordu. Ferman ile Hristiyan ve diğer tebaa unsurlarına daha evvel verilmiş olan; “...*bilcümle imtiyâzât ve muafiyât-ı ruhâniye bu kere dahi takrir ve ibka ...* kılınmıştı. Ancak, bunun için hükümetin kontrolünde patrikhanelerde özel meclisler kurulacak ve bu meclislerin kararları Babıali'nin onayından sonra kesinlik kazanacaktı.⁶⁰ Aynı din ve mezhepten olan şehir, kasaba ve köylerdeki mabet, mektep, hastane ve mezarlık gibi yerlerin tamirine engel olunmayacaktı. Fakat bu gibi yerlerin yeniden inşa edilmesi gerektiğinde hükümetten izin alınacaktı. Ahalisi karışık olmayıp yalnız bir mezhep cemaatinin bulunduğu yerlerde ayinler serbestçe ve açık olarak yerine getirilebilecekti.⁶¹

Islahat Fermanı, Osmanlı taşra teşkilatını gayrimüslimlerin iyileştirilen hakları yönünden etkileyecektir. Gayrimüslimlerin dini örgütlenmeleri ve bilhassa kilise ve manastır tamirâtı ya da yeni mabet yapımı ile ilgili hususular hem Osmanlı merkezi hükümetini hem de onların taşradaki temsilcilerini fazlaca meşgul edecek, Aynaroz Manastırları örneğinde olduğu gibi ciddi tartışmalar cereyan edecektir. Tarafların, fermanın hükümlerini kendi lehlerine tevil etmeye çalışmaları ya da bazı belirsizlikler, bu tartışmaları ortadan kaldıracak yeni düzenlemelerin yapılmasına, yani nizamnamelerin

⁵⁷ Gümüş, M. (2008). “*Anayasal Meşrutî Yönetime Medhal: Islahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi*”. *Bilgi*, (47), 219.

⁵⁸ Karal, a.g.e. 250-252.

⁵⁹ Berkes, a.g.e. 217.

⁶⁰ Babıali onayı mühimdi. Zira söz konusu imtiyazların sosyal dengeyi bozacak veya devletin egemenlik haklarına halel getirecek mahiyette olmaması gerekirdi.

⁶¹ Gülsoy, 1999, 186. ve Gümüş, a.g.m. 220-222.

hazırlanmasına sebep olacaktır. Bu da devlet ile gayrimüslim tebaa arasındaki ilişkilerin anayasal bir zeminde yeniden değerlendirilmesine temel oluşturacaktır.⁶²

2.3.3.3. Taşra İdaresinde Nizamnameler Dönemi

Reformların imparatorluk genelinde aynı biçimde uygulanabilmesi için *nizamnamelere*⁶³ ihtiyaç duyulmuştu. Nizamnameler, mevcut ya da yeni uygulamaların kanunlaştırılması anlamına geliyordu. Yasal düzenlemeler olmadan yeni bir nizam tesis edilemezdi.⁶⁴

İçerde ve dışarda yaşanan sıkıntılı süreç, devleti bu tür bir düzeni tesis etmeye adeta mecbur etmişti. Nitekim Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Osmanlı Taşra İdaresi'ne talimatnameler ile nizam verme usulü, 9 Haziran 1861 tarihli *Cebel-i Lübnan Nizamnamesi*'nden sonra yeni bir evreye girdi. Babıali, Cebel-i Lübnan Nizamnamesi'nin diğer milletlerin ayaklanmalarını tetikleyeceği ve İlber Ortaylı'nın ifadesi ile "*imparatorluğu özerk eyaletlerden kurulu bir yamalı bohça haline getireceği*" ile ilgili haklı bir korkuya kapılmıştı.⁶⁵ Osmanlı Devlet adamları bu endişelerinde son derece haklıydı. Zira büyük güçlerin hazırlattığı, hatta denetlediği ve uygulama konusunda müdahale ettiği idari reform paketleri, zaten merkez ile bağları gevşek olan bazı yerlerin idari özerklik kazanmalarına ve arkasından bağımsız olmalarına neden olacaktı.⁶⁶

Yapılması gereken, taşra idaresini tüm Osmanlı ülkesi için geçerli olacak biçimde bir kaideye bağlayan bir vilayetler nizamnamesi hazırlamaktı. Bu nizamname Niş valiliğindeki başarıları ile dikkat çeken *Mithat Paşa*'nın görüşleri doğrultusunda hazırlandı. İlk anda imparatorluğun tamamında uygulamaya cesaret edemeyen Babıali, nizamnameyi *Tuna Eyaleti* adı verilen bir pilot bölge oluşturarak uygulamaya koydu.⁶⁷

⁶² Nitekim 1860 yılından itibaren Rumlar, 1863'te Ermeniler ve 1865'te Yahudiler için tanzim edilen cemaat nizamnameleri âdeta birer anayasa hükmündeydi. Böylece her üç cemaat, cemaatlerinin dinî işlerini görececek ruhanî meclislerin yanında idarî işlerle uğraşan ikinci birer meclise kavuşmuştu. Ancak tebaa arasında oluşturulmaya çalışılan yakınlık ve birlik tam aksi bir yönde gelişti ve cemaatler birbirinden daha çok uzaklaşmıştı. Bkz. Akyıldız, 2011, 7

⁶³ *Nizamname*; emir ve yasakları içerecek şekilde kanunların tatbik suretlerini gösteren, *Şura-i Devlet* incelmelerinden geçirilen ve *Heyet-i Vükelaca* (bakanlar heyetine) tasdik olunan, nihayetinde padişah iradesi ile yürürlüğe giren kaideleri ifade eden bir tabirdir. Mana itibarıyla bugünkü "*tüzük*" tabirini karşıladığı söylenebilir. Bkz. Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, C.1. İstanbul: MEB Yayınları, 704.

⁶⁴ Findley, a.g.e. 91-92.

⁶⁵ Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Cedit Neşriyat Yayınları, 502.

⁶⁶ Reyhan, C. (2007). *Osmanlı'da İki Tarz-ı İdare (Merkeziyetçilik- Âdem-i Merkeziyetçilik)*. Ankara: İmge Yayınları, 92.

⁶⁷ Ortaylı, 2011, 54.

Tuna Vilayeti düzenlemesi Mithat Paşa'nın başarılı yönetimi ile birleşince bu düzenlemenin tüm Osmanlı ülkesinde uygulanması gerekliliği hissedilmişti.⁶⁸

Böylece; 1864'deki Vilayetler Kanunu ile imparatorluğun idari teşkilatı tamamen yeni esaslara bağlandı. Eyalet adı, vilayet oldu. Böylece eyaletten vilayet sistemine geçiş sağlanmış oluyordu. Vali yönetici olarak unvanını korudu. Sancak yerine liva ismi telaffuz edildi. Livalara kaymakam yerine mutasarrıf unvanlı yönetici atandı. Seçilmiş kaza müdürleri yerine atanmış kaymakamların getirilmesi ile en köklü değişiklik kazalarda yaşanmış oldu.⁶⁹

Nizamname ile oluşturulan idari birimlerin her derecesinde seçimli meclislerin ve mahkemelerin kurulması kararlaştırılmıştı. Gayrimüslimler de buna sürece iştirak edeceklerdi. Bununla halkın hakları ve talepleri dikkate alınıyor, idarenin adliyeden ayrılması ile de küçümsenemeyecek bir ilerleme sağlanıyordu.⁷⁰

1864 Vilayet Nizamnamesi'nde *Meclis-i Umumi-i Vilayet*; yani bugünkü tabiriyle *İl Genel Meclisi*'nin işlevleri ve özellikleri sıralanmıştır. Meclisin gündemini vali belirliyordu, meclisin üyelerinin ise belirlenmiş gündemde ancak kanaatlerini açıklayabilirlerdi. Bu durum bu meclisi bir danışma organı veya ricacı kuruluşlar haline getiriyordu.⁷¹ Öngörülen statüde, merkezin taşra idaresinde tesis edeceği otorite için asli unsurunun vali makamını olduğunu ve bu nedenle valilik makamının itibarının artırıldığını düşünebiliriz. Ayrıca, bir taraftan merkezin temsilcisi olan valinin konumu kuvvetlendirilirken diğer taraftan yerel egemenlere mecliste temsil imkânı verilmesi ile huzurlu bir taşra idaresi için dengelerin gözetildiğini söylemek mümkündür.

1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi'nde eksik görülen hususlar onu takip eden nizamnamelerde tamamlanmaya çalışıldı. Diğer taraftan Fransa, 1867 yılında Osmanlı Devleti'ne verdiği bir nota ile Islahat Fermanı'nın içeriğinin bir reform ile uygulanmasını istemişti. Bu durum 1867 yılında düzenlemenin dış saikini oluşturuyordu.

1867 Düzenlemesindeki 3.maddeye göre kazalar üç sınıftan ibaret olacaktı. Ticaret, medeniyet ve yaşayışa göre önde olan kazalar "*sınıf-ı evvel*", daha mazbut olanlar ise "*sınıf-ı sanî*" ve "*sınıf-ı salis*" derecesinde kabul edileceklerdi.⁷²

⁶⁸ Önen ve Reyhan, *a.g.e.* 183.

⁶⁹ 1864 düzenlemesi ile Osmanlı Avrupası'nda on vilayet, kırk dört sancak oluşturulmuştur. Cebel-i Lübnan özel statüsünden, Mısır, Bosna ve Girit özerk durumlarından, Hicaz ve Yemen uzaklıkları ve aşiret düzenine dayanmaları İstanbul ise başkent olmasından dolayı bu düzenlemenin dışında kalmıştır. Bkz. Çadircı, 1997, 251-252.

⁷⁰ Gökbilgin, 1967, 109-110.

⁷¹ Önen ve Reyhan, *a.g.e.* 167- 168. ve Ortaylı, 2011, 90.

⁷² Önen ve Reyhan, *a.g.e.* 183, 187.

1871 Vilayet Nizamnamesi, 1864 tarihli nizamnamenin çizmiş olduğu vilayet teşkilatını aynen kabul etmekle birlikte mevcut memurların, idare, belediye ve nahiye meclislerinin çalışma sistematiğine açıklık getiriyordu. Nizamname, bilhassa valinin konumu, yetkileri ve görevlerini oldukça ayrıntılı biçimde izah ediyor, daha evvel tanımlanan görevlerine ek olarak eğitim, bayındırlık ve ceza ile hukuk işleri de valiye tevdi edilerek valinin artan sorumluluğunun altı çiziliyordu.⁷³ Nizamnameye göre vali, kanun ve tüzüklerin işleyişine nezaret edecek, kendi salahiyetindeki konuları onaylayacak, ancak yetkisini aşan durumlarda konuyu Bâbîâli'ye sevk edecekti.⁷⁴

Bu düzenlemenin öncekilerden farkı da mülki yapıda nahiye birimin oluşturulmasıydı. Nahiye, kaza ile köy arasında bir idari birim olarak ilk kez tanımlanmış oldu.⁷⁵

1871 yılındaki düzenlemede idare meclislerinin yapısı ile ilgili düzenleme yer almadığından 1864 düzenlemesi esas tutulmuştur. Bununla birlikte 1871 Nizamnamesi hükümlerinin de tam olarak uygulanamadığı ve vilayetten vilayete farklılıklar gösterdiği görülmektedir. 1864 Nizamnamesi'nde idare meclislerinin seçimle gelen üyelerinin yarısının Müslümanlardan yarısının gayrimüslimlerden seçilmesi hükmü yer almışsa da vilayet, sancak ve kazaların nüfus özelliklerinin bu seçimde nasıl etkili olacağı açıkça belirtilmemiştir.⁷⁶ Her şeye rağmen vilayet idare meclisleri, halkın yönetime katılma sürecinin önemli bir merhalesiydi.⁷⁷

1871 Nizamnamesi'nde bir başka yenilik “*elviye-i gayr-i mülhaka*” adı ile bazı livaların doğrudan merkeze bağlanmasıydı. Yeni düzenin merkeziyetçiliğini kuvvetlendirmek düşüncesinin bir ürünü olarak *Kudüs, Canik, Şehrizar* gibi bazı yerler

⁷³ Tural, E. (2005). “Bir Belge:1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ve 1876 İdare-i Umumiye-i Vilayet Talimatnamesi”. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 14 (1), 71-72.

⁷⁴ Gençoğlu, M. (2011). “1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”. *Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1), 36-37.

⁷⁵ Seyitdanlıoğlu, M. (1996). “Bir Belge – Yerel Yönetim Metinleri(VI): 1871 Vilayet Nizamnamesi Ve Getirdikleri”. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 5 (5), 91.

⁷⁶ Önen ve Reyhan, a.g.e. 216. Taşra idare meclislerinin seçimli üyeleri önemli bir tartışma konusudur. Nitekim Müslüman ve gayrimüslim nüfus oranının az olduğu ya da hiç olmadığı yerlerde meclislerin üye dağılımının nasıl olacağı hususunda belirsizlik vardır. Aynı şekilde Müslümanların ya da gayrimüslimlerin mezhepsel farklılıklarının seçime nasıl yansıtacağı hükmü de yer almamıştır. İdare meclislerine katılan üyelerde de imparatorluğun farklı yerlerinde farklı uygulamalar görülmektedir. Bazı eyaletlerde ruhbanlar ya da metropolitler bu meclislere dâhil olmuşken bazılarında görülemediği. Bunula birlikte meclislere zaman zaman evkaf muhasebecisi gibi değişik görevlilerin dâhil olduğu da bilinmektedir. Bkz. *Aynı eser*, 220-225.

⁷⁷ Gençoğlu, a.g.m. 38.

doğrudan merkeze bağlandılar.⁷⁸ 1864 düzenlemesindeki merkezîyetçi eğilim 1871 tarihli *İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi*'nde daha belirgindi. Merkezi hükümetin yürütme alanındaki kontrolü daha da artmıştı. Buna karşılıklı vergi alınması ve anlaşmazlıkların çözümü Vilayet İdare Meclislerine bırakılmıştır. 1871'de çıkarılan *İdâre-i Umûmiyye-i Vilâyet Nizamnâmesi* nahiyenin statüsünü daha belirgin duruma getirdi. Cebel-i Lübnan özel statüsünden, *Mısır, Bosna ve Girit* özerk durumlarına, *Hicaz* ve *Yemen* uzaklıkları ve aşiret düzenine dayanmalarından, *İstanbul* ise başkent oluşundan dolayı bu nizamnamenin dışında bırakıldılar.⁷⁹

Osmanlı Taşra Teşkilatını düzenleme faaliyeti Meşrutiyet döneminde de devam etmişti. Bu anlamda 1876'da "*İdare-i Umumiye-i Vilayet Hakkında Talimat*" adı ile çıkarılan bir düzenleme ile vilayetlerin genel idaresi ele alınmıştı. Düzenleme beş bölümden ve kırk maddeden oluşmaktaydı. Osmanlı Devleti, bu talimat hükümleri ile artık bir türlü düzene girmeyen mülki yapısına bir çekidüzen verme iradesini ortaya koymuştu ve bu konuda yine valilerine güvenmişti. Seçilmiş bir müdür ve üyeleri seçilmiş bir meclisten oluşan nahiyeleri öngören teşkilat yapısı bu düzenlemenin getirdiği en büyük yeniliktir. Merkezîyetçiliği amaç edinen Osmanlı yöneticileri aynı zamanda ittihatçılar bu meseleye kuşkuyla yaklaşmışlardır. Bu nedendir ki Osmanlı yönetiminin 1876'da çıkarmış olduğu nahiye düzenlemesine kendisi de uymayacaktır. Birçoğu Avrupa Devletlerinin isteğini şeklen yerine getirmekten ibaret olan ve kâğıt üzerinde kalan yenilikler olmuştur.⁸⁰

1867 yılındaki düzenleme (*Vilayetlerin İdare-i Mahsusası ve Nizamının Suver-i İcraiyesi Hakkındaki Talimat-ı Umumiye*) yeni bir şey getirmemiş 1864 Vilayet Nizamnamesi'nin ülke genelinde yaygınlaşmasını amaçlamıştır. Böylece 8 Ekim 1864 Tarihli Vilayet Nizamnamesi, 22 Ocak 1871 tarihli *İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi* hazırlanıncaya kadar yürürlükte kalmıştır. 1871 tarihli nizamname de 1876'da Osmanlı Mebuslar Meclisi'nin hazırladığı vilayet kanunu, yasalasamadığından 1913 yılında İttihad ve Terakki tarafından çıkarılacak yeni kanuna kadar -yaklaşık kırk iki yıl- yürürlükte kalmıştır. Neticede, Osmanlı ülkesinde vilayet idaresi, Ali ve Fuat Paşaların

⁷⁸ Sungur, M. "XIX. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Taşra İdaresi Ve Vilayet Yönetimi". *Türkler*, 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 751. Bazı livaları doğrudan merkeze bağlayıp, mekânı daraltarak kontrolü artırmak, II. Meşrutiyet'ten sonra İttihat Ve Terakki iktidarının da uygulamış olduğu bir politikaydı. Bkz. Ortaylı, 2011, 81-82.

⁷⁹ Ortaylı, 2008, 430.

⁸⁰ Önen ve Reyhan, *a.g.e.* 242, 248-249.

girişimleri ile hazırlanan 1864 ve 1871 nizamnamelerinin esaslarına göre idare edilmiştir.⁸¹ Böylece taşra idaresini bir düzene koyma ile ilgili yaklaşık yirmi beş yıllık deneyim, 1864 düzenlemesi ile derlenip toplanmış, 1871 "*İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi*" ile kuruluş tamamlanmıştı."⁸²

Nizamnameler içeriğinde pek çok amacı barındırıyordu. Taşrada merkezin otoritesini tesis etmek, imparatorluğun her tarafında yaşayan ahalinin kaynaşmasına vesile olacak bir düzen oluşturmak ve bu suretle dışardan gelecek müdahalelerin önüne geçerek devletin birliğini ve dirliğini sağlamak bu amaçların başlıcalarıydı. Bazen de büyük devletlerin müdahale ihtimallerinin kuvvetli bir biçimde hissedildiği ayrıcalıklı yerler için, genel vilayet teşkilatını düzenleyen nizamnamelerden ayrı nizamnameler hazırlanması düşünülmüştü. Aynaroz Manastırları için hazırlanan nizamname bunlardan biriydi. Bu tür nizamnameler Osmanlı taşra idaresinde sağlanmaya çalışılan bütünlüğü bozuyor, vilayetlerin idaresinde tatbik edilen yönetim usullerindeki çeşitliliği bir nevi resmileştiriyordu.

2.3.4. Taşra İdaresinde Yürütülen Reformların Değerlendirmesi

Genel olarak değerlendirildiğinde Tanzimat, Devlet- Aliyye'nin içerde ve dışarda karşılaşmış olduğu problemler karşısında düşmüş olduğu müşkül durumdan önceki devirlere göre daha kapsamlı ve daha Batılı çözümler üreterek kurtulmayı hedefleyen bir modernleşme hareketiydi. Tanzimatçılar ne bu reformları uzun uzadıya tasarlamak için geniş zamana ne de reformları anlayıp hayata geçirecek memurlara sahiptiler. Reformlar arka planda güçlü bir malî desteğe de sahip değildi. Aksine, tüm bu çabalar kuvvetli ve merkezi bir malî sistem oluşturabilmek için yapıyordu.⁸³ Bunun için modern ve merkezîyetçi bir idari sistem öngörülüyordu.⁸⁴ Taşra teşkilatı da bu düşünce doğrultusunda gerek talimatnameler gerekse daha anayasal düzenlemeler olan nizamnameler ile yeniden yapılandırılmaya çalışıldı. Devletin ihtiyaçları ve çağın icapları bu düzenlemelerin temel çıkış noktalarıydı.

Maliyeden hukuka, idari yapıdan bireysel özgürlüklere kadar pek çok alana el atıldı. Tanzimatçıların çok önemseddiği ve belki imparatorluğun son dönemlerine kadar uğraş

⁸¹ Seyitdanlıoğlu, 1996, 89. ve Ortaylı, 2011, 62-63.

⁸² Güler, B. A. (2006a). *Yerel Yönetimler: Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım*. (Üçüncü Baskı). Ankara: İmge Yayınları, 128.

⁸³ C. Doğan, a.g.m. 61.

⁸⁴ İnalçık, 1996, 343.

verdikleri husus, mali merkeziyetçilik idi. İmparatorluğun yeniden kuvvet bulması bu reformların sağlıklı bir şekilde yürütülmesine, reformların yürütülmesi kaynak teminine, o da vergilerin yine sıhhatli bir biçimde toplanmasına bağlıydı. Vergiler hem Osmanlı maliyesinin hem de Tanzimat düzenlemelerinin biricik kaynağı idi. Bunun için merkeziyetçi bir mali sistem öngörülüyordu. Ne var ki siyasi istikrarsızlık, iktisadi hayata da aksediyor ve olumlu neticeler alınmasına engel oluyordu.⁸⁵ Ancak Tanzimatçılar, en azından merkezi bir bütçe hazırlamayı başaramışlardı.⁸⁶

Osmanlı modernleşmesi için bazı Batılı ülkeler esin kaynağı olmuştu. Söz gelimi idari yapıda ve taşra teşkilatında Tanzimat dönemi reformcuları model olarak Fransa'yı seçmişlerdi. Fransa'nın merkeziyetçiliği, Osmanlı reformlarına uygun gelmişti.⁸⁷ Bununla birlikte Tanzimat reformlarının tamamen taklit olduğu ya da özgün bir biçimde yürütüldüğü ile ilgili yorumlar da yapılmıştır. Tanzimatçıların özgün bir sistem geliştirmedikleri ve modernleşmenin şeklen gerçekleştirilmeye çalışıldığı yönündeki tenkitlere karşı çıkanlar, cevap olarak *Arazi Kanunnamesi*'ni (1858) örnek göstermişlerdir. Bu görüşe göre, toprak hukuku ve arazi mülkiyeti konusunda kendine has şartlara sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, kendi yapısına uygun kodlar ile bir arazi nizamnamesi oluşturabilmişti.⁸⁸

Öte yandan Tanzimat hareketinin eğitim kurumları ve teşkilatı üzerinde önemli bir değişime neden olduğu söylenemezdi. Maarif meclisi teşkiline ve rüştiye mektepleri açılması gayretlerine rağmen eğitimde dini müesseselerin sultasını kırılmamıştı.⁸⁹ Bunda

⁸⁵ Önsoy, R. (1989, 31 Ekim -3 Kasım). *Tanzimat Dönemi İktisat Politikası*. Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirisi, Ankara: TTK Yayınları, 1994, 261. ve C. Doğan, a.g.m. 61. Tanzimat'ın ve Tanzimatçıların ekonomi sahasında başarısız oldukları ile ilgili yaygın bir kanaat mevcuttur. Osman Okyar bu görüşü tenkit etmekte ve Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. asrın sonlarına doğru, toplumun ve ekonominin şartlarının modernizasyonun tesiri ile değişmeye başlayınca Osmanlı ekonomisinde de büyükmenin ilk işaretlerinin görüldüğünü ileri sürmektedir. Bkz. Okyar, O. (1989, 31 Ekim -3 Kasım). *Tanzimat Ekonomisi Hakkında Karamsarlık Üzerine*. Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirisi, Ankara: TTK Yayınları, 1994, 254.

⁸⁶ Sungur, a.g.e. 750. ve Engelhardt, a.g.e. 464.

⁸⁷ Ortaylı'ya göre Osmanlı modernleşmesi için Avrupa'da uygun olan model Fransa'dır. Zira oradaki reformlar da ani ve köklü olmuştur. İngiltere'de ise durum farklıydı. Belli bir evrim ile tutucu bir değişimle oradaki kurumlar şekillenmiştir. Öz itibarıyla daha çok âdem-i merkeziyetçidir. Ortaylı, 2009, 160-161. Tanzimatçıların Osmanlı taşra idaresi için uygun gördükleri reformun Fransa'dan devşirildiği ve Fransa'daki "departman" sisteminin Osmanlı taşra örgütlenmesine daha uygun olacağı için tercih edildiği ile ilgili hususların tenkit edildiği Erkan Tural'ın tebliği oldukça dikkat çekicidir. Tural, büyük ölçüde Engelhardt'a atfen verilen bu bilginin sıhhat derecesini tenkit ederken, araştırmacıların Babıali'nin kendi meşrep ve deneyimlerinin ve imparatorluğun asırlar ile ifade edilen idari geleneğinin yeterince önemsenmediğini vurgulamaktadır. Bkz. E. Tural, 2015, 69-92. Mutullah Sungur da taşra düzenlemesini Tanzimat bürokratlarının tarihi tecrübelerine ve hayran olunacak buluşlarına isnat ederek benzer görüşleri paylaşmıştır. Bkz. Sungur, a.g.e. 751.

⁸⁸ Gökbilgin, 1967, 106.

⁸⁹ Aynı eser, 111.

Tanzimatçıların, eğitim işine geç el atmakta gecikmelerinin ve şeyhülislâmlık ve *Evkaf-ı Hümayun Nezâreti* gibi dinî kurumların denetiminde bulunan eğitime müdahale etmeyi göze alamamalarının rolü büyüktü. Bu ise reformların kısa vadeli pratik çözümler şeklinde ortaya çıkmasına yol açmıştı.⁹⁰

Tanzimat reformlarının ne şekilde uygulanacağı ile ilgili önceden yapılmış bir program yoktu. Çıkarları zedelenen bazı gruplar değişimin önünde önemli bir engeldiler. Vergi adaleti, can ve mal güvenliğini sağlamak için istatistiki bilgilerden, taşra örgütlenmesi için yetişmiş kadrolardan mahrum olan Tanzimatçılar, ulaşım zorlukları, dış baskılar ve savaşlar gibi pek çok olumsuzluğa rağmen bu reformları hayata geçirmeye çalıştılar. Reformlar on yıllık süre zarfında, neredeyse tüm Türkiye’de uygulamaya konulmuştu.⁹¹

Tanzimat’ın yönetimde getirdiği bir başka sorun, siyasi istikrarsızlıktı. 1839’dan 1876 yılına kadar geçen 37 yıllık dönemde 39 defa sadrazam, 33 defa içişleri bakanı değiştirildi. Sadece Sultan Abdülmecit’in saltanatında 22 defa sadrazam değişikliği yaşanmıştı. Bir yılda dört sadrazamın değiştiği dahi olmuştu. Bu istikrarsızlığa rağmen reformlardan geri dönüş fazlaca görülmedi.⁹² Büyük devletlerin reformların tatbiki hususundaki baskıları ve yönetici konumundaki bürokratların bu reformlara karşı duydukları inanç söz konusu devamlılığın nedenleri olmalıydı.

Her şeye rağmen Tanzimat hareketi modern bürokrasinin hatta kısmen de olsa aydın bir halk tabakasının doğmasına vesile olmuştu.⁹³ Mutlak otoritenin hukukun üstünlüğü kabullendiği bu süreç, kendisinden sonraki anayasalı ve parlamentolu meşrutiyet devrinin kapısını aralıyor ve tebaayı bu yeni devre hazırlıyordu.

2.4. MEŞRUTİYET DÖNEMİ OSMANLI TAŞRA İDARESİ

1871 düzenlemesi 1913’e kadar yürürlükte kaldı. Bu yasa, modern türde bir idare anlayışının gelişmesinde, sivil bürokrasinin başkent dışındaki idari mevkilere yayılmasında ve halk unsurlarının siyasi ve bürokratik süreçlere katılımının boyutunun artmasında bir dönüm noktası olarak göze çarpmaktadır.⁹⁴

⁹⁰ Akyıldız, 2011, 9.

⁹¹ Çadırcı, M. (2006). Tanzimat’ın Uygulanması Ve Karşılaşılan Güçlükler. İnalçık, H. ve Seyitdanlıoğlu, M. (Editörler). (2006). *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (2). Ankara: Phoneix Yayınları, 151,158.

⁹² Eryılmaz, a.g.e. 158-159.

⁹³ Engelhardt, a.g.e. 443.

⁹⁴ E. Tural, 2005, 83.

Mustafa Reşit Paşa ve onu yetiştirdiği Ali ve Fuat Paşalar, Osmanlı bürokrasisinin hâkim unsuru olmuşlardı. Öyle ki; artık sarayın ve padişahın bürokrasideki ağırlığı azalmıştı. Kendileri de hiçbir denetime tabi olmaksızın ülkeyi yönetiyorlardı. Bu durum bazı aydınlar tarafından tenkit edilmelerine neden oluyordu. Bazen ağır tenkitlerden bunalan bürokratlar, bu kişilerin yayın organlarına sansür uyguluyorlardı. İşte bu siyasi ahvale çözüm olarak bir parlamentonun teşkili ile siyasi iradenin denetiminin sağlanması düşünüldü. Bu fikrin savunucuları ve bu hususta kamuoyu oluşturmaya çalışanlar “*Yeni Osmanlılar*”dı.⁹⁵

Abdülaziz devrinde Yeni Osmanlıların istibdat ile ilgili eleştirileri esas itibariyle Ali Paşa’ya yönelikti ve padişahın şahsına son derece saygılı davranmışlardı.⁹⁶ Yeni Osmanlılar, ilk anayasamız olan Kanun-i Esasi’nin hazırlanmasında olduğu kadar parlamentonun kurulup faaliyete geçmesinde, yurt içindeki ve yurtdışındaki faaliyetleri ile yeni rejimin fikri yapısının hazırlanmasında ve kamuoyu oluşturulmasında mühim roller üstlenmişlerdir.⁹⁷

Tanzimat’ın Devlet-i Aliyye’nin yeniden kuvvet kazanması hususunda bekleneni verememesi Osmanlı aydınlarında değişik yorumlara neden olmuştu. Tanzimat’ı Batı dünyasındaki gelişmelere karşı bir reaksiyon olarak gören ancak eski düzenin kuvvetine inanan muhafazakâr görüş tarihçi ve hukukçu *Ahmet Cevdet Paşa* tarafından temsil ediliyordu. Cevdet Paşa İbn-i Haldun’un devlet felsefesinin tesirinde idi. Öteki görüş ise aydınlanma devlet felsefesinden ilham alıyor, Tanzimat’ı benimsemekle birlikte layıkı ile uygulanamadığından ve tebaaya haklar ile ilgili verilen garantilerin yeterince yerine getirilememesinden dolayı faydalı sonuçlar alınmadığı görüşünü taşıyan Namık Kemal ve Ziya Paşa tarafından temsil ediliyordu. Tanzimat’ın mimarı Mustafa Reşit Paşa tarafından yetiştirilen ve Avrupa’ya tahsil için gönderilen Şinasi de aynı görüşte idi. Şinasi’ye göre bir millet için cehaletten daha büyük bir tehlike olmazdı. Hak ve hürriyetler yönünden şuurlu bir toplumun tesisi gelişmenin öncelikli şartıydı. Bunun için Tanzimat’ın açtığı yolda yeniden, fakat bu defa daha köklü bir düzeltme yapılmasını istiyorlardı. Onların

⁹⁵ Koray, E. (1983). “Yeni Osmanlılar”. *Bellekten*, XLVII (186), Ankara: TTK Yayınları, 566, 569.

⁹⁶ Eryılmaz, a.g.e. 157.

⁹⁷ Tanzimat döneminin ilk aydınları olan Yeni Osmanlıların çoğu gazeteci idi. Şinasi *Tasvir-i Efkâr* gazetesini çıkarıyor; Ali Süavi ise *Muhbir* isimli gazetenin başyazarlığını yapıyordu. Namık Kemal ile Ziya Paşa ise bu gazetelerin meşhur ve yazıları ile ses getiren muharrirleriydiler. Tanzimatçıları bilhassa Ali Paşa’nın icraatlarını eleştirmişlerdir.⁹⁷ Bu durumda aslında Tanzimatçıları ve icraatlarını denetleyen bir kamuoyu unsurunun varlığını gösteriyordu. Ancak zaman zaman sansüre maruz kalmaları -en azından fiiliyatta- basın hürriyetinin yeterince gelişmediğini göstermekteydi. Bkz. Koray, a.g.m. 564.

istekleri anayasalı parlamentolu bir düzenden başka bir şey değildi.⁹⁸ Kısacası meşrutiyet arzulanıyordu.

Sonuç olarak Tanzimat bürokratları devrin zor şartlarına, iç ve dış bunalımlara ve zayıf bir mali yapıya rağmen hem merkez teşkilatını hem de taşra örgütünü yenilemeyi başarmışlardı. Bu sayede Meşrutiyet bürokratları aksayan yönleri olmasına ve henüz tam manasıyla arzuladıkları seviyede olmamasına rağmen Tanzimatçılardan modern bir devlet örgütü devralmışlardı. Talimatnameler ile başlayan ve nizamnameler ile gelişme çağını yaşayan taşra idaresini düzenleme çabaları Meşrutiyet'in ilanı ve Kanun-i Esasî'nin kabulü ile bambaşka bir safhaya geçiyordu. Bir taraftan Meşrutiyet bürokratları Tanzimatçılardan devraldıkları Osmanlı Taşra İdaresi'nin yeni modelini geliştirmeye çalışırken diğer taraftan Meşrutiyet aydınları “merkeziyetçilik” ve “âdem-i merkeziyetçilik” gibi tartışmaları gündeme taşıyarak halkın zihin dünyasını yeni fikirlere hazırlıyorlardı.

2.4.1. Meşrutiyet Döneminde Tartışılan Yönetimsel Kavramlar

Şüphesiz ki Meşrutiyet Dönemi vilayet düzenlemelerinin arkasındaki en önemli isim, yeni vilayet teşkilatının pilot uygulaması olan *Tuna Vilayeti*'ndeki başarıları ile öne çıkan *Mithat Paşa*'ydı. 23 Aralık 1876'da uygulamaya konulan Kanun-i Esasi, 30 kişilik bir heyet tarafından hazırlanmışsa da vilayete yönelik düzenlemelerin arkasında O'nun imzası vardı. Daha evvel Tuna, Bağdat ve Selanik valiliklerinde bulunan Mithat Paşa görev yaptığı yerlerde mevcut kanunları esnek biçimde uygulayan tutumuyla âdem-i merkeziyetçi görüşlere ilham kaynağı olmuştu.⁹⁹

Meşrutiyet'e kadar vilayet teşkilatında yapılan reformların temel amacı merkeziyetçiliği kuvvetlendirmek ve merkezin otoritesini taşrada tesis etmektir. Bu maksatla bütün idare kudretinin ve yetkilerinin merkezde toplanmasına gayret edilmişti. Ancak ilk kez *Kanun-i Esasi*'nin 108. maddesi ile merkezin bir kısım yetkilerinden

⁹⁸ Birand, K. (1955). *Aydınlanma Devri Devlet Felsefesinin Tanzimat'ta Tesirleri*. Ankara: Son Havadis Matbaası Yayınları, 21.

⁹⁹ Tural, E. (2004). “II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Partilerin Taşra Politikaları”. *Amme İdaresi Dergisi*, 37 (4), 59. Berkes'e göre; Osmanlı İmparatorluğu'nun özerk vilayet ya da bölgelerden kurulu federal bir devlet olarak örgütlenmesini esas alan ve daha evvel Mustafa Fazıl ve Halil Şerif tarafından geliştirilen görüşün I. Meşrutiyet öncesindeki temsilcisi Mithat Paşa'dır. Mithat Paşa vilayet idarelerinde tecrübe kazanmış bir kişidir ve bu fikri Ermeni ve Arnavut aydınlar ile fikri münasebeti sonucu geliştirdiği sanılmaktadır. Federal devlet esasına uygun bir anayasa yapılmasını öngören bu fikir; Alman modeline göre tasarlanmış, merkeziyetçi olmayan, birbirine tutturulmuş mahalli özerklikleri olan bir vilayetler ya da bölgeler topluluğu olarak örgütlenme fikrine dayanır. Merkezi hükümetin atayacağı kişilerle taşradaki Müslüman ve Hristiyan halk tarafından seçilen kişilerden oluşan bir federal meclisin oluşturacağı yapı, yönetimde bir ahengi ve arzu edilen memnuniyeti sağlayacaktır. Bkz. Berkes, a.g.e. 312.

vazgeçmesi suretiyle taşradaki idari birimlerin yetkilerinin genişletilmesi anlamına gelen “*tevsi-i mezuniyet*” ve “*tefrik-i vezaiif*” ilkelerinden bahsedilmişti.¹⁰⁰ Bu iki ilkenin anayasal kavramlar haline gelmeleri yine Mithat Paşa’nın gayretleri ile olmuştu.¹⁰¹

Söz konusu kavramlar ilerleyen süreçte idare tarihimizin en önemli fikri münakaşasının (*merkeziyetçilik - âdem-i merkeziyetçilik*) bir nevi fitilini ateşleyecekti. Uzun bir süre katı bir merkeziyetçiliğin takip edilmesi, imparatorlukta çözülmeyi durduracak politikalar ile ilgili arayışlar, devrin fikir adamlarını böyle bir alana sevk etmiş ve basın araçları, bu tür tartışmaların yürütüldüğü başlıca platform olmuştu.

Âdem-i merkeziyet kavramını bir idare usulü olarak tartışmaya açan Prens Sebahattin’di. Prens Sabahattin, *Ahmet Rıza* tarafından temsil edilen merkeziyetçiliğe karşı âdem-i merkeziyetçiliği savunuyordu. Sabahattin’e göre *âdem-i merkeziyet*, Kanun-i Esasi’nin 108. maddesinde bahis konusu olan ve anayasal kavramlar olan *tevsi-i mezuniyet* ve *tefrik-i vezaiif* kavramlarından başka bir şey değildi. Ancak gerçekte bu iki kavram âdem-i merkezi devletin değil üniter devletin idari kavramlarıydı.¹⁰² Sabahattin’in devrin siyasal ortamında âdem-i merkeziyet görüşünü daha kabul edilebilir bir hale koymak için bu yöneme başvurduğu düşünülmekteydi.¹⁰³

Tartışmaya *Tanin* yazarı *Hüseyin Cahit* gibi gazeteciler ile *Maarif Nazırı Emrullah Efendi* gibi bürokratlar da katılmışlardı.¹⁰⁴ Âdem-i merkeziyet kavramına farklı Jön Türk grupları tarafından farklı manalar yüklenmiştir. Ahmet Rıza âdem-i merkeziyete karşı çıkarken “*Meşveret*” gazetesinde “*Genç Türkiye'nin Programı*” başlığı ile yayınlanan bir yazıda “*yönetimde merkezizlik*” manasına gelen “*decentralisation administrative*”

¹⁰⁰ Yayla, Y. (1982). *Anayasalarımızda Yönetim İlkeleri: Tevsi-i Mezuniyet ve Tefrik-i Vezaiif*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını. Bu yeni kavramlar anayasanın 108. maddesinde; “*vilayatin usul-i idaresi tevsi-i mezuniyet ve tefrik-i vezaiif kaidesi üzerine müesses olup, derecatı nizam-ı mahsus ile tayin kılınacaktır.*” ifadeleriyle yer almıştır.

¹⁰¹ Özmen, A.(2012). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Anayasalarda Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkileri”. *Uluslararası Sosyal Ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(2), 172.

¹⁰² Reyhan, 2007, 30 -31.

¹⁰³ Eleştirilere göre Prens Sebahattin yetki genişliği ile ilgili fikirlerinin arka planında gizli bir siyasî âdem-i merkeziyet vardı. Bkz. Acar, Ş. D. (2008). “Bir Meşrutiyet Aydını Emrullah Efendi’nin Gözüyle Türk Kamu Yönetiminde Merkeziyet, Adem-i Merkeziyet ve Tevsi-i Mezuniyetin Genel Görünümü”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 7 (13-14), 110.

¹⁰⁴ Meclis-i Mebusan’da İdare-i Vilayat Kanununun düzenlenmesine ilişkin kanun layihasının müzakeresinde *Maarif Nazırı Emrullah Efendi*, vilayet düzenlemeleri ile ilgili fikirlerini sıralarken “*âdem-i merkeziyet*” kavramına değinmişti: “*Kanun-ı Esasi, vilayetlerin idaresinin “tevsi-i mezuniyet” ve “tefrik-i vezaiif” esasına göre olacağını belirtmiştir. Bu kesinlikle âdem-i merkeziyet kaidesi değildir. Desantralizasyon [adem-i merkeziyet] usulü ile yönetilen yerlerde halkın seçtiği meclisler, o mahale özgü kanun ve kararlar belirlerler. Bu kararları uygulayacak memurlar seçer ve tayin eder, mahalli işlerin karşılanması için vergi tertip ve tahsil ederler. Bu bir nevi milli hâkimiyettir. Bu takım işler eğer doğrudan doğruya merkezden veya merkezi hükümetin tayin ettiği memurlar aracılığıyla gerçekleştiriliyorsa bu merkeziyet idaresidir.*” Bkz. Acar, a.g.m. 108-109.

ifadesine yer vermişti. Ahmet Rıza'ya göre yetki genişliği olarak tefsir edilmesi halinde âdem-i merkeziyet kavramı kabul edilebilirdi. Ancak Ahmet Rıza'nın nazarında âdem-i merkeziyet, yönetimde özerklik demektir ve bu fikir Osmanlı Devleti için son derece tehlikeli sonuçlara neden olabilirdi.¹⁰⁵

Prens Sabahattin'in âdem-i merkeziyet fikri "*Teşebbüs-i Şahsi Ve Âdem-i Merkeziyet Cemiyeti*"nin siyasi programının ana unsurunu oluşturmuştu.¹⁰⁶ Partinin on maddelik programının sekiz maddesi mülki idare konusuna ayrılmıştı. Programın ilk maddesi; yapılacak reformların istisnasız tüm Osmanlı ülkesinde "*âdem-i merkeziyet ve tevsi-i mezuniyet*" ilkeleri çerçevesinde gerçekleşeceği ile ilgiliydi.¹⁰⁷ Prens Sabahattin'in partisi olan Teşebbüs-i Şahsi Ve Âdem-i Merkeziyet Partisi programında yer alan âdem-i merkezi model ana hatları ile şöyle ifade edilmiştir:

- Seçimle oluşturulan belediyeler ile nahiye ve belediye meclisleri, vilayetin ve nahiyenin işlerine hem rüyet edebilecek hem de müdahale ve iştirak edebilecektir.
- İl genel meclisi vilayetin mali işlerinde, kanun ve nizamlarında tam yetkiye sahip olacaktır.
- İl genel meclisi, vilayetini işlerini yürütmek için vilayetin vergi gelirlerinden (hükümet ile ittifak etmek şartı ile) bir kısmını alıkoymayacaktır.
- İl genel meclisinin daimi üyeleri toplam sayısını 1/5'ni oluşturacak yani meclise seçilmişler sayıca hâkim olacaktır.
- Prens Sabahattin'e göre; idare meclisi yoktur onun tüm görevlerini il genel meclisi üstlenmiştir.
- Kolluk kuvvetleri mülki amirin emrinde olacaktır.
- Valiler, defter-i hakani memuru, mahkeme başkanları, savcılar, mutasarrıf gibi taşranın büyük bürokratları merkezden atanacaktır.
- Meclisteki seçilmiş üyeler milletlerin nüfus oranına göre tespit edilecektir.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Önen ve Reyhan, *a.g.e.* 295.

¹⁰⁶ Cemiyetin H.1321/1322 tarihli siyasi programının 1. maddesine göre: "*Memalik-i Osmaniyye'de tatbik edilecek ıslahat-ı siyasiye, sınıf ve tebaanın bila-istisna kaffesine şümulü olmak üzere vilayet-i mevcudenin adem-i merkeziyet ve tevsi-i mezuniyet usul ve kaidesiyle idaresi esasına müstenid olacaktır.*" Bkz. Reyhan, 2007, 59.

¹⁰⁷ E. Tural, 2004, 60.

¹⁰⁸ Önen ve Reyhan, *a.g.e.* 303-306. ve Reyhan, 2007, 87.

Sebahattin'in programında mülki yapıda taşradan merkeze kadar uzanan bir meclisler piramidi öngörülmüştür. İl genel meclislerine kanun ve nizama dair yetki verilmesi; yerele özerklik verilmesi hatta yerel hükümetlerin oluşturulması demektir. Dolayısıyla bu programın federal bir devlet yapısı oluşturduğunu söylemek mümkündür.¹⁰⁹

Sabahattin âdem-i merkezi yönetim sistemin başarıya ulaşabilmesi için toplumun karakterinin ona uygun olması gerektiği görüşündedir. Bu nedenle Sabahattin esas meselenin Osmanlı'nın infiradî (*bireyci*) bir topluma geçmesi olduğunu ifade etmiştir.¹¹⁰ Sabahattin'e göre; memuriyetçilikten doğan hantal yapı ancak yerel yönetim, adalet, maliye gibi işlerin bölge yaşayanları tarafından üstlenilmesi ile aşılabileceği görüşündeydi. Bu sürecin işlenmesi halinde tebaanın yönetime katılımı ve devlet görevlilerini sıkı kontrolünün mümkün olabilecekti. Üstelik yöre halkı bölgenin sorunlarını yakından bildiğinden, en etkili çözümü de onlar üreteceklerdi."¹¹¹

Prens Sabahattin'in tasavvurundaki âdem-i merkeziyet; merkezin taşra ile olan yetki ve görev aktarımı ilişkisini ya da yerel yönetimi değil; taşranın merkezden bağımsızlaşması yani merkezsizleşmesi sürecini ifade etmekteydi. Bu nedenle âdem-i merkeziyet, federalizmin ya da muhtariyetin/özerkliğin yahut taşra otonomisinin tanımı olabilirdi. Cenk Reyhan'ın yorumu ile "*Osmanlı tarihsel - toplumsal gerçekliğinde "âdem-i merkeziyetçi hareket" devletin üniter yapısının federalizme doğru evrilmesi taleplerini ve süreçlerini ifade etmekteydi.*"¹¹²

Görüldüğü üzere Meşrutiyet devrinin gündemi farklılaşmıştı. Artık vilayet teşkilatının düzenlemeleri değil, nazari boyutu ele alınıyor ve tartışılıyordu. Bu durum Tanzimat bürokratlarının Osmanlı vilayet teşkilatını modern usullere göre yeniden tanzim etme işini başardıklarının göstergesidir. Tanzimatçılar, Meşrutiyet Devri bürokratlarına yeni ve modern bir vilayet teşkilatı teslim edebilmişlerdi.

2.5. TANZİMAT VE MEŞRUTİYET DÖNEMLERİNDE KAZA İDARESİ

1842 Düzenlemesine kadar mahkemenin, kadı ve naibin bulunduğu her yerleşim bölgesi eyalet, sancak ve voyvodalık gibi yerler adli açıdan kaza hükmündeydi. Ancak, 1842'den sonra durum değişmişti.¹¹³ Bu tarihten sonra kaza, kadının adli kuvvetini ve

¹⁰⁹ Önen ve Reyhan, *a.g.e.* 304-305.

¹¹⁰ Kılıç, M. (2010). "Türk Siyasal Hayatında Bir Muhalif İsim Ve Hareket: Prens Sabahattin Ve Meslek-i İçtima". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12), 6.

¹¹¹ Kılıç, a.g.m. 5.

¹¹² Reyhan, 2007, 80-83.

¹¹³ Çadırcı, 1989a, 237.

yetki alanını ifade eden bir kavram değil, hukuki, askeri ve idari açıdan bütünlük teşkil edecek şekilde yeni bir taşra teşkilatının idari birimini ifade etmekteydi.¹¹⁴ Böylece Tanzimat düzenlemeleri, Klasik dönem Osmanlı Taşra Teşkilatı'nda adli bir birim olan kazaya idari birim hüviyetini kazandırmıştı.

2.5.1. Kaza Müdürlüğü

Kaza idari biriminin yeniden tanımlanmasının nedeni, daha evvel bahsi geçen Tanzimatçıların mali disiplin için sistem arayışlarıydı. Vergilerin sağlıklı bir şekilde toplanması devletin biricik mali meselesiydi. 14 Şubat 1842'de *Takvim-i Vekayi* gazetesinde çıkan haber bu değişikliğin gerekçelerini açık biçimde izah etmekteydi. Habere göre vergilerin toplanmasında muhassıllık usulünün ortaya çıkardığı mahsurları izale etmek için bu değişikliğe gidilmişti.¹¹⁵ Muhassıllık uygulamasından bu nedenle vazgeçildi ve kaza ünitesi oluşturularak kazaların idaresi müdürlere bırakıldı.

Meclis-i Vâlâ'da kaza müdürlerinin ne şekilde atanacağı kararlaştırılmıştı. Buna göre; *eşraf*, *eşraf-ı hanedan-ı kadim* veya *vücu* gibi tabirlerle ifade edilen yörenin ileri gelenleri kendi içlerinde toplanarak aralarından birini müdür olarak seçeceklerdi. Taşradaki yerel nüfuz gruplarına tanınan bu hak merkezin yerel egemenler ile uzlaşma çabasını ifade etmekteydi. Bu şekilde atanmışlar ile seçilmişler arasında bir denge oluşturulmak isteniyordu.¹¹⁶

1849 yılındaki *Eyalet Meclisleri Talimatnamesi*'nin 62. ve 69 maddeleri kaza ve livaların idaresine ayırdı. Buna göre talimatnamenin 64. maddesinde; kaza müdürlerinden göreve başlarken kefil isteniyor, bununla müdürlerin zimmetlerine para geçirmelerine mani olmaya çalışılıyordu. İstifa ile görevden ayrılma ya da şikâyet olması durumunda suçlu mahkeme tarafından sabitlenmediği müddetçe bir kaza müdürü, vali tarafından görevden alınamayacaktı. Tayini gerekenler ise gereği üzerine merkezi hükümet tarafından yeni görev yerlerine atanacaklardı. Talimatnamenin 65.maddesinde ise; başka bir yere tayin olan kaza müdürlerinin yerlerine uygun bir vekil atanması öngörülmüyordu. Bu durumda halkın da onay verdiği birisi daha sonra müdür olarak seçilecekti. Halkın o bölgeden

¹¹⁴ Baykara, T. (2002). "Kaza". *İslam Ansiklopedisi*, 25, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları,120.

¹¹⁵ Torun, S. F. (2012). "Osmanlı Taşra İdaresi'nin Yeniden Yapılanma Süreci (1842-1876)". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (32) 88.

¹¹⁶ Önen ve Reyhan, a.g.e. 136.

birinin müdür olmasını istememesi halinde, maaşı vergilere eklenmek üzere merkezden bir müdür atanması istenebilecekti.¹¹⁷

1858 yılında hazırlanan bir başka talimatnamede kaza müdürlerinin kazanın her türlü mülkiye, maliye, zaptiye işleri ile mesul oldukları açıkça belirtiliyordu. Kaza dâhilinde asayişin temin etmek, dava ve ihtilafların usulü dairesinde halledilmesini sağlamak kaza müdürünün görevleri arasındaydı. Bundan başka memleketin imarı hususunda büyük mülki amirlere verilmiş olan vazifeler kendilerine de verilmişti.¹¹⁸ Ancak, Tanzimat'ın kaza müdürlerinden en önemli beklentisi vergilerin düzgün bir şekilde toplanmasıydı. Zaten kaza müdürlüğü, muhassıllık uygulamasının bekleneni verememesi üzerine ihdas edilmişti. İşte bu nedenle Musa Çadırcı'nın ifadesiyle kaza müdürünü "...birer yönetici olarak değil de kaza merkezlerinde sürekli oturan birer tahsildar olarak nitelemek mümkündür".¹¹⁹

8 Kasım 1864 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe giren "Tuna Vilayet Nizamnamesi"nde taşra yönetiminin bir birimi olan kazalarda müdürler görevlerine devam ediyordu. Nizamnameye göre; her sancak kazaların birleşmesinden oluşmakta ve her bir kaza dahi müdürlük olarak değerlendirilmekteydi. Müdürlerin görevleri zikredildikten sonra, bu görevlerin ifasında kendilerine iki kâtibin yardım etmesi düşünülmüştü.¹²⁰

2.5.2. Kaza Kaymakamlığı ve Kaza İdare Meclisleri

Tuna Vilayet Nizamnamesi'nde kazanın mülki amiri kaza müdürü iken, 1864 Vilayet Nizamnamesi'nde kaymakamdı. Kazalarda seçilmiş müdürler yerine merkezden kaymakamların atanması, idari kademelendirmenin en alt biriminde de merkezin denetim kurma isteğini göstermekteydi.¹²¹

1871 Vilayet Nizamnamesi; bir önceki nizamnamede (1864) kâtiplere havale edilen mali işlerin sorumluluğunu *mal müdürüne* veriyor ve yine 1864 Nizamnamesi'nde kazalarda en fazla iki olarak gösterilen kâtip sayısını "*kaç kişi olursa olsun*" ifadesini kullanarak esnetiyordu. Kâtipler, kaza merkez kadrosundaki yetkili kişilerin kırtasiye işlerini görecektirdi. Kazalarda bunlardan başka; *kaza emlak ve nüfus memurları ile*

¹¹⁷ Torun, S. F (2005). *Tanzimat'tan Meşrutiyete Türkiye'de Kaza Yönetimi (1842-1876)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 46.

¹¹⁸ Karal, *a.g.e.* II, 134.

¹¹⁹ Çadırcı, 1989a, 247.

¹²⁰ Çadırcı, 1989a, 248. Cenk Reyhan'a göre; *Tuna Vilayet Nizamnamesi'nde kazaların başında müdürlerin sancakların başında kaymakamların olacağı biçiminde bir hüküm olduğu düşünülürse, 1867'de değişiklik yapılan kadar kazaların başında müdürlerin kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır*. Bkz. Önen ve Reyhan, *a.g.e.* 164.

¹²¹ Önen ve Reyhan, *a.g.e.* 164, 177.

zabtiye görevlileri bulunacaktı. Kazanın emlak ve nüfus durumları ile ilgili çizelgelerin düzenlenmesi, sayım defterlerinin muhafazası, mürur tezkereleri ve pasaportların hazırlanması gibi işler görevleri arasında bulunuyordu. Kazanın güvenliği, kaza dâhilindeki en yetkili askeri personele bırakılıyor ve görevini Zabtiye Nizamnamesi'ne göre yapması bekleniyordu.¹²²

1871 düzenlemesinde; Üçüncü maddeye göre; “*kaza idaresinin reis-i mes’ulü ka’imakamdır.*”¹²³ Artık kaymakamlar tarafından idare edilen kazalarda bir de “*kaza idare meclisi*” bulunuyordu.¹²⁴ Kaza idare meclisini kaymakam, mal müdürü, idare kâtipleri, emlak ve nüfus memurları, zabtiye zabiti, kaza hâkimi, müftü ve gayrimüslim cemaatin ruhani reisleri gibi tabi üyeler ve ikisi müslim ikisi de gayrimüslim dört seçilmiş üyeden müteşekkil olacaktı.¹²⁵ Meclise seçilerek dâhil olacak üyelerin sayısı ve niteliği bu kurullar ile ilgili en tartışılan konu idi. Zira imparatorluğun geniş coğrafyasında değişik dinler ve değişik etnik gruplar yer alıyordu. Ayrıca, idare meclisleri, dava meclisleri ve temyiz meclisleri ve divanlarının üyelerinin yarısı iki senede bir değiştirilecekti. Dolayısıyla her sene idare meclislerinin üyelikleri için seçim yapılacaktı.¹²⁶

Kaza idare meclislerinin yönetim, yargı ve maliye işlerinde yöneticilere yardımcı olma ve gerekli kararları alıp uygulama hak ve görevleri vardı.¹²⁷

1871 Vilayet Nizamnamesi’nde liva ve kaza idare meclislerinin prosedürel işleyişinin de vilayet meclisindeki gibi olacağı da ayrıca belirtilmiştir.¹²⁸ Kaza idare meclisleri, idari davaları ve gelir-giderleri inceler, miri malların yönetimi ve korunması, yerel sağlıkla ilgili tedbirler, beledi kuruluşların yapımı ve tamiri, köy yollarının yapımı ve onarımı gibi konuları görüşür ve karara bağlardı. Bundan başka vergiyle ilgili itirazların görüşüldüğü ilk merciydi. Kaza meclisleri, kaymakamın yetkisi dâhilindeki sözleşmelerin ve alım-satım işlemlerinin usule uygun olup olmadığını denetledikten sonra itirazlarını veya yetkisini aşan konuları liva idare meclisine havale ederdi.¹²⁹

Ortaylı’ya göre ; “*kaza idare meclisleri, taşra yönetim hiyerarşisi içinde hareket ve karar yeteneği en az olan organlardı. Pratikte bu organların yükümlü oldukları görevleri*

¹²² E. Tural, 2005, 78.

¹²³ Seyitdanlıoğlu, 1996, 92.

¹²⁴ Ortaylı, 2008, 432.

¹²⁵ Sungur, *a.g.e.* 756-757. ve Önen ve Reyhan, *a.g.e.* 204. Ortaylı, 2011, 82.

¹²⁶ Önen ve Reyhan, *a.g.e.* 173.

¹²⁷ Çadırcı, 1997, 252.

¹²⁸ E. Tural, 2005, 81.

¹²⁹ Ortaylı, 011, 82.

*başaramayacakları açıktı. Bundan başka bu meclisler, en ufak sorunları bile üst kademelerle yazışma konusu haline getirmiş ve vilayet yönetiminde kırtasiyeciliği artırmışlardır."*¹³⁰

Meclislerin seçimli üyelikleri tartışma konusu olduğu kadar aynı zamanda mücadele konusuydu. Taşranın nüfuzlu aileleri ayrıcalıklı konumlarını devam ettirmek için bu meclislerde yer almanın gayreti içerisinde oldular. Birgül Ayman Güler'in deyiimi ile taşradaki meclisler "...yerel çıkarların gerçek savaş arenası olmayı başarmışlardı."¹³¹ Bu yönü ile yerel meclisler, *burjuva demokratik değerlerini bu kurullara taşımak yerine, toprak sahibi ve büyük tüccarların kamu otoritesini kuşanmaları ile yerleşik çıkarları daha da sağlamlaştırmalarına vesile oldular.*¹³²

Kısacası, taşrada bireysel ayrıcalıklar, sınıfsal ayrıcalıklara dönüşüyor, yerel meclisler de taşranın egemenlerine, imtiyazlı konumlarını temsil imkânını veriyordu. Bu aileler ile işbirliği içinde olan vali vb. üst düzey yöneticilerin tutumları bu reformlardan sağlıklı sonuçlar alınmasına çoğu zaman mani oluyordu. Her şeye rağmen devleti ayakta tutabilmek için ellerindeki imkânları sonuna kullanmaya çalışan yöneticilerin çabalarını yabana atmamak gerekiyordu. Zira Avrupa'da yüzyıllar boyu süren çabaların sonucu olarak elde edilen kazanımlara Osmanlı Devleti'nin bu denli kısa bir sürede ulaşması mümkün olamazdı.¹³³

¹³⁰ Ortaylı, 01, 8.

¹³¹ Güler, 2006a, 123.

¹³² Aynı eser, 110.

¹³³ Çadırcı, 1989a, 254.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XIX. YÜZYILIN İLK YARISINDA AYNARUZ MANASTIRLARI

3.1. GİRİŞ

Aynaroz Yunanistan'da, Halkidiki yarımadasının Ege Denizi'ne doğru uzanan üç yarımadasından biridir. En yakınındaki şehir olan Selanik'in güneydoğusunda konumlanmıştır. Antik çağlarda "Acte" olarak bilinen yarımada'nın uç kısmındaki yüksek dağdan dolayı bu bölge "Athos" olarak da bilinir. Kutsallığına inanılan bu dağın Yunancadaki ismi "Hagion Oros" İtalyan dilindeki karşılığı ise "Monte Santo"dur.¹ "Aynaroz" isminin "Kutsal Dağ" anlamına gelen Yunanca "Hagion Oros" kelimesinden türediği düşünülmektedir.²

Athos ile ilgili her şeye (mucizevî ikonlara, menkıbevi dini söylemlere ve buna benzer şeylere) kutsallık izafe edilmiştir. Bu nedendir ki buraya *Kutsal Dağ* denilmiştir.³ Hz. Meryem'e atfedilen menkıbe belki de bunların en dikkate değer olanıdır.⁴

40 kilometre uzunluğunda bir sahili ve 10 kilometre kadar genişliği bulunan yarımada, dağlık coğrafyası ve yerleşime kapalı özelliği ile münzevi bir yaşam sürmek arzusundaki Hristiyan din adamları için eşsiz bir doğal ortama sahiptir. İç kesimleri dağlıktır ve tamamına yakını oldukça sık ormanlarla kaplıdır.⁵ Aynaroz yarımadasında kimi sahile kimi de sarp yamaçlardaki kayalar üzerine inşa edilmiş 20 adet manastır bulunmaktadır. Aynaroz'daki manastırlar, Bizans mimarisindeki "yonca plan" üslubunun en güzel örneklerini temsil etmektedir.⁶

¹ Tozer, H. F.(2009). *Researches In The Highlands Of Turkey, Including Visits To Mounts Ida, Athos, Olympus And Pelion, To The Mirdite Albanians, And Other Remote Tribes*. Charleston: Biblio Life, (1869 Yılı'nın Tıpkı Basımı),54. Temizer, A. (2012). "Kadinsız Şehir Aynaroz: Tarih, Mekan Ve Yaşam". *Studies Of Ottoman Domain*, 2 (2), 2.

² *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1325/M.1907). 211.

³ Livanos, N. (2012, 17-18 February). *Forming The Athonite Self-Image: Narrative Traditions On Mount Athos In The Late Byzantine and Ottoman Periods*. The 2012 International Graduate Conference -The Oxford Centre For Byzantine Research, 27.

⁴ Hz. Meryem'in yarımada'ya gelen ilk ve son kadın olduğuna inanıldığı için Ortodoks literatüründe Athos Dağı'na "Meryem Bahçesi" denilmektedir. Bkz. Metin, M. (2010). *XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Aynaroz Adası, Aynaroz Ruhbanları Ve Rum İsyancıları*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 68.

⁵ Eyice, S. (1991). "Aynaroz". *İslam Ansiklopedisi*, 4, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 267.

⁶ Eyice, S. (1980). *Son Devir Bizans Mimarisi*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, 118.

Yarımadanın “...havası gayet latif ve yazı ise pek mutedildir. Mevsim-i harıkın en hararetili zamanlarında dahi derece-i hararet yirmi beş, yirmi yediyi tecavüz etmez. Mevsim-i şitade (kış) gayet ratıp ve sisli(dir).⁷

Deniz kenarında olan ve dik yamaçlara sahip olan Aynaroz’un putperestlik döneminde de bir inzivagâh olarak kullanıldığı tahmin edilmektedir.⁸ Ancak, Hristiyanlığın ortaya çıkması ile birlikte inziva için Aynaroz’u tercih eden keşişlerin sayısı zamanla artmıştır. Zira Aynaroz’un dik yamaçlarında, yeşillikler arasındaki kayalarda bulunan mağara ve kovuklar inzivaya çekilmek isteyen keşişlerin barınağı olmuştu. Aynaroz tarihçesini yazan Musa Kazım’a göre Aynaroz’un Hristiyan dünyasınca tanınan bir yer haline gelmesi, Aziz Athanasios’un buraya gelmesi ve bazı Bizans imparatorlarının yarımada ile ilgilenmesinden sonra olmuştu.⁹

3.2. OSMANLI HÂKİMİYETİ ÖNCESİNDE AYNAROZ MANASTIRLARI

3.2.1. Aynaroz’da İlk Manastır, Manastır Banileri (*ktetor*) ve Vakfiyeleri (*typica*)

Her ne kadar buradaki ilk manastırın *Kolovos* adındaki bir keşiş tarafından yarımadanın kuzeyindeki kanalın yanında bulunan *Hierissos* şehri civarında tesis edildiği düşünülse de bu nokta özerk Aynaroz bölgesinin dışında kalıyordu. Aynaroz’daki ilk manastır 963 yılında *Athanasios* tarafından kurulan *Lavra Manastırı*’dır. Aslen Trabzon doğumlu olan rahip Athanasios’un gelişi, Athos tarihi için bir dönüm noktasıydı. Athanasios yarımadanın her tarafına dağılmış ve birbirinden kopuk biçimde yaşayan münzevi keşişleri bir manastır inşa ederek birlikte yaşamak hususunda iknaya muvaffak olmuştu. Ortasında bir kilise ve etrafında keşiş hücreleri ile diğer manastır müştemilatından oluşan bir manastır planı hayata geçirildi. Adına “*yonca plan*” denilen bu mimari usul daha sonra burada kurulacak olan pek çok manastıra ilham kaynağı olmuştu.

⁷ *Selanik Vilayet Salnamesi*. (H.1325, M.1907). 212.

⁸ Musa Kazım. (H.1329, 1 Nisan). “Aynaroz Tarihçesi”. *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, 4.Sene, 19.Cüz, 1194.

⁹ Musa Kazım’a göre: “Aynaroz’daki bu değişim, çeşitli nakiller ve rivayetler ile Roma’ya ve İstanbul’a intikal etmiş ve iki başkent halkı da Aynaroz halkına karşı özel bir saygı göstermişti. Fakat ilk zamanlar bu saygı resmiyet kazanmamıştı. Ne zaman ki Aziz Athanasios (Athanasios) buraya meylederek ilgilenmeye başladı ve İmparator Makedonyalı Vasil burayı nazr-ı dikkate almaya başladı 867 tarihinden sonra Aynaroz tüm Hristiyanlık dünyasının en tanınmış yerlerinden biri haline geldi.” Bkz. *Aynı eser*, 1195.

Böylece, Athanasios gerek öğretilerindeki usuller, gerekse inşa etmiş olduğu manastır tarzı ile kendini adını taşıyan *Athonite* tarzı manastırların müessisi olacaktı.¹⁰

Athanasios, Lavra Manastırı'nın kuruluş sürecini ve bu sıkıntılı süreçte yaşadığı zorlukları manastır vakfiyesinde (*typicon/typika*) anlatmıştır. Rahip Athanasios vakfiyesinde; ruhbanlığa dair kendisinin belirlemiş olduğu kurallardan, manastırın nasıl idare edileceği ile ilgili hususlar ile manastırın diğer manastırlara ve imparatorluk merkezine karşı konumundan bahsetmişti.¹¹ Zaten, manastırın *ktetoru* (kurucusu) olan *Nikephoros Phokas*, Lavra Manastırı'na manastırın kendi kendine ve bağımsız bir şekilde yönetileceğine dair bir imparatorluk fermanı (*chrysobull*) bahsetmişti. Athanasios'un liderliğindeki Lavra rahipleri manastırın bu özerk konumunu çok önemsiyor ve manastırın örgüt yapısına dışardan yapılan müdahaleleri katıyetle kabul etmiyorlardı. Bu hassasiyet,

¹⁰ Ancak, Athanasios'un getirmiş olduğu düzen ve *cenobitic* manastır formu bir kısım rahipleri memnun etmemişti ve keşişler arasında bazı tartışmalar yaşanmıştı. Anlaşmazlık ciddi boyutlara ulaşmış olsa gerek ki imparatorluk merkezinden bu tartışmalara son vermek ve Athos'ta huzur ve sükûnu tesis etmek üzere *Euthymios* isminde bir rahip gönderildi. İmparatorluğun bir hakem tayin etmesi de ayrıca bir memnuniyetsizliğe neden olmuştu. Zira Athanasios'un vakfiyesinden anlaşılacağı üzere, manastırın iç işlerine saray da dâhil olmak üzere herhangi bir kesimin müdahalesi kabul görmüyordu. Netice'de, bu elçinin sunduğu raporun, Aynaroz hükümeti temsilcisinin (*Protos*) ve üstün adı verilen kıdemli rahiplerin görüşleri dikkate alınarak bir uzlaşma temin edilmişti. Bu görüşler doğrultusunda *İmparator Tzimiskes*'in vakfiyesi (*typika*) ilan edildi. Bu belgede, manastırlara aday rahiplerin kabulü ile ilgili kaideler, keşişler gelişimi ile alakalı sürecin işleyişi, manastırın düzeni, manastırın manastır dışındaki rahipler ile olan ilişkileri ve nihayet protosun yetkileri ve konumu belli esaslara bağlandı. Bkz. Dennis, G.(2000b). "Tzimiskes: Typikon of Emperor John Tzimiskes". J. Thomas and A. Constantinides. (Eds.), *Byzantine Monastic Foundation Documents*. XXXV (I). Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library And Collection, 232- 237.

¹¹ Athanasios, imparatorluk generallerinden Nikephoros Phokas'ın en yakınındaki isimlerden biriydi. Dindar bir şahsiyet olan Phokas'ın ruhbanlığa ilgisi vardı ve ilerleyen zamanlarında hayatına bir ruhban olarak devam etmek arzusunda idi. *İmparator Romanos*, Phokas'ı Girit kuşatmasına memur ettiğinde, Phokas kadim dostu Athanasios'u kendisine eşlik etmesi için davet etmişti. Athanasios bu süreçte bir manastır inşa etmek konusunda Phokas'ı ikna etmeye çalışıyordu. Ancak muvaffak olmadı ve onun görevlerine eşlik ederek keşişliğe devam etmenin de imkânsız olduğunun farkındaydı. Bu nedenle Athos'a döndü ve zamanın Protos'u *Stephan*'dan inziva için bir mekân talep etti. Phokas da adayı fethetmiş ve görevini tamamlayarak İstanbul'a dönmüştü. Bir zaman sonra Phokas, hizmetkârı olan *Methodios* adlı bir keşişi beraberinde bir miktar altın ve bir mektupla rahip Athanasios'a gönderdi. Mektupta Phokas'a daha evvel tasarladıkları manastırın inşasına başlanmasını istiyordu. *Methodios* dahi Athanasios'un yanından ayrılmamış dört ay boyunca onunla birlikte manastır inşasına yardım etmişti. Bu sırada Phokas'ın Bizans sarayına hâkim olarak imparator olduğu haberi gelmişti. Athanasios, İstanbul'a giderek eski dostu olan imparatora dünya nimetlerine tevessül etmesi nedeniyle sitemde bulundu. Phokas ise Aynaroz'a dönüp manastır inşasını tamamlaması gerektiğini ve mutlaka ziyarete geleceğini söylemiş ve ona güven telkin etmişti. Athanasios, typikonun sekizinci hükmünde bu süreçte yaşadıklarını şöyle ifade eder: "Bu güven telkin eden konuşmalardan sonra hücreme döndüm ve tüm dikkatimi inşayı tamamlamaya verdim. İmparator aslında para ve ihtiyaçlar yönünden destek verdi. İşçilere maaş bağladı. Yine de üç kez kutsanmış bu imparatorun yardımcıları yetersiz görünüyordu. Bağışlar, Hristiyanseverlerin bu kutsal kiliseyi tamamlamak için verdikleri yardımlar ve bazı üretim gelirleri yavaşça bize aktı. Büyük zorluklar büyük ızdıraplar yaşadık. Taşların imali, onların taşınması, kazma faaliyeti, çalıkların ve bazı ağaçların kesilmesi temizlenmesi, tanrının en kutsal annesinin kilisesinin inşası, bu alana tüm Lavra'nın kondurulması, bu süreçte detaylar için yaptığımız tartışmalar, tüm bunları anlatmam çok uzun sürer...tam olarak ne demek istediğimi yalnız Rab'bın bilmesi yeterli. Bkz. Dennis, G. (2000a). "Typikon of Athanasios the Athonite for the Lavra Monastery: (973–975)". J. Thomas and A. Constantinides. (Eds.), *Byzantine Monastic Foundation Documents*. XXXV (I). Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library And Collection, 2000.

Bizans hâkimiyeti döneminde Aynaroz'un önemli esaslarından birini teşkil edeceği gibi Osmanlı hâkimiyeti döneminde de bu usulün devamı Devlet-i Aliyye'den talep edilecekti.¹²

İmparatorluk fermanları demek olan *chrysobull* ile manastır vakfiyeleri anlamına gelen *typicon*lar, manastır tarihi açısından çok önem arz eden belgelerdir. Manastırların imtiyazları, yönetim esasları ve manastır varlıklarının nasıl idare edileceği ile ilgili hususlar söz konusu vakfiyelerde açıkça belirtilmiştir. Aynı şekilde manastır kurucularının bırakmış olduğu *typicalar*, manastırın gelecekte hangi amaçlarla ve hangi kurallarla yönetileceğine dair önemli bilgiler de içermektedir.¹³

Aynaroz'da yaşayan keşişler kişisel gelişimleri için farklı usuller tatbik ediyorlardı. İki temel görüş vardı. Bunlardan birincisi ortak yaşamın esas olduğu *cenobitic* yaşam; diğeri ise bireysel yaşamın esas olduğu *idiorhythmic* görüş idi. Zamanla, Aynaroz'da tesis edilen manastırlar bu usuller birini tercih ederek teşkilat yapılarını ona uygun bir biçimde oluşturacaklardı.¹⁴

Vakfiyelerde bazı manastırlar için belirlenen hükümler ilerleyen süreçte Aynaroz manastırlar topluluğunun değişmez kuralları halini alarak genelleşecekti. Bu cümleden olarak, *Tsimiskes*'in 972'de tasdik ettiği vakfiye Aynaroz'un bir bakıma anayasası olmuştu. Benzer bir vakfiye de IX. *Konstantinos Monomakos* tarafından 1046 tasdik edilerek aynı haklar onaylanmış ve genişletilmişti.¹⁵ İmparator Konstantin'in imtiyazları başlangıçta Lavra Manastırı'na münhasır iken *İmparator Birinci Aleksî ve İkinci Yovannis* dönemlerinde genelleşti.¹⁶

3.2.2. Aynaroz'a Farklı Etnik Unsurların Gelip Yerleşmeleri

Bizans imparatorlarının gösterdikleri himaye ve bir takım muafiyet belgeleri ile Aynaroz, süreç içinde konumunu oldukça güçlendirmişti. Aynaroz hakkında rivayet olunan menkıbeler de şöhretinin kısa zaman içinde bütün Ortodoks âleminde duyulmasına neden olmuştu. Bu vesile ile "...H.970-1020 seneleri arasında artık Aynaroz'un kutsiyetini

¹² BOA.ŞD.MLK.2003/2, 12 Şubat 1283- 24 Şubat 1868

¹³ Symrlis, K. (2000). "The Management of Monastic Estates: The Evidence of the Typika." J. Thomas and A. Constantinides. (Eds.), *Byzantine Monastic Foundation Documents*. XXXV (I). Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library And Collection, 245.

¹⁴ *Selanik Vilayet Salnamesi*. (H.1325, M.1907). 213

¹⁵ Eyice, 1991, 267.

¹⁶ Musa Kazım, a.g.m. 1196.

herkes duydu ve Aziz Athanasios'in inşa ettiği Lavra Manastırı Ortodoks Hristiyanların umumi ziyaretgâhları arasına girdi."¹⁷

Münzevi yaşam arzusundaki keşişlere eşsiz imkânlar sağlayan Aynaroz, Rumlar dışında Ortodoks dünyanın diğer etnik unsurlarının da ilgisini cezbetmişti. Nitekim XII. yüzyıl sonlarında Slav milletine mensup keşişlerle Sırlar, Bulgarlar ve Ruslar bu bölgeye gelerek manastırlar inşa etmişlerdir. Aynı yüzyılın sonunda *Sırp Kralı Stephen, Hilandar (Khilindar) Manastırı*'ni kurarak vakfetmiştir.¹⁸

IV. Haçlı Seferi sırasında Latinlerin İstanbul'u işgal ederek Bizans Devleti'ni parçalaması sonucu yaşanan sıkıntılardan Aynaroz da kendi payına düşeni almıştı. Öncelikle Aynaroz'un imtiyazlı statüsüne son verilmek istenmiş, ancak bunda başarılı olunamamıştır."¹⁹ Bu tarihte Protos denilen yöneticinin seçimi yeniden Aynaroz ahalisine bırakılmıştır.²⁰ 1312'de ise II. Andronikos, Aynaroz manastırlarını İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlamıştır ki, bu durum hala devam etmektedir.²¹

Seferler sırasında ücretli Katalan askerlerinin yağmasına maruz kalacak olan Aynaroz, büyük zararlar görmüştür. Bu vahim tecrübe, ruhbanları manastırları daha korunaklı ve muhkem yapılar hüviyetine koymaya sevk etti. Bu nedenle Aynaroz'da manastırlar bir kule gibi inşa edilmiş ve bir kale gibi tahkim edilmiştir.²² Aynaroz'un geçmişinde yaşanan bu acı deneyimlerden Osmanlı Sultanları haberdardı. Nitekim *Yavuz Sultan Selim* tarafından keşişlere hitaben yazılan bir fermana; manastırların bu tür saldırılara karşı korunabilmeleri için kuleler inşa edebilmeleri hususunda ruhsat verilmişti.²³

¹⁷ *Aynı eser*, 1195.

¹⁸ Eyice, 1991, 267. Musa Kazım'a göre; "1195'den 1203 senesine kadar icra-i hükümet eden *III. Aleksi*, 971'de Aynaroz'a gelmiş olan Gürcü rahiplerden sonra, Rus ve Sırp rahipler için dahi manastır ve hücreler inşasına ruhsat verdi. Böylece 1200'de Aynaroz'a Sırlar dâhil olmuş oldu. Sırbistan ile Eflak ve Boğdan asilzadeleri tarafından külli arazi ve akar vakfedilerek Sırlara ait Kilandarou (Hilandar) Manastırı tesis edildi." Kayser Yovannis Ziminiskis'in 971 tarihli ve IX. Konstantin'in 1046 tarihli ve II. Manuel'e ait 1393 tarihli vakfiyelerin (tyrika) halen manastır rahiplerinin ellerinde olduğu söylenmektedir. Bkz. Musa Kazım, a.g.m. 1195.

¹⁹ Temizer, a.g.m. 4.

²⁰ *Aynı eser*. 4. Bu olaylar üzerinde kendisinden yardım istenen Papa, bu fırsatı değerlendirmek istedi. Papa'nın isteği ile *Michell Paleologos* Aynaroz'a gitti ve batı ve doğu kiliselerini birleştirmek teşebbüsünde bulundu. Ancak bu mümkün olmadı. Buna rağmen Aynaroz, 1261'den 1312'ye Latin müdahalelerine maruz kaldı. Nihayetinde Protos yine eskiden olduğu gibi Aynaroz ahalisinin oyu ile seçilerek eski statüsüne kavuşmuş oldu. Bkz. Musa Kazım, a.g.m. 1197.

²¹ Eyice, 1991, 267.

²² *Evliya Çelebi Seyahatnamesi (Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu)*. (2003). S. A. Karaman, Y. Dağlı ve R. Dankoff (Yay. Haz.), 8. (Birinci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 45.

²³ Kaya, Ö. (2006). *Tarihin Gör Deddiği*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 140.

3.2.3. Manastırların İdaresi ve Karis

X. yüzyıl başlarında bu beldede yaşayan dinî topluluğun idare merkezi olmak üzere yarımadaının ortasındaki bir noktaya bir kilise ile idarî işler başkanı (*protos*) için bir makam (*protaton*) ve memur keşişler için evler yapıldı. Aynaroz'un hükümet merkezi addedilen bu yere “*Karyes*” denilecekti. Doğu sahilinde on, batı sahilinde de on büyük manastır bulunan Aynaroz yarımadasının bu hükümet merkezinin, tüm manastırlar için kolayca ulaşılabilecek ve merkezi bir nokta addedilebilecek bir yere kurulması düşünülmüştü. Çeşitli vadiler ve patika yollar ile her manastıra bağlantısı olsa da dönemin şartlarında *Karyes* ile ulaşım hiç de kolay değildi. Hükümet merkezi, yürüme mesafesi olarak bazı manastırlar için iki; bazıları içinse neredeyse 6 saat uzaklıktaydı. Osmanlıcada köy demek olan “*karye*” kelimesinden geldiği düşünülen ve Osmanlı kaynaklarında daha çok “*Karis*” olarak isimlendirilen *Karyes*, gerçekten de bir köy görünümündeydi.²⁴

3.3. AYNAROZ'UN OSMANLI HÂKİMİYETİNE ALINMASI

Selanik'in Türkler tarafından fethedilmesiyle tamamen ruhbanların meskûn olduğu Aynaroz yarımadasının idaresi de Osmanlı'ya geçmiştir.²⁵ Balkan topraklarında yapılan fetihlerden sonra egemenlik altına alınan gayrimüslimlerin statüleri belirlenirken, İslam hukukunun kaideleri esas alınmıştır. Bu Türkler için yeni bir durum değildir. Zira bu deneyim, Osmanlıya Selçukludan, Selçuklulara da Müslüman-Arap Devletlerinden miras kalmıştır. Farklı etnik unsurların ve değişik din ve mezhep mensuplarının Osmanlı hâkimiyetine alınması ile tesis edilecek yeni toplum düzeninin olgunlaşması ise *Fatih Sultan Mehmet Han* döneminde gerçekleşecektir.²⁶

²⁴ Mehmet. Ö. Alkan. (2016). “Aynaroz Yarımadası: Keşişler Ülkesi”. *Atlas Dergisi*. (282), 54.

²⁵ Uzunçarşılı, İ. H. *Osmanlı Tarihi*, XIII. Dizi, I, (Yedinci Baskı). S.16-a5, TTK Yayınları, s.270, 376. Aynaroz tarihçesini yazan Musa Kazım'a göre de yarımada I. Murat zamanında ve 1374 yılında fethedilmişti ve padişah, burada yaşayan ruhbanlara Bizans döneminden beri süregelen imtiyazların devamını sağlayan bir ferman ihсан etmişti. Bkz. Musa Kazım, a.g.m. 1197. Ancak Uzunçarşılıya göre; Aynaroz'un sınırlarında bulunduğu Selanik'in Osmanlılara ne zaman geçtiği hususunda açıklık yoktur. I. Murat zamanında ilk defa Çandarlı Halil Hayrettin Paşa tarafından alınmış ancak İmparator Manuel'in aman ve yardım dilemesi ile kendisine iade edilmiştir. İkinci kez alınması Yıldırım Bayezid zamanında ve 1394 yılındadır. Fetret devrinde yaşanan karışıklığı müteakip tekrar Osmanlı hâkimiyetine alınması ise II. Murat zamanında 1430 yılında gerçekleşmiştir.

²⁶ Ercan, Y. (2006). “Türkiye’de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Gayrimüslimler)”. *OTAM*, (20), Ankara, 2-3.

3.3.1. Manastır Ruhbanları İle Yapılan Zimmet Akdi

Millet sistemi adı verilen sosyal ve hukukî düzende egemenlik altına alınan gayrimüslim topluluklar ile *zimmet akdi* yapılırdı. Akit gereğince gayrimüslimlere din ve vicdan özgürlüğü tanınmakta ve can ve mal emniyetleri garanti altına alınmaktaydı.²⁷ Bunun için evvela *ehl-i kitap*, zimmet ehli olmaya davet edilirdi. Ehl-i kitaba mensup gayrimüslim topluluk zimmet olmayı kabul ettiği takdirde vergiye bağlanırdı. Bu suretle cizye vergisini kabul edip ödemek, zimmet akdinin gerçekleşmiş olmasının bir alameti sayılırdı. Bu sözleşmenin şekil yönünden bir kalıbı yoktu. Ancak ehl-i kitaba uyacakları kurallar ile ilgili bir belge gönderilir ve umumiyetle onlardan da bu kurallara uyulacağına dair bir belge alınırdı.²⁸

Zimmet akdi yapılırken gayrimüslimlere oldukça müsamahakâr davranılmıştı. Fethedilen topraklarda yaşayan ahalinin yaşayışlarına müdahale edilmemiş, zorlayıcı bir neden olmadığı müddetçe önceki statü devam ettirilmişti.²⁹ Söz gelimi Rumlar, yalnız mezheplerinde değil, adetlerinde, mahalli idarelerinde de serbest kalmışlardı. Bu müsamahadan en ziyade yararlananlar hiç şüphe yok ki ruhbanlardı. Ne kiliseye, ne manastıra karışmayan Fatih, ruhani işlere ayrıca imtiyazlar vermişti.³⁰

Aynaroz ruhbanları için padişah II. Murat'ın kaleme almış olduğu bir hatt-ı hümayûn, muhtemelen böyle bir aman belgesidir. Ferman, ruhbanların mükellefiyetleri ile padişah tarafından kendilerine verilen imtiyazları ihtiva etmektedir. Fatih döneminde verilen benzer bir ferman ile bu akit teyit edilmişti.³¹

Fatih Sultan Mehmet, Balkan politikasının bir gereği olarak Ortodoks tebaayı dini faaliyetlerinde serbest bıraktığı gibi onlara daha fazla müsamaha gösterip himaye etmiştir.

²⁷ Ortaylı, İ. (2002). "Osmanlı İmparatorluğu'nda Millet Sistemi". *Türkler*, Cilt 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 216. Zimmi, zimme (zimmet) kelimesinden gelir. Zimme, ahd, aman, hak anlamına gelen bir kelimedir. Bir harbî toplumun İslam koruması altına alınması sonucunu doğuran sözleşmeye zimmet adı verilmiştir. Bkz. Bozkurt, G. (1987). "İslam Hukukunda Zimmilerin Hukuki Statüleri". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (Prof. Dr. Kudret Ayiter Armağanı), III, (1-4), Ankara, 117.

²⁸ Bozkurt, 1987, 123.

²⁹ Ortaylı, 2002, 218.

³⁰ Ahmet Cevdet Paşa. (1994). *Cevdet Paşa Tarihinden Seçmeler* (haz. S. Irmak ve B. K. Çağlar). 2. İstanbul: MEB Yayınları, 201.

³¹ Alkan. a.g.m. 62. Padişah I. Selim kendisine ait bir fermana, Fatih Sultan Mehmet'in Aynaroz ruhbanlarına bahsettiği fermanı bahsetmektedir. "Ne yer/temir/ne bir hakkı ne de gayri virgü zira bir yerde sakin olan ruhbanlar dahi Hazret-i Mehmed'den dahi muaf ve salimlerdir/müslimlerdir ve anın vasiyetname-i memhur ve iki eliyle muharrer Mısır'da Tur-ı Sina'nın keşişlerinin yedlerinde buldum ve ol kadar mesrur oldum ki bütün Mısır'ı zabt ettiğim zamanda ol kadar mesrur olmadım". Bkz. BOA.Y.EE.24/67-2, H.928 - M.1521/1522

Bu müsamahanın ve himayenin bir sonucu olarak Aynaroz ahalisi haklarını daha ziyade genişletmişti.³²

Gayrimüslim cemaatler, ruhani meselelerinde bir takım imtiyazlar elde etmiş olsalar ve ruhani teşkilat yapılarında serbest bırakılmış olsalar da Fatih, bu müsamahanın sorumluluğunu İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi'ne vermişti. Böylece patrikhane, Osmanlı ülkesindeki tüm Ortodoks kiliseler ve manastırlar üzerinde gözetim ve denetim hakkına sahip olmuştu. Tüm bu kurumlar patrikhaneden gelen yazışmalara cevap vermekle mükelleftiler. Aynaroz manastırları da bu çerçevede *İstanbul Fener Ortodoks Patrikhanesi*'nin denetim ve gözetimi altındaydı.³³

Osmanlı arşivlerinde, Fatih dönemindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun gayrimüslim cemaatlere ve ruhbanlara yönelik müsamahası çok net biçimde görülebilmektedir. Üstelik sadece Balkanlardaki Ortodoks din adamları değil, Osmanlı ülkesinde ruhbanların meskûn olduğu diğer manastır beldeleri de bu müsamahaya mazhar olmuştu. Mısır'da bulunan Tur-ı Sîna Manastırları bu cümledendi. *Yavuz Sultan Selim*, Aynaroz ruhbanlarına verdiği bir hatt-ı hümayununda, Fatih Sultan Mehmet'i kastederek "...anın vasiyetname-i memhur ve iki eliyle muharrer Mısır'da Tur-ı Sina'nun keşişlerinin yedlerinde buldum ve ol kadar mesrur oldum ki bütün Mısır'ı zabt ettiğim zamanda ol kadar mesrur olmadım..." diyerek Mısır'ın fethi sırasında karşılaştığı Tur-ı Sina Dağı'ndaki keşişlere Fatih döneminde verilen hatt-ı hümayundan bahsetmekte, bu imtiyaz belgesine bizatihi şahitlik etmektedir.³⁴

Osmanlı padişahlarının bu manastır beldelerindeki keşişlere vermiş oldukları hatt-ı hümayunlar, manastırlara Bizans döneminde verilen *chyrsobulllar* (*imparatorluk fermanı*) ile vakfiye belgeleri demek olan *tytikalar* kadar mühimdir. Manastırların statüleri bu belgeler ile belirlenmiştir. Bu anlamda, *II. Murat* ve *Fatih Sultan Mehmet Han*'dan sonra *Yavuz Sultan Selim*'in Aynaroz ruhbanlarına vermiş olduğu hatt-ı hümayun çok önemlidir.

Ferman, Aynaroz ruhbanları ve Osmanlı Devleti arasındaki zimmet akdinin muhtevasını çok açık bir biçimde gözler önüne sermektedir. Belgede ruhbanlar için tespit edilen on hüküm Osmanlı döneminde Aynaroz'un bir nevi anayasası olacaktı. Sultan

³² Eyice, 1991, 267.

³³ Eser, Ü. (2010). "Millet Sisteminin Tarihi Arka Planı: Gayrimüslim Cemaatler İçin Özerk Bir Alan". *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (24), 210. Esasen bu Aynaroz için yeni bir durum değildi. Zira Aynaroz Manastırlarının İstanbul'daki patrikhaneye bağlanması, ilk kez Latin istilasından sonraki müdahalelerin savuşturulması ile 1312 yılında *İmparator II. Andronikos* tarafından gerçekleştirilmiştir. Fatih, II. Andronikos döneminde Aynaroz için öngörülen statünün devamından yana irade ortaya koymuş görünmektedir. Bkz. Eyice, 1991, 267.

³⁴ BOA.Y.EE.24/67-2, H.928 - M.1521/1522

Selim, hatt-ı hümayunun yedinci hükmünde “...Şevket-i hümayunum Sultan Murad’ın hatt-ı şerifini tasdik eyledi...” diyerek Aynaroz imtiyazlarının devam edeceğini beyan ediyor ayrıca onlara çeşitli ihsanlarda bulunuyordu.³⁵ Belirtilen hükümler kimi padişah değişikliklerinde ve Devlet-i Aliyye’nin merkez ve taşra teşkilatında yaşanan modernleşme hamlelerinde defaatle gündeme gelecek, bazı düzenlemelere rağmen Aynaroz’un Osmanlı hamiyetinden çıktığı 1912 tarihine kadar ana temasını kaybetmeyecektir.³⁶

Hatt-ı hümayun, Aynaroz’da bulunan Osmanlı tarafından “*Aksır-Potam*” olarak zikredilen “*Xiropotamos Manastırı*” ruhbanlarına yazılmış ancak bu manastır şahsında tüm Aynaroz manastırları için cari olacak hükümleri içermektedir.³⁷ Hatt-ı hümayun Aynaroz’un Osmanlı hâkimiyetine alındığı II. Murat döneminden başlayarak, Fatih dönemi ve Yavuz Sultan Dönemi’ne kadar haklar ve mükellefiyetler yönünden Kutsal Dağ’ın ruhbanlarının durumunu özetlemektedir. Böylece Aynaroz’un statüsünün hangi şartlar altında olduğu açıkça ortaya konmakta ve gelecekteki konumuna dair önemli mesajlar verilmektedir. Bu hükümler şöyle özetlenebilir:

- Zamanla yıpranan ya da doğal afetler ile zarar gören manastırların tamiri veya tekrardan inşası için ruhsat verilmiştir. Bu hükümler ilerleyen zamanlarda Aynaroz’da benzer durumlar için emsal teşkil edecek ve ruhbanlar tarafından bir mesnet olarak kullanılacaktır. (**1. ve 2. hükümler**)
- Bir manastırın görüş alanını kapsayan arazi, o manastırın sınırı addedilir. (**4. Hüküm**)
- Manastırların sınırlarının belirgin haline getirilmesi suretiyle manastır sınırlarına müdahale men edilmelidir. (**6. hüküm**)
- Manastır ve sakinleri vergiden muaf olacaklardır. (**5.hüküm**)
- Manastırdan kaçan keşiş ceza olarak bir daha aynı manastıra kabul edilmez. (**8.hüküm**)
- Manastırda ölen bir keşişin malları, keşişin akrabalarına değil manastıra intikal eder. (**9.hüküm**)

³⁵ BOA.Y.EE.24/67-2, H.928 - M.1521/1522

³⁶ BOA.ŞD.MLK.2003/2, 12 Şubat 1283- 24 Şubat 1868

³⁷ Adı geçen manastır büyük bir yangın geçirmiş ve neredeyse tamamen yok olmuştur. Henüz Hristiyanlığı kabul etmemiş Roma İmparatorluğu’na karşı Hristiyanlık uğruna mücadele verip işkence ile öldürülmüş olan *Aziz Kırklara* atfedilmiş olan bu manastırın tamiri ve bazı bölümlerinin yeniden inşası için Yavuz Sultan Selim yardım ve ihsanlarda bulunmuş hatta manastıra gelir olması düşüncesiyle yirmi dükkânı vakfedilmek üzere bağışlamıştır (**3.Hüküm**).

- Aynaroz'un eskiden elde ettiği kazanımları teyit edildiği gibi gelecekteki imtiyazları için de teminat verilmiştir.(7. ve 10. hükümler)³⁸

Sekiz ve dokuzuncu hükümlerde ifade edilen; manastırdan ayrılan keşişin bir daha aynı manastıra kabul edilmeyeceği ve keşişlerin öldüklerinde mal varlıklarının manastıra intikal edeceği ile ilgili hususların manastır kurucularının bırakmış oldukları vakfiyelerde (typika) belirtilen hükümler ile benzer, hatta aynıdır. Diğer taraftan, Bizans döneminde manastırlara sağlanan vergi muafiyetinin Osmanlı döneminde padişah fermanları ile aynen devam ettirildiği gözlemlenmektedir. Bu hüküm, “*Osmanlı Devleti zorunlu haller dışında fethettiği topraklarda yaşayan ahalinin fetihten önceki statülerini değiştirmemiştir !*” tezini teyit eder niteliktedir. Yedinci hüküm ile Aynaroz'un Osmanlı hâkimiyetine alındığı II. Murat döneminden itibaren ruhbanlara sağlanan imtiyazların sonraki dönemlerde de devam ettirildiği anlaşılmaktadır. Üstelik onuncu hüküm ile imtiyazların gelecekte de sekteye uğramaması için bir güvence verilmiştir.

3.3.2. Manastırların İmtiyazlarının Gözden Geçirilmesi- Yenilenmesi

Araştırmacılar, II. Selim zamanını işaret ederek Osmanlı ülkesindeki manastırlar ve ruhbanlar için önem arz eden bir dönem olduğuna dikkat çekmektedirler. II. Selim tahta çıktıktan hemen sonra (1566) taşınır ve taşınmaz olan mülklerin, mülkiyetleri ve kullanımları ile ilgili tapu, ferman, berat gibi belgelerin yeniden gözden geçirilmesi ve tekrar kayda alınması ile ilgili bir emir vermiştir.³⁹ Tur-ı Sina Manastırları üzerinde çalışma yapan Fatma Acun'a göre padişah II. Selim'in cülusunu takip eden “...iki-üç yıl içerisinde, Ortodoks Hristiyan manastırlarının mallarına devletçe el konulmuş ve önceki dönemlere ait imtiyazları yeniden gözden geçirilmiştir.”⁴⁰ Acun'a göre bu düzenleme, “...daha önceki imtiyazların yenilenmesi mahiyetinde olduğu için Tur-i Sina Manastırı'nın krizden fazla etkilenmediği düşünülebilirdi. Ancak, manastıra ait arazilerin ve mülklerin akıbeti hakkında ayrıntılı bilgiye sahip olmadığımız için, bu görüşü fazla ileri götürmemek gerektiği düşüncesiyiz.”⁴¹ diyerek konuya temkinli yaklaşmıştır.

³⁸ Femandaki on hükmün transkripti için bkz. Ekler:

³⁹ Kermeli, E. (2008). “Central Administration Versus Provincial Arbitrary Governance: Patmos And Mount Athos Monasteries In The 16Th. Century”. *Byzantine And Modern Greek Studies*, (32), No. 2, 189–202.

⁴⁰ Acun, F. (2002, 9-13 Eylül). *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Gayri Müslim Din Adamlarına Verilen İmtiyazlar: 16. Yüzyılda Tur-ı Sina Manastırı*. XIV. Türk Tarih Kongresi, Ankara, Cilt II, II. Kısım, (Kongre bildirileri 2005'te yayımlanmıştır). 1407.

⁴¹ Aynı eser, 1407.

Acun'un bahsettiği II. Selim dönemindeki düzenlemede Aynaroz manastırlarının muafiyetleri ve mülkleri de incelenmiştir. Ancak Aynaroz Manastırları hakkındaki çalışmamız bize göstermiştir ki manastırlar, bu mülkler üzerindeki tasarruflarına Osmanlı'dan ayrıldıkları zamana kadar devam etmişlerdir. Belgelere göre 20.yüzyılın başlarında manastırların Selanik dâhilinde bulunan ve en önemli gelir kalemlerinden olan elli sekiz adet *metohu* (çiftlik) işlemeye ve Eflak ve Boğdan'da bulunan mülklerinden gelir sağlamaya devam etmişlerdir.⁴² Görülüyor ki II. Selim Dönemi'nde gerçekleşen düzenleme manastır mülklerinin müsaderesi değil bu mülklerin kayıt altına alınması işlemidir.⁴³

Fermanlar ile verilen muafiyetler uzun zaman yürürlükte kalacak, taht değişikliklerinde yine fermanlar ile tasdik edilecekti. Ne var ki bu imtiyazların verildiği dönemin şartları uzun asırlar devam etmedi. Nitekim dünyada yaşanan gelişmeler, Osmanlı Devlet Teşkilatı'nın modernleşme çabaları ve bu vesile ile yapılan düzenlemelerden Aynaroz etkilenmiş statüsü zaman zaman yeniden değerlendirilmişti.⁴⁴

Bir tarafta fermanlarla teyid ve tahkim edilen ve “...bir *gûne tağyir (bozma) edilemeyeceği...*” belirtilen imtiyazlar⁴⁵ ve diğer tarafta değişen ülke ve dünya şartlarından kaynaklanan modernleşme zorunluluğu. Bu durum Osmanlı Devlet teşkilatına ve onun önemli bir parçası olan taşra teşkilatına çekidüzen vermek arzusundaki reformcu devlet adamları ile her modernleşme hamlesinde ellerindeki ferman ve beratları göstererek ayrıcalıklarını kaybetme endişesi taşıyan ruhbanları defalarca karşı karşıya getirecekti ve bu tablonun yaşanmasına vesile olan olayların miladı *Mora İsyanı* idi.

3.4. RUM İSYANI VE AYNARUZ MANASTIRLARI

Balkanlar, birçok etnik ve dinsel unsurun iç içe yaşadığı bir isyanlar ve ihtilaller bölgesiydi. Osmanlı İmparatorluğunda batılı fikirler en önce buraya ulaşırdı. Nitekim Fransız ihtilalinden sonra yayılan milliyetçilik akımı ile eşitlik, özgürlük fikirleri Balkan milletleri üzerinde süratle tesirini göstermeye başlamıştı. Milliyet duygusunun ve bilincinin kuvvetlenmesi, bu milletleri kendi ulus devletlerini kurma düşüncesine sevk

⁴² BOA.MV.163/25, 9 Rebi'ül-ahir 1330 - 28 Mart 1912

⁴³ Buna neden ihtiyaç duyulduğu ile ilgili bazı fikirler ileri sürülebilir. Bu, zamanın icaplarından kaynaklanan bölgesel ve küresel dengelerin değişmesinin, yeni gelen padişahların ya da merkezi hükümet temsilcilerinin reform düşüncelerinin veya yöneticilerin imparatorluğun varlıkları ve gücü üzerinde kanaat sahibi olma düşüncelerinin, değişen yönetimin kendisini ve otoritesini hissettirme düşüncesinin, mali denetimi kuvvetlendirme siyasetinin velhasıl pek çok geçerli nedenin bir sonucu olabilir.

⁴⁴ BOA.A.MKT.121/97-1, 16 Şaban 1264 – 18 Temmuz 1848 ve BOA.İ.MVL.139/3824, 15 Cemaziye 'evvel 1265 - 8 Nisan 1849

⁴⁵ BOA.ŞD.MLK.2003/2, 12 Şubat 1283- 24 Şubat 1868

etmişti.⁴⁶ Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ilk isyan eden millet Sıplar oldu. Ardından onları Rumlar takip edecekti.

1821'de başlayan Mora isyanı ilk işaretlerini çok daha öncesinde vermişti. 1800 yılında taşra birimleri ile merkezi hükümet temsilcileri arasında cereyan eden bir yazışmada "...bi'l-umum Rum taifesinin halleri mail-i fesad olup tıynetlerine mel' Janet sirayet etmiş ..." olduğundan bahsediliyordu.⁴⁷

Rumlar amaçlarına ulaşmak için bir cemiyet kurmayı da ihmal etmediler. Görünüşte bir hayır cemiyeti olarak kurulan *Etnik-i Eterya Cemiyeti*'nin asıl maksadı bir takım esaslı tertipler ile Rum isyanını olgunlaştırmaktı.⁴⁸ Cemiyet mensupları sadece Mora'da değil Ege havzasındaki neredeyse tüm adalarda etkiliydiler.⁴⁹ Adalarla da yetinmeyen *Filik-i Eterya* başta Ege bölgesi olmak üzere Rumluğun yaygın olduğu bölgelerde teşkilatını köylere kadar tamamlamıştı.

Bu ihtilal sürecinin olgunlaşmasında daha başlangıçtan beri kiliseler etkin bir rol almıştı.⁵⁰ Tarihçi Kutay'a göre Aynaroz, Heybeliada, İzmir, Ayvalık ve Atina'daki ruhban okullarında eğitim alan ruhbanlar, Rum ve Yunanlıları ayaklanmaya hazırlayacak bilgi ve donanıma sahip olmuştu.⁵¹ Ancak, -ilerde bahsedeceğimiz üzere- incelediğimiz Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerine göre; Aynaroz'daki ruhbanlar, Mora İsyanı sırasında buldukları mevkiye isyana önderlik etmedikleri gibi asiler tarafından kısmi de olsa isyana katılmaya zorlandıkları için daha çok bu isyanın mağduru konumundaydılar. Zira evveliyatı, IX. ve X. yüzyıllara kadar uzanan kadim imtiyazlarını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalacaklardı.

⁴⁶ Sonyel, R. S. (1985). "Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü". *Bellekten*, XLIX (195), Ankara: TTK Yayınları, 649. Uçarol, R. (1986). *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar)*. Üçüncü Askeri Tarih Semineri – Bildiriler, Ankara: Genel Kurmay Basımevi, 212.

⁴⁷ BOA.HAT.106.4179-1, 29 Zi'l-hicce 1214 – 24 Mayıs 1800

⁴⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e.* 215. Etnik-i Eterya Cemiyeti 1814'te Odesa'da ikisi Rum, birisi Bulgar olmak üzere üç kişilik bir tüccar heyeti tarafından kurulmuştu. Kuruluş gayesi Osmanlı hâkimiyeti altındaki Rum ahalisinin Rum lisanını öğrenmelerine ve geliştirmelerine vesile olacak çalışmalar yapmak gibi görünse de asıl amacı İstanbul'daki Patrikhane önderliğinde Bizans İmparatorluğu'nu yeniden ihya etmektir. Çarın da bundan bilgisi vardı, gerçekte cemiyetin yönetimi Çar'ın harp yaveri Aleksandr İpsilanti tarafından yapılmakta idi. Cemiyet üyeleri aralarında haberleşmede kullanılmak üzere şifreli bir lisan da geliştirmişlerdi. Bkz. Karal, E. Z., *Osmanlı Tarihi*. XIII. Dizi, Cilt I, S.16-e6, TTK Yayınları, 109-110.

⁴⁹ Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e.* 218.

⁵⁰ Şıvgın, H. (1999). "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan İttifaklarının Önce Kiliseler Ve Çeteler Arasında Başlaması". *Osmanlı*, Cilt 2, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 478.

⁵¹ Kutay, C. (1980). *Etnik-i Eterya'dan Günümüze Ege'nin Türk Kalma Savaşı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 24. ve Günay, N. (2005). Filik-i Eterya Cemiyeti, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 277-278

Mora İsyani, 1821 yılının nisan ayında patlak verdi. İsyanda parmağı görülen *Patrik Gregoryos* asıldı. Onunla birlikte suçları sabit görülen imparatorluğun değişik yerlerindeki birçok metropolit de asılmıştı.⁵² Bu durum patrikhanenin İstanbul merkez olmak üzere taşraya doğru uzanan ve ruhani işleri yürütmek üzere teşkilatlanmış olan taşra örgütü yapısının Rum ve Ortodoks ahali üzerinde ne denli etki sahibi olduğunu göstermekteydi.

Rumlar, savaş gemisi haline getirdikleri ticaret gemileri ile ayaklanmayı Ege adalarına yayabildiler. Böylece isyan çok geçmeden Aynaroz'a sirayet etmiş oldu.⁵³ 1821 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında Aynaroz'da çatışmalar yaşanmıştı ve merkezi hükümete komutan ve mülki amirlerden isyanın akıbeti hususunda bilgilendirme yazıları geliyordu. Aynaroz ve Ksendire taraflarındaki asiler üzerine "...*Dergah-ı Ali kapucu paşalarından halâ Selanik Sancağı mütesellimi Yusuf Bey kulları tayin buyrulmuş...*" ve emrine kâfi derecede asker verilmesi kararlaştırılmıştı. Yusuf Bey, Selanik ve çevresindeki asayişin tamamından mesul olan *Mehmet Behram Paşa*'nın emrindeydi. Mora İsyani'nda Osmanlı kuvvetlerinin karargâh merkezi Edirne'ydi ve ihtiyaç duyulan birlikler buradan gönderiliyordu.⁵⁴

1821 yılının Ağustos ayına doğru Aynaroz'da asayiş büyük ölçüde sağlanmıştı. Fakat bu sırada Mora'da durum sıkışık olduğundan, Behram Paşa'nın bir an evvel kuvvetleriyle birlikte Mora'ya intikal etmesine ve Aynaroz ve çevresinin mesuliyetinin Yusuf Bey'e terkedilmesine dair bir hatt-ı hümayûn kaleme alınmıştı. Ferman, olağanüstü hâllerde merkez ve taşra memurları arasındaki yönetim ilişkilerinin mahiyeti hakkında önemli ipuçları içermektedir. Hatt-ı hümayunda Yusuf Bey'in Selanik, Aynaroz ve Ksendire cezireleri için "...*bi'l-istiklal memuriyetini ve Aynaroz ve Ksendire cezirelerini urmasını...*" içeren bir talimat verilmişti. Bölgedeki asayişin tekrardan temin edilmesine vesile olacak kararların süratle alınıp hayata geçirebilmesi için Yusuf Bey'e yetki aktarılmıştı.⁵⁵

Mora'da yakılan isyan ateşinin Aynaroz'u etkisi altına aldığı yıllarda, Aynaroz halâ Bostancıyan Hassa Ocağı'na bağlıydı ve bu ocak tarafından gönderilen bir voyvoda marifetiyle idare ediliyordu. Kasım 1821'de voyvoda Halil Haseki "...*manastırlarında*

⁵² Karal, *a.g.e.* 113. ve Ahmet Cevdet Paşa, *a.g.e.* 225.

⁵³ Anastassiadou, M. (2010). *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri - Selanik (1830-1912)*. (Çev. Işık Ergüden). 2.bs., İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 59. Anastassiadou'ya göre; *Helenler Mora'da bağımsızlıkları için mücadele ederlerken, Makedonya'daki Yunan öge de kaynaşma halindedir. Özellikle Aynaroz Dağı keşişleri silaha sarılmakta gecikmedikleri gibi Halkidikya'da isyancı çeteler yerleşmişlerdi.*

⁵⁴ BOA.HAT.940/40571, 22 Şevval 1236 - 23 Temmuz 1821

⁵⁵ BOA.HAT.1315/51279 - 29 Zi'l-ka'de 1236/28 Ağustos 1821

sakin ruhban ve keşişan kulların öteden beru ne vecihle itaat oldular ise el'an ol vecihle itaat üzere oldukları..."nı Dersaadet'e haber vermişti.⁵⁶ Oysaki ruhbanların bir kısmı istemeden ve bazı asilerin zorlamasıyla da olsa bu teşebbüse katılmışlar, yasak olduğu halde hem manastırlara silah almışlar hem de asilere manastır dehlizlerinde saklanma imkânını sunmuşlardı. Halil Haseki'nin bu kusurları örtbas etme gayreti çok geçmeden anlaşıldı.

Selanik Valisi Mehmet Paşa, Aynaroz'un ahvali ile ilgili olarak Voyvoda Halil Haseki'nin ruhbanların "*...hal ve hareketlerine dair cüzi ve külli bir şey haber vermediğinden gayri, daima kabahatlerini setr etmekte olduğundan...*" şikâyetçiydi. Mehmet Paşa bundan böyle "*...mahal-i mezkure nasb olunacak voyvoda mümaileyh Halil Haseki gibi olmayup...*" daha ehil ve deneyim sahibi birisi olması lüzumuna işaret etmişti.⁵⁷ Belgede dikkat çekici bir husus da Aynaroz'un bu dönemde Selanik'in sıkı denetimine tabi olmaya başlamasıdır. Oysaki bu zamana kadar Aynaroz doğrudan İstanbul'daki Bostancı Ocağına bağlıydı. Diğer taraftan İstanbul'daki iki vekilleri sayesinde makam atlayarak doğrudan padişaha veya veziriazama arz-ı hâl etme imtiyazına sahiptiler. Aynaroz bu yönüyle Osmanlı taşrasında kaza hükmünde bulunan emsallerinden ayrılıyordu. Ruhbanlar isyanın etkilerinin devam ettiği süre boyunca Selanik'in denetimini daimî surette üzerlerinde hissettiler.

3.4.1. İsyân Nedeni İle Alınan Tedbirler

Selanik Valisi Mehmed Paşa, 1821 yılının aralık ayında, silah ve cephane yönünden manastırları tetkik etmek ve yarımadaadaki havayı yoklamak üzere Halil adındaki binbaşısını Aynaroz'a göndermişti. Lavra Manastırı'nda bir müddet kalıp temaslarda bulunan Halil Binbaşı'ya göre rahipler öyle bir korku ve üzüntü içerisindeydiler ki onları teselli etme işi kendisine kalmıştı.⁵⁸

Kutsal Dağ ruhbanları Osmanlı hâkimiyetine girdikleri tarihten beri (neredeyse dört asır sonra) belki de ilk kez devletin otoriter tarafına şahit olacaklardı. İsyân nedeniyle

⁵⁶ BOA.HAT.868/38622, 03 Rebiü'l-evvel 1237 – 21 Kasım 1821

⁵⁷ BOA.HAT.928/40217.C.-1,17 Rebiü'lahir 1237 – 21 Ocak 1822

⁵⁸ BOA.HAT.867/38588.C.1, 3 Rebiü'l-evvel 1237 – 28 Kasım 1821, Halil Binbaşı Aynaroz'daki durumu rapor ederken şu ifadelerle yer vermektedir: "*...devletlü veliü'l-niğm efendimizin emr-i devletlerine muntazıran keşişler vafır havfa (korkuya) tabi' olmuşlardır bizler dahi her türlü teselli eyledikte sizlere bir şey yoktur deyu kefil olduk, bir miktar teselli buldular...*"

devletin kendileri ve manastırlar için nasıl bir ceza takdir edeceğini endişe içinde beklemekteydiler.⁵⁹

Vali Mehmet Paşa, saraya iki adet şukka gönderdi. Bunlardan birincisinde Aynaroz işinin bitmek üzere olduğunu ve şartlar elverir ise Ağustos'ta *Ksanti* ve *Yamandi* kaptanlar üzerine varacağını ve ikinci şukkasında ise adalarda düzeni sağladıktan sonra güvenlik için "...bir miktar asker ikame eylemesi hususun(da) izin..." istemişti. Padişah II. Mahmut yazıyı kendisine havale eden sadrazamın görüşlerini yerinde bulmuş ve Vali Mehmet Paşa için "...doğru yolda gidiyor inşallah dediği gibi rabıta virir..." diyerek bu meyanda bir cevap yazılması için Sadrazama talimat vermişti.⁶⁰

Böylece Selanik valisi bu olağanüstü hal durumunda bölgede gereken askerî tedbirleri almak, nedamet duyan ahaliye aman vermek ve onları tekrar raiyyete kabul etmek, yani zimmet akdini yenilemek ve anlaşmanın şartlarını belirlemek hususlarında *istiklâl-i tam* ile yetkilendirildi. Yetki aktarımının gerekçesi "...heman işin klişesine ve mahallinde maslahatın icab ve iktizasına göre harekete sa'y ve gayret eylemesi..." olarak ifade edilmişti.⁶¹

Bu sıralarda, Mora'daki asiler bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi (1 Ocak 1822). Beş üyeden oluşan bir hükümet kurmuşlar, başlarına da "*Mavrakordato*" adında asiye geçirmişlerdi.⁶² Meselenin nezaketi artıyordu ve Aynaroz'da icabeden tedbirler süratle hayata geçirilmeliydi.

Merkezi hükümet tarafından yetkileri genişletilen Mehmet Paşa ilk iş olarak Aynaroz'a külliyetli miktarda asker yerleştirdi. Halil Binbaşı'nın Aynaroz'da "... bazı manastırların derununda dört yüzden mütecaviz keşişler mevcut olduğunu...", keşişlerin pek çoğunun birbirine benzediğini, bu nedenle yarımadada denetimin oldukça güç olduğunu rapor

⁵⁹ Mayıs 1836'da Aynaroz'a gelen Smith'n keşilerden öğrendiği kadarı ile isyan döneminde yarımadaya 300 kadar Osmanlı askerî ikame edilmişti. Bkz. Smith, W. (1837). "On Mount Athos and Its Monasteries; With Notes on the Route from Constantinople to Saloniki, in June, 1836". *Journal of the Royal Geographical Society of London*, (7), pp. 61-74 ,<http://www.jstor.org/stable/1797512>, (Erişim Tarihi:28/03/2013)

⁶⁰ BOA.HAT.857/38273, 11 Rebiü'l-ahir 1237 - 5 Ocak 1822 Söz konusu şukkaları padişaha arz eden sadrazamın yazıyı padişaha havale ederken kullandığı ifadeler oldukça dikkat çekicidir. İmparatorluğun bir bölgesinde isyan vb. durumlar yaşandığında olağanüstü hal idaresinin ne surette olacağı hususuna açıklık getirecek mahiyettedir. Şukka içeriği şöyleydi: "...müşarünileyh kullarının usul-i memuriyeti ol havalide isyan üzere olan gavurların kahr-ı istisali (kökten) ve damen-i istimana (aman dilemeye) teşebbüs edenlerin talimata tatbikan taht-ı nizam ve rabıtaya idhali suretleri olub bu hususlarda tarafına ruhsat ve istiklal derkar ve kendüsü erbab-ı dirayet ve hamiyetten olduğu bedidar (aşikar) olduğundan ... cevabname yazılması muvafık-ı idare-i seniyye-i mülukâneleri buyrulur ise emr-i ferman hazret-i menlehu'l-emrindir..."

⁶¹ BOA.HAT.857/38273, 11 Rebiü'l-ahir 1237 - 5 Ocak 1822

⁶² Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994)*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları,142. ve Karal, a.g.e. 114.

etmesi ve Mora'da bahsettiğimiz gelişmeler kendisini böyle bir tedbir almaya sevk etmiş olmalıydı.⁶³

Böylece; Aynaroz'un çok eski bir imtiyazı daha tehlikeye girmişti. Zira buranın asayişini “*kır serdari*” adı ile Lonca Heyeti'nin emr-i idaresinde olan yirmi civarında Arnavut askerleri sağlıyordu. Bu çok önemi bir güvenlik imtiyazı idi. Bunun dışında ruhbanlar vergi toplama, aralarındaki davalara çözüm bulma ve bazı beledi işler hususlarında bir takım özel haklara sahiptiler. Çok uzun zamandır yarımada Osmanlı Devleti'nin varlığı voyvoda (ilerleyen dönemde müdür/kaymakam) ile ona bağlı birkaç memurdan ibaretti.⁶⁴

Aynaroz'un emniyeti sağlandıktan sonra, tahrike maruz kalıp zorla ya da istemeyerek asilere iştirak eden ahalinin affı hususu gündeme gelmişti.1822 yılının ocak ayında Aynaroz keşişlerinden iki temsilci ruhbanlara ait bir arzuhali Selanik Mutasarrıfı Mehmet Paşa'ya ulaştırdılar. Rahip vekiller neden isyan ettikleri kendilerine sorulduğunda şifahi olarak ; “ *...biz fukarayız şunun bunun sadakasıyla geçiniyoruz. Ancak bize göre imkânları daha fazla olan Selanik'e bağlı bazı kazaların ahali içlerine bu asileri dâhil ettiler ve adalardaki tüfenkli eşkıyalarla birlikte Aynaroz'u zabt ettiler ve bizler bir şekilde kendilerine mukabele ve söz kâr ettiremedik diye cevap...*” vermişlerdi.⁶⁵

İhtilalden nice zaman sonra (1834-1837) yılları arasında Aynaroz'u ziyaret eden seyyah Robert Curzon, Yunan ihtilali sırasında manastırlarda bulunan topların götürüldüğünden bahsetmektedir. Curzon'a göre; manastırlarda matbaa makineleri de bulunuyordu ancak makineler Türk askerleri tarafından alınmıştı.⁶⁶ Vali Mehmet Paşa'nın emrindeki Halil Binbaşı işte bu bahsedilen topları götürmek üzere Aynaroz'a gelmişti. Topların Selanik'e nakil işlemleri sırasında asilerin bir gemi ile limana yanaştıkları haber alınınca binbaşı, derhal emri altındaki gemi ve kuvvetleri ile asilere karşılık verdi.⁶⁷

Neticede; “*...Aynaroz manastırlarından ve kalelerinden ahz olunmuş olan sagir ve kebir elli beş kıt'a topların bazısı karadan Selanik'e nakl ...*” olundu. Lâkin büyük topların nakli için büyük gemilere ihtiyaç duyulmuştu. Bu gemilerin Kavala'dan

⁶³ BOA.HAT.928/40217.C.-1,17 Rebiü'lahir 1237 – 21 Ocak 1822 ve Bkz. BOA.HAT.868/38612, 11 Rebiü'l-evvel 1237 - 5 Ocak 1822

⁶⁴ BOA.HR.TO.428/43– 2, 17 Şevval 1273 – 10 Haziran 1857

⁶⁵ BOA.HAT.868/38612, 11 Rebiü'l-evvel 1237 - 5 Ocak 1822

⁶⁶ Curzon, R. (1849). *Visits To Monasteries In Levant*. London: The Library Of University Of California Los Angeles, 368.

⁶⁷ Buradaki çarpışmada “*...ehl-i İslamdan iki nefer şehid verilmiş, asilerin dokuzu boğulmuş, on ikisi öldürülmüş, biri de teslim alınmıştı. Osmanlı kuvvetlerine saldıran bu gemi Aynaroz yakınlarındaki Eşek Adası civarında kısırılıp ele geçirildi. Bkz. BOA.HAT.867/38588-1, 25 Rebiü'l-ahir 1237 – 19 Ocak 1822*”

gönderilmesi düşünüldü.⁶⁸ Bu derece büyük toplar, manastırlara nasıl alınmıştı? Küçük silahların dahi sokulması yasak olan yarımadada böylesi büyük topların mevcudiyeti bazı manastırların isyana dâhil olduklarının ya da asilere destek verdiklerinin adeta delili gibiydi.

Selanik mutasarrıfı Mehmed Paşa, Ksendire Adası'ndaki asilerin kılıçtan geçirildiğine, Aynaroz'daki teşebbüsün sonuçsuz bırakıldığına, şimdilerde isyana teşebbüs eden ahalinin af ve aman işlemleri için meşgul olduğuna dair şukkasını Dersaadet'e göndermişti.⁶⁹

Aynaroz'da büyük kilise ve kuleler zabt edilmiş, mevcut olan top ve daha başka silahların büyük bölümüne el konulmuştu. Kusuru tespit edilen manastırlar da yakın takibe alınmıştı. Mehmet Paşa asilerin bölgeden temizlenmesi hususunda memuriyetinin gerektirdiği her şeyin yapıldığını ifade etmişti. Mehmet Paşa, ruhbanların kendisine; *...güya isyan etmediklerini ve bunları adalardan gavurlar gelüp tahrik ittiklerini bildürüp...eğer ki biz suçlu isek ve siz bunca masrafa düşer olmuş iseniz ...bu masrafların karşılığı olarak size... biraz akçe takdim ideceğiz kabulünü rica ederiz dediklerinde iltifat olunmayup...* ruhbanların tazminat talebini reddettiğini merkezi hükümete bildirdi. Buna rağmen ruhbanlar, afları konusunda ısrarcıydılar. Hatta bir miktar para ve hediye dahi takdim etmek arzusundaydılar.⁷⁰

Kutsal Dağ'ın keşişleri, yaşadıkları talihsiz hadisenin izlerini silmenin ve Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye ile ruhbanlar arasındaki güven ortamının yeniden tesis edilmesinin arayışı içerisindeydiler.

Aynaroz ahalisi affedilecek, kendilerine yeniden aman verilecekti ancak bağışlanmaları belli şartlara bağlanmıştı. Bu affin çerçevesini merkezi hükümet adına Selanik Valisi Mehmet Paşa çiziyordu.⁷¹

Esasları tespit bu akde göre ruhbanları yeniden Devlet-i Aliyye'nin reayası olmayı kabul ederler ise;

⁶⁸ BOA.HAT.867/38588-1, 25 Rebiü'l-ahir 1237 – 19 Ocak 1822

⁶⁹ BOA.HAT.928/40297- C, 17 Rebiü'l-ahir 1237/11 Ocak 1822

⁷⁰ Mehmet Paşa ruhbanlara, öteden beri verdiğiniz cizyeyi ve diğer vergileri tamamen eda ve teslim etmediğiniz müddetçe *“...bu makule hedaye-i şamile ve nam-ı aher ile vereceğiniz akçenin ahzına irade-i seniye müteallık olmadıkça kabulü mümkün olmayacağını ima edip ancak padişahın afvına mazhar olunursa bu hediye kabulünün mümkün olacağını ifade ettiğinde “... cevaplarında matlubat-ı Devlet-i Aliyye-i kadimi vecihle eda ve teslim ederiz ve hedaye-i mezkureyi tekrarca taraf-ı devletinizden kabulünü rica ve niyaz ederiz dediklerinde...”* ruhbanların tekliflerinde ısrarcı olmaları üzerine söz konusu talepleri vekaletle ulaştırıldı. Bkz. BOA.HAT.928/40297-C, 17 Rebiü'l-ahir 1237/11 Ocak 1822

⁷¹ Ancak *“...bazı şerait-i müstahseneyi mutazammın şeref-efraz vürud olan emirname-i sami müfadı ba-cem'an meşfurlara kabul ettirilerek...”*affedilmeleri kararı çıkmıştı. Bkz. BOA.HAT.928/40297 – C, 17 Rebiü'l-ahir 1237/11 Ocak 1822

1. “...*Alât-ı harbiyyeden bir şey geriye kalmadan ve dışarıya verilmeden memurlara teslim edilecekti.*
2. Geçmişten kalan cizye vergisinden ödenmemiş meblağ var ise tamamı bir defada ödenecekti.
3. Ödedikleri cizye vergisi bir kat daha zamlı alınacaktı ve tehir edilmeden sene sene ödenecekti.
4. Fesat yarımada dan tamamen uzaklaşınca ya kadar ileri gelen ruhbanların bazıları İstanbul’da rehin olarak tutulacaktı.⁷²

Diğer taraftan, Aynaroz cizyesi ve vergisinin toplanıp teslim edilmesi konusu da gündeme gelmişti. Buna göre ; “...*iradei seniyye mucibince Aynaroz cizyesinin bundan böyle İstanbul’a bir temsilci göndermek suretiyle değil de, ruhbanlardan doğrudan teslim alınarak toplanması*” edilmesi isteniyordu.⁷³ Aynaroz ruhbanları öteden beri vergilerini kendileri toplarlar ve İstanbul’da bulunan vekilleri marifetiyle bunları padişaha teslim ederlerdi. Böylece Aynaroz idaresine ait bir başka kadim usul daha nihayet bulunmuş oluyordu.

Bunlardan başka; fesat tamamen uzaklaşınca ya kadar yarımada nın emniyetini sağlamak üzere asker vaz‘ edileceği bu esaslar arasındaydı. Yarımada da ele geçirilen top, tüfenk, fişenk, barut ve buna benzer harp araç gereçlerinin Selanik kalesinde bir süre muhafaza edilmesi ardından müfredat defterine kaydedildikten sonra da Babıali’ye gönderilmesi düşünülmüştü.⁷⁴

Manastırlar için çok önemli bir gelir ve geçim kaynağı olan *metohların (çiftlik)* eskiden olduğu gibi ruhbanların tasarrufuna verilmesi ile ilgili yarımada ahalisinin arzuhali de görüşülmüştü. 1821 yılının Temmuz – Ağustos aylarında manastırların Selanik ve çevresinde “...*kankı kaza ve mahalde bu makule çiftlikler var ise cümlesi canib-i miriyeden zabt ve tahrir olunarak...*” durumun Dersaadet’e bildirilmesi istenmişti. Gerekçe olarak da asilerin hâkimiyetine giren manastırların “... *zahirelerini bunlardan celb ile kuvvet peyda etmekte oldukları...*” gösterilmişti.⁷⁵

⁷² BOA.HAT.863/38493, 13 Cemaziye’l-ahir 1237 - 7 Mart 1822

⁷³ Aynı belge, yeni usul ile verginin “*ale’l-re’s va’z-ı yed tahsili*” (doğrudan hükümet tarafından tahsili) istenmiştir.

⁷⁴ Aynı belge

⁷⁵ BOA.HAT.1315/51279, 29 Zi’l-ka’de 1236 - 28 Ağustos 1821

Anlaşmanın bir nevi teminatı olarak ...yirmi adet büyük manastırlardan birer temsilci alınmış içlerinden de “...on nefer söz sahibi papas(ın)...”gönderilmiş olduğu haber veriliyordu.⁷⁶

Padişah II. Mahmut, “... Aynaroz papaslarından, gerek sair mahallerden rehin gelen papas ve kocabaşılara mahbus muamelesi olunmayup hafifçe tutulması Bostancıbaşı'ya tenbih edilsin...” talimatını vermiş, gelen kişilere suçlu muamelesi yapılmamasına ve iyi şartlarda tutulmalarına özen gösterilmişti.⁷⁷

Mart 1822'den itibaren rehin alma işlemi başlamıştı. İlk aşamada İstanbul'daki Bostancıbaşı Ağası'na gönderilen rahiplerin isimleri ile mensup oldukları manastırlar şunlardı:⁷⁸

<i>Lavra Manastırı Papası :</i>	<i>Nihokotos ? Papas</i>
<i>Vatoped Manastırı Papası</i>	<i>Vasil Papas</i>
<i>İviron Manastırı Papası</i>	<i>Damianos Papas</i>
<i>Şelandar/ (Hilandar) Manastırı Papası</i>	<i>(Diğer) Nihokotos Papas</i>
<i>Diyonisos Manastırı Papası</i>	<i>(Diğer) Vasil Papas</i>
<i>Doşar (Dohiar)? Manastırı Papası</i>	<i>Gavril Papas</i>
<i>Pantakrator Manastırı Papası</i>	<i>Hrisandos Papas</i>
<i>Doğrak ? Manastırı Papası</i>	<i>(Diğer) Nihokotos Papas</i>
<i>İstavronokit Manastırı Papası</i>	<i>Tehodosius Papas</i>
<i>Ligori (Grigori) Manastırı Papası</i>	<i>Pesko ? Papas</i>

Çizelge.3.1. 1822 yılında İstanbul'daki Bostancı Ocağı'na rehin olarak gönderilen Aynaroz rahiplerinin listesi

Bir taraftan rehin keşişler İstanbul'a gönderilirken diğer taraftan Aynaroz manastırlarının silah ve cephane yönünden tetkiki devam ediyordu. Selanik mutasarrıfının ifadesiyle, kaleleri metin ve müstahkem olan, yeraltında ise mahzenleri ve topları bulunan Aynaroz manastırları ve kulelerinin ekserisi zapt edildi, içine ve etrafına ise asker yerleştirilmişti.⁷⁹ Yarımada'nın "... muhafazası için memur olanların ulufeleri reaya tarafından..." karşılanacaktı"⁸⁰

⁷⁶ BOA.HAT.863/38493, 13 Cemaziye'l-ahir 1237 - 7 Mart 1822

⁷⁷ Aynı belge

⁷⁸ BOA.HAT.837/37760.B-1,3 Receb 1237 - 26 Mart 1822

⁷⁹ BOA.HAT.928/40297.D-1,25 Rebiü'l-ahir 1237 – 19 Ocak 1822

⁸⁰ BOA.HAT.860/38338 - 25 Receb 1237/17 Nisan 1822

Bu arada “...*Dersaadet’e gönderilmiş olan esir-i adem bir nefer, şeref-i İslam ile müşerref olup...*” Sadrazam huzurunda bazı itiraflarda bulunmuştu.⁸¹ Bu ihbar üzerine zamanın Aynaroz voyvodası Hasan Ağa, Kutlumuş Manastırı’nda; Hacı Mehmed Ağa ise Lavra Manastırı’nda silah saklandığı zannolunan noktaları kazdırmak suretiyle teftiş etmişlerdi. Neticede; iddia edilen silahlar bulunamadığı gibi, Aynaroz dışına da bu silahların ihraç edildiğine dair bir ize ulaşılamamıştı. Yirmi beş otuz seneden daha fazla manastırlarda kalan keşişler dahi, daha önce teslim ettikleri silahlardan başka silah olmadığına dair yemin etmişlerdi.⁸²

Mehmet Paşa başta olmak üzere mülki amirler denetim konusunda işi sıkı tutuyorlardı. Ruhbanların yeniden raiyyete bağlanmaları ve kendilerine tekrar aman verilmesi konusu gündemdeyken dahi bu teftiştan ödün verilmedi. Bu husus ile ilgili emsal vakalar mevcuttu. Nitekim Selanik Sancağı’na bağlı Ağustos (*Niyaoste*) Kazası ahali isyan hareketlerinde yer almış ancak devlet tarafından affedilmiş olmalarına rağmen silahlarını teslim etmemişlerdi.⁸³ Bölgede bir an evvel asayişin sağlanmasına çalışan Osmanlı bürokratları benzer bir durumla karşılaşılmak istenmiyorlardı.

Aynaroz ruhbanları ile Mehmet Paşa arasında yeni raiyyet anlaşması için cereyan eden görüşmeler henüz Padişah tarafından tasdik edilmiş yani resmîyet kazanmış değildi. Bu nedenle Aynaroz’dan birkaç rahip tekrardan Selanik Valisi’nin huzuruna çıkıp “...*kuvve-i kahhare-i İslamiyeyi dahi müşahede itmiş bulduklarından ruhban reayanın pişmanlıkları nedeniyle mazhar-ı muamele-i afv olmalarını niyaz ve rica ...*” etmişlerdi. Cevaben mutasarrıf Paşa; manastırlarda halâ on beş adet top ve dört bin civarında tüfenk olduğunun duyulduğunu ve bu zamana kadar harp mühimmatı olarak ne silah tedarik edilmiş ise kendilerine teslimi gerektiğini ruhban vekillere tebliği etti. Aksi takdirde “...*affınız hususunu kaleme değil kale dahi almayacağım derkârdır...*” deyince temsilci rahipler bu hususu aralarında müzakere ve istişare etmek için geri dönmüşlerdi.⁸⁴

Bu teşebbüsler üzerine Mehmet Paşa, yanına elli beş – altmış asker alarak manastırları bizatihi teftiş için Aynaroz’a gitti. Vali, Aynaroz’da Hilandar Manastırı’nda

⁸¹ BOA.HAT.858/38280-01, 29 Ramazan1237 - 19 Haziran 1822 Müslüman olan rehine “... Aynaroz manastırlarından Kutlumuş Manastırı’nda dört kıt’a top ile beş yüzü müteceviz tüfenk olduğunu ...” “...ve Vatoped Manastırı’nda üç kıt’a top ve vafır tüfengin ve cephane gizinin ve Lavra Manastırı’nda iki kıt’a top ile külliyetli tüfengin olduğunu ifade ...” ve ihbar etmişti.

⁸² BOA.HAT.858/38280-01, 29 Ramazan1237 - 19 Haziran 1822

⁸³ BOA.HAT.878/38891, 15 Cemaziye’l-ahir 1237 - 9 Mart 1822

⁸⁴ Ruhbanlarla af konusunda görüşen Mehmet Paşa, görüşmelerin akıbeti ile ilgili mütemadiyen Dersaadet’i bilgilendirmiştir. Bu defaki bilgilendirme yazısı Kapıkethüdası Necip Efendi tarafından Padişah’a takdim edilmiştir. Bkz. BOA.HAT.868/38611, 29 Zi’l-hicce 1237 - 16 Eylül 1822

ikamet etmişti. Bu arada Aynaroz'daki keşişlerin ileri gelenlerinden bir kısmı endişeye kapılıp tuz taşıyan bir Kefalonya gemisine binerek bölgeden uzaklaşmak istediler. Gemi sahipleri bu keşişlere hitaben "*Sizler ne Rum'a ne Müslüman'a yararsınız gavga etmek yerine müşarünileyh Mehmed Paşa'yı içeri aldınız sonra firar eylediniz deyu...*" bu keşişlerin değerli eşyalarını alıp onları Mora Yarımadası'na bırakmışlardı.⁸⁵

Görüldüğü üzere; yarımada keşişleri asilerin maddi ve manevi tazyikine maruz kalıyorlardı. Asilere destek vermeleri kâfi görülüyor, tam bir teslimiyetle Devlet-i Aliyye'ye karşı mücadele etmeleri bekleniyordu.

3.4.2. İsti'man (Af) Şartları ve Yeniden Zimmet Akdi

Aynaroz ruhbanlarının bekledikleri aman ile ilgili padişah fermanı 1822 yılının eylül ayında gelmişti. Padişah II. Mahmut tarafından isyan eden Aynaroz ve Taşoz ahalisinin aman dilemiş olmalarına binaen bir hatt-ı hümayun sadır olmuştur.⁸⁶ Hatt-ı hümayunda bundan böyle aman dileyenlerin amanlarının ne suretle kabul olunacağı kaidelere bağlanmıştır. Amanın esasları, meclis-i şurada görüşülmüş, bu esasların üzerine padişah kararı ilave edilmiştir. Fermanın muhtevasına bakılırsa aslında bu konuda kendisine yetki aktarılan Mehmet Paşa'nın daha önceden belirlediği şartlar uygun görülerek neredeyse aynen kabul edilmiştir.

Belgede isti'man şartları şöyle belirtilmişti:

1. İsyan edilen yerin ahali tüm silahları teslim edecek.
2. İsyan mahallinde fesat tamamen sona erinceye kadar İstanbul'a rehin iki kişi rehin gönderilecek
3. Üzerlerinde olan vergilerden ödenmemiş olan vergi var ise hemen ödenecek.
4. Şer'i usuller gereğinde bundan gayrı vergileri va'z-ı yed usulü ile alınacaktı.

Bunun dışında *Devlet-i Aliyye'nin Rum fesadından dolayı düçar olduğu mesarifin tazmini ...* ve daha başka detaylar da şartlara ilave edilebilecekti.⁸⁷

⁸⁵ BOA.HAT.925/40206, 29 Zi'l-hicce 1237 - 16 Eylül 1822

⁸⁶ Padişaha sunulan yazıda Aynaroz ruhbanlarının arzuhallerindeki bazı ifadeler özetlenmiştir. Buna göre fermanın gerekçesi şöyle özetlenmiştir. "*Aynaroz ve Taşoz reayası içlerine izbandid eşkıyası gelüp şöyle böyle etmiş bu kerre mündefi' olmuş olarak kendülerinin kabahatleri olmadığından hemen cizye boğçalarının gönderilmesinden ibaret olduğuna ve işin gelişine göre bundan böyle sair dahi bu zeminde davranacakları melhuz olup her ne ise şimdi taraf-ı Devlet-i Aliyye'den ba'de'l- isyan-ı isti'man istiyorlar ...*" bkz. BOA.HAT.845./37966, 29 Zilhicce1237 – 16 Eylül 1822

⁸⁷İsyan görülen "... mahallerin her kankı mahallin reayası dai ve aman talebinde olur ise evvela yerlerinde alat-ı harbe dair eşyanın tamamen ahzı ve saniyen etrafın fesadı tamamen yatışincaya kadar ikamet için içlerinden ikişer nefer rehin alınup Dersaadet'e irsali ve salisen zimmetlerinde vergü ve rûsum-ı raiyete dair

Padişah, görüşüne başvurulmuş bu taslağı uygun bulmuş “ ...*Bu şerait kafidir. İsyan eden reayadan her kankısı istiman eder ise şerait-i mezkureyi kabul edenlere dahi aman verile !*” ifadeleriyle söz konusu aman şartlarını sadece Aynaroz için belirlenmiş bir belge olmaktan çıkartıp, bundan sonra isyan eden reaya ile ilgili esas alınacak genel bir şartnameye dönüştürmüştür.”⁸⁸

Şartnamenin içeriğinin görüşüldüğü “*Meclis-i Şura*”, II. Mahmut zamanında Divan-ı Hümayun yerine ihdas edilen meclislerdendi. Aynaroz ruhbanları kaymakam vasıtası ile arzuhallerini üst makamlara ulaştırabiliyorlardı. Ya da Selanik’te bulunan vekilleri ile Selanik Valisi’ne veya makam atlayarak Dersaadet’te bulunan vekilleri marifetiyle merkezi hükümete doğrudan ulaşabilme imtiyazına sahiptiler. Bu belgede dikkat çekici bir husus da Aynaroz ruhbanlarının aman ve afları konusunun Meclis-i Şura’da görüşülerek padişah onayına sunulmasıdır. Bu durum artık Aynaroz meselelerinin bu makamların ve meclislerin gündemlerine taşındığını göstermekteydi.

İsyan, bir devlet için en korkulan ve istenilmeyen durumdur. Fakat isyana ve asilere karşı tutum devletten devlete ve bazen aynı devlette dönemden döneme farklılık göstermektedir. Osmanlı İmparatorluğu’nda asiler çoğu zaman en ağır şekilde cezalandırılmıştır. Zira devletin bekası ve milletin selameti için bu elzem görülmüştür. Ancak kimi zaman asilerin affedilerek devlet hizmetine alındığı, isyana katılan ahalinin de belli şartlar ile affedildiği de olmuştur. Bilhassa kendileri dışında nedenlerden kaynaklanarak isyan edildiğinde, yani isyanda tahrik unsuru olduğunda devlet reayanın affedilmesi yönünde irade ortaya koymuştur. Bu iradede hazırlanmasında devletin iç ve dış sorunlar ile meşgul olmasının etkisi inkâr edilemez.

Cizye boğçalarının hazırlanarak merkezi hazineye gönderilmesi, devlet ile Aynaroz ahali arasındaki kadim zımmi akdinin devam ettiğinin işaretiydi.

1822 yılının ortalarına gelindiğinde artık yarımada karadan hâkimiyet sağlanmıştı. Manastır keşişleri de pişmanlıklarını dile getirerek Devlet-i Aliyye’ye olan sadakatlerini

ne miktar matlubat kalmuş ise tamamen tediyesi ve daima ba’de izn cizyelerinin ber- mukteza-i şer’i- şerif-i âler-res va’z-ı yed ve tahsili şeraiti şimdilik usûl-i ittihaz olunarak...” belirlenen aman ile ilgili bkz. BOA.HAT.845./37966, 29 Zilhicce1237 – 16 Eylül 1822 Aslında daha evvel de belirttiğimiz gibi ruhbanların böyle bir tazmin isteği vardı. Ancak tazminat için verilen hediyein daha sonradan kabul edildiğine dair bir bilgi yoktur.

⁸⁸ BOA.HAT.845./37966, 29 Zilhicce1237 – 16 Eylül 1822

beyan etmişlerdi. Buna karşın Mora İsyanı'nın bölgedeki etkisi tamamen yok olmuş değildi.⁸⁹ Civardaki asiler Aynaroz'u tahrik etmeye devam ettiler.

Bu dönemde Aynaroz'un çevresindeki adaların asiler tarafından taciz edildiği veya asilerin silahlandıkları ile alakalı merkezi hükümete veya Selanik'teki hükümet temsilcilerine mütemadiyen ihbarlar geliyordu.⁹⁰ Kimi zaman Aynaroz açıklarında ya da Aynaroz'a yakın adalarda asilerle ciddi çatışmalar yaşanıyordu.⁹¹

Denizlerdeki mücadelelerde küçük gemiler kullanan asiler, sığ sularda büyük Osmanlı gemilerine göre daha kolay manevra yapabildiklerinden Osmanlı kuvvetlerinden kolaylıkla kaçabiliyorlardı.⁹² Açık sularda karşılaşıldığında Osmanlı kuvvetleri hemen başarı sağlıyordu. Nitekim Ekim 1823'te Aynaroz ve Limni Adaları arasında karşılaşıldı. Kaçmaya çalışan "...eşkiyanın vedasını bırakmayup Aynaroz sahillerine firara şitab itmişler ise de..." sekiz eşkiya gemisinden üçü yakılmış ve üçü de kullanılamaz hale getirilmişti. İstanbul'a "...eşkiya-i merkumenin üç seneden beru hiç bir mahalde böyle hasarat ve perişaniyet görmemiş oldukları..." rapor edilmişti⁹³

1824 yılına gelindiğinde mücadeleler karada ve denizde bütün şiddetiyle sürüyordu.⁹⁴ Aynaroz'da da durum farklı değildi. Her ne kadar eşkiyanın önde gelen kaptanlarının öldürülmesinden sonra Selanik sularındaki hadiseleri azalma eğilimi göstermiş olsa da adaları ve yarımadaı taciz etmekten vazgeçmediler. Otuz altı tekne ile Aynaroz, Ksendire ve Maden taraflarında boy göstermişlerdi. Yeni Selanik Mutasarrıfı İbrahim Paşa; üst makamlara yazdığı bir yazıda "...Taşoz voyvodasına yeis geldiği gibi mazallah-ı teali muhlisinize dahi fütur getirerek..." ifadeleriyle eşkiya faaliyetlerinin

⁸⁹ İsyan üzerine, Aynaroz'da asayiş sağlanıncaya kadar İstanbul'da ruhbanların ileri gelenlerinden bazılarının rehine olarak tutulmasına karar verilmişti. 1827 yılına ait rehine değişimini konu alan belgeler isyanın etkilerinin bu yıllara kadar devam ettiğini açıkça göstermektedir. BOA.HAT.945/40706, 21 Ramazan 1242 – 18 Nisan 1827

⁹⁰ Asilerin *İpsara Adası*'nı tahkim ederek tabyalar bina ettikleri, adanın etrafına, elli kadar top konulup, gemileri kalafat eylemek üzere oldukları, daha önce Anadolu Adası'na gelen asilerin bu defa *Sisam Adası*'na firar ederek orada toplanmak üzere karar aldıkları, *İşkepoluz/İşkepoluz Adası*'na beş-altı parça Kefalonya gemisinin zahire yükü getirdiği, "...Çamlıca ve Suluca Adalarına dahi *İpsara Adası* misüllü güya tabyalar bina ettikleri...", *İpsara* gemilerinden üç beş tanesinin şu sıralar Midüllü sularında dolaştığına dair gelen ihbarlar bunlardan birkaç tanesiydi. Bkz. BOA.HAT.925/40206, 29 Zi'l-hicce 1237 - 16 Eylül 1822

⁹¹ Asiler, Aynaroz'un yanbaşındaki *Taşoz Adası*'nı muhasara altına almışlardı. Öyle ki, "...*Taşoz ceziresinde mahsur olan muhafız askerine imdat ve i'net kasdıyla Kavala'dan cephane ve asker...*" gönderilmiş ancak yolda eşkiyaların hücumuna maruz kalmışlardı. Eşkiyaların taarruzu savuşturulmuş fakat akşamın karanlığından faydalanarak kaçmayı başarmışlardı. Bkz. BOA.HAT.729/34676, 23 Şevval 1238 - 3 Temmuz 1823 Eylül 1823'te bu defa Aynaroz açıklarında tesadüf edilen eşkiyalar ile muharebe edildi lakin muharebe sonrasında asileri taşıyan izbandit tekneleri, bir şekilde firar etmişlerdi. BOA.HAT.839/37793/C, 23 Muharrem 1239/29 Eylül 1823

⁹² Karal, a.g.e. 109-110. ve Uçarol, a.g.e. 142

⁹³ BOA.HAT.859/38332, 7 Safer 1239 - 13 Ekim 1823

⁹⁴ Uçarol, a.g.e. 142. ve Karal, a.g.e. 114. ve BOA.HAT.278/16401, 29 Zi'l-Hicce 1239 - 25 Ağustos 1824

kendisi de dâhil olmak üzere bölgedeki idarecilere ne denli sıkıntılar yaşattığını dile getirmişti.⁹⁵

Aynaroz'un çevresindeki denizlerde ve yakın adalarda meydana gelen hadiseler bir isyan niteliğinden çıkmış adı eşkıyalık ve korsanlık hadiselerine dönüşmüştü.

3.4.3. Rum İsyanının Aynaroz'un İmtiyazlı İdaresine Etkisi

Padişahın affına mazhar olan ruhbanlar bir nebze olsun rahatlamışlardı. İstanbul nazarındaki intibalarının tekrar düzeleceğini, güven ortamının tekrar tesis edileceğini umuyorlardı. Buna ihtiyaçları vardı. Zira isyan sonrası, zimmet akdinin bozulması ile kadim imtiyazlarının önemli bir bölümünü kaybetmişlerdi. Ocak 1825'te yirmi manastırın temsilcisi olan ruhbanlar, Rum fesadının ortaya çıkması nedeniyle yarımada yerleştirilen askerlerin masrafları ile alakalı İstanbul'a arz-ı hâl etmişlerdi. Askerlerin ulufeleri ile yiyecek ve içecek masraflarının ruhbanların mükellefiyetine verilmesi zaten fakir olan ruhbanları daha da zor duruma düşürmüştü.

Ruhbanlar dilekçelerinde, aslında söz konusu askerlerin yiyecek ve içecekleri yarımada tarafından, aylıkları ise Selanik Sancağı'ndan idare olunmak üzere kararlaştırıldığını beyan etmişlerdi. Fakat uygulama bunun aksine gerçekleşmiş, önceki Selanik Valisi (Mehmet Paşa) tarafından yarımada memur gönderilerek asker aylığı adıyla ruhbanlardan "...şimdiye kadar bin dört yüz kimseden müteceviz akçe tahsil kılınmış, bu sebeple ruhbanların *cümlesi düçar-ı fakr-u faka olmuş(tu.)* Üstelik o sene kıtlık olması nedeniyle ızdırapları daha da artmıştı. Arzuhallerinde asker aylıkları yükünün üzerlerinden alınmasını rica ve istirham ediyorlardı.⁹⁶

Ruhbanların İstanbul'da bulunan iki vekili vasıtasıyla iletmış oldukları arzuhal değerlendirmeye alınmış, padişah Selanik Mutasarrıfı'ndan ve Rumeli Valisi Reşit Paşa'dan mütalaa istemişti. Reşit Paşa cevaben; evlad-ı Fatihandan emrinde bulunan bin askerden başka iki bin asker daha olduğunu bunlardan bin neferi Selanik Valisi'nin hizmetine verildiğini ifade etmişti. Bu bin nefer kasım ayından hazirana kadar görev yaptıktan sonra diğer bin nefer asker ile nöbet değişimi yapılıyordu. Aynaroz'a yerleştirilen askerler de bunlardı ve bu askerler aylıklı değildi. Bu nedenle masrafları yarımada ahalisinden alınmıştı. Padişah ise bu görüşlerin kendi mütalaası ile aynı

⁹⁵ BOA.HAT.873/38780, 30 Receb 1239 - 31 Mart 1824

⁹⁶ BOA.HAT.918/39974.C-3, 3 Kanun-i sanî 1239 – 15 Ocak 1825 Bkz. Ek: 5

istikamette olduğuna dair bir cevap vermiş ve bu kararlardan Selanik Valisi Ömer Paşa'nın da bilgilendirmesini istemiştir.⁹⁷

Görünen o ki; isyanın etkileri bölgeden ve yarımadadan tamamen yok oluncaya kadar normalleşme sağlanamayacaktı. Asker masrafları ruhbanların üzerinde bir süre daha yük olmaya devam edecekti.

Diğer taraftan ihtilâlden beri İstanbul'da tutulan rehine keşişlerin her sene değiştirilmesi uygulamasına devam ediliyordu. Bu dönemde İstanbul'da rehin bulunan rahiplerin sayısı sekizdi. Yeni rehinelerin gönderilmesi işi “...*hassa hasekilerinden cezire-i mezbure voyvodasına ihale...*” olunmuştu. Padişah II. Mahmut, bu defa ki rehine değişimi işleminde yetkililerden bölge asayiş hakkında bilgi almak istemişti. Belli ki rehine değişiminin sona ermesi yarımadanın güvenliğine bağlıydı.⁹⁸

Rehine değişimi, Ömer Paşa'nın Selanik Valiliği yıllarında da (1826-1827) devam etti. Rehine bazen ikişer-üçer kişilik kabileler halinde gönderiliyor, aynı sayıda İstanbul'daki rehine de serbest bırakılıyordu.⁹⁹ 1827 yılında ise eşkıyanın üç-dört bin kişilik bir kuvvet ile Aynaroz'u işgal edeceği ihbarlarının gelmesi üzerine Mutasarrıf Ömer Paşa; Aynaroz'un Selanik'e kırk saat mesafede olduğu, manastırların derununa nüfuz etmenin oldukça güç olduğu, zaten manastırların kayalara inşa edildiği için çok muhkem bir yapıya sahip olduğu için tedbir maksadı ile ruhbanlardan sözü geçen ve rütbeli on beş rahibin kısa süre içinde İstanbul'a gönderilmesinin uygun olacağını tavsiye eden İstanbul'a bir şukkası ulaşmıştı.¹⁰⁰

Aynaroz ve civarında bu gelişmeler yaşanırken Mora'da durum daha vahim bir hâl almıştı. Osmanlı-Rus Savaşı devam ederken İngiltere'nin ikna çabası ile Mehmet Ali Paşa'nın donanmasını Mora'dan çekmesi üzerine Fransa, Ekim 1828'de Mora'yı işgal etti

⁹⁷ BOA.HAT.921/40031, 27 Receb 1240 - 17 Mart 1825 Reşit Paşa'ya göre: “...*asakir-i mezkurenin ikameti cezire-i mezkurenin mekahir-i eşkiyadan muhafazası zımnında olarak henüz maile-i fesad dahi mündefi' olmadığından Rum fesadının inda'fi'na kadar asakir-i mezkurenin cezire-i merkumeden kaldırılması münasib olmayacağını...*” hatta askerlerin “...*umur-ı muhafazada ikametleri kendülerinin dahi arzı ve müsted'aleri olarak fakat ulufe maddesinden manastırların afv buyrulması niyazında...*” bulduklarını ifade etmişti. Bu nedenle “...*el-yevm cezire-i mezkurede manastırlar tarafından idare olunmak üzere bi-mikdar ayluklu asker var ise anların yerine bunlardan ikame-i istihdamı...*” uygun görülmüştü.

⁹⁸ BOA.HAT.925/40180, 27 Safer 1240 - 21 Ekim 1824 Padişah, malumatı kendisine arz eden kişiye Selanik Valisini kastederek “...*ol taraflarda eşkiya teknelerinin etrafa tasallut ve hasar etmekten def'i olmadıklarını iş'ar ediyor idi aceb şimdilerde tekne-i menhuseleri ol havalilerden çekilmişler mi buna dair tahriratı yoğ ise gelan tatarandan sual olunsa da olur...*” şeklinde detaylı malumat talep etmiştir.

⁹⁹ BOA.HAT.878/38877, 29 Cemaziyel-evvel 1242 - 29 Aralık 1826

¹⁰⁰ BOA.HAT.945/40706, 21 Ramazan 1242 - 18 Nisan 1827

ve buradaki Osmanlı egemenliğine kesin olarak son verdi. Arkasından Rum isyanı Mora'da yeniden başlamış ve isyan kısa sürede adalara yayılmıştı.¹⁰¹

24 Nisan 1830'da Babıali, Yunanistan'ın bağımsızlığını onaylamak zorunda kaldı. Mora'nın çevresindeki adalar ile Ege'nin ikinci büyük adası olan Eğriboz ve küçüküklü büyüklü yüzlerce ada Yunanistan'a bağlanmıştı. Yunanistan'ın ve ona bağlı bazı adaların ayrılması, Osmanlı merkezine deniz bağlantılı olan birimlerin, bu bağlarının zayıflamasına neden olacaktı.¹⁰² Aynaroz Manastırları bu yeni siyasi tabloda iki güç merkezi arasında kalmıştı. Yeni kurulan Yunanistan ile dört asır boyunca tebaası oldukları Osmanlı İmparatorluğu arasında ruhbanların kendileri için bir istikamet belirlemek zorunda kalmaları oldukça sıkıntılı bir süreçti.

Yunanistan'ın kurulmasından sonra Aynaroz'da hayat biraz daha normalleşmiş görünüyordu. En azından isyanın neden olduğu belirsizlik ortadan kalkmıştı. Diğer taraftan eşkıyalık ve korsan faaliyetleri tamamen yok olmamış, olsa da artık azalmıştı.¹⁰³ Şüphesiz ki bu faaliyetlerin azalmış olması merkezi hükümetin nazarında Aynaroz için güvenliğin temin edilmesi demektir. Emniyetin sağlanmış olması ise isyan sonrası olağanüstü hâl şartlarının kalkması ya da esnemesi anlamına geliyordu. Böylece Aynaroz'daki asker sayısının azalması ile masraflar düşecek, vergi yine ruhbanlar tarafından toplanacak ve Dersaadet'teki vekilleri ile padişaha teslim edecekti. Ruhbanlar, metohlar (çiftlikler) üzerinde eskiden olduğu gibi tasarruf hakkına sahip olabileceklerdi. Selanik'in denetimini daha az hissedecekler yine İstanbul'daki vekilleri sayesinde taleplerini doğrudan merkezi hükümet temsilcilerine ulaştırabileceklerdi. Kısacası olağanüstü hal şartlarının kalkması kadim imtiyazların geri gelmesi demektir.

Nitekim 1830'lu yılların hemen başlarında Aynaroz'a seyahat eden Robert Curzon, bu normalleşmeyi gözlemleri ile teyit etmiştir. Curzon: Aynaroz'un ilk ve en büyük manastırlarından biri olan "...Lavra'da keşişler bazı yıllardaki şartlara göre şu an daha parlak bir durumdadır. Sultanın hâkimiyetindeki düzenin süreceğine inanıyorlar. İhtilâl

¹⁰¹ Uçarol, a.g.e. 150.

¹⁰² Aynı eser, 153-154.

¹⁰³ BOA.HAT.297/17659, 28 Rebiü'l-ahir 1246 – 16 Ekim 1830. Ayrıca 1830 ile 1850 arasında asayiş ile ilgili belgelerin azlığı bu düşüncemizi doğrular niteliktedir. Diğer taraftan bu zaman diliminde yarımadayı ziyaret eden Curzon da benzer tespitlerde bulunmuştu. Bkz. Curzon, a.g.e. 368. Bununla birlikte Aynaroz'un da içinde bulunduğu Ege sularında asayiş olayları hiçbir dönemde tamamen son bulmamıştır. 19. yüzyılın başlarında başlayan korsan ve eşkıyalık faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar sürmüştür. Bkz. BOA.HAT.570/2792, 29 Şevval 1246 - 12 Nisan 1831, BOA.TFR.IA.23/2206 -4, 10 Şubat 1320 – 23 Şubat 1905, BOA.BEO.2946/220919, 4 Ramazan 1324 – 11 Kasım 1906

sırasında yaşadıkları ızdırabın yaralarını sarmak için çabalyorlar. Birlik beraberlik havası güçlenme yolunda...” şeklinde tespitlerde bulunmuştu.¹⁰⁴

Ancak, 19.yüzyıl, bazı fikir akımlarının Balkan coğrafyasını kasıp kavurduğu ve buna paralel olarak Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra teşkilatı ile müesseselerinin örgütlenme yapılarını tekrar gözden geçirme zorunluluğunu hissettiği bir asırdı. İmparatorluk en kapsamlı modernleşme hamlesine hazırlanıyordu. Tüm taşra birimlerinin bu arada Aynaroz Manastırlarının bu değişimden etkilenmesi kaçınılmazdı.

3.5. TANZİMAT DÜZENLEMELERİ VE AYNARUZ MANASTIRLARI

Aynaroz'un Osmanlı hâkimiyetine alındığı 15.yüzyıldan bu yüzyıla kadar geçen dört asırlık sürede, Kutsal Dağ'ın keşişleri kendilerini devlet ile karşı karşıya getirecek ciddi bir toplumsal hadise yaşamamışlardı.¹⁰⁵ Ancak 19. yüzyıl Aynaroz ruhbanları için iyi başlamamıştı. Fransa'da gerçekleşen ihtilalin fikirlerinin Balkan topraklarına ulaşması uzun sürmedi. Milliyetçi düşüncelerin ve milliyet bilincinin dünyayı özellikle de Balkan milletlerini etkisi altına aldığı bir çağda, neredeyse her Balkan milletinden rahiplerin bulunduğu Aynaroz'un etkilenmemesi mümkün görünmüyordu.

Diğer taraftan Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasından sonra bir büyük güç, bu coğrafyada etkisini giderek artıracaktı. Ortodoks kimliğini politikasının ana unsuru haline getiren Rusya'nın Ortodoksluğun mukaddes beldesi addedilen Aynaroz ile ilgilenmemesi düşünülemezdi.

Kuvvetli ve modern bir ordu kurmak, mali disiplini sağlamak, taşrada bozulan otoriteyi yeniden tesis etmek ve büyük güçlerin Osmanlı içişlerine müdahalesinin önünü almak 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun temel uğraşları olacaktı. Bunun için merkezden başlayarak taşraya kadar uzanan idari, adlî, hukukî ve ekonomik bir reformu hayata geçirmek gerekiyordu.¹⁰⁶ Askeri alanda başlayan modernleşme çabaları çeşitli deneyimler ile önemli bir bilgi birikimine sahip olmuş ve zamanla devlet teşkilatının merkezinde ve taşrasında bulunan unsurları üzerinde de reform yapılması gerekliliği hissedilmişti.

¹⁰⁴ Curzon, *a.g.e.* 368

¹⁰⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgelerde, Mora İsyanı'na kadar Aynaroz ruhbanlarının Osmanlı Devleti'ne karşı doğrudan ya da dolaylı olarak katıldıkları bir toplumsal harekete dair bir belgeye rastlanmamıştır.

¹⁰⁶ Mali merkeziyetçilikle ilgili amaçlar için bkz. İncalcık, H.(1964). “Tanzimat'ın Uygulanması Ve Sosyal Tepkileri”. *Bellekten*, XXVIII, Ankara, 629 .

Kısacası, ruhbanları 19.yüzyılın yeni ve çetin şartları ile buna bir tepki olarak ortaya çıkan Osmanlı modernleşmesi ve onun bir neticesi olan taşra idaresi düzenlemeleri bekliyordu. Ruhbanlar yeni yüzyılda yeni bir döneme giriyorlardı. Bu dönemin Osmanlı'daki ismi *Tanzimat*'tı.

3.5.1. Tanzimat Düzeninin Aynaroz'da Uygulanmaya Başlanması

Tanzimat reformcuları, bir taraftan devlet teşkilatını ve kurumların işleyişini merkezileştirmeye çalışırken diğer taraftan halkı bireysel özgürlükler yönünden geliştirmeye çalışmışlardır. Osmanlılık fikri de bu noktadan hareket etmiştir. Farklı etnik, din ve mezheplere mensup ancak duygu yönünden kaynaşmış bir Osmanlı toplumu vücuda getirilmesi öngörülüyordu. Bilhassa gayrimüslim tebaanın devlet yönetimine iştirakleri ve sosyal ve hukukî alandaki durumlarının iyileştirilmesi ile devlete olan sadakat duygularının güçlendirileceği düşünülüyordu.¹⁰⁷

Bütün Osmanlı toplumunun sosyal ve hukukî yönden eşit hale getirilmesinin özellikle Müslümanlar ile gayrimüslimlerin bir arada yaşadıkları yerlerin ahalisi üzerinde daha etkili olduğunu söyleyebiliriz. Ancak, Aynaroz gibi sadece gayrimüslimlerin hatta sadece ruhbanların meskûn olduğu bir mahalde Tanzimat'ın esasları nasıl bir etki uyandırmıştı?

Aynaroz Manastırlarında yaşayan ruhbanlar, asırlardır bir takım özel haklara sahiptiler. Tanzimat'ın vergi adaleti ve mahkemelerde öngördüğü eşitliği onların ilgisini çekmeyebilirdi. Zira ruhbanlar, sahip oldukları imtiyazları gereği pek çok vergiden muaftılar ve cemaatleri içindeki hukukî meselelerini ruhbanlardan oluşan Lonca Heyeti ve onu aşan durumlarda ise patrikhane marifetiyle görüyorlardı. Bu nedenle dinî özgürlükler ile ilgili çeşitli haklar öngören Tanzimat Döneminin ikinci aşaması olan Islahat Fermanı ruhbanların dikkatini daha çok celbedecekti. Nitekim Hristiyan mabetlerinin inşası ve tamirâtı ile ilgili hususlar Aynaroz Manastırları keşişlerinin ilgi alanıydı.¹⁰⁸

Her ne kadar keşişler, sosyal ve gündelik yaşamlarında Tanzimat ile girilen dönemin etkilerini hissetmemiş olsalar da Tanzimat çağında devletin mülki idaresi yeniden ele

¹⁰⁷ Eser, Ü. (2010). "Millet Sisteminin Tarihi Arka Planı: Gayrimüslim Cemaatler İçin Özerk Bir Alan". *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (24), 211.

¹⁰⁸ Aynaroz ruhbanlarının inşaat ve tamirat işlemleri ile ilgili Osmanlı resmî makamlarına başvuruları için bkz. BOA.ŞD.2521/1 -5, 4 Şaban 1304- 28 Nisan 1887, BOA.BEO.13/911-9, 3 Cemaziye'l-ahir 1309 - 4 Ocak 1892, BOA.Y.PRK.ZB, 11/117-1, 29 Zi'l-hicce 1310 - 14 Temmuz 1893, BOA.BEO.579/43398-2, 19 Şaban1312 - 15 Şubat 1895

alındı. Bu, merkez teşkilatında ve onun taşraya uzanan birimlerinde bir takım düzenlemeler yapılacağı anlamına gelmekteydi. Tanzimat'ın öngördüğü uygulamalar 1840 yılından itibaren hayata geçirilmeye başlandı.¹⁰⁹ Ardından taşra idaresinde 1841-1842, 1849, 1852, 1858 düzenlemeleri yapıldı.¹¹⁰

İmparatorluğun her yerindeki ahali bu uygulamalardan aynı anda haberdar olmadı. Devlet, her kesimin bu yeni düzenin şartlarından haberdar olması için çeşitli tedbirler almıştı. Bu amaçla, Gülhane Hattı'nın, evvela sancak merkezlerinde şehrin büyük meydanında bütün ileri gelenlerle halk önünde büyük merasimler tertip edilerek okunması ve sonra kazalara ve kasabalara birer birer gönderilip "*büyük ve küçük umum ahali ve reayaya anlatarak*" açıklanması istendi.¹¹¹ Bilhassa taşrada Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun yanlış okunup yanlış yorumlanmasından, bir memnuniyetsizliğe ya da bir isyana sebebiyet vermesinden endişe duyulmuştu.¹¹²

Buna rağmen taşra ahali bu uygulamaları bürokratik işlemleri sırasında ve lüzumu hissedildiği anda öğrendi. Bu bakımdan Tanzimat'ın tatbiki imparatorluğun farklı coğrafyalarında farklı bir seyir takip etti. Söz gelimi Aynaroz, bu yeni dönemin şartlarından oldukça geç haberdar edilen beldeler arasındaydı. Nitekim Aynaroz'da yasaklı maddeler ve liman tezkireleri ile ilgili bürokratik işlemler sırasında ruhbanlara yeni dönemin usul ve kaidelerinin hatırlatılması lüzumu hissedilmişti. Böylece, Tanzimat'ın ilanından on iki yıl sonra- "*...Tanzimat-ı Hayriyye Hatt-ı Hümayûnu suret-i müinifesinin dahi lisan-ı Rumî'ye tercüme ettirilerek* (Aynaroz'a) *gönderilmesi...*" talep edilmişti.¹¹³

Tanzimat dönemi boyunca devlet teşkilatı ile ilgili düzenlemeler devam etti. Yapılan her düzenlemeden bürokrasinin ve ahalinin haberdar olmasına büyük önem atfediliyordu. Önce bürokrat sınıfın temsilcisi olan memurların bilgilendirilmesi sağlanacaktı. Bunun için basın-yayın gibi yeni dönemin gelişen şartlarından istifade edildi. Osmanlı ülkesinin her yerinde "*...bin beş yüz guruştan daha ziyade maaş alan ...*" memurların Takvim-i Vakayî gazetesini alması zorunlu tutulacaktı. Bu çerçevede Aynaroz Kaymakamlığı'ndan gazete

¹⁰⁹ Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal Ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 192. ve Efe, A. (2009). "Tanzimat'ın Eyalet Reformları 1840-1864: Silistre Örneği". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 6 (22), 91.

¹¹⁰ Önen, N., Reyhan, C. (2011). *Mülkten Ülkeye -Türkiye'de Taşra İdaresi'nin Dönüşümü (1839 – 1929)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 132-148.

¹¹¹ Akyıldız, A. (2011). "Tanzimat". *İslam Ansiklopedisi*. 40, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 3. ve İnalçık, H. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum Ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları – İncelemeler*. (İkinci Baskı). İstanbul: Eren Yayınları, 361.

¹¹² İnalçık, 1964, 624-625.

¹¹³ BOA.A.MKT.NZD.36/18-2, 6 Şevval 1267 – 4 Ağustos 1851

alacak memurların listesi Maliye Nezareti'ne iletildi.¹¹⁴ Yeni dönemin icraî kararları bu gazetede ilan edildiğinden bu uygulama ile reformlar merkezden taşranın en ücra köşelerine kadar ulaşacak ve ahali bu yeni dönemin şartlarını daha iyi kavrayacaktı.

3.5.2. Tanzimat ve Aynaroz Mülki İdaresi

Tanzimat'tan önce Aynaroz, neredeyse dört asır kadar voyvodalıkla ile idare edilmiştir. Tanzimat'ın ilanı ile birlikte Tanzimat'ın ilk uygulaması olan “muhasıllık” Aynaroz'da uygulanmaya başlandı. Ardından bunu, daha yeni uygulamalar olsan müdürlük ve kaymakamlık usulleri takip etti.

3.5.2.1. Voyvodalık Dönemi

1430'da Selanik Türkler tarafından fethedilince Aynaroz'un idaresi de Osmanlı'ya geçmiştir. Osmanlı yönetiminde iken Aynaroz, uzun zaman “*Aynaroz Zabiti*” ya da daha çok kullanılan “*Aynaroz Voyvodası*” namı ile Bostancı Hasekilerinden biri tarafından idare edilmiştir.¹¹⁵

Aynaroz'a yapılan voyvoda atamaları Bostancı Ocağı içinden “...*ba-irade-i seniyye...*” yani padişah izni ve onayı ile gerçekleşirdi.¹¹⁶ Manastır ahalisinin meseleleri bu ocak tarafından rüyet edildiği gibi,¹¹⁷ rahiplerin talep ve şikâyetleri dahi “...*Bostancıbaşı tarafından bi'l-istida...*” üst makamlara iletilir¹¹⁸ ve ruhbanlar daima “...*hıfz-ı himaye...*” görürlerdi.¹¹⁹

Görevini layıkı ile yerine getiren voyvodalar kadar, vazifesinde ihmal gösteren hatta devlete ihanet içerisinde olan voyvodalar da olmuştu. 19. yüzyıl başlarında görev yapan Halil Haseki bunlardan biriydi. Mora İsyanı sırasında merkezi hükümeti gereği gibi bilgilendirmediği ve izin almadan görev yerini terk ederek Dersaadet'e gittiği için

¹¹⁴ BOA.A.MKT.MHM.335/78-1, 27 Muharrem 1282 – 22 Haziran 1865

¹¹⁵ Evliya Çelebi Aynaroz ruhbanlarını kastederek; “*bunların hâkimleri hala kanun-ı padişahi üzre Asitane-i Saadet'te Bostancıbaşı olup bir hasekisi gelüp zabt eder.*” diyerek Bostancıocağı'na bağlı kişiler tarafından idare edildiğini rivayet etmiştir. Bkz. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 2003, 45. ve *Türk Ansiklopedisi*. (1971). “Aynaroz”. IV, Milli Eğitim Basımevi Yayınları, 392 Ayrıca bkz. BOA.HAT.918/39974-B, 29 Zi'l-hicce 1239 - 25 Ağustos 1824

¹¹⁶ BOA.HAT.863/38512, 11 Cemaziye'l-ahir 1237 - 5 Mart 1822

¹¹⁷ BOA.HAT.918/39974-B, 29 Zi'l-hicce 1239 - 25 Ağustos 1824

¹¹⁸ BOA.HAT.619/30531-1, Evail-i Muharrem 1229 – Aralık 1813

¹¹⁹ BOA.HAT.918/39974.C-3, 3 Kanun-i sanî 1239 – 15 Ocak 1825

görevinden azledilmiş hatta cezaya duçar olmuştu.¹²⁰ Yerine, yine “...*Bostaniyan Hassa Ocağı’ndan Hasan Haseki...*” getirilmişti.¹²¹

Uzun asırlar boyunca Bostancı Ocağı’ndan gönderilen voyvodalar marifetiyle idare edilen Aynaroz ruhbanları bu süre içinde asırlardır devam eden imtiyazlarını genişletmişler ve padişahların çeşitli ihsanlarına nail olmuşlardı. Aynaroz rahiplerinin değişik vesileler ile Aynaroz ya da Selanik’te bulunan mülki idare temsilcilerine vermiş oldukları arzuhallerinde geçen; “*müteal (yüce) hazretlerinin ihsan eylediği sadaka ve keremi ile geçindiğimiz malum-ı beyandır...*” şeklindeki ifadeler bu durumu teyit etmektedir.¹²² Aynaroz keşişleri ve Devlet-i Aliyye arasındaki bu iyi ilişkiler belirttiğimiz üzere devam ediyorken ve ruhbanlar kendileri için tespit edilen “...*vergülerini verip asude-i neşin-i rahat ve vazife-i zimmeleri olan...* padişaha hizmet ve dua işleri ile meşgul iken...*Rum fesadı (Rum isyanı) ...*” nedeniyle bu tablo bozuldu.¹²³

1826’da Edirne Bostancı Ocağı kapatılınca ocağın sorumluluğunda olan beldeler diğer kurumlara devredilmiştir. Tanzimat’tan önce gerçekleşen bu değişiklik ile Aynaroz yarımadası, “...*Darbhane-i Amire’den müstakil voyvoda tayini ile idare ...*”olundu ve bu durum Tanzimat’ın ilanı ile gerçekleşecek yeni düzenlemelere kadar bu şekilde devam etti.¹²⁴ Aynaroz, Selanik’in sınırları içinde bir kaza idi ancak imtiyazları gereği, mülki idarede Selanik’e değil, doğrudan Dersaadet’e bağlıydı. Böylece, Aynaroz’un İstanbul’da doğrudan bağlı olduğu kurum olan Bostancı Ocağı’nın yerini *Darbhane-i Amire* almış, bağlı olduğu kurum dışında Aynaroz statüsünde bir değişiklik yaşanmamıştı.

3.5.2.2. Muhassıllık Dönemi

1840 yılı Tanzimat yeniliklerinin artık taşrada uygulanmaya başlandığı yıldır.¹²⁵ 1840 yılında idari alanda yapılan reformla valilerin nüfuz ve yetkileri azaltıldı.¹²⁶ Diğer taraftan Mart 1840 tarihinden itibaren Anadolu, Rumeli ve Adalarda uygulamaya giren *Muhassıllık Teşkilatı*, Tanzimat’ın da ilk uygulamasıydı. Dolayısıyla ilk kez taşra teşkilatına getirdiği düzenlemelerle Tanzimat’ın uygulamaya girdiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Muhassıllık, mali açıdan olduğu kadar, idari açıdan da radikal bir dönüşümü ifade

¹²⁰ BOA.HAT.928/40217.C.-1, 17 Rebiü’lahir 1237 – 21 Ocak 1822 ve BOA.HAT.863/38512, 11 Cemaziye’l-ahir 1237 - 5 Mart 1822

¹²¹ BOA.HAT.863/38512, 11 Cemaziye’l-ahir 1237 - 5 Mart 1822

¹²² BOA.HAT.918/39974-B, 29 Zi’l-hicce 1239 - 25 Ağustos 1824

¹²³ BOA.HAT.918/39974.C-3, 3 Kanun-i sanî 1239 – 15 Ocak 1825

¹²⁴ BOA.BEO.2342/175604-2, 25 Safer 1319 – 3 Haziran 1901

¹²⁵ Çadırcı, 1997, 192.

¹²⁶ Doğan, C. (2014). “Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkezîyetçi Bürokratik Yapısının Kurulması ve Karşılaşılan Bazı Güçlükler”. *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (33), 60.

etmekteydi. Zira taşrada vali tarafından kullanılan idari, mali ve askeri yetkilerin farklı kişi ve kurumlara devri söz konusuydu.¹²⁷

Ülke genelinde muhassıllık uygulaması istenilen mali sonuçları vermediğinden bu düzenlemeden kısa zaman içinde vazgeçildi.¹²⁸ Kazaların idaresi artık muhassıllardan kaza müdürlerine geçecekti.¹²⁹ Voyvodalıktan müdürlük uygulamasına geçerken, muhassıllığın (zayıf bir rivayet dışında) Aynaroz'da tatbikine dair bir bulguya rastlanmamıştır.¹³⁰

3.5.2.3. Müdürlük Dönemi

Tanzimat modernleşmesinin taşra idaresi için öngördüğü ilk ve büyük reformu 1842 düzenlemesidir. Bu tarihe kadar adlî bir birim olarak kabul edilen kaza bu düzenleme ile idarî bir birim hüviyetini kazanmıştı.¹³¹ Diğer önemli bir gelişme de kazaların idaresinin artık muhassıllardan alınarak kaza müdürlerine devredilmesiydi. Yukarıda belirttiğimiz üzere, muhassıllık uygulamasının bekleneni verememesi böyle bir değişikliğe gidilmesine neden olmuştu.¹³²

Taşra idaresinde 1842'de geçilen kaza müdürlüğü uygulaması birkaç yıl içinde Aynaroz'da tatbik edilmeye başlandı. Bu Aynaroz idaresi için çok önemli bir gelişme idi. Tarihi imtiyazları nedeni ile imparatorluğun özerk bölgeleri olan eyalât-ı mümtaze arasında olduğu zannedilen, ancak resmî kayıtlarda mümtaz eyaletler arasında sayılmayan, özerkliğini fiili anlamda devam ettiren Aynaroz için önemli kırılmayı ifade etmekteydi. Zira neredeyse dört asır boyunca voyvodalar ile yönetilen Aynaroz, Tanzimat ile başlayan Osmanlı taşra idaresinin dönüşümündeki yeni formuna dâhil oluyordu. Oysaki bu dönemde

¹²⁷ Efe, a.g.m. 91.

¹²⁸ Akyıldız, 2015, 74. ve Çadırcı, 1997, 210.

¹²⁹ Çadırcı, M. (1989a). "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)". *Bellekten*, LIII (206), Ankara: TTK Yayınları, 247.

¹³⁰ Aynaroz'da muhassıllık uygulamasının tatbikine dair tek bulgu ruhbanların merkezi hükümete hitaben hazırlamış oldukları bir mahzarda geçen ifadedir. Bu ifadeye göre ruhbanlar Osmanlı hâkimiyetini kabul ettikleri dönemden Tanzimat'a kadar olan sürcü özetlerken "...Tanzimat-ı Hayriye icrasından sonra bir muhassılın taht-ı idaresine..." verildiklerini ifade etmişlerdir. Bkz. BOA.ŞD.MLK.2003/2 12 Şubat 1283- 24 Şubat 1868; Fakat Aynaroz'un vergi imtiyazları ile ilgili Babialî Evrak Odası tarafından Sadaret'e gönderilen bir belgede ruhbanların sorumluluğunun Darbhane-i Amire'ye geçmesinden sonra yarımadanın "Darbhane-i Amire'den müstakil voyvoda tayini ile idare ..." olunageldiği belirtilmektedir. Bkz. BOA.BEO.2342/175604-2, 25 Safer 1319 – 3 Haziran 1901. Biz Aynaroz idaresinin dört asır voyvodalık ile idare edildiğini, ardından Tanzimat'ın taşra reformları ile birlikte burada müdürlük ve kaymakamlık uygulamalarına geçildiğini düşünüyoruz.

¹³¹ Çadırcı, M. (2000). *Tanzimat'tan Sonra Merkez- Yerel Yönetim İlişkileri*. Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri, Ankara: TODAİE Yayınları, 24. Çadırcı, 1989, 237-238. ve Baykara, T. (2002). "Kaza". *İslam Ansiklopedisi*, 25, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 120.

¹³² Torun, S. F. (2012). "Osmanlı Taşra İdaresi'nin Yeniden Yapılanma Süreci (1842-1876)". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (32), 88.

halâ varlığını devam ettiren mümtaz eyaletler taşra idaresinde gerçekleşen düzenlemelerin dışında tutulmuş, özel yönetimleri devam ettirilmişti.¹³³ Voyvodalık daha çok özel yönetimli eyaletlerin sahip olduğu özelliklerdendi ve bu uygulama ile bundan bir kopuş gerçekleşmiş oldu.¹³⁴

Aynaroz Kazası'na müdür olarak atan ilk kişi *Trabzon Aşiretler Müdürü Zekî Bey*'di. Atamanın gerçekleştiği 1844 yılının Ekim ayı itibariyle Aynaroz Kazası'nda müdürlük dönemi başlamış oluyordu. Zeki Bey, Aynaroz'a gitmesi için maaşının bin beş yüz guruştan iki bin guruşa artırılmasına dâir talepte bulunmuştu.¹³⁵

1848 yılında gerçekleşen müdür değişimi ile alakalı bir belge, Aynaroz Kazası'na yapılan müdür atamalarında, gerek kaza ahalisinin gerekse mülki idare ve merkezi hükümet temsilcilerinin hassasiyetlerini görmemiz açısından oldukça önem arz etmektedir. Aynaroz'a müdür olarak atanan Süleyman Ağa'nın 1848 yılında gerçekleşen vefatı ile Aynaroz müdürlüğü boşalmıştı. Selanik Valisi boşalan müdürlük makamına eski Divan-ı Hümayûn hocalarından Zeki Bey'i bir buyruldu ile vekâleten atadı. Konu ile alakalı olarak da merkezi hükümeti bilgilendirmek için bir yazı göndermişti.¹³⁶

Esasen, Meclis-i Valâ'da kararlaştırılan düzenlemeye göre (1842 *Düzenlemesi*) kaza müdürlerinin seçilmiş olması öngörülüyordu. Kazalarda eşraf ya da vücûh tabir edilen ileri gelenlerin kendi aralarından seçtikleri bir kişi, padişah tarafından kaza müdürü olarak tayin edilecekti.¹³⁷ Aynaroz'da sadece ruhbanlar yaşadığından bunu yapmak mümkün görünmüyordu. Ancak buna rağmen Selanik Vali'sinin vekil tayin etmesi hem Aynaroz'un imtiyazlar ile şekillenen kadim usullerine hem de Tanzimat dönemi taşrada idaresinin ilkelerine aykırı görünüyordu. Nitekim Selanik Valisi'nin vekil tayini ile alakalı yazısını inceleyen *Maliye Nazırı Nafiz Bey*, her ne kadar Vali Hazretleri tarafından bir müdür intihap edilmiş olsa da Aynaroz ahalisinin tamamının gayrimüslimlerden oluşması nedeni ile "...bu makule kaza müdirlikleri Meclis-i Valâ-i Ahkam-ı Adliye'de olageldiğinden..." meselenin bu meclise havale edilmesinin daha uygun olacağına dair kanaat belirtmişti.¹³⁸

¹³³ Ekinci, E. B. (2008). "Osmanlı İdaresinde Adem-i Merkeziyet Ve İmtiyazlı Eyaletler". *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, (6), 24-25.

¹³⁴ Aynı eser, 13.

¹³⁵ BOA.A.MKT.17/11-1, 23 *Ramazan 1260 - 12 Ekim 1844*, Kaza müdürlüğü uygulamasının başladığı 1842 yılından, ilk müdür atamasının gerçekleştiği 1844 tarihine kadar olan dönemde Başbakanlık Osmanlı Arşivi kayıtlarında Aynaroz'da kaza müdürüne delalet eden bir belgeye rastlayamadık. Bu nedenle Aynaroz'da kaza müdürlüğü uygulamasının 1844 yılından itibaren başladığını düşünüyoruz.

¹³⁶ BOA.A.MKT.121/97-1, 16 *Şaban 1264 - 18 Temmuz 1848*

¹³⁷ Önen ve Reyhan, a.g.e. 237-238.

¹³⁸ BOA.A.MKT.121/97-1, 16 *Şaban 1264 - 18 Temmuz 1848*

Bu gelişmeler üzerine, Aynaroz'da bulunan yirmi manastırının temsilci ruhbanları müştereken bir mahzar hazırlayarak Dersaadet'te bulunan vekilleri ile atama sürecine müdahale etmişlerdi. Mahzarda, Zeki Efendi'nin atama şeklinin ellerinde bulunan "*ferman-ı alîye mugayir ve Tanzimat-ı Hayriye'ye muhalif...*" olduğunu iddia ediyorlardı¹³⁹ ve ruhbanlar düşüncelerinde haklı görünüyorlardı. Zira kadim usuller gereği, Aynaroz idarecileri (voyvodaları) doğrudan İstanbul'dan atanıyordu. Tanzimat'ın değişen taşra idaresinde, müdürlerin kaza ahali tarafından seçilip padişah tarafından onaylanması gerekirdi. Selanik Valisi, Aynaroz'un Osmanlı taşrasının diğer kaza birimlerinde olmayan sıra dışı özellikleri nedeniyle inisiyatif alıp böyle bir görevlendirme yapmış olmalıydı.

1849 yılındaki düzenlemede önceki düzenlemelerdeki bu tür belirsizlikler daha açık hükümler ile izah edilmişti. 1849 yılındaki Eyalet Meclisleri Talimatnamesi'nin 64. maddesinde istifa ile görevden ayrılma ya da şikâyet olması durumunda suç mahkeme tarafından sabitlenmediği müddetçe bir kaza müdürü, vali tarafından görevden alınamayacaktı. Tayini gerekenler ise gereği üzerine merkezi hükümet tarafından yeni görev yerlerine atanacaklardı. Talimatnamenin 65.maddesinde ise, başka bir yere tayin olan kaza müdürlerinin yerlerine uygun bir vekil atanması öngörülüyordu. Bu durumda halkın da onay verdiği birisi daha sonra müdür olarak seçilecekti. Halkın o bölgeden birinin müdür olmasını istememesi halinde, maaşı vergilere eklenmek üzere merkezden bir müdür atanması istenebilecekti.¹⁴⁰

"...Diğer taraftan ruhbanlar "*...Zeki Bey'in kendüsüne tahsis kılınan maaşdan ziyade almak davasında ve ahali-i rahiban taifesiyle dahi hüsn-i imtizaç edemediğinden...*" şikâyetçiydiler. Çünkü "*...Zeki Efendi, cezire-i merkumede eğlenmeyerek ekser-i evkatta çiftliğinde oturmakta...*" idi.¹⁴¹ Görülüyor ki keşişlerin Aynaroz müdürlerinden en baştaki beklentileri, müdürlerin yarımada şartlarına uyum sağlaması ve ruhbanlar ile iyi bir iletişim kurabilmesiydi. Yarımada oturup keşişlerin meseleleri ile meşgul olmak yerine, Selanik'teki çiftliğinde zaman geçiren bir idarecinin Aynaroz maslahatına vakıf olabileceğine inanmıyorlardı.

Konunun dikkate değer bir başka yönü de Aynaroz keşişlerinin Dersaadet'te "*...bulunan vekilleri tarafından verilen rumü'l-ibare (Rumca) bir kıt'a mahzar...*"ın

¹³⁹ BOA.İ.MVL.139/3824, 15 Cemaziyel'evvel 1265 - 8 Nisan 1849

¹⁴⁰ Torun, S. Fatih. (2005). *Tanzimat'tan Meşrutiyete Türkiye'de Kaza Yönetimi (1842-1876)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 46.

¹⁴¹ BOA.İ.MVL.139/3824, 15 Cemaziyel'evvel 1265 - 8 Nisan 1849

Aynaroz müdürlüğü ve Selanik Valiliği makamları atlanarak doğrudan İstanbul'da bulunan merkezi hükümet temsilcilerine verilmiş olmasıdır. Anlaşıldığı üzere ruhbanlar, Mora isyanından sonra sınırlandırılan bazı ayrıcalıklarını geri almışlar ve merkezi hükümetle olan ilişkilerinde normalleşme sağlamışlardı. Zira ruhbanlar, İstanbul'da bulunan iki vekilleri sayesinde meselelerini merkezi hükümet temsilcilerine doğrudan ulaştırma imkânına sahiptiler. Bu, onlara imparatorluk merkezinde seslerini daha güçlü biçimde duyurmalarına imkân sağlayan bir imtiyaz idi. Nitekim bu mesele de vekillerin girişimleri sayesinde Meclis-i Valâ'da mütalaa edilmiş ve ruhbanlar haklı görülmüştü.¹⁴²

Aynaroz tüm Hristiyan âlemince mukaddes addedilen bir belde, bilhassa Ortodokslar için bir "...mahal-i ziyaretgâh... hatta... Avrupa beğzadelerinin gelüp gezdikleri ..." önemli bir yerdi.¹⁴³ Ehemmiyeti, zamanla merkezi hükümet temsilcileri tarafından daha iyi anlaşılacaktı. Burada Zeki Efendi gibi Aynaroz müdürlüğü görevinde bulunmuş ancak "... bir gûne faidemend olamayarak..." zaman geçirmiş bir müdüre tahammül edilmedi.¹⁴⁴

Yarımada sakinleri vekilleri marifetiyle sunmuş oldukları mahzarda, Aynaroz Karantina Müdürü Sadık Efendi'nin Aynaroz müdürü olarak atanmasını talep etmişlerse de Meclis-i Valâ'da Sadık Efendi'nin vasıfları müdürlük için yeterli görülmemişti. Nisan 1849'da Meclis-i Valâ tarafından Ahmet Şükrü Efendi'nin Aynaroz müdürü olarak atandığına dair Selanik Valisi Hıfzı Paşa'ya ve Maliye Nezareti'ne yazı gönderilmişti.¹⁴⁵ Ancak bazı uygunsuz davranışları tespit edilen yeni müdür bu görevde fazla kalamadı ve birkaç ay sonra yine aynı meclis tarafından azledildi.¹⁴⁶

3.5.2.4. Aynaroz'un Kaza Hükmüne Alınması Ve Kaymakam Atanması

Osmanlı taşra idaresinde kaza müdürlüğü uygulaması 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra kazaların mülki amiri kaymakamdı.¹⁴⁷ Aynaroz Kazası için müdürlük uygulaması bu kadar uzun sürmedi. Aynaroz'a yapılan müdür atamalarından istenilen memnuniyetin sağlanamaması uygulamanın merkezi hükümet temsilcileri tarafından sorgulanmasına neden oldu ve Aynaroz'a biraz daha fazla maaş ile ehil bir kaymakamın atanmasına karar kılındı. Sofya eski kaymakamı ve aynı zamanda

¹⁴² Aynı belge

¹⁴³ BOA.A.DVN.9/31, 29 Zilhicce 1260 - 9 Ocak 1845

¹⁴⁴ BOA.A.MKT.119/95-1, 6 Cemaziye'l-evvel 1264 - 10 Nisan 1848

¹⁴⁵ BOA.A.MKT.191/22-1, 22 Cemaziye'l-evvel 1265 - 15 Nisan 1849, Ahmet Şükrü Efendi uzunca bir süre herhangi bir göreve atanmayacak ve sefaletle düşecek, tekrar başka bir mahalde görevlendirilmeyi talep edecektir. Bkz. BOA.A.MKT.NZD.45/9-2, 1 Muharrem 1268 - 27 Ekim 1851

¹⁴⁶ BOA.A.MKT.238/45-1, 29 Zilhice 1265 - 15 Kasım 1849

¹⁴⁷ Önen ve Reyhan, a.g.e. 177.

Meclis-i Muhasebe-i Maliye Azası olan Yanyalı Şakir Bey Aynaroz'a atanan ilk kaymakam olma unvanını elde etti.¹⁴⁸ Böylece, daha evvel voyvodalık ve müdürlük ile idare edilen Aynaroz'da kaymakamlık devri başlamış bulunuyordu.

Kaymakam Şakir Bey oldukça yüksek meblağda maaş alan vasıflı bir idareciydi. Yüksek maaş ile bir kaymakam atanması ihtiyacı bu dönemde Aynaroz'da asayişin tekrar bozulmasının bir sonucuydu. Devlet bu maaş ise büyük ölçüde ruhbanlar tarafından karşılanıyor ve Aynaroz'dan alınan yıllık maktu' vergiye ilave ediliyordu.¹⁴⁹ Yaklaşık iki yıl görevde kaldıktan sonra “...*oranın bazı keyfiyat-ı muzırrası* padişahın inayeti ile def edildikten sonra ...*ziyadece maaşı ile tekrar iadesine hacet kalmayacağı*...” düşünülürdü. Aynaroz'daki fesadenin sona ermesi ve asayişin tekrardan sağlanması nedeniyle başarılı bir görev yürüten Şakir Bey'in fazlaca maaş alarak o görevde tutulmasına gerek kalmadığı anlaşılmaktaydı.¹⁵⁰ Aynaroz örneğinden anlaşıldığı üzere Osmanlı Devleti, taşrada idaresi, siyaseti nezaket kazanan idari birimlerine dirayetli idareciler atayarak krizi hafifletme ya da atlatma yoluna gidiyordu. Aynaroz için dirayetli idareciler daha çok kaymakamlar arasından seçildiğinden kazanın idaresi müdürlükten kaymakamlığa dönüştürüldü. Kazada huzur ve asayiş sağlandığında da bu defa kaymakamların yüksek maaş maliyetinden dolayı müdürlüğe dönüş yaşıyordu ve bu hâl birkaç kez tekrar etmişti.

Böylece, Şakir Bey'in hem meclis ağalığı hem de kaymakamlık için maaş almasından kaynaklanan yüksek maliyetinin önüne geçilmiş olunuyordu. Yeni Aynaroz Kaymakamı olarak Meclis-i Valâ'ya ismi teklif edilen kişi “...*oraların ahvaline vakıf, kâmil ashabından ve zaten gözü açık ve dirayetli bezirgandan*...” olan Yümni Efendi idi. Yümni Efendi'nin mecliste sayılan vasıflarında adeta Aynaroz kaymakamında aranan şartlar zikredilmişti. Teklifin içeriğinde bir önceki kaymakam Şakir Bey'in ücretinin dört bin gurusunun Yümni Efendi'ye verilmesi de vardı.¹⁵¹ Neticede, Şakir Bey'in Meclis-i Muhasebe-i Maliye Azalığı görevine devam etmesi Aynaroz kaymakamlığına ise Şerif Yümni Efendi'nin üç bin gurusu maaş ile atanmasına karar verildi.¹⁵²

Ancak, müdürlük döneminden kalan bazı alışkanlıklar kaymakamlık döneminde de devam etmişti. Yümni Efendi'nin Selanik'te ikamet ediyor olması üstelik de dört bin gurusu

¹⁴⁸ BOA.A.MKT.NZD.20/66-1, 7 Safer 1267 – 12 Aralık 1850

¹⁴⁹ BOA.DH.MKT.1535/20-1, 20 Temmuz 1304 – 1 Ağustos 1888

¹⁵⁰ BOA.İ.DH.246/14992, 9 Rebiü'l-evvel 1268 - 2 Ocak 1852

¹⁵¹ BOA.İ.DH.246/14992, 9 Rebiü'l-evvel 1268 - 2 Ocak 1852

¹⁵² BOA.A.MKT.MHM. 42/71-1 ,14 Rebiü'l-evvel 1268 – 7 Ocak 1852 ,Yümni Efendi, Sadrazam'a tebrik yazısı gönderecek kadar merkezi hükümet ile yakın ilişkileri olan biriydi. Bkz. BOA.A.TFŞ.11/89 -1, 25 Şevval 1268 – 12 Ağustos 1852

maaş alıyor olması rahatsızlık uyandırmıştı. Bu nedenle Aynaroz kaymakamlığı, tekrar Aynaroz müdürlüğüne dönüşmüştü.¹⁵³ Maliye Nezareti'nin Meclis-i Valâ'ya verdiği takrirda Aynaroz'un önemine tekrar vurgu yapılıyor “...*tayin olacak müdirin erbab-ı dirayet ve istikametten olması ...*” gerekliliğine dikkat çekiliyor, kaza müdürlüğü maaşının da iki bin guruştan az olamayacağı görüşü beyan ediliyordu. Meclis-i Valâ'da yapılan müzakerede müdür olarak İbrahim Efendi uygun görülmüştü.¹⁵⁴

Aynaroz, Osmanlı imparatorluğu taşrasının diğer kazalarından ayrılan bazı özelliklere sahipti. Burada mülki idareyi temsil eden müdürün yanında ruhani idareyi temsil eden ve yirmi manastırın her birinin birer temsilcisinden oluşan Lonca Heyeti bulunuyordu. Aynaroz'da manastır keşişlerinin ve yarımada ahalisinin meseleleri ile adli vakaları “... *Lonca tabir olunan Aynaroz cemaatinin marifetiyle, müdir tarafından rüyet ve temşiyet kılınması Aynaroz manastırlarına inayet ve ihsan buyrulan imtiyazat-ı kadime ...*” gereği iken, Müdür İbrahim Ağa, bir rahibi Lonca Heyeti'ne haber vermeden kendisi sorgulamış, üstelik sorgu sırasında rahibe işkence etmişti.¹⁵⁵ Bu Aynaroz'un kadim yönetim usullerinin ihlâli anlamına geliyordu. Bu tür durumlarda ruhbanların Dersaadet vekilleri -yine imtiyazlarının bir gereği olarak- olabildiğine çabuk bir şekilde meseleyi doğrudan taht merkezindeki yetkili kurumlara ve kurullara ulaştırıyorlardı. Nitekim bu olayda da böyle oldu. Aynaroz müdürlüğü bir kez daha Meclis-i Valâ'nın gündemi olmuştu. İfadesi alınan müdür İbrahim Ağa hemen görevinden azledildi.¹⁵⁶

Diğer taraftan Aynaroz için ehliyetli bir müdüre ihtiyaç duyulduğu, fakat “...*iki bin guruş olarak bu mikdar maaşla ehliyetli müdir bulunamayacağı*, aslında yarımadanın daha evvel kaymakamlık ile idare olunduğu ifade edildi. Çözüm olarak da geriye kalan bin guruşun da hazineden tamamlanarak üç bin guruş maaşla Aynaroz için kaymakamlık idaresinin tekrar ihya edilmesi gerektiği, Aynaroz idaresinin sorunsuz bir biçimde idare edilmesinin ancak dirayetli bir kaymakam ile mümkün olabileceği görüşü belirtilmişti.¹⁵⁷ Böylece müdürlükten tekrar kaymakamlığa dönülecek ve Aynaroz, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde kaldığı sürece kaymakamlıkla yönetilecektir.

¹⁵³ BOA.İ.MVL.272/10537, 16 Şevval 1269 - 23 Temmuz 1853 Belgede kararın gerekçesi şöyle ifade edilmiştir: “...*kaza-i cezire kaymakamının Selanik'te ikameti baid-i mesafe-i mevkiyesine göre münasip olamayacağı mesalihi dahi mazbut bulunduğu müdirlik ile idaresi münasip görülmüş(tür)...*”

¹⁵⁴ BOA.İ.MVL.272/10537, 16 Şevval 1269 - 23 Temmuz 1853

¹⁵⁵ BOA.İ.MVL.293/11825-1, 21 Cemaziye'l-evvel 1270 - 19 Şubat 1854 ve yine müdür ile Lonca Heyeti arasındaki yönetim ilişkileri için bkz. BOA.A.MKT.MVL.67/28-1. 17 Rebiü'l-ahir 1270 - 17 Ocak 1854

¹⁵⁶ İbrahim Ağa'nın cezası sonradan kesinleşecek, önce dört sene müddetle Girit'e sürgün kararı verilmiş olsa da bu padişah tarafından kâfi görülmeyip kürek cezasına mahkum edilecektir. Bkz. BOA.İ.MLV. 298/12130, 2 Cemaziye'l-ahir 1270 - 2 Mart 1854

¹⁵⁷ BOA.İ.MVL.293/11825-2, 3 Rebi'ü'l-ahir 1270 - 3 Ocak 1854

Ancak belli ki imparatorluğun merkezindeki kurum ve meclisleri temsil eden bürokratlar Aynaroz için en uygun olan usulün arayışı içindeydiler. Son birkaç müdür ve kaymakam atamasında istenilen sonuç alınamamış müdürlük ile kaymakamlık arasında git-gel yaşanmıştı. Şimdilik çözüm, Aynaroz'un statüsünde yapılacak değişiklikte değil Aynaroz'da mülki idareyi temsil eden kişinin liyakatinde aranıyordu. Aynaroz bir idareci için zor bir belde idi. Zira müdürler ya da kaymakamlar buraya ailelerini getiremiyorlardı. İzinleri sınırlıydı ve sadece izin kullandıkları zaman diliminde ailelerini görebiliyorlardı.¹⁵⁸

Bölgenin şartlarını bilip bunu kabullenecek, görevi isteyerek ifa edecek kabiliyetli bir idareci aranıyordu. Son dönemde idareci atamalarında yapılan değişiklikler biraz da bu arayışın neticesi idi. Aynaroz'un tekrar kaymakamlığa tebdili üzerine Ocak 1854'te üç bin guruş maaş ile atanan "...*Dergah-ı Ali Kapucubaşılardan Karaisalu Kaymakamı sabık Yakup Ağa(nın)...*" ataması bu düşüncelerle gerçekleşti.¹⁵⁹

3.5.3. Islahat Fermanı Ve Osmanlı Taşra İdaresine Etkisi

Yakup Ağa, 1857 yılına kadar Aynaroz kaymakamlığı görevini yürüttü.¹⁶⁰ Yakup Ağa'nın kaymakamlığı sırasında imparatorluğu genel siyaseti üzerinde son derece ciddi tesirler uyandıracak gelişmeler yaşanmıştı. İmparatorluk, Kırım Savaşı gibi büyük bir savaştan çıkmıştı. Paris Anlaşması öncesinde gayrimüslimler için geniş özgürlükler içeren Islahat Fermanı ilan edilmişti. Fermanda, gayrimüslim cemaatlerin daha evvel elde etmiş oldukları imtiyazların bir kez daha teyit edildiğinden ve kazanılmış hakların baki kılındığından bahsediliyordu.¹⁶¹

3.5.3.1. Yeni Mabet Yapımı İle İnşaat ve Tamirat İşlemleri

Kilise, havra, manastır gibi gayrimüslim mabetlerinin inşası ve tamiri ile ilgili hususlarda kısıtlamaların kaldırılmış olması, gayrimüslimleri oldukça memnun etmişti.¹⁶² Bilhassa, Aynaroz gibi ahali sadece ruhbanlardan; binaları manastırlardan ibaret olan

¹⁵⁸ BOA.A.MKT.UM.162/10 -1, 13 Zilka'de 1270- 7 Ağustos 1854

¹⁵⁹ BOA.İ.MVL.293/11825-2, 3 Rebi'ü'l-ahir 1270 - 3 Ocak 1854 ve BOA.A.MKT.MVL.67/28-1. 17 Rebiü'l-ahir 1270 – 17 Ocak 1854

¹⁶⁰ BOA.A.MKT.NZD.211/6-1, 27 Cemaziye'l-evvel 1273 – 23 Ocak 1857

¹⁶¹ Gümüş, M. (2008). "*Anayasal Meşrutî Yönetime Medhal: Islahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi*". *Bilgi*, (47), 220-222.

¹⁶² Koyuncu, A. (2014). "Osmanlı Devleti'nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış: Çanakkale Örneği". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, (16), 12. Yıl, 54-55.

beldelerde yaşayan ahalinin belki de en çok ilgisini cezbeden hüküm bu olmalıydı. Zira bazı manastırlar, neredeyse dokuz asırdır ayakta kalmaya çalışıyorlardı. Bu süre içinde haçlı seferleri gibi badireler, yangın ve deprem gibi afetler tecrübe etmişlerdi ve ruhbanların Osmanlı resmî makamlarına müracaatlarına bakılırsa mabetlerin ciddi anlamda bakıma ihtiyacı vardı.¹⁶³

Fermana göre, ahalisi aynı din ve mezhepten olan Aynaroz ve benzeri yerlerin mabet, mektep, hastane gibi binaları için tamir işlemlerine mani olunmayacak ancak yeni baştan inşası lüzumu olur ise bu hükümetin özel iznine tabi olacaktır.¹⁶⁴

Islahat Fermanı'nda gayrimüslimlerin elde etmiş olduğu bir başka kazanım da iç örgütlenme özerkliğinin yazılı hukuk güvencesine alınması ve bu topluluklara statülerini hazırlama yetkilerinin tanınmasıdır. Ferman her topluluğun kendi idare biçimini belirlemesi için bir komisyon kurmasını ve bu komisyonun bir nizamname tasarısı hazırlamasını öngörmüştü. Böylece padişahların tek taraflı bir işlemi ile tanınan dinsel toplulukların özerkliği iki taraflı bir özerklik işlemine dönüşmekteydi.¹⁶⁵

İncelememiz sırasında Islahat Fermanı'ndan Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin hazırlandığı 1877 tarihine uzanan süreçte Aynaroz ruhbanlarına bu hakkın tanındığına dair bir belgeye rastlanılmamıştır. Aynı şekilde, nizamnamenin hazırlanması sırasında teşkil edilen meclisteki görüşmelerde ruhbanları temsilen herhangi bir kişinin yer alıp almadığı meçhuldür. Ancak Tanzimat'tan sonra Osmanlı bürokratlarının taşra idaresinde yaptıkları düzenlemelerden etkilenen ruhbanlar düzenlemelerin yürütmesine müdahil olmuşlardı. Bu hususta manastırların Selanik ve İstanbul'daki vekilleri önemli roller üstlendiler. Manastır temsilcilerinin beraberce hazırladıkları mahzarlar, vekiller vasıtası ile süratle Meclis-i Valâ'ya taşındı ve pek çok defa bu meclisin gündemini teşkil etti. Öyle ki, mecliste önce ruhbanların mahzarı kıraat olunuyor sonra üzerine mütalaa yapılıyordu. Vekillerin bu celselere katılıp katılmadıklarına dair bir malumat olmamakla birlikte, biraz evvel

¹⁶³ Pantaleimon Manastırı temsilcilerinin tamirat ruhsatı için yaptığı başvuru için BOA.ŞD.2521/1 -5, 4 Şaban 1304– 28 Nisan 1887 ve Saray ve Aya Andarya mabetlerinin tamiri için bkz. BOA.DH.MKT.2115/37-1. 26 Cemaziye'l-evvel 1316 – 10 Ekim 1898

¹⁶⁴ Gülsoy, U. (1999). "Islahat Fermanı". *İslam Ansiklopedisi*, 19, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 186.

¹⁶⁵ Nalbant, A. (1997). *Üniter Devlet: Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye*. (Birinci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi yayınları, 151.

bahsettiğimiz usul ile ruhbanların talepleri eksiksiz biçimde meclis üyelerinin malumu olmuştur.¹⁶⁶

3.5.3.2. Sadaka Ve İane Toplama

Islahat Fermanı'nın manastır keşişlerini etkileyen bir diğer yönü de ferman ile ruhban heyetine verilen bağışların ve aidatın tamamen kaldırılmasıdır. Düzenleme, Fener Patrikhanesince menfi karşılanmış lakin köylerdeki halkın memnuniyetine vesile olmuştu.¹⁶⁷ Aynaroz ruhbanları da haliyle bu husustan olumsuz etkilendiler. Nitekim kendilerini “*sadakaya muhtaç fukaralar*” olarak tanımlayan keşişler için bağışlar önemli bir gelir kalemiydi. Manastırlarda iane makbuzları hazırlanır ve zaman zaman Aynaroz dışına çıkan rahipler bağış toplamak için gezerlerdi.¹⁶⁸

Bahsedilen hakların uluslararası bir belgede yer alması verilen imtiyazların uygulanması ile alakalı Osmanlı Devleti resmî makamlarını mesul hale getirmiştir. Artık Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki Hristiyan uyruklar sadece Rusya'nın değil, Paris Anlaşması'nda yer alan bütün büyük devletlerin koruyuculuğu altında olacaktı.¹⁶⁹ Bu durum, Osmanlı hariciyesini elçi ve konsolos müdahaleleri yönünden oldukça meşgul etmiştir. Nitekim *Selanik Hadisesi*'nde küçük meselelerin -şayet meselenin bir tarafında himaye edilen gayrimüslimler var ise- nasıl büyüyebildiği ve ne kadar kolay biçimde diplomatik bir sorun haline gelebildiği acı bir tecrübe ile öğrenilmiştir.¹⁷⁰

Gayimüslimler, Islahat Fermanı'nın ilanından sonra elde ettikleri kazanımlar ve büyük devletlerden gördükleri himaye ile Osmanlı İmparatorluğu içindeki konumlarını kuvvetlendirmişlerdi. Devlet, içerisindeki farklı etnik unsurları hoşnut etmek ve böylece onların sadakat duygularını güçlendirmek suretiyle kendi içinde kaynaşmış ve sorunlardan

¹⁶⁶ Söz gelimi ruhbanların, rahatsızlık duydukları Aynaroz müdürü Zeki Efendi'nin görevinden alınması ile ilgili hazırlanmış oldukları mahzar Meclis-i Vala'da kıraat olunarak görüşülmüştü. Bkz. BOA.İ.MVL.139/3824, 15 Cemaziye'evvel 1265 - 8 Nisan 1849

¹⁶⁷ Engelhardt. (1999). *Tanzimat Ve Türkiye* (Çev. A.Reşad). (Birinci Baskı). İstanbul: Kaknüs Yayınları,139.

¹⁶⁸ Ruhbanların Şarköy'de ve Niğde'de yardım toplamak ile ilgili faaliyetleri iane toplamanın yasak olduğu kendilerine hatırlatılarak engellenmiştir. Şarköy 'deki faaliyetleri için bkz. BOA.DH.MKT.153/42 -1, 3 Teşrin-i evvel 1309 – 25 Aralık 1893 ve Niğde için bkz. BOA.BEO.1490/111699-5, 8 Mayıs 1316 – 21 Mayıs 1900

¹⁶⁹ Sonyel, a.g.m. 649.

¹⁷⁰ Karal, a.g.e. III,98. Müslüman olmak isteyen ve ferace giyen bir kız sahile geldiği anda Rus asıllı bir Amerikan konsolosu tarafından kaçırılmıştı. Olayın duyulması üzerine halk galeyana gelmiş Amerikan konsoloshanesi önüne gelen kalabalık kızın kendilerine teslim edilmemesi üzerine konsolosu öldürmüşlerdi. Olay, Avrupa kamuoyunda büyük bir akis uyandırmış bazı büyük devletler derhal Selanik Limanı'na savaş gemilerini göndermişlerdi. Hadise, ancak konsolosu öldürenlerin idam edilmesi ve Selanik Valisi'nin görevden alınması ile yatışmıştı (1876).

arınmış bir toplum yapısı vücuda getirmek arzusundaydı. Ancak büyük devletlerin azınlık unsurları himayeleri ile bitmek bilmeyen müdahaleleri bu politikanın kontrolünün Osmanlı Devleti'nin elinde kalmasını mümkün kılmıyordu.

Bireysel haklar ve özgürlükler yönünden geliştirilen gayrimüslim cemaatin güçlenen konumuna karşı tedbir için taşra idaresinde bazı düzenlemelere gidilmesi ihtiyacı hissedildi. Osmanlı Taşra İdaresi'nde gerçekleşen 1858 Düzenlemelerinin Islahat Fermanı'nın bir sonucu olduğu bilinmektedir.¹⁷¹ 1858 talimatnamesinde kaza müdürlerinin kazanın her türlü mülkiye, maliye, zabtiye işleri ile mesul oldukları açıkça belirtiliyordu. Kaza dâhilinde asayişin temin etmek, dava ve ihtilafların usulü dairesinde halledilmesini sağlamak kaza müdürünün görevleri arasındaydı. Bundan başka memleketin imarı hususunda büyük mülki amirlere verilmiş olan vazifeler kendilerine de verilmişti.¹⁷² Ancak Aynaroz bu dönemde kaza müdürü ile değil bir kaymakam ile idare edildi. Bu düzenlenmenin dışında tutulması kazanın "...mevaki-i nazikeden ..." yani idaresi nezaket içeren bir belde olmasına ve kaza müdürü maaşı ile bu bölge için ehil bir müdür bulunamayacağına bağlanıyordu.¹⁷³

3.5.4. Osmanlı Taşra İdaresinde Cebel-i Lübnan Etkisi

Avrupalı büyük güçlerinin Osmanlı Devleti'nin mülki yapısı üzerindeki müdahaleleri Islahat Fermanı sonrasında artarak devam etmiştir. Bunun ilk önemli örneği Cebel-i Lübnan idi.¹⁷⁴ Merkez ile bağların gevşek olduğu mümtaz eyaletlerin nasıl içişlerine müdahale konusu edildiği ve bu yerlerin Osmanlı'dan kopuşunun ne deni kolay olduğu Cebel-i Lübnan örneği ile görüldü. Elayât-ı mümtâze üzerinde bir takım düzenlemeler yapılması düşünülmüştü. Amaç, büyük devletlerin müdahalelerine meydan vermeden bu birimler ile merkezin bağlarını güçlendirmektir.¹⁷⁵

Aynaroz, devlet kayıtlarında resmi anlamda eyalat-ı mümtaze içerisinde yer almasa da en azından fiili olarak imtiyazlı bir bölgeydi. BOA arşivinde Aynaroz'un önemine atıf yapan "...mevkice ehemmiyeti bulunmak hasebiyle..."¹⁷⁶ veya "...idarece dahi

¹⁷¹ Efe, a.g.m.105.

¹⁷² Karal, a.g.e. II, 134.

¹⁷³ BOA.İ.MVL.272/10537, 16 Şevval 1269 - 23 Temmuz 1853

¹⁷⁴ Reyhan, C. (2006). "Cebel-i Lübnan Vilayet Nizamnamesi". *Memleket, Siyaset-Yönetim Dergisi*, (1),175.

¹⁷⁵ Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat Ve İdare Tarihi*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Cedit Neşriyat Yayınları, 502.

¹⁷⁶ BOA.İ.MVL.455/20408, 21 Receb 1278 – 22 Ocak 1862, Benzer ifadelerin yer aldığı bir başka belge için bkz. BOA.İ.ŞD.491/22239, 14 Rebü'l-evvel 1280 – 29 Ağustos 1863

*ehemmiyetli mevkiden olmak mülahazesiyle...*¹⁷⁷ gibi ifadelerin daha çok (Islahat Fermanı ve Cebel-i Lübnan) düzenlemelerinden sonraki döneme ait olması tesadüf değildir. Osmanlı bürokratları; dönemin şartları ve politikalarının Aynaroz'un muhtemel müdahale alanı haline getirmesinden tedirgin olmalıydılar.

Tanzimat reformcuları, büyük devletlerin gayrimüslimlerin imtiyazlı konumları üzerinden müdahalelerde bulduklarının farkındaydılar. Bu durum Islahat Fermanı'ndan sonra daha çok hissedilmişti. Yapılması gereken gayrimüslim cemaatlerin konumlarını yasal ve anayasal bir zeminde ele almaktı. Her ne kadar gayrimüslimlerin imtiyazlarının yasal bir güvenceye kavuşacak olsa da bu aynı zamanda imtiyazlı konumun anayasal bir dairede sınırlandırılması, bu hakların esnek biçimde kullanılmasının ve bazı devletler tarafından istismar edilmesinin önüne geçilmesi anlamına gelmekteydi.

1862'de *Rum Patrikliği Nizamnamesi*'nin 1863'te de *Ermeni Patrikliği Nizamnamesi*'nin hazırlanması bu düşüncelerin bir ürünüydü. Diğer taraftan Islahat Fermanı ile öngörülen ruhani meclislere sivil halkın katılması düşüncesi söz konusu nizamnameler ile bir nevi yasalaşmış oluyordu. Nizamname ile sadece patrikhanenin idaresi değil, cemaatin dinî hayatının idaresi de düzenlenmekteydi. Amaç, cismani meclisler ile patriklerin ve patrikhanenin gayrimüslim cemaat üzerindeki dinî otoritesini kırmaktı.¹⁷⁸ Nizamnamede manastırlara da bir bölüm ayrılmıştı. Bu çerçevede Aynaroz Manastırları ile patrikhane arasındaki ilişkilerin ne şekilde yürütüleceği ile ilgili kadim usuller de yasalaşmış oldu. Nizamnamenin yedinci bendi Aynaroz Manastırlarına ayrılmıştı.¹⁷⁹

3.5.5. Eyaletten Vilayet'e Geçiş ve Aynaroz Kazası'nın Selanik'e Bağlanması

Tanzimatçılar, Devlet-i Aliyye'nin 19.yüzyılda karşılaştığı büyük meselelerden yara almadan kurtulabilmesi için belirlenen reformları süratle hayata geçirmek istemişlerdir. Aynı şekilde vilayetlerde devlet otoritesinin yeniden tesis edilebilmesi için ivedilikle taşra idaresini düzene koymak gerekliliği hissedilmiştir. Tanzimatçılar, bütün Osmanlı ülkesi için uygulanabilecek bir örnek bir taşra idaresi modelini çok önemsiyorlardı. *1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi* böyle bir modeldi ve pilot bölge olan Tuna Vilayeti'nde görülen

¹⁷⁷ BOA.DH.MKT.1623/98- 1, 24 Nisan 1305 – 6 Mayıs 1889

¹⁷⁸ Erdem, G. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Hristiyanların Sosyal Ve Dini Hayatları (1856-1876)*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 61, 148. ve Engelhardt, a.g.e. 222.

¹⁷⁹ Erdem, G. a.g.e. 148, 252

başarıdan sonra tüm ülke için Vilayet Nizamnamesi olarak tatbik edilmesine karar verildi. Nizamnamede eyaletler vilayete dönüşüyor, sancak, kaza gibi idari birimler yeniden ele alınarak tanımlanıyordu.¹⁸⁰

Aynaroz, taşra idaresinin yeni düzenine hemen dâhil edilmedi. Ancak, Aynaroz Kazası ile merkezi hükümet arasında cereyan eden yazışmalarda geçen “...vilayetlerin teşkilat-ı cedidesi iktizasınca ...” gibi ifadeler bu manastır beldesinin yeni düzenin şartlarından etkileneceğinin habercisiydi. Nitekim sadaret makamından Selanik Valiliği’ne gelen 1867 tarihli bir talimatta, 1864 Vilayet Nizamnamesi ile hayata geçen yeni vilayet teşkilatına göre; daha önce kaymakamlıkla idare edilen vilayetlere birer mutasarrıf tayin edileceği, yine aynı talimatta; sancak statüsünde olmayıp kaymakamlıkla idare edilen yerlerin de “...mutasarrıflıklar nezareti altında olmak üzere yine kaymakamlık namıyla...” idare edileceği belirtiliyordu. Bu sonuncu grupta olan kaymakamlıkların bir kısmına yeni kaymakam atanmış bir kısmının da mevcut kaymakamlarının görevleri tasdik edilerek görevlerinin devamı sağlanmıştı. Bu talimat kapsamındaki kazaların arasında Aynaroz da bulunuyordu. Düzenleme ile Aynaroz’da kaymakam değişimi olmamış mevcut kaymakam Haydar Bey’in görevi onanmıştı.¹⁸¹

Aynaroz’un kaza ve kaymakamlık ile ilgili statüsünde değişikliğe gidilmemiş hatta kaymakamı dahi değişmemişti. Ancak, düzenlemede ifade edilen “kazaların mutasarrıflıkların nezareti altında olacağı” ile ilgili kaide, Aynaroz idaresi tarihinin çok önemli bir kırılma anı ve bir dönüm noktasıdır. Zira Aynaroz, doğrudan Dersaadet’e bağlıydı. Yeni vilayet teşkilatının esaslarına göre Selanik mutasarrıflığına bağlanması icap ediyordu.

Aslında bu düzenleme ilk işaretlerini çok daha evvelinden vermişti. Osmanlı devlet adamları, bilhassa 19.yüzyılın ikinci yarısında yaşanan gelişmelerden sonra (Islahat Fermanı ve Cebel-i Lübnan gibi) gayrimüslim cemaatleri devletin iç işlerine müdahale konusu olmaktan çıkarmanın gerekliliğine inanmışlardı.¹⁸² Tanzimatçılara göre gayrimüslim cemaatlerin yaşadığı beldelerin imtiyazları yeni şartlara göre yeniden ele alınmalıydı. Bu yerler bu şekilde yeni vilayet teşkilatının bir parçası olmalıydılar. Nitekim

¹⁸⁰ Tural, E. (2005). “Bir Belge:1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ve 1876 İdare-i Umumiye-i Vilayet Talimatnamesi”. *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 14 (1), 71-72. ve Gençoğlu, M. (2011). “1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”. *Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1), 35.

¹⁸¹ BOA.A.MKT.MHM.387-A/35, 12 Rebiü'l-evvel 1284 - 13 Ağustos 1867. Talimat kapsamındaki diğer kazalar; Viranşehir, Aziziye, Siverek, Koçgiri, Maden-i Hümayûn, Drama, ve Geyve olarak belirtilmiştir.

¹⁸² Reyhan, 2006, 174.

1857 yılında Aynaroz'un mevcut durumu ile alakalı bir layiha hazırlanmış, Aynaroz'un "...hemcivarlarını tahrik ve tahriş etmekte olan istiklâl halini dahi mütalaa etmek ..." lazım geldiği belirtilmişti. Yarımadanın imtiyazlarla şekillenen ve çevresine emsal teşkil eden özerk yapısının "...Devlet-i Ali'nin menafi'ine gayr-i muvafık olduğu ifade ediliyor ve bu yapının...papasanın imtiyazlarına dokunmayacak surette tanzim ve islahı(nın) mümkün olduğundan ..." bahsediliyordu.¹⁸³ Anlaşıldığı üzere Osmanlı bürokratları Paris Anlaşması'ndaki müzakereler sırasında ortaya koydukları iradenin bir devamı olarak dini imtiyazlara hiç dokunmadan diğer hususlar ile ilgili olan ayrıcalıkları zamanın şartlarına uyguna hale getirmenin Devlet-i Aliyye için bir nevi zorunluluk olduğunun altını çizmişlerdi. Aynaroz idaresinde var olan ve asırlar öncesine dayanan âdem-i merkezî eğilimlerin merkeziyetçi bir yaklaşım ile islah edilmesi söz konusuydu. Bunun için Aynaroz Manastırlarının idaresinin yeniden ele alınması gerekiyordu. Layihada bununla ilgili bazı öneriler sıralanmıştı.

Buna göre; Aynaroz idaresinden mesul bir kapıkethüdası tayin edilmeliydi. Kapıkethüdası, Aynaroz'a dair meseleleri Babıalî'ye ve Devlet-i Aliyye'ye arz ve takdim edecek, merkezi hükümete sunulan işleri takip ve tahkik edecek, yabancı memleketten gelen ya da yabancı ülkelere gidecek rahiplerin her türlü işlemlerini yürütecekti. Kapıkethüdasının hizmetine keşişlerin dinî hususlarının görülmesi için bir papaz verilmesi öngörülüyordu. Bu papaz İstanbul'da ikamet etmekte olan birisi olmalıydı.¹⁸⁴

Layihada, kaymakamın ikamet ettiği ve bazı manastırlara sekiz saat mesafede bulunan, hükümet merkezi "...Karis'in hiçbir gûne nüfuzu cari olamayub...", kaymakamın daha çok ruhbanların Lonca Heyeti'nde aldıkları kararları onaylamakla meşgul olduğundan dem vuruluyordu.¹⁸⁵

Ruhbanlar için ise bu düzenleme kadim usullerin ihlali, imtiyazların sona ermesi ve nihayet Selanik'in yakın denetimine tabi olmak anlamına geliyordu. Ayrıca düzenlemeye göre artık kaza kaymakamlarının azlinde ve atamasında valiler yetki sahibi (onay makamı) oluyordu.

Vilayet nizamnamesinin ön gördüğü taşra teşkilatı modeli artık manastır beldesi Aynaroz'un kapısını çalmış bulunuyordu. Nitekim halihazırdaki kaymakamın (Haydar Bey) ataması, Selanik valisi tarafından tasdik edilmişti. Yeni teşkilat düzeninin bu ilk icraatı,

¹⁸³ BOA.HR.TO.428/43- 2, 17 Şevval 1273 – 10 Haziran 1857

¹⁸⁴ Aynı belge

¹⁸⁵ Aynı belge

ruhbanların harekete geçmesine yetti. Aynaroz'da bulunan yirmi manastırın temsilcileri (*hegoumenos*) bir mahzar hazırlayarak, İstanbul'daki vekilleri vasıtasıyla Hariciye Nezareti'ne başvurdular. Bu başvuru dahi kadimden gelen bir hak idi. Nitekim Yavuz Sultan Selim Aynaroz ruhbanlarına bir ihsan olarak verdiği fermanında, Aynaroz keşişleri için on hüküm sıralamıştı. Bunlardan ilk dokuzu rahiplere sağlanan imtiyazları içeriyor, onuncu hüküm ise bu imtiyazları gelecekte dahi koruyarak garanti altına alıyordu. Onuncu hüküm şöyleydi:

“...Şevket-i hümayunum emreder ki: iktiza olduğu zamanda iş bu suret-i hatt-ı hümayun mahkemelerde ve divanlarda göstereler. Bu zikr ettiğimiz on şürut bizden sonra padişahlara ve bizim dinimize emin ve mutî olanlara Şevket-i hümayunumuz hüküm idiüp izhar eder ki bu şûrutu nice ki Şevket-i hümayunumuz bu fukaraya sadaka ve ihsan itti ise daim muhkem ve sabit ola ve eğer bir kimesne mugayir ve muhalif iş eder ise azim gazap benden diri iken çıksa gerek benim mevtimden sonra her kim bu hatt-ı şerifden bir şart bozar ise ve rencide ve remide bu fukara ruhbanlara verir ise bunceleyin müslüman her ne mertebede ise bu hatt-ı şerifime muhalif ve hadd-i? şevket-i hümayunumuzun sadakasına mani' olmağla o cins-i adem avretinden boş ve din-i İslamdan ayrı olsun ve eğer bu hatt-ı şerifin bozmasına çalışır ise ana dahi ebedî lanet okuruz...”¹⁸⁶

Şimdi ruhbanlar ellerine bu belgeleri alarak haklarına aramaya koyulmuşlardı. Bu defa hazırlanan mahzar Osmanlı hâkimiyetinde kaldıkları süre içerisinde devlet makamlarına sundukları belki de en önemli mahzardı. Ruhbanlar, doğrudan İstanbul'a bağlı olmak yerine Selanik'e bağlanmanın ve kaymakam ataması yetkisinin valiyeye devrinin Aynaroz'u müstesna bir belde olmaktan çıkaracağını ve sıradanlaştıracığını düşünüyorlardı.¹⁸⁷

Hazırlanan mahzarın içeriğine göre; bu zamana kadar ki Osmanlı padişahları keşişlerin itaatlerini kabul buyurup *“...umuru dâhiliyelerini kendileri(nin) ruyet ve tesviye eylemelerine müsaade ve inayet buyurmuşlardı.* Bu müsaadenin sayesinde olmak üzere *Aynaroz Ortodoks mezhebinde bulunarak her taraftan gelen keşişler için mutena bir belde haline gelmişti.* Dahası hükümet ile Aynaroz arasında *öteden beri* devam edegelen idari ilişkiler *bir güne tebdil ve tağyirine meydan buyrulma(mış)* devam ettirilmişti. Hatta, *Tanzimat-ı Hayriye'nin ilanı ve icrası esnasında* bile bütün Osmanlı ülkesinde memleketin

¹⁸⁶ BOA.Y.EE.24/67-2, H.928 - M.1521/1522

¹⁸⁷ Selanik eyaletinin vilayete dönüşmesi ile taşra teşkilatındaki yeni düzenin tesisine başlanması ve bu yeni düzende Aynaroz kaymakamının Selanik Valisi tarafından tasdiki ile *“...Aynaroz'un öteden beri cari olan usul-i mevzuası hakkında vuku' bulan tagayyür (değişiklik) iş bu mahazarın...”* manastır vekillerince hazırlanmasına neden olmuştu. Bkz. BOA.ŞD.MLK.2003/2, 12 Şubat 1283- 24 Şubat 1868

güvenliği ve idaresi ile ilgili *bir takım teşkilat* değişmiş olsa da *Aynaroz'un nizam-ı mevzua-i kadimesine asla halel gelmeyüp bunlar ber-devam tasdik* edilmişti. Ruhbanlar bu hususa dair ellerinde iki adet ferman olduğunu iddia ediyorlardı.¹⁸⁸

Aynaroz'un Osmanlı hâkimiyetine alınmasının arasından dört asır geçmesine ve bu uzun sürede Osmanlı Taşra Teşkilatı'ndaki idari usuller pek çok defa değişime maruz kalmasına rağmen Aynaroz idarecisinin İstanbul'dan tayin edilerek gönderilmesi usulü devam ettirilmişti ve bu hükümetin Aynaroz ruhbanları hakkındaki hüsn-i niyetinin adeta bir deliliydi.

Ruhbanların mahzarda yer alan görüşlerine göre zaten, “...*Aynaroz'a familyaların duhulü ve iskanı memnu' olmak cihetiyle* ve yarımada'nın sabit ahali yoktu ve sakin olanların tamamı...*umur-ı mülkiyeye ve diniyeye karışarak... çıkar elde etmeye çalışmak maksadını taşıyan insanlar değillerdi. Aynaroz'a geldikleri andan itibaren nefis terbiyesi ve ibadet ile meşguldüler.* Bu yönü ile Aynaroz, tüm Ortodoksların uzletgâh olarak tercih ettikleri bir belde olarak...*memalik-i saire-i şahane ahalisine ber-vech-i teşbih ve kıyas olunamayacağı...aşikârdı.* Bu nedenle idari bir tedbir olarak...*Aynaroz kut'asının sair memalik-i şahaneyeye münasebetle müstesna tutulması...gerekirdi.* Ayrıca Aynaroz için geçerli olacak bu istisnaî durum, ... Vilayetler Nizamnamesi'nin genel olarak uygulanmasına *asla ve kat'a halel...getirmezdi.*

Aynaroz ruhbanlarının mahzardaki ifadelerine göre, Vilayet Nizamnamesi ile kabul edilen usuller, Aynaroz'un çok önemli imtiyazlarından birini ilga edecekti ve ayrıcalıklar daha evvel imparatorluğun daha başka yerlerinde bazı ahaliye tanınan sonra da devlet teşkilatındaki değişimler ile perdey pey ortadan kaldırılan bazı basit imtiyazlara benzemiyordu.¹⁸⁹

İşte bütün bu nedenlerle “...*teşkilat-ı cedidenin bu defa Selanik Vilayeti'nde icrası sırasında Aynaroz manastırlarının öteden beru cari ve mer'i olan usule uygun olarak mevcut bulunan idari statüsün devamı ve eskiden olduğu gibi kaymakamın doğruca dersaadetten tayini* ile ilgili kadim usullerin devamı istirham edilmişti.

¹⁸⁸ Aynı belgede yer alan bu bilgiye göre Aynaroz keşişleri ellerinde bulunan 2 Safer 1224/22 Zilkade 1259 tarihli iki fermanın ve 12 Zilkade 1279 tarihli emirnamenin ellerinde olduğunu ve yeni düzenlemenin bu ferman hükümlerine aykırı olamayacağını ileri sürmektedirler.

¹⁸⁹ BOA.ŞD.MLK.2003/2, 12 Şubat 1283- 24 Şubat 1868 Ruhbanlara göre öngörülen değişiklik; “...*Aynaroz manastırlarının esas-ı vücud-ı makarrında ve hükümet-i seniye ile olan münasebet-i abidanelerini cereyan ve bekasını muceb bir madde-i mehame...idi.*”

Aynaroz manastırları rahiplerinin istidaları Hariciye Nezareti tarafından kabul edilerek müzakere edilmek üzere Şura-i Devlet'e havale edildi. Daha evvel Meclis-i Valâ'nın yürüttüğü vazife bu defa Şura-i Devlet'e geçmişti. Aynaroz meseleleri bundan böyle bu meclisin gündemi içinde değerlendirilecektir.¹⁹⁰

Şura-i Devlet'in, Mülkiye Dairesi'nde yapılan müzakere sonrasında; öngörülen düzenlemenin Aynaroz Manastırlarının kadim imtiyazlarına bir hanel getirmeyeceği beyan edilerek karar öncesinde şimdiye kadar hazinece yürütülen işlemleri konusunda son bir kez Maliye Nezareti'nin bilgisine ve görüşüne başvurulmasına karar verildi.¹⁹¹

Osmanlı bürokratları, nazik bir konu üzerinde çalışma yürütüyorlardı. Ruhbanları incitmek istemiyorlardı. Diğer taraftan onların ellerinde bulunan ferman-ı alilerin hükümlerine de ters düşülemezdi. Bununla birlikte, imtiyazları nedeniyle âdem-i merkezî eğilimler gösteren Aynaroz'u yeni vilayet teşkilatının bir idari birimi haline getirmeye çalışıyorlardı.

Çok geçmeden Maliye Nezareti'nden Şurai Devlet'in beklediği cevap gelmişti. Maliye Nezareti'ne göre, Aynaroz manastırları ile hazinenin irtibatı her yıl maktu olarak alınan vergi ile kaymakam, karantina müdürü ve bazı gardiyanların masraflarından ibaretti. Dolayısıyla, Aynaroz Kazası'nın "...idare-i mülkiye-i dâhiliyesinin Selanik Vilayeti'ne bağlanmasının daha uygun olacağı..." anlaşılmış oldu. Artık Aynaroz Kazası'nın Selanik mutasarrıflığına bağlanmasının önünde bir engel kalmamıştı.¹⁹²

Osmanlı bürokratları Aynaroz'un ruhanî idaresine müdahalede bulunmadıklarını bu nedenle yapılan düzenlemenin ferman hükümlerine de aykırı olmadığını düşünüyorlardı. Onlara göre, yarımadanın sadece mülkî idaresi zamanın icaplarına yani Tanzimat Dönemi taşra idaresi reformlarına uygun hale getirilmişti. Bu, imtiyazların lağvı anlamına gelmezdi.

¹⁹⁰ Tanzimat'ın ilk önemli meclisi Meclis-i Valâ idi. Bir müddet sonra bu meclisin kanun ve tüzükleri hazırlama görevi 1854 ve 1861 yılları arasında görev yapacak olan Meclis-i Ali-i Tanzimat'a verildi. Bu iki meclis 1868 yılına kadar hizmet verdiler. Sonra da yerlerini Şura-i devlet ve divan-ı ahkam-ı adliye'ye devrettiler. Bkz. Çadırcı, 1997, 191. Şura-i Devlet'in gündemine taşınan örnek Aynaroz meseleleri için bkz. BOA.ŞD2521/1, 9 Receb 1304 – 03.04.1887 ve BOA.ŞD.2978/28, 23Eylül 1312 - 5.10.1896

¹⁹¹ BOA.ŞD.MLK.2003/2, 10 Haziran 1284, 22 Haziran 1868 Şura-i Devlet'te yapılan müzakerelerde şu düşünceler zikredilmiştir: "...Selanik Vilayeti'nin bidayet teşkilatında orasının mevkii icabınca kaza itibar olduğuna bu misüllü kazalar kaymakamlarının binde bir ahvali valilerden mesul olduğuna binaen cezire-i merkumede bulunacak kaymakamın dahi azl ve nasbı vilayet-i müşarünileyhanın inzımam-re'yi ve malumatıyla olmak iktiza-i halden bulunduğu misüllü idare-i mülkiyeye ait olan böyle bir kaide zikr olunan manastırların imtiyazat- kadime-i dâhiliyesine kat'an dokunmayıp yedlerinde bulunan ferman-ı alilerin ahkâmı kema-ken meriü'l-icra tutulacağından müstedilere bu yolda beyan-ı hal olunmak hatıragelmiş ise de... yarımadanın

¹⁹² BOA.ŞD.MLK.2003/2, 15 Temmuz 1284, 27 Temmuz 1868

Bütün bu düzenlemelerden sonra, manastırlarının Osmanlı hâkimiyetine alındığı 1430 yılından I. Meşrutiyet'in ilanına kadar olan dönemde Aynaroz'un idare-i mülkiyesinin şöyle bir seyir takip etmiş olduğu anlaşılmaktadır:

MÜLKÎ AMİR	BAĞLI OLDUĞU KURUM	DÖNEM
Bostancı Hasekisi (Voyvoda)	İstanbul / Bostancı Ocağı	1430 - 1826
Voyvada	İstanbul / Darbhane-i Amire	1826 - 1844
Müdür	İstanbul / Maliye Nezareti	1844 - 1850
Kaymakam	İstanbul / Maliye Nezareti	1850 - 1867
Kaymakam	Selanik Vilayeti	1868 ¹⁹³ - 1912

Çizelge.3.2. Bir BOA belgesine göre Osmanlı hâkimiyeti sürecinde Aynaroz mülki idaresi

Çizelge dikkatle incelenirse Aynaroz'un, Osmanlı hâkimiyetine alındıktan sonra, Tanzimat'a kadar olan süreçte, dört asır boyunca idari yönden bir değişime uğramadığı görülebilmektedir. Bu anlamda Tanzimat, Aynaroz tarihinde önemli bir kırılma noktasıdır.

Yine aynı çizelgeden de anlaşılacağı üzere Aynaroz'un idari statüsü Tanzimat'ın Osmanlı taşrası için öngördüğü yeni teşkilat düzeninin dışında tutulmamış bizzat bu düzenlemelerden etkilenmiştir. Zira Tanzimat bürokratlarına göre Aynaroz, ahali ve mevki itibariyle müstesna bir belde ancak idari statüsü itibariyle değildir. Bu nedenle Tanzimat reformcuları, Aynaroz'u Tanzimat dönemi taşra idaresindeki diğer kazalardan müstesna tutmadan ısrarla bu dairenin içerisine dâhil etmeye çalışmışlardır. Bu düşüncenin arka planında iki önemli amaç olmalıdır.

Birincisi, tüm Osmanlı ülkesinde uygulanacak bir örnek bir taşra idaresi modeli geliştirmektir. Böyle bir model bu dönemdeki bürokratların biricik amacıdır. Taşranın idari birimleri arasında ortak hukuktan ayrı olan yerler taşra idaresindeki bütünselliği bozmakta ve bu amacın önündeki en önemli pürüzler olarak görülmektedir. Merkez ile bağları oldukça zayıf olan bu yerlerden biri de bir manastır beldesi olan Aynaroz'dur. Bu tarz beldelerin ortak hukuka dâhil edilmesi ile büyük devletlerin Osmanlı içişlerine müdahale

¹⁹³ Aynaroz'un Selanik'e bağlanması ile ilgili düzenleme 1867'de yapılmış ancak 1868'de yürürlüğe girmiştir.

alanı daraltılmış olacak ve yine müdahale gerekçeleri de bir nevi ortadan kaldırılmış olacaktır.¹⁹⁴

Tanzimat bürokratlarının taşra idaresi ile ilgili düzenlemelerle ulaşmak istedikleri ikinci önemli amaç taşrada bozulan otoriteyi yeniden tesis etmektir.

Bu amaçlar, dâhilde idarenin kolaylaşması ve otoritesinin sağlanması; hariçte ise Devlet-i Aliyye'nin diplomatik baskılardan kurtulması anlamına gelmektedir.

¹⁹⁴ Osmanlı taşrasındaki imtiyazlı beldelerin iç işlerine müdahale konusu yapılması konusuna önemli örnekler *Cebel-i Lübnan* ve *Girit*'tir. Bkz. Reyhan, C. (2006). "Girit Vilayet Nizamnamesi". *Memleket, Siyaset-Yönetim Dergisi*, 1 (2) ve *Cebel-i Lübnan* için bkz. Reyhan, 2006, 171-181.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AYNARUZ MANASTIRLARI NİZAMNAMESİ VE AYNARUZ RUHANÎ İDARESİ

4.1. GİRİŞ

1860'lı yıllar Osmanlı Devlet teşkilatında nizamnameler döneminin başlangıcıdır demek yanlış olmaz. Nitekim bu dönemde devlet kurumlarının işleyiş esasları, nizamnameler ile belli kurallara bağlanmıştır. Bu açıdan bakıldığında nizamnameler, talimatnamelerden daha gelişmiş esasları ifade etmektedir. Bugünkü tüzük ve yönetmeliğe karşılık gelen bu tür düzenlemeler, bürokraside deneyim kazanmış bürokratlar tarafından Tanzimat meclislerinde hazırlanmıştır. Böylece Tanzimatçılar bürokrasiyi, çerçevesi yasalarla çizilmiş bir zeminde işletmeye ve merkez ve taşra teşkilatını modernleştirmeye çalışmışlardır.¹ Rum ve Ermeni Patrikhanesi Nizamnamesi'nin hazırlanması ile Kiliseler Kanunu'nun ilanı bu cümledendir. İmparatorluğun acı Cebel-i Lübnan deneyimi müdahaleye yol açacak durumları daha baştan önleyecek bir takım düzenlemeler yapılması ihtiyacını hissettirmiştir.²

1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerinin yürürlüğe girmesi ile tüm Osmanlı taşra idaresi birimlerinin aynı usul ve kaidelerle idaresi hususunda önemli bir mesafe alınmıştır. Ancak, nüfus özellikleri, tarihî imtiyazlar nedeniyle oluşan ayrıcalıklı statü gibi nedenlerle taşra teşkilatının bu genel modeline dâhil edilemeyen bazı taşra birimleri vardı. Aynaroz bunlardan biriydi.³

Aynaroz idaresi, ruhanî ve mülki idare adı ile iki kısma ayrılmakta, bu yönüyle ortak hukuktan ayrılmaktadır. Aynaroz idaresini ortak hukuktan ayıran en önemli özellik manastırları ve ruhbanları temsil eden ruhani idareydi. Nizamnamenin ilanı ile Aynaroz ruhani idaresi Osmanlı taşra idaresinin umumi teşkilatından resmi olarak ayrılmış ve ayrıca yasal bir hüviyet kazanmıştı. Tezimizin bu bölümünde Aynaroz Manastırları için ayrı bir nizamname oluşturulmasının gerekçeleri ile bu nizamnameye göre Aynaroz ruhani idaresinin yapısı incelenecektir.

¹ Findley, V. C. (2011). *Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789- 2007*. (Birinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 91-92.

² Ortaylı, İ. (2008). *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Cedit Neşriyat Yayınları, 502.

³ Nalbant, A. (1997). *Üniter Devlet: Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye*. (Birinci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi yayınları, 146. ve Öner, E. (2009). *Osmanlı Devleti 1912 Yılı Hazine Genel Hesabı Ve Kesin Hesap Kanunu Tasarısı*. Yayın No. 398, Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Bakanlığı Yayını, 11.

4.1.1. Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin İlanını Hazırlayan Nedenler

Aynaroz, Ortodokslar için mukaddes bir belde ve bir ziyaretgâh mahalli olarak bilhassa 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra büyük devletlerin ilgisini celbetmeye başlamıştı. Mora İsyanı'ndan etkilenmesi, eşkıyalık faaliyetlerinin görülmesi, yarımadaya silah ve cephane sokulmaya başlanması, gayrimüslimlerin haklarının Islahat Fermanı ile genişletilmesi, Rusya'nın bölgeye olan ilgisinin artması, elçi ve konsolos müdahalelerinin yoğunlaşması ve daha başka nedenler Aynaroz Manastırlarının idaresinin bir an evvel ıslahı lüzumunu hissettirmişti.⁴

Bununla birlikte Aynaroz mülki idaresi Tanzimat düzenlemelerinden etkilenmiş, Tanzimat'ın yeni uygulamaları olan müdürlük ve kaymakamlık usulleri sırası ile Aynaroz'a tatbik edilmişti. Ayrıca 1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı taşrası için uygulanan yeni vilayet teşkilatının bir gereği olarak Aynaroz'un kadim bir imtiyazına son verilmiş ve 1867 yılında Aynaroz, doğrudan İstanbul'a bağlı olmak yerine hemen yanı başındaki Selanik'e bağlanarak bu vilayetin bir kazası olmuştu. Ancak Aynaroz'u yeni vilayet teşkilatının bir parçası haline getirme çalışmaları bu noktada tıkanmıştı.

Yarımadanın tarihi imtiyazları nedeniyle oluşan ayrıcalıklı statüsü, ahalsinin sadece ruhbanlardan oluşması ve yönetimin çift başlı özelliği, buradaki idarenin genel vilayet teşkilatına uyumunu neredeyse imkânsız kılıyordu. Bu gerçek Tanzimat bürokratları tarafından anlaşıldığında Aynaroz için 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerinden ayrı bir nizamname hazırlandı. 25 Kasım 1877 tarihli *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi* ile manastırları ve ruhbanları temsil eden Aynaroz ruhani idaresinin tabi olacağı esaslar belirlenmiş ve nizamnamede mülki idarenin ortak hukukun genel esaslarına tabi olacağı ifade edilmişti.

Nizamname hazırlanmadan evvel yarımada ahvali bir teftiş tabi tutuldu. Teftişlerden elde edilen raporlar ile taşra birimlerine nizam verme usulü Meşrutiyet'e Tanzimat idaresinin bir mirasıydı.⁵

Bu defa *Mezahib Müdürü Saadetlü Zebur Bey* Aynaroz'u teftiş etmek üzere görevlendirilmişti. O'ndan gelen rapor doğrultusunda Aynaroz idaresinin bir nizamname çerçevesinde kaideye bağlanmasına karar verildi. Rapora göre, Aynaroz'da ruhanî işlerden Lonca Heyeti'nin sorumlu olduğu fakat "...iş bu heyet-i ruhbanıye kendü kendülerine bir

⁴ BOA.HR.TO.428/43- 2, 17 Şevval 1273 – 10 Haziran 1857

⁵ Gökbilgin, a.g.m. 103. ve Akyıldız, 2011, 4.

meslek-i idare ittihaz ederek hâl ve hareketlerine patrikhanenin doğrudan doğruya nezareti olamadığı gibi Aynaroz'da nüfuz-ı hükümet dahi cereyan...” edememiş olması merkezi hükümette bir rahatsızlık nedeniydi. Bu tür sakıncaların giderilmesi ve “...manastırların patrikhane nezaret-i ruhaniyesine irtibatlarını teyid edecek kavaid ve muamelatın vaz' ve tesisi ...” bir müddetten beri düşünülüyordu. Bu maksatla “...patrikhane tarafından bir nizamname layihası dahi kaleme alınmış ve Babıali'de teşkil edilen komisyonda tetkik ve tahkik ile ...” bu iş için oluşturulmuş *Meclis-i Mahsus*'a yani özel bir meclise havale edilmişti.⁶

Düzenleme için özel bir meclisin oluşturulması, gayrimüslimlerin imtiyazlarının zamana uygun düzenlemeler şeklinde yeniden ele alınmasına imkân veren Islahat Fermanı'nın 6. hükmünü hatırlatmaktadır. Bu tür düzenlemeler patrikhanede teşkil olunacak özel meclislerde müzakere edildikten sonra Babıali'nin onayına sunulacaktı.⁷ Nizamnamenin hazırlanma süreci fermanın bu hükmü ile benzerlik arz etmektedir.

Anlaşıldığı üzere Osmanlı bürokratları için *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*'nin hazırlanmasının idari açıdan iki önemli gerekçesi vardı. Aynaroz'da ruhani idareyi temsil eden Lonca Heyeti'nin zaman zaman yetkilerini aşarak mülki idarenin alanına müdahale etmesi önemli bir sorundu. Diğer taraftan ruhani idarenin (Lonca Heyeti) tabi olduğu patrikhanenin yarımada'daki otoritesi ise istenilen düzeyde değildi. Ruhani idarenin bu tutumu nedeniyle Aynaroz, merkeziyetçi esaslara göre yeniden düzenlenmeye çalışılan Osmanlı taşra teşkilatının genel görüntüsüne uymuyor ve âdem-i merkezi eğilimler gösteriyordu. Nizamnamenin hazırlanmasının siyasi nedeni ise hiç şüphe yok ki yarımada üzerinde artan Rus etkisinin Babıali'de neden olduğu endişeydi.⁸

4.2. AYNAROZ MANASTIRLARI NİZAMNAMESİ (25 Kasım 1877)

Aynaroz Manastırları Nizamnamesi on sekiz fasıldan, yüz elli üç maddeden oluşmaktadır. Nizamnamenin 1. faslında, Aynaroz'da bulunan manastırlar ve manastır türleri ile *askiti*, *kellia*, *keşiş hücreleri* gibi diğer mabetler hakkında bilgi verilirken 2. fasılda bu mabetlere keşişlerin kabul edilme şartları ile keşişlerin vazifeleri sıralanmıştır.

3., 4., 5. ve 6. fasıllarda ise “*kinovyon*” (*cenobitic*) ve “*idyortimon*” (*Idiorrhythmic*) türlerindeki manastırların idarecilerinin seçimleri ile sahip oldukları haklardan ve

⁶ BOA.I.MMS.58/2688-3, 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877

⁷ Gümüş, Musa. (2008). “*Anayasal Meşrutî Yönetime Medhal: Islahat Fermanı'nın Tam Metin İncelemesi*”. *Bilgi*, (47), 220.

⁸ Aynaroz Yarımadası'nda 19.yüzyılda artan Rus etkisi, tezimizin VII. bölümünde belgeleri ile birlikte incelenecektir.

görevlerinden bahsedilmiştir. 7. fasılda manastırların hesap işlemleri, 8. fasılda gayrimenkulleri, 9. fasılda ise kütüphane ve kiler gibi manastır müştemilatına ait birimler ile ilgili kaideler düzenlenmektedir.

10. ve 11. fasıllar keşişhaneler ile keşiş hücrelerinin yönetim usulleri hakkındadır. Aynaroz'un ruhanî idaresinin üst kurulları olan ve yasama ve denetim görevlerini yürüten *Lonca Heyeti* ile bir nevi hükümet görevini ifa eden *Nazırlar Heyeti* ile ilgili hususlar 12., 13. ve 14. fasıllarda ele alınmıştır. 15. fasılda manastırların borçlanmaları, 16. fasılda ruhbanların miras işlemleri, 17. fasılda ise manastırların diğer manastırlarla ve patrikhane ile olan ilişkilerinin hangi esaslar çerçevesinde yürütüleceği tespit edilmiştir.⁹

Nizamname, 18. fasıl ile hitam bulmaktadır. Hatimede “*İş bu nizamname ahkâmı Aynaroz Manastırları ile müştemilatının usul-i idare-i dâhiliyelerine dair olduğundan hükümet-i mahalliye'nin umur-ı mülkiye ve hukukiyeye ve zabıtyeye müteallık vezaif-i muamelat-ı kavanin ve nizam-ı mevzua ve talimat-ı evamir-i mahsusa dairesinde bi'l-ahd cereyan edecektir*” denilerek nizamname ile sadece ruhanî idarenin düzenlendiğini mülki idare ile hukuk ve güvenlik işlerinin ortak hukuka tabi olduğu, bu tür hususların kanunlar, mevzuat ve özel talimatlar ile yürütüleceği vurgulanmıştır.¹⁰

Her ne kadar Osmanlı vilayetleri 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ile düzenlenmeye çalışılmış olsa da Osmanlı bürokratları Aynaroz idaresi için ayrı bir nizamname hazırlayarak bu idarenin yeni vilayet teşkilatı içindeki statüsünün ne olacağını ayrıca belirlemek ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu durum imtiyazlı beldelerin yeni vilayet teşkilatına uyum süreçlerinin ne denli zor olduğunu göstermesi bakımından önemlidir.

Nizamnamenin son sözü Osmanlı bürokratlarının imtiyazlı beldeler için yaptıkları bu tür düzenlemeler ile ulaşmak istedikleri amacı ifade etmektedir. Merkezi hükümet, sahip olduğu imtiyazlarını olabildiğine esnetmeye çalışarak idari âdem-i merkeziyetten siyasi âdem-i merkeziyete geçme eğilimi gösteren bu tür beldeler üzerinde merkezin kontrolünü sağlamak ve daha baştan dış müdahaleye meydan vermeyecek bir düzen tesis etmeyi amaçlamıştır. Öte yandan düzenleme anayasal bir belge ile gerçekleştiğinden tarafların hakları yasal güvence altındadır.

⁹ *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*'nin bölümleri ve içerdiği hükümler için bkz. *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2). İstanbul: Mahmut Bey Matbaası, 224-253.

¹⁰ BOA.I.MMS.58/2688-2, 19 Zi'l-hicce 1294 – 25 Aralık 1877

Osmanlı bürokratları Aynaroz Manastırları Nizamnamesi ile uzun asırlar boyunca imtiyazlarını serbestçe kullanmış hatta bazen keyfî uygulamalarına mani olunamamış¹¹ ancak Ortodoks dünyanın mukaddes bir beldesi olarak yeni bir “*Kutsal Yerler Meselesi*” sorunu halini alabilecek ve son dönemde bunun ilk işaretlerinin alındığı bir bölgede dış müdahale daha baştan önlenmiştir. Böylece düzenleme ile Aynaroz’un, uluslararası bir sorun haline gelmeden imparatorluğun son demlerine kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalması sağlanmıştır.

4.3. AYNARUZ RUHANÎ İDARESİ

Aynaroz Manastırları Nizamnamesi, Aynaroz’da bulunan yirmi manastır ile onlara bağlı bulunan “...askiti yani keşişhaneler ile kellia yani keşiş suhreleri (hücre) ve uzlethaneler...” gibi ibadethanelerin tabi olacakları idari esasları kapsamaktadır.¹² (*Nizamnamenin 1.maddesi*). Aynaroz’da bulunan yirmi büyük manastır ve onlara bağlı olan ibadethanelerde yaşayan ruhbanlar, mensubu oldukları manastırın reislerine (gomnos) tabiydiler. Manastırların reislerinden oluşan yirmi üyeli Lonca Heyeti ve bu heyetin içinden seçilen dört üyeli Nazırlar Heyeti (*Protos*) ise Aynaroz ruhani idaresinin üst makamlarını oluşturmaktaydı. Aynaroz ruhani idaresi, mülki açıdan padişaha ruhani açıdan ise patrikhaneye karşı sorumluydu. (*Nizamnamenin 3. maddesi*)

4.3.1. Manastır Kompleksi Dışında Bulunan İbadethaneler Ve İdareleri

Askiti, manastır kompleksinin içinde yer almayan, ancak bir manastıra bağlı olan ve asketik yaşam içinde olan keşişlerin kaldığı yapıları ifade etmektedir. *Kellia*, içerisinde bir şapeli olan küçük bir alanda kurulan, ekli bir arazi ile birlikte tek bir binadan oluşan bir manastır kurumudur. Üç ya da daha fazla keşiş arasından manastır kurallarını iyi bilen birinin zimmeti altındadır. Bunlardan başka Aynaroz’da, *kalyva*, *skete*, *hesyhasterion* adı

¹¹ BOA.HR.TO.428/43-2, 17 Şevval 1273 – 10 Haziran 1857

¹² BOA.I.MMS.58/2688-2, 19 Zi’l-hicce 1294 – 25 Aralık 1877 Bu mabetlerden ev tarzında bina edilen *askiti* ve *kellianın* kökeni manastır hareketinin kurucularından olan Aziz Antony’nin Mısır çöllerindeki faaliyetlerine kadar uzanmaktadır. Mısır’da *Nitria Çölü*’nde inzivaya çekilen Aziz Antony’nin erdemleri arttıkça ünü yayılmış ve onu ziyarete gelen öğrencileri küçük evler inşa ederek onun feyzinden istifade etmeye çalışmışlardır. Zamanla öğrencilerle birlikte evler de çoğalmışlardır. Antony’nin müritleri ortak ibadet zamanlarında evlerinden çıkıp topluluk olarak ayinlere katılmışlar diğer zamanlarda yine evlerine çekilerek inziva hallerine devam etmişlerdir. Rivayette anlatılan küçük evler *sketelerin* nasıl kurulduğunu ifade etmektedir. Bkz. Erdoğan, E. G. (2009). *II. Andronikos Dönemi Konstantinopolis Manastırlarının Toplumla İlişkisi Ve Philanthropia Kavramı (1282-1328)*. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 4.

ile daha başka inziva yerleri de bulunmaktadır.¹³ Selanik Vilayet Salnamelerine göre *askiti* 200 kişilik; *kellia* ise 50 kişilik keşişhaneleri ifade etmektedir.¹⁴

4.3.1.1.Hücrelerin İdaresi

Hücre olarak bilinen ibadethanelerde üç keşiş yaşamaktadır. Hücrenin idaresi bu keşişlerden en yaşlı olanın sorumluluğuna verilmiştir.

Bir hücrenin ihtiyarı (yöneticisi) vefat ettiğinde, maiyetinde bulunan diğer iki keşişin en kıdemlisi hücrenin satın alınması sırasında ödenen meblağın üçte birini tabi olduğu manastıra ödedikten sonra o hücrenin ihtiyarı vasfını kazanır ve maiyetine bir üçüncü şahıs almaya dahi yetkisi vardı. Ancak kendisine verilecek senede not düşülmek üzere hücrenin tabi olduğu manastıra bilgi verilmesi icap etmekteydi.¹⁵ (*seksen yedinci madde*) Keşiş, hayatı boyunca bedelini ödediği hücrede kalmaya mecburdu. Buradan ayrılmakta ısrarcı olursa kendisine hücreyi satın alırken ödediği bedelin 2/3'ü verilir diğer bir parçası hücrede kalan diğer iki keşişin yaşesi için ayrılırdı. Böylece hücre bedelinin bir kısmını geri alan ihtiyar keşişin hücreden ayrılmasıyla hücrenin mülkiyeti yine manastıra geçerdi.¹⁶

Esasen hücre, her zaman manastır mülkü addediliyordu ve aslında keşişlerin ödedikleri bedel, hücreyi satın alma değil, hayat boyu kullanma bedeliydi. Zira keşiş öldüğünde ya da kendi isteği ile ayrıldığında hücrenin mülkiyeti yeniden manastıra geçiyordu. Bu Aynaroz'da ilk manastırın (Lavra) tesisinden beri uygulanagelen kadim bir kuraldı. Pek çok defa vurguladığımız gibi Osmanlı Devleti yöneticileri manastırların idare-

¹³ Tzikas, CH. B. (2001). "The Case Of Mount Athos". *Journal Of The Environmental Protection And Ecology*, 2 (2), 448. *Kathisma*, ait olduğu manastıra düşük bir bedel ödeyerek alınan tek bir keşişin ikamet ettiği bir baraka ya da kulübedir. Keşiş buradaki münzevi yaşamı ile kutsiyette yüksek bir dereceye ulaşır. *Kalyva* ise, bir şapel bulunan ancak arazisi olmayan görüntüsü ile *Kelliadan* daha küçüktür. *Skete*; bir miktar *kalyva* içeren manastır topluluğu organizasyonudur. Keşişler onları kendi el sanatları için işgal ederler. *Askiti* ve *sketeler* ile aynı mantık üzere bina edilmiş olan yapılardır. Ancak *sketeler* daha küçük hacimde inşa edilmişlerdir. *Hesyhasterion*; en uzak alanlarda, özellikle yarımada'nın güney-batı yönünün en uç noktalarını teşkil eden yüksek yerlerde münzevi bir yaşam sürmek arzusundaki keşişlerin meskenleridir.

¹⁴ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). 296. ve *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1307/M.1889). 162.

¹⁵ "İstanbul Rum Patrikliği'nin Aynaroz'da Vak'ı Manastırları Hakkında Nizamname" başlıklı düzenleme için bkz. *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2). 241. benzer bir hüküm Tzimiskes vakfiyesinde yer almıştır. Vakfiyenin on sekizinci hükmüne göre; "Her kim bir üstünün itaati altına girerse veya bir diğer üstünden gelirse tabi olduğu üstünün rızası ve onayı ile bir hücre kurması gerekir. Fakat daha sonra hücreden ayrılmak ister ise üstününe sıkıntı çıkarmadan hücre için harcadığının yarısını alarak ayrılmasına izin verilir. Ancak üstününün tacizi veya baskısına maruz kalarak ayrılmak durumunda kalırsa o zaman harcamasının tamamını alarak ayrılabilir. Bu kararlarımız tarlaları ve üzüm bağlarını da bağlar." Bkz. Dennis, G. (2000). *Tzimiskes: Typikon of Emperor John Tzimiskes*. (Ed. J. Thomas, A. Constantinides,). *Byzantine Monastic Foundation Documents - Dumbarton Oaks Research Library And Collection*, Book XXXV, Volume 1, Washington D.C., 237.

¹⁶ *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2). 250. *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin 141. maddesi*.

i dâhiliyelerine ait olduğunu düşündüğü bu usullere müdahale etmeyip tasdik etmişlerdi. Nitekim Aynaroz'da ilk kez typiconlardaki hükümler ile uygulanan miras hukuku,¹⁷ 1521/22 tarihli Yavuz Sultan Selim'e ait bir fermanla tasdik edilmiş¹⁸ ve 1877 tarihli Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nde kanunlaşmıştı.¹⁹

Diğer taraftan hücre, en yaşlı kişisi tarafından idare edildiği gibi, Aynaroz'daki hücreler doğrudan doğruya resmi dairelere doğrudan müracaat etmezler "...*daima merbut olduğu manastırların vasıtasıyla ...*" meselelerinin halli yoluna giderlerdi.²⁰

4.3.1.2. Keşişhanelerin İdaresi

Manastır haricindeki ibadethanelerin en büyüğü keşişhane olarak adlandırılan askitilerdir. Arşiv belgelerinde askitilerin barındırdığı keşiş sayıları hakkında çelişkili ifadeler olsa da nizamnamede keşişhanelerin örgüt yapısı hakkında oldukça detay bilgilere yer verilmiştir. Nizamnamenin *elli altıncı maddesinden seksen dördüncü* maddesine kadar olan bölümü keşişhane idaresine ve idarede görev olan kişilerin görev ve sorumlulukları ile seçimlerine ayrılmıştır.²¹ Buna göre;

- Keşişhaneler de tıpkı manastırlar gibi *coenobitic* ve *Idiorrhhythmic* olmak üzere iki türdür.
- Keşişhaneler, *dignos/diknos?* denilen bir müdür ile onun nezaretinde üç ya da beş kişiden oluşan bir *muavinler komisyonu* marifetiyle idare olunurlar.
- Müdürler, *coenobitic* keşişhanelerde kayd-ı hayat ile; *Idiorrhhythmic* keşişhanelerdeki müdürler ise bir sene için seçilirler.
- Muavinler komisyonu üyeleri, altı seneden beri keşişhanede ikamet eden, en fazla kıdem ve liyakati olan ve en azından okuma yazma bilen keşişlerin arasından seçilir.
- Muavinler komisyonu ve müdürün onayı olmadan hiç kimse keşişhaneye dâhil olamaz.

¹⁷ Tzimiskes *typiconunda* (vakfiyesi) *yedinci hüküm* şöyledir: "Dağdaki üstünlerden biri ölüme yaklaşırsa topraklarını yöneticilerden birine terk eder. Yönetim açısından bu çok daha iyi olacaktır. Büyük Lavra'da ya da herhangi bir manastırda hiç kimse ölü bir adamın toprağını kendi arazisine ya da başkasının arazisine katmaya yetkili değildir." Bkz. Dennis, *a.g.e.* 237.

¹⁸ BOA.Y.EE.24/67-2, H.928 - M.1521/1522 Fermanla 9. hüküm keşişlerin mirası ile alakalıdır: "Şevket-i hümayunum emreder ki şimdiden sonra Ayonoros'da olan keşişlere akrabalarından bir kimesne varis olmaya illa ol manastır ana varis ola ki ruhban anda sakindir."

¹⁹ *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2), 225, 250, 251. Nizamnamenin 87. 141. 142. ve 143. maddeleri

²⁰ BOA.BEO.2955/221566-1, 16 Şevval 1324 – 3 Aralık 1906

²¹ BOA.HR.TO.428/43-2, 17 Şevval 1273 – 10 Haziran 1857

- Keşişhanenin dört parçalı bir mührü vardır. Bunlardan biri müdürde diğer üçü de muavinler komisyonu üyelerindedir.
- Aynı şekilde keşişhane sandığının da anahtarları olup bunlardan biri müdürde; diğerleri komisyon üyelerindedir.
- Hiçbir keşişhane manastıra dönüşemez ve Lonca Cemaati'nin kararı ile İstanbul Fener Rum Patrikhanesi'nin izni olmadan bir keşişhane açılmaz.
- Müdürler, keşişhane ile ilgili konularda ve kararlarında muavinler ile istişare etmeye mecburdur.
- Müdürler keşişhanede oturmaya, keşişler ile hemhal olmaya, onlara karşı nazik ve şefkatli davranmaya, hastalık nedeni dışında onlarla birlikte umumi bir sofrada yemek yemeye ve uzun süre (en fazla üç ay) manastırdan uzaklaşmamaya mecburdurlar.
- Her senenin başlangıcında, son altı yılda o keşişhanede oturan keşişlerden oluşan bir mecliste, bir önceki yılın muhasebesi yapılır ve tâbi oldukları manastırın onayına sunulur.
- Müdür komisyonu azaları manastır müteveli heyetinde olduğu gibi yenilenir. Üç üyesi olan komisyonun bir veya iki azası, beş üyesi olan komisyonu iki veya üçü yenilenir. Seçilen üyeler on iki adayın olduğu seçimden gizli oy usulü ile tespit edilir.
- Seçilen komisyon üyeleri, keşişhane sandığının iki anahtarını, dört parçalı mührün iki parçasını muhafaza eder ve keşişhanenin kıymetli eşyasını, kütüphanesini korur. Komisyon üyeleri bu konuda müdüre ve keşişhanenin tüm ihvanına karşı mesuldür.
- Müdür ve komisyon üyeleri senede üç kez toplanırlar. İlkinde keşişhanenin yıllık muhasebesini yaparlar. Diğer iki toplantıda ise yıllık verginin tespiti ve taksimi yapılır.

Nizamnamenin elli üçüncü maddesi gereğince, manastırların uzantıları olan keşişhane, hücre ve uzlethaneler, bağlı oldukları manastırların emlâkı olarak kabul edilir ve ne bu yerlerin keşişlerin elinden alınması ne de satılması caiz görülmemiştir.²²

Askiti ve *kelliaların* manastır külliyesinin dışında olmalarının nedenlerinden birisi keşişlerin meşgul oldukları uğraşlar ve icra ettikleri sanatlar ile daha yakından alakadar

²² *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2), 235.

olma düşüncesi olmalıdır. Zira, *kellialarda* kalan bir kısım keşişlerin fındık yetiştiriciliği ve arıcılıkla meşgul oldukları,²³ söz gelimi fındık bahçelerine yakın yerde olan evlerin “..içlerinde oturan keşişler(in) anın hasılatıyla idare...” olundukları bilinmektedir.²⁴ Nitekim, *askiti* rahiplerinin geçimi; gayretlerinin bir semeresi olarak imal ederek sattıkları “*kalpak ve kaşık ve istavroz ve buna mümasil şeyler(in) gelirlerine ve killide bulunan rahiplerin idaresi dahi mahallerinde yetiştirmekte oldukları fındık ve bağ mahsulüne münhasırdır.*”²⁵ Bu faaliyetler manastırın kurulduğu alanın nispeten uzağında daha sarp yamaçlarda icra edilmektedir. El sanatları ile meşgul olanlar da icra ettikleri sanatın hammaddesine daha yakın mekânlarda yaşamaktadırlar. Manastır tarihinin belirli dönemlerinde nüfusun artması üzerine bu yapıların Aynaroz’un hemen her tarafına dağılmış olması ya da keşişlere daha farklı inziva seçeneklerinin sunulması bu müesseselerin manastırdan uzaklığını ifade eden diğer muhtemel nedenlerdir. Ayrıca *askiti* ve *kellia* gibi yapılar, ait oldukları manastırın asıl alanı dışında kalan arazilerdeki nüfuzlarını ve hâkimiyetlerini temsil etmektedirler.²⁶

Osmanlı bürokratları bilhassa Tanzimat ile girilen reform sürecinde, bazen denetim maksadı ile bazen de bir takım düzenlemelerden önce bilgi sahibi olmak düşüncesiyle manastırların ve bu tür ibadethanelerin istatistikî bilgisine sahip olmak istemişlerdir.²⁷ Tanzimat yeniliklerinin taşrada uygulanmaya başladığı dönemlerde Aynaroz için de bir çalışma yapılmıştır. Buna göre Aynaroz’da mevcut bulunan yirmi manastır isimleri ile birlikte zikredildikten sonra, manastırların tasarruf ettikleri alanlar ve bu alanlardaki ibadethaneler hakkında bilgi verilmiştir.²⁸

1871 yılına ait Selanik Vilayet Salnamesi’nde Aynaroz’daki manastırlara bağlı bu türden askitilerin sayısı sekiz olarak, aynı vilayetin 1888 tarihli salnamesinde ise dokuz olarak verilmektedir.1907 yılına gelindiğinde on dört askitiden bahsedilmektedir.²⁹

²³ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1288/M.1871/1872). 142 ve *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). 298.

²⁴ BOA.A.DVN.9/31, 29 Zilhicce 1260 - 9 Ocak 1845

²⁵ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). 297.

²⁶ BOA.A.DVN.9/31, 29 Zilhicce 1260 - 9 Ocak 1845

²⁷ Seyitdanlıoğlu, 1996, 94.

²⁸ BOA.A.DVN.9/31, 29 Zilhicce 1260 - 9 Ocak 1845 Bu raporlardan birinde yer alan bilgiye göre Aynaroz’da; “...ormanlar arasında yani şurada burada bina olunmuş kilise ta'bir ittikleri hane demek olur ve bir de mezbur ormanların bazı mahallerinde bir kaç haneden mürekkep köy mesabesinde bir şey olup ana dahi askit tabir iderler salifü'l-beyan kilise haneleriyle askit haneleri yedi yüz elliye doğru çıkar...” denilerek yarımada'daki askitilerin nitelikleri ve sayıları hakkında malumat verilmiştir.

²⁹ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). 297. Diğer salnamede geçen sekiz askitin isimleri şöyle belirtilmiştir: “Birincisi Aya Anna, ikincisi Kabso Kalivy, üçüncüsü Cedid-i askit, dördüncüsü Aya Dimitri-i Vatoped-i yeni, beşincisi Aksinofon, altıncısı Proftelya yedincisi Burgrudice?, sekizincisi Aya Andarya namındadır.” Bkz. *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1288/M.1871/72). 88. Diğer taraftan, 1907 yılında ise

Yarımadanın dağlık olması, bu tür ibadethanelerin bölgenin her tarafına dağılmış olması ve Osmanlı memurlarının *askiti*, *killi*, *skete*, *kaliva*, *kathisma* gibi mabet isimlerine ve içeriklerine pek aşına olmamaları çıkarılan envanterlerde tutarsız bilgilerin yer almasına neden olmuştur.

Gerek salnameler gerekse Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeler ışığında Aynaroz'da bulunan manastır haricindeki ibadethaneler ve bağlı oldukları manastırlar ile ilgili şöyle bir tablo oluşmaktadır:

Skete / Askit / Hücre	Manastır	Açıklama
Aya Anna ³⁰	Hangi manastıra bağlı olduğu belirtilmemiştir.	
<u>Kafsokalyvión</u> ³¹	Hangi manastıra bağlı olduğu belirtilmemiştir.	
Aya Anderya ³²	Vatopediou Manastırı	<i>Saray Askitisi</i> olarak da bilinir.
Aya Dimitri ³³	Hangi manastıra bağlı olduğu belirtilmemiştir.	Belgede askiti olarak değil manastır olarak bahsedilmiştir.
Romon Prodrom ³⁴	Hangi manastıra bağlı olduğu belirtilmemiştir.	
Profiti İlya ³⁵	Pantokrator Manastırı	
<i>Burgrudice</i> ? ³⁶	Hangi manastıra bağlı olduğu belirtilmemiştir.	
<i>Vucyuncina Hücresi</i> ³⁷	Karakal Manastırı	

Çizelge.4.1. Arşiv belgelerine göre Aynaroz'da bulunan manastır haricindeki ibadethaneler ve bağlı olduğu manastırlar

daha farklı bir rakam karşımıza çıkmaktadır. H.1325 tarihli Selanik Salnamesi'ne göre, yarımadada 14 askit, 206 killi, 534 Kaliva ve 29 kelbe ? mevcuttur. Bkz. *Selanik Vilayet Salnamesi*. (H.1325-M.1907). 212.

³⁰ BOA.MVL.1026/11-1, 28 Muharrem 1284 – 1 Haziran 1867

³¹ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1288/M.1871/72). s.88.

³² BOA.MV.69/89, 25 Şevval 1309 - 23 Mayıs 1892 ve BOA.BEO.13/911-1, 5 Zi'l-ka'de 1309 – 1 Haziran 1892. Vatoped, bir Rum manastırı olmasına rağmen ona bağlı olan *Saray Askitisi* bir Rus mabedidir. Nitekim mabedin kurucusu "...Rusya İmparatoru'nun biraderi olup 1867 yılının başlarında Aynaroz'a gitmiş olan Granduk Aleksis (Alexis) tarafından vaz' ..." edilmiştir. Bkz. BOA.BEO.1206/90419-1, 19 Cemaziye'l-evvel 1316 - 5 Ekim 1898, BOA.BEO.13/911-8, 12 Mart 1308 – 24 Mart 1892 ve BOA.ŞD.2035/1-1, 28 Şubat 1315 – 12 Mart 1900 Belgelerden anladığımız kadarı ile Rus çarının kardeşi buraya geldiğinde kilisenin inşaatına bir taş atmış ve buna alamet olmak üzere taş attığı mahallin yanını da bir haç yerleştirilmiştir. Kilise tam da bu nokta üzerine bina edilmiştir. Bkz. BOA.BEO.13/911-8, 12 Mart 1308 – 24 Mart 1892

³³ BOA.A.MKT.MHM.499/33-1, 2 Şevval 1306 – 2 Mayıs 1889

³⁴ BOA.BEO.2654/199015-1, 2 Cemaziye'l-ahir 1323 - 29 Ağustos 1905, Bu belge manastırda Romen varlığına işaret etmektedir. Belgeye göre *İkonomos Arhimandrit İnpatadinesku Efendi*'ye Romanya Hükümeti tarafından, üçüncü dereceden "*korona*" ruhani nişanı verilmiştir.

³⁵ BOA.DH.MKT.2115/37-1. 26 Cemaziye'l-evvel 1316 – 10 Ekim 1898

³⁶ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1288/M.1871/72). 88.

³⁷ Gümrük işlemleri ile ilgili belgelerde ismi zikredilen bu hücrenin o dönemdeki başrahibi *Papayani* olarak zikredilmiştir. Bkz. BOA.BEO.2955/221566-5, 5 Eylül 1322 – 18 Eylül 1906 ve BOA.BEO.3084/231272-2, 23 Rebiü'l-evvel 1325 – 6 Mayıs 1907

Diğer taraftan Aynaroz'daki Panteleimon Manastırının yönetimine hâkim olan Rus rahipler, yine resmîyette bu manastıra bağlı olmak üzere Aynaroz dışında (İstanbul'da) dört adet manastır yapısı inşa etmişlerdir. Mabetlerin denetimi ile ilgili belgelerden anladığımız kadarı ile Beyoğlu Mutasarrıflığı'nın yaptığı tahkikat neticesinde, Galata semtinde, Yenişehir ve Kaplan Sokaklarında “*Ayos Panteleimon*” ve *Kılıçalipaşa Caddesi*'nde “*Aya Andarya Manastırları*” 1887 yılında, *Karanlık Fırın* mevkiindeki *Profdiyala Manastırı* 1894'te ve diğer “*Aya Andarya Manastırı*” 1901 yılında inşa edilmiştir.³⁸ Söz konusu mabetler ile ilgili yapılan tahkikatta, bu yapıların Rus papazların Aynaroz'a ve Kudüs'e gidip-gelen misafirlerinin İstanbul'da konaklaması ve dinlenmesi için her nasıl olduysa böyle bir mekân kiraladıkları, mekânların umumiyetle bir hana ya da otele benzediği ve zamanla genişleyerek bir menzilhane gibi kullanılmaya başlandığı ve yine bu mekânların denetimden uzak yerler olduğu tespit edilmiştir.³⁹

4.3.2. Manastır Örgütlenmesinde Esas Alınan Usuller (*Coenobitic ve Idiorrhhythmic*)

Aynaroz'da bulunan manastırlar ve onlara bağlı diğer ibadethaneler iki farklı anlayış ile teşkilatlanmışlardır:

Birinci grup manastırlar “*coenobitic*” tarzında teşkilatlanıp “...*derunlarında bulunan keşişler usul-i müşareket üzere...*”örgütlenmişlerdir. Bu tarz manastırlardan nizamnamede “*kinovyon*” olarak bahsedilmiştir. Aynaroz'da *kinovyon* türü manastırların sayıları on ikidir. (*AMN'nin 2.maddesi*) *Kinovyon olan manastırların idareleri manastırlardaki keşişlerin infiha-ı reyile (gizli oyu) tayin olunan ve “İgomnos” tabirü'l-lisan baş rahip ile, “epitrof” denilen mütevellilerden iki zatın uhdesine....verilmiştir.*⁴⁰

İkinci grup manastırlar ise “*Idiorrhhythmic*” anlayışına göre örgütlenip, bu tarz manastırların “... içinde bulunan keşişler usul-i infirad üzere...”yani bireysel program esasına göre yaşamaktadırlar. Nizamnamede “*kinovyon*” olarak bahsedilen bu tür manastırların sayısı ise sekizdir. (*AMN'nin 2.maddesi*) “*İdyortimun manastırlarının suret-i idarelerine gelince, bu manastırlarda İgomnos olmayup manastırda mevcut keşişanın infiha-ı reyile (gizli oy) tayin edilen iki, üç ve bazen beş “epitrof” yani mütevelliler ile*

³⁸ BOA.BEO.394/29546-1, 19 Nisan 1310 – 2 Mayıs 1903

³⁹ BOA.DH.MKT.1004/63-1, 27 Cemaziye'l-ahir 1323 – 25 Ağustos 1905

⁴⁰ Selanik Vilayet Salnamesi. (H.1325/M.1907). 213.

manastırın nüfus-ı mevcudesine nazaran manastırın ilerü gelen ihtiyarlarından ondan on beşe kadar intihab edilen keşişler tarafından idare olunur.”⁴¹

Aynaroz Manastırları Nizamnamesi’ne göre Aynaroz’da bulunan manastırların türleri şu şekilde sıralanmıştır.

	Manastırlar	Türü	Milliyet
1	Hilandar	<i>Coenobitic</i>	Sırp
2	Bilotyos ?	<i>Coenobitic</i>	Rum
3	Kutlumuas	<i>Coenobitic</i>	Rum
4	Zografos	<i>Coenobitic</i>	Bulgar
5	Karakal	<i>Coenobitic</i>	Rum
6	Simonos Petro	<i>Coenobitic</i>	Rum
7	Aya Pavlo	<i>Coenobitic</i>	Rum
8	Aksenefon	<i>Coenobitic</i>	Rum
9	Grigor	<i>Coenobitic</i>	Rum
10	Esfıgmenos	<i>Coenobitic</i>	Rum
11	Rosiko	<i>Coenobitic</i>	Rus
12	Kostamonitis	<i>Coenobitic</i>	Rum
13	Lavra	<i>Idiorrhhythmic</i>	Rum
14	Vatoped	<i>Idiorrhhythmic</i>	Rum
15	İvıron	<i>Idiorrhhythmic</i>	Rum
16	Pantokrator	<i>Idiorrhhythmic</i>	Rum
17	Aksıropotamo	<i>Idiorrhhythmic</i>	Rum
18	Dohiyari	<i>Idiorrhhythmic</i>	Rum
19	Fılotyos	<i>Idiorrhhythmic</i>	Rum
20	İstavronıkita	<i>Idiorrhhythmic</i>	Rum

Çizelge.4.2. Aynaroz Manastırları Nizamnamesi’ne göre Aynaroz’da bulunan manastırların türleri.

Manastırda yaşayan keşişlerin büyük çoğunluğunun reyı olmadıkça, kuvvetli bir nedene dayanmadıkça ve İstanbul Fener Rum Patrikhanesi tarafından uygun görülmedikçe bir *coenobitic* veya *Idiorrhhythmic* manastırın tür değişimi caiz görülmemiştir. (*AMN’nin Altıncı maddesi*) Görüldüğü üzere nizamnamede, manastırların tür değişimi neredeyse imkânsız hale gelecek biçimde zorlaştırılmış bununla birlikte nizamnamede bir

⁴¹ Aynı eser, 213.

keşişhanenin bir manastıra dönüşmesi kesin bir dil ile yasaklanmıştır. (*AMN'nin Altmış altıncı maddesi*)

Aynaroz'da bulunan yirmi manastırın on yedisi Rumlara ait olup diğer üçü Sırp, Bulgar ve Rus manastırlarıdır. Yarımada Katolik, Protestan ve sair mezhep mensupları ve ibadethaneleri bulunmamaktadır.⁴²

4.3.3. Manastırların Dâhilî İdareleri

Nizamnamenin 3.maddesine göre zikrolunan manastırlar, kendilerine bağlı diğer küçük ibadethaneleri ile beraber İstanbul'daki Rum Patrikhanesi'ne bağlıdır. Yine aynı maddeye göre manastırlar ve içerisinde sakin olan keşişler, "...idare-i mülkiyece zat-ı şevketsemat hazret-i padişahi(ve)..." ; "...idare-i ruhaniye ve kilisaveyece dahi reis-i merbut-ı ileyhleri olan İstanbul Rum Patrikhanesi'ne tabilerdir."⁴³ Ancak Aynaroz Manastırlarının patrikhanenin idaresi altında olması yeni bir durum değildir. Nitekim Latin istilasının tehlikesinin atlatılmasından hemen sonra *Bizans İmparatoru II. Andronikos* manastırları İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlamıştır.⁴⁴ Bu statü Aynaroz Manastırlarının Türklerin idaresine geçmesinden sonra Ortodoksların idaresini tek elden ve bir merkezden yönetme politikasını takip eden Fatih Sultan Mehmet döneminde de devam ettirilmiştir.⁴⁵

Bununla birlikte kuruluşlarından itibaren Aynaroz manastırlarının hayati önem atfettikleri en önemli husus manastırların bağımsızlığıdır. Öyle ki Aynaroz Manastırlarının ilk dönem tarihini aydınlatan vakfiyelerde (*typica*), manastır kurucuları bir manastırın bir başka manastıra veya siyasi makamlara hatta patrikhaneye karşı bağımsız olması gerektiği hususunu önemle vurgulamışlardır.⁴⁶ Bu nedenle her manastır kendi içinde bağımsız hatta bazı araştırmacılar tarafından kendi başına bir devlet addedilir.⁴⁷

⁴² *Selanik Vilayet Salnamesi*. (H.1325/1907). 212-213.

⁴³ BOA.I.MMS.58/2688-2, 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877

⁴⁴ Eyice, a.g.m. 267.

⁴⁵ Ercan, 2006, 4. ve Şahin, M. S. (1995). "*Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi*". *İslam Ansiklopedisi*, 12, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 344.

⁴⁶ Lavra Manastırı'nın kurucu olan rahip Athanasios'un vakfiyesinde manastırın diğer manastırlara ve patrikhaneye karşı bağımsızlığına vurgu yapan 12. ve 18 hükümleri için bkz. Dennis, G. (2000a). "Typikon of Athanasios the Athonite for the Lavra Monastery: (973–975)". J. Thomas and A. Constantinides. (Eds.), *Byzantine Monastic Foundation Documents*. XXXV (I). Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library And Collection, 246.

⁴⁷ Pars, M. (2006). "Viktor Grigoroviç'in İstanbul Ve Balkan Yarımadası'nı Kapsayan Gezisi". *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46, Ankara, 155. ve Ayrıca, 10.yüzyılda Aynaroz'da ortaya çıkan özerk yapılı manastır biçimi daha sonra imparatorluğun değişik bölgelerinde de uygulanmıştır. Bkz. E.G. Erdoğan, 2009, 11.

Aynaroz ruhani idaresi esasen her biri, bağımsız bir siyasi teşekkül olan manastırlardan oluşan bir topluluğunun idaresini üstlenmiştir. Aynaroz için yapılan “*Manastırlar Cumhuriyeti*” yakıştırmasının arka planında bu özgürlükçü örgütlenme modeli bulunmaktadır.⁴⁸ Aynaroz Manastırlarının bu kadim özelliği Osmanlı idaresinde kaldıkları dönemde de hiç bozulmadan devam ettirilmiş hatta nizamnamenin ana kaidelerinden biri olarak yerini almıştır. Nitekim nizamnamenin 4.maddesine göre, “...bi'l-cümle Aynaroz manastırlarının idare-i dâhiliyeleri kendülerine müfvevzedir...” fakat bir cemaat olarak Aynaroz ruhbanları ve manastırları “...Nazırlar Heyeti ve Lonca Cemaati marifetiyle idare olunurlar.”⁴⁹

Aynaroz’da bulunan manastırların büyüklük ve küçüklükleri birbirinden farklı olmakla birlikte hemen hepsinin müştemilatında kütüphane, kiler, yemekhane, avlu gibi bölümler bulunmaktadır. *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*’nde manastırların çeşitli birimlerinde görev yapan memurlar ile manastırın idaresinden sorumlu olan yöneticilerin seçimleri, görev ve yetkileri konusunda hükümler yer almıştır.

4.3.3.1. Manastır Kompleksi İçindeki Birimlerin İdareleri

Aynaroz manastırları, umumiyetle burada ilk olarak tesis edilen *Lavra Manastırı* örneğine göre kurulmuşlardır. Lavra’nın inşasında “yonca plan” adı verilen bir usul takip edilmiştir.⁵⁰ Bununla birlikte manastırlar için tek bir model benimsenmeyip keşişlerin ihtiyaçları ve işlevleri doğrultusunda farklı tarzda manastırlar da inşa edilmiştir.⁵¹

Buna göre manastırı çevreleyen büyükçe bir duvar içerisinde, büyük bir kilise bulunur. *Katholikon* denilen kilise, manastırın bir vazgeçilmezi olarak merkezde yer alır. Kilise’nin önünde genellikle genişçe bir avlu bulunmaktadır. Bazı manastırların avlusunda manastırın kurucu ailesi için bir *mezar şapeli* düşünülmüştür. Kilise’nin önünde bir çeşme (*phiale*) çevresinde ise koğuş ya da hücre biçimindeki keşiş yatakhaneleri bulunmaktadır. Bunlardan başka *trapeza* adı verilen ortak yemek salonu, idari ve mali işler için kullanılan mekânlar, para ve değerli eşya odası (*skeuphylakion*), mutfak, kiler, fırın, şaraphane,

⁴⁸ Tozer, H. F.(2009). *Researches In The Highlands Of Turkey, Including Visits To Mounts Ida, Athos, Olympus And Pelion, To The Mirdite Albanians, And Other Remote Tribes*. Charleston: Biblio Life, (1869 Yılı'nın Tıpkı Basımı), 68-69. Aynaroz tarihçesini yazan Musa Kazım ise Aynaroz Manastırlarının idare biçimleri için; “...İstanbul Patrikhanesi’nin nezaret-i maneviyesi tahtunda olarak bir cumhuriyet-i ruhaniye...”benzetmesinde bulunmuştur. Bkz. Musa Kazım, a.g.m. 1195.

⁴⁹ BOA.I.MMS.58/2688-2, 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877

⁵⁰ Eyice, a.g.m. 267.

⁵¹ Gürkan, S. L. (2003). “Manastır”. *İslam Ansiklopedisi*, 27, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 560.

çamaşırhane, depolar, dikiş odası, kitaplık, hasta bakım odası, su sarnıçları, manastırlardaki başlıca yapı ve mekânlardır.⁵² Ayrıca Ayanaroz Manastırlarının bazılarının surlarında haçlı seferlerinin acı deneyimlerinden sonra inşa edilen kuleler mevcuttur.⁵³

Manastırların kale şeklinde yapılması Aynaroz Manastırlarına has bir durum değildir. Dışardan gelecek tehlikelere karşı korunma düşüncesi Mısır çöllerinde kurulan ilk manastırların örneklerinde de mevcuttur. *Pachomius*'un Mısır çöllerinde tesis ettiği manastır planı ile bölümleri, hücrelerin konumları ve hücrelerde kalan keşiş sayıları benzerlik arz etmektedir.⁵⁴ Bu açıdan bakıldığında Aynaroz Manastırlarının, Mısır keşişlerinin manastır hareketine dair birikiminden istifade ettiği açıktır.

Manastır düzeni için, manastırın birimlerinde verilen hizmetler ve bu hizmetlere dair görevler son derece önemlidir.⁵⁵ Söz konusu hizmetler manastır sakini olan keşişler tarafından ifa edilmektedir. Böylece, manastıra intisap eden bir keşiş bir taraftan manevi anlamda kişisel gelişimi için ibadetlerine yoğunlaşırken diğer taraftan da manastır yaşamına katkı sağlamak ve sorumluluk almak durumundadır. Bu maksatla keşişlerin bir kısmı tarım ile meşgulken, bazıları da kiler hizmetleri, kapıcılık gibi vazifeleri ifa etmektedirler.⁵⁶

Keşişler, manastır müstemilatının bir birimi olan kütüphanelere büyük önem atfetmektedirler. Aynaroz'da her manastır kendi kütüphanesine sahiptir.⁵⁷ Buradaki kitapların muhafazası için itina gösterilmektedir. Bu birimin mesul kişilerinin görev ve sorumlulukları nizamnamede açıkça belirtilmiştir. Nizamnamenin dokuzuncu faslı

⁵² Doğan, S. (2003). "Ortaçağ Manastır Sistemi: Doğu ve Batı Manastırları". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 79. ve Gürkan, 2003, 559.

⁵³ Hilandar Manastırında bulunan kuleler hakkındaki inceleme için bkz. İnternet: Androurdis, P. *Three early shallow-butressed Towers of The Monastery of Chilandar*. <http://www.academia.edu/2123144/ThreeearlyshallowbutressedtowersofthemonasteryofChilandaronMountAthos>, 14 Kasım 2016 tarihinde alınmıştır.

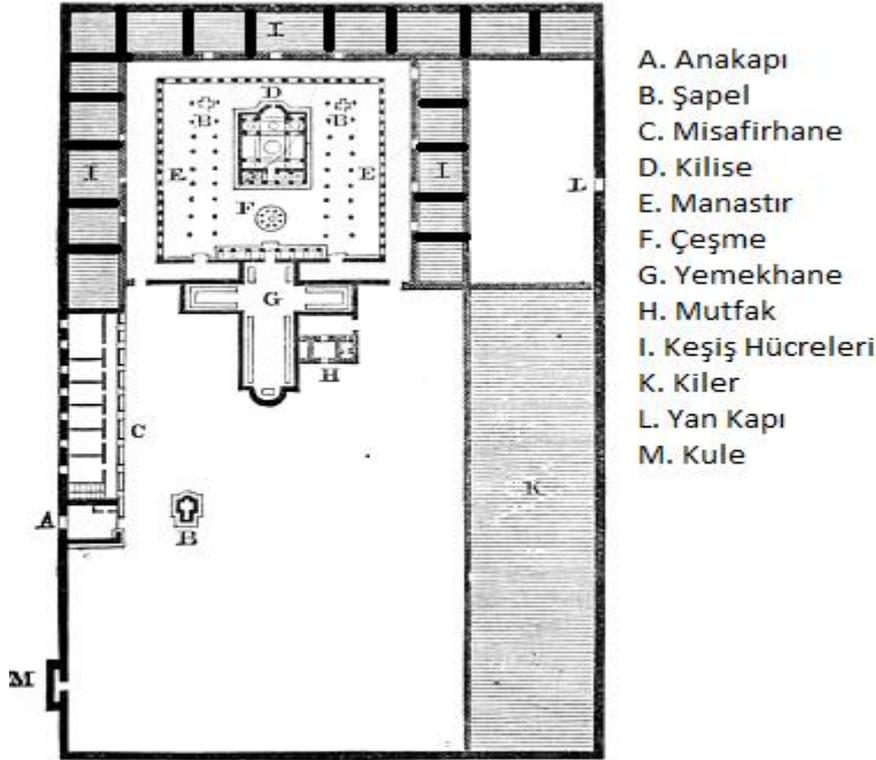
⁵⁴ Aziz Atiya, *a.g.e.* 83. Pachomius tarzı manastırlarda Merkezi bir kalenin etrafında küçük kiliseler, toplantı salonu, kütüphane (ya da scriptorium), yemekhane, revir, değirmen, fırın, mutfak, giyinme odaları, çeşitli ambarlar ve benzeri binalar bulunurdu. Manastır çapulcu bedevi kabilelerin saldırısına uğradığında keşişlerin kaçması için kaleyi yakındaki bir çatıya bağlayan çekme köprü kullanılırdı. Manastırın duvarları hücrelerle çevriliydi. Pachomian kurallarına göre bir hücrede üç keşiş yaşardı. Kendi köşelerinde yalnızlık içinde yaşamak isteyen bazı tam münzevilere tek hücre ayrılırsa da, manastır başrahibinin onayına bağlı bu uygulama genellikle arzu edilen bir şey değildi.

⁵⁵ Manastır yaşamına dayalı keşişliğin kurucusu sayılan *Pachomius*'un belirlediği kurallarda keşişler için iş bölümünün önemi ile ilgili bkz. Talbot, a.g.m. 164-165. ile bkz. Aziz Atiya, *a.g.e.* 82. ve M. Tural, 2010, 39-40.

⁵⁶ Asırlardan Beri Kadın Yüzü Görmeyen Bir Yer: Aynaroz'da Papazlar Nasıl Yaşarlar. (Teşrin-i evvel 1341). *Resimli Ay*, 2 (9), İstanbul, 25.

⁵⁷ Johnson, W. (2000). "Seeking Classical Manuscripts At Mount Athos And Seiches At Ancient Chalkis". *International Journal Of Mechanical Sciences*, (42), UK. 2476.

manastır kütüphanelerine ve eşya odalarına ayrılmıştır.⁵⁸ Buna göre her manastırın kütüphanesi Lonca Heyeti tarafından hazırlanan genel bir talimatname esas alınarak tertip edilecek ve kütüphanelerde “...*müstakilan bir muhafız bulunacaktır.*”(AMN'nin Elli dördüncü maddesi).

Şekil.4.1. Lavra Manastırı'nın mimari planı

Diğer taraftan kütüphanelerde bulunan el yazması eserlerin ve diğer kitapların başka bir yere satılması kesinlikle yasaklanmıştır. Bu eserlerin muhafazası için *kinovyon* türü manastırlarda manastır mütevellileri; *idyortimon türü* olanlarda ise idare mütevellileri, değişik zamanlarda manastırın başrahibi ile beraber kütüphanenin resmi ve umumi defterleri üzerinden kütüphane ve eşya odalarını muayene ve tetkik etmeye mecburdurlar. (AMN'nin Elli beşinci madde)

4.3.3.2. Başkeşiş (Gomenos /Hegoumenos)

Bilindiği üzere manastır hareketi Mısır çöllerinde doğmuş, Anadolu'da bilhassa Kapadokya civarında kilise babaları tarafından yeniden yorumlanmış ve Bizans

⁵⁸ *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2), 235.

keşişlerinin katkıları ile hareket, yeni bir safhaya girmiştir. Bu nedenle manastır yaşamına ve manastır örgütlenmesine dair kavramlar da ilk olarak, manastırların kurulduğu Mısırda kullanılmıştır. Söz konusu kavramlar ve ifadeler manastır hareketinin geçirdiği aşamalarda fazlaca değişmeyerek Bizans manastır yaşamının zirvesi olarak kabul edilen *Athos*'taki *Athonite* tarzı manastırlarda da varlığını sürdürmüştür.

Mısır'da manastır hayatına dayalı keşişliğin kurucusu olarak kabul edilen Pachomius'un başlattığı manastır hareketinde başkeşişlere "*abbot*" unvanı verilmiştir.⁵⁹ Bundan başka yine Mısır'daki manastırlarda başkeşişler için "*hegomenos*" ve "*qummuş*" unvanlarının kullanıldığı bilinmektedir.⁶⁰ Bizans manastırlarında bu unvan aslı Grekçe olan *hegoumenos* ile *archimandrite*, *oikonomos* gibi ifadelerle karşılık bulmuştur.⁶¹

BOA belgelerinde daha çok *gomnos/gomnus* şeklinde zikredilen kelime Aynaroz Manastırlarında yaşayan keşişlerin ve manastırın idaresinden sorumlu kişiyi yani başkeşişi ifade etmektedir.⁶² Yine BOA belgelerinde *ikonomos* tabirinin daha çok manastırların *metoh* adı verilen çiftlikleri idare etmek üzere görevlendirilen yöneticiye atfen kullanıldığı dikkati çekmektedir.⁶³ Öte yandan incelediğimiz arşiv belgelerinde *Archimandrite* tabiri kimi zaman bir manastırın başkeşişini tanımlarken,⁶⁴ kimi zaman da yine manastırların İstanbul bürokrasisi ile iletişimini sağlayan vekillere verilen bir unvan olarak karşımıza çıkmaktadır.⁶⁵

Gomnos ya da başka bir ifadeyle *gomnus* adı verilen başkeşiş; manastırın dini ve idari işlerinden ve ayrıca ekonomik kaynaklarının yönetiminden sorumludur ve manastır topluluğunun doğal lideridir. *Gomnos* bir manastırın keşiş topluluğu içinden ve yine o manastırın keşişleri tarafından seçilerek göreve getirilmektedir. Kuruluşlarından itibaren bağımsızlıklarına özel bir önem atfeden Aynaroz Manastırları, *gomnos* seçimini manastırın bağımsızlığı ile ilişkilendirmişlerdir. *Athonite* tarzı manastırların kurucu olan, aynı zamanda Aynaroz'daki ilk manastır olan Lavra Manastırı'nın da kurucusu olan

⁵⁹ Tural, M. (2010). Ortaçağ Doğu Hristiyanlığında Mistik Hayat. *Basılmamış Yüksek Lisans Tezi*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa, 101.

⁶⁰ Aziz Atiya, a.g.e. 148.

⁶¹ Typica metinlerinin İngilizceye yapılan tercümelerinde yönetici konumundaki kıdemli keşişler "*üstün*" anlamına gelen "*superior*" kelimesi ile çevrilmiştir. Bkz. Dennis, 2000a, 246.

⁶² Osmanlı arşiv belgelerinde kelimenin *gomnos/gomnus* şeklinde kullanımına dair örnekler için bkz. BOA.MVL.802/13-1, 11 Teşrin-i sani 1284 – 23 Kasım 1868 ve BOA.Y.PRK.ZB, 4/7-2, 27 Şubat 1303 – 10 Mart 1888; *oikonomos* şeklindeki kullanımına dair örnek için bkz. BOA.DH.MKT.2467/116 -1, 17 Mart 1317 – 30 Mart 1901 ve BOA.BEO.2654/199015-1, 2 Cemaziye'l-ahir 1323 - 29 Ağustos 1905 ve BOA.BEO.2654/199015-1, 2 Cemaziye'l-ahir 1323 - 29 Ağustos 1905

⁶³ BOA.MV.163/25, 9 Rebi'ül-ahir 1330 - 28 Mart 1912

⁶⁴ BOA.A.MKT.NZD.340/28-1, 10 Receb 1277 – 22 Ocak 1861

⁶⁵ BOA.ŞD.2978/28 -1, 24 Eylül 1312 – 6 Ekim 1896

Athanasios'un belirlemiş olduğu ilkelerde manastıra dışardan bir *gomnos* tayini asla kabul görmemektedir.⁶⁶

Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin ilk faslında, Aynaroz'da bulunan *kinovyon* ve *idyortimon* tarzı manastırların her ikisinde de *gomnos* olduğu belirtilmekte beraber, *kinovyon* tarzı manastırlardaki *gomnosun* manastırın idaresinden tek başına sorumlu olduğu; *idyortimon* tarzı manastırlarda manastır idaresinin üç ya da beş kişiden oluşan mütevellî heyetine bırakıldığı ve buradaki *gomnosun* ise bu heyetin başkanı ve bir üyesi olarak manastır idaresini üstleneceği zikredilmiştir. (*AMN'nin 5.maddesi*)

Nizamnamenin üçüncü ve beşinci fasılları *gomnosların* seçimleri ile hakları ve sorumluluklarına ayrılmıştır. Üçüncü fasıla göre *kinovyon* tarzı manastırlarda *gomnos* olmanın şartları şu şekilde sıralanmıştır:

1. Papas (keşiş) olması
2. Teba-i Devlet-i Aliyye'den olması
3. En az kırk yaşında olması
4. En az on seneden beri manastırda ikamet ediyor olması
5. Oldukça âlim ve bilhassa dini bilgilere vakıf olması
6. İdari işler için gerekli tecrübe ve liyakate sahip olması

Şayet manastırda bu vasıflara sahip bir *gomnos* adayı bulunamaz ise Aynaroz'da bulunan bir başka manastır, keşişhane, hücre ya da uzlethaneden alınması caiz görülmüştür. (*AMN'nin 19. maddesi*)

Gomnos seçimi için manastırda bulunan büyük keşişler toplanır. Topluluğa manastırın en ihtiyar keşişi başkanlık ederdi. Yukarıda sıraladığımız vasıfları taşıyan

⁶⁶ Dennis, 2000a, 246-247. Athanasios'un Lavra Manastırı ile ilgili vakfiyesinde(typicon) *gomnos* seçimi ile ilgili 12. hükümde şu ifadeler yer verilmiştir: “ Biz buyururuz ki; bizden sonra bu Lavra, en saygıdeğer keşiş olan Athanasios'un ve ona tabi olarak Lavra'da ve Lavra çevresindeki hücrelerde (kellia) yaşayan seksen keşişin olsun. Her şey, kadim manastır yasaları ve sevgili Tanrı ile uyum içerisinde ve O'nun (Athanasios) tarafından idare olunmalıdır. O öldükten sonra görevlerini, hayatta iken, Lavra'da ya da kellialarda onun gibi muhterem veya görev vererek güvendiği bir keşiş üstlenmelidir. Fakat Tanrı bizi bu fani dünyadan çağırduğunda ve bize ölümün kadehini sunduğunda, Lavra dışından hiç kimse buraya üstün olarak atanmamalı, bu kişi Lavranın ya da çevresindeki kelliaların keşişleri toplanarak, dikkatli bir incelemeden sonra yetenekli ve erdemli olan ve diğer keşişler arasında kabiliyetleri ile sıvrilerek seçilen bir keşiş tarafından O'nun üstünlük vazifesini üstlenecektir. Hiçbir şartta farklı bir lavranın veya manastırın keşişine üstünlük görevini vermeyiniz. Hatta bizim ölümümüzden sonra da ruhban olmayan herhangi bir kişiye ya da başka bir manastıra bağımlı olmaya neden olacak imtiyazlara izin vermiyoruz. Bu (Lavra) bizim yönetimimizde olacak, özgür olacak ve kendi kendine idare edilecektir.” Ancak bir keşiş Lavra'ya başka bir manastırdan gelmiş burada iki-üç yıl kalmış ve hizmetleri ve erdemleri takdir edilmiş ise o artık o manastırın evladı kabul edilir ve *gomnos* adayı olarak da gösterilebilir. (*yirmi birinci hüküm*)

gomnos adaylarının isimleri ihtiyar keşişler tarafından hazırlanan cetvellere isimleri yazılırdı. Aynı şekilde toplulukta hazır bulunan, yani seçimde oy kullanacak olan her keşişin ismi de bu cetvellere yazılırdı. Oylama gizli yapılır, adaylardan biri oyların üçte ikisini alır ise gomnos olarak seçilmiş olurdu. Çoğunluk sağlanamaz ise ikinci ve ardından üçüncü seçim yapılır, buna rağmen çoğunluk sağlanamaz ise seçim Aynaroz'un hükümet merkezi olan Karis'te bulunan Nazır Heyeti'ne intikal ederdi. Burada son seçimde en çok oyu almış olan üç aday için heyet kendi arasında yine gizli oy usulü ile bir seçim yaparak karar verir, bu suretle gomnos tayin edilmiş olurdu. Her ne şekilde seçilirse seçilsin, gomnos tespit edildikten sonra patrikhane bu seçimden haberdar edilmeliydi. Bu nedenle Nazırlar Heyeti gomnos olarak belirlenen kişinin seçim onayı için gerekli evrakları patrikhaneye ulaştırılırdı. Bu kaide, Aynaroz'un kendi seçim usulleri ile belirlenen gomnosun atama onayının patrikhaneden yapılması anlamına gelmekteydi. (*AMN'nin 20.ve 21. maddeleri*)

Bir gomnos kendisinden sonra bir halef tayin edebilirdi ancak bununla ilgili kararı manastırdaki diğer kıdemli keşişlerle istişare ederek almalıydı.⁶⁷

Bazı seyyahların gezi notlarında karşılaştıkları gomnoslar ile ilgili tasvirlerle yer verilmiştir.⁶⁸ Ancak nizamnamede gomnosların vasıfları kadar görevlerine dair detaylardan da bahsedilmiştir. Nitekim yirmi sekizinci maddeye kadar olan bölümde gomnos olarak seçilen keşişin görevleri sıralanmıştır. Buna göre gomnosun manastıra ve keşişlere karşı vazifeleri şu şekilde belirlenmiştir. Gomos;

1. Manastırın mühim meselelerini Mütevelli Heyeti ile müzakere etmelidir.
2. Daimi surette manastırda oturmaya mecburdur.
3. Bütün ihvana (manastır ahalisine) baba şefkati ile yaklaşmalı, uygun olmayan davranışları nasihat ile düzeltme yoluna gitmelidir.
4. Tavırları herkese örnek olabilecek surette gayet nezaket ve edebî bir üslup içermelidir.
5. Hastalık veya benzer bir mani yok ise daima yemeklerini umumi bir sofrada keşişlerle birlikte yemelidir.

⁶⁷ Dennis, 2000a, 246.

⁶⁸ 19.yüzyılın ilk yarısında Aynaroz'u gezen Curzon, karşılaştığı Xeropotamo Manastırı başkeşişinden şöyle bahsetmiştir. "*Manastırın agoumenosu altmış yaşlarında, koyu gri sakallı, sade, nazik ve yeterince zeki bir rahipti. Asketik bir manastırın başrahibi nasıl olunur? Bunun adeta somut bir örneğini temsil ediyordu.*" Bkz. Curzon, R. (1849). *Visits To Monasteries In Levant*. London: The Library Of University Of California Los Angeles, 415

6. Gereksizce manastırdan ayrılmamalı, manastır işlerinden kaynaklanan nedenlerle manastırdan ayrılmaları sıkça tekrarlanmamalıdır.
7. Her ne kadar manastırın menfaatine olan işler için, üç ayı aşabilecek kadar izin kullanabiliyor ise de bu hususta Nazırlar Heyeti ile patrikhanenin izni ve onayı gerekmektedir. Bu tür durumlarda mütevelli heyetinden bir keşiş vekil olarak tayin edilmektedir.
8. Her sene manastırın bütün ahalisinin katılımı ile bir meclis toplanır. Bu mecliste o yılın muhasebesi yapılır. *Gomnos*, bir yıl boyunca yapılan işlemleri manastır idaresini ilgilendiren hususları bir layiha şeklinde okur, aynı toplantıda manastırın keşişleri ve keşişlik silkine yeni dâhil olan keşiş adayları ayrıca manastırı terk edenler veya vefat edenler manastır siciline kaydedilir ve bu kayıtlar *gomnos* ile mütevelli heyetleri tarafından imzalanır mühürleri ile mühürlenir. Hazırlanan evraklar Nazırlar Heyeti marifetiyle patrikhaneye gönderilir.
9. *Gomnos* kaydı-ı hayat şartı ile görev yapmaktadır. Ancak, manastır keşişlerinin şikâyetleri üzerine patrikhaneye mahkeme edilebilir ve nizamname hükümlerine aykırı bir durumu tespit edilir ise yine patrikhaneye azledilebilir.

Nizamnamenin beşinci faslında idyortimon türü manastırlardaki *gomnos*ların seçilme esasları, vasıfları ve görevlerinin kinovyon tarzı manastırlardaki *gomnos*lar ile aynı olduğu belirtilmiştir. İdyortimon manastırlarda manastır idaresi manastır mütevelli heyetine verilmiştir. *Gomnos* üç ya da beş kişiden oluşan bu heyetin bir üyesi hatta başkanıdır. Manastır yönetimine dair kararlar bu heyetin istişari kararları neticesinde müştereken alınır ancak kararların icrası heyetin başkanı olan *gomnosa* aittir. Nizamnamenin kırk ikinci maddesine kadar hükümlerden anlaşıldığı kadarı ile idyortimon manastırlardaki *gomnos*un vazifeleri ile görev süreleri ve azledilmeleri ile ilgili esaslar yine kinovyon tarzı manastırlar için geçerli olan hükümler ile aynıdır.

4.3.3.3. Manastır Mütevelli Heyeti (*Epitrof*)

Nizamnamenin beşinci maddesinde belirtildiği üzere manastırların her iki türünde de *Manastır Mütevelli Heyeti* bulunmaktadır. Ancak, kinovyon tarzı manastırlarda bulunan heyet manastırın idaresinden asıl sorumlu olan *gomnosa* yardımcı olan istişarî bir heyet

durumundadır. Nitekim bu tarz manastırlarda *gomnos*, manastır idaresi ile ilgili hususları manastırın mütevellî heyeti ile istişare ve müzakere etmeye mecburdur. (*AMN'nin 22. maddesi*). Öte yandan idyortimon manastırlarda ise *Manastır Mütevellî Heyeti*, manastırın idaresini üstlenen idarî bir kuruldur. Gomnos hem bu kurulun bir üyesi hem de başkanıdır. Anlaşıldığı üzere Manastır Mütevellî Heyeti, kinovyon tarzı manastırlarda istişari, idyortimon tarzı manastırlarda ise idari bir rol üstlenmiştir.

Manastır Mütevellî Heyeti gomnosun manastırda bulunmadığı dönemlerde manastırın idaresini üstlenmektedir. Zira nizamnamenin yirmi beşinci maddesinde de yer alan bu kaideye göre; gomnos, manastırda bulunmadığı müddet için bu heyetten birini yerine vekil olarak tayin eder ve bu durumda manastır ahalisi heyet içinde vekil tayin edilen kişiye itaate mecburdur.

Manastır sicilleri başta olmak üzere tutulması gereken bazı önemli evraklar bu *Manastır Mütevellî Heyeti*'nin ve *gomnosun* sorumluluğundadır. Manastırlar için çok önemli olan sicil kayıtları bu kişiler tarafından düzenlendikten sonra gerek heyet üyeleri gerekse *gomnos* kendilerinde bulunan mühür ile evrakları onaylarlar. Söz konusu kayıtlar Nazırlar Heyeti vasıtası ile patrikhaneye gönderilmektedir.⁶⁹

Nizamnamenin dördüncü faslı *kinovyon* türü manastırlarda bulunan manastır mütevellîlerin seçimleri, hak ve hukukları ile vazifelerine ayrılmıştır. Buna göre; mütevellîler dört kişiden oluşmaktadır. Görev süreleri iki yıl ile sınırlandırılmıştır. Öncelikle, manastır hizmetleri hususunda öne çıkmış, yaşça olgun ve liyakati herkesçe malum olan on iki keşiş belirlenir. Sonra manastırda yaşayan ruhbanın tamamı toplanır ve ilk seferinde dört rahip seçilmesi istenir. Seçim mutlaka gizli oy usulü ile gerçekleşir. Seçilen dört kişi *manastırın idare-i umur-ı maddiyesinde müşavir ve muavin olmak üzere* gomnosun idaresine yardım eder. Bunu takip eden yıllarda dört üyenin ikisi her sene yenilenir.⁷⁰

Mütevellîler kinovyon manastırlarında gomnosun taht-ı nezaretinde olarak icra-i memuriyet ederler ve manastır sandığının üç anahtarından ikisi bu heyet üyelerinde bulunur üçüncüsü ise gomnostadır. Manastırın muhasebe defterini de tutan mütevellîler kütüphane ve kilisenin muhafazasından gerek gomnosa gerekse tüm manastır keşişlerine karşı sorumludurlar. Mütevellîlerden birisi şayet uygun vasıflara sahipse kâtiplik vazifesini

⁶⁹ *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2), 229. (Nizamnamenin yirmi altıncı ve yirmi yedinci maddeleri)

⁷⁰ *Aynı belge*, 231. (AMN'nin yirmi dokuzuncu md.)

kendisi ifa eder değilse; yine bu görev kendi sorumluluğunda olmak üzere hizmetine bir yazıcı almaya hakkı bulunmaktadır.⁷¹

Nizamnamenin altıncı faslı, idyortimon türünden olan manastırların müteveli heyetine ayrılmıştır. Buna göre; son altı senedir manastırda bulunan keşişler genel meclis için toplandıklarında, manastır muhasebesi ile ilgili işlemleri tamamladıktan sonra nüfus mevcutlarına göre üç-ile beş arasında sayıları değişen idare mütevellilerini seçerler.(AMN'nin 43. maddesi)

İdare mütevellileri manastırı ilgilendiren her konu hakkında gomnosun da fikrini alarak karar almaya ve alınan kararların icrası işe yükümlüdürler. Kinovyon tarzı manastırlarda olduğu gibi manastır sandığının üç anahtarından ikisini ellerinde bulundururlar ve aynı şekilde manastır kilisesi ile kütüphanelerinin bakımı ve muhafazası hususunda gomnosa ve manastır ihvanına karşı mesuldürler. Bu maksatla kütüphane memuru, harcama müdürü, kilercinin vazifelerine nezaret etme görev ve yetkileri vardır. Heyetin kâtiplik ile ilgili düzenlemesi de kinovyon tarzı manastırlar ile aynıdır.⁷²

İdare mütevellilerinin reisi manastırın gomnosudur. Manastırın memurlarını ve hizmetkârlarını gomnos ile beraber bu heyet belirler. (AMN'nin 45. Ve 46. maddeleri). Manastır mütevellileri manastırın gomnosu ile birlikte bir yıllık muhasebelerini manastırın altı yıldır manastırda ikamet eden keşişlerden oluşan ihvan cemiyetine sunarlar.(AMN'nin 48. maddesi)

Kinovyonlarda manastır mütevellileri, idyortimonlarda ise idare mütevellileri manastırın kütüphanesinde bulunan el yazması ve matbu kitapları korumakla mesuldürler. Bu kitapların başka bir götürülmesi veya satılması caiz görülmemiştir.⁷³ Mütevelliler, gomnoslar ile birlikte değişik vakitlerde kütüphaneleri bu yönden muayene ederler. (AMN'nin 55. maddesi)

Manastır mütevellilerinin hukuki görevleri de vardır. İki kez ikaz edilmiş olmasına rağmen keşişliğe yakışmayan hâl ve hareketlerinde ısrar eden manastır hücrelerinde yaşayan ruhbanlar gomnos ve mütevellilerden oluşan bir heyet huzurunda mahkeme olunurlar. Bu mahkemenin verdiği kararın istinafi ise Nazırlar Heyeti'ne aittir.⁷⁴

⁷¹ Aynı belge, 230. (AMN'nin otuz ve otuz birinci md.)

⁷² Aynı belge, 234. (AMN'nin kırk dördüncü md.)

⁷³ Smith, a.g.e. 67.

⁷⁴ BOA.I.MMS.58/2688-2, 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877 (Nizamnamenin seksen beşinci maddesi)

Her manastırın dört parçadan oluşan yalnız bir mührü bulunmaktadır. Parçalardan biri *gomnosun* elinde diğer üç parça ise mütevellî heyeti üyelerindedir. (*AMN'nin 107. maddesi*) Nazırlar Heyeti ve Lonca Cemaati ile mütevellîler arasında Rum lisanı ile gerçekleşen yazışmalarda veya hazırlanan evraklarda, senetlerde bu mühür kullanılmaktadır.

Mütevellî Heyeti üyelerinin tıpkı gonemoslar gibi keşişler üzerinde denetim vazifeleri de vardır. Nitekim izinden dönen keşişler ısbat-ı vücut edeceklerinde gomnosa ya da heyet üyelerinden birine müracaat etmektedirler. (*AMN'nin 153. maddesi*)

Aynaroz ile ilgili incelediğimiz Osmanlı Arşivi belgelerinde zaman zaman manastır mütevellîleri ne tesadüf edilmiş ancak mütevellîlerin belgelerde fazlaca yer almadığı tespit edilmiştir. Bunun nedeni resmi makamlar ile manastır arasında yapılan yazışmalarda manastır temsilcisi olarak daha çok gomnosların muhatap kabul edilmiş olması olmalıdır.⁷⁵ Bununla birlikte, temsil ettikleri manastırı ve keşişlerini ilgilendiren bazı hukukî ve idarî meselelerde mütevellîlerin ismi zikredilmiştir. Söz gelimi; 1899 yılında Vatoped Manastırı'nın başkeşişi ile diğer keşişleri arasındaki sorunun çözümü için patrikhanece manastır mütevellîlerinin ifadesine başvurulmuştur.⁷⁶

1895'teki bir belgeye göre Aya Pavlo Manastırının Aynaroz dışında bulunan yaylak ve kışlak arazileri ilgili bir anlaşmazlığı nedeniyle aynı manastırın mütevellî heyeti meseleyi Nizamiye Mahkemelerine taşıma kararı almıştır.⁷⁷

1892 yılına ait bir başka belgede Osmanlı resmi makamlarının yapmış oldukları bir incelemede, sahilde ruhsatsız bir rıhtım inşasına teşebbüs edildiği ifade edilirken, bu teşebbüsün faili olarak Pandaleimon Manastırı mütevellîleri işaret edilmiştir.⁷⁸

Dohiar Manastırı'ndan Sadaret makamına yazılan bir yazı "*Dohiar Manastırı Baş Mütevellîsi Daniel*" imzası ile gönderilmiş, manastır yöneticisi bu belgede manastır gomnosu yerine manastır baş mütevellîsi unvanını kullanmayı tercih etmiştir.⁷⁹

4.3.4. Aynaroz'un Hükümet Merkezi (*Karis*) ve Ruhani İdare Temsilcileri

Karis, yahut *Karyes*, X. yüzyıl başlarından itibaren Aynaroz'daki dinî topluluğun idare merkezi olarak belirlenmiştir. Başlangıçta topluluğun idarî işler başkanı (*Protos*) için

⁷⁵ BOA.A.AMD.11/87-1, 22 Zi'l-hicce 1265 – 8 Kasım 1849

⁷⁶ BOA.MV.94/19, 9 Şevval 1315 - 3 Mart 1898 ve BOA.BEO.1311/98309-3, 12 Şevval 1316 – 23 Şubat 1899

⁷⁷ BOA.BEO.583/43681-2, 24 Şaban 1312 – 20 Şubat 1895

⁷⁸ BOA.BEO.13/911-1, 5 Zi'l-ka'de 1309 – 1 Haziran 1892

⁷⁹ BOA.BEO.3400/254977-2, 28 Ağustos 1324 – 10 Eylül 1908

bir makam (*Protaton*) ve beraber çalıştığı diğer görevliler için evler inşa edilmiştir. Zamanla buradaki binalara, dükkân, mektep, hastane, misafirhane ve kaymakamlık konutu gibi yeni binalar eklenmiş, böylece Karyes küçük bir köy görünümüne kavuşmuştur. “Karyes” kelimesinin Osmanlıcada “köy” manasına gelen “karye” kelimesinden geldiği düşünülmektedir.⁸⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgelerinde daha çok “Karis” olarak zikredilen merkez için yarımadayı ziyaret eden seyyahların eserlerinde *Cariez*,⁸¹ *Caryes* ve *The Hazels* gibi ifadelerle yer verilmiştir.⁸²

Osmanlı döneminde Karis, Aynaroz Manastırlarının ve Aynaroz Kazası'nın hükümet merkezidir. Karis, gerek Lonca ve Nazırlar Heyeti ile temsil edilen ruhanî idarenin; gerekse kaymakam ile temsil edilen mülkî idarenin bulunduğu bir merkezdir. Belirtilen özellik burada ruhanî ve mülki idare olmak üzere çift başlı bir yönetimi işaret etmekte ve bu yönüyle Aynaroz, Osmanlı taşra idaresinde müstesna bir yerde bulunmaktadır.

Karis, Aynaroz'un coğrafi ve idarî açıdan merkezi olduğu kadar ekonomik açıdan da merkezidir denilebilir. Zira pazara benzeyen görüntüsü ile çarşısı, cumartesi günü kurulan pazarı, yılda bir defa ve bir hafta süreyle açılan panayırı ile Karis, Aynaroz ekonomisi açısından önemli bir rol üstlenmiştir.⁸³

Deniz seviyesinden iki yüz metre kadar yukarıda, yeşillikler içinde ve çok güzel bir manzaraya sahip olan Karis'in dört bir yanından aşağıya doğru uzanan vadileri takip eden yolları, Aynaroz'un hükümet merkezi ile manastırlar arasındaki ulaşımı sağlamaktadır.⁸⁴ 19.yüzyıl şartlarına göre bu yolların ulaştığı manastırların bazıları Karis'e iki, bazıları da sekiz veya 10 saattir.⁸⁵ Kaza merkezinin Selanik Vilayet merkezine uzaklığı otuz sekiz,⁸⁶ kaza limanı olan *Dafni* iskelesine uzaklığı ise 3 saattir.⁸⁷

Nizamnamede, Karis'teki kadim mektebin yenileneceğinden ve burada ilim tahsil edecek olan keşişlerin manastır işleri için kalifiye eleman olarak yetiştirileceğinden ve her manastırın buraya maddi imkânları nispetinde keşiş göndermesi gerektiğinden

⁸⁰ Eyice, a.g.m. 269.

⁸¹ Curzon, a.g.e. 431.

⁸² Tozer, a.g.e. 63. Karis için *The Hazels* tabirinin kullanılmasının nedeni; bulunduğu yerde ve etrafını çevreleyen vadilerde bolca kestane ağaçlarının bulunmasıdır.

⁸³ Smith, W. (1837). “On Mount Athos and Its Monasteries; With Notes on the Route from Constantinople to Saloniki, in June, 1836”. *Journal of the Royal Geographical Society of London*, (7), pp. 61-74.

⁸⁴ *Selanik Vilayet Salnamesi*. (H.1325/1907). 212. ve Smith, a.g.m. 67.

⁸⁵ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). 295. Söz gelimi Aynaroz'un ilk ve en önemli manastırı olan Lavra Manastırı'nın Karis'e uzaklığı iki saattir. Bkz. BOA.DH.MKT.1691/68, 29 Cemaziye'l-evvel 1307 – 21 Ocak 1890

⁸⁶ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1312/M.1895). 214.

⁸⁷ BOA.A.MKT.MVL.9-A/93-1. 19 Recep 1264 – 21 Haziran 1848

bahsedilmiştir. Böylece evvelce burada var olan mektebin nizamnameden sonra keşiş mektebine dönüşeceği ve burada dini ilimlerin yanı sıra el sanatlarına dair bir takım derslerin de verileceği nizamnamede yer almıştır. (*AMN'nin 131.ve 148. maddeleri*)

Yine Karis'te keşişlerin ve Aynaroz'a gelen misafirlerin tedavisi için bir hastanenin faaliyet göstereceği, hastanenin manastırlardan gelen yardım ile hizmet vereceği ve idaresinin de Nazırlar Heyeti'nin üzerinde olacağı belirtilmiştir. (*AMN'nin 149. maddesi*) Kaza merkezi olan Karis'te bulunan keşiş mektebi ve hastanenin nizamnamede yer alan esaslar çerçevesinde faaliyet yürütmesi için Sıhhiye ve Maarif Nezaretlerine bilgi verilmiştir.⁸⁸

Karis'te aynı zamanda keşişlerin zaruri ihtiyaçları olan eşyaları temin etmek ve kendilerinin imal etmiş oldukları istavroz ve tasvirleri satabilmeleri için belirli sayıda dükkânları bulunmaktadır. Belirlenen sayının dışında dükkân açmak nizamname hükümlerine göre mümkün değildir. (*AMN'nin 140. maddesi*)

Karis'te Lonca Heyeti'nin toplandığı bina, Nazırlar Heyeti'nin daimi surette ikamet ettikleri *protaton*, mektep, hastane ve sayıları sınırlı dükkânlar ile Aynaroz dışından gelen kişilerin konakladıkları misafirhaneden başka ruhbanlara ait bir bina bulunmamaktadır. Osmanlı merkezi ve yerel hükümet makamları denetimi kolaylaştırabilmek maksadı ile Karis'in bu sade yapısını muhafaza etmek istemişlerdir. Bu nedenle yeni misafirhaneler veya yeni dükkânlar açılmasına müsaade edilmemiş ya da bu konu ile ilgili izinler zorlaştırılmıştır. Nitekim Zograf Manastırı'nın Lonca Heyeti'ndeki vekili, misafirlerini ağırlamak için otuz odalı ve iri bir bina inşa etmeye teşebbüs etmesi Osmanlı hükümet makamlarında şüphe uyandırmış ve binanın ruhsat meselesi uzunca bir zaman Osmanlı bürokrasisini meşgul etmiştir.⁸⁹

Rum İsyanı'nın yarımada son derece etkili olması ve sonrasında uzunca bir süre eşkıyalık faaliyetlerinin Aynaroz'dan eksik olmaması Osmanlı idarecilerini bu tedbiri almaya adeta mecbur etmiştir. Belirtilen sınırlamalar nizamname içinde yer alarak resmîlik kazanmıştır.

⁸⁸ BOA.I.MMS. 58/2683-1. 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877

⁸⁹ BOA.DH.MKT.2467/120 -1, 15 Mart 1317 – 28 Mart 1901ve BOA.BEO.1786/133896-1, 20 Şevval 1319 – 30 Ocak 1902; Zograf Manastırı temsilcilerinin Karis'te inşa ettikleri ve 1902 yılı ortalarında tamamladıkları konağın manastırın kaza merkezinde bulunan temsilcileri ile Lonca Heyetinde bulunan vekilleri ve dışardan gelen ziyaretçilerin ikameti için yaptıkları anlaşılmaktadır. Belgede ifade edildiğine göre binanın uzunluğu otuz dört, genişliği otuz ve yüksekliği on sekiz arşın, ayrıca kapladığı alan sekiz yüz doksan sekiz arşındır. Bu büyük konak altı bin altına mâl edilmiştir. Bkz. BOA.BEO.2292/171856-2, 12 Şubat 1319 – 25 Şubat 1904

4.3.4.1. Nazırlar Heyeti (*Protatonom Ve Protos*)

Aynaroz'da ilk manastırların kurulmaya başlandığı X. yüzyıldan itibaren buradaki dinî topluluğun idare merkezi bugünkü Karis idi. Topluluğun idaresi her biri yirmi büyük manastırın baş keşişleri olan bir kurul (*Lonca Heyeti*) ve bu kurul içinden seçilerek yürütme organı gibi çalışan dört üyeli bir heyetin (*Nazırlar Heyeti*) elinde idi. Karis'te toplanan bu heyet ve kurulların başkanı olan Başnazır'a "*Protos*" deniliyordu ve onun Karis'te daimi surette kalabilmesi ve idari görevleri ifa edebilmesi için bir makam "*Protaton*" inşa edilmişti.⁹⁰ Belirli günlerde manastır topluluklarının temsilcileri (*Agoumenoi* ya da *gomnos*), kendilerini ilgilendiren meseleleri görüşmek ve tartışmak üzere *Protaton*'da toplanırlardı.⁹¹

Aynaroz Tarihçesi'nin yazarı Musa Kazım'a göre, *protos* tarafından temsil edilen bu ruhanî örgütlenmeyi tesis eden aynı zamanda *Lavra Manastırı*'nin kurucu olan rahip *Athanasios* idi.⁹²

Athos topluluğu 16.asra kadar *Protos*'un ve bu kurulun yönetiminde idi. Önceleri *Proisthos* ve sonraları *epistates* olarak anılan bu baş keşişler topluluğu, dörtlü gruplar halinde teşkilatlanmışlardı (*Episthesis / Nazırlar Heyeti*). Her bir grup haziran başı itibariyle yönetime geliyor ve ertesi yılın mayıs ayına kadar idarede kalıyordu. Her bir dörtlü grup kendi içinde bir başkan seçiyor bu kişi de Kutsal Dağ'ın *Protepistat*'ı ya da *Protos*'u olarak atanıyordu.⁹³ Bu usul Osmanlı Devleti döneminde de korunmuş ve bu şekliyle nizamname içinde yer almıştır.

Nizamnamenin on ikinci faslı *Nazırlar Heyeti*'ne ayrılmıştır. Buna göre; *Protos* yani *Başnazır* Aynaroz'un öteden beri süregelen yasaları gereği diğerlerine göre öne çıkan beş büyük manastır tarafından sıra ile seçilir ve tayin olunurdu. *Lavra Manastırı*, Aynaroz'da kurulan ilk büyük manastır olması nedeniyle üstünlerin arasında özel bir öneme sahiptir.⁹⁴ Bu nedenle başnazır birinci yıl *Lavra*'dan, sonra da sırayla *Vatoped*, *İveron*, *Hilandar* ve *Dionisos* manastırlarından seçilirdi.⁹⁵ Başnazır seçildikten sonra *Nazırlar Heyeti*'nin diğer

⁹⁰ Eyice, a.g.m. 267-268.

⁹¹ Curzon, a.g.e. 432.

⁹² Musa Kazım, a.g.m. 1195. Musa Kazım'a göre *Protos* başlangıçta ruhani ve cismani güçleri elinde bulunduruyordu. Ancak, *Athanasios* bu sistemi kabul etmedi.

⁹³ Berciu-Draghicescu, A. (2008). "Romanians In Mount Athos Between Religion And Dictate". *Library And Information Science Department, Faculty Of Letters- University Of Bucharest*, (12), 192.

⁹⁴ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1288/M.1871/72). 52.

⁹⁵ Nizamnamenin doksan dördüncü maddesinde bütün manastırların derecelerinin bir ve eşit olduğu burada belirtilen sınıflamanın resmi işlerden kaynaklanan mezhep kaynaklı bir ayırım olduğu ifade edilmektedir.

üç üyesi ise başnazırlık ile temsil edilen manastırın dışında kalan diğer manastırlardan yine tarihi silsile gözetilerek tespit edilirdi. Heyete seçilen manastırların vekilleri, aynı zamanda manastırların *gomnos* adı verilen reisiydi. (*AMN'nin 91. maddesi*) Böylece Aynaroz'da bulunan yirmi manastır dörderli gruplara ayrılır ve "Nazırlar Heyeti" görevi rotasyon ile manastırlar arasında deveran ederdi.⁹⁶

Yabancı seyyahların gözlemleri Aynaroz'un asılar öncesine dayanan bu yönetim usullerinin Osmanlı döneminde de devam ettiğini teyit etmektedir. Nitekim 1853 yılında yarımadayı gezen Robert Curzon'a göre; üyeleri değişik manastırlardan rotasyon ile alınan 4 üyeli bir yönetim organı vardı (Nazırlar Heyeti). *Protos (Başnazır)* Athos'un ilk adamı olarak çağrılırdı. Türk hükümet merkezini (kaymakam) ziyaret eder, burada yeni sultanın fermanı kendisine takdim edilir ve öpüp başına koyardı. Böylece ilk adam unvanını alırdı. Seyyahın yarımadayı ziyaret ettiği yıl olan 1853'te ilk adam Vatoped Manastırı'ndan bir keşişti. Bu kişiye İstanbul Rum Patrikhanesi'nden de onay gelirdi.⁹⁷

Nazırların memuriyet süresi bir yıldır. Nazırlığa seçilecek adayların; otuz beş yaşından büyük olması, kilise malumatına vakıf olması, Rum lisanına aşina olması, iş görmüş ve liyakat ehli kişiler olması beklenmekteydi. (*AMN'nin 93. maddesi*)

Nazırlar Heyeti, kendilerine intikal eden mali konularda Aynaroz'daki keşiş topluluğunun genel menfaatlerini koruyacak ve manastırlar arasındaki sulhu gözetecek şekilde sorunların halli yoluna giderlerdi. Bu durum heyetin hem yetkisi hem de göreviydi. Bunu başaramadıklarında dahi meseleyi tarafsız bir biçimde adalete sevk ederler ve buna dair yine tarafgirlikten uzak kendi görüş ve izahatlarını içeren düzenli zabıtlar tutmaya mecburdurlar. (*AMN'nin 95. maddesi*) Bilhassa manastırlar arası anlaşmazlıklarda nazırlar, evvela meseleyi *protatonomda* görürler, sulh sağlanamaz ise mesele *Lonca Cemaati*'nin mutad toplantılarına taşılırdı. (Bu maksatla nazırlar ihtiyaç duyarlar ise rutin toplantılar dışında Lonca Cemaati'ni olağanüstü toplantıya çağırarak için yetki sahibidirler.) Bu ikinci mercii de çözüm için yeterli gelmez ise sorun patrikhaneye havale edilirdi.⁹⁸ (*AMN'nin 96. maddesi*)

Maddenin transkripti şöyledir: *Bi'l-cümle manastırların dereceleri bir olup mezhebçe olan sınıf ve tertipleri ise sırf resmi bir şey olduğundan, Nazırlar Heyeti'nin azası dahi yekdiğerine müsavidir. Bkz. Düstur.* (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2), 242.

⁹⁶ *Salname-i Vilayet-i Selanik.* (H.1303/M.1885). 300.

⁹⁷ Tozer, a.g.e. 66.

⁹⁸ Bu hususta pek çok örnek vaka yaşanmıştır. Hudut anlaşmazlığı için bkz. BOA.A.MKT.144/81-1, 22 Ramazan 1264 – 22 Ağustos 1848, Aya Pavlos Manastırı ile ilgili olup Aynaroz'da halledilemeyen ve patrikhaneye havale edilen bir dava için bkz. BOA.BEO.6/443-2, 14 Zi'l-ka'de 1309 – 10 Haziran 1892,

“Her manastır idare-i dâhileyesine müstakil olduğundan, Nazırların, manastırların işlerine müdahale anlamına gelecek teşebbüsleri veya zor kullanmaları asla hoş görülmez. Ancak bir manastır içinde meydana gelen sorun manastırın kendi kurulları içinde halledilemez ve heyete resmî bir başvuruda bulunur ise ya da patrikhane tarafından meselenin halli için emir verilir ise nazırlar sürece dâhil olurlardı. (AMN'nin 97. maddesi)

Bir manastır gerek kendi, gerekse yarımadaadaki bütün manastır ve keşiş topluluğunun menfaatine zarar verecek bir hâl ve hareket içerisinde olur ise Nazırlar, Lonca Cemaati'nin derhal toplantıya çağırılmaya, burada lüzumu olan tedbirleri almaya ve mesele hakkında patrikhaneye bilgi vermeye mecburdurlar. (AMN'nin 98. maddesi)

Manastırlar arası anlaşmazlık dışında, Aynaroz ruhanîlerinin tamamını ilgilendiren fevkalade önemli meseleleri müzakere etmek için de nazırlar, Lonca Heyeti'ni olağanüstü toplantıyı çağırabilirlerdi. Burada alınan kararlar Lonca Heyeti'ndeki her bir üye tarafından kendi manastırlarına duyurulurdu. (AMN'nin 99. maddesi)

Bunlardan başka Nazırlar Heyeti'nin, *Aynaroz Umum Sandığı* yani manastır topluluğunun bütçesi üzerinde tasarruf yetkileri bulunmaktaydı. Nazırlar gelir ve gidere dair kayıtlar tutmak ve her yıl nisan ayında Lonca Cemaati huzurunda bütçenin bir yıllık muhasebesini vermek zorundaydılar.⁹⁹ (AMN'nin 100. maddesi)

Nazırlar Heyeti, patrikhanenin Aynaroz'daki temsilcisi olarak kabul edilmektedir.¹⁰⁰ Aynaroz Manastırları ruhanî açıdan patrikhaneye bağlı olduğundan buradan gelen yazışmalara cevap vermek zorundadır. Bu nedenle Aynaroz manastırlarının ve keşişlerinin bütün bürokratik işlemleri bu heyetin bilgisi ve onayı dâhilinde olmalıydı. Heyet, ruhanî idare ile ilgili yetkisi dâhilinde olan işlemleri kendisi görmekle birlikte, bilgilendirme, onay işlemleri ve çözülemeyen bazı adlî konular gibi durumlar için mütemadiyen patrikhane ile irtibat halindeydi.¹⁰¹

Bu cümleden olarak bir keşiş adayı, bir manastır, bir ruhban hücreci veya uzlethaneye kabul edilirken veya bu mabetlerden ayrılırken Nazırlar Heyeti mutlaka bilgilendirilir ve onayı alınır. Aynı şekilde Nazırlar Heyeti de, Aynaroz'da yaşayan keşişlerin nüfus bilgilerini veya bir manastıra seçilen gomnosun, bir keşişhaneye seçilen

Aynı şekilde Vatoped Manastırı ile ilgili Patrikhaneye havale edilen bir dava için bkz. BOA.MV.94/19, 9 Şevval 1315 - 3 Mart 1898

⁹⁹ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1288/M.1871/72). 52.

¹⁰⁰ *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2), 227.

¹⁰¹ Balta, E. (2003). *The Ottoman Archives In Greece, Balkanlar Ve İtalya'da Şehir Ve Manastır Arşivlerindeki Türkçe Belgeler Semineri-16-17 Kasım 2000*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 16. ve Musa Kazım, a.g.m. 1195.

müdürün bilgileri ve onayları ile gomnosların üç ayı geçen bir izin taleplerini, ayrıca her bir manastırın yıllık muhasebe ve sicil kayıtlarını (kendisi onayladıktan sonra) mutlaka İstanbul'da bağlı bulunduğu patrikhaneye bildirirdi.¹⁰²

4.3.4.2. Lonca Heyeti (*Holy Synod*)

Ruhanî idarenin en önemli organı, Aynaroz'un hükümet merkezi olan ...*Karis nam mahalde içtima' eden Lonca Heyeti*'dir.¹⁰³ İngilizce "*Assembly Council*" olarak ifade edilen heyet için bugüne kadar, *Holy Synod*¹⁰⁴ veya *Saint Sinaxis*¹⁰⁵ gibi tabirler kullanılmıştır.

Meclisin yirmi temsilciden oluşmasının nedeni, Aynaroz Yarımadası'nda yirmi adet büyük ve kadim manastırın bulunmasıdır. Bu kurulda manastırlar, her biri kendi bağlı olduğu manastırın baş keşişi konumunda olan *gomnosu* (*Igoumenos*) ile temsil edilmektedir.¹⁰⁶ Önceleri on sekiz Yunan manastırı karşısında Sırlar'a ait *Khilandari* ve Bulgarlar'a ait *Zografu Manastırı* varken 1875'te Ruslar *Pandeleimonos Manastırı*'na hâkim olarak meclise girmeye hak kazanmışlardır.¹⁰⁷

Kökene Mısır manastır geleneğine kadar uzanan bu örgütlenme modeli, X. yüzyılda ilk manastırın kurulduğu Aynaroz'da manastır sayısının hızla çoğalması nedeni ile kilise babaları tarafından yeniden yorumlanmış ve tesis edilmiştir.¹⁰⁸ İlhamını ilk manastır hareketinin görüldüğü Mısır manastırlarından alan, Bizans devlet ve toplum geleneğine göre yeniden şekillen örgütlenme modeline Osmanlı hâkimiyeti döneminde neredeyse hiç müdahale edilmemiştir. Bu kadim örgütlenmenin usulleri, bu usulleri uygulamakla

¹⁰² *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2), 228. Nizamnamenin yirmi altıncı maddesi

¹⁰³ BOA.I.MMS. 58/2683-1. 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877

¹⁰⁴ Riley, A.(1887). *Athos Or The Mountain Of The Monks*. London: Longmans, Green, And Co. 73.

¹⁰⁵ Berciu-Draghicescu, a.g.m.192.

¹⁰⁶ Temizer, A. (2012). "Kadınsız Şehir Aynaroz: Tarih, Mekân Ve Yaşam". *Studies Of Ottoman Domain*, 2 (2), 6. ve BOA.A.MTZ.(04), 147/21 -1, 6 Receb 1324 – 26 Ağustos 1906. ve ayrıca bkz. Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin yüz birinci maddesi

¹⁰⁷ BOA.HR.TO.116/86-7, 24 Temmuz 1304 – 5 Ağustos 1888. Belgeye göre Rus rahipler ilk kez *Makaryos* isimli Rus asıllı bir keşişi gomnos seçmek suretiyle manastır yönetimine hâkim olmuşlardır. Ayrıca bkz. Eyice, a.g.m. 268.

¹⁰⁸ İlk manastır hareketinin görüldüğü Mısır'da manastırların ruhani idaresi için oluşturulmuş olan sistem ile Aynaroz Manastırlarının ruhani örgütlenmesi ve kurulları arasında benzerlik dikkati çekmektedir. Nitekim Hristiyanlığın ilk dönemlerinde Mısır'da birbirine yakın her üç ya da dört manastır bir klan oluşturur, manastırlardan birinin başrahibi klanın başkanı olarak seçilir ve keşişler yerel sorunları görüşmek üzere düzenli olarak toplanırdı. Klanlar da *superior*(üstün) unvanı verilen ana manastırlardan birinin başrahibinin yönetimi altında bir araya gelirdi. Yılda iki kez genel kurul toplantısı yapılırdı. Yaz mevsiminde Kopt takvimine göre Mesuri ayının yirmisinde, (12 Ağustos), hasattan sonra yönetim sorunlarını görüşmek üzere; kışın paskalya yortusunda yapılan toplantıda yıllık raporlar okunur, yeni yöneticiler seçilir ve son olarak tüm keşişlerin katıldığı etkileyici bir ayinle kardeşler birbirlerinin günahlarını affederlerdi. Bkz. Aziz Atiya, a.g.e. 83.

yükümlü olan ruhani idarenin yetkileri ve görevleri 25 Kasım 1877'de hazırlanan bir nizamname ile net bir biçimde ortaya konulmuştu.

Ruhanî örgütlenmenin en önemli unsuru olan Lonca Heyeti üyelerinin tespiti, hakları ve görevleri nizamnamenin on üçüncü faslında açıklanmıştır:

Yirmi büyük manastırın birer temsilcilerinden oluşan meclis, ilki Haziran ayında olmak üzere yılda iki defa rutin olarak toplanmaktadır.¹⁰⁹ İlk toplantısında Nazırlar Heyeti'nin bir yıllık idarelerinin muhasebesi yapılmaktadır. Bütçe ve muhasebe denetimi için meclisin içinden beş kişilik komisyon teşkil edilir. Komisyon hesapları tetkik ettikten sonra iki nüsha layiha hazırlanır, onaylanıp tasdik edildikten sonra kayıtlar Başnazır'ın odasındaki (*protatonom*) siciller arasına konularak muhafaza edilir.¹¹⁰ Böylece lonca, ruhanî idarenin denetimi görevini üstlenmektedir.

Diğer taraftan aynı toplantıda büyük vergi (*Aynaroz Vergisi*)¹¹¹ manastırlara taksim edilir. Yılın ikinci toplantısında da aynı şekilde küçük verginin manastırlara düşen payları taksim edilmektedir. Bu şekilde büyük vergi manastırlar üzerine, küçük vergi ise manastırlarda yaşayan her bir keşiş üzerine tahsis olunmaktadır. Loncada tayin edilen vergiler bir müfredat pusulası dâhilinde her manastıra gönderilir. Manastırlar da kendi bünyesindeki ve kendisine bağlı keşişhane ve hücrelerdeki keşişlere mükellef oldukları vergiyi tebliğ etmekle yükümlüdürler.¹¹² Verginin nasıl toplanacağı ile ilgili kararlar alma ve düzenleme yapma yetkisine sahip olması Lonca Heyeti'nin yasama yetkisine sahip olduğunun göstergesidir.¹¹³

Bu iki rutin toplantı dışında önemli meselelerin vuku bulması durumunda, Nazırlar Heyeti bahsinde de belirtildiği üzere meclis baş nazır tarafından olağanüstü toplantıya çağrılabilir. (*AMN'nin 99. ve 101.maddeleri*) Bu durumda her temsilci gomnus olarak görev yaptığı manastırdan ayrılarak toplantının gerçekleşeceği Karis'e (Karyes) giderdi.¹¹⁴ Heyet (Synod) üyeleri toplantı süresinde burada kendilerine mahsus yapılmış

¹⁰⁹ *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2), 243. *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*, 101.md. ve bkz. Berciu-Draghicescu, a.g.m.192.

¹¹⁰ *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2), 243. *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*, 101. ve 106. md. ve Balta, 2003, 16.

¹¹¹ BOA.I.MMS. 58/2683-1. 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877

¹¹² BOA.I.MMS.58/2683-1, 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877. *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*, 101. ve 105. md.

¹¹³ Balta, 2003, 16. Lonca Heyeti pazarda satılan malların rayicini belirlemek gibi bir takım ekonomik düzenlemeler yapma yetkisine sahipti. Bkz. BOA.DH.MKT.1144/33- 2, 17 Kanun-i sani 1322 – 30 Ocak 1907

¹¹⁴ Heyetin 1906 yılında, rutin toplantıları dışında gerçekleşen görüşmesi için bkz. BOA.A.MTZ.(04), 147/21 -1, 6 Receb 1324–26 Ağustos 1906

küçük evlerde ikamet etmekteydiler. 1837 yılında yarımada'yı ziyaret eden seyyah Curzon'a göre bu yerler birbirine çok yakın mesafede yerleştirilmiş çok sayıda küçük ve dinî karakterli konaklardı. Reform öncesi İngiltere'deki küçük yapılara benzemekteydi ve bunlardan bazıları manzaralı ve oldukça güzel bir konumda bulunmaktaydılar.¹¹⁵ İlerleyen zamanlarda bu yapıların yeterli gelmediği düşünülerek temsilcilerin konaklamaları için otuz odalı büyükçe bir binanın inşasına teşebbüs edildi ve bunun için Osmanlı makamlarından ruhsat talebinde bulunuldu.¹¹⁶

Loncanın birinci toplantısında rütbece önde gelen Lavra Manastırı temsilcisi, şayet bir mani olur ise yine rütbece sonra gelen manastır (Vatoped) temsilcisi başkanlık ederdi. (AMN'nin 102. maddesi) Ayrıca, loncadaki tüm temsilciler haklar yönünden birbirine eşittir. Oylamada her üyenin bir oy hakkı vardı. Yalnız oyların eşitliği durumunda başkanın oyunun olduğu taraf diğerine üstünlük sağlardı. (AMN'nin 103. maddesi)

Lonca üyelerinin, ilim ve fazilet sahibi, tecrübeli ve dirayetli kişilerden olması beklenmekle birlikte, müzakereler ve tutulan zabıtlar Rum lisanı ile olacağından temsilcilerin bu lisana aşına kişiler arasından seçilmesi gerekmektedir. (AMN'nin 104. maddesi)

Lonca aynı zamanda Aynaroz'daki manastırlar arasında cereyan eden anlaşmazlıkların ya da bir manastırın kendi kurulları içinde çözülemeyen davalarının görüldüğü bir üst mahkemedir. Anlaşmazlıklar veya Aynaroz'u ilgilendiren önemli meseleler üst otorite olan patrikhaneye taşınmadan evvel mutlaka Lonca Heyeti'nde müzakere edilmelidir.¹¹⁷ Bu yönüyle heyet, idari yetkilerinin yanı sıra yargı ile ilgili yetkilerle de donatılmıştı. Heyetin yargıya dair hak ve görevleri daha evvel ifade ettiğimiz üzere nizamnamenin altmışıncı ve doksan altınca maddelerinde açıkça belirtilmiştir.

Lonca içerisinde çözülemeyen meselelerin halli için loncadan bir talep olursa patrikhaneden özel bir memur görevlendirilebilirdi. Şayet iki şahsın ya da iki manastırın bir anlaşmazlığını çözme hususunda lonca, yetkilerini aşar veya kötüye kullanırsa bu defa patrikhane duruma müdahil olup yine meselenin halli için özel memurlar görevlendirdi. (AMN'nin 124. ve 125. maddeleri) BOA belgelerinden birinde karşılaştığımız bir durum loncanın adli yetkilerini teyit ettiği gibi nizamnamede açıkta kalan bazı hususların

¹¹⁵ Curzon, a.g.e. 432.

¹¹⁶ BOA.DH.MKT.2467/120 -1, 15 Mart 1317 – 28 Mart 1901

¹¹⁷ BOA.BEO.1311/98309-5, 12 Şevval 1316 – 2 Haziran 1899. Belgede loncanın idari görevleri ve yargı işlevi şu ifadelerle anlatılmaktadır: *Aynaroz manastırlarının idaresine medar olmakta olan usûl ve kavaid mucibince Aynaroz Manastırlarına dair umur-ı hususat, Lonca Heyeti'ne tebliğ olunup bidayeten Lonca huzurunda fasl-ı rü'yet olunur.*"

olduğunu da göstermektedir. Nitekim 1898'de Vatoped Manastırı baş keşişliğinden azledilen *Hrisantos* ile diğer ruhban heyeti arasında cereyan eden anlaşmazlıkta patrikhane, sorgulanmak üzere bu rahipleri patrikhaneye çağırdığında, rahipler bu çağrıya uyamamışlardı. Gerekçe olarak, kendileri hakkında şikâyetçi olan kişinin davasının görülmesi için;...*Aynaroz'da cari olan usul-i kadime mucibince evvela manastır idaresine ve saniyen loncaya ve derece-i salisede olarak patrikhaneye müracaat eylemesi lazım geleceği...* ifade edilmişti. Bu gelişme, bu defa ruhbanlar ile patrikhane arasında bir anlaşmazlığa neden olmuştu. Fakat belgede belirtildiğine göre, ne berat ve fermanlarda ne Divan-ı Hümayun'da bu konuya açıklık getiren bir hüküm bulunmamaktaydı.¹¹⁸

Nizamnamenin düzenlenmesinden sonra Lonca Cemiyeti'ne yarımada bulunan keşiş nüfusunun aslına uygun şekilde tespit edilip yazılması ve her bir manastır, keşişhane ve hücreye düşen vergilerin de aynı şekilde bir deftere kaydedilerek patrikhaneye gönderilmesi istenmiştir. Nizamnamede Lonca Cemiyeti'nin bundan böyle her beş yılda bir nüfus kayıtlarını güncelleyerek patrikhaneye göndermesi merkezi hükümet tarafından talep edilmiştir. (*AMN'nin 147. maddesi*) Bu husus, merkezi hükümetin yarımada üzerinde denetim sağlayabilmesi için gerekli görülmüş ve bazı arşiv belgelerinde tesadüf ettiğimiz üzere Lonca Heyeti'ne bu sorumlulukları zaman zaman hatırlatılmıştır.¹¹⁹

Bunlardan başkan nizamnamenin bazı maddelerinde Lonca Heyeti'ne, her manastırda bulunan ve hazine olarak nitelendirilen kütüphanelerin korunması ile Karis'te bulunan mektep ve hastanenin kuruluş maksatlarına uygun bir şekilde hizmet verebilmesi için görev ve sorumluluklar yüklenmiştir.¹²⁰ BOA belgelerinden anladığımız kadarı ile Lonca Heyeti'nin nizamnamede belirtilen görevler dışında daha başka görev ve sorumlulukları da bulunmaktadır. Toplanan Aynaroz vergisinin İstanbul'a ulaştırılması,¹²¹ Karyes'te kurulan pazarda satılan malların rayiç bedellerinin tespit edilerek Aynaroz Kaymakamlığı'na bildirilmesi yine heyetin görevlerinden addedilmiştir.¹²²

Görüldüğü üzere; Aynaroz'un ruhanî idaresinde Lonca Heyeti, vergiye dair idari düzenlemeler yapabildiği için yasama, kişiler ve manastırlar arasındaki anlaşmazlıkların

¹¹⁸ BOA.MV.94/19, 9 Şevval 1315 - 3 Mart 1898. Belgede" ...Patrikhane ile heyet-i ruhbanıyye arasında muhaddes bu misüllü ihtilafat ve ma'nidatın hal ve tesviyesi için ne berevat ne feramin-i aliyyede bir sarahat ve ne divan-ı hümayun kaleminde o yolda bir kayd bulunmadığı..." ifadesiyle mevzuat boşluğuna dikkat çekilmektedir.

¹¹⁹ BOA.ŞD.2478/9 -1, 20 Şubat 1299 – 3 Mart 1884

¹²⁰ *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2), 250. ve 252. (*Aynaroz Manastırlar Nizamnamesi'nin 141. ve 149.md.*)

¹²¹ BOA.DH.MKT.2761/77 - 2, 16 Safer 1327 – 9 Mart 1909

¹²² BOA.DH.MKT.1144/33- 2, 17 Kanun-i sani 1322 – 30 Ocak 1907

çözüldüğü üst mahkeme özelliğinden dolayı yargı, Nazırlar Heyeti'nin bütçesini ve idari işlerini tetkik ettiği için denetim yetkileri olan bir meclistir. Ruhanî idarenin yürütme görevi Lonca Cemiyeti'ne değil bu cemiyetin içinden seçilen Nazırlar Heyeti'ne aittir. Nitekim nizamnamenin seksen dokuzuncu maddesinde yer alan; “*Aynaroz'un idare-i mülkiyesi kaimakam-ı kazaya müfevvez olduğu misüllü usul-i keşişanca olan idaresi dahi Nazırlar Heyeti'ne aiddir*” cümlesi ile bu hüküm açıkça belirtilmektedir.¹²³

Ancak BOA belgeleri dikkate alındığında Aynaroz yarımadası keşişleri ve manastırları ile ilgili meselelerde Osmanlı merkezi hükümet yetkililerinin daha çok Lonca Heyeti'ni muhatap aldığı görülmektedir. Nitekim 1854'te eşkıyaları yakalamak için Aynaroz'u muhasara altına alan Osmanlı komutanı, eşkıyaların kendilerine teslimi için Lonca Heyeti'ne teklif götürmüş,¹²⁴ 1906'da yine yarımada da asayişin sağlanması için Lonca Heyeti ikaz edilmiş,¹²⁵ bir başka konuda Aynaroz'daki pazar yerinin rayicinin belirlenmesi ile anlaşmazlık kaymakamlık ile lonca arasında olmuş,¹²⁶ Aynaroz Manastırlarının biriken vergi borçlarının ödenmesi ile ilgili uyarı yine loncaya yapılmıştır.¹²⁷

Lonca Heyeti'nin manastırları ve keşişleri ilgilendiren hemen her meseleye müdahil oldukları gözlenmektedir. Söz gelimi heyet üyeleri 1900 tarihinde, Aynaroz'un Kesendire'deki çiftliklerinden devletin “*teçhizat-ı askeriye tertibi*” adı ile talep ettiği yeni verginin ödenmesine mani olup bu vergiyi ödemeyi reddetmişlerdir.¹²⁸

Nazırlar Heyeti temsilcilerinin aynı zamanda Lonca Heyeti'nin doğal üyeleri olması yukarıda belirtilen yanlış algının nedenlerinden biri olmalıdır. Zira dört kişiden oluşan nazırlar, Lonca Heyeti içinden seçilirdi.

Nazırların yarımada'yı ilgilendiren önemli meselelerde ve büyük anlaşmazlıkların görüleceği davalarda Lonca Heyeti toplamak zorunda olmaları ve bu tür olağanüstü durumlarda heyetin kararlarına tabi olmaları bu algının ikinci önemli nedeni olmalıdır.

¹²³ Nizamnamenin dördüncü maddesinde belirtildiği üzere; *Bi'l-cümle Aynaroz manastırlarının idare-i dâhiliyeleri kendilerine müfevvezdir fakat bunlar bir heyet-i müctemi' itibariyle Nazırlar Heyeti ve Lonca Cema'ati marifetiyle idare olunurlar.* Bkz. *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2), 224.

¹²⁴ BOA.A.AMD.51/35-1. 23 Ramazan 1270 – 19 Haziran 1854

¹²⁵ BOA.A.MTZ.(04), 147/21 -1, 6 Receb 1324–26 Ağustos 1906. Mektubi Kalemî görevlilerinden İzzet Efendi; ...yirmi manastır vekillerinden ibaret bulunan Lonca Heyeti mahsusan celb ve avdet olunarak Aynaroz'da herhangi kavme mensup olursa olsun bir manastıra bir gûne taarruz ve tasallut vaki' olur ise diğer tarafın şedidan mesul edileceği hakkında kendilerine tenbihat-ı şedide icra...edildiğine dair üst makamlara sunduğu raporunda belirttiği üzere, yarımada'nın asayışı ile ilgili meselede Lonca Heyeti'ni mesul tutmuştur.

¹²⁶ BOA.DH.MKT.1144/33- 2, 17 Kanun-i sani 1322 – 30 Ocak 1907

¹²⁷ BOA.DH.MKT.2761/77 - 2, 16 Safer 1327 – 9 Mart 1909

¹²⁸ BOA.DH.MKT.2419/2 -1, 9 Teşrinî evvel 1316 – 22 Ekim 1900

Zaten Osmanlı makamlarına akseden meselelerin daha çok manastırların ve nazırların kendi içlerinde halledemedikleri meselelerdir ve bu tür durumlar loncaya sevk edilmiştir. 1854'te rahip Kalinikos'a şiddet uygulanmasını konu alan bir belgede bu durum izah edilmiş, belgede: "...Aynaroz'da bulunan ahalinin vaka'ları "lonca" tabir olunur cemaat marifetiyle; müdir bulunan kişi tarafından..."görüreceği açıkça ifade edilmiştir.¹²⁹

Belgeden anlaşıldığı üzere; Aynaroz'da meydana gelen adli vakaların çözüm mercileri olarak Lonca Heyeti ve müdürlük/kaymakamlık makamları adres gösterilmiştir. Vakanın içeriği, hangi makamın ne derece müdahale edeceğini belirlemiştir. Buna göre tamamen ruhanî örgüt ile ilgili olan konulara Lonca Heyeti çözüm aramış, mesele idari yapıyı da ilgilendiren bir alana taşmış ise Aynaroz'da mülki idarenin temsilcisi olan müdür/kaymakam sürece müdahil olmuştur. Ancak, yukarıda *Rahip Kalinikos* ile ilgili örnek vakada belirttiğimiz üzere zaman zaman ruhanî ve mülki idare temsilcileri arasında yetki ve otorite çatışması da görülmüştür.¹³⁰

Aynaroz Manastırları Nizamnamesine göre, yarımadaadaki ruhanî örgütlenmenin kurumsal açıdan genişlemesinde heyet önemli bir inisiyatife sahiptir. Nitekim nizamnamenin altmış yedinci maddesine göre Aynaroz'da yeni bir keşişhane açılması; Lonca Heyeti'nin kararına ve patrikhanenin iznine tabidir. Bu aynı zamanda Lonca Heyeti'nin, yani yarımadaadaki keşişlerin çoğunluğunun rızası olmadan yeni bir mabet açılmayacağı anlamına gelmektedir. Söz konusu hüküm Aynaroz'un yirmi büyük manastırdan oluşan kadim yapısının asırlar boyunca bozulmadan -kontROLSÜZ biçimde genişlemeden- 19.asıra kadar gelmesine ve hatta bu kadim usulün bir nizamname hükmü şeklinde yasalaşmasına sebep olmuştur.

Manastırların, Aynaroz yarımadası dâhilinde olduğu kadar dışında da keşişhane açmaları yine bu heyetin istişaresine ve patrikhanenin iznine tabidir. Mabet açmanın bu ruhani aşamaları gerçekleşir ve mabet açılmaya karar verilir ise idari aşamaya geçilmeli, resmî makamlardan izin ve ruhsat talep edilmelidir. Aksi takdirde açılan mabet gayri resmi faaliyet yürüten bir müessese olacaktır. BOA'da bu durumu örnekleyen bir belge bulunmaktadır. Rusyalı rahipler, Aynaroz dışında (İstanbul'da) ziyaretçilerin ve Aynaroz'dan Rusya'ya gelip-giden rahiplerin konaklamaları için yapmış oldukları binaları

¹²⁹ BOA.A.MKT.MVL.67/28-1, 17 Rebiü'l-ahir 1270 – 17 Ocak 1854

¹³⁰ BOA.İ.MVL.293/11825-1, 21 Cemaziye'l-evvel 1270 - 19 Şubat 1854 Ruhani ve mülki idare arasındaki yetki ve otorite çatışması çalışmamızın VI. bölümünde daha ayrıntılı biçimde incelenecektir. Belirtilen bölümde incelediğimiz *Rahip Kalinikos* olayı konuya güzel bir misal teşkil etmiştir.

zamanla Aynaroz'daki manastırlara bağı ve onların devamı olan manastırlar hüviyetine koymaya çalışmışlardır. Yapılan soruşturmalar neticesinde kısa zaman içinde söz konusu kurumların ruhsatsız biçimde faaliyet yürüttükleri anlaşılmıştır.¹³¹

Lonca Heyeti'nin ruhanî örgütlenme üzerindeki kontrolü ve tasarrufları sadece yeni keşişhanelerin açılması konusundaki yetkileri ile sınırlı değildir. Birçok belgede örneklerine rastladığımız gibi heyet, yeni kilise inşası, kilise veya manastırların tamirleri, liman veya rıhtım inşası gibi imar konularında alınan kararlarda etkili olmuştur.¹³² Bu konu sadece Aynaroz'un değil özellikle Islahat Fermanı'nın gayrimüslimlere sağladığı haklardan sonra tüm Osmanlı ülkesinin önemli sorunlarından biri haline gelmiştir. Büyük devletlerin de sürece dâhil olması ile konunun kolaylıkla istismar edilebilen ve siyasi bir malzeme haline getirilebilen bir mesele halini aldığı görülmüştür. Bu suretle, dini özgürlüklerle ilgili gibi görünen mabet inşası ve tamiri hususu zaman zaman mülki idarenin sürece dâhil olmasını gerektiren mahiyete bürünmesine neden olmuştur. Bilhassa yeni mabet inşası ve tamiri, bir mabetler topluluğu olan Aynaroz yarımadasının da 19. yüzyıldaki önemli gündem maddelerinden birini teşkil edecektir.¹³³

Nizamnamenin yüz onuncu maddesinde; Lonca Cemiyeti tarafından İstanbul Fener Rum Patrikhanesi'ne veya onun vasıtası ile Osmanlı merkezi hükümet makamlarına gönderilen evraklarda manastır mühürlerinin ve manastırların İstanbul'da bulunan temsilcilerin imzalarının mutlaka bulunması gerekliliği ifade edilmiştir. Nitekim incelediğimiz BOA belgelerinin bir kısmında cemiyetin Osmanlı yerel ve merkezi hükümet makamlarına doğrudan veya patrikhane vasıtası ile yazdığı evraklarda sözü geçen dört parçalı manastır mühürlerine rastlanmıştır. Bilhassa manastırların tümünü ve Aynaroz'daki keşişlerin tamamını ilgilendiren düzenlemelerden sonra bazen şikâyet bazen

¹³¹ BOA.BEO.394/29546-1, 19 Nisan 1310 – 2 Mayıs 1903 Belgeye göre Beyoğlu Mutasarrıflığı'ndan yapılan gizli tahkikat neticesinde *Yenişehir ve Kaplan Sokaklarında "Ayos Panteleimon" ve Kılıçalipaşa Caddesi'nde "Aya Andarya"* manastırları 1887, *Karanlık Fırın mevkiinde? Profdilya Manastırı* 1894 ve diğer "*Aya Andarya Manastırı*" 1901 senelerinde inşa olduğu ve bu dört manastırın ne zabıta ne de diğer kurumlar tarafından mezuniyetlerinin olmadığı anlaşılmıştır.

¹³² BOA.BEO.13/911-1, 5 Zi'l-ka'de 1309 – 1 Haziran 1892

¹³³ Aynaroz'da izinsiz inşaat ve tamirat işlemleri ile ilgili bkz. BOA.MV.69/89, 25 Şevval 1309- 23 Mayıs 1892; 1898 yılında Profiti İlya askitisinin (keşişhanesinin) yıkılan eski kilisesi yerine yenisini yapmak ve keşişlere bir de hastane tesis etmek teşebbüsleri merkezi hükümet temsilcileri ile Lonca Heyeti arasında bürokratik yazışmaların konusu olmuştur. Bkz. BOA.DH.MKT.2115/37-1. 26 Cemaziye'l-evvel 1316 – 10 Ekim 1898 Aynı şekilde Rus rahiplerine ait "Saray Askitisi" için bir ihtiyarhane ve hastane inşası konusu da hem Lonca Heyeti'nin hem de merkezi hükümet kurullarının gündemini meşgul etmiştir. Bkz. BOA.ŞD.2035/1-1, 28 Şubat 1315 – 12 Mart 1900.

de rica için ruhbanların mahzarlar yazdıkları, yine bu mahzarlarda yirmi manastırın temsilcilerinin her birinin kendi manastır mühürlerini kullandıkları görülmüştür.¹³⁴

4.3.4.3. Manastırların Dersaadet ve Selanik'teki Vekilleri

Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'ne göre manastırlar, meselelerini kolaylıkla merkezi idare birimlerine ulaştırabilmek ve sorunlarını daha çabuk biçimde çözebilmeleri için İstanbul'da iki ve Selanik'te bir vekil tayin etme hakkına sahiptirler. (*AMN'nin 129. maddesi*)

Manastırların Bizans hâkimiyeti döneminden kalması muhtemel olan bu usule Osmanlı padişahlarının Aynaroz keşişlerine sağlamış oldukları imtiyazlar gereğince dokunulmamış ve devamında sakınca görülmemiştir. Ruhbanların devlet merkezinde ve Selanik'te vekiller ile temsil edilme hakkı, Yavuz Sultan Selim'in Aynaroz rahipleri için imtiyazlar verdiği fermanında zikredilen on hüküm içerisinde açıkça yer almasa da, 1877 yılında oluşturulan nizamnamede bu imtiyaz tasdik edilmiştir.¹³⁵

Nizamnamede, sözü geçen vekillerin, Aynaroz meselelerine hâkim ve ehliyetli kişiler arasından seçilmesi gerekliliğinin yanında, seçilen kişilerle ilgili tüm manastırların mühürlerini içeren bir tavsiyenamenin yazılması da istenmiştir.¹³⁶ İncelediğimiz BOA belgelerine göre bu kadim usulün, *AMN'nin* hazırlanmasından sonra daha kurumsal hale geldiği ve bu maddede belirtildiği üzere Aynaroz vekili seçilen kişilerle ilgili gerçekten de manastır temsilcilerinin tavsiyenameler kaleme aldıkları, tavsiyenamelerle birlikte seçilen vekillerin kendi adlarına bastırdıkları kartvizitlerin Osmanlı resmi makamlarına sunulduğu bilinmektedir.¹³⁷

Manastırlardan Osmanlı hükümet makamlarına sunulan yazılarda manastır mühürlerinin bulunması zorunluluğu olduğu gibi, vekiller aracılığı ile ulaştırılan yazılarda da vekillerin isimleri, mühürleri veya imzaları bulunması mecburi tutulmuştur. Karşılaştığımız belgelerin bir kısmında “*Manastırların Dersaadet Vekili*” unvanı ile

¹³⁴ BOA.Y.PRK.AZN,24/54-1, 19 Rebiü'l-evvel 1324 – 13 Mayıs 1906. Bkz. Ek: 4 ve 5

¹³⁵ BOA.I.MMS.58/2683-1, 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877

¹³⁶ *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2), 232. *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi, yüz otuzuncu madde.*

¹³⁷ BOA.HR.MKT.1172/59-1, 18 Temmuz 1316 –31 Temmuz 1900, 25 Mayıs 1900 yılında Aynaroz'da bulunan yirmi manastırın baş rahiplerinin yeni görevine başlayacak Aynaroz vekili için Padişaha hitaben yazmış olduğu arıza şöyledir: “*Aynaroz Manastırları Dersaadet'teki vekillerinin Sami-i Cenab-ı Sadaretpenahilerinden mazhar olageldikleri tevcih ve himayeye iştiraken bu kerre mezkur manastırların Dersaadet vekaletine tayin olunan ve iş bu arıza-i acizanemizde takdim ile “Rahip Yerasimos Lavrioti”nin dahi selatin-i âzâm hazeratı tarafından müşerref-i i'nam olmuş olan Aynaroz Manastırları namına maruzat vuku' buldukça taraf-ı sami-i fehmanelerinin mazhar-ı muavenet ve himayet buyrulmasını istirham ederiz.*”

vekillerin mühürleri, bir kısmında da mühürleri ile birlikte isimlerin yer aldığı dikkati çekmektedir.¹³⁸

Aynaroz, Osmanlı hâkimiyetine alındığı dönemde hemen yanı başında bulunan Selanik'e bağlanmayıp doğrudan İstanbul'daki Bostancıocağı'na bağlanarak bu ocaktan atanan bir voyvoda marifetiyle idare edilmiştir. Ruhbanlar bunu, kendilerini Selanik'in denetiminden uzak tutacak ve kadim ayrıcalıklarının devamı sayılabilecek bir imtiyaz olarak görmüşlerdir.¹³⁹

Selanik'te ve İstanbul'da bulunan vekilleri vasıtası ile sorunlarını daha hızlı ve daha etkili bir biçimde ulaştıran ruhbanlar, imtiyazlı konumlarını teyit eden bu haklarını pek çok defa çıkarlarını sağlayacak şekilde kullanabilmeyi bilmişlerdir. Nitekim Rum İsyanı sonrasında güvenlik için yarımada yerleştirilen askerler ve onların masrafları ruhbanlar arasında önemli rahatsızlık nedeni oluşturmuştu. Manastırların İstanbul'da bulunan vekilleri her ne kadar askerlerin yarımada uzaklaştırılmasını sağlayamamış olsalar da Babialî nezdindeki girişimlerinden sonra en azından masraflarından kurtulmayı başaramışlardı.¹⁴⁰

Vekiller, Aynaroz'a atanan müdür ya da kaymakam gibi mülki idarecilerinden, icraatları veya tutumları ile ruhbanlar arasında hoşnutsuzluğa neden olanlarını bir takım bürokratik girişimler ile değiştirmeye muktedirler. Bu cümleden olarak vekiller; 1848 yılında yarımada oturmuyarak daha çok çiftliğinde vakit geçiren müdür Zeki Efendi'nin,¹⁴¹ 1862'de icraatları beğenilmeyen kaymakam Aziz Bey'in,¹⁴² 1883'te (Selanik'teki vekilin girişimi ile) artık ihtiyarladığı ileri sürülen Kaymakam Hasip Bey'in görevlerinden azline,¹⁴³ 1904'te ise bir rahibi kanunsuz şekilde silahlandırdığı ve Lonca Heyeti ruhbanlarına saygısız biçimde davrandığı iddiasıyla Kaymakam Ahmet Rami Bey'in soruşturma geçirmesine muvaffak olabilmışlerdi.¹⁴⁴

XIX. yüzyıl Osmanlı Taşra Teşkilatı'nın ve genel olarak devlet teşkilatının köklü değişikliklere maruz kaldığı bir yüzyıldı. Osmanlı Devlet adamları yeni bir taşra teşkilatı

¹³⁸ Manastırların Dersaadet vekilleri ve mühürleri için bkz. BOA.İ.MVL.455/20408-1, 7 Safer 1278 – 14 Ağustos 1861, BOA.ŞD.2978/28 -10, 30 Teşrin-i sani 1312 – 12 Aralık 1896, bkz. Ek:7, BOA.DH.MKT.1346/2- 1, 28 Zi'l-hicce 1301 – 18 Ekim 1884, BOA.BEO.825/61870 -3, 14 Cemaziye'l-ahir 1313 – 2 Aralık 1895, BOA.DH.MKT.793/23 -1, 26 Teşrin-i evvel 1319 – 8 Ocak 1904

¹³⁹ BOA.ŞD.MLK.2003/2, 12 Şubat 1283- 24 Şubat 1868

¹⁴⁰ BOA.HAT.921/40031, 27 Receb 1240 - 17 Mart 1825, Ayrıca vekillerin 1863'de asker masraflarından muaf olmak ile ilgili olumlu karşılanan talepleri için bkz. BOA.İ.MLV. 486/22025, 1 Muharrem 1280 – 18 Haziran 1863

¹⁴¹ BOA.İ.MVL.139/3824, 15 Cemaziye'evvel 1265 - 8 Nisan 1849

¹⁴² BOA.İ.MVL.455/20408, 21 Receb 1278 – 22 Ocak 1862

¹⁴³ BOA.İ.DH. 879/70137-1, 25 Rebiü'l- evvel 1300 - 3 Şubat 1883

¹⁴⁴ BOA.DH.MKT.793/23-1, 26 Teşrin-i evvel 1319 – 8 Ocak 1904

modeli geliştirme çabası içerisindeydiler. 1864 ve 1871’de ilan edilen Vilayet Nizamnameleri bu düşüncelerin eseri idi. Diğer taraftan savaşlar da tüm hızıyla devam ediyordu. Gerek savaşlar ve askeri harcamalar ve gerekse yeni düzenlemeler için kaynak ihtiyacı hissedilmişti. “*Teçhizat-ı askeriyye tertibi*” gibi bazı yeni vergiler bu nedenle ihdas ediliyordu.¹⁴⁵ Aynaroz bu yeni taşra teşkilatına dâhil edilecek miydi ? Ya da yeni ihdas edilen vergiler çok eskiden beri pek çok vergiden muaf tutulmuş olan Aynaroz için geçerli olacak mıydı? Zihinlerde beliren bu sorular bu yüzyılda pek çok defa Aynaroz ruhbanları ile Osmanlı bürokratlarını karşı karşıya getirdi. Bu noktada Aynaroz vekillerine çok iş düşmüştü. Vekiller, mütemadiyen Aynaroz’un imtiyazlarına vurgu yaparak yeni düzenlemelerden ve yeni konulan vergilerden muaf tutulmaları lazım geldiğine dikkat çekmeye çalışıyorlardı. Tanzimat’tan hemen sonra vekiller, Aynaroz’daki metohlardan (çiftliklerden) mal maktuası dışında bir vergi talep edilmemesi gerektiğini,¹⁴⁶ yine benzer şekilde 1869’da çiftliklerin ...*aşar hariç diğer bütün tekaliften muaf bulunduğundan tahrir-i emlak muamelesinden dahi muaf tutulmaları ...gerektiğini*,¹⁴⁷ 1896 yılına ait bir belgede Kostomonit Manastırı’na ait olduğu iddia edilen bir değirmenin tıpkı manastır mülkleri gibi vergiden muaf olması gerektiğini beyan ederek manastırların haklarını aramışlardı.¹⁴⁸

Vekiller bazen hastane, kilise inşası ve tamiri gibi imar işlerinde tıkanan bürokratik yolları açmak için girişimde bulunuyorlar,¹⁴⁹ bazen de ticari faaliyetlerinin önündeki engelleri aşmaya çalışıyorlardı.¹⁵⁰

Ruhbanlar, taht değişikliklerinden sonra yeni gelen padişahların kendi reformlarını hayata geçirdiklerini ve bu yeni düzenlemelerin bir kısmının Aynaroz imtiyazlarını tartışmaya açtığını fark etmişlerdi. Bu nedenle kadim imtiyazlar ile ilgili ellerinde bulunan belgelerin taht değişikliklerinden sonra yenilenmesini arzu ettiler. Böylece imtiyazların

¹⁴⁵ BOA.MV.107/91, 29 Receb 1321 - 13 Ekim 1903.

¹⁴⁶ BOA.A.MKT.2/69-1, 19 Cemaziye'l-ahir 1258- 28 Temmuz 1842

¹⁴⁷ BOA.BEO.408/30571-3, 5 Rebiü'l-evvel 1286 – 15 Haziran 1869, bu mesele uzun süre bürokratlar ve ruhbanlar arasında tartışma konusu olmuş ve neticede Şura-i Devlet Dairesi’nde görüşülerek çözümü yoluna gidilmiştir. Bkz. BOA.A.MKT.MHM. 487/27 -1, 18 Cemaziye'l-evvel 1301 – 16 Mart 1884 ve BOA.BEO.825/61870 -3, 14 Cemaziye'l-ahir 1313 – 2 Aralık 1895

¹⁴⁸ BOA.ŞD.2978/28 -1, 24 Eylül 1312 – 6 Ekim 1896

¹⁴⁹ BOA.DH.MKT. 2115/37-1. 26 Cemaziye'l-evvel 1316 – 10 Ekim 1898 Profiti İlya Askitisi’ndeki yıkılan kadim kilisenin yenilenmesinde gerekli olan ruhsatı çıkartabilmek için 1898 yılında merkezi hükümet nezdinde yaptıkları temaslar ile konunun takipçisi olmuşlardı.

¹⁵⁰ Vekiller, İmroz ve Limni adalarındaki çiftliklerden zahire ve bakliyat nakline müsaade olunması için Osmanlı makamlarına müracaat ettiler. Bkz. BOA.HAT.619/30531-1, Tarih Belirtilmemiş

devamını garantiye almayı düşünen ruhbanlar vekilleri vasıtası ile Dersaadet'ten yenilenmesi sürecinde etkin rol oynamışlardır.¹⁵¹

Görüldüğü üzere Aynaroz Manastırlarının Dersaadet ve Selanik'teki vekilleri ticari faaliyetlerinden, imar faaliyetlerine; müdür ve kaymakam atamalarından, yeni düzenlemeler nedeniyle Aynaroz imtiyazlarının etkilenmemesine kadar ruhbanların ve manastırların her türlü meseleleri ile alakadar olmuşlardır.

Vekiller sıradan sivil kişiler değildi. BOA belgelerinden anladığımız kadarı ile vekiller, isimlerinin önünde tıpkı bir manastırın başkeşişi gibi “*arhimandrit*” unvanını kullanıyorlardı.¹⁵² Nizamnamenin yüz yirmi yedinci maddesine göre Aynaroz meseleleri Babıalî'ye arz edilirken evvela patrikhaneye müracaat edilir ve oradan hazırlanacak bir tahrir ile mesele, ilgili makama arz edilirdi. Ancak, ihtiyaç duyulur ise vekiller patrikhanenin aracılığına başvurmadan doğrudan hükümet makamlarına arzuhal verme imtiyazına da sahiptiler.¹⁵³ Bu nedenle vekiller, hem Osmanlı hükümet makamlarında iş takip edebilecek bürokratik meziyetlere; hem de ruhanî açıdan patrikhanede sözü geçecek kadar bir itibara sahip olmalıydı. Aynaroz Manastırlarına tanınan bu hak (vekillik) Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatında görmeye alışık olmadığımız oldukça sıra dışı bir ayrıcalık olarak dikkati çekmektedir.

4.3.5. Aynaroz Manastırları ve Patrikhane İlişkisi

Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nde de belirtildiği üzere, manastırlar her ne kadar dâhili idarelerinde bağımsız olsalar da, gerek kendilerine bağlı küçük mabetleri, gerek kiliseleri ve gerekse bu mabetlerde bulunan bütün keşişleri ile birlikte bir topluluk olarak *İstanbul Fener Rum Patrikhanesi*'ne tabidirler. (*üçüncü madde*) Haçlı istilası sonrasında gerçekleşen bir düzenlemeye dayanacak kadar eski olan bu statüye göre manastırlar yarımada ile ilgili bilgileri patrikhaneye iletmek ve buradan gelen yazılara cevap vermek mecburiyetindedir.

¹⁵¹ BOA.A.MKT.2/69-1,19 Cemaziye'l-ahir 1258- 28 Temmuz 1842

¹⁵² Bir belgede vekil; “*Aynaroz Manastırlarının Dersaadet'teki Vekili Arhimandrit Efstraios Filoteitis*” unvanı kullanılmıştır. Bkz. BOA.ŞD.2978/28 -10, 30 *Teşrin-i sani* 1312-12 Aralık 1896, Bir başka belgede müracaat sahibi olarak “*Aynaroz Lonca Cemiyeti Dersaadet Vekili Arhimandrit Teofilos*” unvanı kullanılmıştır. Bkz. BOA.DH.MKT.793/23 -1, 26 *Teşrin-i evvel* 1319 – 8 Ocak 1904

¹⁵³ Nizamnamenin yüz yirmi yedinci maddesi şöyledir: “*Aynaroz manastırlarına aid mesalihden olup Bab-ı ali cenablarına takdim olunacak her güne müstediatin münderecat-ı evrakını teyiden patrikhane tarafından tanzim olunacak tahrir ile arz ve tebliğ olunması lazım gelir. Le'de'l-icab manastır tarafından hükümet-i seniyyeye doğrudan doğruya arzuhal takdimi dahi mücazdir.*” Bkz. *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2), 248.

İstanbul'un fethinden sonra Osmanlı Devleti Ortodoks tebaaya din ve mezhep hürriyeti tanımış, gayrimüslim cemaatlere dini örgütlenmeleri konusunda serbestlik sağlamıştır. Gerçekte Osmanlı Devleti, Ortodoks tebaanın dini örgütlenmesi sorumluluğunu patrikhaneye tevdi etmiş, bu örgütlenmenin iç yapısına müdahale etmemiştir. Patrikhane üzerinden Ortodoks tebaanın idaresi politikası imparatorluğun son asrına kadar devam etmiştir. Bu cümleden olarak imparatorluğun her tarafındaki kiliseler, manastırlar ile bu mabetlerde görev yapan ruhbanlar patrikhanenin kontrolündeydi. Bu durum imtiyazlarına ve müstakil bir konumuna rağmen Aynaroz için de böyledir.

Aynaroz'un kadim imtiyazlarının bir nevi derlemesi olan *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*'ne göre patrikhanenin yarımadanın manastırları ve ruhani idaresi üzerinde denetim sağlayabilecek son derece geniş yetkileri bulunuyordu. Patrikhanenin nizamnameden kaynaklanan hakları şu şekilde özetlenebilir:

Aynaroz Manastırları için, Aynaroz ruhani idaresi; ruhani idare için ise patrikhane bir izin ve onay makamı gibiydi. Manastırlardan gelen nüfus ve sicil bilgileri, gomnos ve müdür seçimi ile değişik konulara ait arzuhaller ruhani idarenin temsil makamı olan başnazırın ofisinde (*protaton*) toplanır, bu belgelerden patrikhaneye iletilmesi gerekenler buradan gönderilirdi. Bu nedenle patrikhane Aynaroz'da bulunan bütün mabetlerin idari konularla ilgili bilgilerinin önemli bir kısmına vakıftı. Hatta her manastırın kütüphanesinde bulunan kitapların listesinin bir sureti dahi patrikhaneye gönderilirdi. Yazışmalar Rum lisanı ile yapılmaktaydı.¹⁵⁴

Gomnosların atama onayları ve gomnoslar ile müdürlerin üç ayı geçen süreler için izin onayları patrikhaneye yapılır, manastır keşişlerinin şikâyetlerinin haklı görülmesi durumunda bir gomnos patrikhaneye azledilebilirdi.¹⁵⁵

Patrikhane yarımadaındaki hukuk sisteminin çaresiz kaldığı durumlarda istinaf mahkemesi özelliğine sahipti. Patrikhane herhangi bir anlaşmazlığın giderilmesi için memurlar tayin ederek yarımadaaya gönderebilir ya da bir hukuki meselede hukukun dışına çıkıldığını veya bir suiistimal yaşandığını fark ederse sürece müdahale eder, hatta Aynaroz

¹⁵⁴ Nüfus sicilleri ile ilgili bkz. Nizamnamenin 26., 39., 147. maddeleri, kütüphane bilgileri ile bkz. nizamnamenin 150. maddesi, yazışmaların Rum lisanı ile yapılacağı ile ilgili bkz. Nizamnamenin 112.maddesi.

¹⁵⁵ Atama onayları için bkz. Nizamnamenin 21. ve 122. maddeler, izin onayları için bkz. 23., 36. ve 72. maddeler, gomnosların azl şartları için bkz. 28. madde

ruhani idaresini sürecin dışında bırakarak davayı kendisi görebilirdi. Ayrıca patrikhanenin mezhebe ve ayinlere mugayir hareket eden ruhbanları sürgün etme yetkisi bulunuyordu.¹⁵⁶

Nizamnamenin *yüz yirmi yedinci maddesine* göre Aynaroz ruhbanlarına ya da manastırlarına ait meseleler patrikhanenin hazırlayacağı bir tahrir ile Babıali'ye arz olunurdu. Bununla birlikte imtiyazları gereği İstanbul'da bulunan vekilleri vesilesi ile merkezi hükümetin diledikleri birimine aracısız olarak da arzuhal sunabilirdi.¹⁵⁷

Patrikhanenin resmiyette Athos Dağı manastırları üzerinde sıkı bir kontrol sağlayacak geniş yetkileri vardı. Ancak fiiliyatta, Aynaroz Manastırları mülki idare konusunda yaşanan yetki aşımı örneklerinde olduğu gibi ruhani açıdan da çoğu zaman patrikhanenin kontrolü dışında ve daha serbest hareket ediyordu.¹⁵⁸ Bu durum *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*'nin yapılmasının en önemli gerekçelerinden birini oluşturmuştur.¹⁵⁹

Daha evvel de ifade ettiğimiz üzere merkezi hükümet Aynaroz'da görmeyi arzuladığı huzur ve asayiş bozulduğunda bunun tesisini en başta patrikhaneden bekliyordu. Bu nedenle zaman zaman görülen lüzum üzerine patrik tarafından ruhbanlara hitaben bir nasihatname kaleme alınıyordu.¹⁶⁰ Söz gelimi manastırlarda meydana gelen bir cinayet hadisesinin neden olduğu bir huzursuzluğu önlemek ve gereken tedbirlerin alınmasını sağlamak dahi "*Rum patriğine icra-i ihtarat*" ile yapılması lazım gelenler hatırlatılıyordu.¹⁶¹

Aynaroz ruhbanlarının Aynaroz dışında karışmış oldukları asayiş olaylarında, devlet yetkilileri yine patrikhane ile irtibat halinde olarak adli süreci yürütmeye çalışıyorlardı.¹⁶²

¹⁵⁶ İstinaf ile ilgili yetkileri için bkz. Nizamnamenin 60., 96. ve 123. maddeleri, kurallara uymayan manastır üzerinde patrikhanenin yaptırımı için bkz. 98., patrikhanenin anlaşmazlıklardaki uzlaşma işlevi ve su-i istimallerde hukuki sürece müdahale yetkileri için bkz. 124., 125. 126.maddeler. Sürgün konusu incelememizin VII. bölümündeki "Ödül ve Cezalar" başlığında detaylı biçimde incelenmiştir.

¹⁵⁷ Söz gelimi Aynaroz'daki dükkân sayılarının sınırlandırılarak bunların bir kısmının keşişlere verilmesi ile ilgili manastırların ortak kararının "...*Rum Patriği tarafından ba-tahrir inha ve istida*" edildiğine dair bkz. BOA.DH.MKT.250/4, 25 Safer 1273 -25 Ekim 1856

¹⁵⁸ Aynaroz ruhani idaresinin yetki aşımı ve mülki idarenin alanına müdahalesi konusu VI. bölümde örnekleri ve detayları ile birlikte incelenmiştir.

¹⁵⁹ BOA.I.MMS.58/2683-1, 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877

¹⁶⁰ Aynaroz Manastırlarında yüze yakın Rusya tabiiyetinde papaz yaşadığı oysa ki papazların Aynaroz'a geldikleri anda Osmanlı taabiyetine girmeleri gerektiği ile ilgili 1 Mart 1854 tarihinde patrik tarafından ruhbanlara hitaben bir nasihat yazılmıştır. Bkz. BOA.İ.HR.109/5322.1, 1 Cemaziye'l-ahir 1270 – 1 Mart 1854

¹⁶¹ BOA.BEO.2603/195164, 16 Rebiü'l-ahir 1323 – 20 Haziran 1905

¹⁶² BOA.DH.MKT.2368/59-1. 5 Rebiü'l-evvel 1318 – 3 Temmuz 1900 Nitekim Aynaroz'dan Niğde'ye iane toplamak için gelen Yani ve Nikola adlı rahiplerin Aynaroz'da bir manastırın tamiri için yardım topladıkları, ancak *iş bu ianenin Atina cemaat-i fesadiyesi için olması muhtemel bulunmasına binaen* bu şahısların geçici olarak metropolithanede tevkif edilmişler ve Niğde ve Konya mutasarrıflıklarından gelen bu şikâyet üzerine bu şahıslar ile ilgili olarak patrikhane ile temasa geçilmişti.

Patrikhane merkezi hükümet adına yarımada merkez in otoritesinin teminine hizmet ettiği gibi, bazen de merkezi bürokraside ruhbanların haklarının savunuculuğu rolünü üstleniyordu. Nitekim Aynaroz'daki pazar yerinin ananevî biçimde Lonca Heyeti tarafından belirlenen rayicine *Aynaroz Kaymakam Vekili*'nin müdahale etmesi üzerine, konu patrikhane tarafından merkezi hükümete taşınmış ve bir muhtıra hazırlanarak vekilin azli istenmişti.¹⁶³ Benzer şekilde patrikhane Aynaroz'a jandarma karakolu yapılması ve tabip tayini hususlarında Lonca Heyeti'nin görüşünü müdafaa etmiş ancak merkezi hükümet, ruhani idarenin alanı dışında bilhassa mülki alana ya da güvenliğe dair meselelerde patrikhanenin müdahalesine müsaade etmemiştir.¹⁶⁴

Aynaroz Ortodoks Hristiyanlığın mukaddes bir beldesi olduğu kadar, Ortodoks mabetlerin din adamı ihtiyacının karşılandığı önemli eğitim merkezlerinden biriydi. Buradan yetişen ruhbanların bir kısmı patrikhanenin taşra örgütünde görevler üstlenebildiği gibi bu örgüt yapısının en üst makamı olan İstanbul Fener Rum Patrikhanesi'nin patrikliği makamına kadar yükselebilirdi. İncelediğimiz BOA belgelerinden bir kısmı bazı patriklerin Aynaroz'dan seçildiğini, Aynaroz keşişlerinin patriklik seçimlerinde son derece etkili olduğunu, patriklerin azledildiklerinde ya da emeklilik yıllarında tekrar bu mukaddes beldeye yerleşerek burada yaşamlarına ya da eğitim faaliyetlerine devam ettiklerini göstermektedir.¹⁶⁵ Bu şekilde "*Aynaroz'a giden Patrik Efendi'lerin arzu ettikleri manastırda ikamet etmelerine müsaade ediliyordu.*"¹⁶⁶

Söz gelimi Rum Patriği Kalinikos (*IV. Callinicus*) altı sene kadar yürüttüğü patriklik görevinden "*müptela olduğu illet*" nedeniyle ayrılmak mecburiyetinde kaldığında yerine düşünülen Grigorios (*V. Gregory*), *Aynaroz ceziresinde ikamet üzere olmağla ol canibden Asitane'ye gelmesi için... davet edilmişti.*¹⁶⁷

¹⁶³ BOA.DH.MKT.1144/33- 1, 13 Zi'l-hicce 1324 – 28 Ocak 1907

¹⁶⁴ BOA.DH.İD. 116/34 -1 , 1 Kanun-ı sani 1327 – 14 Ocak 1912 Belgede jandarma karakolu ve tabip tayini konusunda "*Patrikhane ile heyet-i mezkurenin (Lonca Heyeti) bu misüllü vezaif-i hükümete aid hususata müdahalesi dahi kabul olunamayacağı*" açıkça ifade edilmiştir.

¹⁶⁵ İnci, S. (2015). "Osmanlı Dönemi Fener Rum Patriklerinin Seçimi". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (33), 33.

¹⁶⁶ BOA.DH.MKT.1691/68, 29 Cemaziye'l-evvel 1307 – 21 Ocak 1890

¹⁶⁷ BOA.HAT.222.12425, 29 Zi'l-hicce 1221 – 9 Mart 1807 "*Rum patriği olan Kalinikos nam rahip altı sene mukaddem patriklik hizmetine tayin kılınup ol-vakitten beru daha rızacuyane harekete ikdamı derkâr iken*" ifadesinden anlaşıldığı kadarı ile merkezi hükümet patriğin idaresinden memnun kalmıştır.

Aynaroz, hastalık dışında bazı azledilen ya da sürgün edilen patriklere de ev sahipliği yapmıştır. *I. Procopius (1785-1789)* bunlardan biriydi.¹⁶⁸

1878-1884 yılları arasında görev yapan eski patrik *Yovakim (III. Joachim)*, 1886 yılında emekliliği nedeniyle “*yedi bin beş yüz guruş maaş tahsisi*” sağlanmış ve merkezi hükümete *Patrik Efendi'nin Aynaroz'a azimet arzusunda bulunduğu dair tezkere* verilmişti.¹⁶⁹ Bundan bir yıl sonra 1887 yılında büyük perhiz mevsimin yaklaşması üzerine Kudüs-i Şerif'i ziyaret etmek ve dönüşte de Aynaroz'da kalmak üzere altı ay kadar izin başvurusunda bulunmuş, bu ziyaret için gerekli olan izin verildiği gibi bir de kendisine “*atiyye-i seniyye olarak maliye-i hazine-i celilesinden on beş bin guruş*” tahsis edilmişti.¹⁷⁰

Yovakim Efendi'nin gerek ziyaret gerekse ikamet maksadı ile Aynaroz ile bağı hiç kesilmemiştir.¹⁷¹ 1890 yılında Aynaroz'a ikamet için yerleşmeye karar veren Yovakim Efendi burada Lavra Manastırı'na yerleşip kulenin girişinde ve arkasında birkaç oda inşa ettirmiş ve bu suretle bir soruşturmanın konusu olmuştu.¹⁷² Uzun yıllar Aynaroz'da ikamet eden Yovakim Efendi, zaman zaman patriklik makamının boşalması ile tekrardan aday olmaya çalışmış ve nitekim birkaç denemeden sonra amacına ulaşmıştır. Zira Yovakim Efendi 1901 yılından Aynaroz'un Osmanlı egemenliğinden ayrıldığı tarih olan 1912 yılına kadar uzun bir müddet ile tekrar patriklik görevini icra edecektir.¹⁷³

4.3.6. Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin Değerlendirmesi

Bir manastır beldesi olan Aynaroz'un Bizans döneminde oluşan statüsü, Osmanlı hâkimiyeti döneminde ruhani idare adı altında varlığını korumuştur. Bununla birlikte Osmanlı Devleti Aynaroz'u uzun zaman bir kaza hükmünde değerlendirerek mülki idare yönünden taşra idaresinin bir parçası haline getirmeye çalışmıştır. Böylece yarımada çift başlı bir idare oluşmuştur.

¹⁶⁸ BOA.HAT.183/8445, 29 Zilhicce 1204 - 9 Eylül 1790 I. Procopius (1785-1789) önce Midilli Adası'na sürgün edilmiş ancak daha sonra Aynaroz'a sürgün edilmesinin daha uygun olacağına karar verilmiştir. Patriğin borçları nedeniyle sürgün edildiği bilinmektedir. Bkz. İnci, a.g.m. 31.

¹⁶⁹ BOA.İ.DH.1295.4/102264, 8 Rebi'ül-ahir 1303 - 14 Ocak 1886

¹⁷⁰ BOA.İ.DH.1020/80496-3, 16 Cemaziye'l-evvel 1304 - 10 Şubat 1887; BOA.A.MKT.MHM.489/10 - 1, 21 Cemaziye'l-ahir 1303- 27 Mart 1886 ve BOA.İ.DH.1295-5/102287, 15 Cemaziye'l-evvel 1304 - 9 Şubat 1887; BOA.DH.MKT.1404/61- 1, 2 Mart 1303 - 14 Mart 1887

¹⁷¹ Yovakim Efendi'nin 1889 yılında bir kez daha Aynaroz ziyareti için izin talbinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Bkz. BOA.İ.DH.1151/89993, 29 Zi'l-hicce 1306 - 26 Ağustos 1889

¹⁷² BOA.DH.MKT.1691/68, 29 Cemaziye'l-evvel 1307 - 21 Ocak 1890

¹⁷³ BOA.Y.EE. 38/85, 14 Cemaziye'l-ahir 1312 - 13 Aralık 1894 Belgeye göre Yovakim Efendi; *hala Aynaroz'da ikamete me'murdur. Bu kere patriklik mahalli münhal olmağla tekrar patrikliğe intihab olunmak için çalışmaktadır.* Namzet listesine ismini yazdırmaya çalışan Yovakim Efendi, *Erikli ve Terkos (bugün kü tarabya) metropolidi ile beraber bu listeden ihraç olunmaması için Bab-ı ali'ce icra-i nüfuz etmek üzere bazı süferaya müracaat eylemekte olduğu tahkikat sonucu anlaşılmıştır.*

Esasen Osmanlı Devleti'nin Aynaroz'a bir mülki amir ataması buradaki her iki idarenin görev ve yetkilerinin çerçevesini belirleyen bir idari hamledir. Zira bu hamle sonrasında oluşan statü ile Lonca ve Nazırlar Heyeti'nin yetkileri ruhani işler ile sınırlı olacak, devletin güvenliğini ve umumi siyasetini ilgilendiren hususlar mülki amire tevdi edilecektir. Böylece ruhbanların dini yaşam alanlarına Osmanlı hoşgörüsü tatbik edilirken, güvenlik ve siyaseti ilgilendiren konularda devlet, egemenlik haklarından taviz vermemiştir.

Diğer taraftan ruhani idare çoğu zaman sahip olduğundan daha fazla yetki kullanmış ve ilk zamanlar Osmanlı yöneticilerinin esnek tutumu ise buna uygun zemin hazırlamıştır. Ancak kuruluş ve yükseliş döneminde dini hoşgörü ve özgürlükler bağlamında verilen bir takım imtiyazların değişen bölge ve dünya şartlarında yeniden değerlendirme ihtiyacı hissedilmiştir. Zira devlet, söz konusu imtiyazların egemenlik haklarına zarar verdiğini fark etmiştir. Bu nedenle modernleşme çabaları sırasında idari sistem ile taşra teşkilatı yeniden ele alınırken imtiyazlı bölgelerin bu durumları yeniden sorgulanmıştır.

İlerleyen zamanda Aynaroz, Tanzimat bürokratları tarafından yeni vilayet teşkilatının bir parçası haline getirilmeye çalışılmışsa da sıra dışı özellikleri nedeniyle bu mümkün olmamıştır. 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri kapsamına bir türlü dâhil edilemeyen Aynaroz için ayrı bir nizamnamenin hazırlanması bir nevi bunun itirafıdır. Neticede AMN ile Aynaroz ruhanî idaresi, Osmanlı taşra idaresinde ortak hukuktan ayrılan ayrı bir idari kimlik ve hukuki bir şahsiyet kazanmıştır.

Aynaroz Manastırları için hazırlanan nizamnameyi Cebel-i Lübnan ya da Girit Nizamnamesi ile aynı kefede değerlendirmemek gerekir. Zira son iki nizamname dış müdahalenin bir sonucu iken, Aynaroz Manastırları Nizamnamesi Osmanlı bürokratlarının iradesi doğrultusunda hazırlanmıştır.

Nizamname ruhbanların kadim imtiyazlarını yasal bir düzenleme ile garanti altına almıştır. Ancak, düzenlemenin asıl amacı bu değildi. Gerçekte nizamnameyi, devletin yeni dönemin şartlarında içişlerine müdahaleye ve güvenlik zaafına neden olacak durumları ortadan kaldırmaya ve öteden beri merkez ile bağları gevşek olan birimlerin merkez ile bağlarını güçlendirmeye yönelik bir düzenleme olarak yorumlamak daha doğru olacaktır.

Osmanlı bürokratlarının Aynaroz Manastırları için uzun uğraşlar neticesinde olgunlaştırarak tesis ettikleri düzen, İmparatorluğun diğer ruhban beldeleri için de emsal teşkil etmiştir. Bu nedenle Aynaroz, Tur-ı Sina, Cebel-i Musa gibi diğer ruhban beldeleri

için bir bakıma pilot bölge olmuştur. Nitekim 1909 yılına ait bir belgeye göre Mısır'da bulunan Tur-i Sina Manastırları ile ilgili bir meselede Aynaroz Manastırları için hazırlanan nizamname hükmü referans alınmıştır.¹⁷⁴

¹⁷⁴ BOA.HR.HMŞ.İŞO.89/6, 15 Mart 1325 – 28 Mart 1909

BEŞİNCİ BÖLÜM

MÜLKÎ İDARE

5.1. GİRİŞ

Dört asır kadar voyvodalık ile yönetilen Aynaroz, 1844 yılından itibaren artık müdürlük ile yönetilen bir kaza idi. Osmanlı taşra idaresinde kaza müdürlüğü uygulaması 1864 Vilayet Nizamnamesi'ne kadar devam etti. Bu tarihten sonra kazaların mülki amiri kaymakamdı.¹ Ancak, coğrafyası letafet, siyaseti nezaket içeren Aynaroz, mevkice önemli bir yer olduğundan² ve müdürlük uygulaması ile beklentiler karşılanamadığından burada, kaymakamlık idaresi için 1864'de kadar beklenmedi. 1850 yılında Yanyalı Şakir Bey Aynaroz'a atanan ilk kaymakam olmuştu.³ Kısa aralıklarla müdürlük ve kaymakamlık yönetimleri arasında gelgitler yaşanmış olsa da Aynaroz, 1850 yılından itibaren artık kaymakam ile idare edilen bir kaza idi.

Bu bölümde ruhani idare olarak emsali olan taşra birimlerinden tamamen ayrılan Aynaroz'un mülki idare olarak ortak hukuka ne kadar uyum sağlayabildiği incelenecektir. Bunun için Aynaroz'da mülki idareyi temsil eden memurlar ile resmi daireler araştırılacak ve Tanzimat dönemi taşra idaresi düzenlemelerinin yarımada ne kadar uygulanabildiği ele alınacaktır.

5.2. AYNAROZ MÜLKÎ İDARESİ

1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi ile tüm Osmanlı ülkesi için uygulanacak bir örnek bir vilayet sistemi hayata geçirilmeye çalışılmıştı. Aynaroz Osmanlı taşrasının idari birimleri için düşünülen bu yeni düzenin dışında kalamayacak gibi görünüyordu. Nitekim ruhbanların imtiyazlı statüyü öne çıkaran tüm itirazlarına rağmen Aynaroz, yeni hazırlanan vilayet sistemine dâhil olmuştu. Böylece Aynaroz'un mülki idaresindeki belki de en önemli değişim 1867 tarihinde gerçekleşmiş oldu. Aynaroz artık eskisi gibi doğrudan İstanbul'a bağlı değil, yeni vilayet sistemine göre Selanik'e bağlanan bir kaza idi.⁴

Aynaroz her ne kadar yanı başındaki vilayete (Selanik) bağlanarak umumi taşra teşkilatının bir parçası haline getirilmeye çalışılsa da gerçekte ruhanî ve mülki idare olmak üzere çift başlı idaresi ile emsalleri olan diğer idari birimlerden oldukça farklı özellikler içeriyordu. Üstelik mukaddes addedilen mevkice önemli bir belde idi. Buna daha evvel

¹ Önen ve Reyhan, *a.g.e.* 177.

² BOA.İ.MVL.272/10537, 16 Şevval 1269- 23 Temmuz 1853

³ BOA.A.MKT.NZD.20/66-1, 7 Safer 1267 – 12 Aralık 1850

⁴ BOA.ŞD.MLK.2003/2, 12 Şubat 1283- 24 Şubat 1868

bahsettiğimiz imparatorluğun içinde bulunmuş olduğu iç ve dış siyasetin şartları da ilave edildiğinde bu belde için 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnamelerinden ayrı bir nizamname yapılması gerekliliği hissedildi. Böylece Aynaroz Manastırları Nizamnamesi hazırlandı. Ruhanî örgütlenmenin çerçevesi çizilip, idari esasları ve yetkileri belirlenerek mülki idare karşısındaki konumu -yasal bir zeminde- netlik kazanmış oldu.

Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin üçüncü maddesinde belirtildiği gibi Aynaroz, mülki idare olarak padişaha; ruhani idare olarak da İstanbul Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlıydı. Aynı nizamnamenin seksen dokuzuncu maddesine göre; Aynaroz'un idare-i ruhaniyesinin sorumluluğu Nazırlar Heyeti'ne ve idare-i mülkiyesinin mesuliyeti de kaza kaymakamına verilmiştir. Ancak nizamnamenin hatimesinde belirtildiği gibi “...İş bu nizamname ahkamı Aynaroz manastırları ile müştemilatının usul-i idare-i dahiliyelerine dair olduğundan hükümet-i mahalliyenin umur-ı mülkiye ve hukukiyeye ve zabıtyeye...” dair konular nizamnamede yer almamış bu hususların özel kanunlar ile belirleneceği ifade edilmiştir.⁵

Sadece ruhbanların yaşadığı bir belde olan Aynaroz'da geçmişten gelen imtiyazların da bir sonucu olarak çift başlı bir idare vardı. Her ne kadar nizamnamede ruhani idarenin esasları ve sınırları belirlenmiş ve mülki idarenin, adli ve güvenlik ile ilgili konuların kaymakamın mesuliyetinde olduğu vurgulanmış olsa da ruhanî ve mülki idarenin karşılıklı yetki alanları ve sınırları nizamnamede detaylı biçimde yer almamıştır. Söz gelimi; ruhanilerin kendi örgüt yapıları ile ilgili konularda ruhbanları yargılama yetkileri bulunmaktaydı. Ancak hem ruhani idareyi hem de kazanın güvenliğini ilgilendirecek adli vakalar meydana geldiğinde her iki idare karşı karşıya geliyor ve bir yetki karmaşası yaşanıyordu. Üstelik ruhbanlar çok eskilere dayanan ve idari âdem-i merkeziyet dairesinde değerlendirebileceğimiz, vergi muafiyeti, yargılama hakkı, bazı beledî hizmetler gibi mevcut imtiyazlarını esnetmeye çalışmak suretiylesiyasi âdem-i merkeziyeti hatırlatan bazı geniş imtiyazlara tebdil etmeye çalışıyorlardı.⁶

Çalışmamızın bu aşamasında detayları nizamnamede yer alamayan ruhanî ve mülkî idarenin yetki ve görevler yönünden sınırlarını, her ikisi arasındaki dengeye dair ilişkileri BOA belgelerinde rastladığımız bilgiler çerçevesinden değerlendirmek istiyoruz. Ancak bu değerlendirmeye geçmeden evvel, Aynaroz'daki mülkî idarenin temsilcileri olan memurlarından bahsetmemiz gerektiği kanaatindeyiz.

⁵ *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2). 253.

⁶ BOA.HR.TO.428/43-2, 17 Şevval 1273 – 10 Haziran 1857

5.2.1. Aynaroz'da Mülkî İdareyi Temsil Eden Kurumlar Ve Memurlar

Ruhanî idare gibi mülkî idarenin merkezi de Karis idi.⁷ Aynaroz'da mülkî idarenin ve merkezi hükümetin temsilcisi olan kaymakamın konutu burada bulunuyordu.⁸ Karis'te hükümet, kaymakamdan başka ona yardımcı olan birkaç memur ve sayıları yirmi beşi geçmeyen zabıta neferlerinden ibaretti.⁹ 19.yüzyılda devlet ve taşra teşkilatında yapılan düzenlemelere paralel olarak bazı yeni memurlukların ihdas edilmesine veya yarımada eşkıyalık faaliyetlerinin artmasına göre bazen memurların sayılarında değişiklik yaşanmıştır.

1871 düzenlemesinde üçüncü maddeye göre kazaların mülkî amiri kaymakamlardır. Yanı sıra mal müdürleri, idare kâtipleri, emlak ve nüfus memurları da bulunuyordu.¹⁰

5.2.1.1. Kaymakam

5.2.1.1.1. Kaymakamlıkta Atama, Azl ve Vekâlet Etme

Tanzimat'ın ilanını takip eden ilk yıllarda Aynaroz'un kaymakam atamaları *Meclis-i Valâ* adı verilen meclisten yapılıyordu. BOA'da Aynaroz'a kaymakam atamaları ile ilgili olan birçok belgeden de bu bilgi teyit etmek mümkündür. Bu durum gerek 1850 yılına kadar yapılan müdür atamaları, gerekse 1850'den sonraki kaymakam atamaları için de geçerlidir. Nitekim 1854'te ikinci kez müdürlükten kaymakamlığa tebdil eden Aynaroz'un mülki idaresi için daha evvel Karaisalı Kaymakamı olarak görev yapmış olan Yakup Ağa, Meclis-i Valâ'da yapılan görüşmelerde bu makam için uygun görülmüştür. Aynı mecliste müdürlükten kaymakamlığa dönüşmesinden dolayı maaşının iki bin guruştan üç bin guruşa çıkarılmasına karar verilmiştir.¹¹

Yakup Ağa'nın 1856 yılında vefatı ile başlayan yeni atama süreci ile ilgili resmi kurumların yazışmaları Aynaroz kaymakamlığı atamaları hakkında daha başka şeyler öğrenmemize vesile olmaktadır. Öncelikle merkezi hükümet, yeni kaymakam atanıncaya

⁷ BOA.HR.TO.428/43- 2, 17 Şevval 1273 – 10 Haziran 1857; BOA.I.MMS.58/2683-1. 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877 ve *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). 296.

⁸ BOA.A.DVN.9/31, 29 Zilhicce 1260 -9 Ocak 1845 ve Curzon, a.g.e. 435- 435.

⁹ BOA.A.DVN.9/31, 29 Zilhicce 1260 - 9 Ocak 1845

¹⁰ Önen ve Reyhan, a.g.e. 204.

¹¹ BOA.A.MKT.MVL.67/28-1. 17 Rebiü'l-ahir 1270 – 17 Ocak 1854

kadar kaymakamlık makamına Aynaroz karantina müdürünün vekâlet etmesine karar vermiştir.¹²

Bu arada Yakup Ağa'dan boşalan görev için biri Mat Kazası Müdürü Mahmut Bey ve diğeri Emin Efendi olmak üzere iki aday üzerinde durulmuştur. Öncelikle Mahmut Bey'in kaymakam olarak atanması kararı Meclis-i Valâ'da alındığı, hatta "*irade-i seniyye-i padişahi*" dahi bu yönde olduğu bildirildiği halde,¹³ sonradan Mahmut Bey'in daha evvelki görevlerinden üzerinde zimmet kaldığı tespit edilmiş,¹⁴ bu durumda iki aday arasındaki değerlendirme neticesinde "...re'y-i hafî kaidesine dahi bi'l-müraca'..." ile Emin Bey'in üç bin guruş maaş ile bu göreve atanmasına karar verilmiştir.¹⁵

Anlaşıldığı üzere; Aynaroz kaymakamlığı için atama kararları Meclis-i Valâ'ya; onayları ise padişaha aittir. Adayların atamadan evvel bir sicil soruşturmasına tabi tutuldukları, önceki görevlerden üzerlerinde zimmet kalmamış olmasının atama için gerekli görüldüğü¹⁶ ve Meclis-i Valâ'da yapılan değerlendirmede gizli oylama usulüne de başvurulmaktadır. Atanan Aynaroz kaymakamlarının nihai onaylarının padişah tarafından yapılması; ruhanî örgütlenmenin temsilcisi olarak seçilen başnazırın (protos) yine patrikhane tarafından onaylanması, Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin üçüncü maddesinde belirtilen; Aynaroz'un mülki idare olarak padişaha; ruhani idare olarak da İstanbul Fener Rum Patrikhanesi'ne bağlı olması ile ilgili hükmü doğrudur niteliktedir.

BOA belgelerinden Aynaroz'a kaymakam olarak atanacak kişilerin Meclis-i Valâ'ya kimler ya da hangi kurumlar tarafından aday gösterildiğine dair bilgilere de ulaşabilmekteyiz. Aynaroz Manastırlarının Selanik'e bağlandığı 1867 yılından önceki yani doğrudan İstanbul'a bağlı olduğu dönemde yukarıda Mahmut Bey ile ilgili atama örneğinde verdiğimiz gibi dahiliye ve maliye nazırlarının teklifi, Meclis-i Valâ'nın kararı ve padişahın iradesi ile gerçekleşmektedir.

¹² BOA.İ.MVL.369/16185, 27 Rebiü'l-ahir 1273 – 25 Aralık 1856

¹³ BOA.A.MKT.NZD.221/36 -1, 25 Şaban 1273 – 20 Nisan 1857

¹⁴ BOA.İ.MVL.369/16185, 27 Cemaziye'l-evvel 1273 – 23 Ocak 1857

¹⁵ Aynı belge. Ancak ilerleyen süreçte her ne oldu ise yine Emin Efendi'den vaz geçilmiş ve İstabl-ı Arz Müdürlüğü Payelilerinden Kavanoszade Mahmut Bey, Aynaroz Kaymakamı olarak atanmıştır. Emin Bey ise Mat Kazası müdürlüğüne tayin olmuştur ve her iki atama ile ilgili olarak Meclis-i Valâ'da mazbata hazırlanmıştır. Bkz. BOA.A.DVN.122/39-1, 7 Şevval 1273- 31 Mayıs 1857; BOA.A.MKT.MVL.87/73-1, 28 Ramazan 1272– 28 Mayıs 1857 ve BOA.A.AMD.86/77-1, (Tarih Belirtilmemiş)

¹⁶ Atamalarda zimmet hassasiyetinin ilerleyen dönemlerde de devam ettiği görülmektedir. Nitekim Şubat 1883 yılında, boşalan Aynaroz kaymakamlığına teklif edilen Karaferye Kaymakamı Mustafa Hulusi Bey'in (BOA.İ.DH.879/70137-1, 25 Rebiü'l- evvel 1300- 3 Şubat 1883), üzerine zimmet çıktığı ve mahkemesinin devam ettiği anlaşılınca yerine Hasan Halki Efendi'nin ataması yapılmıştır. Bkz. BOA.İ.DH.879/70137-3, 6 Cemaziye'l-evvel 1300 – 15 Mart 1883

Bu süreçte, daha önce Aynaroz vekilleri bahsinde de belirttiğimiz üzere manastırların Selanik'te ve Dersaadet'te bulunan vekillerinin atama sürecine müdahale ettiklerine ve zaman zaman vekiller tarafından teklif edilen kişilerin Aynaroz kaymakamı olarak atandığına şahit olmaktayız. Nitekim daha önce Aynaroz'da kaymakamlık görevinde bulunmuş ve yönetimi ahalice beğenilmiş olan Hasip Bey, “...*manastır vekilleri canibinden takdim olunup Meclis-i Valâ'ya havale buyrulan tahrir...*” ile tekrar aday gösterilmiş ve neticede Hasip Bey'in, kendisinden ve idaresinden hoşnut kalınmayan mevcut kaymakam Aziz Bey'in yerine atanması sağlanmıştır.¹⁷

Tanzimat dönemi meclisi olan Meclis-i Valâ sadece kaymakam atamalarında değil idarecilerin azl işlemlerinde de yetki sahibidir. 1849'da Aynaroz Müdürü Ahmed Şükrü Efendi'nin bazı uygunsuz hareketlerinden dolayı...*Meclis-i Valâ'ya lede'l-ita ve azli...*,¹⁸ Selanik'te oturarak Aynaroz kaymakamlığını yürütmeye çalışan Yümni Efendi'nin durumunun 1853 yılında Meclis-i Valâ'da görüşülerek görevden alınması,¹⁹ 1854'te ise Aynarozun kadim yönetim usullerine uymayan işler yapan ve bir keşişe şiddet uygulayan Aynaroz Müdürü İbrahim Bey'in görevden azli kararları yine bu mecliste alınmıştır.²⁰

II. Mahmut zamanında; kanun ve tüzüklerin hazırlamak, yenilik programlarını hazırlayıp takip etmek, yöneticileri yargılamak üzere açılan bir meclis olan Meclis-i Valâ,²¹ Aynaroz örneğinde belgeleriyle sunduğumuz gibi; bazı müdürlüklerin kaymakamlığa tebdilinin, müdür ve kaymakam atamalarının veya azlinin, becayiş, maaş zammı gibi mülki idareyi ilgilendiren ve yerel makamların yetkilerini aşan önemli konuların görüşülüp karara bağlandığı bir meclis olmuştur. Tanzimat'ın yeni düzeninin sağlıklı bir şekilde tesis edilmesini denetleyen bir idari organ gibi çalışan, Meclis-i Valâ, 1868'de Şura-i Devlet Dairesi açılıncaya kadar bu görevleri ifa etmiş, bu tarihten sonra Aynaroz da dâhil olmak üzere taşradaki idari birimlerin önemli meseleleri artık bu yeni mecliste müzakere edilmiştir.²²

Aynaroz kaymakamlığı atamalarında zaman içinde önemli usul değişiklikleri yaşanmıştır. Bilhassa Meşrutiyet'in ilanı ile başlayan yeni dönemde aday kaymakamların atanma süreçleri ile ilgili usullerde ve değerlendirmelerde bir tekamül yaşandığını

¹⁷ BOA.İ.MVL.455/20408, 21 Receb 1278 – 22 Ocak 1862

¹⁸ BOA.A.MKT.238/45-1, 29 Zilhice 1265 – 15 Kasım 1849

¹⁹ BOA.İ.MVL.272/10537, 16 Şevval 1269- 23 Temmuz 1853

²⁰ BOA.İ.MVL.293/11825-2, 3 Rebi'ü'l-ahir 1270- 3 Ocak 1854

²¹ Çadırcı, 1997, 188.

²² Nitekim Aynaroz Kaymakamı Hasan Hasip Efendi'nin emeklilik işlemleri ve aylık ne kadar maaş alacağı (aylık 1414 gurus) dahi Şura-i Devlet'te görüşülerek karara bağlanmıştır. Bkz. BOA.İ.SD.68/4038, 21 Şaban 1301-16 Haziran 1884

söylemek mümkündür. Söz gelimi; 1877’de boşalan Aynaroz kaymakamlığına Ahmet Refet Efendi’nin atanmasında adaylar, gayrimüslim üyelerin de bulunduğu *komisyonun* karşısında bir sınava tabi tutularak yeterlilik testinden geçmişlerdir. Bu itibarla *Ahmet Refet Efendi* “...verdiği cevaplara ve lisan-ı Rumcaya aşına bulunmasına nazaran ehliyet ve kifayeti anlaşılabilir ...” birinci sınıftan bir kaymakam adayı olarak görev için nitelikleri yeterli görülmüştür. Gizli oy usulünün de kullanıldığı bu değerlendirmenin sonucu, sadaret makamı vasıtası ile onay için padişaha sunulmuştur.²³ Değerlendirmenin yapıldığı komisyon bir başka belgede *İntihab-ı Memurin Komisyonu* olarak karşımıza çıkmaktadır. Komisyonu’ndan tanzim edilen mazbata Dahiliye Nezareti’nin tezkiresiyle beraber onay için padişaha arz edildiği ve bu onay işleminden sonra atamanın gerçekleştiği anlaşılmaktadır.²⁴

Bu yıllarda yapılan atamalarda aday memurlar için öz geçmiş belgeleri anlamına gelen daha ilerde “*sicil-i ahvâl* ya da *tercüme-i hâl*” olarak isimlendirilecek bir takım belgeler hazırlanmıştır. Ahmet Refet Efendi’nin atamasında karşımıza çıkan değerlendirme komisyonu 1878-79 yıllarında “*Sicil-i Ahvâl Müdürlüğü*” ismiyle kurumsallaşacaktır.²⁵

1896 yılına kadar görev yapan bu dönemdeki bütün önemli atamaları değerlendiren müdürlük 1896’dan itibaren yerini “*Memurin-i Mülkiye Komisyonu*”na bırakmıştır.²⁶ Artık atamalarda bu yeni kurumun içtihatları ve değerlendirmeleri esas olacaktır. Nitekim komisyon, 20.yüzyıl başlarında Aynaroz kaymakamlığı için yapılan atamalarda adayların “*Mekteb-i Mülkiye-i Şahane*” mezunu olması şartını aramaktadır.²⁷ Söz gelimi; 1906 yılında Aynaroz kaymakamlığı için teklif edilen Mustafa Efendi’nin niteliklerini inceleyen komisyon; “...Aynaroz Kazası’nın ehemmiyet-i mevkiyyesine nazaran oraya *Mekteb-i Mülkiye-i Şahane* mezunlarından *tercüme-i hali muntazam birisinin...*” atanması gerekliliğini ifade ederek, vasıfları uygun bir başka kişinin atanmasına karar vermiştir.²⁸

²³ BOA.İ.DH.750/61271-2, 19 Cemaziye’l-ahir 1294-1 Temmuz 1877. Belgede bulunan mühürlerden anlaşıldığı kadarı ile Memurin Komisyonu yedi kişiden müteşekkildir. Mühürlerden birinde yazan “*Kostaki Efendi*” ibaresinden anlaşılacağı gibi komisyonun bazı üyeleri gayrimüslim asıllıdır. Bkz. **Ek: 8**

²⁴ BOA.İ.DH.977/77156. 21 Rebiü’l-ahir 1303/27 Ocak 1886

²⁵ Karal, a.g.e., V., 334.

²⁶ *Aynı eser*, 335-336

²⁷ Komisyon 1902 yılında, adaylardan Mahir Bey’i Mekteb-i Mülkiye-i Şahane mezunu olduğu için, Aynaroz kaymakamı olarak atamıştır. Bkz. BOA.DH.MKT.567/28 -4, 2 Teşrin-i evvel 1318 – 15 Ekim 1902

²⁸ BOA.BEO.2915/218583-1, 2 Şaban 1324 – 21 Eylül 1906

Babîali'ye bağılı olarak çalışan *Memurin-i Mülkiye Komisyonu* kaymakamların sınıf terfilerine²⁹ ve süresi dolan ya da ahalinin memnuniyetsizliğı nedeni ile değışmesi icap eden kaymakamların becayiş işlemleri ile de ilgilenmiştir.³⁰

5.2.1.1.2. Kaymakamlarda Aranan Nitelikler ve Kaymakamın Görevleri

Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin hazırlanmasından önceki son vilayet nizamnamesi olan 1876 düzenlemesinin otuz altıncı maddesinde kaymakamların buldukları kazada, liva mutasarrıfının vekili oldukları, vazifelerinin ise nizamnamede belirtilen hükümlerin kaza ile ilgili olanlarını icra etmek olduğı ve buldukları kazanın güvenlik, maliye ve hukuki ve mülkî meseleleri ile ilgilenmek olduğı ifade edilmektedir.³¹

Aynaroz'a gönderilen mülkî amirin iletişimi, hoşgörüsü ve iyi yönetimi ile keşişleri hoşnut etmesi diğere taraftan yarımada tesis edeceğı otorite ve düzen ile de merkezi hükümette memnuniyet oluşturması bekleniyordu. Bu beklenti Aynaroz'un gerek müdürlük gerekse kaymakamlık ile yönetildiğı dönemler için de değışmemiştir. Nitekim Meclis-i Valâ'da Aynaroz için yapılan bir müdür atamasında ; “ ...mahal-i mezkurede müdür bulunacak kimesnenin ashab-ı sıdk-ı dirayetten olup keşişhane ile hüsn-i muaşeret eylemesiyle beraber...orada vuku bulacak olaylarda da gerekli tedbirleri alacak ve durumdan merkezi idareyi haberdar edecek birisinin müdür olarak atanması mütalaa edilmiştir.³²

Dikkate değıer bir diğere husus da kazaların ve kazalarda görev yapacak kaymakamların üç dereceli bir sınıflamaya tabi tutulmuş olmasıdır. Söz konusu sınıflandırma taşra idaresinde yapılan 1867 Düzenlemesi'ndeki 3. maddeye dayanmaktadır. İlgili maddeye göre kazalardan; ticaret, medeniyet ve yaşayışa göre önde

²⁹ Söz gelimi; Aynaroz Kazası Kaymakamı Ahmed Rami Bey'in birinci sınıf kaymakamlık talebi üzerine, *Memurin-i Mülkiye Komisyonu Riyaseti*' tarafından yapılan incelemede Ahmet Rami Bey'in *Mekteb-i Mülkiye-i Şahane* mezunlarından olduğı, daha evvel 1316 yılında Timurcu, 1317 yılında Eğri, 1318 yılında Düzce gibi yerlerde kaymakamlık yaptığı ve talepte bulunmuş olduğı terfiyi almaya hak kazandığı anlaşılmıştır. Terfiye hak kazanan kaymakamlar için *intibahname* adı ile yeni rütbe ve konumunu içeren bir belge hazırlanmaktadır. BOA.DH.MKT.783/9 -1, 7 *Teşrin-i evvel 1319 – 20 Ekim 1903*

³⁰ Aynaroz Kazası Kaymakamı Şahin Bey ile Avlonya Kazası Kaymakamı Hüseyin Bey'in becayişleri Memuriyet-i Mülkiye Komisyonu kararı ve Padişah onayı ile gerçekleşmiştir. Bkz. BOA.BEO.1574/117992-1, 19 *Teşrin-i evvel 1316 – 1 Kasım 1900* Ancak, İdaredeki yetersizliğinden dolayı ruhban ahalinin şikayetine maruz kalan Aynaroz Kaymakamı Rami Bey ile Edirne Vilayet-i taraflarında Tırnova Kaymakamı Vassaf Bey'in becayişleri, kaymakamlık için yine Mekteb-i Mülkiye-i Şahane mezunu ve birinci sınıf bir kaymakam olması şartı ileri sürülerek reddedilmiştir. Bkz. BOA.DH.MKT.966/30 -2, 24 *Mayıs 1321 – 6 Haziran 1905*

³¹ E. Tural, 2005, 90. Talimatnamede otuz altıncı maddenin aslı şöyledir: *Kaymakamlar buldukları kazada liva mutasarrıfının vekili olup bunların vezai fi dahi talimatın ahkam-ı umumiyesinden kazalar idarelerine raci olan şeyleri icra' etmekden ve buldukları mahallerin zabitesine ve umur-ı maliyye ve mülkiyye ve hukukiyyenin icraatına bakmaktan ibarettir.*

³² BOA.A.MKT.MVL. 9-A/93-1. 19 *Recep 1264 – 21 Haziran 1848*

olanlar *sınıf-ı evvel*, daha mazbut olanlar ise *sınıf-ı sani* ve *sınıf-ı salis* derecesinde kabul edilecektir.³³ 1853 yılına ait bir belgede Aynaroz idaresi için yer alan “...mesalihi dahi mazbut bulunduğundan...” ifadesi, Osmanlı bürokratlarındaki Aynaroz idaresi algısını göstermesi bakımından önemlidir. Zira 19.yüzyılın sonlarında Aynaroz’un hangi sınıftan kaza olduğuna dair bir belgeye rastlanmamakla birlikte, 1911 yılı Devlet Salnamesi’nde ikinci sınıf bir kaza olduğu belirtilmiştir.³⁴

BOA belgelerinin Aynaroz’a kaymakam ataması ile ilgili olanlarının bir kısmında kaymakamların hangi sınıftan olduğu belirtilmektedir.³⁵ 1877 yılında kaymakam olarak atanan Ahmet Refet Efendi ile 1883’te aynı göreve getirilen Hasan Hulki Efendi’nin birinci sınıftan kaymakamlardan oldukları belirtilmektedir.³⁶

Mesalihi (idari işleri) mazbut olup fazlaca değişkenlik arz etmeyen ikinci sınıftan bir kazanın zaman zaman birinci sınıf kaymakamlar ile idare ediliyor olması bazı belgelerde ifade edildiği gibi yarımadanın mevkice önemi ve idaresinin kendine mahsus özellikler taşıyan politik önemi ile izah edilebilir. Nitekim Aynaroz idaresinin diğer taşra birimlerinden ayrılan özellikleri pek çok belgede oldukça sık biçimde vurgulanmıştır. Söz gelimi; Aynaroz’a dirayetli bir idareci ataması yapılabilmesi için maaşının fazla olması gerektiği ifade edilirken yarımadanın; “...mevaki-i nazikeden olarak idare-i umur-i politikası...”nın önemli olduğu vurgulanmış,³⁷ böylesi önemli bir beldenin müdürlükle değil kaymakamlıkla idare edilmesi gerektiği ifade edilirken “...oranın mesalihi öteden beru idare-i mahsusa tahtında olarak mevkice dahi ehemmiyeti...”ne işaret edilmiş,³⁸ Aynaroz kaymakamının Rum lisanına aşina olması gerekliliği vurgulanırken de Aynaroz ve ahalisi için “...ekserisi reha bin takımından ve idarece dahi ehemmiyetli mevkii ...” olduğundan bahsedilmiştir.³⁹

Kaymakam atamalarında Aynaroz’un önemine yapılan atıflar neredeyse her atama evrakında tekrar edilmiştir. Yarımadanın ahalisinin yalnızca ruhbanlardan oluşması, Ortodoks Hristiyan âlemi için mukaddes bir belde olması bu nedenle ziyaretçilerinin eksik olmaması, 19.yüzyılda Rusya başta olmak üzere bazı büyük devletlerin yarımada ile daha

³³ Önen ve Reyhan, *a.g.e.* 187

³⁴ *Devlet Salnamesi*. (H.1327/M.1911). 66. Sene, Dersaadet Selanik Matbaası, 662. Salnameye göre belirtilen tarihte Aynaroz kaymakamı Ali Talip Bey’dir.

³⁵ Kaymakam Muharrem Bey’e ikinci sınıf rütbesi verildiğine dair bkz. BOA.DH.MKT.1694/63, 12 Cemaziye’l-ahir 1307/2 Şubat 1890

³⁶ BOA.İ.DH.879/70137-3, 6 Cemaziye’l-evvel 1300 – 15 Mart 1883

³⁷ BOA.İ.MVL.272/10537, 16 Şevval 1269- 23 Temmuz 1853

³⁸ BOA.İ.MVL.455/20408, 21 Receb 1278 – 22 Ocak 1862

³⁹ BOA.İ.ŞD.491/22239, 14 Rebiü’l-evvel 1280 – 29 Ağustos 1863

fazla ilgilenmeye başlamaları, suretleri birbirine benzeyen insanları, dağın ve sık ormanların izbe yerlerinde inziva halinde olan keşişleri ile aynı yerlerde saklanmaya çalışan eşkıyaları ayırt etmenin zorluğu, uzun sahili, kontrolü zor liman ve rıhtımları ile denetimi oldukça zor bir coğrafya idi Aynaroz. Bu nedenle buraya atanacak kişilerde dirayet, ehliyet, Rum lisanına aşinalık ve -Yümni Efendi'nin atanması sırasında ifade edildiği gibi- “*oralara ahvaline vakıf, kamil ashabından ve zaten gözü açık ve dirayetli bezirgandan*” olan kişiler aranıyordu.⁴⁰

Merkezi hükümet bürokratlarının bu konudaki memnuniyeti birkaç kaymakam dışında neredeyse hiç sağlanamadı. Aksine 19. yüzyılın sonlarına doğru devlet adamlarının yarımada üzerindeki endişeleri daha da artmıştı. 1857 ve 1877 yıllarında düzenlenen layihalar bu endişeleri haklı çıkaracak tespitler içermekteydi.⁴¹

Aynaroz'un müdürlükten kaymakamlığa dönüştürülmesi, ikinci sınıf bir kaza olmasına rağmen birinci sınıf kaymakamlar atanması, kaymakamların maaşının artırılması gibi hamleler yeterli görülmemiş olsa gerekti ki, 1877 yılında boşalan Aynaroz kaymakamlığına bu defa Hristiyan bir kaymakam atanması kararı verildi. Yarımada istenilen düzenin bir türlü tesis edilememiş olması merkezi hükümeti denememiş tedbirleri almaya sevk etmişti.

Komisyon gerekçe olarak, “*Aynaroz Kazası sırf keşişlerden ibaret olduğu ve ehemmiyeti derkar bulunduğu*”nu ifade ederek “... şimdiye kadar gönderilen kaymakamların hal ve sıfatları ise nüfuz-ı hükümetin hakk-ı cereyanına medar olacak derecede bulunmadığından Hristiyan bir kaymakam gönderilmesini...” gerekli görmüştü. Aynı komisyonda Girid ve Sisam'da olağanüstü hizmetleri olan *Dimitraki Sinanidi Efendi*'nin vasıfları uygun bulunmuş ve ikinci sınıftan olmak üzere bin iki yüz elli gurus maaşla memuriyeti münasip görülmüştü. Komisyonda değerlendirilme üzere *Dimitraki Sinanidi Efendi* için bir *sicil-i ahvâl* belgesi hazırlanmıştı. Belgede Sinanidi Efendi'nin; Türkçe okur ve biraz yazar ama Arapça, Fransızca ve Rumca lisanlarına aşına, 1260 doğumlu (34 yaşında) ve Heybeli Ada Tüccar Mektebi'nden yetişmiş olduğu yazılıydı.⁴²

Komisyon toplanmış, bir sınav yapmış ve değerlendirme sonucunda bir aday belirlenen görev için uygun görülmüş ve karar alındıktan sonra atama onayı için belge padişaha sunulmuştu. Aynaroz tarihinde bir ilk yaşanacak ve ilk kez bir Hristiyan

⁴⁰ BOA.İ.DH.246/14992, 9 Rebiü'l-evvel 1268- 2 Ocak 1852

⁴¹ BOA.HR.TO.428/43-2, 27 Şevval 1273 – 20 Haziran 1857 ve BOA.I.MMS.58/2683-1. 19 Zi'l-ka'de 1294–25 Kasım 1877

⁴² BOA.İ.DH.748/61133-2, 4 Cemaziye'l-evvel (12)94/17 Mayıs 1877

kaymakam atanacaktı. Ancak bu atamaya padişah onay vermedi. Padişahın ret gerekçesi ve atama hakkındaki görüşü belgenin ilgili kısmına yazılmıştı. Padişah, Aynaroz ruhbanlarının büyük bölümünün Rus papazlardan oluştuğu, Rus keşişlerin bir takım endişe verici faaliyetler içerisinde oldukları, Hristiyan bir kaymakam atamanın mahsurları olabileceği bu nedenle adı geçen "...kaymakamlığın kema-kane müslim sınıfına mahsus tutulması..." diyerek Hristiyan kaymakam fikrine sıcak bakmamıştır.⁴³

Böylece Aynaroz'daki Müslüman kaymakam geleneği bozulmamıştır. Bu gerçeği 1853 yılı baharında yarımadaı gezen İngiliz yazar ve seyyah Tozer'in notlarında da görmek mümkündür. Tozer'e göre; "*Burada hükümet görevini gerçekleştiren görevli, sadece Müslüman kişiler arasından belirlenir*"di.⁴⁴

Aynaroz'da görev yapan kaymakamlar ile ilgili çizelge incelendiğinde Aynaroz kaymakamlarının görev sürelerinin bir yıl ile üç yıl arasında değiştiği görülmektedir.⁴⁵ Tamamen Ortodoks ruhbanların yaşadığı, sosyal hayatın Ortodoks dinî yaşantı çerçevesinde şekillendiği bir beldede Müslüman bir idareci olmak oldukça zordu. Üstelik sivil insanların ve kadınların alınmadığı bir yer olduğundan idareciler eşlerini ve ailelerini yarımadaıya getirememekteydiler. Bu durumda aileleri İstanbul'da kalan kaymakam veya müdürler olduğu gibi, Yümni Efendi gibi yarımadaının bazı mahrumiyetlerinden dem vurup ailesini Selanik'e getiren ve kendisi de orada kalarak Aynaroz idaresini yarımada dışından gerçekleştirmeye çalışan idareciler olmuştu.⁴⁶

1836 yılının mayıs ayında Kutsal Dağ'ı gezen seyyah Webber Smith, Aynaroz'un hükümet merkezi olan Karis'e uğramıştı. Biraz da acıyarak bahsettiği mülki amirden ve ortamından şu şekilde bahsetmektedir: "*...Burada Türk Ağa'nın konutu var. Oldukça nazik ve medeni olan bu adam, yarımadaıda sadece iki Türk olarak, erkek kardeşi ile birlikte yaşıyor...*"⁴⁷ Bir başka seyyah Rober Curzon da evine misafir olduğu *Türk Ağa*⁴⁸ için benzer duyguları yaşamıştı: "*...Sabah, Ağa kahvaltı ikramında bulundu. Bu arada bir kedi belirdi. Şaşırdım. Bu kedinin ne işi var Athos'ta? Üstelik dişi bir kedi! diyerek şaşkınlığımı belirttim. Ağa, -Sakın bundan kimseye bahsetme! Zaten kısa bir zaman sonra tekrar*

⁴³ Aynı belge

⁴⁴ Henry Fanshawe Tozer, Researches In The Highlands Of Turkey, Including Visits To Mounts Ida, Athos, Olympus And Pelion, To The Mirdite Albanians, And Other Remote Tribes, Charleston, Biblio Life, 2009 (1869 Yılı'nın Tıpkı Basımı) ,s.64

⁴⁵ Bkz. Ek:11 s.393

⁴⁶ BOA.İ.MVL.272/10537, 16 Şevval 1269- 23 Temmuz 1853

⁴⁷ Smith, a.g.e. 67.

⁴⁸ Türk Ağa; bu dönemde voyvoda unvanı ile görev yapan Aynaroz'un mülki amiridir.

gidecekler. Bu iki yavru kediyi İstanbul'dan getirdim. Burada yalnızım. Bana İstanbul'daki evimi ve çocuklarımı hatırlatıyorlar. O'na bu konudan kimseye bahsetmeyeceğime dair söz verdim. Yoksul ve beyefendi görünen Ağa, öyle bir baktı ki onu ve kedisini beraberimde İstanbul'a götüremeyecek olmamdan dolayı çok üzülmişim... ”⁴⁹

Yarımadanın bazı imkânlardan mahrum şartlarına uyum sağlayamayan, aileleri İstanbul'da kalan ya da ailesini ancak Selanik'e kadar getirip orada bırakmak zorunda kalan, fakat bu nedenle pek fazla masrafa duçar olan memurların ilk başvurdukları çare hemen merkezi hükümetten bir başka mahalın kaymakamlığı ile becayiş yapma talebinde bulunmaktı.⁵⁰

Aynaroz vekillerinin isteği ile göreve getirilen gerek ruhbanların gerekse merkezi hükümet temsilcilerinin kendisinden oldukça hoşnut olduğu kaymakam Hasip Bey neredeyse dört yıla varan görev süresi nedeniyle görev değişimi için iki kez talepte bulunmuştu.⁵¹ Dilekçesinde; iki yıl kadar Aynaroz kaymakamlığı yaptığını ve tayini çıkacakken bir kusuru nedeniyle bir buçuk yıl daha Aynaroz'daki görevine devam ettiğini, ama artık “...kendüsüne oradan fütur geldiğine nazaran...” görev yerinin değiştirilmesini talep etmişti. Ancak, talebi haklı görülmesine rağmen, becayiş için boş bir mahal olmaması nedeniyle bir müddet daha görevine devam etmesi gerektiğine dair bir cevap almıştı.⁵²

Aynaroz mülkî idaresinin tarihinde becayiş talepleri olumlu karşılanıp başka bir kazaya atananlar olduğu gibi, görevi sırasında hastalanan birkaç ay izin alarak hava değişiminden ve kaplıcalardan medet uman, şifa arayan yöneticiler,⁵³ hatta bu kadar şanslı

⁴⁹ Curzon, *a.g.e.* 435- 435.

⁵⁰ BOA.A.MKT.UM.162/10 -1, 13 Zilka'de 1270- 7 Ağustos 1854 Bu taleplerden bazılarında olumsuz cevap verilmiştir. Gerekçe olarak şu ifadeler kullanılmıştır: “ Aynaroz Ceziresi'nin ab-ı havası ile imtizaç olunamadığından ve hisbü'l-icab familyanızın Selanik'te ikamet etmesi cihetiyle mesarif-i kesireye dûçar olduğundan diğer kaymakamlık ile becaiş-i memuriyetinizi müstedi tevariüd iden tahriratınız Meclis-i Valâ'ya lede'l-ita buyrulurarak açıkta münasip kaymakamlık olmadığından ileride tesviyesi icabına bakılması tezekkür olunmuş olmağla...”

⁵¹ BOA.MVL.408/52– 1, 17 Recep 1279 – 8 Ocak 1863 Hasip Bey'in dilekçesi şu şekildedir: “Aynaroz Kazası Kaymakamı olarak iki buçuk seneyi müteceviz memuriyetim sırasında Aynaroz efkarına, vukuatına ve adliye mutabık bazı gerekli tedbirleri alarak bir güne kusur etmeksizin hizmette bulundum. Başka bir mahale tayin edileceğim sırada gerçekleşen infial-i acizanem Meclis-i Vala- i Ahkam-ı Adliye'de anlaşılması olup tekrar görevime iade olunarak bir buçuk sene daha vazife eyledim. Memuriyetime başka bir mahalde devam ettirmem hususunda.”

⁵² BOA.İ.ŞD.491/22239, 12 Safer 1280 – 29 Temmuz 1863

⁵³ BOA.DH.MKT.75/40 -1, 9 Haziran 1309 – 22 Haziran 1893 ve BOA.DH.MKT.2128/54-1, 20 Cemaziye'l-ahir 1316 – 5 Kasım 1898. Romatizmadan şikayetçi olan Aynaroz kaymakamı Muharrem Bey, Bursa ve Çeşme kaplıcalarında tedavi olmak, oradan da validesini görmek üzere Girit'e gitmek için üç ay müddetle izin istemiştir.

olamayıp, ne tayin ne de emekli olamadan görevi sırasında vefat eden (Yakup Ağa gibi) kaymakamlar dahi olmuştu.⁵⁴

Aynaroz kaymakamı Mehmet Hüsrev Efendi'nin merkezi hükümetten izin talep etmesi üzerine ve Aynaroz kaymakamlarının izinleri hususunda 1902 yılında bir düzenlemeye gidilmiştir. Dâhiliye Nezareti tarafından yapılan düzenlemenin gerekçesinde; haklı nedenlerle bile olsa izin talep eden kaymakamların yerlerine bir başka memurun atama yapılmasına dair padişah iradesi varsa da, "...Aynaroz'un hususiyet-i mevkiyesine ve oraya taife-i nisanın duhûl edememesine mebni memuriyet-i mahalli bi'l-mecburiye kendülerinden uzak mahallerde bulunduğu cihetle Aynaroz'da bulunan memurların bu karardan istisnasının senede bir defa aileleri nezdine tercihine müsaade olunması..." ve bu hususta Sadaret makamından gerekli düzenlemenin yapılması istenmiştir.⁵⁵

Takip eden süreçte Mehmet Hüsrev Efendi'nin durumundan da anladığımız kadarıyla kaymakamlara bu konuda ruhsat verilmişti.⁵⁶ Düzenlemeden bir yıl sonra Aynaroz kaymakamları artık bu haklarını kullanmaya başlamışlardı. Nitekim bu düzenlemenin hemen akabinde, bazı ailevi işlerini yoluna koymak üzere izin alarak Dersaadet'e gelen Mehmet Hüsrev Efendi bu arada hastalanmış ve rahatsızlığının tamamen iyileşmesini beklemek için yirmi gün ek süre talebinde bulunmuş ve isteği kabul görmüştü.⁵⁷

5.2.1.1.3. Kaymakamların Maaşları Ve Emeklilikleri

Çizelge.5.1'den de anlaşıldığı gibi kaymakamların Aynaroz'daki mülki amirlerin aldıkları maaşlar müdür ya da kaymakam olmalarına göre değişkenlik göstermiştir. Müdürlerin ortalama 1500-2000 guruş, kaymakamların ise 3000 bin guruş civarında maaş aldıkları gözlemlenmektedir.⁵⁸

Yarımadanın sadece Ortodoks ruhbanların yaşadığı bir belde olması ve Türk ve Müslüman bir idareci için sosyal açıdan hiç de cazip olmayan özellikleri, bazı mülki amirlerin biraz daha fazla maaş talep etmelerine neden olmuştur. Aynaroz müdürlüğüne

⁵⁴ BOA.A.MKT.UM.270/51 -1, 16 Cemaziye'l-ahir 1273- 11 Şubat 1857; Yakup Ağa, 1853-1857 yılları arasında görev yapmış,1857 yılında vefat ettiğinde eşyaları İstanbul'a gönderilmiştir.

⁵⁵ BOA.DH.MKT.2578/128-1, 12 Şevval 1319 – 22 Ocak 1902

⁵⁶ BOA.İ.DH.1393/1, 22 Ramazan 1319-2 Ocak 1902

⁵⁷ BOA.DH.MKT.567/28 -1, 1 Temmuz 1319 – 14 Temmuz 1903

⁵⁸ Bkz. Ekler. Aynaroz'da görev yapan ve müdür ve kaymakamlara dair çizelge.

tayin edilen ve Aynaroz'a gitmesi için maaşının bin beş yüz guruştan iki bin guruşa çıkarılmasını isteyen Trabzon Aşiretler Müdürü Zekî Bey bu örneklerden biridir.⁵⁹

Diğer taraftan 19.yüzyılın ikinci yarısından sonra kaymakamlık için getirilen üç dereceli sınıflama ve ehliyet ve liyakat özellikleri de maaşların miktarını etkileyen önemli bir unsur olmuştur. Ancak yarımada da asayişe ve huzura ihtiyaç duyulduğu dönemde genellikle ehil kaymakam atanması yoluna gidilmiş ve bu maksatla üç bin guruşun üzerinde hatta bazen dört bin guruş gibi oldukça yüksek bir meblağ maaş olarak ödenmiştir.⁶⁰

Meşrutiyet'ten sonraki süreçte ve dikkat çekici bir şekilde Aynaroz kaymakamlarına tahsis edilen maaşta bir azalma söz konusudur. Bahsettiğimiz dönemden sonra Aynaroz için ruhbanlar tarafından karşılanan kaymakamlık maaşı hiçbir surette 3000 guruşa ulaşmamış, 2250 guruş civarlarında seyretmiştir.⁶¹ Belgelerde bu durumun nedenlerine dair açıklayıcı bir bilgiye tesadüf edilmemiş olmakla birlikte devletin son asrında içerde ve dışarda yaşamış olduğu sıkıntıların, savaşların ve bazı modernleşme hamlelerinin giderleri artırmış olması, söz konusu azalmayı izah eden muhtemel nedenler olmalıdır. Yüzyılın sonunda gerçekleşen bazı idari ve mali düzenlemeler bu düşüncelerimizi kuvvetlendirmektedir.⁶² Nitekim 1888 yılında padişah iradesiyle mülki dairelerden yüzde beş kesinti yapılması kararı alınmış ve bu kesintiden sonra Aynaroz kaymakamları için tahsis edilmiş olan 2250 guruş "...yüzde beş hesabıyla yüz on iki buçuk guruş bi't-tenzil..." olarak 2137,5 guruşa indirilmiştir.⁶³

Her ne kadar zaman zaman bu tür kesintiler yapılsa da "...cezire-i merkume ehemmiyet-i hususiyet ve mevkiyyesi hasebiyle..." diğer taşra idari birimlerinden müstesna tutulmuş ve kaymakama "...bin yüz ve katibine beş yüz guruş maaşlarla, elli guruş

⁵⁹ BOA.A.MKT.17/11-1, 23 Ramazan 1260-12 Ekim 1844, Fazlaca maaş talep eden ancak daha çok Selanik'teki çiftliğinde vakit geçiren diğer bir Zeki Efendi de başka bir örnektir. Bkz. BOA.İ.MVL.139/3824, 15 Cemaziye'evvel 1265-8 Nisan 1849

⁶⁰ Yarımada da 1851 yılında beliren isyan hadisesi üzerinde ehil bir kaymakam atanması gündeme gelmiş ve dört bin guruş maaş ile Şükrü Efendi kaymakam olmuştur. Ancak asayiş temin edildiğinde bu defa "...oranın bazı keyfiyat-ı muzırrası saye-i şevketvaye-i Hazret-i Padişahide mündef' olarak ziyadece maaşı ile tekrar iadesine hacet kalmayacağı..." düşünülmüştür. Bkz. BOA.İ.DH.246/14992, 9 Rebiü'l-evvel 1268- 2 Ocak 1852

⁶¹ Aynaroz kaymakamlığına 1877 yılında atanan Ahmet Refet Efendi, 2250 guruş bkz. BOA.İ.DH.750/61271-2, 19 Cemaziye'l-ahir 1294-1 Temmuz 1877; ve 1888 yılında atanan kaymakam için 2250 guruş için bkz. BOA.DH.MKT.1535/20-1, 20 Temmuz 1304 – 1 Ağustos 1888, 1902 yılında kaymakamlık yapan Ahmet Rami Bey'in aylığı 2250 guruştur. Bkz. BOA.DH.MKT.567/28 -3, 1 Kanun-ı evvel 1318 – 14 Aralık 1902

⁶² Söz gelimi Fuat Paşa'nın sadrazamlığında bütçe açığı nedeniyle memur maaşlarında kesinti yapılarak tasarruf sağlanmaya çalışılmış hatta padişah Abdüzzaziz'in tahsisatı dahi 5000 kese indirilmişti. Bkz. Karal, a.g.e. III, 227.

⁶³ BOA.DH.MKT.1535/20- 1, 20 Temmuz 1304 – 1 Ağustos 1888

kırtasiye bahası tahsisi ...” ilave edilmiştir. Düzenlemede bu iyileştirmelerin maaş harici rakamlar olduğu, yarımadanın maktu vergisine ilave olunan ve ruhbanlar tarafından karşılanan kaymakam maaşının dışında, bir kısmının Dahiliye bir kısmının da Maliye Nezareti tarafından karşılanacağı belirtilmiştir.⁶⁴

Verdiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi, Aynaroz mülki amirinin maaşı, Aynaroz’un asırlar öncesinde hatta fethedilmesinden kısa bir süre oluşan kadim statüsü gereği ruhbanlardan alınan vergiden tahsil edilmiştir. Aynaroz, imtiyazları sonucu yıllık maktu bir verginin dışındaki tüm vergilerden muaf tutulmuş, buna mukabil voyvoda, müdür ve kaymakam gibi mülki amirlerin maaşları -hatta olağanüstü durumlarda zabitlerin giderleri- bu vergiye zam edilmiştir.⁶⁵

1905 yılında Aynaroz Kaymakamlığı görevini yürüten Rami Bey, uzun asırlar boyunca devam eden ancak kendisince bazı mahsurları olduğunu düşündüğü bu usulün değişmesi için bir öneride bulunmuştur. Rami Bey’in hazırlamış olduğu öneri yazısında; “...Aynaroz kaymakamlığı maaşının senelik vergüye mahsuben Lonca Heyeti tarafından doğrudan doğruya tediye edilmekte olduğu... ancak ...loncayı teşkil eden kessanın hoşlarına gitmeyecek bir tebliğ vuku’unda...” ya da ruhban temsilcileri ile kaymakam arasında bir tartışma yaşandığında Lonca Heyeti tarafından kaymakam maaşının şuurulu olarak geciktirildiği ifade edilmekteydi. Rami Bey, kaymakamın mülki idaredeki durumunu zayıflatan, psikolojik şartları ruhban heyeti lehine çeviren bu olumsuzluğu ortadan kaldırmak için “...maaşın vilayet muvazenesine idhalen tesviyesini...” yani Aynaroz Kaymakamlığı maaşının artık Selanik Vilayeti’nin bütçesinden ödenmesi lüzumuna dikkat çekmişti.⁶⁶

Rami Bey’in, *Selanik Vilayeti*’ne arz ettiği öneri, önce *Rumeli Vilayet-i Şahanesi Teftiş-i Umumiliği* tarafından değerlendirilmiş ancak bu kurum da, mevcut yönetimin usullerinin *ta’yir* (bozma) ve *ıslahı Babialî’nin takdirine mahsus bir keyfiyet olmağla...* şeklinde bir görüş bildirerek teklifi değerlendirmek üzere Babialî’ye havale etmiştir.⁶⁷ Konu, 19.yüzyılda Osmanlı taşra idaresi birimleri temsilcilerinin yetki genişliklerinin sınırları hakkında önemli ipuçları içermektedir. Maaş ile ilgili bir

⁶⁴ BOA.DH.MKT.1623/98- 1, 24 Nisan 1305 – 6 Mayıs 1889

⁶⁵ Kaymakam maaşının yarımada vergisine ilave edilerek tahsil edildiğine dair bkz. BOA.DH.MKT.1535/20-1, 20 Temmuz 1304 – 1 Ağustos 1888. Olağanüstü hallerde zabitlerin maaşlarının nasıl karşılandığı ile ilgili bkz. BOA.A.DVN.9/31, 29 Zilhicce 1260 - 9 Ocak 1845

⁶⁶ BOA.TFR.I.SL,66/6520-1, 28 Şubat 1320 – 13 Mart 1905

⁶⁷ BOA.TFR.I.SL,66/6520-1, 28 Şubat 1320 – 13 Mart 1905

düzenlemede, ne Aynaroz'daki mülki idare temsilcisi olan kaymakam ne de yerel idarenin daha üst birimleri olan Selanik Valisi ve *Rumeli Vilayet-i Şahanesi Teftiş-i Umumiliği* böylesi bir düzenleme için merkezi hükümeti haberdar etmeden bir inisiyatif kullanamamaktadır.

1906 yılına ait belgeler incelendiğinde Mart 1905 yılında yapılan teklifin merkezi hükümet cenahında kabul görmediği anlaşılmaktadır. Zira, Selanik Vilayeti'nin kaza ve nahiyelerinde görev yapan müdürle ve kaymakamların teftiş maksatlı gezileri için “*yolliye*” adı ile teftiş yolluklarından yararlanmak için başvurduğunda, *Rumeli Vilayet-i Şahanesi Teftiş-i Umumiliği*'nden 1905 yılı için Selanik Vilayeti dahilindeki teftişlere 94 bin guruş yolluk ödendiği lakin, “...*Aynaroz Kazası'nda kaymakamlık maaşı muvazene (bütçe) dahilinde olmayup mahalli Lonca Heyeti tarafından tesviye olunmasından...*” dolayı yine reddedilmesi, kaymakamlık maaşının hala Selanik bütçesine dahil edilmediğini göstermektedir.⁶⁸

Diğer taraftan emekli olan Aynaroz kaymakamlarının, emeklilik işlemlerinin ve kendilerine bağlanacak emekli aylığı miktarının yine Şura-i Devlet, Tanzimat Dairesi ve Tekaüd Nezareti gibi devletin en üst makamlarında görüşülüp kararlaştırıldığına ve düzenlemenin padişah onayı ile yürürlüğe girdiğine şahit olmaktayız. 1884 yılında Aynaroz kaymakamlığı görevinden emekli olan ve kendisine aylık 1414 guruş emekli maaşı bağlanan Hasan Hasip Efendi emeklilik işlemleri yukarıda belirttiğimiz süreç dâhilinde gerçekleşmiştir.⁶⁹

5.2.1.2. Karantina Dairesi ve Memurları

Tanzimat'ın getirdiği önemli yeniliklerden birisi de imparatorluk merkezinden başlayarak karantina uygulamasına gidilmesi ve uygulamanın taşrada müesseseseleşmesidir. Her ne kadar karantina lafzı zihinlerde “veba” kelimesini çağrıştırmış olsa da gerçekte, karantina idarelerinin kurulması, 19.yüzyılın asıl illeti olan *kolera* yüzündendi.

1831 yılında Hindistan, İran ve Rusya'da görülen “*kolera morbus*” denen hastalık İstanbul'a da sirayet edince karantina uygulamasına gidilmiş, II. Mahmut görülen lüzum üzerine 1838'de “*Karantina Meclisi*”ni teşkil etmiştir. Aynı hassasiyet Abdülmecit zamanında da devam etmiş, padişah Tanzimat'ın ilanından evvel İstanbul'daki kadılar ile Patrik ve Haham'a salgın hastalıklara karşı alınacak önlemleri, sağlık konusunda dikkat

⁶⁸ BOA.TFR.I.SL,132/13137-2, 20 Teşrin-i evvel 1322 –2 Kasım 1906

⁶⁹ BOA.I.SD.68/4038, 21 Şaban 1301/16 Haziran 1884

edilecek kuralları bir fermanla bildirmişti. Aynı husus yabancı sefir ve elçiliklerine de ayrı ayrı duyurulmuştur.⁷⁰

Öte yandan, karantina uygulamasının ülke içi ihtiyaçlar ile ilgili hizmet kaygısından çok, modernleşme çabası içerisindeki bir devletin maruz kaldığı Batı etkisinden ve zorlamasından kaynaklandığına dair görüşler de mevcuttur.⁷¹ Zira bu yüzyılda, -bir Osmanlı bürokrati olan *Mustafa Sami Efendi* gibi- Osmanlı bürokratları, diplomatları ve seyyahları tarafından mercek altına alınan Avrupa'nın üretmiş olduğu fikirleri kadar kurumları ve uygulamaları da izleniyordu.⁷²

İstanbul'un hemen ardından imparatorluğun diğer bölgeleri için de tedbirler alınmaya başlanmıştı. 1838 baharında imkânlar dâhilinde Anadolu'nun belli başlı kentlerine karantinahaneler kurulmuştu. Bu anlamda 1840'da oluşturulan İzmir Karantinahanesi, karantina ağının İstanbul'dan sonra oluşturulan ilk şubelerinden biriydi ve taşrada kurulmak istenen örgütlenmeye bir model olarak tasarlanmıştı.⁷³

Uygulama kısa zaman içinde yaygınlaştı. Bilhassa dini ziyaretlerin ve ticari seyahatlerin odağındaki yerlerden, özellikle liman şehirlerinden ve mukaddes beldelerden başlayarak pek çok şehirde karantina müdürlükleri ihdas edildi. Söz gelimi ciddi bir demografik hareketliliğe neden olduğu için hacı kabileleri ile salgın taşınması önemli bir risk unsuru olarak belirmiştir. Bu nedenle 1837 yılından itibaren alınan önlemlere ilave olarak 1844 yılında hacılar için karantina anlamına gelecek “*tedabir-i sıhhiye*” uygulamasına gidilmişti.⁷⁴

Osmanlı Devleti, yalnızca Müslümanlar için mukaddes olan beldelere sahip değildi aynı zamanda yine mukaddes addedilen ve tüm Ortodoks Hristiyan âlemi için bir *mahal-i ziyaretgâh* olan Aynaroz da Osmanlı sınırlarında bulunuyordu. Üstelik Hz. Meryem'in Bahçesi olarak bilinen Aynaroz'u zaman zaman “*Avrupa beğzadeleri(nin) gelüp gezdikleri ve buradan ziyaretçi taifesi(nin) dahi ekser evkatta eksik olmadığı*” biliniyordu. Bu öneme

⁷⁰ Çadırcı, 1997, 308.

⁷¹ Erdem A. (2004). “19. Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması”. *OTAM*. (15), 189.

⁷² Mustafa Sami Efendi Ve Avrupa Risalesi.(1996) *Bir Osmanlı Bürokratının Avrupa İzlenimleri*. (haz. M.Fatih Andı). İstanbul: Kitabevi Yayınları, 10, 32,55. Mustafa Sami Efendi 1838 yılında birçok Avrupa ülkesini ziyaret ederek Paris'e gerçekleştirdiği seyahati sırasında bilhassa Malta'da ilk kez gördüğü ve hayranlıkla karşılaştığı karantina uygulamasından övgüyle bahsetmekte, eserinde, nasıl tecrit edildiklerinden, ne kadar süre bekletildiklerine ve doktorların muayenelerine kadar maruz kaldıkları karantinanın safhalarını uzun uzun anlatmaktadır.

⁷³ Böke, P. (2009). “İzmir Karantina Teşkilatının Kuruluşu ve Faaliyetleri (1840-1900)”. *ÇTTAD*. 8 (18-19), 137, 141.

⁷⁴ Böke, a.g.m. 143.

binaen, 1845 yılında, kaymakamın konutunun bulunduğu, Aynaroz'un hükümet merkezi olan Karis'te bir gümrük memuru ile birlikte karantina memuru da bulunmaktaydı.⁷⁵

Zaman içerisinde karantina ve gümrük memurlarının ifa ettikleri vazifenin önemi daha iyi anlaşılacaktı. Atama yazılarında karşılaştığımız “*sadık bir karantina müdirinin gönderilmesi*” gibi ifadeler bu düşünceleri işaret etmekteydi.⁷⁶ Özellikle asayişin bozulduğu yıllarda yarımada otoritenin tesisi ve emniyetin sağlanması için bu makamlara büyük önem atfedildi. Buradan da anlaşılacağı üzere imparatorluğun taşra birimlerindeki karantina uygulaması sıhhi endişelerin yanında aynı zamanda imparatorluğun merkezileşme çabalarının bir sonucuydu.⁷⁷ Nitekim Rum isyanından (1821) sonra, yarımada isyan emarelerinin görüldüğü en önemli tarihler olan 1850-51 yıllarında Aynaroz'da emniyet tedbirleri artırıldı. Bu cümleden olarak Rumeli Müfettişi'nin hazırlamış olduğu raporda Aynaroz'un limanının ve iskelelerinin denetim altına alınması gerekliliği belirtilmiş ve burada “...*tahkik-i ahvale medar olunmak üzere dirayetlice bir karantina memuru ve bir nefer gardiyanın tayiniyle...*”⁷⁸ yarımada'nın sahilden kontrol altında tutulmasına gayret edilmiştir.

Aynaroz'un tek ve resmî olan limanı *Dafni* idi. Belgelerde her ne kadar Karis'te ikamet ettikleri ifade edilse de gümrük ve karantina memurlarının görev yerleri *Dafni Limanı* idi. Aynaroz'a gelen gemiler bu limana yanaşır, kişiler karantina kontrolünden geçer, yine gümrük ve vergi işlemleri burada yapılırdı. Ancak, ince uzun bir dikdörtgeni andıran yarımada'nın sahili boyunca bazı büyük manastırların iskeleleri dahi bulunuyordu. Zaman zaman bu iskelelerden *ahvâli meçhul* kişiler inip biniyor, aynı şekilde gümrüksüz ve vergisiz ticari işlemler yapılıyordu. Bazen de gemiler bu iskelelere ticari mal indiriyor sonra *Dafni Limanı*'na gelip resmî işlemleri tamamlamaya çalışıyorlardı. *Dafni Limanı*'na indirilen malların küçük botlarla ait olduğu manastıra taşındığı da oluyordu.⁷⁹

Manastır iskelelerine yanaşan gemilerin bu durumları doğal olarak merkezi hükümet nezdinde güvenlik endişelerine neden olmuştu. 1861 yılında Selanik Valiliği, merkezi

⁷⁵ BOA.A.DVN.9/31, 29 Zilhicce 1260 -9 Ocak 1845

⁷⁶ BOA.A.MKT.MVL. 9-A/93-1. 19 Recep 1264 – 21 Haziran 1848

⁷⁷ Böke, a.g.m. 139 ve 141.

⁷⁸ BOA.A.MKT.MHM.31/75, 19 Cemaziye'l-evvel 1267 – 21 Nisan 1851

⁷⁹ BOA.MV.117/23, 17 Şevval 1325 - 23 Kasım 1907 İngiltere teba'sından Antonyo'nun (Antonio) Salıpazarı'ndaki tezgahında üretilip denize indirilen sandal, Mumhane'de bulunan Rus Manastırı Baş Rahibi Osmanlı teba'sından Brumak/Bromak Anderya'nın tasarrufunda ve Papas Menasya'nın kaptanlığında iki papazın daha eşliğinde Aynaroz'a götürülmüştür. Sandal, *Dafni* limanına gelen posta vapurlarından posta alıp ilgili manastıra taşımak ya da özel Rus vapurlarından gelen erzak vb. eşyayı yine ait olduğu manastıra taşımak ya da bu manastırlardan sevk olunmak üzere eşyaları *Dafni* limanına getirmek için kullanılması düşünülmüştür.

hükümet birimleri ve Rusya sefaretleri arasındaki yazışmalar söz konusu endişelerini çok güzel biçimde örneklemektedir.

Selanik Valisi, Ocak 1861 yılında Aynaroz'a ziyarette bulunmuş, ziyareti sırasında şahit olduğu hadiseleri *Tuna Vilayeti Kaptan Paşası*'na bir rapor halinde sunmuştu. Raporda, yarımadanın... *pek çok mahalline gemiler yanaştığından*, hatta Rus manastırına yaklaşan gemilerin karantina veya gümrük memurluğuna uğramadan ve buradan bir görevli refakatçi almadan...*manastır önlerine eşya ve bir takım meçhulü'l-ahval yolcular çıkarmakta olduğundan*...bahsedilmişti. Vali Paşa'ya göre, her tarafa aynı mesafe olması düşüncesiyle...*gümrük ve karantina memurlarının daimi surette ikametgahları olan mahallin (Karis) karantina sancağı küşad olunan Dafni iskelesine üç saat mesafesi*...olduğunu ve bu durumun karantina ve gümrük memurlarının dairelerine olan hakimiyetlerine engel teşkil ettiği bu nedenle mutlaka ...*karantina memuru refakatine yazıcı ve yahud muavin gibi* memurlar verilmesi gerekliliğine işaret edildi.⁸⁰

Rusya sefaretine göre; Rus gemilerini karantina ve gümrük dairelerine uğramadan yolcu ve yük taşımak zorunda bırakan nedenler vardı. Sefarete göre her şeyden önce Dafni iskelesinin suları çok derindi. Bu suretle demir atılamadığından gemi sabitlenemiyor ve eşya indirilirken fazlaca zahmet çekiliyor, ya eşyalar ziyan oluyor ya da suda sabit kalamayan gemi etrafa çarpmak suretiyle zarar görüyordu.⁸¹

Selanik'ten gelen bu rapor doğrultusunda merkezi hükümet, Dafni iskelesi için talep edilen memurlar konusunda bir değerlendirme yaptı. Alınan kararlar gerek merkezi hükümetin Aynaroz karantina memurluğundan beklentilerini gerekse güvenlik endişelerini ifade etmesi bakımından son derece dikkat çekicidir. Merkezi hükümet iskeleye, Rum lisanına aşına olan memurlar gönderecek, hatta memurlardan birine gizli talimatlar dahi verilecek, bu memurun görevi "*lafzan karantina ve ma'nân tahkik dimek*" olacaktır. Böylece Aynaroz'a deniz tarafından geliş gidişler ile her türlü gizemli faaliyetlerden hükümetin haberi olması bekleniyordu. Alınan kararlara göre karantina için görevlendirilen memurlardan "*müdire bin, katibe beş yüz ve terfîk olunacak gardiyana iki yüz gurus*" maaş verilecekti.⁸²

Bu değerlendirmelerden sonra Sadaret makamından, Tuna Valâ-i Seraskeriyye'ye konu ile ilgili talimatlar gönderildi. Talimata göre; tayin edilen memurlar daima Dafni

⁸⁰ BOA.A.MKT.NZU.346/32, 9 Receb 1277-21 Ocak 1861

⁸¹ BOA.A.MKT.MHM.206/70 -2, 9 Receb 1277/21 Ocak 1861

⁸² BOA.A.MKT.NZU.346/32, 22 Şaban 1277 – 5 Mart 1861

iskelesinde bulunacaklardı. " *Dafni ile Vatoped manastırı iskelelerinden ma'da mahallere ne vapur ne de kayık yanaştırılmayacak, şayet Dafni haricinde bir yere eşya bırakmak isterse evvela Dafni'den bir gardiyan veya memur (yazıcı) alacak sonra gideceği iskeleye uğrayacaktı.* ⁸³ Böylece karantina yazıcısı ile hem yolcular ve ticari eşyalar kayıt altına alınmış oluyor hem de manastırların denetimi sağlanıyordu.

İncelediğimiz belgelerin bir kısmına göre 1885 yılında, Aynaroz Karantina dairesinde memur sıfatı ile Hacı İlyas Efendi,⁸⁴ 1895'te Pandoli Efendi,⁸⁵ 1904'te ise Vasil Efendi görev yapmaktaydı.⁸⁶ Pandoli ve Vasil Efendilerin bu göreve atanmaları nedeniyle, karantina memurlarının Rum lisanına aşina kişilerden seçilmesi kaidesinin nazar-ı dikkate alındığını söyleyebiliriz. Diğer taraftan Dafni iskelesinden başka hiçbir liman ve iskelede daimi bir karantina memurunun olmadığını anlamaktayız. Diğer iskelelerden sadece Vatoped Manastırı iskelesine gemi ve kayık yanaştırılmasına müsaade edilmesi, belki Vatoped Manastırı'nın Aynaroz'daki en büyük ve geniş alana yayılmış manastırı olması ile izah edilebilecek oldukça dikkat çekici bir durumdur.

5.2.1.3. Rüsumat Dairesi ve Gümrük Memurları

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat öncesinde gümrükler, iltizam usulü ile müteahhitlere ihale edilmek suretiyle tahsil ediliyordu. Mültezimlerin kendilerine büyük menfaatler sağladığı bu sistemden Tanzimat döneminde vazgeçilmiş (1858-59) ve *emanet usulüne* geçiş yapılmıştı. *İstanbul Emtia Müdürlüğü*, *Şehremaneti* gibi değişik isimlerde kuruluşlardan sonra 1861 yılında *Rüsumat Emaneti* kurulmuştur. Taşradaki gümrük emanetlerine de *Rüsumat Müdürlüğü* adı verilmiştir.⁸⁷

Gümrükler vaktiyle sahil gümrükleri, kara gümrükleri ve hudut gümrükleri olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. Malların bir sahilde diğer bir sahile, ülke içinde bir noktadan diğer bir noktaya veya ülke dışına gitmesine göre değişen oranlarda çeşitli gümrük vergileri alınmıştır. Rüsumat emanetinin teşekkülü ve *Kani Paşa*'nın bu idarenin başına getirilmesinden sonra altmış dört maddelik bir nizamname yayınlanmıştır.⁸⁸

⁸³ BOA.A.MKT.MHM.206/70 -2, 9 Receb 1277/21 Ocak 1861

⁸⁴ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). 295.

⁸⁵ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1312/M.1895). 214.

⁸⁶ *Selanik Vilayet Salnamesi*. (H.1322- M. 1904). 154-155. Ayrıca Pandoli Efendi'nin hizmetleri nedeniyle Sırp hükümeti tarafından bir nişan ile taltif edildiğine ve tam adının *Pandoli Tagridi* olduğuna şahit olmaktadır. BOA.BEO.804/60259-1, 20 Muharrem 1314 – 1 Temmuz 1896

⁸⁷ Pakalın, a.g.e. 62-63.

⁸⁸ *Aynı eser*, 63.

Aynaroz, mevkisi itibariyle sahil gümrüğü sınıfına dahildir. Zira yarımada ile ulaşım daha çok deniz yolu ile ve Dafni Limanı'ndan sağlanmaktadır. Dolayısı ile Aynaroz'a gelip giden yolcuların karantina işlemleri ve geçiş izinlerinin kontrolleri ile eşyalar ve ticari malların gümrük ve vergi kontrolleri bu limandaki ilgili kurumlar tarafından yapılmaktaydı.

BOA belgelerine göre Aynaroz'da Rüsumat müdürlüğü teşkil edilmeden evvel bu kurumun işlemlerini, *gümrük memuru* sıfatı ile Karis'te ikamet eden bir memur yürütüyordu.⁸⁹ Tıpkı karantina memuru örneğinde olduğu gibi asıl görev alanları Dafni iskelesi olmasına rağmen bu limana üç saat mesafedeki Karis'te oturmalarının denetim zaafi oluşturması kaçınılmazdı.⁹⁰ Bu durum Aynaroz'da rüsumat müdürlüğünün açılmasından sonra da değişmedi. Bu görevi ifa eden memurlar Karis'te oturmaya devam ettiler.⁹¹

Oysa ki Aynaroz "*ehemmiyet-i mevkiyesine nazaran*" gözetim altında bulundurulması gereken bir beldeydi. Bu açıdan karantina ve gümrük memurlarına önemli bir sorumluluk yükleniyordu. Zira yarımada zaman zaman görülen isyan emareleri ya da eşkıyalık faaliyetleri, kutsal bir belde olması nedeniyle eksik olmayan ziyaretçileri ile kontrolü ne kadar zor bir coğrafya olduğunun adeta ispatı gibiydi. Bu nedenle rüsumat memurunun güvenilirliği bu makam için aranan en önemli vasıftı. 1896 yılında yaşanan bir hadisede olduğu gibi bu nitelik önemini daha çok hissettirmişti. 1896'da Sadaret'ten, Rüsumat Emanet-i Celilesi'ne, Aynaroz rüsumat muayene memurunun Aynaroz'a yasak malların geçişine göz yummakta olduğuna dair bir yazı gönderilmiş ve dikkatli olunması istenmişti.⁹² Çok geçmeden konu detaylanmış ve Şura-i Devlet'e kadar çıkmıştı. Bazı yabancı devletlerin Aynaroz'a gönderdikleri "*...esliha ve ecza-i memnuanın Aynaroz rüsumat memurunun müsamahası ile idhali tescil edilmekte olduğuna dair...*" ciddi suçlamalar söz konusuydu. Şura-i Devlet'te yapılan değerlendirmede kasıtlı bir müsamahanın olmadığı anlaşıldı. Lakin Aynaroz gümrüğü muhafazasının ve denetiminin artırılması lüzumu hissedilmişti.⁹³

Aynaroz sakinlerinin kendi adlarına getirttikleri mal veya eşyaları gümrükten teslim alırken içeriğinde muzır veya yasak nesne olmadığına dair bir şahadetname imzalamaları

⁸⁹ BOA.A.DVN.9/31,29 Zilhicce 1260 -9 Ocak 1845

⁹⁰ BOA.A.MKT.NZU.346/32, 9 Receb 1277-21 Ocak 1861

⁹¹ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). 296. ve *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1307/M.1889). 162.

⁹² BOA.BEO.805/60366-1, 25 Muharrem 1314 – 5 Temmuz 1896

⁹³ BOA.MV.90/39, 1 Receb 1314-6 Aralık 1896

teamüldendi. Ancak, şehadetnamenin keşişin mensup olduğu manastırın serrahibi yani gomnosu tarafından (ya da onun bilgisi dâhilinde) doldurulması şarttı. Rüsumat memuru bu şehadetnameyi imzalar ise eşya, sahibine teslim edilebilirdi. Gümrükte zaman zaman bu usullere dikkat etmemekten kaynaklanan sorunlar yaşanmıştı.⁹⁴

Dafni, kazanın tek limanı olsa da tek iskelesi değildi. Kırk kilometrelik sahili boyunca irili ufaklı pek çok iskele bulunmaktaydı. Bazen manastırlar Dafni iskelesinde daha evvel bahsettiğimiz meşakkatleri mazeret göstererek eşyalarını ya da yolcularını doğrudan kendi manastır iskelelerine indirmek istiyorlardı. Bu durum beraberinde bazı yasak malların, silahların veya eşkıyaların yarımada kaçak yollardan girmesi anlamına geliyordu. Böylece hem gümrük işlemi yapılmadığından maddi kayıplar yaşanıyor hem de yarımadanın huzurunu tehdit eden hadislerin önü açılıyordu. Bu mahsurların önüne geçmenin en önemli çözümü Dafni Limanı dışında kalan iskeleleri de kontrol altına almaktı. Ancak bunun için rüsumat dairesinin her bir iskelede şubesinin açılması ve buralara gerekli memurların atanması gerekiyordu. Rüsumat Emaneti'nin talepleri Şura-i Devlet'te mütalaa edildi.⁹⁵

1885 yılında Aynaroz rüsumat dairesinin “...bir memuru, katibi ve 13 nefer kolcusu...” vardı.⁹⁶ 1880’li yılların başlarında Ahmet Efendi Aynaroz gümrük memuru olarak görev yapıyordu.⁹⁷ Salnamelerden anladığımız kadarı ile 20.yüzyıl başlarında Dafni dışındaki büyük iskelelerde de rüsumat daireleri açılmış ve görevliler tayin edilmişti. 1904

⁹⁴ BOA.BEO.2955/221566-5, 5 Eylül 1322 – 18 Eylül 1906. Karakal Manastırı’na bağlı Vucyuncina hücresi rahiplerinin talep ettikleri eşyaların gümrükte takılması, şehadetnamelerinin rüsumat memuru tarafından onaylanmaması üzerine *Müfettiş Hilmi Paşa* tarafından yapılan soruşturmada şehadetnamenin gomnos tarafından doldurulmadığı bu nedenle rahiplerin eşyalarının kendilerine teslim edilmediği tespit edilmişti. Hilmi Paşa raporunda gümrükteki usul ve kaideleri de açıklayan şu ifadeler yer vermiştir: “...muamele-i muafiyet hakkında tatbik edilmekte olan ikinci cilt *Düstur*’un altı yüz onuncu sayfasında muharrer nizamname’nin beşinci bendinde ise kiliseler ve gerek manastırlara ve rehabin mekteplerine ve hastahanelere ve fukara-i acizhanelerine ve dahili ve harici namıyla meccanen etfal-i ta’lim-i terbiye olunan mekteplere ve imaretlere mahsus sandıkların Memalik-i Mahruse-i Şahane iskelelerinden birine vusullerinde iş bu iskelelerde bulunan baş rahip ve yahut rahibe tarafından mezkur sandıkların kankı (hangi) kilise ve cemaat ve mezhebe ve manastıra müteallık olduklarını mübeyyin devlet-i metbu’aları memurlarına yani ecnebi buldukları halde konsoloshanelerine Teba-i Devlet-i Aliyye’den oldukları surette yine Teba-i Devlet-i Aliyye’den olan patrikhaneleri tarafından memur bulunan reis-i ruhanilerine bir istida’name irsal olunacak ve bunlar dahi iş bu istida’nameyi tasdik ve kendi mühürleriyle temhir iyledikten sonra gümrük nazırına göndermeye mecbur olacaktır...”

⁹⁵ BOA.İ.ŞD.61/3519, 5 Zi’l-Hicce1299 – 18 Ekim 1882. Şura-i Devlet’teki mütalaaadan anladığımız kadarı ile yeni memurların atanmasına karar kılındı. Gerekçesi şöyle ifade edilmişti: “...Aynaroz ceziresinde bulunan manastırlarda birer iskele olduğu gibi diğer mahallerinde dahi irüce iskeleler bulunup buralara eşya-i mütenevi’ ve muzırna idhali melhuz idüğü cihetle inzibat-ı idare için hademe-i müstahdemeye ilaveten yüz ellişer gurus aylıkla iki nefer piyade ve umum kolcuların ahvalini tahkik etmek üzere üç yüz gurus maaşla bir nefer süvari kolcu istihdamı ve bunlara tahsisi lazım gelen altı yüz gurus...” tahsis ayrılması gerekiyordu.

⁹⁶ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1307/M.1889). 162.

⁹⁷ BOA.A.MKT.MHM.351/91-1. 8 Zi’l-ka’de 1282 –25 Mart 1886

yılına ait Selanik Salnamesi'ne göre Aynaroz rüsumat dairelerinde hizmet veren memurlar ve isimleri şöyleydi:⁹⁸

NO	GÖREVİ VE ÜNVANI	ADI
1	Memuru	Mustafa Nuri Efendi
2	Katip ve Sandık Emini	İbrahim Efendi
3	Dafni İskelesi Rusumat Muhafaza Ve Muamele Memuru	Ali Rıza Efendi
4	Vatopet İskelesi Rusumat Muhafaza Ve Muamele Memuru	Yusuf Celaleddin Efendi
5	Zograf İskelesi Rusumat Muhafaza Ve Muamele Memuru	Hüseyin Ragıp Efendi
6	Ivion İskelesi Rusumat Muhafaza Ve Muamele Memuru	Raşit Efendi

Çizelge.5.2.1904 Tarihli Selanik Vilayet Salnamesi'ne göre Aynaroz'da Rüsumat Dairesi'nde görev yapan memurlar.

Rüsumat memurluğu Aynaroz'un Osmanlı hâkimiyetinde kaldığı süre boyunca varlığını sürdürdü. II. Meşrutiyet yıllarında Selanik Rüsumat Nezareti'ne bağlı olan Aynaroz rüsumat idaresi belki de yeni dönemin düzenlemelerinin bir gereği olarak yenilenen mühürleri ile faaliyetlerine devam etmekteydi.⁹⁹

5.2.1.4. Zaptiye Dairesi ve Güvenlik Memurları

Tanzimat idaresi, 1840 yılından itibaren *Derbentçilik*, *Martolosçuluk*, *Köprücülük* gibi eski kurum ve uygulamaları kaldırarak iç güvenlik işlerinde köklü bir değişime gitmişti. Bu tarihten itibaren taşrada güvenlik, doğrudan merkezden atanan ve valilerin emrinde görev yapacak olan zaptiye birliklerine verilmiştir. Böylece uzun zamandır tasfiye edilmeye çalışılan tımarlı sipahi örgütü kaldırılmış ve yerine Zaptiye teşkilatı kurulmuştur (1846).¹⁰⁰

Bazı belgeler, Tanzimat'ın güvenlik alanındaki düzenlemelerinin neredeyse eş zamanlı olarak Aynaroz'da uygulandığını göstermektedir. Nitekim daha 1845/46 yıllarında ve Aynaroz'un hükümet merkezi olan Karis'te, kaymakamın emrinde... *yirmi nefer Müslim zabıta* bulunuyordu ve *maaşları hazine-i celileden alınmakta* idi.¹⁰¹

⁹⁸ Selanik Vilayet Salnamesi. (H.1322/M.1904-1905). 154-155.

⁹⁹ BOA.A.MTZ.(04).169/10, 17 Cemaziye'l-ahir-1326-17 Temmuz 1908

¹⁰⁰ Sönmez, A. (2007). "Osmanlı Devleti'nde İç Güvenliğin Dönüşümü: Zaptiye Teşkilatı'ndan Jandarmaya". *Ankara Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu İCANAS*, 38 (6), 2856. ve Sönmez, A.(2006). "Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi (1840-1869)". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25 (39), 201-202.

¹⁰¹ BOA.A.DVN.9/31, 29 Zilhicce 1260 -9 Ocak 1845

Tanzimatçılar, iç güvenlik konusuna büyük önem atfediyorlardı. Onlara göre, iç güvenliğin başarıyla sağlanması yabancı devletlerin güvenliği bahane ederek iç işlerine müdahale gerekçelerinin ortadan kalkması ve otoriteyi taşranın en ücra köşelerine kadar yaygınlaştırabilme anlamına gelmekteydi.¹⁰² Tanzimat döneminin temel niteliği ve en belirgin özelliği olan merkezîyetçilik, bu dönem kurulması düşünülen güvenlik anlayışı ve uygulamalarını da etkilemişti.¹⁰³

Pek çok Tanzimat yeniliğinde olduğu gibi Zaptiye Teşkilatı'nın tesisinde de ekonomik sıkıntılar önemli bir engel olarak belirmişti. Bir taraftan buldukları mahallin emniyeti için merkezi hükümetten zaptiyeler talep eden taşra yöneticileri ile diğer taraftan savaş harcamaları nedeniyle tasarruf etmeye çalışan merkez bürokratlarının iradeleri arasında bir ikilem oluşuyordu. Bu durumda zaptiye miktarını azaltmak şöyle dursun, ülke genelinde zaptiye askeri sayısı hemen hemen üçte bir oranında artmıştı.¹⁰⁴ Özellikle taşrada eşkıyalığın arttığı dönemlerde, zaptiye ihtiyacı daha fazla hissedildi. Aynaroz'da eşkıyalığın arttığı ve isyan ihtimalinin belirdiği 1850/51 yıllarında zaptiye memurlarının sayısında görülen artış bu husus için iyi bir örnek oluşturmaktadır.¹⁰⁵

Yarımadada görev yapan zabıta neferlerinin maaşları hazineden karşılanıyordu. Ancak eşkıyalık ve isyan gibi olağanüstü haller durumunda takviye olarak gönderilen yeni zabıtalardan masrafları yarımadanın vergisine “...zamm ve ilave kılındı...”¹⁰⁶

Zaptiye teşkilatı, 1840- 1879 yılları arasında gerek İstanbul, gerekse Anadolu ve Rumeli vilayetlerinde kamu düzeninin sağlanması ve güvenliğin temininde önemli bir rol oynadı. Bu süreç içinde teşkilat yapısında bazı düzenlemelere gidilmişti.¹⁰⁷

Her şeyden evvel kuruluşu gereği polis- jandarma vazifesini aynı anda yapmaya çalışan ve genel olarak şehir merkezinde konuşlandırılan zaptiye teşkilatı, kırsal alanda meydana gelen eşkıyalık, isyan ve benzeri olaylara müdahalede yeterince etkili olamadı. Bilhassa 1870'li yıllardan itibaren Balkanlarda görülen isyanları bastırmada etkisiz kaldığı

¹⁰² Sönmez, 2007, 2862.

¹⁰³ Özbek, N. (2004). “Osmanlı İmparatorluğu'nda İç Güvenlik, Siyaset Ve Devlet, 1876-1909”. *Türklük Araştırmaları Dergisi*. (16), 69. ve Sönmez, 2006, 200.

¹⁰⁴ Sönmez, 2007, 2858-2859.

¹⁰⁵ BOA.A.MKT.MHM.19/32-1,12 Ramazan 1269 – 22 Temmuz 1850

¹⁰⁶ BOA.A.MKT.NZD.88/76 -1, 27 Zilka'de 1269 – 1 Eylül 1853. Merkezi hükümet manastırların muhafazası için istihdam edilecek yeni neferler ile ilgili defter tanzim edilerek, Selanik Meclisi'ne ve oradan da Meclis-i Valâ'ya havale edilmesini istemişti. “...cezire-i merkumenin mevki'si cihetiyle neferat-ı merkumenin iskelelerde bulunmasına lüzum-ı hakiki gösterilmiş olduğundan...” yeni zabıtalardan istihdam edilmiştir.

¹⁰⁷ 1846 yılında Zaptiye Müşiriyeti'nin kurulmasından sonra teşkilat müşiriyetin idaresine verildi. İmparatorlukta idarî, malî, sosyal ve siyasi gelişmelere bağlı olarak 1846, 1861, 1864, 1869 ve 1870'de teşkilatın görev ve sorumluluklarını tanımlayan nizamnâmeler yürürlüğe kondu. Bkz. Sönmez, 2007, 2860-2861.

açıktı. Bu sebeple, bazı yabancı devletlerden uzmanlar da getirilerek teşkilata yeni bir düzen verilmiş ve zaptiye birlikleri 1879 yılında jandarmaya çevrilerek Seraskerliğe bağlanmıştır.¹⁰⁸

Taşradaki güvenliğin önemli düzenlemelerinden birisi de polis meclisinin çalışmaları doğrultusunda teşkil edilen polis teşkilatı idi. Teşkilat için on yedi maddeden ibaret olarak Meclis-i Valâ tarafından hazırlanan nizamname, 21 Mart 1845 onaylanarak yürürlüğe girmişti.¹⁰⁹ Böylece, zabtiye ve polis daireleri ile yüzyılın sonlarına doğru oluşturulmaya başlanan jandarma ve karakolhaneler kronolojik bir seyir izleyerek Aynaroz güvenliğini sağlamaya çalışmışlardı.

İncelediğimiz salnameler ve BOA belgelerine göre Aynaroz'da mülki idarenin hizmetinde çalışan memurların sayılarında yıllara göre azalmalar veya artışlar gözlemlenmiştir. Nitekim 1885 yılı Selanik Salnamesi'ne göre, Aynaroz polis ve zabıta dairelerinde, *iki polis, bir ser çavuş ve on bir nefer jandarmadan* oluşan bir güvenlik kuvvetinin görev yapıyor, yine kaza merkezi olan Karis'te tutukluların kalması için bir tevkifhane bulunuyordu.¹¹⁰ Bu tarihten on yıl sonra (1895) ise Aynaroz polis dairesinde, bir komiser ve üç polisten oluşan bir kuvvet Aynaroz'da görev yapıyordu.¹¹¹

20. yüzyıl başlarında yarımada meydana gelen cinayet vb. bazı vahim hadiselerin aydınlatılamaması Aynaroz'da görev yapan polislerin sayısının artırılması ihtiyacını tekrar gündeme taşımıştır. 1908 yılında Rumeli Teftiş Heyeti'nden Selanik Valiliği'ne gönderilen bir raporda: "Aynaroz'a gidip gelen binlerce ziyaretçi içinde birçok art niyetli ve sabıkalı şahıs olduğuna ve güvenliği sağlayan memurların yetersizliğinden dolayı onların suç işlemeye kolayca cesaret edebildiklerine dikkat çekiliyor, bu nedenle *...Aynaroz kazasında istihdam edilecek polis heyetinin bir komiser veya muavin ve üç polis memuru olmak üzere serian dört nefere... çıkarılmasının lüzumuna işaret ediliyordu.*¹¹²

Görülüyor ki yarımada'nın asayiş durumuna göre polis kuvveti ihtiyaç duyulduğunda artırılmış, asayişin sıkıntısının yaşanmadığı dönemlerde ise azaltılmıştır. Memur sayısının azaltılmasında -daha evvel bahsedildiği gibi- yüzyılın sonunda cereyan eden savaşların

¹⁰⁸ Bu uzmanların başında İngiliz General Valentine Baker (Baker Paşa) gelmektedir. 1878 yılında Jandarma Teşkilatının kuruluş çalışmalarını gerçekleştirmek üzere Baker Paşa başkanlığında bir Jandarma Heyeti kurulmuştur. Bkz. Sönmez, 2007, 2855.

¹⁰⁹ Sönmez, 2006, 263.

¹¹⁰ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). s.295 Aynı şekilde 1889 Selanik salnamesinde de kazada görev yapan memurlar arasında polis memurları zikredilmiştir. Bkz. *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1307/M.1889). 162.

¹¹¹ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1312/M.1895). 212-213.

¹¹² BOA.TFR.I.SL.196/19534-2, 5 Eylül 1324 -18 Eylül 1908

neden olduğu ekonomik sarsıntı ve bazı düzenlemeler için gerek duyulan kaynak ihtiyacı etkili olmuştur. Söz konusu sıkıntılar merkezin bürokratlarını, taşra örgüt yapısı üzerinde tasarruf maksatlı tedbirlere sevk etmiş olmalıdır.

Diğer taraftan 1879 yılından sonra taşra idari yapısının yeniden düzenlenmesi yerel ve uluslararası siyaset ile örtüşen bir zeminde gerçekleşmişti. Bazı büyük devletler - bilhassa İngiltere- müdahaleleri ile sürece dâhil olmuştu. Güvenlik teşkilatının ıslahı ve özellikle kaza ve nahiyelerde gayrimüslim ahalinin nüfusları oranınca jandarma ve polis teşkilatlarında temsili talep ediliyordu.¹¹³ 1904 yılında Aynaroz'un en önemli limanı ve iskelesi olan Dafni'de görev yapan Andarya Efendi ile Karantina Dairesi'nde görev yapan Vasil Efendi bu düzenlemelerin bir neticesi olarak istihdam edilmişti.¹¹⁴

20.yüzyılda Osmanlı taşrasında güvenlik artık polisler ve jandarmalar tarafından sağlanmaktaydı. 17 Ağustos 1907 Polis Nizamnamesi ile daha modern bir örgüt yapısına kavuşan Polis teşkilatı mülkî amirin emrindeydi ve hem mülkî amire hem de Polis Nezareti'ne malumat vermek ile mükellefti.¹¹⁵ Meşrutiyet dönemi Aynaroz güvenliği ile ilgili örgütlenme de bu genel nizamdan farklı değildi. Yarımada'nın zabıtası polis memurları tarafından sağlanıyordu. Ancak, Aynaroz'un Osmanlı egemenliğinden çıkmasına çok yakın zamanlarda, Osmanlı makamları arasında cereyan eden yazışmalardan anladığımız kadarıyla Aynaroz'un beş ayrı noktasında karakolhane ve bu noktalarda görev yapacak sekiz jandarma görevlendirilmiştir.¹¹⁶ Bu sıralarda gündemde olan Balkan bunalımı ve Aynaroz ile ilgili giderek artan güvenlik endişeleri merkezî hükümeti bu tür tedbirler almaya sevk eden muhtemel nedenlerdir.

5.2.1.5. Posta Ve Telgraf Daireleri (Haberleşme ve Taşıma Hizmetleri)

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde imparatorluk merkezi ile taşra birimleri arasındaki resmî ulaşım ve iletişim, büyük ölçüde menzilhaneler vasıtasıyla sağlanmıştır. Menzil teşkilatı adı verilen bu örgüt sayesinde değerli evraklar ve yine devlet hazinesine ait değerli emtia hep at sırtında olan ve bu menzilhaneler arasında adeta mekik dokuyan

¹¹³ Özbek, a.g.m. 74.

¹¹⁴ *Selanik Vilayet Salnamesi*. (H.1322, M.1904-1905). 154-155.

¹¹⁵ Dikici, A.(2010). "Osmanlı'dan Devralınan Uygulama: Mülkî İdare Amirlerinin Polis Yöneticisi, Polis Yöneticilerinin Mülkî İdare Amiri Olması". *Türk İdare Dergisi*, (466), 123.

¹¹⁶ BOA.DH.ID. 16/34 -7, 20 Zi'l-hicce 1329 – 12 Aralık 1911

özel ulaklar tarafından taşınmıştır. Bu hâl, posta idaresinin kuruluş tarihi olan 1840 yılına kadar devam etmiştir.¹¹⁷

23 Ekim 1840'da Posta Nezaretinin kuruluşu gerçekleşmiştir. Posta Nezareti, devlet evrakı ile birlikte, ülke ahalisinin, bir ayırım yapmadan, postaya konu teşkil eden mektup, emanet (para) ve numune (paket)lerini bütün Osmanlı sınırları içinde taşımayı hedeflemiş ve bu hedefin gerçekleştirilmesi yönünde, başkentten başlayarak örgüt ağını oluşturmaya başlamıştır. 16 Kasım 1840'ta ilk nizamnamesi hazırlanan posta teşkilatı kısa zaman içinde gerek merkezde gerekse taşrada – yeterli görülmemiş olmasına rağmen zamanın şartları içinde başarı addedilebilecek- önemli bir ağa sahip olmuştur.¹¹⁸

Her ne kadar belirlenen posta güzergâhları arasında “İstanbul-Selanik-Yanya” yolu olsa ve uzun zaman imparatorluk merkezi ile Aynaroz arasındaki haberleşme bu güzergâh üzerinden cereyan etmiş olsa da neticede Aynaroz bir yarımada idi. Mülkî idare ile başkentten iletişimi bir tarafa, Aynaroz ahalisinin çevre ile ulaşımı ve haberleşmesi öteden beri deniz yolu ile sağlanıyordu.

19.yüzyılda Aynaroz ile Selanik ve İstanbul ile Selanik arasında işleyen vapurlar bulunuyordu.¹¹⁹ Hatta Rusya kumpanyasından bir vapur, günde bir kere,¹²⁰ İstanbul'dan hareket edip Çanakkale boğazından geçerek Aynaroz'a geliyor, oradan Selanik'e gidiyor, sonra yine Aynaroz'a uğrayarak İstanbul'a dönüyordu. Bu vapurlar manastırlara düzenli olarak posta veya yolcu bırakıyor ya da alıyorlardı.¹²¹ Vapurların zaman zaman Aynaroz'a girişi yasak olan malları yarımada sokmaları ya da *ahvâli meçhul* kişileri getirmeleri mülkî idarenin temsilcisi olan memurlarda bir rahatsızlık nedeniydi.¹²² Söz konusu durum aynı zamanda Aynaroz'da denetimi zorlaştıran en çetin sorunlardan bir tanesiydi.

¹¹⁷ Çetin, C. (2011). “Osmanlı Devleti'nde Ulaşım Ve İletişimin Örgütlenmesi”. *Tarihin Peşinde-Ulaşlararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3(5), 17-18.

¹¹⁸ Yazıcı, N.(1992). “Tanzimat'ta Haberleşme Ve Kara Taşımacılığı”. *OTAM*. (3), 336-338. Kuruluşunun altıncı yılı sonunda, yani 1847'de Posta Nezareti'nin 23'ü Anadolu'da olmak üzere 37 taşra posta müdürü vardı. Buna mukabil 15 büyük posta yolu açılmış, tatarlar bu güzergâhlar üzerinde 2062 saatlik bir mesafeye postayı taşımış, yani bu arada muntazam postacılık yapılmıştır. Söz gelimi bu güzergâhlardan biri olan Dersaadet-Selanik-Yanya yolu 186 saat idi.

¹¹⁹ Selanik'e işleyen vapurla ilgili bkz. BOA.HR.76/3695-2, 22 Cemaziye'l-evvel 1267- 25 Mart 1851 ve Aynaroz'a işleyen Rus vapuruna dair bkz. BOA.A.MKT.MHM.213/60, 17 Ramazan 1277-29 Mart 1861

¹²⁰ BOA.MVL.795/76- 2, 21 Ramazan 1281 – 17 Şubat 1865

¹²¹ BOA.A.MKT.MHM.295/59, 20 Ramazan 1280-28 Şubat 1864

¹²² Nitekim Aynaroz bazı kanun kaçaklarının gizlenmek maksatlı kullandıkları bir mekân olabiliyordu. Söz gelimi 1799 yılında Alasonya'ya metropolid olmak için İstanbul'a gelen nesebi meçhul bir hırsızın oğlu olan bir kişinin Aynaroz'a giderek burada keşiş kıyafetine girdiği ve Aynaroz'da bir müddet kaldıktan sonra Fransa'ya ve oradan da Alasonya'ya döndüğü tespit edilmişti. Bkz. BOA.HAT.129/5343.A.1, 29 Zilhicce 1213 - 3 Haziran 1799

“...mümkün olup da bu Yunan ve Rus vapurları yerine tersane-i amire vapurlarından biri tahsis edilmiş olsa...belki de bu sorunların önemli bir kısmı halledilmiş olacaktı.¹²³

Bu maksatla 1864/65 yıllarında Aynaroz Kaymakamı Muharrem Bey ile Selanik Valisi, merkezi hükümet yetkililerinden “...Tersane-i amire kumpanya vapuranından birinin Selanik'e işlemesiyle beraber gelüp gidüşünde dahi Aynaroz ceziresine uğradılması...” için bir teklifte bulunmuşlardı.¹²⁴ Bu posta vapuru aynı zamanda eşya ve yolcu da taşıyacaktı.

Teklifin sahibi Aynaroz Kaymakamı Muharrem Bey'e göre; seferleri iptal edilen Rus vapurlarının yerlerine artık Yunanistan gelen vapurlar işleyecekti. Aynaroz Osmanlı taşrasının mutena bir beldesiydi. Bu mukaddes beldeye gelip giden eksik olmuyordu. Böyle bir yerin denetiminde itinalı olunmalıydı. Bu yabancı gemiler yerine “...tersane-i amire vapurlarından birisinin İstanbul'dan *Gelibolu Çanakkalesi ve Karaağaç ve Kavala'ya uğrayarak Ayanroz'dan geçüp Selanik'e gelse* ve aynı şekilde dönüşünde de *Aynaroz ve sair iskelelere uğrayarak İstanbul'a gitse...*” Devlet-i Ali'nin menfaatine olurdu.¹²⁵

Aynaroz Kaymakamı'nın önerisi, Sadaret makamı tarafından *Tuna Samî-i Kapudanı* ile müşavere edilmiş ve ardından değerlendirilmek üzere Bahriye Meclisi'ne havale edilmiştir. Teklifin yapıldığı dönemde bu hizmete uygun dört vapur bulunmaktadır. Bunların da önemli işlerde kullanılmakta olduğu, ancak oraya bir vapur tahsisinin gerekliliğinin anlaşıldığı, teklifin hazine-i şahane tarafından da uygun görüldüğü ve kumpanyanın ıslahatının tamamlanmasıyla icabına bakılacağı bildirilmiştir.¹²⁶ Bununla birlikte böyle bir hat üzerinde vapur işletmek hususunda *Selanik Emlak İdaresi Müdürü Kirkor Paşaliyan*'dan görüş istendi.¹²⁷ 1864 yılı yazışmalarından anladığımız kadarı ile bu husus yıl boyunca merkezi hükümetin gündeminde kalmış ve nihayet Selanik'e işlemekte olan vapurlardan birinin Aynaroz'a uğramasında karar kılınmıştır.¹²⁸

¹²³ BOA.A.MKT.MHM.295/59, 21 Ramazan 1280/29 Şubat 1864

¹²⁴ BOA.A.MKT.MHM.294/30-1, 27 Şevval 1281 – 17 Mart 1264 ve BOA.A.MKT.MHM.295/59, 7 Şevval 1280-16 Mart 1864

¹²⁵ BOA.A.MKT.MHM.295/59, 20 Ramazan 1280-28 Şubat 1864

¹²⁶ BOA.A.MKT.MHM.295/59, 12 Şevval 1280- 21 Mart 1864 Bahriye Meclisi'ndeki görüşmeden anladığımız kadarı ile postaya elverişli bu dört vapurdan ikisi asker nakli hizmetiyle Bahr-i sefid (Akdeniz) ve aynı zamanda Tevfik Vapuru dahi muhacir nakli için Bahr-i siyah'ta (Karadeniz), diğer vapur ise tamir maksadı ile tersanede bulunmaktadır ve bakımı tamamlandığında o da muhacir nakli işine koşulacaktır.

¹²⁷ *Selanik Emlak İdaresi Müdürü Kirkor Paşaliyan* düşünülen hat üzerinde zaten bütün yabancı vapurların her gün gelip gittiğini belirterek vapur işletme imtiyazının uygulamada Hazine-i Hassa adına bir fayda temin etmeyeceği görüşündeydi.” Bayram, S. (2009). *Osmanlı Döneminde Selanik Limanı: 1869-1912*. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 77.

¹²⁸ BOA.MVL.983/36-5, 17 Zi'l-ka'de 1280 – 24 Nisan 1864

Yine bir başka belgeden anladığımız kadarı ile 1864 yılından 1893 yılına kadar – yaklaşık otuz yıl boyunca- Osmanlı vapurlarından başka Aynaroz sahilinde hiçbir geminin posta taşımasına müsaade edilmemiştir. Söz gelimi yardım toplamak için İstanbul’da makbuz bastıran Rus keşişleri, makbuzları sandıklara koyarak Osmanlı postası ile Aynaroz’a göndermek istemişlerdir. Ancak Rus rahiplerinin bu faaliyetleri her defasında Aynaroz gümrüğünün sıkı denetimine tabi olduğundan İstanbul’dan özel izinler çıkarmak gibi daha başka çareler aramışlardır. Bu defa da Aynaroz posta idaresi, posta gelirlerinin 25 bin guruş gibi çok önemli meblağ düştüğünden dem vurup Rus postalarının eski usul ile yani Osmanlı posta vapurları ile taşınması usulüne devam edilmesini istemişlerdir.¹²⁹

Bu gelişmeler üzerine Rusya kumpanyası vapurlarının İstanbul- Aynaroz-Selanik seferleri sırasında posta malzemelerini götürüp getirmeleri posta gelirlerine zarar vereceği için, *vapur acentesi* adı altında postahane açmaları yasak edilmiş, ayrıca bu durumun “...siyaseten dahi mahzurdan salim olmayacağı...” öngörülmüştür.¹³⁰ Ruslar her şeye rağmen bu bürokratik engelleri aşmaya çalışmışlarsa da her defasında başta yerel mülki amirler olmak üzere Osmanlı bürokratlarının güvenlik endişeleri engeline takılmışlardır.¹³¹

Görüldüğü üzere; seyahat, ulaşım ve haberleşme hakları, bireyin özgürlüklerini artıran, toplumun ticaret hacmini geliştiren tahrik edici bir güç olduğu kadar bazı devletler için belli bir bölgede nüfuz artırmaya vesile olan vasıtalar olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Aynı vasıtalar bu tür faaliyetlere maruz kalan Osmanlı Devleti gibi devletler için hem halka sunulması gereken zorunlu bir hizmet; hem de otoritesini tesis etmek adına mutlaka denetim altına alınması gereken bir alan olarak belirlemiştir.

Aynı hassasiyet 20.yüzyıl başlarında da devam ettirilmeye çalışılmıştır. Her ne kadar bu dönemde *Pantelon* isimli bir Yunan kumpanyası, Yunan sefaretî aracılığı ile Aynaroz yarımadasının Vatoped Manastırı iskelesine her on beş günde bir uğraması için talepte bulunmuş ise de merkezi hükümet bu talebe uzun zaman sıcak bakmamıştır.¹³² Yunan

¹²⁹ BOA.MV.48/15, 14 Safer 1307 -10 Ekim 1889

¹³⁰ BOA.DH.MKT.1838/8-1, 23 Şevval 1308 – 1 Haziran 1891

¹³¹ BOA.Y.PRK.ZB.11/117-1, 29 Zi'l-hicce 1310 – 14 Temmuz 1893. Temmuz 1893’ten itibaren Rus hükümeti bir takım maddî fedakârlıkları ile ve ciddi bir kararlılık ile buraya bir vapurun işletilmesi için çaba sarf etmiştir. Selanik Başkomiseri “...maddeten ve siyaseten Aynaroz’un pek mühim bir nokta... olması nedeniyle Rusların böyle bir teşebbüs ile oradaki nüfuslarını artıracaklarını, Rusların güçlenen nüfusu ve nüfuzu ile birlikte ilerleyen süreçte yarımada *Bulgarlarla Rum papasları arasında bir münafaa ve münakaşa* zuhur etmesi ihtimalinden duyduğu endişelerini rapor etmiştir.

¹³² BOA.DH.MKT.2548/09-1, 12 Recep 1319 – 25 Ekim 1901 Aynaroz’un önemli bir yer olması nedeni ile bu konudaki karar Babiali’ye bırakılmıştır. Bkz. BOA.DH.MKT.2556/84-1, 3 Şaban 1319 – 15 Kasım 1901. Babiali konu hakkında Aynaroz ve Selanik’ten görüş istemiş ve yerel makamlar verilecek bu imtiyazı “...bir su-i misal olarak Bulgar ve Sırp ve Rus manastırları(nın) dahi kendi iskelelerine vapur uğratmak için...”

şirketlerinin ısrarları ancak 1910 yılında netice vermiş, Yunan Acentası sahibi *İlya Papayani*'ye ancak belli şartlar ve sınırlamalar ile bu imtiyaz verilmiştir.¹³³

Haberleşmenin daha modern bir yolu olan telgraf, daha emin ve daha hızlı bir iletişim aracı olarak XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önem kazanmıştır. İlk başarılı denemesi padişah Abdülmecid huzurunda ve Beylerbeyi Sarayı'nda yapılmış ve Osmanlı vatandaşı, teknolojinin sağladığı bu imkândan faydalanma konusunda Avrupa ve Amerika vatandaşlarından geri kalmamıştır. Kısa zaman içinde merkezdeki ve taşradaki örgütlenmesini kurarak geliştirmeye çalışan Telgraf Nezareti, 21 Eylül 1871'de Posta Nezareti ile birleşerek *Posta ve Telgraf Nezareti* adını almış ve Dâhiliye Nezareti'ne bağlanmıştır.¹³⁴

Gerek posta gerekse telgraf hizmetleri, merkez ile taşra idari birimleri arasında irtibatı sağlamanın ve idari işleri kolaylaştırmanın yanında, merkezin taşra üzerinde tesis etmeyi düşündüğü otoritesinin kuvvetli bir vasıtası olarak görülmüştür.¹³⁵ Bu durum özellikle Tanzimat Dönemi taşra idaresinin genel karakterini ifade etmektedir. Bu vesile ile taşra idari birimlerinden bürokrasisi yoğun olan, idaresi ve siyaseti nezaket arz eden mahallerde telgraf ağı daha ivedilik ile kurulması tasarlanmış olmalıdır.

Telgraf ağını ülkenin en ücra köşelerine kadar ulaştırmak bir anda mümkün olamamıştı. Dönemin şartlarında iç ve dış problemlerle uğraşan merkezi idare için kurulması oldukça masraf gerektiren bir haberleşme ağı olan telgraf, elbette ki öncelikle ivedilik arz eden ve önemli addedilen mahallere kurulmuştu. 1881 yılında Kesendire Kazası'na kadar ulaşan telgraf hattının Aynaroz'a kadar uzatılmasını teklif eden Selanik

kullanılabilecekleri yönünde görüş bildirmişlerdir. Bkz. *BOA.DH.MKT.483/28-1, 15 Zi'l-hicce 1319 – 25 Mart 1902* ve *BOA.BEO. 2592/194335-1, 29 Cemaziye'l-evvel 1322- 11 Ağustos 1904* Ashında bu başvurudan bir on yıl kadar evvel özel bir Yunan acentası Aynaroz'a vapur işletmekteydi. Nitekim 1890 yılında, bu acentanın sahibi olan *Sotraki Papayani*'ye Rusya devleti tarafından *Stanislas Nişanı* verilmişti. Bkz. *BOA.İ.HR.317/20425, 22 Şevval 1307 – 11 Haziran 1890*. Ancak ilerleyen zamanda acentanın işletilmesinin ağır şartlara bağlanmasının nedeni, muhtemeldir ki, 1900'lü yılların başlarında Aynaroz'da yeniden görülmeye başlayan isyan emareleri ve güvenlik endişeleridir.

¹³³ Ruhsat talebi için bkz. *BOA.MV.117/23, 17 Şevval 1325 - 23 Kasım 1907*. İzin işlemleri için bkz. *BOA.BEO. 2592/194335-1, 29 Cemaziye'l-evvel 1322- 11 Ağustos 1904* ve *BOA.MV.38/53, 26 Ramazan 1328-1 Ekim 1910* Söz konusu şartlara göre; adı geçen acenta, hükümetin her türlü tebligatını işleme koyacak, seyahati sırasında Osmanlı sancağını taşıyacak, devletin tek tarafı olarak bu sözleşmeyi fesih yetkisi olacaktı. Acenta'nın faaliyet hudutları: "...*Aynaroz ceziresinde kain manastır iskeleleri ve Ares Körfezi'nde kain İstradonya ile Dafni İskelesi karşısındaki Şıbka İskelesi'ne kadar ...*" olan bölge ile sınırlıydı. Acenta burada faaliyet yürütürken mutlaka bir Osmanlı rüsumat memuru ile bir polis memurunu beraberinde bulunduracaktı.

¹³⁴ Yazıcı, a.g.m. 344-345 ve 373. Ekim 1855'te Telgraf Müdürlüğü kurulmuş, 17 Şubat 1857'de İstanbul ve taşra telgrafhanelerinde telgrafçılığı öğreneceklerle ilgili düzenleme yapılmış, burada kabul edilen hükümler daha sonra Ekim 1859'da ilan edilen Telgraf Nizamnamesi'nde yer almıştır.

¹³⁵ Çetin, a.g.m. 18.

Kumandanlığının gerekçe olarak kazanın ehemmiyetini göstermesi Aynaroz'un Osmanlı taşrasındaki önemini göstermesi bakımından dikkate değer bir durumdu.¹³⁶

Neticede Kumandanlığın teklifi haklı görülmüş ve muhtemel masraflar için bir keşif yapılmıştı. Keşifte, böyle bir hat için kullanılan malzemeler de hesap edilerek *on bin beş yüz seksen beş* (10585) frank maliyet çıkarılmıştı. Masraflar arasında “*yetmiş yedi bin Türkçe ve Fransızca muhaberatı*” (muhtemelen matbaa harfleri ile ilgili araç gereçler) gösteriliyordu. Ayrıca, hane kirası ile burada görev yapacak iki memur, hattın güvenliğini sağlayacak olan askerler ile onların maaşları hesap edildiğinde aylık üç bin dokuz yüz elli (3950) guruşluk bir gider tespit edilmişti. Bu ödeneğin doksan yedi senesi bütçesine ilave edilmesi istenmiş, böylece teklif kabul edilip hattın tesisine başlanılmıştı.¹³⁷

İncelediğimiz bir Osmanlı arşivi belgesinden öğrendiğimiz kadarı ile Aynaroz'a kadar ulaşan tograf hattı için zaman zaman bakıma ve tamire ihtiyaç duyulmuştu. 1890 yılında *Aynaroz Kaymakamı Muharrem Bey*, 16 saat mesafede bulunan hattı hazineye yük olmadan tamir ettirme başarısını göstermiş ve merkezi hükümet tarafından üçüncü derecedeki rütbesi mirü'l-ümeralık mertebesine yükseltilmişti. Muharrem Efendi ayrıca hükümet konağındaki mefruşatı yardım almaksızın yenilemeyi başarmış hatta telgraf hattını Dafni İskelesi'ne kadar getirterek orada bir telgrafhane dahi inşa etmeye muvaffak olmuştu.¹³⁸

Böylece Aynaroz'da, biri kaza merkezi Karis'te; diğeri Dafni İskelesi'nde olmak üzere ikişer telgrafhane ve postahane bulunmaktaydı.¹³⁹ Böylece kaza merkezi olan Karis'teki ofis merkezlerinin nerdeyse tamamının birer şubesine sahip olan Dafni, 19.yüzyılın sonunda adeta kazanın ikinci bir merkezi görünümüne kavuşmuştu.

1885 yılında Aynaroz Telgraf İdaresi biri ecnebiye memuru, olmak üzere toplam üç memurdan ve yazı işlerine bakan iki görevliden oluşuyordu. Salnameler incelendiğinde ilerleyen dönemde ecnebiye memurluğunun *Muhaberat-ı Ecnebiye ve İttihad Memurluğu* adı ile değişmesinden başka bu formatın korunduğunu görmekteyiz.¹⁴⁰

¹³⁶ BOA.İ.ŞD.53/3009, 03 Cemaziye'l-evvel 1298 – 3 Nisan 1881

¹³⁷ Aynı belge

¹³⁸ BOA.İ.DH.1166/91179, 20 Cemaziye'l-evvel 1306-12 Ocak 1890

¹³⁹ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1317/M.1900). 408.

¹⁴⁰ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). s.295: Nitekim; 1895 yılında Aynaroz Posta Ve Telgraf İdaresi'nde müdür olarak *Recep Efendi*, Muhaberat-ı Ecnebiye ve İttihad Memuru Vekili görevi ile *Arestedi Efendi* ve Dafni Şubesi Memuru Vekili olarak da *Nişan Efendi* görev yapıyordu. Bkz. *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1312/M.1895). s.214; 1904/905 yıllarında da benzer şekilde bu idareyi, biri müdür olmak üzere üç memur temsil ediyordu. Bu memurlar: Müdür vekili *Hulusi Efendi*, Muhaberat-ı Ecnebiye ve İttihad Memuru *İlyâ Efendi* ve Dafni Şubesi memuru *Fevzi Efendi*'dir. Bkz. *Selanik Vilayet Salnamesi*. (H.1322-

Salnamelerde yer alan bilgilere göre *Muhaberat-ı Ecnebiye ve İttihad Memurlarının* gayrimüslim asıllı olmaları son derece tabidir. Zira sayıları çoğu zaman 20'yi geçmeyen mülki idare memurları ve zabıta dâhilinde yarımada Müslüman nüfusu yoktur. Gerek Rum ahalinin yazışmaları gerekse Ruhanî idarenin haberleşmesi için, atanacak memurlarda çoğu zaman Rum lisanına aşina olması özelliği aranmıştır.¹⁴¹

İlk posta nizamnamesinin, Fransız Posta Kanununun, Osmanlı Devleti şartlarına uydurulması suretiyle yürürlüğe konulmuş olması, diğer taraftan Aynaroz telgrafhanesi için talep edilen harf sistemi ile ilgili malzemelerin Türkçe ve Fransızca olması, pasaport işleri ile uğraşan memurluğa istihdam edilecek kişilerde Fransızca bilme şartının aranması,¹⁴² sadece yeni vilayet örgütlenmesinin (*departmante sistemi*) değil aynı zamanda taşrada yerleştirilmeye çalışılan kurumların da Fransız modeline göre şekillendiği yolunda güçlü bulgular olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁴³

Gerek Karis ve gerekse Dafni'de birer posta ve telgraf merkezinin bulunduğu H.1322 yılı (M.1904/1905) Aynaroz Posta ve Telgraf Daireleri'nin bir yıllık gelir ve gider durumu şöyleydi:

TELGRAF VARİDATI	POSTA VARİDATI	MAAŞLAR	MASRAFLAR
Guruş	Guruş	Guruş	Guruş
19867	93346	16560	30000

Çizelge.5.3. 1904 Tarihli Selanik Vilayet Salnamesi'ne göre Aynaroz Posta ve Telgraf Daireleri'nin bir yıllık gelir ve giderleri

5.2.1.6. Nüfus Dairesi ve Memurları

Osmanlı Devleti'nin klasik dönem tahrir geleneği dışına çıkarak, ilk nüfus sayımını yaptığı ve nüfus kayıt usullerini yenilediği dönem, II. Mahmut dönemidir. Ancak 1830-31 yıllarındaki bu askeri amaçlı nüfus sayımları dışında, daha modern anlamda ve nüfusun niteliği ortaya çıkarmayı hedefleyen ilk kapsamlı genel nüfus sayımı 1874 yılında yapılmış

M.1904/1905), 154-155. Diğer taraftan 1907 yılında ise Aynaroz'da ikisi merkezde biri Dafni'de olmak üzere üç telgraf çavuşu ve bir müvezzi(dağıtıcı) mevcuttur. Bkz. *Selanik Vilayet Salnamesi*. (H.1325, M.1907). 214.

¹⁴¹ BOA.A.MKT.NZU.346/32, 9 Receb 1277 - 21 Ocak 1861

¹⁴² 1892 yılında Meclis-i Valâ'da ve Siroz, Drama, Karaferye, Katrin, Aynaroz ve Kavala'ya Fransızca bilen memurlar tayin edilmesine karar verilmiştir. Kararın gerekçesi olarak pasaport nizamnamesine göre Bulgaristan'a giden kişilerin pasaport ve pasavanlarının bir tarafının Fransızca olması bir gerektiği ancak belirtilen mahaller Fransızca bilen memur bulunmadığı gösterilmiştir. Bkz. BOA.MV.70/23, 27 Zi'l-ka'de 1309 -23 Haziran 1892

¹⁴³ YAZICI, a.g.m. 336. Fransızca harf sistemi için bkz. BOA.İ.ŞD. 53/3009, 03 Cemaziye'l-evvel 1298 – 3 Nisan 1881

ve nüfus işleri ile ilgilenmek üzere *Tahrir-i Nüfus Umum Müdürlüğü*'nün oluşturulmuştur. Müdürlüğün nizamnamesi aynı yıl oluşturulduğu halde bir takım iç ve dış meseleler nedeniyle ancak 1881'de uygulamaya geçilebilmiştir.¹⁴⁴ Aynı yüzyılın sonuna doğru nüfus ile ilgili çalışmalar ve kurumlar, 19.yüzyıl modern devlet idaresinde ve örgütlenmesinde vazgeçilmez bir unsur olarak yerini aldığı görülmektedir.

Gerek dünyadaki gerekse ülke içindeki bazı gelişmeler devlet yetkililerini nüfusun miktarı ve niteliği konusunda bilgi sahibi olamaya mecbur etmiştir. Özellikle taşra teşkilatının örgüt yapısında gerçekleştirilecek köklü düzenlemeler öncesinde Tanzimat bürokratlarının mutlaka nüfus araştırması yaptırarak buradan elde ettikleri verilerden faydalandıklarına şahit olmaktayız. Yeni vilayet teşkilatının uygulamaya konulmasından önce pilot bölge olarak seçilen Tuna Vilayeti'nde geniş kapsamlı nüfus sayımlarının yapılması bu husus için iyi bir misal teşkil etmektedir.¹⁴⁵

Aynı şekilde, Aynaroz Manastırları Nizamnamesi hazırlanırken de merkezi bürokratlar Aynaroz nüfusunun niteliği hakkında bilgilenmek istemişlerdir. Ancak nizamnamenin hazırlık çalışmalarının yürütüldüğü 1877 yılında Osmanlı taşrasında nüfus daireleri henüz tesis edilmediğinden imparatorluk merkezinden gönderilen özel memurlar tarafından bu bilgiler toplanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla Aynaroz'a gönderilen zamanın *Mezahip Müdürü Zebur Bey*, yarımada'daki siyasi ahvâl kadar nüfus hakkında da Osmanlı hükümet merkezine kıymetli malumat iletmiştir.¹⁴⁶ Gerek Tuna Vilayet nizamnamesi gerekse Aynaroz Manastırları Nizamnamesi öncesinde yapılan nüfus araştırmaları ilerleyen dönemde Osmanlı bürokratlarında taşra birimlerinde kalıcı nüfus memurlarının bulundurulması ve yine taşra örgütlenmesinde nüfus işlerinin kurumsallaştırılması ihtiyacına yönelik kanaatlerini güçlendirmiş olmalıdır.

Yüzyılın sonuna doğru nüfus işleri ile ilgili kurumsallaşma çabalarının hızlandığını görmekteyiz. Nitekim nüfus kurumlarının gelişimi Meşrutiyet döneminde de gelişerek devam etmiş ve 1884 yılı ekim ayında "*Nüfus-ı Umumiye Müdüriyeti*" kurulmuştur. Bu genel müdürlüğe 1889 yılında "*Sicil-i Nüfus-ı Ahali-i İdare-i Umumiyesi*" adı verilmiş ve

¹⁴⁴ Çimen, A. (2012). "Sayım, Kayıt Düzeni Ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlı'da Nüfus Hizmetleri". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 216-222.

¹⁴⁵ 1866-1873 yılları arasında yeni vilayet nizamnamesi uygulanmadan evvel Tuna vilayetinde çok kapsamlı nüfus sayımlarının yapıldığı bilinmektedir. Bkz. Güneş, M. (2014). "Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili". *Akademik Bakış*, 8 (15), 227.

¹⁴⁶ BOA.I.MMS.58/2688-2, 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877

asıl hizmetinin yanında pasaport kalemi, mürur kalemi, vilayet kalemi, Dersaadet kalemi gibi alt kademelere ayrılarak kurumsal yapısını detaylandırmıştır.¹⁴⁷

Genel Nüfus Müdürlüğü'nün (*Nüfusu Umumiye Müdüriyeti*) kurulmasından sonra nüfus memurları taşra idari birimlerinde yerlerini almaya başlamışlardır. Zira, *memalik-i Osmaniyye'de bulunan her sınıf ahalinin kendilerini sicil-i nüfusa kaydettirmeye mecbur olacakları dahi sicil-i nüfus nizamnamesinde...* açık bir hüküm olarak yer aldığı için her taşra biriminde nüfus dairelerinin ve nüfus memurlarının bulunması artık bir zorunluluk halini almıştır. Nitekim Selanik Valisi'nin 1884 yılında Babıali'ye gönderdiği bir yazıda Aynaroz ahalisinin, esnaflarının ve ziyaretçilerinin kayıt altına alınması için yarımada nüfus memurlarının atanmasını talep etmişti.¹⁴⁸

Böylece 26 Aralık 1884'te Aynaroz'da bir memur (*Süleyman Bey*) ve bir katipten (*Mustafa Efendi*) oluşan nüfus dairesi teşkil edilmiş oluyordu. Nüfus memuru ve kâtibine emsalleri gibi aylık 375 kuruş maaş ve yine aylık 10 kuruş kırtasiye yardımı verilmesi kararlaştırılmış ve söz konusu tahsisat bütçeye ilave edilmişti.¹⁴⁹ Şura-i Devlet görüşmelerinde Aynaroz nüfus memurlarının mürur ve pasaport işlemlerini yürüttükleri ve bu vesile ile dairenin aylık beş-altı bin kuruş kadar bir gelir elde ettiği zikredilmişti.¹⁵⁰

Aynaroz Nüfus Dairesi kurulduktan sonra, ruhbanların işlem yürütmek için mahalli hükümet ile belki de en fazla muhatap oldukları kurum olacaktı. Zira Aynaroz nüfus memurlarının yürüttüğü işlemler hem ruhanî idarenin hem de mülki idarenin alanlarını ilgilendiriyordu. Ruhbanlar, yarımada bir keşiş adayı olarak gelmelerinden, manastırlara kabullerine; keşişlik silkine kabul edilmelerinden, keşişlikten ayrılmalarına hatta ziyaret veya iş vesilesi ile yarımada giriş çıkışlarına kadar mutlaka mahalli hükümet yetkililerine müracaat ederek resmî işlem yapmalıydılar. Bu zorunluluk Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin 8., 10. ve 153. maddelerinde açık biçimde belirtilmişti.¹⁵¹

Ancak nizamnamenin hazırlandığı 1877 yılında Aynaroz'da henüz bir nüfus dairesi açılmamıştı. Bu döneme kadar kaymakam ve kâtibinin yürütmüş olduğu bu işlemleri 1884 yılından sonra nüfus dairesi ve memurları üstlenmiştir. Pasaportlarını kaybeden bazı

¹⁴⁷ <https://www.nvi.gov.tr/hakkimizda/tarihce/osmanli-donemi>. Erişim Tarihi:23/10/2016

¹⁴⁸ BOA.ŞD.2478/9 -3, 13 Cemaziye'l-ahir 1301– 10 Nisan 1884

¹⁴⁹ BOA.İ.ŞD.82/4861, 08 Zi'l-ka'de 1303 – 8 Ağustos 1886

¹⁵⁰ Aynı belge

¹⁵¹ BOA.I.MMS.58/2688-2, 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877

Aynaroz ruhbani ile alakalı “*Sicil-i Nüfus İdare-i Umumiyesi*”nden görüş alınması bu durumu teyit eder niteliktedir.¹⁵²

Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin sekizinci maddesi hükmünce, gerek Osmanlı ülkesinden gerekse yabancı bir memleketten Aynaroz'a gelerek keşiş olmak isteyenler Aynaroz'a ulaştıkları anda evvela kaymakamlığa gidip *mürur tezkirelerini*¹⁵³ veya pasaportlarını göstermek ve derhal Osmanlı tabiiyetini kabul etmek zorundaydılar. Ahvali meçhul olmayıp uygun ve emin görünen keşiş adayları için, kaymakamlık tarafından ve ruhanî idarenin temsilcisi olan Nazırlar Heyeti tarafından gerekli ruhsatnameler verilirdi. Böylece keşiş adayları kendilerini kabul edecek bir manastırı bulmak için yarımadada dolaşma imkânını elde ederlerdi. Keşiş adayı kendilerini kabul eden bir manastır bulurlar ise manastırın gomnosu ya da mütevellileri keşiş adaylarının ellerindeki ruhsatnameleri ve evrakları doldurur adayın ismini de mülazımiyet cetveline kaydederlerdi. Manastıra kabul edilen keşişin ismi derhal kaymakamlığa bildirilirdi. Bir manastıra kabul edilen keşiş artık hangi milletten olursa olsun Osmanlı vatandaşı sayılırdı ve pasaportunu ve kimliğini kaymakama terk ederdi.¹⁵⁴

Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin yüz elli üçüncü maddesine göre bir keşiş Aynaroz dışına mürur tezkiresi almadıkça çıkamazdı ve dönüşünde de mahalli hükümete giderek ısbat-ı vücut yapmak ve ait olduğu manastırın gomnosuna hitaben yazılan bir kabul evrakı (tezkire) almak zorundaydı.¹⁵⁵

Nüfus-i Umumiye Müdürlüğünün açılması ve taşrada örgütlenmesinden sonra her sınıftan vatandaşın bu müdürlüklere uğrayarak kendilerini nüfus sicillerine kaydettirme zorunluluğu getirildi. Böylece Aynaroz'un kadim yönetim usullerinden kaynaklanan özellikli durumu ile Tanzimat ve Meşrutiyet modernleşmesinin yeni usulleri bir kez daha uyum sorunu yaşamış ve yeniden karşı karşıya gelmişti. Nitekim ruhbanlar bir manastıra kabul edildiklerinde kendisi için başlayan yeni hayatın bir nişanesi olarak eski ismini artık kullanmamakta ve yeni bir isim almaktaydılar. Bu durumda olan kişiler için yeni bir

¹⁵² BOA.DH.MKT.981/27-2, 24 Rebiü'l-ahir 1323 – 28 Haziran 1905. Cevap olarak böyle *ruhbannın pasaportlarını za'if/sanayi' ettiklerine dair manastırların gomenosundan tasdikname getirdikleri halde icab eden muamelenin ifa buyrulması* görüşü belirtilmiştir.

¹⁵³ Ülke içinde seyahat için gerekli olan izin belgesine verilen addır.1908 yılına kadar memleket dışına çıkanlara pasaport verildiği gibi vilayet hududu dışına çıkanlara da mürur tezkiresi verilirdi. Bu evrakta nüfus kâğıtındaki bilgilerin bir kısmı yazılmakla birlikte, kişinin nereye ve ne için gideceği de yazılırdı ve müddeti bir yıl idi. Bkz. Pakalın, *a.g.e.* 583.

¹⁵⁴ Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin onuncu maddesi

¹⁵⁵ BOA.I.MMS.58/2688-2, 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877

*tezkire-i Osmaniye*¹⁵⁶ (nüfus kâğıdı) çıkarılacağından böyle kişilerin öncelikle nüfusa kayıtlı oldukları yerden isim değiştirme işlemlerini gerçekleştirmeleri gerekmektedir.¹⁵⁷ Bu konumda olan ruhbanların yeni bir nüfus kâğıdı almaları ancak bu bürokratik süreci tamamladıktan sonra mümkün olacak ve yine ancak bu süreçten sonra mürur tezkiresi olarak seyahat imkânına sahip olacaklardı. Her yıl onlarca keşiş adayının Aynaroz'daki manastırlara kabul edildiği düşünülür ise Aynaroz'daki nüfus işlemlerinin ne denli çetin şartlar içinde gerçekleştiğini anlamak zor olmayacaktır.

Aynaroz statüsünün kadim usulleri ile Osmanlı modernleşmesinin getirdiği yeni usuller zaman zaman çatışması ya da uyumsuzluğu hemen ortadan kaldırılamamış, XX. yüzyıl başlarına kadar devam etmişti. Ruhbanlar tabiiyet meselesi, tezkire-i Osmaniye ve mürur tezkireleri alma konularında zaman zaman yaşamış oldukları sıkıntıları vekilleri ile merkezi hükümete iletmişlerdi. Söz gelimi 1902 yılında ruhbanların İstanbul'daki vekilleri artık Aynaroz'daki ruhbanlara tezkire-i Osmaniye olmadan mürur tezkiresi verilmediği, bazı ruhbanların da tezkire-i Osmaniye alamadıkları yönünde şikâyetle bulunmuşlardı. Merkezi hükümet temsilcileri yukarıda bahsettiğimiz bürokratik süreci hatırlatarak bir engellemenin olmadığını bu tür durumda kişilerin sorunlarının çözülmesi için meselenin Şura-i Devlet'e havale edildiği gecikmelerin buradan kaynaklandığı cevabı verilmişti. Buna karşılık ruhban vekillerinin Şura-i Devlet süreci beklenmeden eskiden olduğu gibi *ilmühaber* ve *kefil* üzerine mürur tezkiresi verilmesi teklifleri ise bu düzenlemelerin yapılmasından evvel mürur tezkiresinin alınmasının uygulanmış daha başka yollarının olduğunu göstermektedir. Netice bu tarz gecikmelerin yaşanmaması için manastırlarında keşiş sıfatı ile ruhani hayata başlayanlara yeni isim ile tezkire-i Osmaniye verilmesi işleminin yalnızca mahalli idare meclislerince yürütülmesine karar verilmiştir.¹⁵⁸

BOA üzerinde yaptığımız inceleme, ruhbanların nüfus kayıtları ve seyahat izinleri ilgili sorunlarının (bilhassa 1890'lı yılların sonunda ve XX. yüzyıl başlarında) çok defa Osmanlı bürokratlarının gündemini meşgul ettiğini göstermektedir. Özellikle yabancı devletlerin vatandaşlarından mensup oldukları konsolosluklardan ilmühaber ibraz ederek Aynaroz'a gitmek üzere mürur tezkiresi alan, bu şahısların geliş gidişlerine ve hallerine

¹⁵⁶ Şimdiki hüviyet cüzdanına verilen addır. Buna "*Tezkire-i Osmaniye*" denildiği gibi halk arasında "*Nüfus Kâğıdı*" ya da "*Kafa Kâğıdı*" adı da verilirdi. Bu cüzdan halinde değil, çizgili bir kâğıt şeklindeydi. Bugün kü nüfus cüzdanlarında olduğu gibi anne baba isimleri ile kayıtlı olduğu mahallin bilgileri yer alıyordu. İlk nüfus tezkiresi H.1280 (1863-64) senesinde yapılan nüfus sayımından sonra verilmiştir. Bkz. Pakalın, *a.g.e.* 707.

¹⁵⁷ BOA.DH.MKT.2078/77-1. 29 Receb 1314 –3 Ocak 1897

¹⁵⁸ BOA.DH.MKT.2575/68-1. 5 Şevval 1319 – 15 Ocak 1902

dikkat edilmesi ve Aynaroz Manastırları Nizamnamesi hükümlerine göre işlem uygulanması konusunda mahalli hükümet temsilcileri mütemadiyen ikaz edilmişti.¹⁵⁹

Aynı şekilde Aynaroz sakinlerinden olan *Anatolyos Andarea* adındaki mütevellinin askerlik yapmak üzere Yunanistan'a gitmesi, askerliğinin sona ermesinin akabinde Aynaroz'a geri dönmesiyle başlayan tabiiyet tartışmaları Şura-i Devlet'e taşınmasını gerektirecek boyutlara varmıştı.¹⁶⁰

Yabancı ülkelerden gelip Aynaroz Manastırı'nda keşiş olarak ikamet edecek kişiler *Tabiiyet-i Osmaniye Nizamnamesi*'nin dördüncü maddesi hükmüne göre müsaade-i istisnaiyyeye mazhar olacaklar ve Osmanlı vatandaşı olarak kabul edileceklerdi. Ancak kayıtlarını yaptırmadan evvel pasaportlarını kaymakamlığa bırakmaları şart koşulmuştu¹⁶¹ Bu suretle *tezkire-i Osmaniye* olarak herhangi bir Osmanlı vatandaşının haklarına sahip olabileceklerdi.¹⁶²

Aynaroz ticaret yapmak isteyen bazı tüccarların uğrak noktalarından biriydi. Bulgar meselesinin gündemde olduğu dönemde Aynaroz, Siroz, Drama, Taşoz ve Kavala taraflarına giden Razlıklı Bulgarların ticareti ile ilgili seyahatleri sıkı denetime tabi tutulmuştu.¹⁶³ Aynı şekilde mukaddes bir belde ve bir ziyaretgâh olması nedeni ile Aynaroz, her yıl değişik ülke ve diyarlardan çok sayıda ziyaretçi alıyordu. Bazı ziyaretçi kabileleri her yıl aynı aylarda ve düzenli biçimde geliyorlardı. Ziyaretler Aynaroz nüfus idaresinin açılması ile daha temkinli ve kontrollü bir biçimde gerçekleşmeye başlamıştı. Bu nedenle kalabalık gruplar halinde gelen ziyaretçiler için özel izinler çıkarılmıştı.¹⁶⁴

Nüfus idaresi bünyesinde gerçekleşen işlemler dikkate alındığında Aynaroz'da bulunan keşişlerin bir manastıra kaydolma, manastırdan ayrılma, izin, seyahat gibi işlemler için nüfus siciline kaydolmasının ve bir tezkire-i Osmaniye'ye sahip olmasının ne denli bir

¹⁵⁹ Dahiliye Nezareti'nden gelen talimata göre bu kişilerden; “*pasaportları usulüne muvafık olanlara yani ahvali meçhul bulunmayanlara kaymakam ve nazır heyeti tarafından ruhsatnameler verileceği, ahvali meçhul olanların geldikleri yerlere tekrar iade edileceği*” konusunda Selanik Vilayeti ikaz edilmiştir. Bkz. BOA.DH.MKT.2267/80-1, 4 Receb 1317 – 8 Kasım 1899

¹⁶⁰ BOA.BEO.1427/106981-1, 19 Kanun-i evvel 1315 – 31 Aralık 1899. *Anatolyos Andarea*'nın kısa sürmüş olsa da daha evvel elde etmiş olduğu Osmanlı vatandaşlığı hakkının baki olduğu askerlik dönüşünde de Osmanlı vatandaşı olarak kabul edilebileceği kararı verilmiştir.

¹⁶¹ BOA.DH.MKT.2551/31-1, 21 Receb 1319 – 3 Kasım 1901

¹⁶² BOA.DH.MKT.2078/77, 29 Receb 1314 – 3 ocak 1897

¹⁶³ BOA.A.MTZ.(04).108/13-1, 11 Şevval 1321 – 31 Aralık 1903

¹⁶⁴ BOA.A.MTZ.(04).127/49-1, 26 Muharrem 1323 – 2 Nisan 1905. Vidin'e bağlı Ulah köylerinden otuz kadar kişi, her sene olduğu gibi 1905 yılında da ziyaret için Aynaroz'a gitmek istemişlerdi. Şimendifer ile Selanik'e gelen oradan Vekalet'e mürur tezkeresi için müracaat eden ziyaretçilerin durumu hakkında merkezi hükümet, *Vidin Tüccar Vekaleti*'nden bilgi istemişti. Ziyaretçiler için Meclis-i Vükela'da özel izin çıkarılmıştır. Benzer durumlar geçmiş yıllarda da yaşanmıştır. Bkz. BOA.A.MTZ.(04).112/51-3, 12 Mart 1319 – 25 Mart 1903 ve BOA.A.MTZ.(04).112/51-2, 7 Zilhicce 1321 – 24 Şubat 1904

öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nüfus kayıtları zamanla mahalli memurlar tarafından kontrol ediliyor, yapılan soruşturmalarda bazı keşişlerin tezkire-i Osmaniye belgesi çıkarmaktan imtina ettikleri ve pasaportlarını vize ettirmedikleri üst makamlara ikaz ediliyordu.¹⁶⁵

Aynaroz'da bir keşişin, tezkire-i Osmaniye belgesine sahip olması mensup olduğu milletin tabiiyetinden çıkıp Osmanlı vatandaşı olması anlamına geliyor, böylece bazı ecnebi devletlerin ruhbanlar ile ilgili meseleleri içişlerine müdahale konusu olmaktan çıkarılıyordu. Bu açıdan bakıldığında gerek *Tabiyet-i Osmaniyye Kanunu* gerekse bu kanun hükümlerini taşra idari birimlerinde uygulamaya çalışan mülki amirlerle birlikte nüfus daireleri memurları merkezin taşradaki otoritesini sağlamlaştırmaya hizmet ediyorlardı. Aynaroz örneğinde karşılaştığımız bazı durumlar bu kanun ile öngörülen düşüncelerin ne kadar yerinde tedbirler olduğunu göstermektedir.¹⁶⁶

5.2.1.7. Diğer Daireler ve Memurlar

İncelediğimiz bazı Selanik Salnamelerinde 19.yüzyılın sonlarına doğru Aynaroz'da Reji ve Düyun-ı Umumiye memurlarının olduğunu görmekteyiz. Bilindiği üzere Düyun-ı Umumiye İdaresi II. Abdülhamit döneminde, Osmanlı dış borçlarının düzenli bir şekilde ödenebilmesi için kurulmuş bir idaredir. İdarenin yönetim kurulu Osmanlı Devleti'nden alacaklı Avrupalı ülkelerin temsilcileri ile Osmanlı temsilcilerinden oluşan karma bir heyetten oluşmaktaydı. Duyunu Umumiye İdaresi'nin taşra teşkilatı da mevcuttu. Kararnameye göre taşradaki şubelerde yabancı uyruklu memur ve müdürler çalıştırılabilecekti.¹⁶⁷ Ancak idarenin Aynaroz'daki şubesinde daha çok Müslüman asıllı memurlar görevlendirilmişti.¹⁶⁸

Muharrem Kararnamesi ile kurulan bu idare ile altı kalem olarak tespit edilen ürünlerin vergi gelirlerinden borçların karşılanması için özel bir bütçe oluşturulması

¹⁶⁵ BOA.DH.İD.63/2-2, 24 Teşrin-i sani 1326 – 7 Aralık 1910

¹⁶⁶ BOA.BEO.1311/98309-5, 12 Şevval 1316 – 2 Haziran 1899

¹⁶⁷ Gürsoy, B.(1984). “100. Yılında Düyun-ı Umumiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme”. *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası* (Ord. Prof. Dr. Şükrü Baban'a Armağan), 40 (1-4), 20. İdare'nin 1910 yılında İstanbul ve taşradaki görevli personel sayısı 5000'e yükselmiş, bunun 1400'ü piyade ve atlı kolcular olmak üzere 3927'si taşrada görevlendirilmişti. Personelin içinde Müslüman olmayanlar, toplam içinde %8 düzeyindeydi. Bkz. Güler, B. A. (2006b). “Yönetimde Özerklik Sorunu: Duyun-i Umumiye Meclisi İdaresi 1881-1948”. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, (1), 105.

¹⁶⁸ Aynaroz Düyun-ı Umumiye İdaresi'nde 1885 yılında Memur Ali Efendi, 1895 yılında Faik Bey, 1905 yılında da Hulusi Bey görev yapıyordu. Bkz. *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). 295; *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1312/M.1895). 214. ve *Selanik Vilayet Salnamesi*. (H.1322- M.1904/1905). 154-155.

tasarlanmıştı.¹⁶⁹ Aynaroz'da Düyun-ı Umumiye İdaresi'nin teşkil edilmesi balık avının ve her ne kadar dışarı satılması yasak olsa da- belki şarap üretilen bir mahal olmasının etkisi olmalıdır.¹⁷⁰ Zira 1896 yılına ait bir belgeden anladığımız kadarıyla bu tarihlerde Aynaroz'da balık avı Selanik Düyun-ı Umumiye Nezareti'nden gelen talimatlar çerçevesinde ve bu kurumun denetiminde yapılıyordu. Bu nezaretten tezkiresi olmayanların kendi ihtiyaçları için dahi avlanmalarına müsaade edilmiyordu.¹⁷¹

II. Abdülhamit döneminde kurulan bir diğer idare, devletin tütün yetiştiriciliği ile ilgili faaliyetlerini otuz yıllığına tekeline alma hakkını elde eden *Reji İdaresi* idi. Gerçi Aynaroz kazasının bağlı olduğu Selanik vilayetinde tütün yetiştiriciliği çok önceleri başlamıştı ve tütün ticareti şehrin ekonomisinde hayli önemli bir yere sahipti. Selanik'te tütün ziraatının yoğun yapıldığı yerler Sarıbaşan, Drama, Kavala ve Praveşte kazalarıydı. Gevgili, Siroz, Nevrekop, Cuma, Kesendire, Zihne kazalarında tütün yetiştirilirse de bunların toplamı Drama Sancağı'nda yetiştirilen tütünün ancak 1/3'üne denk gelirdi.¹⁷²

Reji Şirketi, imtiyaz hakkını aldığı 14 Mayıs 1883'ten itibaren taşra örgütlenmesini gerçekleştirmeye başlamıştı. Daha 1883 yılı tamamlanmadan *Selanik Reji Nezareti* de faaliyete geçti. Selanik merkez, Siroz ve Drama gibi sancak merkezleri yönetim şablonundaki hiyerarşiye uygun olarak kalabalık bir idari kadro ile çalışmaktaydı. Bazı kazalarda ise hiç reji memuru istihdam edilmemişti. Reji'nin bu kazalarda örgütlenme ihtiyacı hissetmemesi, tütün ekiminin vilayetteki diğer yerlere göre daha az yapılması ile ilgili olmalıdır. Şirketin zikredilen kazalarda örgütlenmemesinin diğer bir sebebi ise,

¹⁶⁹ Bu gelirler; 1) Tuz tekeli gelirleri, 2) Tütün tekeli gelirleri, 3) Damga resmi-pul-gelirleri, 4) İçkiler üzerinden alınan vergi ve resimler gelirleri, 5) Balık avı vergi ve resimleri gelirleri, 6) Kararnamede isimleri yazılı vilayetlerin ipek aşarı gelirleri idi. Bkz. Gürsoy, a.g.m. 21.

¹⁷⁰ Dennis, 2000b, 238. İmparator Tzimiskes'e ait vakfiyeden anladığımız kadarı ile Aynaroz'da şarap üretimi çok eskilere dayanmaktadır. Vakfiyenin on beşinci hükmü şöyledir: *Bizden şarap ile ilgili talimatlar açık istendiğinden beri bu konu ile ilgili düzenlemeyi de yaptık. Herhangi birine, dağın iç taraflarındaki Zygos Nehri'nden rahip olmayanlara şarap satma cesaretine izin vermeyiz. Bu izin, dağın dışındakilere rahipler ile çok zaman harcama ve onları dünya hevesleri ile doldurma imkânını vermektedir. Bazı keşişler bazı malzemelerden yoksundur. Herkes her şeye sahip değildir. Bilhassa kıtlık olan durumlarda dağın ihtiyacı olan malzemeleri getirdikleri takdirde karşılığında şarap değişimi için izin verilir.* Aynaroz'daki Athaonite tarzı manastırların kurucu olan rahip Athanasios'un Lavra Manastırı ile ilgili vakfiyesinden Aynaroz'daki şarap bahçelerinin nasıl ve ne için oluşturulduğunu anlamaktayız. Vakfiyenin dokuzuncu hükmüne göre: *Lavra'ya on mil mesafede sarp ve otlarla kaplanmış Mylopotamos ismi ile anılan bir yer var. Orayı ağaçlardan ve taşlardan temizleyerek ve zemini tesviye ederek Martyr (Şehit) Eustathios ismi ile bir kilise ve bazı hücreler inşa ettik. Burada, Eucharist (ekmek ve şarap ayını) için Lavradan gelen ya da misafir olarak gelen kardeşler için bir şarap bahçesi oluşturuldu.* Bkz. Dennis, 2000a, 246.

¹⁷¹ BOA.BEO.764/57659-3, 7 Zilka'de 1313 – 20 Nisan 1896 ve şarap ile ilgili vergi işlemleri için bkz. BOA.BEO.2342/175604-2, 25 Safer 1319 – 3 Haziran 1901

¹⁷² Dıñoğlu, F. (2014). "Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticaret ve Reji (1883-1912)". *Osmanlı Araştırmaları*, XLIII 229.

Reji'nin mümkün olduğunca az personel istihdam ederek işleri idare etme isteği olmalıdır.¹⁷³

Bazı araştırmalarda Aynaroz, reji idaresinin tasarruf yapmak için memur tayin etmediği ve şube açmadığı yerler arasında gösterilse de H.1312 ve H.1322 tarihli Selanik Vilayet Salnemelerinde Aynaroz'da Reji memurlarının görev yaptığı, üstelik memurların gayrimüslim asıllı olduğu görülmektedir.¹⁷⁴ Aynaroz özellikle zeytin yetiştiriciliğinin önemli bir beldesiydi. Bunun yanında fındık yetiştirilir bağlarında türlü üzümler yetiştirdiği için kaliteli şarap üretilirdi. Ancak yarımada reji memurlarının varlığı 19. yüzyıl sonlarında Aynaroz'da tütün yetiştirildiğine dair önemli bir delil niteliğindedir.

5.2.1.8. Kaza İdare Meclisi

1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi'nden başlayarak Osmanlı Devleti taşra yönetimi yeni baştan düzenleniyordu. Kazalarda, kaza mülki amirinden başka kazanın üst düzey memurlarından ve ruhani temsilcilerinden oluşan bir idare meclisinin kurulması öngörülmüştü. Kaza idare meclisi; mülkiye, maliye, zaptiye, eğitim, nafia, tapu ve ziraata dair işlerin yürütülmesi ile görevlendirilmişti. Seçimle belirlenen dört üyenin ikisi Müslüman ikisi gayrimüslimlerden seçilecekti.¹⁷⁵

Kaza idare meclisleri ilerleyen süreçte gerçekleşecek olan *1871 Vilayet Nizamnamesi* ve *1876 "İdare-i Umumiye-i Vilayet Hakkındaki Talimat"* içeriğinde de yer alarak Tanzimat Dönemi kaza yönetiminin önemli bir unsuru olmuş hatta bu işlevini Meşrutiyet devrine de taşımıştı.¹⁷⁶ Bununla birlikte bu meclislerin eksik görülen yanları ve zaafı da bulunuyordu.¹⁷⁷

Meclisin seçimle belirlenen üyeleri hususu düzenlemenin tüm Osmanlı ülkesinde aynı kalıp ile uygulanmasının önündeki en büyük engel gibi görünüyordu. Zira Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap memleketlerindeki topraklarında gayrimüslimlerin hiç yaşamadığı

¹⁷³ Dıgıroğlu, a.g.m. 231-233. Reji memuru istihdam edilmeyen kazalar; Demirhisar, Petriç, Menlik, Razlık, Yenice, Karaferye, Tikveş, Usturumca, Doyran, Langaza olarak sıralanmış ve makale yazarı tarafından Aynaroz da bu kazalar arasında gösterilmiştir.

¹⁷⁴ Aynaroz'da 1895 yılında reji memuru olarak Andronaki Efendi ve 1905 yılında da İsterio Karabayır Efendi görev yapmaktaydı. Bkz. *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1312/M.1895). s.214 ve *Selanik Vilayet Salnamesi*. (H.1322- M.1904/1905). 154-155.

¹⁷⁵ Çadırcı, 1989a, 250-251.

¹⁷⁶ E. Tural, 2005, 90. 1876 Vilayet Nizamnamesinin otuz sekizinci maddesine göre; "*İdare meclisleri vilayette valilerin ve livada mutasarrıf-ların ve kazada kaymakamların riyaseti tahtında olub bunlar devlet ve memlekete aid umur-ı idareye me'murdurlar vazifeleri nizamem ve usulen kendilerinin müzakerelerine havale olunan işlere hiçbir taraftan çekinmeyerek rey vermekten ibarettir.*"

¹⁷⁷ Kaza İdare Meclisleri taşra idaresi hiyerarşisi içerisinde etkinliği en az olan meclislerdi. Bu meclisler, en ufak sorunları bile üst kademelerle yazışma konusu haline getirmiş ve vilayet yönetiminde kırtasiyeciliği artırmışlardı. Bkz. Gençoğlu, a.g.m. 36-37 ve Ortaylı, 2011, 82.

beldeler ya da Balkan topraklarında Türk ve Müslüman ahalinin hiç bulunmadığı yer vardı.¹⁷⁸ Ahalisi sadece Ortodoks Hristiyanlardan hatta sadece ruhbanlardan oluşan Aynaroz bunlardan biriydi. Böyle beldeler için Tanzimat yönetimi kaza idare meclisleri için nasıl bir formül öngörmüştü? Diğer taraftan Tanzimat idarecileri umumi taşra teşkilatında Aynaroz gibi farklılık arz eden birimlerinin durumlarını dikkate alınarak mı bu vilayet nizamnameleri oluşturulmuştu yoksa bazı aksaklıkların çıkacağı öngörülmüş ve bunların nizamnamelerin uygulanışı sırasında halledilmesi yoluna gidileceği mi düşünülmüştü?

Aynaroz Manastırları Nizamnamesi 1877 yılının kasım ayında hazırlanmıştı. Bu tarihe kadar Aynaroz 1864, 1871 yıllarında hazırlanan Vilayet Nizamnamelerinin esasları çerçevesinde yönetilmiş -daha evvel ifade ettiğimiz gibi- farklı özelliklerine rağmen Aynaroz, umumi vilayet teşkilatının bir parçası haline getirilmeye çalışılmıştı. Ancak bu hâl uzun süre devam etmedi. Aynaroz'un diğer taşra birimlerine göre sıra dışı olan özellikleri nedeniyle Kasım 1877'de Aynaroz Manastırları Nizamnamesi hazırlanmıştı. Böylece ruhani ve mülki idare gibi iki farklı yönetimi olan bu mukaddes beldenin nasıl idare edileceği ile ilgili kurallar belirlendi. Bu kaidelerin büyük bölümü Bizans dönemine dayanan, Osmanlı döneminde de devam ettirilen kadim kurallara dayanıyordu. Tanzimat'ın yeni kurum ve uygulamaları bu statü içinde nasıl bir yer edinebilirdi? Söz gelimi 153 madde olarak hazırlanan nizamnamede Aynaroz'da bir kaza idare meclisi yoktu.

Nizamnamenin hazırlandığı gün, nizamnamede belirtilen hususlar dışında, hükümetin Aynaroz Manastırları gerekli gördüğü tedbirler ayrıca kaleme alındı ve bunların hayata geçirilmesi istedi.¹⁷⁹ Bu tedbir mahiyetindeki hükümler içerisinde Aynaroz'da bir *Kaza İdare Meclisi*'nin oluşturulması kararı da vardı. Söz konusu düzenleme Aynaroz'da ruhani idarenin, mülki idarenin alanına giren konulara bilhassa yarımadaanın güvenlik konusuna müdahalesini önlemeye ve mülki idarenin konumunu kuvvetlendirmeye yönelikti. Merkezi hükümet, kaza idare meclisinin oluşturulmasını ruhanî idarenin alanını daraltmanın ve merkezin otoritesini tesis etmenin bir vesilesi gibi görmüştü. Nitekim Osmanlı Devleti'nin idare meclislerini, taşradaki yerel egemenlerin konumları ile merkezin

¹⁷⁸ Önen ve Reyhan, *a.g.e.* 216.

¹⁷⁹ Bu tedbirler "*Aynaroz Manastırları Hakkında Derdest Tanzim Olan Nizamnameye Derç Olunan Hususattan Ma'da Hükümetçe Mütenebbiha Olan Bazı Maddelerdir* " başlığı ile sıralanmıştı. Bkz. BOA.I.MMS. 58/2683-1. 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877

hassasiyetleri arasında bir denge unsuru olarak kullanması bilinen bir yöntemdi.¹⁸⁰ Aynaroz'da zaman zaman yetkilerini aşarak bir idare meclisi gibi görev yapan *Lonca Heyeti*'nin merkezi bürokratlarda rahatsızlık uyandıran tavırları izale edilmeli bu yerel gücün icrai faaliyetleri ruhanî alan ile sınırlı kalmalıydı.¹⁸¹

Düzenlemede “*orada bulunan memurlar dahi dâhil olmak ve ruhani ve avam takımından ikişer aza bulunmak üzere bir meclis-i idare teşkili* öngörülmüştü.¹⁸² O halde Aynaroz Manastırlarının temsilcilerinden oluşan ve ruhanî bir meclis olan *Lonca Heyeti*'nden ayrı, bir “*kaza idare meclisi*” oluşturulacaktı. Bu dünyevî meclis, mülki idarenin temsilcisi olan memurlar ile ruhanîlerin temsilcilerinden oluşacaktı. Ancak bu iki meclisin yetki alanları ve görevleri detaylı biçimde tanımlanmalıydı. Oysa ki *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*'nde *Lonca Heyeti*'nin yetki alanları ve konumu ayrıntılı biçimde verildiği halde nizamnameye ilave olan bu düzenlemede aynı izahat kaza idare meclisi için yapılmadı. Belki de bu nedenle idare meclisi uzun bir süre Aynaroz'da teşkil edilememiştir.

Aynaroz'da kaza idare meclisinin neden teşkil edilemediği ile ilgili sorunun cevabını Selanik Salnamelerinde görmekteyiz. Salnamede Aynaroz'da bulunan resmi daireler ile bu dairelerde görev yapan memur sıralandıktan sonra: “*Ayanaroz Kazası'nın umuru kaymakamlık riyaseti tahtında müteşekkil ve şibh-i cezire üzerinde kain yirmi adet manastırın her sene tebdil olunan birer vekilinden mürekkeb lonca namı verilen heyet tarafından rüyet olunmakta olduğundan meclis-i idare ve mahkemesiyle aklam-ı sairesi yoktur.*” deniliyor ve kaza idare meclisinin olmaması, aynı işlevi gördüğü düşünülen ve her manastırın birer temsilcisinden oluşan *Lonca Heyeti*'nin varlığına bağlanıyordu.¹⁸³

Aynaroz'da kaza idare meclisinin teşkili süreci Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi bürokratlarının, Osmanlı taşra teşkilatına nizam verme konusunda karşılaşmış olduğu sıkıntıları çok açık biçimde göstermektedir. Tanzimatçıların Aynaroz gibi beldeleri genel vilayet teşkilatının esasları içerisine çekme gayretleri çoğu zaman bu beldelerin sıra dışı özellikleri ve imtiyazlı statüleri nedeniyle sonuçsuz kalmıştır. Bu durumda bu tür yerler için ayrı nizamnameler yapmak zorunda kalan reformcular, kaza idare meclisleri gibi

¹⁸⁰ Reyhan, C. (2015). *1864-1871 Vilayet Nizamnamelerinde İdare Meclisleri: Osmanlı Taşrasında “Birörnek Yönetim Modeli”nin Teşkili Sorunu*. TODAİE- TİAV Ortak Yayını-1864 Vilayet Nizamnamesinin 150. Yılı Sempozyum Bildirisi, Ankara, 63.

¹⁸¹ BOA.I.MMS.58/2683-1. 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877

¹⁸² Aynı belge

¹⁸³ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1312/M.1895). 214. Aynı cümle H.1322 tarihli Selanik Salnamesi'nde de yer almaktadır.

Tanzimat yeniliklerinde ısrar ederek bir örnek bir Osmanlı Taşra Teşkilatı için ortak bir model oluşturma yaklaşımlarını sürdürmeye çalışmışlardır.

Ancak 1904 tarihli *Selanik Vilayet Salnamesi*'nde de 1895 yılındaki salnamede belirtilen ifade aynı şekliyle yer almıştı. Yani 1864 yılındaki Tuna Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı taşra idari birimlerinde uygulamaya geçen kaza idare meclisleri aradan 30 yıl geçmesine rağmen 1904 yılında halâ Aynaroz'da teşkil edilememişti.¹⁸⁴ Bununla birlikte daha evvel ifade ettiğimiz gibi Tanzimat ve Meşrutiyet devirlerinde yerleştirilmeye çalışılan yeni düzeni mümkün olduğunca her beldeye uygulamaya çalışan reformcular bu çabalarından hiçbir şekilde vazgeçmemişlerdi. Bu çaba, Aynaroz'daki Osmanlı hâkimiyetinin son demlerinde dahi sürmüştü. Belki de bu gayretlerin son halkası 1911'de genişletilmesi ve yeniden kaleme alınması düşünülen Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nde Aynaroz'da bir "*bidayet mahkemesi*" teşkili kararının alınması idi.¹⁸⁵

¹⁸⁴ *Selanik Vilayet Salnamesi*. (H.1322- M.1904/1905). 154-155

¹⁸⁵ BOA.DH.SYS.45/7-5, 26 Kanun-i sani 1327 – 8 Şubat 1911

ALTINCI BÖLÜM AYNARUZ İDARESİNİN ÖZERKLİĞİ

5.1. GİRİŞ

Pek çok BOA belgesinde vurgulandığı üzere Aynaroz, “*hususiyet-i mevkiyyesi*” itibariyle Osmanlı taşra idaresinin çok önemli ve özellikli bir beldesidir.¹ Bu tarz yerler Osmanlı taşra idaresinde *müstesna beldeler* olarak kabul edilmekle birlikte, dâhili idarelerinin özellikleri nedeniyle diğer taşra birimlerinden ayrılmaktadırlar.

Özerk yapıları ile Osmanlı taşra idaresinin genel yapısına uymayan ve genel olarak *eyalât-ı mümtaze* olarak adlandırılan bu tür beldeler, II. Meşrutiyet döneminde taşra idaresinin usulleri ile ilgili merkezîyetçilik ve âdem-i merkezîyetçilik şeklinde cereyan eden usul tartışmalarında daha çok âdem-i merkezîyetçilik fikrini örneklemek için kullanılmışlardır.

Bu bölümde, kavramsal çerçeve ile birlikte Aynaroz yönetiminin muhtariyet şartlarını inceleyecek, Osmanlı kayıtlarında mümtaz eyaletler sınıfında yer alıp almadığını ve nihayet bir topluluk olarak Aynaroz Manastırlarının idaresini âdem-i merkezîyet dairesinde değerlendirip değerlendiremeyeceğimizi sorgulayacağız.

6.2. AYNARUZ İDARESİNİN ÖZERKLİĞİ VE AYNARUZ MANASTIRLARININ İMTİYAZLARI

6.2.1. Özerklik (Muhtariyet) ve Eyalat-ı Mümtaze

Lügatteki manası ile *muhtariyet*; kısmi de olsa kendini yönetme hakkına sahip olan idareyi ifade etmektedir. Aynı şekilde “*İdare-i muhtariyet*” ise *bazı imtiyazat ile idare olunan eyaletin hâli* anlamıyla karşılık bulmuştur.² Kısacası muhtariyet idaresinin Osmanlı dönemindeki algısı; daha çok imtiyazlar ile dâhilî idarelerinde serbestlik tanınan yerler şeklindedir. Osmanlı İmparatorluğu’nda bu tür yerlere *eyalât-ı mümtaze* ya da *eyalât-ı muhtare* adı verilmiştir.

¹ BOA.MV.24/41-7 Muharrem 1305/25 Eylül 1887, BOA.BEO.13/911-9, 3 Cemaziye’l-ahir 1309 – 4 Ocak 1892, BOA.BEO.764/57659-3, 7 Zilka’de 1313 – 20 Nisan 1896

² Şemsettin Samî. (1996). *Kâmûs-ı Türkî*. (Yedinci Baskı). İstanbul: Çağrı Yayınları, 1307.

Elyat-ı Mümtaze; idare şekilleri anlaşma ve imtiyazlarla belirlenmiş ve dâhilî idarelerinin çerçevesi özel kanunlarla çizilmiş yerlerdir.³ Bu yönü ile mümtaz eyaletler klasik Osmanlı Taşra Teşkilatı'ndaki diğer idari birimlerinden ayrılırlar. Fakat kendilerine imtiyazlar tanınan her idari birimin bir muhtariyet idaresi olduğu söylenemez. Zira muhtariyet idaresinin dâhilî idarede sağlamış olduğu serbestliğin en önemli alameti mahallî idarecilerin merkezin iradesi aranmaksızın seçilmesidir. Bu nedenle mümtaz eyaletlerin hepsi için muhtar (otonom/özerk) tabirleri kullanılmamıştır. İmtiyaz ise eyalet idaresinde diğerlerine benzemeyen bazı statülerin varlığını ifade eder. Mümtaz eyaletlerde idarecilerin merkezin iradesi dışında tayini –en azından resmen- mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında *Eyâlât-ı muhtâre* ve *mümtâze* tabirleri içişlerinde muhtariyet; dışişlerinde imtiyazları haiz olduklarını ifade eder.⁴

İmtiyazlı eyaletlerin bir kısmı eyalet olarak anıldığı gibi diğer bir kısmı da hıdivlik, hanlık, emaret gibi unvanlar almışlardır. Mümtaz eyaletlerin sayılarında zaman içinde değişme olmuş sayıları bazen artmış bazen de azalmıştır. 1908 yılına kadar bu türlü imtiyazlara mazhar olan yerler şunlardır: Mısır Hıdivliği, Sisam Emareti, Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı, Kıbrıs, Bulgaristan Prensiği, Bosna Hersek.⁵

İmtiyazlı eyaletlerin teşekkül etmeleri de farklı nedenlere dayanır. Bu nedenler bu tarz eyaletlerin tamamı için müşterek değildir. Birçoğu bu statülerini klasik dönemde daha Osmanlı egemenliğine katılırken elde etmişlerdir. Aslında bu imtiyazlı konum kendilerine ihsan edilmiştir denilirse daha doğru bir ifade olacaktır.⁶

Fetihlerden sonra Osmanlı hükûmeti doğrudan ilhak etmek yerine, bir takım siyasî, tarihî, iktisadî, dinî ve içtimaî sebeplerle bazı topraklara imtiyazlar tanımış; çoğunda eski hanedanları iş başında bırakmayı tercih etmiştir. Egemenlik altına alınan zimmîlere mezhep ve ayin serbestisi sağlamanın Hz. Muhammed ve Dört Halife dönemlerinden beri süregelen bir İslam Devleti geleneği olduğu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun da İslam

³ Pakalın, *a.g.e.* 577.

⁴ Ekinci, E. Buğra. (2008). “Osmanlı İdaresinde Âdem-i merkeziyet ve İmtiyazlı Eyaletler”. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, (6), 13.

⁵ Pakalın, *a.g.e.* 577.

⁶ Osmanlı padişahları ruhbanlara yaptıkları maddî yardımlar kadar onlara verilen imtiyazları da bir ihsan olarak görmüşlerdir. Nitekim Yavuz Sultan Selim Aynaroz ruhbanları için vermiş olduğu imtiyaz belgesini kastederek “...onlar ihsanımızı gayb etmeyeler ve muradımız budur ki bu ihsanımızı daima gelan padişahlar dahi...gözetsinler ve eda etsinler” temennisinde bulunmuştur. Bkz. BOA.Y.EE.24/67-2, H.918–M.1512/1513

hukukunu tatbik eden ve bu geleneği devam ettiren bir devlet olduğu düşünülürse durum daha iyi anlaşılabilir.⁷

Çoğu vaktiyle müstakil bir hükümet olan ve umumiyetle merkezden uzak ama stratejik yerlerde bulunan bu eyaletlerin bazısında Müslüman Türk nüfusu da yok gibidir. Devletin ilk asırlarındaki nüfus azlığı dikkate alınırca, buraya yeni iskânlar yapılamayacağı da açıktır. Mümtaz eyaletlerin bir kısmına biraz da bu sebeplerle imtiyaz tanınmıştır.”⁸

Osmanlı Devleti’nde devletin devamlılığı ilkesi zarar görmedikçe fethedilen yerlerin kadim kanunlarının devamında bir sakınca görülmemiştir.⁹ Nitekim devletin merkezine uzak olan yerlerde imtiyazlı eyaletlerin tesisi merkezi otoritenin zaafa uğratılması gibi görünse de klasik dönemde bu ciddi bir soruna neden olmamıştır.

Bu idarelerin büyük bölümünün oluştuğu klasik dönemde, Osmanlı İmparatorluğu çağının en önemli askeri ve siyasi güçlerinden biri olduğunun ve inisiyatifin büyük ölçüde kendisinde olduğunun farkındadır. Bu gevşek idari birimlerin oluşmasındaki nedenlerden biri de bu özgüvendir. Diğer taraftan fethedilen bölgelerde Osmanlı hâkimiyetinin daha kolay benimsenmesi ve siyasi bir hamle olarak Ortodoksların himaye edilmesi, bu imtiyazlı statülerin oluşmasını izah eden diğer sebeplerdir.¹⁰

Kısacası Osmanlı Devleti’nin fetihlerle genişlemeye ve gelişmeye çalıştığı klasik döneminde merkezîyetçilik anlayışı çerçevesinde oluşturulmaya çalışılan taşra düzeninden ayrı ve ortak hukukun ilkeleriyle uyuşmayan yönetimler oluşmuştur. Nedenlerini izah etmeye çalıştığımız bu durum Osmanlı Devletini, çok katı bir merkezîyetçilikten uzak tutmuştur. Bununla birlikte imparatorluğun her tarafındaki idari birimlerini tek bir taşra örgütlenmesi modeline göre düzenlenmesi mümkün olmamıştır. Bilhassa Osmanlı egemenliğinde bulunan Arap toprakları ile nüfusun büyük bölümünü Hristiyan vatandaşlarının oluşturduğu Balkan toprakları ve yine Rum nüfusunun hâkim bulunduğu

⁷ Elöve, E. M. (1953). “Türkiye’de Din İmtiyazları”, *AÜHF Dergisi*. 10 (1), Ankara, 308-309. Ercan, 2006, 8. Osmanlı milletler hukukunun saf İslam hukukundan ibaret olduğu düşünülmemelidir. Osmanlı’nın farklı coğrafyalarda hükümler altındaki etnik unsurlara kendi geleneksel hukukunu da uyguladığına dair bkz. Panaite, V. (2002). “İslami Gelenek Ve Osmanlı Milletler Hukuku (Çev. Ö. Çınarlı-G. Yatin)”. *Türkler*, 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 265.

⁸ Ekinci, a.g.m. 11.

⁹ Kılıç, O. (2002). “Beylerbeylikler/Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362-1799)”. *Türkler*, Cilt 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 895.

¹⁰ Kazıcı, Z. (2002). Osmanlılarda Hoşgörü. *Türkler*, c.10. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 223.; Elöve, a.g.m. 313, 326. ve Yücel, Y. (1974). “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkezîyet) Dâir Genel Gözlemler”. *Belleten*, XXXVIII (152), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 670, 684.

bazı adalar, bir örnek bir taşra teşkilatı yapısı tesis edilmesini güçleştiren yerler olmuşlardır.¹¹

Mümtaz eyaletler aynı büyüklükte olmadığı gibi, tek tipte de değildir. Biraz evvel ifade ettiğimiz gibi sayıları da farklı zamanlarda değişmiş; artmış veya eksilmiştir. Ayrıca her birinin hukukî statüsü zaman içinde değişikliklere uğramıştır. Söz gelimi Girit'in statüsü, 1879, 1888 ve 1891 senelerinde değişmiş hatta Trablusgarp örneğinde olduğu gibi mümtaz eyaletin sıradan bir vilâyete dönüştürüldüğü bile olmuştur.¹² Bu noktada devletin klasik dönemindeki imtiyazlı eyaletleri ile (Cebel-i Lübnan örneğinde olduğu gibi) dağılma döneminde oluşturulan imtiyazlı eyaletler arasındaki farka dikkat etmek lüzumu vardır. Zira bunlardan ilki devletin kudretli zamanında, kendi iradesinin ve politikalarının bir ürünü olarak teşekkül etmiş iken; ikincisinin oluşumu devletin zayıfladığı bir dönemde bilhassa maruz kalınan dış baskıların bir neticesidir.

Mümtaz eyaletlerin tamamı için geçerli olacak ortak özellikler tespit etmek mümkün değildir. Ancak öne çıkan bazı yönlerinin olduğu dikkat çekmektedir. Bu özelliklere göre mümtaz eyaletler:

- a) Yıllık maktu' bir vergi verirler. Bununla birlikte vergiden tamamen muaf olanları da mevcuttur.¹³
- b) Vergi miktarları muayyendir ancak verginin nasıl toplanacağına müdahale edilmemiştir.¹⁴
- c) Bir kısmı, sefer zamanında asker vermek ile mükellef tutulmuşlardır.¹⁵
- d) Bazılarının yöneticileri yerli beylerden veya asilzadelere seçilip merkez tarafından tasdik edilmiştir.¹⁶ Diğer taraftan yöneticileri doğrudan merkezden atanan mümtaz eyaletler de vardır.¹⁷
- e) Mümtaz eyaletlerin birçoğunda Müslim nüfusu zimmi nüfusunun gerisinde kalmıştır ya da yok denecek kadar azdır.

¹¹ Yücel, a.g.m. 661.

¹² Ekinci, a.g.m. 12.

¹³ Kırım ve Mekke-i Mükerrerme Emirliği gibi vergiden tamamen muaftır. Öztürk, M. (2007, Eylül). *Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi*. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirisi, History Studies Ortadoğu Özel Sayısı/Middle East Special Issue, 2010, 2428.; Halaçoğlu, Y. (1993). "Osmanlı Devlet Teşkilatı". *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. XII, İstanbul: Çağ Yayınları, 369-370.

¹⁴ Öner, a.g.e. 11.

¹⁵ Ekinci, a.g.m. 8.

¹⁶ Sertoğlu, M. (1986). "Eyalat-ı Mümtaze". *Osmanlı Tarih Lûgatı*. (İkinci Baskı). İstanbul: Enderun Kitabevi Yayınları, 106., Halaçoğlu, a.g.e. 369-370.

¹⁷ Ekinci, a.g.m. 8.

- f) Dâhili meselelerinde bilhassa beledî hizmetler ile ilgili hususlarda serbest bırakılmışlardır.
- g) Konumları imtiyazlar ve özel anlaşmalar ile belirlendiğinden Osmanlı Taşra Teşkilatı'ndan ayrı tutulurlar. Bu nedenle Tanzimat düzenlemeleri sırasında bu tür yerler için özel nizamnameler hazırlanmıştır. Bu itibarla kendilerine has nizamnamesi olan beldeler ya eyalat-ı mümtaze dairesindedir ya da tıpkı Aynaroz gibi “*imtiyazlı belde*” özelliğine sahiptirler.

Ancak imparatorluğun son asrında durum farklılaşmıştır. İçerde ve dışarda yaşanan pek çok zorluk ve devletin içine düşmüş olduğu hâl, imparatorluğu dağılma tehlikesi ile karşı karşıya bırakmıştır. Büyük devletlerin emelleri, bitmek bilmeyen müdahaleleri bu süreci hızlandırmıştır. Klasik dönemde bir takım siyasi, tarihi, dini nedenler ve yaklaşımlarla oluşturulmuş olan mümtaz eyaletler bu dönemin kopmaya en yakın zayıf halkaları görünümündedirler. Bu nedenle Tanzimat çağında taşra örgütlenmesi merkeziyetçi esasa göre yeniden düzenlenmeye çalışılmıştır. Tüm Osmanlı ülkesi için geçerli olacak bir taşra örgütlenmesi denenmiş olsa da ayaklanmalar ve uluslararası müdahaleler ile ayrıcalıklı statü elde etmiş imtiyazlı vilayetler bir nevi buna engel teşkil etmiştir.¹⁸ Hatta gayrimüslimlerin istiklâl heveslerini bastırmak veya ecnebi baskılarını teskin etmek maksadıyla bunlara yenileri de eklenmiştir.”¹⁹

Atilla Nalbant'ın mümtaz eyaletlere dair belirtmiş olduğu özellikler, bilhassa statüleri son asırda oluşturulan imtiyazlı eyaletler için çok uygun tespitler olarak göze çarpmaktadır. Nalbant'a göre bu eyaletler:

- h) Sömürge değillerdir. Kuraldan ayırık olarak ayrıcalıklıdır.
- i) Uluslararası müdahaleye yatkın bir statü öngörülmüştür.²⁰
- j) Birçoğunun merkeze bağılılıkları oldukça zayıftır.
- k) Birçoğunda dış etki bu statünün kazanılmasında etkili olmuştur.²¹

Mümtaz eyaletlerin statüleri, 19.yüzyıldaki modernleşme çabaları içinde hazırlanan nizamnameler ile yeniden ele alınmıştır. Bu düzenlemeler bazen büyük devletlerin baskıları ile bazen de onların müdahale gerekçelerini ortadan kaldırmak için devletin kendi

¹⁸ Alada, B. A. (2008). “Türkiye’de Yerel Yönetimleri Özerklik Meselesi Üzerinden Yeniden Düşünmek”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 17 (4), 24. Ortaylı, 2011, 64-65.

¹⁹ Ekinci, a.g.m. 24-25.

²⁰ Bu madde Girit ve Cebel-i Lübnan gibi sonradan tesis edilen eyaletler içindir.

²¹ Nalbant, A. (1997). *Üniter Devlet: Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye*. (Birinci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 144-146.

iradesi ile yapılmaktaydı. Bu durum, imtiyazlı yerlerin ahalisi için bu imtiyazların yasallaşması anlamına gelirken devlet için ise en azından mevcut düzenin muhafazası ve üniter yapının devamı anlamına gelmekteydi. Nitekim *Kanun-i Esasi*'nin Padişahın haklarını tanzim eden 7. maddesinde bu hukukî zemine işaret edilmişti.²²

Osmanlı bürokrasisinde eyaletler belirli bir sıra ile *Sancak Tevcih Defterleri*'ne kaydedilirdi. Önce Rumeli sonra Anadolu eyaletleri ve müteakiben de Asya ve Afrika'daki eyaletler sırası ile deftere yazılırdı. Eyaletlerden sonra imtiyazlı konumları ile voyvodalıklar ve melikler yazılırdı. Ancak 1700-1740 yılları arasında bu defterlerde belirtilen özel statülü yerler arasında Aynaroz yer almamıştır.²³

Ayrıca *Bab-ı Ali Evrak Odası* kurulduktan sonra özel yönetimlere sahip olan mümtaz eyaletler ile ilgili yazışmalar *Vilayet-i Mümtaze ve Muhtare Kalemi*'nden yapılmasıyla ilgili bir düzenleme gerçekleşmiştir.²⁴ Aynaroz ile ilgili bu çalışmayı yaptığımız dönemde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan Aynaroz ile ilgili iki bini aşkın belgeden sadece on bir belge Sadaret'e bağlı *Mümtaze Kalemi*'nden gerçekleşmiştir. Bu belgeler de aslında doğrudan Aynaroz ile ilgili olmayıp, daha çok *eyalat-ı mümtazed*den olan Bulgaristan Emareti ile alakalıdır.

Mümtaz Eyaletlerin zikredildiği önemli belgelerden biri de *Salnameler*dir. H.1322/M.1904 tarihli Selanik Salnamesi'nde idari taksimat bu şekilde belirtilmiştir.²⁵

VİLAYAT-İ ŞAHANE (Vilayet)	ELVİYE-İ MÜSTAKİLE-İ ŞAHANE (Sancak)	EYALAT-I MÜMTAZE
Hicaz	Cebel-i Lübnan	Mısır Hidiviyeti
Yemen	Zûr	Tunus Eyaleti
Basra	Çatalca	Bosna Vilayeti
Bağdat	Bingazi	Bulgaristan Emareti
Musul	Kudüs-i şerif	Rumeli-i Şarki Eyaleti
Halep	İzmid	Sisam Emareti
Suriye	Kala-i sultaniye	
Beyrut		
Trablusgarp		
Hüdavendigâr		

²² İkinci, a.g.m. 24-25. 7. maddede "...eyalâtı mümtâzenin şerâit-i imtiyâzilerine tevfiқан icrâ-yı tevcihatı... hukûk-ı mukaddese-i pâdişâhî cümlesindedir" denilerek, mümtaz eyaletlerin imtiyazlı konumlarının padişah iradelerinden kaynaklandığı ifade edilmiştir.

²³ Sancak tevcih defterlerine eyaletler belli bir sıra ile yazıldıktan sonra voyvoda ve meliklerin isimleri kaydedilmiştir. Bu tarihlerde (1700-1740) belirtilen voyvoda ve melikler: Boğdan Voyvodalığı, Eflak Voyvodalığı, Danyan Melikliği, Güril Melikliği, Açıkbaş Melikliği, Abaza Melikliği. Bkz. O. Kılıç, 2002, 889.

²⁴ İnternet: Eşrefoğlu, E. (2012). "*Mümtaze Kalemi Ve Bulgaristan Belgeleri*". İstanbul Üniversitesi, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iugaad/article/view/1023014647>, 10 Ekim 2014 tarihinde alınmıştır.

²⁵ *Selanik Vilayet Salnamesi*. (H.1322- M.1904/1905). 70-72.

Konya		
Ankara		
Aydın		
Adana		
Kastamonu		
Sivas		
Diyarbakir		
Bitlis		
Erzurum		
Mamurati'l-aziz		
Van		
Trabzon		
Girid		
Edirne		
Selanik		
Kosova		
Yanya		
İşkodra		
Manastır		

Çizelge.6.1. H.1322/M.1904 tarihli Selanik Vilayet Salnamesi'ne göre Osmanlı Devleti'nin taşra idaresi birimleri

H.1326 M.1910²⁶ ve H.1327 M.1911 Tarihli Devlet Salnamelerine Göre Mümtaz Eyaletler: ²⁷ *Mısır-Kahire, Kıbrıs Ceziresi, Tunus Eyaleti, Girit Vilayeti, Sisam Emareti* olarak verilmiştir. Bunun dışında Osmanlı İmparatorluğu'nun değişik dönemlerinde *Mekke Şerifliği, Mısır Hidivliği, Sisam Beyliği, Cebel-i Lübnan Mutasarrıflığı, Kıbrıs Adası, Bulgaristan Prensiği, Bosna -Hersek, Kırım Hanlığı, Erdel Krallığı, Eflak- Boğdan Voyvodalığı* gibi yerler araştırmacılarımız tarafından *eyalat-ı mümtaze* dairesinde zikredilmiştir.²⁸ Muhtemelen imtiyazlı statüsünün zihinlerde oluşturduğu algı nedeniyle bu listeye Aynaroz'un dâhil edildiği olmuştur. Ancak şunu ifade etmeliyiz ki; ayrıcalıklı konumu itibariyle fiilen mümtaz eyalet gibi görünse de Osmanlı Devleti resmi kayıtlarına göre Aynaroz, eyalat-ı mümtaze arasında değildir.

6.2.2. Âdem-i Merkeziyet

Lügatte; “*bir merkezden değil, fakat her teşekkülün kendi kendini idare etmesi*”²⁹ anlamı ile izah edilen ve Osmanlı Tarihi'nde belki de üzerinde en çok tartışılan, bu yönü ile idare tarihimizde mühim bir yer işgal eden âdem-i merkeziyet kavramı, günümüz siyaset literatüründe de tartışılmaya devam edilen bir kavram olarak bu önemini korumuştur.

²⁶ *Devlet Salnamesi.* (H.1326/M.1910). 65. Sene. Dersaadet Selanik Matbaası, 845.

²⁷ *Devlet Salnamesi.* (H.1326/M.1910). 894

²⁸ Sertoğlu, a.g.e. 106.

²⁹ Develioğlu, a.g.e. 9.

Âdem-i merkeziyet kavramının Osmanlı Devleti'nin 19.yüzyıl sonuna kadarki merkez ve taşra örgütünü şekillendiren merkezîyetçilik anlayışına karşı, yeni bir idare usulü olarak önerilmesi Prens Sabahattin ile olmuştu. Tanzimat'ın ilanından II. Meşrutîyet'in ilanına kadar olan süreçte bir takım talimatnameler ve nizamnameler ile taşra idari birimlerinin imparatorluk merkezi ile olan bağlarını kuvvetlendirmeye çalışan Osmanlı bürokratlarının merkezîyetçi reformlarına mukabil, Sabahattin'in âdem-i merkezîyetçi fikirleri Osmanlı aydınları ve bürokratları arasında yeni bir tartışmanın fitilini ateşlemişti. Prens Sabahattin, âdem-i merkezîyetin aslında merkezi idarenin taşra birimlerine yetki aktarmasından başka bir şey olmadığını ifade ederken, muhatabı Hüseyin Cahit Yalçın ise bu açıklamaları samimi bulmuyor Sabahattin'in âdemi merkezîyet fikirleri ile imparatorluğu parçalanmanın eşğine getirecek ve federalizm manasına gelecek çok tehlikeli bir oyun peşinde olduğunu savunuyordu.³⁰

Cenk Reyhan'ın *merkezîyetçilik* ve *âdem-i merkezîyetçilik* fikirlerini tarihi seyri içinde ele aldığı "*İki Tarz-ı İdare*" isimli kitabının sunuş yazısında konuyu değerlendiren Birgül Ayman Güler'e göre; bu dönemdeki fikirlerin oturduğu temel esas devletin üniter yapısının devamıdır. Merkezîyetçilik ve âdem-i merkezîyetçilik fikirleri, tarihi süreçte bu esasa ulaşılmasını sağlayacak usuller olarak tartışılmıştır. Bu usullerden merkezîyetçi yönetimde yüksek yönetim yetkisi (*idari vesayet*) merkezde, uygulama yerelde ve kontrol yine merkezdedir. Âdem-i merkezîyet fikri, bunun yerine merkezîyetin, yani yetki gücünün bir merkezde toplanma yoğunluğunun azaltılmasını, çok sayıda yarı-bağımsız ya da özerk birimin merkezin hareket alanını daraltmasını, idari vesayetini yerel ile merkez arasında paylaşılmasını önermiştir.³¹

³⁰ 1908-1914 arasında yoğunlaşan bu tartışmada Prens Sabahattin Osmanlı için "*teşebbüs-i şahsi, meşrutîyet ve âdem-i merkezîyet*" ilkelerinin yaşama geçirilmesini gerekli görüyordu. Prens Sabahattin'e göre idari âdem-i merkezîyet, Kanun-i Esasî'nin 108.maddesinde yer alan *tevsi-i mezuniyet* (yetki genişliği) ve *tefrîk-i vezâif* (görevler ayrımı) ilkelerinden başka bir şey değildi. Tartışmanın karşı tarafında bulunan Hüseyin Cahit ise âdem-i merkezîyet kavramına yüklenen anlamın *Kanun-i Esasî*'nin 108.maddesinde ifadesini bulan "yetki genişliği" olması durumunda buna hiç kimsenin itirazının olamayacağını ifade etmekle birlikte, gerçekte Prens'in taşra birimlerindeki idarecilere siyasi konularda da kararlar alma imkânı sağlayan bir federalizm peşinde olduğunu savunmuştu. Hüseyin Cahit'e göre bu durumda *âdem-i merkezîyet vadilerine düşmek* memleketi bir tükenişe ve yok oluşa götürmek, hatta Midilli, Sakız gibi adaları, tıpkı Girit gibi, hepten Yunan ağışına (kucağına) atmak demektir. Bkz. Güler, 2000, 15-16. Birgül Ayman Güler'e göre; İttihat Terakki Cemiyeti, Sabahattin'in fikirlerini dönemin gerçeklerini gerekçe göstererek reddetmiştir. İttihatçılara göre milliyetçilik çağında ve sürekli Batı ile temasta olan azınlıkların taşrada idari âdem-i merkezîyet ile yetinmeyip siyasi yetkiler de talep edecekleri çok açıktır. Üstelik Prens'in fikirleri doğrultusunda taşrada oluşturulacak düzenin, İngiltere'nin sömürgelerinde görmeyi arzuladığı düzenin çatışmadığı da aşîkârdır. Bkz. *Aynı makale*.16.

³¹ Reyhan, 2007, 12.

Birgül Ayman Güler'e göre Prens Sabahattin, âdem-i merkeziyeti “*yerinden yönetim*” olarak izah etmiş ve taşra yönetiminin yetkilerinin artırılmasını öngören yetki genişliği ve il genel meclislerinin etkinliğini artıran görevler ayrımı ilkelerinin bütünü olarak tanımlamıştır.³²

Cenk Reyhan, bugünkü yerinden yönetim kavramının Prens Sebahattin'in düşünce dünyasındaki âdem-i merkeziyet kavramını karşılamadığı kanaatindedir. Reyhan'a göre; âdem-i merkeziyet kavramı, bir merkezin bağımsız hareket eden birimleri manasındaki yerinden yönetim anlamından farklı olarak, *merkeziyetsizlik/merkezsizlik* anlamları ile açıklanabilir. Reyhan, Prens Sebahattin siyasi hayatı ve fikirleri üzerinde yaptığı bir takım analizler neticesinde; bir idare merkezini öngören *yerinden yönetim* yerine, bir merkezin olmadığı âdem-i merkeziyet kavramının Sabahattin'in zihin dünyasına daha uygun olduğu sonucuna varmıştır.³³

Bir asır evvel başlayan tartışmadan da anlaşıldığı üzere âdem-i merkeziyetin tatbikinde; biri merkezin taşra idari birimlerine yetki aktarması ve diğeri taşra birimlerinin bu kadarla kalmayıp muhtariyeti hatırlatan siyasi kararlar alabilmesine imkân tanıyan hareket serbestisinin tanınması şeklinde iki ana seçenek belirlemiştir. Bu nedenle hukukçular âdem-i merkeziyeti idari âdem-i merkeziyet ve siyasi âdem-i merkeziyet olarak iki başlıkta incelemişlerdir.

Buna göre “*idari âdem-i merkeziyet*”, belirli ölçülerde muhtariyet özelliğini taşıyan, kısıtlı da olsa bir bütçe sahip olan idarelerdir. Bu idareler, merkezi idareye bir hiyerarşi rabtası ile bağlı olmamakla birlikte, merkezî idarenin kendisi üzerindeki vesayeti de tamamen kırılmamıştır. İdari âdem-i merkeziyet dairesinde olan yönetimler merkezden ayrı bir varlığa ve hükmî şahsiyete sahip olduklarından kararları, bu hükmî şahsiyete ve özerkliğe sahip âdem-i merkeziyet idaresi adına alırlar.³⁴

İdari muhtariyet kavramını, yerli ve yabancı araştırmacıların görüşleri ile anayasamızda bulunan maddeler doğrultusunda inceleyen Özçelik'e göre; idari âdem-i merkeziyet kavramı, “*mahallî âdem-i merkeziyet*” ve “*hizmet âdem-i merkeziyet*” olmak üzere iki alt gruba ayrılmaktadır. Bunlardan, belirli bir bölge sakinlerinin mahallî ve ortak hizmet ve ihtiyaçlarının görülmesi amacıyla bir şahsiyet ve idarî muhtariyet tanınması suretiyle teşkil edilen mahallî âdem-i merkeziyetin inceleme konumuz olan Aynaroz'un statüsü üzerinde yapacağımız değerlendirmeler bakımından önemli olduğunu düşünüyoruz.

³² Güler, 2000, 15.

³³ Reyhan, 2007, 71.

³⁴ Özçelik, A. S.(1966). “İdari Muhtariyet”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 32 (1), 9.

Zira *vilayet, belediye, köy ve komün idareleri* bu çerçevede değerlendirilmektedir. *Üniversiteler, Radyo ve Televizyon İdaresi* gibi belirli bir hizmeti yürütmek maksadı ile oluşturulan örgütlerin dâhil olduğu idare ise *hizmet âdem-i merkeziyet* olarak isimlendirilmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, mahallî âdem-i merkeziyette muhtariyet bir mıntıkada oturanlara; hizmet âdem-i merkeziyetinde ise hizmetin kendisine tanınmıştır.³⁵

Anlaşıldığı üzere âdem-i merkezî idareler az ya da çok muhtariyet/özerklik vasfına sahiptirler. Osmanlı imparatorluğunda özerk görünümleri ile mümtaz eyaletler, âdem-i merkezî idareleri örneklemektedirler. Görünüşte merkezî hükümete bağlı olan ancak gerçekte müstakil bir devlet gibi hareket eden mümtaz eyaletlerin birçoğu siyasî âdem-i merkeziyet dairesinde değerlendirilmektedir.³⁶ Bu bahse kadar yaptığımız değerlendirmelerde Aynaroz'un resmî anlamda eyalat-ı mümtaze arasında sayılmadığı ancak fiilî anlamda bir mümtaz eyalet gibi hareket ettiğini belki de bu nedenle bazı araştırmacılar tarafından mümtaz eyaletler sınıfından sayıldığını ifade etmiştik.

Aynaroz'un bir âdem-i merkezî idare sayılıp sayılamayacağı, sayılır ise Aynaroz idaresinin âdem-i merkezî idarelerin hangi türüne uygun olduğu ile ilgili olarak Aynaroz'un idarî, siyasî, malî ve adlî imtiyazlarını gözden geçirmek ve bu suretle özerkliğinin sınırlarını analiz etmemiz gerekecektir.

6.2.3. Aynaroz Manastırlarının Sahip Oldukları İmtiyazlar

Aynaroz imtiyazları, Aynaroz'da ilk manastırın (Megisti Lavra) inşa edildiği 963 yılından itibaren oluşmaya başlamıştır. Bizans imparatorlarının "*chrysobull*" (*imparatorluk fermanı*) adını verdikleri belgeler ile keşişlere sunmuş oldukları ayrıcalıklar ve yine "*ktetor*" adı verilen bazı manastır banilerinin manastırın hangi şartlar ile hizmet vereceğine dair kuralları belirledikleri vakfiyeler (*typica*) Aynaroz tarihinin ilk imtiyaz belgeleri olmuştur. Söz konusu belgeler aynı zamanda manastırların işleyişini,

³⁵ Özçelik, ag.m. 7.

³⁶ Ekinci'ye göre; "mümtaz eyâletlerin bir kısmı Girit ve Sisam gibi ayrı lisana, bayrağa, maliyeye, adliyeye ve hatta askerî güce sahiptir. Bunları idarî değil, siyasî adem-i merkeziyete misal vermek mümkündür. Hatta Mısır "muhtariyet-i kâmileyi" hâizdir. Cebeli Lübnan, Tunus, Şarkî Rumeli gibilerinde idarî muhtariyetle iktifâ bulunduğu söylenebilir de, bu muhtariyet ile siyasî adem-i merkeziyet arasındaki çizgi belirsizdir." Bkz. Ekinci, a.g.m. 12-13.

yarımadaaki sosyal hayatı ve manastırların diğerk manastırlar ile ve devlet ile olan ilişkilerini de belirlemiştir.³⁷

Bizans İmparatorluğu döneminde oluşan bu statü yarımadaanın Osmanlı hâkimiyetine alınmasından sonra, ruhani idare açısından neredeyse hiç değışmemiş ve korunmuştur. Söz konusu ayrıcalıklar bu defa ferman ve beratlar ile tasdik edilmiş ve ilerde bahsedeceğimiz üzere genişletilmiştir. ³⁸ Rum isyanının yarımadaada etkili olduğu 1821-1822 yılları arasında kısa bir dönem bu imtiyazlar askıya alınsa da keşişler bir müddet sonra yeni bir zimmet akdi ile kadim imtiyazlarına yeniden kavuşmuşlardır.1830 yılından itibaren Aynaroz'da hayat tamamen normale dönmeye başlamıştır.³⁹

Tanzimat'ın ilanına kadar süren bu uzun dönemde Aynaroz doğrudan İstanbul'a bağılı bir kaza olarak ve İstanbul'daki Bostancı Ocağı'ndan atanan voyvodalar ile idare edilmiştir.⁴⁰ Bu görünümü ile tıpkı mümtaz eyaletler gibi ortak hukuktan ayrı bir statüye sahip olan Aynaroz idaresinin bu durumu Tanzimat'ın ilanından sonra değışmeye başlamıştır. Zira Aynaroz, Osmanlı bürokratları tarafından Tanzimat ile girilen modernleşme çağının yeni ve modern vilayet teşkilatının bir parçası haline getirilmeye çalışılmış, bu çerçevede ıslah edilen statüsü bir nizamname ile ve anayasal bir zeminde yeniden ele alınmıştır.

Kısacası Aynaroz'un imtiyazlarını ele alacağımız bu bahiste, Tanzimat öncesi ve sonrası dönemin şartlarını ve anlayışını dikkate alarak değıerlendirme yapmak lüzumu vardır. Zira Aynaroz'un Osmanlı egemenliğine alınmasından Tanzimat'a kadar olan bölüm, klasik dönem devlet örgütlenmesinin ve psikolojisinin izlerini taşımaktadır. Bu dönemde oluşan statünün herhangi bir dış zorlamanın etkisinden azade ve tamamen Osmanlı Devlet adamlarının iradesi ve anlayışı ile gerçekleştiğı malumdur. Oysaki Tanzimat sonrasında taşra teşkilatının merkez ile bağıları oldukça zayıf olan birimlerinde yapılan düzenlemeler ya dış müdahalenin etkisi ile gerçekleşmiş ya da bu ihtimal

³⁷ Symrlis, K. (2000). The Management of Monastic Estates: The Evidence of the Typika. (Ed. John Thomas, Angela Constantinides). *Byzantine Monastic Foundation Documents - Dumbarton Oaks Research Library And Collection*, Book XXXV, Volume 1, Washington, D.C. 245.

³⁸ Musa Kazım. a.g.m. 1198.

³⁹ Rum isyanından sonra zimmet akdinin askıya alınması ve yenilenmesi süreci ile ilgili olarak bkz. BOA.HAT.928/40297-C, 17 Rebiü'l-ahir 1237/11 Ocak 1822, BOA.HAT.863/38493, 13 Cemaziye'l-ahir 1237 - 7 Mart 1822, BOA.HAT. 845/37966, 29 Zilhicce1237 – 16 Eylül 1822, İsyân sonrası durum ve alınan tedbirler için bkz. BOA.HAT. 878/38877, 29 Cemaziyel-evvel 1242 - 29 Aralık 1826, BOA.HAT.945/40706, 21 Ramazan 1242 – 18 Nisan 1827

⁴⁰ BOA.HAT.619/30531-1, Evail-i Muharrem 1229 – Aralık 1813, BOA.HAT.863/38512, 11 Cemaziye'l-ahir 1237 - 5 Mart 1822, BOA.HAT.918/39974-B, 29 Zi'l-hicce 1239 - 25 Ağustos 1824

hissedildiğinde müdahaleye meydan vermemek için bizzat Osmanlı devlet adamları tarafından yapılmıştır.⁴¹

6.2.3.1. İdari İmtiyazlar

Aynaroz'un idarî imtiyazları ile ilgili bahse başlamadan evvel, bir âdem-i merkeziyet teşekkülünün doğumu ne zaman tamamlanmış olur ve teşekkül hangi safhasında âdem-i merkezî idare mahiyetini alır sorularının cevaplarını aramak yerinde olacaktır.

İdare hukukçularımıza göre; “*İdarî âdem-i merkeziyet anayasa ve kanundan doğar. Bu sebeple bu idarelerinin yetkileri de bir kanunla tespit ve tayin edilir*”. Marcel Waline’ye göre ise; “*bir teşekkülün idarî muhtariyete sahip olabilmesi ve dolayısıyla âdem-i merkeziyet idaresi vasfını alabilmesi için üç hususun meydana çıkmış olması lâzımdır.*” Bu hususlar:

1. Âdem-i merkeziyet idaresine sahip olacak topluluğa merkez idaresi teşkilatından ayrı ve merkez hiyerarşisine dâhil olmayan ayrı bir hükmî şahsiyetin tanınmış olması gerekir.
2. Bu topluluğun (komün) kendi menfaatlerini ve isteklerini gözeten yönetim organlarını seçme yetkisi vardır. Bu organları temsil edilen şahıslar, mesela azledilememek gibi, bir takım ayrıcalıklara sahiptirler.
3. Seçilerek teşkil edilen organlara bazı icraî kararlar alma yetkisi tanınmıştır.⁴²

Daha evvel bahsedildiği gibi, Osmanlı Devleti’nde (birçoğu) imtiyazlı eyalet olarak anılan ve ortak hukuktan ayrı bir statüye sahip olan âdem-i merkezî idareler bu konumlarını padişah buyrukları olan fermanlar ve beratlar ile elde etmişlerdir. Bu durum Aynaroz için de söz konusudur. Aynı şekilde Aynaroz idaresinin bu imtiyazlı konumu, imtiyazlı eyaletlerin pek çoğunda olduğu bu yerlerin Osmanlı’ya bağlanması sırasında oluşmuştur. Konu üzerinde inceleme yapan bazı araştırmacıların tespitleri ve bazı arşiv belgelerinde elde ettiğimiz bilgiler bu durumu tasdik eder niteliktedir. Üstelik 19.yüzyılda yarımadayı gezen Tozer’in gözlemlerine göre; “*Türklerin egemenlik alanları içinde oluşan imtiyazlı statüye sahip yerler arasında Aynaroz’un serbestlikleri ve dokunulmazlıkları, en özellikli, saygı gören ve uzun süre yürürlükte kalan ayrıcalıklardı. Konstantinopolis’in*

⁴¹ Reyhan, C. (2006). Girit Vilayet Nizamnamesi, *Memleket, Siyaset-Yönetim Dergisi*, 1(2), 140-141 ve Önen, N., Reyhan, C. (2011). *Mülkten Ülkeye -Türkiye’de Taşra İdaresi’nin Dönüşümü (1839 – 1929)*. İstanbul, 155.

⁴² Özçelik, a.g.m. 8.

alınmasından hemen önce keşişler Athos'un ayrıcalıkları konusunda II. Murat ile anlaşmışlardı. Sonraki padişahların bu ayrıcalıkları garanti eden taahhütler vermeleri de kendilerinde memnuniyet uyandırmıştı.”⁴³

Söz konusu statü oluşturulurken Aynaroz'un kadim geleneklerinin ve Bizans imparatorları döneminde verilen imtiyaz belgeleri ile oluşan bazı yönetim usullerinin devamında bir beis görülmemiştir. Nitekim Aynaroz keşişlerine hitaben yazılan fermanında Yavuz Sultan Selim; “...padişahlığımızın emin hizmetkârı Yorgi nam Mora'nın sipahisi evvel merhum Sultan Murad hatt-ı şerifini izhar ve şevketimize rica etmekle saadet makrunum tasdik eyledi...” diyerek II. Murat'ın vermiş olduğu imtiyazları onayladığını ve zaten “...bir yerde sakin olan ruhbanlar dahi Hazret-i Mehmed'den dahi muaf ve salimlerdir ...” ifadesiyle Osmanlı Devleti'nin tebaası olan ruhbanlara bakış açısını çok net bir biçimde ifade etmişti.⁴⁴ Yavuz Sultan Selim aynı fermanında Aynaroz keşişlerinin istifade edeceği muafiyetler ve tabi olacakları kaideler ile ilgili on hüküm belirlemiştir. Bu hükümlerden bazıları Aynaroz Manastırlarının Bizans dönemindeki statülerinin belirlendiği ve *typica* adı verilen manastır vakfiyelerindeki hükümler ile neredeyse aynıydı.⁴⁵ Küçük detaylar dışında Osmanlı devlet adamlarının Aynaroz'un kadim imtiyazlarına dokunmadıkları ve statünün devamından yana irade belirledikleri çok açıktır.

Osmanlı devlet adamlarının bu tutumu ve imtiyazların devamı sayesinde önemli konumlarını devam ettiren bu topluluklar, ayrıcalıklarını pekiştirmekle kalmayıp dini yetkilerini genişleterek onlara yeni politik kazanımlar da ilave edebilmişlerdi.⁴⁶

Klasik dönemde ferman ve beratlar ile yasal hale gelen bu imtiyazlar, Osmanlı modernleşme çağı olan Tanzimat ve onun devamı olan Meşrutiyet döneminde de devam etti ve Aynaroz'un statüsü yeni Osmanlı vilayet teşkilatının oluşturulmaya çalışıldığı 1864 ve 1871 vilayet nizamnamelerinden ayrı 1877 yılında düzenlenen bir nizamname ile yeniden belirlenmiştir. Böylece, 25 Kasım 1877'de yürürlüğe giren *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi* ile ortak hukuktan ayrı, merkez hiyerarşisine dâhil olmayan bir âdem-i merkezî yönetim teşkil edilmiş oluyordu.

⁴³ Tozer, *a.g.e.* 64.

⁴⁴ BOA.Y.EE.24/67-2, H.918 – M.1512/1513

⁴⁵ Söz gelimi Yavuz Sultan Selim'in fermanında; ölen bir keşişin mirasının manastıra kalacağına dair belirtilen dokuzuncu hüküm ile *İmparator Tzimiskes*'in *typicon*undaki yedinci hüküm arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. *Yedinci Hüküm*: “Dağdaki üstünlerden biri ölüme yaklaşmışsa topraklarını yöneticilerden birine terk eder. Yönetim açısından bu çok daha iyi olacaktır. Büyük Lavra'da ya da herhangi bir manastırda hiç kimse ölü bir adamın toprağını kendi arazisine ya da başkasının arazisine katmaya yetkili değildir.” Bkz. Dennis, 2000b. 237.

⁴⁶ Pantazopoulos, J. N. (1984). *Church And Law In The Balkan Peninsula*. (Publisher: Adolf M. Hakkert). No.92, Amsterdam: Thessaloniki Studies, (Reprint Of The Edition Institute For Balkan Studies,1967), 5.

Ancak bu durumdan Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin yapıldığı tarih olan 1877 yılından evvel Aynaroz'un ortak hukuktan ayrı bir hükmî şahsiyeti olmadığı anlamı çıkarılmamalıdır. Aynaroz'un genel vilayet teşkilatından ayrılan statüsü, daha evvel ifade ettiğimiz gibi yarımadanın Osmanlı hâkimiyetine alındığı dönemde II. Murat'ın ruhbanlara vermiş olduğu imtiyaz belgesi ile oluşmaya başlamış; II. Mehmet ve Yavuz Sultan Selim gibi padişahların yeni ferman ve beratları ile tasdik edilmiş hatta genişletilmiştir. Ferman ve beratlar, klasik dönemin bağlayıcılığı en ziyade olan ve içerdiği hükümleri bozmanın ya da onun aksine düzenleme yapmanın mümkün olmadığı emir ve izin belgeleridir.⁴⁷ Nitekim Tanzimat döneminin meclislerinde yapılan düzenlemelerde fermanlar ve beratlar ile çizilen hukuki çerçevenin bozulmasının mümkün olamayacağı bazı belgelerde vurgulanmıştır.⁴⁸ Bu nedenle Klasik dönemde ferman ve beratlarla verilen ayrıcalıklarla oluşan bu statü modernleşme döneminin yeni yasal düzenleme usulü olan nizamname ile yeniden belirlenmiş ve Aynaroz idaresinin hükmî şahsiyeti anayasal bir kimliğe kavuşmuştur. Böylece Özçelik'in bir âdem-i merkezi idarenin oluşması gerekli gördüğü şartlar Aynaroz için de oluşmuştur.

Aynaroz idaresi, ruhanî ve mülkî idare olmak üzere iki kısma ayrılmıştı. *Ruhanî idare*; her biri yirmi manastırın başkeşişinden oluşan *Lonca Heyeti* ve onun içerisinde seçilen dört üyeli *Nazırlar Heyeti* tarafından temsil ediliyordu. Nazırlardan biri *Protos* unvanını alır ve gerek nazırların gerekse ruhanî idarenin başı kabul edilirdi. *Protos*, *Protatonom* adı verilen ofiste hükümet eder ve daimi surette Aynaroz'un idare merkezi olan Karis'te ikamet ederdi. Protos, rutin olarak yılda iki defa toplanan Lonca Heyeti meclisinin toplantısına başkanlık ederdi. Lüzumu halinde veya olağanüstü hallerde heyeti toplantıya davet eden protos, manastırları ya da Aynaroz'un umumi ahvalini ilgilendiren meselelerde heyeti toplamak ve heyet ile istişare ederek karar vermek mecburiyetindeydi.⁴⁹

⁴⁷ BOA.Y.EE.24/67-2, H.918 – M.1512/1513 Yavuz Sultan Selim ruhbanlar için yazılmış olan fermanının onuncu hükmünde; kendi ölümünden sonra “her kim bu hatt-ı şerifden bir şart bozar ise” lanetinin onun üzerine olacağını ifade ederek imtiyazların hilafına yapılacak düzenlemeleri adeta imkânsız hale getirmişti.

⁴⁸ BOA.HR.TO.428 /43– 2, 27 Şevval 1273 – 20 Haziran 1857 Aynaroz ruhbanları ve manastırları hakkında hazırlanan bir layihaya göre, imtiyazların *imtidadı* (sınırlanması) *asla caiz olamayacağından bunların bir nizam-ı tahta va'z olunacak güruh-ı papasanın imtiyazlarına dokunmayacak surette tanzim ve ıslahı mümkün olduğundan...*” bahsediliyor ve Tanzimat'ın yeni düzeni çerçevesinde ve imtiyazlara dokunmadan Aynaroz idaresinin ıslah edilmesinin yollarını aranıyordu.

⁴⁹ Protos ile Lonca Cemiyeti arasındaki ilişkiyi düzenleyen Tzimiskes'in vakfiyesindeki (typicon) *birinci hüküm* şöyledir: *Protos'un bilgisi olmadan, topluluk hakkında ya da kişiler hakkında suçlama, kınama ya da mahkûmiyet yapılmaz. Öte yandan üstünlerin meclisi toplanmadan ve onların fikirleri alınmadan topluluk ya da kişilerin yararına olsa bile Protos karar alma yetkisine sahip bir otorite değildir.* Bkz. Dennis, 2000b, 432.

Lonca Heyeti'nin yirmi üyesinden her biri, aynı zamanda kendi manastırının keşişlerinin hür oyları ile seçilen ve ikonomos/gomnos unvanını taşıyan manastır temsilcisiydi. Başnazır (protos) Lonca Heyeti arasından seçimle belirlenir ve patrikhane tarafından bu seçim onaylanırdı. Ruhani idarenin seçim ile belirlenen bu makamlarına merkezî hükümet ve onun Aynaroz'daki temsilcisi olan mülki idare asla müdahil olmazdı. Aynı şekilde ne merkezî hükümet ne de Aynaroz mülki idaresi kusuru görülmüş olsa bile seçilen bir Başnazır'ı (*Protos*) görevden azletme yetkisine sahip değildi. Böyle bir durumda merkezî hükümet bunu patrikhaneden talep eder ve patrikhane bu seçim mekanizmalarını tekrar harekete geçirerek başnazır seçimin yine ruhanî idarenin teamülleri ve kaideleri çerçevesinde yenilenmesini sağlardı.⁵⁰

Osmanlı yönetimindeki topluluklar (komünler) üzerinde araştırmaları olan Evangelia Balta'ya göre; cemaat yönetimleri bir kanunla tanımlanmadı ya da kurulmadı, tek bir karaktere de sahip olmadılar ve bölgeden bölgeye farklılık gösterdiler. Toplulukların sunduğu en önemli hizmet vergilerin toplanması oldu. Topluluk liderleri ya da yaşlıları Osmanlı yetkililerinin talep ettiği vergiyi kendi içlerinde yeniden dağıttılar. Böylece, vergilerin toplanmasından sorumlu bir siyasi organ haline gelen komünler, bu işin gerektirdiği yasama, yürütme ve yargı güçlerine sahip oldular.⁵¹ Aynaroz ruhanî topluluğunun Lonca Heyeti ve Nazırlar Heyeti ile temsil edilen ruhanî idaresi için de durum bundan farklı değildi.

Aynaroz ruhanî idaresi, Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin hatimesinde belirtildiği şekliyle sadece ruhanî işlerin yürütülmesi ile ilgili yetkilere sahipti. Güvenlik, hukuk ve mülkiyeye dair konuların sorumluluğu mülkî idarenin yetki alanındaydı. Ruhanî idare, Aynaroz vergisi olarak bilinen ve manastırlar için tespit edilen yıllık maktu verginin toplanması ile mükellefti.⁵² Diğer taşra birimlerinden farklı olarak bu vergi, Osmanlı vergi memurları tarafından değil ruhbanlar tarafından toplanıyordu. Toplanan vergi, "*Aynaroz Manastırlarının Dersaadet'te bulunan vekilleri tarafından hazine-i celileye teslim ve takdim*" edilirdi.⁵³ Lonca Heyeti, verginin toplanması hususunda düzenleme yapma

⁵⁰ Aynaroz ile ilgili incelediğimiz BOA belgelerinde ne Patrikhanenin ne de merkezî hükümetin *gomnos* veya *protos* seçimlerine müdahalesi ile ilgili bir belgeye rastlanmamıştır. Ruhani örgütlenmeye ait çeşitli makamların seçimleri, başta manastırlar olmak üzere bu örgütlenmeye ait kurumların bağımsızlığı ile ilişkilendirilmiştir. Söz konusu kurumların gerek patrikhaneye gerekse siyasi iktidara karşı bağımsızlığı (ruhani idare bahsinde de belirttiğimiz üzere) tipikalarda önemle vurgulanmıştır. Bkz. Dennis, G. (2000a).

⁵¹ Balta, 2003, 16.

⁵² *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). 296.

⁵³ BOA.BEO.2255/169071-2, 18 Şevval 1321-7 Ocak 1904, BOA.BEO.2342/175604-2, 25 Safer 1319 – 3 Haziran 1901; Vekiller, sadece Aynroz vergisini değil yanı sıra olağanüstü durumlarda alınan diğer vergileri

yetkisine sahipti. Heyet, yılda iki kez gerçekleşen rutin toplantısında büyük ve küçük vergilerin manastırlar arasında ne şekilde pay edileceğine dair kararlar alırdı.⁵⁴ Lonca Heyeti tarafından gerçekleştirilen ve bir meclisin yasama işlevine işaret eden bu tür düzenlemelerin icraî sorumluluğu ve takibi Nazırlar Heyeti'ne ve onun başkanı olan Başnazır'a yani *Protos*'a aitti.⁵⁵

Bunlardan başka, ruhani idarenin yasama organı olan Lonca Heyeti, Aynaroz pazarındaki ürünlerin rayicini belirme gibi bazı beledî hizmetlerin,⁵⁶ bina ya da kilise inşası ve tamiri gibi bir takım imar işlerinin görüşülüp kararlaştırıldığı bir istişarî kuruldu.⁵⁷ Jandarma karakolhanesi, hastane, liman ve rıhtım inşası gibi meseleler de zaman zaman toplanan heyetin gündemini oluşturmuştu. Ancak bu hususlarda alınan kararlar, ruhanî idarenin ve beledî hizmetlerin alanını aşan konular olarak addedildiğinden merkezi hükümetin itirazına maruz kalmış, uzunca bir zaman taşra ve merkezi idare arasında bürokratik yazışmaların ve bazı münakaşaların konusu olmuştur.⁵⁸

Anlaşıldığı üzere, Aynaroz idaresi, *Waline*'nin; bir âdem-i merkeziyet yönetiminin doğuşu ile ilgili sıraladığı üç şarta da haizdir. Nitekim ruhanî ve mülkî idare şeklinde iki farklı idaresi olan Aynaroz, ruhanî idarenin çerçevesinin belirlendiği *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi* ile Osmanlı taşrasında, diğer taşra birimlerinden ayrı bir hükmî şahsiyete kavuşmuştu. Ruhani idarenin temsilcisi olan başnazır (protos), merkezi hükümetin dahil olmadan manastırların hür iradesi ile seçilirken, azledilmeleri ve yenisinin seçilmesi sürecine dahi yine merkezi hükümetin müdahalesi söz konusu değildi. Diğer taraftan Aynaroz ruhanî cemaatinin meselelerini gözeten, ruhani konularda ve kısmen de olsa dünyevi hususlarda düzenlemeler yapan bir Lonca Heyeti ile burada alınan kararların icrası ve takibinden sorumlu olan Nazırlar Heyeti gibi organlar, anayasal bir zeminde (nizamname ile) oluşan bu âdem-i merkezî idarenin diğer işaretleridir.

Söz konusu idarenin idarî âdem-i merkeziyet mi yoksa siyasî âdem-i merkeziyet mi dairesinde olduğu ile ilgili değerlendirme için imtiyazların detayları ve tatbikiyle, Aynaroz

de yetkililere teslim ederlerdi. Nitekim *Teçhizat-ı Askeriyye Tertibi* için toplanan *meblağ-ı mezkurun usul-i dairesinde teslimi Aynaroz Ruhban-ı Dersaadet Vekili Arşimandrit Teofilos Efendi* tarafından gerçekleştirilmişti. Bkz. BOA.BEO. 2272/170384-1, 24 Zi'l-ka'de 1321 – 11 Şubat 1904

⁵⁴ BOA.I.MMS.58/2683-1, 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877. Nizamnamenin, yüz birinci ve yüz beşinci maddeleri

⁵⁵ *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2), 242. Nizamnamenin, doksanıncı ve doksan dördüncü maddeleri

⁵⁶ BOA.DH.MKT.1144/33- 2, 17 Kanun-i sani 1322 – 30 Ocak 1907

⁵⁷ BOA.BEO.13/911-8, 12 Mart 1308 – 24 Mart 1892

⁵⁸ BOA.TFR.I.SL.196/19534-2, 5 Eylül 1324 – 18 Eylül 1908

ruhani idaresinin merkezi hükümet ile Aynaroz mülki idaresi karşısındaki konumu irdelenmelidir.

6.2.3.1.1. Aynaroz Manastırları ile Merkezi Hükümet İlişkileri

Aynaroz ruhanî topluluğunun menfaatleri lonca meclisinde gözetilmeye çalışılır, ruhbanların istekleri ve şikâyetleri Nazırlar Heyeti ve bu heyetin başkanı olan Baş Nazır (Protos) tarafından üst makamlara iletilirdi. Talep ve şikâyetlerden ruhani idare ile ilgili olanlar Patikhane'ye, mülki idareyi alakadar eden meseleler ise Aynaroz Kaymakamı'na ya da merkezi hükümet temsilcilerine iletilirdi.

Fakat Aynaroz Manastırları ruhanî idaresinin belki Osmanlı taşrasının diğer beldelerinde görülemeyen ya da eşine az rastlanan bir imtiyazı bulunmaktaydı. Ruhbanlar, Selanik'te bir ve İstanbul'da iki temsilci bulundurarak, buradaki hükümet makamları ile doğrudan temasa geçme hakkına sahiptiler. Bu, hiç şüphe yok ki ruhbanların istek ve şikâyetleri konusunda, bürokratik engellere takılmadan daha hızlı netice almalarını sağlayan önemli bir imtiyazdı.⁵⁹ Vekiller, Aynaroz keşişlerinin bu bürokratik ayrıcalığını bir diplomat marifetiyle kullanabiliyor, hatta merkezi hükümet temsilcilerine verdikleri arzuhalleri ile idaresinden hoşnut olmadıkları Aynaroz kaymakamlarını değiştirmeye dahi muvaffak olabiliyorlardı.⁶⁰

Ruhbanların merkezi idarenin birimlerine ulaşabilmelerinin üçüncü yolu da İstanbul'da bağlı oldukları patrikhaneydi.⁶¹ Dünyevi meseleler ile ilgili de her türlü meseleyi, patrikhane vesilesi ile merkezi hükümet birimlerine daha kuvvetli biçimde taşıyabilme imkânına da sahiptiler.⁶²

⁵⁹ Aynaroz vekillerinin bürokratik işlemlerde hızlı netice aldıklarını örnekleyen vakalar için bkz. BOA.İ.MVL.293/11825-1, 21 Cemaziye'l-evvel 1270 - 19 Şubat 1854

⁶⁰ BOA.İ.MVL.139/3824, 15 Cemaziye'evvel 1265 - 8 Nisan 1849; BOA.İ.MVL.455/20408, 21 Receb 1278 - 22 Ocak 1862; BOA.İ. DH. 879/70137-1, 25 Rebiü'l- evvel 1300 - 3 Şubat 1883

⁶¹ BOA belgeleri arasında her üç yazışma diplomatliğini de örnekleyen belgeler bulunmaktadır. Patrikhanenin bürokratik sürece müdahalesini örnekleyen bir olay oldukça dikkat çekicidir. Aynaroz manastırlarına ait pazardaki rayicin Lonca Heyeti tarafından belirlenmesi bir teamül iken kaymakamın duruma müdahale ederek bu geleneği bozması ruhbanların şikâyetine neden olmuş ve söz konusu rahatsızlık patrikhane tarafından merkezi hükümet makamlarına "muhtıra" başlıklı bir yazı iletilmiştir. Muhtıra içeriğinde kaymakamın azli talep edilmiştir. BOA.DH.MKT.1144/33-1, 13 Zi'l-hicce 1324 -28 Ocak 1907, Aynaroz ruhbanlarından maktu vergi dışında başkaca bir vergi alınmaması talebiyle patrikhanenin ruhbanlar adına müdâhil olduğu diğer bir örnek vaka için bkz. BOA.BEO.2342/175604-7, 13 Zi'l-hicce 1321- 1 Mart 1904

⁶² Patrikler padişaha direkt olarak ulaşabilmişler, temsilcileri de, Osmanlı idaresinden büyükelçi muamelesi görmüşlerdir. Bkz. Özgişi, T. (2014). "Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda Birlikte Yaşama Kültürünü Geliştirmek İçin Uyguladığı Politikalara Örnekler". *The Journal of Academic Social Science Studies*, (26), 350.

Doğrudan Dersaadet'e bağlı olan Aynaroz'un İstanbul'da bağlı olduğu kurum da tarihi süreç içerisinde zaman zaman değişmişti. Aynaroz, Osmanlı hâkimiyetinde alındığında ilk olarak Bostancı Ocağı'na bağlanmıştı. Bu nedenle yarımada'nın mülki idaresi bu ocağa tevdi edilmişti.⁶³ Aynaroz ahalisi uzun zaman (dört asır) Bostancı Ocağı'ndan atanan hasekiler tarafından idare edilmişti. Bu süreçte Aynaroz idarecileri voyvoda unvanı ile görev yapıyorlardı⁶⁴ ve zaman zaman padişaha Aynaroz meseleleri ile alakalı malumat veriyorlardı.⁶⁵ Yarımada, *Bostancı Ocağı*'nın ilga edilmesinden sonra yine İstanbul'da bulunan *Darphane-i Amire*'ye bağlandı. Tanzimat'tan sonra 1850 yılına kadar müdürlük bu tarihten sonra ise kaymakamlık ile idare olundu. Tanzimat'ın ilanını takip eden dönemde, ruhbanlar kendilerini ilgilendiren hususlar için artık *Hariciye Nezareti*'ne müracaat ediyorlardı.⁶⁶ Aynaroz meselelerinin merkezi hükümet birimlerinde ilk olarak kabul edildiği kurum zaman içinde değişmişti. İncelediğimiz pek çok BOA belgesinden anladığımız kadarı ile yarımada'ya ait meseleler daha çok *Adliye ve Mezahip Nezareti*'ne intikal ettiriliyor oradan konunun içerine göre diğer hükümet birimlerine ya da meclislerine havale ediliyordu.⁶⁷

Bu bir taşra birimi olarak Aynaroz ile merkezî hükümet birimleri arasındaki bürokratik işleyişin seyrini belirleyen önemli bir konuydu. Aynaroz mülki idaresi temsilcisi, bağlı oldukları bu kurumlar üzerinden Aynaroz meselelerini merkezi hükümetin ilgili birimlerine ulaştırıyorlardı. Aynı şekilde Padişah ve sadrazam Aynaroz ile ilgili

⁶³ BOA.HAT.619/30531-1, *Evail-i Muharrem 1229 – Aralık 1813*; BOA.HAT.863/38512, *11 Cemaziye'l-ahir 1237 - 5 Mart 1822*

⁶⁴ Ekinci, a.g.m. 47. ve BOA.HAT.918/39974-B, *29 Zi'l-hicce 1239 - 25 Ağustos 1824*

⁶⁵ Söz gelimi, 1790 yılındaki sefer hazırlıkları sırasında gündeme gelen Aynaroz muafiyetleri ile ilgili olarak “*Serbostaniyan-ı Hassa Ali Bey kulları*” padişaha malumat sunmuştu. Bkz. BOA.HAT.284.17069-1, *Ramazan-ı evail 1224 - Mayıs 1790*. Konuya bir başka bir başka örnek metohlar hakkındadır. Manastırların İstanbul'da bulan vekili, manastırların Limni ve İmroz Adası'ndan elde ettikleri zahirenin Aynaroz'a nakli için ruhsat talebinde bulunmuş, bu talep Bostancıbaşı vesilesi ile padişaha iletilmişti. Bkz. BOA.HAT.619/30531-1, *Tarih Belirtilmemiş*

⁶⁶ Ruhban temsilcileri Aynaroz'un bir kaza olarak Selanik'e bağlanması sürecine itiraz maksadı ile hazırlamış oldukları mahzarda Tanzimat'ın ilanından sonraki statülerini şu şekilde özetlemişlerdi: “...1257 senesinde dahi bir kıt'a ferman-i ali şerefsüdur buyrularak Aynaroz ahalisinin doğrudan nezaret-i celile-i maliyeden nasb ve tayin buyrulur bir kaymakamın zir-i idaresinde bulunmak ve hazine-i celilelerine yalnız bir vergü maktu'-ı senevi ita eylemek ve taharri eden davalarını yalnız dersaadette rüyet ve fasl ittirmek ve emval-i metrukelere beytü'l-mâle aid olunmak ve lede'l-hace umur ve hususat-ı cariyeleri için Hariciye Nezaret-i Celilesi'ne müracaat ve beyanü'l-hal eylemek hususlarında evvelan hakları tasdik ve tecdid buyrulup kendilerine sair bir takım müsaade ve suhuletler dahi ihsan buyrulmuştur...” bkz. BOA.ŞD.MLK.2003/2 12 Şubat 1283- 24 Şubat 1868

⁶⁷ Aynaroz'da jandarma karakolhanesi ve hastane konuları ile ilgili Adliye ve Mezahip Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne havale edilen belge için bkz. BOA.DH.İD. 16/34 - 7, *20 Zi'l-hicce 1329 – 12 Aralık 1911*; (kaymakam ataması hususunda) ruhban vekillerinin merkezi hükümete doğrudan müracaatı için bkz. BOA.İ.MVL.139/3824, *15 Cemaziye'evvel 1265 - 8 Nisan 1849*; Patrikhane aracılığı ile Adliye ve Mezahip Nezareti'ne yapılan müracaat için bkz. BOA.BEO. 2342/175604-16, *25 Teşrin-i evvel 1316 - 18 Ekim 1900*

talimatlarını, Aynaroz idaresinin sorumluluğunun verildiği bu kurumlar üzerinden ulaştırırlardı.⁶⁸ Merkezi hükümet ile üç seçenek dâhilinde irtibat kurmaya ruhsatları olan Aynaroz ruhanileri, Aynaroz Kaymakamı vasıtası ile merkezi hükümete ulaşmak istediklerinde bu bürokratik işleyiş tabi olurlardı.

Aynaroz 1867 yılında doğrudan İstanbul'a bağlı bir kaza olmaktan çıkarılıp Selanik'e bağlandığında, taşradan merkeze uzanan bu yazışma silsilesi Aynaroz Kaymakamlığı, Selanik Valiliği, merkezi hükümet temsilcileri ve padişah şeklinde cereyan etmiştir.⁶⁹

Osmanlı Devleti'nde bürokratik işlemlerde ve yazışmalarda Türk olmayan unsurların kendi dillerini kullanmalarına müdahale edilmemişti.⁷⁰ Bu cümleden olarak, Aynaroz keşişleri de üst makamlara verecekleri yazıları Rum lisanı ile kaleme alabiliyorlardı. Rum lisanı tercih edilerek yazılan yazıların nezaretlerin tercüme odalarında Osmanlıcaya yapılan çevirileri yazının ekine ilave dilerek ilgili makama sunuluyordu. Nitekim Aynaroz ile ilgili incelediğimiz BOA belgelerinde çokça rastladığımız “...bir kıt'a Rumü'l-ibare arzuhalin/mahzarın tercümesidir” ifadeleriyle başlayan belgeler yazışmalarda sağlanan bu ifade serbestisine işaret etmektedir.⁷¹

Ruhbaların vekilleri ya da patrikhane tarafından doğrudan merkezî hükümet birimlerine intikal eden Aynaroz meseleleri, ilgili mercilerde değerlendirilir, alınan kararlar ya da talimatlar Aynaroz kaymakamı tarafından ruhbanların temsilcilerine iletirdi.⁷²

Aynaroz ruhanî idaresi ile merkezi hükümet arasında doğrudan ya da kaymakamlık aracılığı ile cereyan eden yazışmalar daha çok beledî hizmetlerle ilgili meseleler dışında kalan, gerek ruhanî gerekse mahalli mülkî idarenin yetkilerini aşan meselelerdi. Bu tür konular; liman ve rıhtım inşası gibi devletin güvenliğini ilgilendiren ya da Tanzimat'ın

⁶⁸ Voyvodalık döneminde ruhbanların ve manastırların istekleri “...Bostancıbaşı tarafından bi'l-istida...” üst makamlara iletirdi. Bkz. BOA.HAT.619/30531-1, *Evail-i Muharrem 1229 – Aralık 1813*

⁶⁹ Söz gelimi metoh adı verilen çiftlikler ile ilgili ruhbanların vergi muafiyeti talebi önce Aynaroz Kaymakamlığı'na, oradan Selanik Valiliği'ne ve oradan da Maliye Nezareti'ne ulaştırılmıştır. Bkz. BOA.A.MKT.MHM.406.46-1285.M.9. 20 Nisan 1284 - 2 Mayıs 1868

⁷⁰ Özgişi, T. (2014). “Osmanlı Devleti'nin Balkanlarda Birlikte Yaşama Kültürünü Geliştirmek İçin Uyguladığı Politikalara Örnekler”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (26), 349.

⁷¹ Mahzar örnekleri için bkz. BOA.İ.HR.109/5322.1, 1 Cemaziye'l-ahir 1270 – 1 Mart 1854, BOA.ŞD.MLK.2003/2, 12 Şubat 1283- 24 Şubat 1868 ve BOA.Y.PRK.AZN,24/54-1, 19 Rebiü'l-evvel 1324 – 13 Mayıs 1906; arzuhal tercüme ve örnekleri için bkz. BOA.HAT.1140/45374.B-1, *Tarih Belirtilmemiş*, BOA.HAT.918/39974.C-3, 3 Kanun-i sanî 1239–15 Ocak 1825 ve BOA.İ.HR.109.5368-4, 23 Şevval 1270 – 19 Temmuz 1854

⁷² Merkezi hükümet tarafından Aynaroz kaymakamlığı maaşından yapılan kesinti ile ilgili düzenleme “...cezire-i mezkure kaymakamlığıyla heyet-i ruhbanıyesi riyasetine tebliği...” istenmişti. Bkz. BOA.DH.MKT.1535/20-1, 20 Temmuz 130 –1 Ağustos 1888

yeni uygulamalarından muaf tutulmak gibi diğer taşra birimlerinden istisna tutulmayı gerektiren hususlardı. Devletin umumi siyasetini ve genel düzenini alakadar eden bu tür meselelerle ilgili karar alma ve inisiyatif kullanma konusunda neredeyse hiçbir taşra birimine yetki aktarılmadığından taşrada merkezi idareyi temsil eden memurlar, bu tür durumlarda meseleyi hemen devlet merkezindeki ilgili birimlere havale ediyorlardı.

Aynaroz Manastırları uzun asırlar boyunca pek değişik felaketlere ve afetlere maruz kalmışlardı. Manastırlar belki de en önemli zararı Latin istilası sırasında almışlardı. Pek çok manastırın yeniden inşası veya esaslı bir tamirden geçmesi gerekmişti.⁷³ Ayrıca deprem ve yangın ile yıkılan veya büyük zararlar gören manastırlar olmuştu.⁷⁴

Manastırlar zamana direnebilmek ve ayakta kalabilmek için belirli aralıklarla bakım görmek zorundaydı. Özellikle 1880'li ve 1890'lı yıllar inşaat, tamirat ve liman ruhsatı gibi bir takım imar faaliyetleri ile ilgili müracaatların yoğunlaştığı yıllardı. 1885 ve 1887 yıllarında *Pantaleimon Manastırı* keşişlerinin bir takım ruhsatsız inşaat ve tamirat işlerine başlamaları, ayrıca sahilde bir rıhtım yapıp sonra onu bir liman heyetine koyma arzuları,⁷⁵ 1889'da Aynaroz'daki *Aya Dimitri Manastırı* keşişlerinin Taşoz Adası'ndaki Botamya Limanı'na bir mendirek (dalgakıranlı liman) inşa etme teşebbüsleri,⁷⁶ 1892'de *Vatoped Manastırı*'na tabi *Aya Andarya (Saray) Askitisi*'nin kilisesinin yenilenmesi,⁷⁷ 1898'de Pantokrator Manastırı'na bağlı *Profiti İlyia Kilisesi*'nin yıkılarak yerine yeni bir kilise ve keşişler için bir hastane yapılmak istenmesi⁷⁸ ve nihayet 1902'de *Zograf Manastırı* temsilcisinin ve manastır ziyaretçilerinin ikametleri için Karis'te inşa edilen irice bir bina

⁷³ Musa Kazım, *a.g.m.* 1197

⁷⁴ Yavuz Sultan Selim bir fermanında Xıropotamos Manastırı (BOA kayıtlarında *Aksırpotam Manastırı*) keşişlerine yıkılan manastırları için yardım vaadinde bulunmuş ve yeniden manastırlarını inşa etme ruhsatı vermiştir. Bkz. BOA.Y.EE.24/67. H.918-M.1512/1513. Yarımada'yı gezen R. Curzon'dan öğrendiğimiz kadarı ile keşişler 1515 yılında Yavuz Sultan Selim'in yardımları ile mabetlerini yeniden inşa edebilmişlerdir. Bkz. Curzon, *a.g.e.* 415. Ayrıca, 4 Mart 1857 tarihinde Kutulmuş Manastırı geçirdiği bir yangın ile büyük zarar görmüş ve Dersaadet'teki vekil ile zararın telafisi için hükümete başvuru yapılmıştı. Bkz. BOA.A.MKT.UM. 275/71 -1, 29 Receb 1273- 25 Mart 1857. Diğer taraftan 15 Mart 1887'de hükümet merkezi olan Karis'te de bir yangın çıkmıştı. Bkz. BOA.DH.MKT.1415/44-1, 13 Nisan 1303 – 2 Nisan 1887. Aynı yılın ağustos ayında (18 Ağustos 1887 saat 19.30'da) Rus Manastırı'nda başlayan yangın ile bir büyük dört küçük kilise ile bir oda yanmıştı. Bkz. BOA.Y.A.HUS.206/9-2, 8 Ağustos 1303 – 20 Ağustos 1887. Manastırlar yer hareketlerinden de etkilenmişlerdi. Nitekim 1907 yılında gerçekleşen bir depremin neden olduğu zararları telafi edebilmek için Aynaroz keşişleri İzmir ve Kütahya'da iane toplamak için dolaşmaktaydılar. Bkz. BOA.DH.MKT. 1142/76- 1, 3 Kanun-i sani 1322 – 3 Ocak 1907

⁷⁵ BOA.ŞD.2521/1 -5, 4 Şaban 1304– 28 Nisan 1887

⁷⁶ BOA.MV.41/68, 24 Recep 1306 - 26 Mart 1889

⁷⁷ BOA.BEO.13/911-2, 8 Ramazan 1309 – 6 Nisan 1892

⁷⁸ BOA.DH.MKT. 2115/37, 24 Cemaziye'l-evvel 1316 –10 Ekim 1898

ile ilgili konu Aynaroz Kaymakamlığı tarafından merkezi hükümet birimlerine intikal ettirilmişti.⁷⁹

Keşişler, Aynaroz muafiyetlerinin bir neticesi olarak inşaat ve tamirat konularında ruhsat ve izin alma gibi bürokratik işlemlerden istisna tutulmak arzusunda ve zaten uzun asırlardan beri ruhsat ve izne tabi olmadan bu işlemleri yürüttükleri iddiasındaydılar.⁸⁰ Ruhaniler her ne kadar Aynaroz'da inşaat ve tamirat işlemlerinde ruhsat ve izinden azade olduklarını iddia etmiş olsalar da konuyu değerlendiren nezaretler, “...Aynaroz manastırlarına müteallık inşaat ve tamiratın usul-i umumiyyeden istisnasına dair Divan-ı Hümayunca kayd ve malumat bulunamadığı(nı)...” tespit etmişlerdi.⁸¹

Bu konu uzunca bir zaman merkezi idarenin gündemini meşgul etmiş, neticede bir tezkire dâhilinde Meclis-i Vükela'da değerlendirilen mesele hakkında bir karara varılmıştı. Buna göre; “...şimdiye kadar mezkur manastırların inşaat ve tamirat hakkında mahallince cari olan teamülün tagyiri münasip olmayacağı” düşüncesiyle mabetler için inşaat ve tamirat işlemleri, izin ve ruhsattan istisna tutularak mevcut uygulamaların devam ettirilmesine karar verildi. Ancak “rıhtım ve liman inşaatı usul-i umumiyyeye tabi olduğundan...” bu tür durumlarda hemen dilekçe ile ruhsat ve izin talep edilmesi gerekli görüldü.⁸² Aynı şekilde hastane inşası da resmi izin gerektiren işlemler dairesinde kabul edilmişti.⁸³

Ruhbanların resmî bir izne gerek duymadan asırlarca kiliselerini tamir etmeleri, hatta manastır müstemilatına küçük yeni binalar ilave edebilmeleri; klasik dönemin dış tehditlerden ve dış müdahaleden uzak rahat siyasal şartlarının ve bu siyasal ortamda ruhban topluluklarına sağlanan oldukça esnek bir idare anlayışının bir sonucudur. Bu durum gayrimüslim cemaatlerin büyük devletlerin bir politika unsuru olarak kullanmaya başladıkları 19.yüzyıla kadar devam etti. Paris Anlaşmasına dâhil edilen Islahat Fermanı'nda gayrimüslimlerin diledikleri yerlerde ibadethane açabilmelerine dair genişletilen özgürlükleri bu bakımdan manidardı.⁸⁴ Osmanlı bürokratlarının fermanda yer

⁷⁹ BOA.BEO.1786/133896-1, 20 Şevval 1319 – 30 Ocak 1902

⁸⁰ BOA.ŞD. 2521/1 -5, 4 Şaban 1304– 28 Nisan 1887

⁸¹ Konuyu araştıran *Adiye Ve Mezahip Nezareti* hakikaten diğer mahaller gibi kilise ve mektep inşasından önce bir tahkikat yürütülmesine ve ardından ruhsat verilmesine dair bir emsal kayda rastlanmadığını bu nedenle burada takip edilecek maslahatın Divan-ı Hümayun'dan sual edildiğini bildirmişti. Bkz. BOA.ŞD. 2521/1 -5, 4 Şaban 1304– 28 Nisan 1887 ve BOA.MV.24/41 - 7 Muharrem 1305/25 Eylül 1887

⁸² BOA.BEO.13/911-1, 5 Zi'l-ka'de 1309 – 1 Haziran 1892

⁸³ BOA.DH.MKT. 2115/37, 24 Cemaziye'l-evvel 1316 –10 Ekim 1898

⁸⁴ Gümüüş, a.g.m. 220-222. ve Gülsoy, 1999, 186.

alan bu hükümlere rağmen ibadethanelerin açılmasını ya da tamiratını sınırlayan kararlar alması oldukça güç görünüyordu.

Aynaroz ruhanî idaresini merkezi hükümet yetkilileri ile karşı karşıya getiren asıl mesele, Tanzimat ile girilen modernleşme çağının yeni uygulamalarının Aynaroz'a tatbik edilip edilemeyeceği meselesiydi. Ruhbanlar Aynaroz'un kadim imtiyazlarla oluşan ayrıcalıklı statüsü nedeniyle yarımadanın bu uygulamalardan istisnası talep ediyorlar; buna mukabil Osmanlı vilayet teşkilatındaki farklılıkları en aza indirme gayreti içerisindeki merkez bürokratları Aynaroz'un imtiyazlı statüsünü mümkün olduğunca umumi vilayet teşkilatının esaslarına yaklaştırmaya çalışıyorlardı. Bu bakımdan hemen her yeni düzenleme, ruhbanların temsilcileri ile Tanzimat bürokratlarını karşı karşıya getiriyordu.

Bu husustaki ilk büyük tartışma, Tuna Vilayet Nizamnamesi sonrası Osmanlı taşra teşkilatında yaşanan dönüşüm sırasında yaşanmıştı. Taşra teşkilatında eyaletten vilayete dönüş yaşanıyor bu çerçevede taşra teşkilatını oluşturan idarî birimler yeniden tanımlanıyordu. Aynaroz imtiyazları ile ilgili ilk büyük kırılma bu düzenleme sırasında gerçekleşti. Bu zamana kadar doğrudan İstanbul'a bağlı olarak idare edilen ve bu yönüyle diğer taşra birimlerinden Aynaroz kaza statüsünü korudu ancak doğrudan İstanbul'a değil Selanik'e bağlı bir kaza olarak tanımlandı (1867).⁸⁵ Böylece Aynaroz, hem Selanik'in yakın denetimine tabi olarak önemli bir idari imtiyazını kaybediyor hem de statüsü itibariyle Osmanlı taşra teşkilatının vilayet nizamnameleri ile oluşturulmaya çalışılan genel düzenine yaklaştırılmış oluyordu.

Tanzimat dönemi modernleşme çabaları sırasında Aynaroz imtiyazları konusunda yaşanan tartışmalar Meşrutiyet döneminde de devam etti. Hatta Aynaroz'un Osmanlı hâkimiyetindeki son demlerinde (1911) dahi Osmanlı bürokratları, yarımada *Lonca Heyeti*'nden ayrı bir kaza idare meclisi teşkil etmenin gayreti içerisindeydiler.⁸⁶

Savaş ve benzeri olağanüstü olaylar mübayaa işlemi ya da yeni vergilerin ihdası gibi bazı düzenlemeleri beraberinde getiriyor bu da Aynaroz imtiyazlarının gündeme gelmesine neden oluyordu. Bunun dışında *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*'nin uygulanmaya başlanmasından sonraki süreçte Aynaroz imtiyazlarının sorgulanmasına neden olan ve yarımada sakinleri ile Osmanlı bürokratlarını karşı karşıya getiren pek çok düzenleme

⁸⁵ BOA.A.MKT.MHM.387-A/35, 12 Rebiü'l-evvel 1284 - 13 Ağustos 1867. Talimat kapsamındaki diğer kazalar; Viranşehir, Aziziye, Siverek, Koçgiri, Maden-i Hümayûn, Drama, ve Geyve olarak belirtilmiştir. Ve BOA.ŞD.MLK.2003/2, 12 Şubat 1283- 24 Şubat 1868

⁸⁶ BOA.DH.SYS.45/7-5, 26 Kanun-i sani 1327 – 8 Şubat 1911

olmuştu. Aynaroz gelirlerinden menafi sandıklarına eğitim için ve ziraat sandıklarına tarımı geliştirmek için pay ayrılması, *Düyun-ı Umumiye İdaresi*'nin yarımadaanın ekonomik faaliyetlerine getirmiş olduğu kısıtlamalar, ruhbanların şahsi mallarından vergi alınmasının gündeme gelmesi, bu meselelerin bir kısmıydı.⁸⁷

1906 yılında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki jandarma alayları yeniden düzenleniyordu. Bu düzenlemelerde bazı İngiliz subaylar ile *Corcis Paşa* gibi yabancı uzmanlar görev almıştı. Düzenleme kapsamında yer alması tasarlanan Taşoz Adası ile Aynaroz yarımadasının durumu yine muafiyetler nedeniyle Meclis-i Valâ'ya taşındı. Meclise sunulan tezkirede “... *Taşoz ceziresiyle, idaresi usul-i mahsusaya merbut ve binaenaleyh ıslahat-ı maliye ve adliyeden müstesna bulunan Aynaroz ceziresinde jandarma tensikati icra edilemeyeceği(nin) ...*” *Corcis Paşa*'ya şifahen iletildiğinden bahsediliyordu.⁸⁸

Bütün bu bürokratik işlemler sırasında Osmanlı hükümet temsilcileri tarafından Aynaroz'da Lonca Heyeti muhatap alınmıştı. Hükümetin talimatları Lonca Heyeti'ne iletiliyor ya da istenen bilgi ve belgeler Lonca Heyeti'nden talep ediliyordu.⁸⁹ Aynaroz Kaymakamlığı daha çok ruhanilerin taleplerini alan ve hükümetin kararları ile talimatlarını tebliğ eden bir aracı kurum görünümündeydi. Söz gelimi; Aynaroz vergisine ilave edilerek ruhbanlar tarafından karşılanan Aynaroz Kaymakamlığı maaşında yapılacak kesinti ile ilgili olarak, “...*cezire-i mezkure kaymakamlığıyla heyet-i ruhbanıyesi*” yani hem mülkî hem de ruhanî idare ayrı ayrı ikaz edilmişti.⁹⁰

6.2.3.1.2. Aynaroz'da Ruhanî ve Mülki İdarenin Yetki Çatışması

Yarımada idaresindeki çift başlılık her iki idare arasında zaman zaman yetki ve otorite çatışmasına neden oluyordu. Aynaroz'un mülki idaresi, Aynaroz idaresinin imtiyazlar ile belirlenen çerçeve içinde kalarak gerçekleşmesine nezaret etmekten ve Aynaroz'un güvenliğinden sorumluydu. Ruhbanlar ise vergi düzenlemeleri, imar işleri ve bazı beledi meseleler ile manastırlar ve ruhbanlar arasındaki anlaşmazlıkları çözmek üzere Lonca Heyeti'ni toplarlardı ve orada bazı kararlar alırlardı.

⁸⁷ Bu paragrafta bahsedilen meseleler, bir sonraki konu başlığımız olan “*ekonomik imtiyazlar*” bahsinde belgeleriyle birlikte ve daha detaylı biçimde incelenecektir.

⁸⁸ BOA.TFR.IA.31/3073-1, 22 Recep 1324 – 11 Eylül 1906 Bunun üzerine *Corcis Paşa*: “...*madam ki oralarda tensikat icra edilemeyecektir o halde birinci sınıftan jandarma istihdamı iktiza etmeyeceğinden yerlerine ikinci sınıftan jandarmaların tahsis ve ikamesini talep ederim !*” demiştir ve teklif bu haliyle sadrazama sunulmuştur.

⁸⁹ BOA.BEO.13/911-8, 12 Mart 1308 – 24 Mart 1892

⁹⁰ BOA.DH.MKT.1535/20- 1, 20 Temmuz 1304 – 1 Ağustos 1888

Lonca Heyeti'nden alınan kararlar ya da ruhbanların taleplerini içeren konulardan dünyevi olanlar kaymakam aracılığı ile merkezi idareye, ruhani meseleler ise patrikhaneye ulaştırılırdı. Keşişlerin yarımada ve manastırlara kabulleri, mürur tezkiresi, pasaport işlemleri ve nüfus sicillerine kayıt işlemleri gibi ruhanî idare ile mülki idarenin birlikte yürüttükleri bürokratik işler de vardı.⁹¹

Nizamnamede ruhani idare ile ilgili iş ve işlemler mümkün olduğunca detaylandırılmış ancak mülki idarenin konusu olan hukuk ve zabıta ve siyasi meseleler ile ilgili kısmın genel nizama ve bu nizama ait özel kanunlara tabi olduğu belirtilmişti. Nizamnamede mülki idarenin ruhanî idare karşısındaki konumunun ne olacağından ayrıntılı biçimde bahsedilmemiş olması nedeniyle buradaki belirsizlikler ancak karşılaşılan sorunlar üzerine izah edildi ya da netlik kazandı.

Ruhanî idare, mülki idarenin kendi alanına müdahalesine asla tahammül göstermiyor, böyle bir durum vuku bulduğunda bunu hemen bir şikâyetin konusu yapıyordu. Nitekim 1854 yılında yarımada meydana gelen bir cinayet olayında Aynaroz müdürü İbrahim Bey, Lonca Heyeti'ni sürece dâhil etmeden tek başına olayı çözmeye çalışması ruhbanların şikâyet konusu olmuştu. Üstelik İbrahim Bey olayı aydınlatmaya çalışırken bir başka keşişe işkence ederek onun ölümüne sebep olmakla suçlanıyordu.⁹² Neticede Lonca Heyeti'nin şikâyet gerekçeleri haklı görüldü. İbrahim Bey Meclis-i Valâ'da yargılanarak görevden el çektirilmiş ve Girit Adası'nda 4 yıl müddetle küreğe mahkûm edilmişti.⁹³

Aynaroz manastırlarına mahsus olan pazarda rayicin Lonca Heyeti tarafından belirlenmesi ve tespit edilen rakamların mahalli kaymakamlığına bildirilmesi öteden beri yarımada uygulanan bir usul olmasına rağmen, kaymakamın, heyet tarafından belirlenen

⁹¹ BOA.ŞD.2478/9-1, 20 Şubat 1299 – 3 Mart 1884 ve BOA.DH.MKT.2078/77-1. 29 Receb 1314 –3 Ocak 1897

⁹² Aynaroz rahiplerinden *Kalinikos*, on beş gün kadar bir müddetle başka bir mahâle gidip sonra döndüğünde hizmetkârını odasında elleri ve kolları bağlı ve boğazında ip sarılı halde ölü olarak bulmuş, durumu Aynaroz müdirine haber vermiş ve şüphelendiği isimleri de zikretmiştir. Ancak "... *Aynaroz ceziresinde vaki' manastırlar rahiplerinin ve ahali-i sairenin hususat-ı vuku'alarının lonca tabir olunan Aynaroz cemaatinin marfetiyle müdir bulunan tarafından rüyet ve temşiyet kılınması Aynaroz manastırlarına inayet ve ihsan buyrulan imtiyazat-ı kadime muktezasından iken...*" Aynaroz müdiri İbrahim Bey, Lonca Cemaati'ne haber vermediği gibi, ifadesinde ihtilaf gördüğü gerekçesi ile *Kalinikos*'a işkence etmişti. Bkz. BOA.İ.MVL.293/11825-1, 21 Cemaziye'l-evvel 1270 - 19 Şubat 1854

⁹³ BOA.MVL.296.11987/9, 4 Cemaziye'l-evvel 1270 - 2 Şubat 1854

rayiç bedeli kabul etmeyerek kendi belirlediği rayici geçerli kabul etmesi bir başka şikâyet konusu olmuş ve patrikhane dahi ruhbanların hakkını müdafaa için sürece dâhil olmuştu.⁹⁴

Buna mukabil, görev ve yetkilerinin sınırlarını bilen bazı dirayetli kaymakamlar, kendi yasal sınırlarında kalarak Lonca Heyeti'ni, kararlarını ve icraatlarını sürekli gözlem altında bulunduruyor ve kaymakamlığın denetim işlevini ruhbanlara iyiden iyiye hissettiriyorlardı. 1892 yılında Vatoped Manastırı'na bağlı "Aya Andarya" namındaki Rus askitisinin yirmi metre yüksekliğinde ve bin üç yüz yirmi metre alanı ile yenilenmesi faaliyeti hemen dikkat çekmiş ve bu denetim mekanizmasının harekete geçmesine neden olmuştu. Durum derhal "...Lonca Heyeti'ne tahkik-i sual olunmuş..." alınan cevap da üst makamlara rapor edilmişti.⁹⁵

Lonca Heyetin, ruhanî örgütlenme üzerinde tartışmasız bir otoritesi söz konusu idi. Öyle ki keşişler, mülkî idare memurları ile karşı karşıya gelme pahasına kayıtsız şartsız bir itaat duygusu ile Lonca Heyeti'ne bağlıydılar. Nitekim "Teçhizat-ı Askeriye Tertibi" ile ilgili itirazları kabul görmeyen ruhbanlar, Lonca Heyeti'nin her şeye rağmen bu verginin ödenmemesi yolundaki talimatına uymuşlardı. Bunun üzerine çiftlikteki hayvanları haczetmek üzere gelen vergi memurlarına karşı koyarak, yine heyetin talimatı ile memurların sayım yapmalarına müsaade etmemişlerdi.⁹⁶

Kaymakamlık ve Lonca Heyeti arasında 1904 yılında gerçekleşen bir anlaşmazlık her iki makam arasındaki yönetim ilişkilerini anlamamız açısından önemli bilgiler içermektedir. *Manastırların Dersaadet Vekili Arşimandirt Teofilos* tarafından, *Aynaroz Kaymakamı Ahmet Rami Bey* merkezi hükümete şikâyet edilmişti. Şikâyete konu olan şey kaymakamın, Lonca Heyeti'nin haberi olmaksızın *Rahip Visaryon*'a ruhsatsız silah vermiş olmasıydı. Ruhbanlara göre kaymakamın bu hâli " ... saltanat-ı seniyyenin vekiline asla ve

⁹⁴ BOA.DH.MKT.1144/33-2, 17 Kanun-i sani 1322 – 30 Ocak 1907; Kaymakam vekili rayiç bedel kendisine tebliğ edildiği halde, Lonca Heyeti'ne haber vermeksizin mecidinin on dokuz Osmanlı lirasının yüz yirmi iki buçuk guruştan ziyade alınıp verilmesi ve hilafında hareket edenlerin cezalandırılacağını ilan etmişti.

⁹⁵ BOA.BEO.13/911-8, 12 Mart 1308 – 24 Mart 1892. Kaymakamlık, binanın hangi maksat ile, kimler tarafından ve hangi bütçe yapıldığına kadar çok geniş bir malumat alarak üst makamlara bildirmişti. Buna göre; Rus İmparatoru'nun kardeşi 1867'de Aynaroz'a geldiğinde "...iş bu kilisenin esasına (temeline) kendi ile en evvel taş atmış ve buna alamet olmak üzere taş attığı mahallin yanında..." bir haç yerleştirilmiş, işte o tarihten itibaren tedrici inşaat başlamış önce temel tamamlanmış, ardından bunun üzerine tahminen üç-dört metre yüksekliğinde ve sukufu (tavanı) dahi kargir olarak ve kemer şeklinde yapılmış, sağlam iki kat olarak bodrum? ve yanında bir çok inşa edilmişti ki bu ikinci kat bodrumun tavanı tahminen otuz metreden fazla uzunluğu ve yirmi beş metreden fazla genişliği vardı ki kilise bu zemin üzerine teşkil edilecekti. Kilisenin bu zemin üzerindeki inşaatına yedi seneden beri devam edilmekte idi ve şimdiye kadar on bin lira harcanmıştı. Kırk bin lira daha harcanacağı tahmin edilen bu kilise "...Aynaroz'da mevcut olan kiliselerin kaffesinden daha metin ve cesim bulunacak olan mezkur kilise..." diğer kiliseler gibi ifa-i ayin maksadı ile inşa edileceği ve Rus ahalisinden kilisenin tamamlanabilmesi için sadaka ve iane toplandığı beyan olunmakta idi.

⁹⁶ BOA.BEO.2342/175604-4, 6 Muharrem 1322 - 23 Mart 1904

kat'a yakışmadığı gibi Lonca Heyeti, kendileriyle muamele ve muhabereyi de kesmişti..." Kaymakam, çevre köylere giden ruhbanların kendilerini korumaları maksadı ile silah verdiğini ifade etmiş olsa da bu gerekçe makul görülmemiş özellikle Lonca Heyeti'ne malumat verilmemesi rahatsızlık uyandırmıştı.⁹⁷

Fakat asıl sorunu büyüten şey, kaymakamın bu mesele nedeniyle Lonca Heyeti'ne çağrılması ve orada bir nevi sorgulanması, üstelik sorgu sırasında hakarete maruz kalmasıydı. Lonca Heyeti'ne çağrıldığında; silah ruhsatı verilmesi ile alakalı gerçeklerin daha başka türlü olduğunu ifade etmeye çalışan kaymakamın ifadesine göre "...*bu babda loncada cereyan eden müzakere esnasında yanlış haber alan bazı Rum rahiplerinden bilhassa Kutulmuş Manastırı vekili Herpton Efendi – Niçün Ruslara silah tezkiresi veriyorsun? Kimin izniyle veriyorsun? Neden malumat vermiyorsun? diyerek şiddetle ve istihfâfkârane (küçümseyici) bir ...*" muameleye maruz kalmıştı. Kaymakam heyete cevaben şunları söylemişti: "*Rum, Rus, Sırp, Bulgar nezd-i devlette hep müsavidir. Hazret-i Padişah nezdinde hepinizin hukukunu korumaya memurum ! Lakin Rumların her dileklerini yerine getirmemi beklemeniz yanlıştır...*"⁹⁸

Benzer bir olay bir yıl sonra tekrarlamıştı ancak bu defa Aynaroz kaymakamı hakaret eden taraf olarak suçlanıyordu. Rus sefirinin girişimleri sonucunda, Rus milletine ve Rus rahiplerine hakaret ettiği iddiasıyla *Aynaroz Kaymakamı Vassaf Bey* hakkında soruşturma açılmıştı. Soruşturmayı *Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa* yürütüyordu. Hilmi Paşa'nı teftiş raporunda yer alan bazı ifadeler Lonca Heyeti ve kaymakamlık arasında cereyan eden yönetim ilişkileri ve buna dair teamüller hakkındaki detaylar hakkında mühim bilgiler içermektedir. Hilmi Paşa'ya göre; kilise ile ilgili ve kaymakam nezdinde ruhbanların içtima edildiği bir husus olmamıştı. Bu tür ihtilaflar nizama göre yirmi manastırın vekillerinin toplandığı *Lonca Heyeti* nezdinde rüyet olunurdu. "...Kaymakamın hazır bulunmasıyla görülmesi gereken işler için *heyet-i mezkurenin kaymakamlık makamına gitmeleri mutad olmayup bu gibi ahvalde kaymakam lonca odasına davet ve irab-ı ciddiyyet dairesinde müzakere-i maslahat edilmekte olduğu cihetle loncaya dâhil bulunan Pantaleimon nam Rus manastırının rahibi de kendine mahsus olan mevki-i kavaidi bi't-tabi işgal edeceği binaberin kaymakam tarafından rahip mümaileyhin ayakta durdurulması gibi bir halin vaki' edilemeyeceği derkardır.*" Anlaşıldığı üzere ruhban temsilcileri müzakere için kaymakamlık makamına çağrılmazdı. Taraflar Lonca Heyeti'nin

⁹⁷ BOA.DH.MKT.793/23 -3, 6 Şevval 1321 – 11 Ocak 1904

⁹⁸ Aynı belge

toplantı odasında bir araya gelirdi. Toplantı süresince bürokrasinin gerektirdiği ciddiyet havası eksik olmazdı ve temsilciler gerek kendi gerekse karşı tarafın temsil ettikleri makamın onur ve haysiyetine zarar veren bir tavır içinde olmazlardı.⁹⁹

Ruhani idare için manastırların dâhili meselelerindeki bağımsızlığı ilkesi üzerinde en fazla hassasiyet gösterilen bir konuydu ve Aynaroz idare geleneğini oluşturan kadim kanunların eski esaslarından biriydi.¹⁰⁰ Mülki idarenin manastırların dâhili idarelerine müdahalesi bir tarafa, bir manastırın bir başka manastırın iç işlerine müdahalesine müsaade edilmez, Lonca Heyeti'nin hatta patrikhanenin dahi müdahalesi hoş görülmezdi.¹⁰¹

Öte yandan Aynaroz kaymakamlarının ve burada görev yapan yerel makamların Aynaroz'un idare-i mahsusasına ait bu tür detaylara vakıf olması gerekiyordu. Teftiş amacıyla Aynaroz'da bulunan Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa, belki de böyle bir detayı atlayarak kaymakam huzurunda şahit olduğu bir meseleye müdahale etmiş ve bu nedenle *Dohari Manastırı Baş Mütevellisi Daniel'in* şikâyetine maruz kalmıştı.¹⁰²

6.2.3.1.3. Aynaroz Mülki İdaresi'nin Konumunu Kuvvetlendirme Çabaları

Mülki idare temsilcisi ruhani idarenin çerçevesi nizamname ile çizilmiş esaslar doğrultusunda hükümet etmesine nezaret eder, Lonca Heyeti bu çerçevenin dışına taşar ise

⁹⁹ BOA.TFR.MKM, 13/1240-3, 8 *Teşrin-i sani* 1905 – 21 *Kasım* 1905. Kiliseden kaynaklanan bir mesele nedeniyle Rusyalı bir rahip olan *Odortimub'un?* iddiasına göre; Aynaroz kaymakamı Vassaf Bey "*Ruslar hunhar edepsiz adamlardır. Hin-i muharebe-i icrada Hilal-i Ahmer'e ait parayı dahi yemişlerdir. Ben sefiriniz Zinovyef'ten emir almam. O emrini Mançorid'e? versin.*" şeklinde bir ifade kullanmıştı. Hilmi Paşa'nın tahkikat sonucunda Vassaf Bey'in görevine başyalı iki ay olduğu, görevinde itinalı olduğu sonucuna vardı. Özellikle şikâyet eden Rusyalı rahibin kendi manastırında, Rus rahiplerinden edindiği kanaate göre Vassaf Bey'in adil bir insan olduğu sonucuna varmıştı.

¹⁰⁰ Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin *doksan yedinci maddesine* göre; "*Her manastır idare-i dâhiliyesince müstakil olduğundan...*" ruhani idarenin yöneticisi konumunda bulunan nazırların dahi manastırların bağımsızlığına haleb getirecek bir tavır içerisinde olamazdı.

¹⁰¹ Pantakrator manastırı rahiplerinden Kalinikos'un heyet-i mahsusa tarafından iki sene müddetle adı geçen manastıra kabul edilmeyip ufak bir manastırda zaman geçirmesine karar verilmiş ancak kaza kaymakamının kendisini cebren hatta jandarma kuvveti kullanarak manastıra idhal ettrimek istemesi ile Rahip İlyarion'un inşaatını yine kaymakamın durdurması üzerine vuku bulan şikâyetlerle ilgili müracaatı ile adliye ve "*...umur-ı dâhiliyelerine hilaf-ı müdahalatın men'i hakkında...*" manastırların Dersaadet vekillerinin müracaatı ile Mezahib Nezareti'nde konu mütalaa edilmiş buradan alınan karar da Selanik'e gönderilmiştir. Neticede müdahaleye son verilmiştir. Bkz. BOA.DH.ID.116/29 -5, 24 *Ağustos* 1327 – 6 *Eylül* 1911

¹⁰² Hilmi Paşa bir sebeple manastırdan uzaklaştırılan ve tekrar manastıra kabul edilmeyen bir keşişi zor kullanarak manastıra kabul ettirmiş hatta manastırı ablukaya aldırılmıştı. BOA.BEO.3400/254977-2, 28 *Ağustos* 1324 – 10 *Eylül* 1908. Daniel Efendi'nin şikâyetinin içeriği şöyleydi: "*Aynaroz'daki Dohari Manastırı on ay evvel dört rahipten biri vazife-i hariciye için görevlendirilmiş ancak verilen görevin dışına çıkarak dini ifsat ettiğinin anlaşılması üzerine manastırdan tard edilmiş, beş gün önce Aynaroz'da bulunan müfettiş-i umumi Hilmi Paşa'ya ettiği şikâyet nedeniyle manastıra kabulü yönünde emir verilmiş, hatta kaymakam huzurunda verilen emir ile bir miktar asker eşliğinde manastır ablukaya alınmış ve manastırın suyu kesilmiş, keşişlerin dışarı çıkmaları men' edilmiştir. Manastırın hali pek vahimdir. "...Müfettiş Paşa Hazretleri'nin mesele-i ruhaniyeye müdahale hakkı olamayacağı gibi keşişlerin bir iddiası var ise patrikhaneye müracaat edebilirler lütfen ablukanın ref'i hususunda lazım gelenlere emr-i irade buyrulması müsterhimdir efendim..."*

ikaz eder ve merkezi hükümeti bu durumdan haberdar ederdi. Bu noktada Aynaroz'a mülki amir olarak atanan müdür ya da kaymakamların niteliği önem kazanıyordu. Bazı ehil kaymakamlar merkezi idarenin Aynaroz'da görmeyi arzuladığı huzuru ve asayiş kolaylıkla sağlayabiliyor ve merkezin otoritesini ruhaniler üzerinde maharetle hissettirebiliyorlardı.¹⁰³ Bazı amirlerin liyakatsizlikleri ve ya ihmalleri ise Lonca Heyeti'nin daha rahat hareket etmesine ve daha çok dini alan ile sınırlı imtiyazlarını daha başka alanlara taşıyarak genişletmelerine neden oluyordu.¹⁰⁴

Bu nizamnamedeki belirsizlikten, mülki amirlerin kifayetsizliğinden ya da ruhanilerin imtiyazlarını genişletme eğiliminden kaynaklanan zaaflar yarımadayı teftişe giden bürokratların raporlarına da yansımıştı.¹⁰⁵

1857 yılında hazırlanan bir layihaya göre; burada asırlardır kendilerine sunulan imtiyazlar dairesinde yaşayan ruhbanlar, "...*gerek hükümet-i mahalliyeden ve gerek yalnız mezhepçe nezaret etmekte bulunan Dersaadet Patrikhanesi'nden müstakil olarak*" vakit geçirmekteydiler. Ruhbanlar ayrıcalıklı statülerini mümkün olduğunca korumakla birlikte, bunları artırmanın gayreti içerisindeydiler. Ruhbanlar, dinî alan dışında dünyevi hususlarda dahi "*papas güruhundan olmayanları karıştırmadıklarından başka, Türkçe lisanını bilmeyen, kanun ve mevzuattı bilmeyen kişilerle meselelerini takip etmeye çalışmalarından dolayı gerek devlet, gerekse devlet adına bu idare ile münasebette bulan memurlar sıkıntılar yaşamaktaydılar.*" Bu nedenle Aynaroz için uygun görülen politika gözden geçirilmeliydi.¹⁰⁶

Aynaroz için hazırlanan bu layihada yer alan "*... hükümet kuvvetinin dağılmasını öngören bütün eğilimlerin ortadan kaldırılması*" önerisi oldukça dikkat çekicidir. Merkezi hükümetin güç ve yetkilerinin bir kısmının taşra birimlerine aktarılmasını öngören *tevsi-i*

¹⁰³ BOA.İ.MVL.369/16185, 7 Cemaziye'l-evvel 1273 – 3 Ocak 1857 Aynaroz'da görev yapan dirayetli kaymakamlara Yakup Ağa örnek verilebilir. Yakup Ağa yarımada huzur ve asayiş sağladığı gibi görev yaptığı dönemde (1854-57) Yunan eşkıyasının yarımada defedilmesinde de büyük faydası dokunmuştur.

¹⁰⁴ BOA.HR.TO.428/43-2, 27 Şevval 1273 – 20 Haziran 1857

¹⁰⁵ Yarımada hakkında 1857 yılında hazırlanan bir layihada yer alan "*...istiklallerinin muhafazası ile mümkün olduğu kadar tezayidine merhum papasların meyl-i muhabbetleri ıstibah olup...*" ifadeleri ile ruhbanların bu istiklâl hallerini geliştirme gayreti içinde olduklarına dikkat çekilmektedir. Bkz. BOA.HR.TO.428/43- 2, 27 Şevval 1273 – 20 Haziran 1857

¹⁰⁶ Layihada Aynaroz'da yeni bir düzenleme yapmanın lüzumu şöyle ifade edilmişti: "*...şerefsüdur buyrulan ferman-ı alî kaffe-i teb'a-i şahaneyi hazur-ı kavaninde derece-i müsavatta tutarak Devlet-i Alîyye'ye kuvvet-i hükümetin dağılması hakkında olan kaffe-i mütemayilatı men' etmek ve bi'l-cümle evalatın Devlet-i Alîyye ve Dersaadet'le doğrudan doğruya münasebet ve menafi'ini tasdik edecek kaffe-i imtiyazat-ı şahsiyye ve umumiyeyi nesh etmek vezaifini dahi ita eylemiş olduğuna mebni Aynaroz'un idare-i haliyyesi Saltanat-ı seniyyenin iş bu eşkâr-ı politik-i haliyyesine muvafakat edemeyeceği derkardır...*" Bkz. BOA.HR.TO.428/43-2, 27 Şevval 1273 – 20 Haziran 1857

mezuniyet ve *tefrik-i vezaif* gibi kavramlar ile daha ileri derecede idari serbestliği yani yönetimde özerkliği amaçlayan *âdem-i merkeziyet* düşünceleri II. Meşrutiyet döneminin fikir adamları tarafından ortaya atılmış ve tartışılmaya başlanmıştı. Tanzimat dönemi bürokratlarının yönetimdeki amaçları, bu cümleden de anlaşılacağı gibi, tüm vatandaşların eşit haklara sahip olacağı ortak bir hukukun ve tüm idari birimleri bileştirecek birörnek bir taşra modelinin önündeki engelleri kaldırmak, merkezin iradesini ve otoritesini ülke idaresine hâkim kılmaktı.¹⁰⁷

Layihaya göre ortak hukuktan ayrılan mümtaz eyaletler ile Aynaroz gibi imtiyazları olan beldeler tasarlanan bu düzenin önündeki pürüzler olarak görülüyordu. Bu nedenle Aynaroz gibi doğrudan doğruya İstanbul'a bağlı olan yerlerin bu idarî ayrıcalığına son vermek ve ayrıca *...hemcivarlarını tahrik ve tahriş etmekte olan istiklâl halini dahi mütalaa etmek...*” gerekiyordu. Layihaya göre; mevcut fermanlar ve devrin şartları dikkate alındığında ruhbanların imtiyazları sınırlanamazdı ancak yarımadanın idaresi devletin yeni nizamına uygun hale getirilebilirdi.

1857'de dile getirilen bu tespitler zamanla uygulanmaya çalışılmış 1864 ve 1871'de tüm Osmanlı ülkesi için geçerli olacak bir vilayet teşkilatı için vilayet nizamnameleri yayınlanmıştı. Layihadan 10 yıl sonra yani 1867'de ise Aynaroz doğrudan İstanbul'a bağlı bir kaza olmaktan çıkarılıp Selanik'e bağlandı.¹⁰⁸

Layihada Aynaroz için bunlardan başka önerilen tedbirler sıralanmıştı. Manastırlara sekiz saat mesafede bulunan ve Aynaroz'un hükümet merkezi olan Karis'in nüfuzunun olmadığı bu nedenle ruhbanların pasaport gibi bürokratik işlemleri ile dini meselelerinin Babıalî'ye arz ve takdimi için ilk kabul makamı olarak kapıkethüdalığı görevinin ihdası tavsiye ediliyor hatta manastırların Dersaadet'te görev yapan vekillerinden birinin bu memurun yanına yardımcı olarak verilebileceği ifade ediliyordu.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Taşrada birörnek bir vilayet teşkilatı geliştirmekle ilgili Tanzimat bürokratlarının çabaları için bkz. Reyhan, C. (2015). *1864-1871 Vilayet Nizamnamelerinde İdare Meclisleri: Osmanlı Taşrasında "Birörnek Yönetim Modeli"nin Teşkilî Sorunu*. TODAİE- TİAV Ortak Yayını-1864 Vilayet Nizamnamesinin 150. Yılı Sempozyum Bildirisi, Ankara, 57.

¹⁰⁸ BOA.ŞD.MLK.2003/2 12 Şubat 1283- 24 Şubat 1868

¹⁰⁹ BOA.HR.TO.428/43- 2, 27 Şevval 1273 – 20 Haziran 1857 Önerilen nizam şöyle ifade edilmiştir: *“...Devlet-i Alîyye ashab-ı iffet ve istikametten Aynaroz'da bir kapıkethüdası intihab ve tayin buyurması icab eder iş bu kapıkethüdası Dersaadet'te ikamet ederek Aynaroz'un mezhepçe ve gerek sair işlerce mesalihinin Babıalî'ye arz ve ibrazına ve manastırlarla Devlet-i Alîyye beyninde icra olunacak muamelatın ahz ve takdimine ve Devlet-i Alîyyece matlup olunan muamelat ve tahkikatın itasına ve memalik-i ecnebiyeden gelecek ve memalik-i ecnebiyeye gidecek papasların pasaportlarının vizesine ve'l-hasil Aynaroz mesalihinin Dersaadet'te rüyet-i tesviyesine memur olacağından zikrolunan kapıkethüdasına yalnız manastırların umur-ı mezhebiyelerine tavassut etmek üzere bir papas dahi terfîk olunabilir bu suretle Aynaroz rehabini de Dersaadet'e takrib etmiş olacağı....teb'anın idarece kuvvet-i hükümeti ise ziyadesiyle müessir olmuş olacağı ve çünkü manastırlardan sekiz saat ba'id-i mesafede bulunan bir mahalde ikamet etmekte olan Karis'in*

Fakat aradan ilerleyen süreçte Aynaroz idaresindeki bu olumsuzlukların giderilemediği görüldü. Ayrıca Aynaroz kazasının mülki idaresi yanında bir de ruhanî idare gibi diğer taşra birimlerinde bulunmayan özelliği ile genel vilayet nizamnameleri ile idare edilemeyeceği de anlaşılmış oluyordu. Bu nedenle 25 Kasım 1877'de *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi* hazırlandı. Nizamname oluşturulmadan evvel Mezahip Müdürü Zebur Bey yarımada'yı gezerek bir layiha hazırlamıştı. Aynaroz hakkında hazırlanan bu ikinci layihadaki tespitler, nizamnamenin başlangıç kısmında belgenin hazırlanma gerekçeleri olarak yer almıştı. Nizamnamenin giriş bölümünde Aynaroz'un öneminden bahsedildikten sonra, Aynaroz ruhbanlarının "...kendü kendülerine bir meslek-i idare ittihaz" ettiklerinden, yarımada üzerinde "*patrikhanenin doğrudan doğruya nezareti olamadığından, Aynaroz'da nüfuz-ı hükümet dahi cereyan idemediğinden*" yakınıyor ve "*bu uygunsuzlukları izale etmek*", ruhbanların patrikhane "*nezaret-i ruhaniyesine irtibatlarını teyid edecek*" bir nizamın oluşturulması gerektiğinden bahsediliyordu.¹¹⁰

18 fasıl ve 153 madde olarak hazırlanan nizamname ile ruhanî idarenin bağlı olacağı kaide ve usuller tespit edilmiş, mülki idarenin, zabıta, hukuk ve güvenlik işlerinin genel nizama tabi olacağı belirtilmişti.¹¹¹ Nizamnamenin hazırlandığı gün nizamname içinde yer almayan fakat daha sonra *hükümetçe tenbih olunan maddeler* başlığı ile nizamnameye ilave olunması istenen bazı hususlar ayrıca kaleme alınmıştı. Söz konusu kararlar Aynaroz'da ruhanî idareye karşı merkezi hükümetin temsilcisi olan mülki idarenin konumunu kuvvetlendirmeye yönelikti. Bu kararlar şunlardı:

1. Kaymakamlık merkezi bulunan "*Karis nam mahalde içtima' eden Lonca Heyeti cezirenin umur-ı inzibatiyesine ve mevvad-ı hukukiye-i nizamiyesine karıştırılma(malıdır).*"

hiçbir güne nüfuzu cari olamayub bayağı papasların bi'l-müzakere idüp karar vermiş oldukları mesalihin icrasından olduğu derkârdır merhum bu kethüdasının maaşına ve mesarif-i sairesine gelince bu husus için el-halet-i hinde Dersaadet'te iskan etmekte olan bir papasa maaş vermekte bulunan manastırlar sınıfından tesviye olunmak mümkün olabilir..."

¹¹⁰ BOA.I.MMS. 58/2688-3, 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877. Nizamnamenin hazırlanma gerekçeleri şöyle ifade edilmiştir: "...iş bu heyet-i ruhbanîye kendü kendülerine bir meslek-i idare ittihaz ederek hal ve hareketlerine patrikhanenin doğrudan doğruya nezareti olamadığı gibi Aynaroz'da nüfuz-ı hükümet dahi cereyan idemediğinden bu uygunsuzlukları izale etmek için evvel-be-evvel manastırların patrikhane nezaret-i ruhaniyesine irtibatlarını teyid edecek kavaid ve muamelatın vaz' ve tesisi bir müddetten beru müteemmil ve mülahaza olunan mevvad-ı mehameden olarak ol-babda patrikhane tarafından bir nizamname layihası dahi kaleme alınmış ve Bab-ı ali'de teşkil edilen komisyonda tetkik ve tahkik ile meclis-i mahsusaya verilmiş olmağla..."

¹¹¹ *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2). 253.

2. Lonca Heyeti'nin yarımadanın güvenliği için "*kır serdari namıyla ve Yunanlı kıyafetiyle istihdam etmekte olduğu*" silahlı kişiler Aynaroz'dan gönderilmelidir.
3. "*Orada bulunan memurlar dahi dâhil olmak ve ruhani ve avam takımından ikişer aza bulunmak üzere bir meclis-i idare teşkil*" edilmelidir.
4. Hükümet-i mahalliye için mümkün olduğu kadar haysiyetlendirmek için güvenlik güçlerini kuvvetlendirmek ve on iki olan zabıta sayısını yirmi beşe çıkarmak gerekmektedir.
5. Sahilin ve iskelelerin güvenliği için rüsumat kolcusu sayısı altıdan on ikiye çıkarılmalıdır.
6. Manastırların çalıştırmak üzere getirdikleri çeşitli meslek erbabına ait kişiler ile tüccardan olan şahısların izinleri, tezkireleri kontrol edilmeli ve ahvâlleri gözlem altında bulundurulmalıdır.
7. "*Karis'te bulunan mektep ve hastahane hakkında muamelat-ı nizamiyenin icrası nizamnamede yer aldığından bu konuda dahi Sıhhiye ve Maarif Nezareti Celilelerine malumat*" verilmelidir.¹¹²

Düzenlemenin içeriğinden de anlaşılacağı üzere merkezi hükümet yetkilileri, ilave tedbirler başlığı adı altında alınan kararlar ile Lonca Heyeti'nin gerek siyasî gerekse güvenlikle ilgili etkinliğini kırmayı, buna mukabil mülki idarenin otoritesini ise hissedilir derecede artırmayı amaçlamışlardır. Bu amaçla Tanzimat dönemi Osmanlı taşrasının neredeyse tüm kaza birimlerinde kurulan ancak uzun süre Lonca Heyeti'nin bir kaza meclisi gibi algılanması nedeniyle Aynaroz'da tesis edilemeyen, kaza idare meclisinin kurulması kararı ile Lonca Heyeti'nin kazanın mülki idaresini ilgilendiren hususlarda kararlar almasının önüne geçilmek istenmiştir.¹¹³ Kısacası imtiyazlı bir ruhban beldesi olan Aynaroz'da kaza idare meclisi, kazanın ruhani idaresinin yetki aşımına neden olacak kararlar almasına mani olarak, kazanın imtiyazlı konumunun idarî âdem-i merkeziyet dairesinde kalmasının bir yolu olarak görülmüştür.

Öte yandan 19.yüzyılın şartları ve bu yüzyılın şartlarına göre yeniden çekidüzen verilmeye çalışılan Osmanlı devlet teşkilatını modernleştirme çabaları arasında Aynaroz çok önemli bir imtiyazını daha kaybetmiştir. Zira ruhbanlar adına görev yapan ve "*kır*

¹¹² BOA.I.MMS.58/2683-1. 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877

¹¹³ Selanik Vilayet Salnamesi'ndeki ifadeye göre; Aynaroz'da Lonca Heyeti bulunduğundan Kaza İdare Meclisi'ne ve mahkemesine gerek duyulmamıştı. Bkz. *Selanik Vilayet Salnamesi*. (H.1322- M.1904/1905). 154-155.

serdarları” olarak bilinen güvenlik teşkilatının lağvedilmesiyle ruhanî idarenin konumu biraz daha zayıflamıştır.

İlk kez 1857’deki layihada dile getirilen imtiyazlara dokunmadan Aynaroz idaresinin yeni düzenin şartlarına uyacak şekilde ıslah edilmesi düşüncesi nizamname ilan ile yeni bir boyut kazanmıştı.¹¹⁴ Buna mukabil ruhbanlar da tarihi imtiyazlarını anayasal bir belge ile güvenceye kavuşturmuş ve yine bu belge ile ruhani idarenin hükmi şahsiyetini merkezi idareye kabul ettirmiş oluyordular. BOA belgelerinden takip ettiğimiz kadarı ile Aynaroz’un Osmanlı egemenliğinden çıktığı 1912 tarihine kadar ne merkezi hükümetin Aynaroz’u umumi vilayet teşkilatının bir parçası haline getirme çabası ne de ruhbanların ve Lonca Heyeti’nin imtiyazlarla ve nizamname ile çizilen sınırı aşma gayreti hiç sona ermedi.¹¹⁵

Yarımadada yapılan teftişlerden sonra Selanik Vilayeti’ne sunulan raporlarda; nizamname hükümlerinin suistimal edilmesine meydan verildiği; söz gelimi *...bir yol ve köprü için evvel emirde loncanın istihsal-i muvafakati gibi garip bir usul ...* takip edildiği belirtiliyordu.¹¹⁶ Gerçekten de nizamnamenin yalnızca ruhani idare ile alakalı olduğu ile ilgili son hüküm sadece kâğıt üzerinde kalmış görünüyordu. Zira yarımadadaki ahvali araştırmak için merkezi hükümet tarafından gizlice görevlendirilen memurların raporlarına göre *“cezire-i mezkureye hükümet-i seniyye tarafından nezaret olunmamakta bir halde gibi(ydi).”*¹¹⁷

¹¹⁴ BOA.HR.TO.428/43– 2, 17 Şevval 1273 – 10 Haziran 1857

¹¹⁵ BOA.TFR.I.SL.196/19534-2, 5 Eylül 1324 –18 Eylül 1908. 1908’de gündeme gelen bir konuda yarımadanın idaredeki ahvali şu şekilde özetlenmişti. *“Aynaroz manastırlarının suret-i idaresini havi 20 Zi’-hicce 94 tarihli nizamnamenin hatimesinde muharrer olduğu üzere Lonca Heyeti’nin vazife-i selahiyeti manastırlarla müştemilatının idare-i dâhiliyelerine münhasır olup umur-ı mülkiye ve adliye ve zabıtası kavanin-i nizamat-ı mevzua dairesinde bi’l-ahd cereyan etmek lazım gelerek bu emr-i mehammede şimdiye kadar ihmal ve mezkur nizamname hükmü su-i istimal olunarak Lonca Heyeti’nin vezaif hükmüne müdahalesine meydan verildiği...”*, Lonca Heyeti’nin nizamname hükümlerinin dışına taşması ile ilgili ayrıca bkz. BOA.TFR.I.SL. 196/19534-2, 5 Eylül 1324 –18 Eylül 1908. Bu belgede *“...mezkur nizamname hükmü su-i istimal olunarak Lonca Heyeti’nin vezaif hükmüne müdahalesine meydan verildiği...”* açıkça belirtilmiştir.

¹¹⁶ Teftiş raporunun sonunda; *“...Lonca Heyeti’nin nizamat haricinde muamelat ve müdahalatına katıyyen meydan verilmeyerek hükümete ait vezaif-i hukukun kavanin-i nizamat-ı resmiye dairesinde bila-tereddüt ifa ve muhafaza edilmesinin mahalli kaymakamlığına...”* bildirilmesi istenmişti. Bkz. BOA.TFR.I.SL. 196/19534-2, 5 Eylül 1324 –18 Eylül 1908. Ancak manastır temsilcilerinin köprü yapımı için resmi makamlardan izin ve ruhsat talep ettiklerine dair belgeler de bulunmaktadır. Söz gelimi: Simonos Petras Manastırı Vekili Mınyadi, Aksırpotam ve Simonos Petras Manastırlarını birbirine ulaştıran Dafni Limanı’ndaki köprünün yeniden inşası için ruhsat talep etmiştir. Bkz. BOA.DH.MKT.2720/31 - 1, 4 Muharrem 1327 – 26 Ocak 1909

¹¹⁷ 1885 yılında yarımadayı teftiş etmek üzere gizli bir görev ile memur edilen *Uzivo Bo Magartin*’in merkezi hükümete sunduğu rapor için bkz. BOA.Y.PRK.AZI.10/39-1, 7 Mayıs 1301 – 19 Mayıs 1885.

Yarımada için öngörülen statüye göre Lonca Heyeti, ...*politika ve mevvad-ı mühimmeye dair müzakeratta bulunmayup umur-ı adıyye (basit işler) ile iştigal* etmeliydi.¹¹⁸ Ancak heyet, Aynaroz'da jandarma karakolhanesi yapımından, kaza merkezinde bulunan hastaneye tabip tayinine kadar fikir beyan ediyor ve bir şekilde sürece müdahale ediyordu.¹¹⁹ Ruhani idarenin, Aynaroz idaresinde göstermiş oldukları bu âdem-i merkezi eğilimlere karşı, dünyevî iktidarın otoriteyi elden bırakmama gayreti Aynaroz'un Osmanlı hâkimiyetinde geçirdiği son sene olan 1912'de dahi devam etmişti. Nitekim Dâhiliye Nezareti'nden yapılan değerlendirmede; Aynaroz'da yapılacak Jandarma Karakolu ile tabip tayini meselesinin hükümetin vazifelerinden olduğu, bu nedenle Lonca Heyeti'nin bu konulara müdahale etme cesareti anlaşılacağı gibi; patrikhanenin dahi bu tür meselelere müdahalesinin ya da aracılığının kabul edilemeyeceği beyan edilmişti.¹²⁰

Aynaroz idaresinin ıslahını güçleştiren daha başka nedenler de bulunmaktaydı. Aynaroz Ortodoks Hristiyanlarca mukaddes bir belde olarak kabul edildiği için buraya keşiş olarak intisap etmek isteyen kişilerin yanında, ziyaret ve seyahat maksatlı pek çok kişi geliyordu. Bu kişilerin arasında *Avrupa beğzadeleri*, hatta bazen kralları bulunmaktaydı. Yarımadadaki manastırlarda muhafaza edilen Ortodoks Hristiyanlığın mukaddes emanetlerini ziyaret etmek bir nevi hac vazifesini ifa etmek olarak kabul edilirdi.¹²¹ Ayrıca bütün dünya nimetlerinden feragat ederek, tüm yaşamlarını dine adayan, yüce amaçları uğruna sıradan ve fakir bir hayat yaşamayı kabul eden bu fedakâr keşişleri ziyaret etmek, onlara maddi ve manevî destek olmak samimî bir Hristiyan olmanın bir alametiydi ve hayır sahiplerine itibar kazandıran bir davranıştı.

Bu anlamda Pandaleimon Manastırı'nın yönetimini ele geçirerek loncada dolayısıyla Aynaroz ruhanî idaresinde söz sahibi olan Rus rahipler için de Aynaroz önemli bir yer olarak görünüyordu. Zira diğer manastırlarda da nüfuslarını ve nüfuzlarını artıran Rus rahipler, 19.yüzyılda Aynaroz'daki nüfusun yarısını (hatta yarıdan fazlasını) oluşturuyorlardı.¹²² Aynaroz manastırları için toplanan ianenin önemli bir bölümün

¹¹⁸ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). 300.

¹¹⁹ BOA.DH.İD.116/34-7, 20 *Zi'l-hicce 1329 – 12 Aralık 1911*. Ruhbanlar, yarımadada yeteri kadar zabıta kuvveti bulunduğunu ileri sürerek karakolhane yapımına karşı çıkmışlar ve Aynaroz Belediyesi tabipliğine hükümet tarafından atama yapılması ise “*umur-ı belediye mine'l-kadim Lonca Heyeti'nce ifa...*” edildiğini ileri sürerek atamanın kendilerince yapılmasını istemişlerdir. Ruhbanlar bu isteklerini patrikhane aracılığı ile Adliye Ve Mezahip Nezareti'ne ulaştırmışlardır.

¹²⁰ BOA.DH.İD. 116/34 -1, 1 *Kanun-ı sani 1327 – 14 Ocak 1912*

¹²¹ Tekin, A.(2005). *Aynaroz Papazı*. Ankara: Kesit Tanıtım Yayınları, 34. ve Alkan, a.g.m. 60.

¹²² BOA.Y.PRK.AZI.10/39-1, 7 *Mayıs 1301 – 19 Mayıs 1885* Aynaroz'un durumu hakkında özel görevli tarafından hazırlanan rapora göre: “*Aynaroz'da ceziresinde mütemekkin umum papasların mecmu'-ı mikdarı*

Rusya'dan gelmesi,¹²³ Rus prenslerinin, hatta generallerinin Aynaroz'a ziyaretleri,¹²⁴ Aynaroz'daki bazı görevlilere Rus hükümeti tarafından verilen nişanlar,¹²⁵ Rusların yarımadaya atfettikleri önemin işaretleriydi. Daha da öte bazı Avrupa gazetelerinde Rusların Aynaroz'da bilinçli olarak nüfuslarını artırdıklarından ve -Karadeniz'deki Kırım misali-Rusların Akdeniz'deki manevraları için Aynaroz'u stratejik bir nokta olarak kullanma niyetlerinden bahsediliyordu.¹²⁶

Rusya'nın Balkan politikasında Bulgarlar çok önemli etnik unsurdur. Bulgar milli bilincinin uyanışa geçirilmesinde ve Rum Patrikhanesi'nden ayrı bağımsız bir Bulgar milli kilisesinin kurulması çabalarında Rusya'nın Bulgarlarla ne denli destek verdikleri biliniyordu.¹²⁷ Bu birlikteliğin bir devamı olarak Rusların, Aynaroz'un asıl kurucu unsuru olan Rumların nüfuzunu kırmak ve buradaki etkinliklerini artırmak için yarımada'daki Zograf Manastırı'nda etkin olan Bulgar rahipleri ile ittifak halinde oldukları düşünülüyordu.¹²⁸ Öte yandan Rus konsolos ve sefirleri ise Aynaroz meselelerine olan

yedi binden ziyade Ortodoks papas mevcut bulunduğu anlaşılır ki bunlardan üç-i hamsi (3/5) yani ekseriyeti Rus papaslarıdır."

¹²³ 1851 yılında yapılan bir denetimde iki Aynaroz'daki Rus rahibi adına Rusya'dan gelen sandıktan pek çok değerli eşya ve yüklü miktarda para çıkmıştır. Yapılan soruşturmada Rusya'dan "...*sadaka namıyla öteden beru aralık aralık akça ve bazı me'kulat ve melbusat tevariüd edegel(diği)...*" tespit edilmiştir. Bkz. BOA.HR. 76/3695-1, 22 Cemaziye'l-evvel 1267- 25 Mart 1851

¹²⁴ Bir Rus prensinin Aynaroz seyahati vesilesi ile düzenlenen merasimden duyulan memnuniyeti ileten Rus elçisi *İnganiyef*'in teşekkür yazısı için bkz. BOA.A.MKT.MHM.392/33, *Selh-i Cemaziye'l-ahir* 1284- 28 Ekim 1867. Rusya prenslerinden Konstantin Viyazemski'nin Aynaroz'a gitmek üzere 1896 yılında Osmanlı makamlarından mürur tezkiresi aldığı kayıtlara geçmiştir. Bkz. BOA.BEO. 764/57276 -2, 20 Mart 1312 – 1 Nisan 1896

¹²⁵ BOA.İ.HR. 317/20425, 22 Şevval 1307 – 11 Haziran 1890 "*İdare-i mahsusanın Aynaroz acentası Sotraki Papayani'ye Rusya Devleti tarafından ikinci rütbe Stanislas nişanı...*" verilmişti.

¹²⁶ BOA.BEO.461/34575, 8 Ağustos 1310 – 20 Ağustos 1894 Berlinde çıkan bir gazetede bir Rus muharririn yazısı Osmanlı Devleti hükümet makamlarına jurnallenmiştir. Yazı içeriğinde öne çıkan başlıklar şu şekildedir: "*Bin yedi yüz yetmiş senesinde vuku' bulan Çeşme vakasından beru Rusya Balkan akvamu üzerinde kesb-i nüfuz iderek ale'l-husus Aynaroz'daki ruhban heyeti kendi menfatına muvafık bir teşvikattan hali kalmamıştır. Aynaroz'u neferat ve esliha ve mühimmat ile mali bir istihkam şekline koymak hususunda Rusya'nın ne derecelerde ihraz-ı muvaffakiyet ettiği Redud-dolurya'nın?(gazete) bin sekiz yüz seksen mayısı nüshasında gösterilmiştir. Aynaroz denilen mahallin gerek tedaifi ve gerek taarruz için ne kadar müsait olduğunu görürüz. Hele ehemmiyeti bahriyesi ehemmiyet-i askeriyesine kat kat faikdir. O havalide patrikin nüfuzu cari olmayup Rusya imparatoru hükümfermadır. Hükümet-i seniyeden Aynaroz'un terki ve Rusya'ca talep olunacağını ahval-i meşruhadan istidlal olunur. Mamañih Rusya Aynaroz'un bir kere ellerine geçirince mükemmel bir isal-i harekeye malik olacaklardır.*"

¹²⁷ Şıvgın, a.g.m. 478. ve Şıvgın, H. (2007, Nisan). *Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902- 1912 Yıllarında Makedonya*. The Balkans: Languages, History and Cultures, Bulgaristan Veliko Turnova Üniversitesi Sempozyum Bildirisi

¹²⁸ Papaz kıyafeti giymiş ancak aslen Rus askeri oldukları iddia edilen bazı kişilerin Bulgarları kışkırttıkları ile ilgili merkezi hükümete ulaşan haberler için bkz. BOA.Y.PRK.TKM.8/26-1, 15 Cemaziye'l-ahir 1302 – 1 Nisan 1885 Bazı Bulgar eşkıya reislerinin Rus Manastırı'nda saklandığına ve Rus prensleri ile görüştüğüne dair iddialar bazı soruşturmaların konusunu olmuştur. BOA.TFR.I.SL.61/6073, 12 Ağustos 1311 – 24 Ağustos 1895. Zograf Manastırı yıllık gelirinden bir kısmının ayrılarak Dafni İskelesi'ndeki Rus postanesi marifetiyle

müdahaleleri ile Rus nüfuzunun kuvvetlenmesine vesile olacak diplomatik desteği veriyorlardı.¹²⁹

Yarımadanın bir başka etnik unsuru Sırlardı. 1198 yılında kurulan Hilandar Manastırı “... Sırp Azizlerinden “ *Asveti (Sveti) Sava* ” namında bir zatın tesisgirdesi olup Sırp medeniyet ve eserlerinin ana kaynaklarından biriydi ve Sırp tarih ve ahalisi nezdinde izzet-i azîmeye ve kudsiyet-i külliye-i haiz olduğundan buradan ziyaretçi eksik olmazdı.¹³⁰ 1896 yılında “...paskalya yortularını çıkarmak üzere Üsküb ve Selanik üzerinden Aynaroz’a gelen Sırp Kralı (*Aleksandar Obrenović*) da manastırı ziyaret edenler arasındaydı.¹³¹ Kralın seyahat programı ile bizzat Hariciye Nazırı ilgilenmiş, kendisine tahsis edilecek vapurdan, refakat edecek subaylara hatta aşçı ve yemek takımlarının seçimine kadar bütün teşrifat işlemleri özenle yürütülmüştü.¹³²

Ziyaret, gerek Hilandar Manastırı sakinleri gerekse kralın kendisi üzerinde büyük bir heyecan uyandırmış olmalıydı. Nitekim kral ülkesine döndükten nice zaman sonra bu seyahatin anısını taşıyan bir bayrağı manastıra hediye edilmek üzere göndermişti. Ancak Osmanlı yetkilileri, devletin egemenlik haklarına zarar vereceği düşüncesiyle manastır duvarlarına bayrak asılması fikrini uygun görmemiş ve kral tarafından daha münasip olan bir başka hediyenin verilmesini istemişlerdi.¹³³ Kısa zamanda diplomatik bir sorun haline gelen konu için neticede bandıranın (bayrak) *manastır üzerinde küşad olunmayup eşya-i ruhaniye adetinden olarak manastır dâhilinde hıfz ettirilmesi(ne)* karar verildi.¹³⁴

Görüldüğü üzere yarımadanın bu etnik çeşitliliği ve onun üzerinde cereyan eden bazı siyasi hesaplar, siyasi müdahaleleri kolaylaştıran, imtiyazlar ile donanmış ve bir türlü genel vilayet teşkilatına adaptasyonu sağlanamayan ayrıcalıklı statü, Aynaroz idaresinin ıslah edilerek bir düzene konulmasını engellemiştir. Bütün düzenlemelere ve fermanlarda yer almayan bazı fiili ayrıcalıkların kaldırılmasına rağmen Osmanlı egemenliğinde kaldıkları sürenin özellikle 20. asıra tekabül eden 12 yıllık diliminde siyasi alana daha cüretkâr

Selanik’te Bulgar tüccar vekiline ulaştırılması ile ilgili bkz. BOA.TFR.I.SL.61/6073, 6 Zilka’de 1312- 4 Mayıs 1895

¹²⁹ BOA.BEO.3301/247565, 10 Nisan 1324 – 23 Nisan 1908, BOA.BEO.3075/230552-3, 10 Haziran 1908. Selanik’te 19.yüzyılda Büyük Britanya, Fransa, İtalya, Rusya, Romanya, Avusturya-Macaristan ve Yunanistan Devletleri’nin konsoloslukları bulunuyordu. Bkz. Anastasiadou, a.g.e. 333.

¹³⁰ BOA.BEO.663/496494-2, 3 Ağustos 1311 – 15 Ağustos 1895

¹³¹ BOA.BEO.754/56526 -1, 10 Mart 1312 – 22 Mart 1896 ve BOA.Y.A.HUS.348/86, 11 Şevval 1313 – 26 Mart 1896

¹³² BOA.Y.A.HUS.348/86, 11 Şevval 1313 – 26 Mart 1896 Kral için İzzettin Vapuru tahsisi edilmişti. Bkz. BOA.BEO.757/56742-1, 16 Mart 1312 – 28 Mart 1896

¹³³ BOA.BEO.1470/110206, 26 Mart 1317 - 8 Nisan 1900

¹³⁴ BOA.BEO.1475/110580 -1, 9 Nisan 1316 – 22 Nisan 1900. Bayrak hususu benzer şekilde daha evvel Sisam Adası için gündeme gelmiş ve yanlış anlamaların önüne geçmek için bir ferman neşredilmişti. Bkz. Ekinci, a.g.m. 23.

biçimde müdahale edebilmişlerdir. Devletin içerde ve dışarda yaşadığı sıkıntılar, bazı devletlerin diplomatik kanallar ile rubanları himaye etmeleri, ruhani idarenin idari serbestisini kolaylaştıran bir zemin hazırlamıştır.

6.2.3.2. Ekonomik İmtiyazlar

Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimlerin durumları incelendiğinde ekonomik açıdan önemli imtiyazlara sahip oldukları gözlemlenmektedir. Yavuz Ercan'a göre bu ayrıcalıklı konumun iki nedeni bulunmaktadır. Birincisi; sanat ve ticaretin hiçbir kayıt ve şarta bağlı olmaksızın, büyük bir çoğunlukla gayrimüslimlerin elinde olması; ikincisi ise zimmilerin maktu vergi usulüne bağlanmasıdır. Vergi toplamadaki güçlükler ve yolsuzluklar nedeniyle böyle bir çözüm yoluna başvurulmuş, yıllık belli bir vergi talep edilerek zimmi toplum içinde bu verginin nasıl toplanılacağına karışılmamıştır.¹³⁵

Bir ruhban beldesi olan Aynaroz için de durum bundan farklı değildir. Nitekim *...nıfs-ı Aynaroz ceziresinde vaki' manastır rahipleri hin-i fetihten beru muaf olub...* yıllık belli bir maktu vergi dışındaki diğer tekaliften, yani mali sorumluluklardan muaf sayılmıştı.¹³⁶

Yarımadadan alınan vergi "Aynaroz Vergisi" olarak adlandırılırdı¹³⁷ ve ruhbanların Dersaadet'te bulunan temsilcileri tarafından İstanbul'da Aynaroz idaresinden mesul olan kuruma teslim edilirdi.¹³⁸ Esasen ruhbanların vergilerini kendilerinin hazineye teslim etmeleri İslam hukukundan kaynaklanan eski bir usuldü ve zimmiliğin (zimmet akdinin) bir alameti sayılıyordu.¹³⁹

BOA belgeleri ve bazı arşiv kayıtlarına göre Aynaroz vergisi 42.000 guruş olarak tahsil ediliyordu. Vergi, İstanbul'daki kuruma *Aynaroz Vergisi* olarak teslim edilir, daha sonra burada bu verginin ait olduğu kalemler, *ceyb-i hümayun*, *ağalık akçesi*, *cizye* şeklinde tasnif edilir ve ilgili kısımlara yönlendirilirdi. Bu hâl, Tanzimat'ın ilanına kadar devam etti.¹⁴⁰

¹³⁵ Ercan, 1991, 389-390.

¹³⁶ BOA.HAT.284.17069-1, *Ramazan-ı evail 1224 - Mayıs 1790*

¹³⁷ Güran, T. (1998). "Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi". *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, 49 (60. Yıl Özel Sayısı), 94.

¹³⁸ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). 296. ve BOA.BEO.2255/169071- 2, 18 Şevval 1321 – 7 Ocak 1904

¹³⁹ Gülnihal, 1987, 126.

¹⁴⁰ BOA.HAT.1564/52, 23 Ramazan 1239 - 22 Mayıs 1824 ve BOA.BEO.2255/169071- 2, 18 Şevval 1321 – 7 Ocak 1904

Aynaroz vergisi, “*Tanzimat-ı Hayriyye usul-i mahasin şumulünün vaz’-ı tesisinden sonra*, padişah onayı da alınarak *on bin küsur guruş zam ile elli üç bin guruşa* çıkmıştı.¹⁴¹ Daha sonra yapılan düzenlemelerde, bazı ilavelerle birlikte 72.000 guruş olarak tespit edilen Aynaroz vergisi, yine arşiv kayıtlarından anladığımız kadarı Aynaroz’un Osmanlı egemenliğindeki son asrı olan 20. yüzyılda da bu meblağ üzerinden tahsil edilmekteydi.¹⁴²

Tanzimat’tan sonra *Aynaroz Vergisi* üzerine yapılan ilavelerin birkaç nedeni bulunmaktadır. Aynaroz’un, başta vergiler olmak üzere ekonomik imtiyazları, tıpkı idari imtiyazlar bahsinde ifade ettiğimiz gibi Tanzimat’ın ilanından sonra sonlandırılmadı ancak savaş, isyan gibi bazı olağanüstü durumlar ile tüm devlet teşkilatını etkileyen önemli reformlar, imtiyazlı konunun yeniden değerlendirilmesine sebep olmuş hatta bazı durumlarda buna mecbur kalınmıştı.

Her şeyden evvel isyan hali, sadece ekonomik değil tüm imtiyazların sona ermesi anlamına geliyordu. Zira isyan hali, gayrimüslimlerin, Müslüman devletin egemenliğini tanıyıp, tabiiyetine girerken kabul etmiş oldukları zimmet akdinin sona ermesi demekti. Aynaroz, Osmanlı hâkimiyetinde kaldığı süre içinde bunu bir kez tecrübe etmişti. Rum isyanının Aynaroz’a sirayet etmesi üzerine imtiyazlar askıya alındı.¹⁴³ Yarımada da askerî tedbirler artırılmış, güvenlik için Aynaroz’a yerleştirilen askerlerin maaşları da ruhbanların vergilerine ilave edilmişti. Ruhbanların Osmanlı egemenliğinde geçirmiş oldukları bu en sıkıntılı süreç yeniden padişahın affına mazhar olmaları, zimmet akdinin yenilenmesi ve cizye boğçalarının Dersaadet’e gönderilmesi ile sona erdi.¹⁴⁴ İsyân sonrasında yarımada da huzur ve asayiş temin edilinceye kadar askerlerin yiyecek ve içecekleri ruhbanlar, maaşları ise Selanik Valiliği tarafından karşılanmıştı.¹⁴⁵

1850’li yıllar ile 19.yüzyılın sonu ve 20.yüzyılın başları Aynaroz’da eşkıyalık ve korsanlık faaliyetlerinin arttığı yıllardı. Bu dönemde devletin yeni bir isyan ihtimali

¹⁴¹ BOA.BEO.2255/169071- 2, 18 Şevval 1321 – 7 Ocak 1904

¹⁴²1895, 1900 ve 1907 yılı Aynaroz vergisi miktarları için bkz. *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1312/M.1895). 215. *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1317/M.1900). 408 ve *Selanik Vilayet Salnamesi*. (H.1325/M.1907). 212.

¹⁴³ İsyandan sonra zimmet akdi bozulmuştu. Ruhbanlardan cizye tahsili vakti geldiğinde Selanik Valisi Mehmet Paşa, cizye tahsili ile ilgili merkezi hükümetten yeni bir emr-i alî ısdarını talep etmişti. BOA.HAT.865/38551.F.1, 19 Rebiü’lahir 1237 – 13 Ocak 1822

¹⁴⁴ BOA.HAT.845/37966, 29 Zilhicce1237 – 16 Eylül 1822

¹⁴⁵ BOA.HAT.918/39974-B, 29 Zi’l-hicce 1239 - 25 Ağustos 1824. Aynaroz ruhbanları, asker maaşlarını Selanik bütçesinden idare olunacağına dair karar olmasına rağmen “*Selanik Sancağı Mutsarrıfı Devletli Paşa Hazretleri canibinden mahsus adem irsaliyle asker mahiyesi alarak bin üç yüz ikiden müteceviz akçe tahsil olunduğuna*” dair bir itirazda bulunmuşlardır.

konusunda duyduğu endişe, yine güvenlik tedbirlerinin artırılmasına neden olmuştu.¹⁴⁶ Aynaroz'da zabıta sayısının artırılması, zaten imkânları kısıtlı bulunan ruhbanlar için yeni ekonomik yükümlük, bu da yeni mahzar ve arzuhallerin Osmanlı hükümet temsilcilerine verilmesi demektir. 1853 yılında yarımada'nın güvenliği için yerleştirilen zabıtalara maaşlarının Selanik Valiliği tarafından karşılanması için, ruhban temsilcileri tarafından hükümet makamlarına iletilen talep reddedilmişti.¹⁴⁷

Savaş ve benzeri olağanüstü durumlara hazırlık için yapılan düzenlemeler ve hazırlıklardan Aynaroz zaman zaman etkileniyor, muafiyetlerin olağandışı hallerdeki geçerliliği tartışılıyordu. 1790 yılında Osmanlı-Avusturya ve Osmanlı-Rusya savaşları için sefer hazırlıkları çerçevesinde yürütülen “*mübâyaa*”¹⁴⁸ işlemlerinden Aynaroz'un da etkilenmesi üzerine ruhbanlar tarihi muafiyetlerini ileri sürerek itirazda bulunmuşlardı. Padişah III. Selim, ruhbanların mübayaadan istisna tutulamayacağı ancak kadim imtiyazlarının eskiden olduğu gibi devam edeceğini irade buyurmuştu.¹⁴⁹ Benzer bir durum 1903 yılında yaşanmış, ordunun sefer hazırlıkları nedeniyle Aynaroz Manastırlarına ait çiftliklerin gelirlerinden “*Techizât-ı Askeriye Tertibi*” adı ile yüzde altı oranında alınan vergiye ruhbanlar itiraz etmişlerdi.¹⁵⁰

Islahat Fermanı gibi bir anlaşma içerisinde yer alarak hukukilik kazanan bazı düzenlemeler, gayrimüslimlerin hakları ve imtiyazları ile ilgili bağlayıcı hükümler içeriyordu. Zira ferman, vergi ve mülk edinme, mabet tamiri ve inşası gibi konularda gayrimüslimlerinin durumunu iyileştirirken, ruhbanların en önemsendiği gelir

¹⁴⁶ Aynaroz'a Eteryay'ın gizlice gönderdiği silahlar için bkz. BOA.A.MKT.UM, 25/36 -1, 7 Şevval 1266 – 16 Ağustos 1850, Aynaroz'da Mortabakova/Martokva isimli eşkiya reisi ile Rus general prensinin görüşmesi ile ilgili iddialar için bkz. BOA.TFR.I.SL.61/6073, 12 Ağustos 1311 – 24 Ağustos 1895; BOA.BEO.675/50613, 5 Receb 1313 – 22 Aralık 1895; Yunanistan'dan Aynaroz'a hücum botu ve silahlı gemilerin gönderilmesi ile ilgili bkz. BOA.YA.HUS.421/24 -2, 4 Teşrin-i evvel 1317 – 17 Ekim 1901, BOA.DH.MKT. 2547/3 - 1, 9 Receb 1319 – 22 Ekim 1901, BOA.HR.MKT. 1753/80 – 1, 10 Teşrin-i-evvel 1317 – 13 Kasım 1901, Aynaroz'da güvenliği tehdit eden diğer olaylar için bkz. BOA.BEO.3075/230552-3, 10 Haziran 1908

¹⁴⁷ Temizer, a.g.m. 5. Talep reddedilmekle birlikte zabıtalara ücretlerinin yevmiye usulü ile değil maaş usulü ile verilmesine ve yarımada vergisine ilave olunarak ödenmesine karar verildi. Bkz. BOA.A.MKT.NZD.88/76, 27 Zi'l-ka'de 1269 – 1 Eylül 1853

¹⁴⁸ Şemsettin Sami. a.g.e. 1268. Mübâyaa: “*Satın alma*” anlamı ile kullanılan ve daha çok devletin ihtiyaç duyduğunda bir malı maliyetine hatta daha da aşağı alma hakkını ifade eden bir kavramdır.

¹⁴⁹ BOA.HAT.284.17069-1, Ramazan-ı evail 1224 - Mayıs 1790. Serbotaniyan-ı Hassa Ali Bey'in malumatının yer aldığı ve Sadrazam tarafından bir telhis olarak sunulan yazı, padişaha arz edilmiştir. Padişah III. Selim'in, telhisin üst kısmında Aynaroz ruhbanlarının durumu için iradesi şöyle belirtilmiştir: Ruhbanlar, “...saadetime müretteb olan miri mubayaasından afv olunamaz mukaddem sadır olan hatt-ı hümayunum mucibince mübayaalarını eda eylerler sair muafiyetlerine yine kadimi vecihle müsaade olunub icra olunur.”

¹⁵⁰ Şura-i Devlet'te yapılan değerlendirmede muafiyetlerin, manastırların Aynaroz yarımadasında bulunan varlıklarına mahsus olduğu, yarımada dışındaki mülklerin genel kurallara tabi olduğu gerekçesi ile reddedilmişti. Bkz. BOA.MV.107/91, 29 Receb 1321 - 13 Ekim 1903.

kalemlerinden biri olan cevaiz (bahşış ve hediyeler) ve aidatlar hususunda kısıtlama getirmişti.¹⁵¹ Ruhbanların izinsiz sadaka ve iane toplamaları uygun görülüyor,¹⁵² dışardan, mesela başka ülkelerden manastırlara yardım adı altında gelen külliyetli paralar şüphe uyandırıyor veya bazı soruşturmaların konusu oluyordu.¹⁵³

Osmanlı modernleşmesinin en köklü ve ciddi reform hamlesi olan Tanzimat, taşra teşkilatından, hukuki yapıya, vergilerden askerlik işlerine kadar pek çok düzenlemeyi öngörüyordu. Tüm taşra birimlerinin bu değişimden etkilenmesi kaçınılmazdı. Ruhbanlar, Tanzimat'ın taşradaki devlet kurumları üzerinde neden olduğu etkiyi hissettiklerinde, padişahın Aynaroz imtiyazlarını tasdik eden yeni bir emr-i alî almak suretiyle bu reformist etkiye karşı statülerini korumak istemişlerdi.¹⁵⁴ 1857 yılına ait bir belgeden anladığımız kadarıyla böyle bir *emr-i alî* almaya muvaffak olabilmişlerdi. Nitekim gümrük muafiyeti ile ilgili bir mesele üzerine ruhban temsilcileri, ellerinde padişah tarafından tasdik edilen, üstelik “*Tanzimat-ı Hayriyye'nin vaz' ve tesisi olan avân(vakt)-i saatten itibaren...*” geçerli olmak üzere Aynaroz imtiyazlarını onaylayan bir emr-i alî olduğunu, bu belgenin içeriğine göre Aynaroz'un karadan gelen mallar için gümrükten muaf tutulduğunu iddia etmişlerdi.¹⁵⁵

Osmanlı Devleti kilise ve manastırların vakıf mülklerine dokunmamıştı.¹⁵⁶ Aslında Aynaroz manastırlarının her biri bir vakıf statüsündeydir. Vakıf mülkleri ise *cümle tekaliften muaf* tutulmuştur. Ancak manastırların bazılarının, Aynaroz yarımadasında

¹⁵¹ Karal, *a.g.e.* I, 250-252. Islahat Fermanının bağış ve hediyelerle ilgili hükmü şöyleydi: “*Ve her ne sûret ve nam ile olursa olsun rahiplere verilmekte olan cevâiz ve avâtdât cümleten menolunarak yerine patriklere ve cemaatbaşlarına varidâtı muayyene tahsis ve rûhban-ı sâirenin dahi rütbe ve mansıplarının ehemmiyetlerine ve bundan sonra verilecek karara göre kendilerine bervech-i hakkaniyet maaşlar ta'yin olunup:*” Bu madde ruhbanların en fazla itiraz ettiği hususlar arasındaydı. Zira, kilisenin gelirleri belli esaslara bağlamıyordu. Bkz. Gümüş, *a.g.m.* 220-222.

¹⁵² *Yanni ve Nikola* isimli Aynaroz rahiplerinin Niğde'ye giderek izinsiz olarak sadaka ve iane toplamaları ile ilgili bkz. BOA.DH.MKT.2368/59-1. 5 Rebiü'l-evvel 1318 – 3 Temmuz 1900

¹⁵³ Zaman zaman Rusya'dan, Aynaroz manastırlarına gelen çeşitli eşya ve para yardımları için bkz. BOA.HR. 76/3695-3, 22 Cemaziye'l-evvel 1267- 25 Mart 1851 ve BOA.Y.PRK.AZJ,12/100-1, 18 Kanun-i sani 1303 – 30 Ocak 1888

¹⁵⁴ BOA.A.MKT.2/69-1, 19 Cemaziye'l-ahir 1258- 28 Temmuz 1842. Söz gelimi; *Aynaroz ceziresinde vaki' metoh çiftliğinden mal maktuası olan seksen guruşdan hariç bir nesne talep olunmamasına dair daha evvel ısdar olunan bir emr-i alinin ada vekillerince yenilenmesi talepleri reddedilmişti.*

¹⁵⁵ BOA.A.DVN.125/12-1, 29 Zilkade 1273- 21 Temmuz 1857. Aynaroz Manastırlarının İstanbul'daki vekilleri: “*Tanzimat-ı Hayriyye'nin vaz' ve tesis olan avân(vakt)-i saatten itibaren Aynaroz ceziresinin imtiyazat-ı kadime ve muafiyat-ı sabıkası ba- emr-i ali tasdik ve tekid-i hususuna müsaade-i mekar-ı meal-i hazret-i şahane îzân- şayan buyrulduğunu*” iddia etmektedirler. Bu imtiyaz belgesine göre “*cezire-i mezkureye berran nakl ve derununda sarf ve istimal olunan hasılat Kesendire ve sekanat-ı cezairde dahi cari olan ahval üzere resm-i gümrük mutalebe ve ahz olunmayup fakat bahran dâhil-i hasılat-ı hariciye ile cereyan-ı hasılat-ı mahalliye...*”gümrüğe tabi olduğunu ancak son dönemde bu emr-i aliye rağmen karadan gelen mallardan dahi gümrük talep edildiğine dair yirmi manastırın temsilcilerinin mührünü taşıyan bir arzuhali merkezi hükümete sunmuşlardır.

¹⁵⁶ Yücel, *a.g.m.* 669.

bulunan manastır binası ve arazisi dışında, Selanik ve civarında “*metoh*” adı verilen çiftlikleri, ormanları ve bazı değirmenleri bulunuyordu. Zaman zaman manastırların Aynaroz’un dışında bulunan mülklerinin vakıf kapsamında olup olmadıkları hususu ruhbanlar ile Osmanlı hükümeti temsilcileri arasında tartışma konusu olmuştu.¹⁵⁷ Bu husus çok önemliydi zira çiftlikler, ormanlar ve değirmenler manastır mülklerinin vakfi kapsamına alındığında muafiyet alanı genişleyecek, böylece maktu vergi dışındaki vergilerden muaf olacaktı.

Nitekim ruhbanlar 1904 yılında devlet arazilerine müdahale ederek tasarruf ettikleri orman ve araziye genişletmek istiyorlar, buna mukabil Osmanlı bürokratları ise ruhbanların “...*daha ziyade araziye tecavüzü ile muafiyatin pek ziyade tevsi edeceği(nden)*...” endişe duyuyorlardı.¹⁵⁸ Aynı şekilde ruhbanların, Aynaroz dışında bulunan *Tuzla Çiftliği*’ni bir manastır mülkü olarak kaydettirmek istemeleri, manastır imtiyazlarının Aynaroz dışına taşması ve genişlemesi anlamına geleceği için Osmanlı memurları tarafından olumlu karşılanmamıştı.¹⁵⁹

Modernleşme döneminde Aynaroz imtiyazlarının en fazla mevzubahis edilmesine neden olan konu “*metoh*” adı verilen çiftliklerdi. Selanik ve civarında (Kesendire ve Limni Adaları), Aynaroz Manastırları rahiplerinin tasarrufunda olan elli sekiz adet çiftlik bulunuyordu. Söz konusu çiftliklerin muafiyet kapsamında olup olmadığı ilgili tartışmalar Tanzimat’ın ilanı ile başlayıp 20.yüzyıl başlarına kadar devam etmiştir.

Tanzimat’tan hemen sonra Aynaroz manastırlarının arazi gelirlerinin vergiye tabi tutulması maksadıyla arazi tahriri ve vergilerin artırılmasına dair bazı düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştı.¹⁶⁰ Bu çalışmalar sırasında Aynaroz Manastırlarının vekilleri, çiftliklerin manastır mülkleri olması nedeniyle tahrir-i emlak işlemlerinden muaf tutulmaları gerektiği ile ilgili bir arzuhal hazırlayarak hükümet yetkililerine müracaat

¹⁵⁷ BOA.ŞD.2978/28 -1, 24 Eylül 1312 – 6 Ekim 1896

¹⁵⁸ Kesendire Kazası’ndaki Aynaroz Manastırlarına bağlı “...*metohların her biri miriye aid orman ve arazisinde otuz kırk bin dönüm miktarına tecavüz eylediği*” haber alınmıştı. Bkz. BOA.BEO.2442/183129-2, 29 Eylül 1320 – 12 Ekim 1904. Yine Kesendire Kazası’nda metohların arazi işgalleri ile ilgili davalar 1912 yılında dahi devam ediyordu. Bkz. BOA.MV.163/25, 9 Rebi’ül-ahir 1330 - 28 Mart 1912

¹⁵⁹ BOA.BEO.2408/180549-1, 27 Rebi’ül-ahir 1322 – 11 Temmuz 1904. Aynaroz Rus Manastırı rahiplerinin tasarruf ettikleri İstanbul’daki *Tuzla Çiftliği* Rus keşişler tarafından bu kapsama alınmaya çalışılmıştı ancak bu talep kabul görmedi. Karar gerekçesi ifade edilirken; ne Tanzimat öncesi ne de Tanzimat sonrası vakıf kapsamındaki metohların sayısında hiçbir değişiklik olmadığı, Selanik ve çevresinde Aynaroz manastırlarına ait vakıf kapsamında daima 58 çiftlik bulunduğu ifade edilmişti. Osmanlı makamları tarafından değerlendirilen konu için; “...*Aynaroz Manastırları Nizamnamesi ahkâmının Aynaroz ceziresi haricine işmalinin caiz olama(yacağı)*...” ve “...*mezkur çiftliğin Aynaroz’a iltihakı ve teba-i Devlet-i Aliyye tevsi-i daire-i imtiyazı lazım gelmeyeceğinin*...” anlaşıldığı ifade edilmişti.

¹⁶⁰ İnalçık, 1996, 369.

etmişlerdi. Maliye Nezareti tarafından yarımada yürütülen tetkikatın raporu Şura-i Devlet'e havale edilmişti. Neticede ferman-ı alî ile verilmiş muafiyet hükümlerinin bozulmayacağı, yeni düzenlemelerin bu hükümlere sadık kalacağı vurgulandıktan sonra fermanın verildiği tarihte yarımada bulunan bağ bahçe ve araziler ile Selanik dâhilinde bulunan elli sekiz metohun bu çerçevede işlem göreceği bunlara sonradan ilave edilen arazilerin ya da sonradan açılan metohların bu muafiyet dairesinin dışında tutulacağı belirtilmişti. Bu tahrirat düzenlemesinden muafiyet ile ilgili durum da bu çerçevede değerlendirilmişti.¹⁶¹

Ancak bu karar metohlarla ilgili tartışmaları sona erdirmeye yetmemişti. 1868 yılında mahalli hükümet yetkilileri bazı manastırların Limni Adası'nda bulunan çiftliklerinin gelirlerinden yeni oluşturulan Ziraat Sandıklarına sermaye olması için pay almışlardı. Bu uygulama ruhbanların itirazına neden olmuştu.¹⁶² Aynı şekilde Selanik Aşar Müdüriyeti'nin talimatıyla 1885 yılında da bu defa menafi sandığı ve eğitim giderleri için pay ayrılmıştı. Her iki uygulama manastırların Dersaadet vekilleri ile İstanbul'a şikâyet edilmiş, sonuçta söz konusu uygulamalardan manastır ahalisi yararlanamayacağı için ruhbanların itirazları haklı görülmüştü.¹⁶³ Bazen de çiftliklerde mahsulün olmadığı yıllarda vergiden muafiyet talep ediliyor, memleketin her tarafında aynı sıkıntı olmasına rağmen ruhbanların istekleri kabul ediliyordu.¹⁶⁴

Çiftliklerin vergi muafiyetleri konusu 20.yüzyıl başlarında da gündemdedi. Bu defa çiftlikler, ordunun ihtiyaçları için kaynak oluşturmaya yönelik bir düzenlemeden etkilenmişlerdi. Ruhbanlar meseleyi yine merkezi hükümet birimlerine taşımış ancak Şura-i Devlet'ten yine lehlerinde bir karar çıkmamıştı.¹⁶⁵ Ruhbanların itirazlarının en önemli dayanağı ellerinde olduğunu iddia ettikleri 22 Zi'l-ka'de 1257 tarihli bir fermanı. Bu

¹⁶¹ BOA.BEO.408/30571-3, 5 Rebiü'l-evvel 1286 – 15 Haziran 1869

¹⁶² BOA.ŞD.3221/7 -1, 26 Rebiü'l-evvel 1285 – 17 Temmuz 1868. Sözü edilen manastırlardan, Aya Lavra ve Pantokrator ve Simon Petra Manastırlarına ait çiftliklerin arazi mahsulatından çift başına iki kile alınmıştı.

¹⁶³ BOA.DH.MKT. 1346/2-1, 28 Zi'l-hicce 1301 – 18 Ekim 1884, Adliye Ve Mezahip Nezareti tarafından takip edilen mesele neticesinde “ ...manastırların, menafi sandıklarından ve yapılacak mekteplerden istifadeleri olamayacağına ve mukaddema öşre tevsî-i intikali mukabili vuku' bulan hisseden istisna edilmiş olduğuna nazaran iş bu seb'i ve rab'i ianeden dahi müstesna tutulmaları ...” uygun görülmüştür. Bkz. BOA.MV.1/44, 10 Cemaziye'l-evvel 1302 - 25 Şubat 1885

¹⁶⁴ BOA.A.MKT.MHM.406.46-1285.M.9. 20 Nisan 1284 - 2 Mayıs 1868

¹⁶⁵ BOA.MV.107/91, 29 Receb 1321 - 13 Ekim 1903. Belgeye göre Şura-i Devlet'in kararı şu şekildedir: "Aynaroz Manastırları maktu' vergüye tabi olub bazı rusumdan muaf ise de bu muafiyet nıfs-ı Aynaroz manastırlarına münhasır olub Kesendire Kazası ile Selanik Vilayeti'nin sair mahallerinde bulunan mezkur manastırlara merbut çiftlikler hasulatından öşür alınmakta olduğuna ve teçhizat-ı askeriye tertibi vergülere zam olunub aşarın ise sair vergülerden farkı olmadığına binaen zikr olunan manastırlara ait çiftliklerden aşar ile beraber teçhizat-ı tertibinin dahi istifası lazım geleceğinin...". BOA belgelerinden anladığımız kadarı ile ruhbanlar bu vergiyi ödememekte ısrar edince zamanın Selanik valisi metohlarda (çiftlik) bulunan hayvanların bir kısmını haczetmişti. Bkz. BOA.BEO. 2342/175604-1, 7 Rebiü'l-evvel 1322 - 22 Mayıs 1904.

fermanın içeriğine göre sadece manastırların değil manastırlara ait bulunan elli sekiz adet çiftliğin bütün külli ve cüzi vergiden muaf olduğu iddiasındaydılar. 1906 yılında Osmanlı Devleti bürokrasisinin en üst düzeydeki istişare organı olan Şura-i Devlet'te hala bu konu görüşülüyordu.¹⁶⁶ 1904 yılında *Aynaroz manastırları ruhbanı tarafından asakir-i şahaneye hediye olmak üzere toplanan üç yüz otuz lirayı Aynaroz Ruhban-ı Dersaadet Vekili Arşimandrit Teofilos Efendi tarafından teslim edilmiş ve meblağ fütüvvet komisyonu sandığına irad-ı kayd ettirilmiş(ti)*.¹⁶⁷ Bu tarihte Aynaroz'dan alınan maktu verginin 720 lira (72000 guruş) olduğu düşünüldüğünde, toplanan 330 liranın (33000 guruş) ruhbanlar için ne denli önemli bir meblağ olduğu açıktı.

Öte yandan, çiftlikler ve ormanlar gibi değirmenler de manastırların Aynaroz dışında bulunduğunu iddia ettikleri vakıf mülklerinden. Aynaroz Manastırlarının Dersaadet'de vekili bulunan *Arhimandarit Efestratyos Filonabati*, Selanik Vilayeti'nin Siroz Sancağı'na bağlı Ezve Köyü'nde bulunan dört adet su değirmeninin manastırların vakıf mülkü olduğu iddiası ile değirmenlerin vergiden muafiyeti için bir arzuhal vermiş, ancak Divan-ı Hümayun kayıtları üzerinde yapılan inceleme neticesinde itirazı haklı görülemedi.¹⁶⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı devletlere olan borçları nedeniyle kurulan Düyun-ı Umumiye İdaresi ve idarenin taşra örgütü, kısa zamanda taşradaki üretim faaliyetleri üzerinde etkisini göstermeye başlamıştı. Nitekim ekonomik imtiyazlarına rağmen Aynaroz

¹⁶⁶ BOA.Y.PRK.AZN,24/54-1, 19 Rebiü'l-evvel 1324 – 13 Mayıs 1906. Yirmi manastır temsilcisi müştereken hazırlanmış oldukları mahzarda çiftliklerin muafiyeti ile ilgili olarak “*Ulvi merhamet ve rafet-i celile-i mülukaneden Aynaroz Rum manastırlarına ihsan buyrulan feramin ve berat-ı aliyeye ve ez-cümle 22 Zi'l-ka'de 1257 tarihli ferman-ı alide mezkur manastırlara maktu'an tarh olunan vergi tediye olunmak üzere gerek bunların ve gerek Selanik Vilayeti'nin kaza ve nahiyelerinde vaki' metoh tabir olunur elli sekiz çiftlikatın külli ve cüz'i amme-i tekaliften muaf tutulmaları mesruhan emr-i ferman buyrulmuş ve o tarihten bu ana kadar maktu ' vergü muntazaman ve vakt-i muayyinede tediye olunagelmış iken bir müddetten beru vilayet-i müşarüniyleh mezkur muafiyatin nıfs-ı Aynaroz'da vaki' manastırlara münhasır olup vilayetin Kesendire kazası ile sair mahallerinde bulunan metohlarına şamil olmadığı denilerek...*” bu çiftliklerden teçhizat-ı askeriye ve hayvanat-ı ehliye gibi farklı isimlerle vergiler alınmak istendiğini ifade etmişlerdi.

¹⁶⁷ BOA.BEO.2272/170384-2, 5 Zi'l-hicce 1321 – 22 Şubat 1904

¹⁶⁸ Manastır vekilinin arzuhaline göre; bahsedilen değirmenler Sultan Bayezid Han döneminden beri *Kostamonit Manastırı* rahiplerinin tasarrufunda olan bir vakıf mülküydü. Değirmenlerden 30 akçe maktu vergi dışında başkaca bir vergi alınmıyordu. Şayet vakıf olduğu iddia edilen mülk ilk olarak, “...evkaf-ı sahiha ise kanun-ı umumiyeye tabi' olmayup ahkam-ı şer'iyeye tabi bulunduğu cihetle...” vergiden muaf olurdu. *Zira Arazi-i Kanunname-i Hümayun'un birinci ve dördüncü maddelerine göre sahih vakıflar bütün vergilerden muaf tutulmaları gerekmektedir. İkinci olarak “Arazi-i Kanunname-i Hümayun'un yüz yirmi ikinci maddesi hükmüne tevfikan – bir manastıra mine'l-kadim merbut olub da merbutiyeti Defter-i Hakan-i Amire'de mukayyed bulunan arazi tapu ile tasarruf olunmaz ve alınıp satılmaz(dı).*Bkz. BOA.ŞD.2978/28 -1, 24 Eylül 1312 – 6 Ekim 1896. Mesele Osmanlı hükümeti adına Maliye Nazırı tarafından tahkik edilmiş, neticede: Divan-ı Hümayun'daki ferman ve beratlar üzerinde yapılan inceleme sonucunda “...bu değirmenlerin vergiden muafiyetine dair bahs-i sarahat olmadığı anlaşılmağa manastırlar vekilinin dermeyan ettiği iddia şayan-ı kabul-i terviç görülemeyip bunlardan kıymet-i mevzuları nispetinde vergi istifası lazım geleceği...” yönünde ruhban temsilcilerine cevap verilmiştir. Bkz. BOA.ŞD. 2978/28 -7, 20 Cemaziye'l-ahir 1314 – 26 Kasım 1896

da bu idarenin getirdiği ekonomik sınırlamalardan nasibini aldı. 1896 yılında, bu idareden alınan bir tezkire olmadan Aynaroz sahillerinde balık avı yasaklanmıştı.¹⁶⁹

Şahsi Vergi Nizamnamesi'nin ilanından sonra manastırlarda bulunan ruhbanların şahsi vergiye tabi olup olmayacakları ile ilgili açık hüküm olmadığından Aynaroz keşişlerinin durumu merkezi hükümet bürokratlarından sual edilmiş ve gelen cevapta keşişlerden bu verginin alınmasının uygun olmayacağı belirtilmişti.¹⁷⁰

Bununla birlikte kilise ve manastırlarda kullanılan her türlü eşya ile millet hastanelerinde ve eczanelerinde kullanılan ilaçlar vergiden muaftı.¹⁷¹ Ancak Aynaroz örneğinden anladığımız kadarı ile mabetlerin inşaat ve tamirat işlemleri sırasında muafiyet için ihtiyaç duyulan belgelerin hazırlanması gerekiyordu. 1904 yılında Zograf Manastırı'nın Karis'te inşa ettirdiği konak hakkında yürütülmesi gereken bürokratik işlemler ile ilgili olarak bir anlaşmazlık yaşanmıştı. Dini müesseseler için getirilen eşyalar şayet bina için ruhsat alınmamışsa gümrükten geçerken depozito talep edilirdi. Binanın ruhsat işlemleri tamamlandığında depozito kendilerine iade edilirdi. Zograf Manastırı temsilcileri ile manastırların Dersaadet vekili konuyu Şura-i Devlet'e taşımışlar, ancak yapılan incelemede aradan bir yıl geçmesine rağmen binanın ruhsatı alınmadığı için depozitonun gelir olarak yazıldığı anlaşılmıştı.¹⁷²

Görüldüğü üzere, klasik dönem ekonomik yükümlülükler açısından da ruhbanlar için daha rahat bir dönemdi. Nitekim ruhbanlar yıllık ödedikleri maktu bir vergi dışında herhangi bir ekonomik mükellefiyeti bulunmuyordu. Oysaki modernleşme döneminde savaş gibi olağandışı hallerin yüklediği yeni vergiler, tasarruf tedbirleri ve bazı reformlar için fon oluşturulması gerekliliği Aynaroz ahalisine yeni yükümlülükler getirmiştir.

¹⁶⁹ BOA.BEO.764/57659-3, 7 Zilka'de 1313 – 20 Nisan 1896. İlerleyen süreçte tezkiresiz av tüfeği bulundurmamak ve avlanmak dahi yasaklanacaktı. Nitekim 1907 yılında "*Karlulu Kozma*" adındaki bir Aynaroz rahibinin tüfeğine Düyun-ı Umumiye İdaresi'nce el konulmuş ve tüfeğin iadesi talebi reddedilmişti. Bkz. BOA.DH.MKT.1141/21- 2, 21 Kanun-i evvel 1322 – 3 Ocak 1907

¹⁷⁰ Divan-ı Hümayun'da yapılan incelemenin ardından konuyla ilgili bir kayda rastlanmadığı ancak; *manastırlarda mukim ruhban ve keşişlerin oralarda ikametleri ya tahsil-i ilm-i marifet veyahut ihtiyar-ı uzlet gibi bir maksada müstenid olduğu tabi' bulunmasına nazaran onlardan vergü-i şahsi istihsali muvafık-ı şayan-ı ali olamayacağı...*” bkz. BOA.BEO.2255/169071- 2, 18 Şevval 1321 – 7 Ocak 1904

¹⁷¹ Erdem, a.g.e. 97.

¹⁷² BOA.BEO.2292/171856-2, 12 Şubat 1319 – 25 Şubat 1904 Bu konunun gündeme gelmesinden sonra bundan böyle yapılacak inşaat işlemleri ve gümrük için nasıl bir yol takip edileceği Şura-i Devlet tarafından netleştirilmiştir. Buna göre : “...ba'dema (bundan böyle) Aynaroz'da müceddidan ve tamiran inşa olunacak müessesat-ı mezhebiyye ve diniye için ale'l-usûl ruhsat-ı resmîye talep ve istihsali ve şayan buyrulacak müsaade-i resmîye üzerine vücuda getirilecek o misüllü müessesata mahsus olarak hariçten celb edilecek levazım-ı inşaiyyenin usul-i kavaid-i meriyyesine tevfikan gümrüklerden bila-resm-i imrari iktiza edeceği...”kararlaştırılmıştır.

Bu anlamda Tanzimat bir dönüm noktasıydı. Birgül Ayman Güler'e göre "*Tanzimat, topluma ve devlete rengini veren temel toplumsal ilişkilere dokunmamış ancak toplumsal ilişkilerin genekselleşen çerçevesi yeni bir temele oturtulmaya çalışılmıştı.*"¹⁷³ Vergiler, idari ve hukuki ayrıcalıklar bu mantığa göre şekillenecekti. Uygulamada; dinsel kurumların vergi bağışıklıkları ve ayrıcalıkları kaldırılmadı. Ancak vakıf gelir giderlerinin merkezi yönetim tarafından denetim altına alınması sağlanmıştı.¹⁷⁴

Ruhbanlar, Tanzimat döneminin yeni düzenlemelerinin ürünü olan vergilerden kendilerinde haklı gerekçeler ileri sürerek kurtulmaya çalışılıyorlardı. Rahiplere göre; en başta, imtiyaz belgelerine rağmen öşürden başka bir vergi alınmazdı. Aksi bir durum ferman hükümlerini çiğnemek olurdu. Üstelik bu emr-i aliler pek çok defa yenilenmişti. İkinci olarak, yeni düzenlemeler kendilerine mahsus yaşamları olan keşişlerin faydalanamayacağı şeylerdi. Bu nedenle bu uygulamalardan muaf tutulmalıydılar. Ve son olarak özellikle manastırlara bağlı çiftliklerde yetiştirilen ürünler ticaret maksatlı değildi ve zaten fakir olan keşişlerin geçimlerini sağlamak içindi. Gelir amaçlı yetiştirilmeyen üründen vergi de alınmamalıydı.¹⁷⁵

6.2.3.3. Adli İmtiyazlar

Osmanlı taşra idaresinin diğer birimlerinden farklı özellikler gösteren Aynaroz idaresi, idari ve iktisadi imtiyazları kadar hukukî ayrıcalıklara da sahipti. Yarımada ruhani ve mülki idare olma üzere iki farklı otorite söz konusuydu. Manastırlar, ruhani idare tarafından temsil edildiğinden manastırların ve manastırda yaşayan keşişlerin kendi aralarında cereyan davaları evvela ruhani idarenin kendi örgüt yapısı içerisinde çözülmeye gayret edilirdi. Bu, Aynaroz'un kadim kanunlarının bir icabıydı.¹⁷⁶ Zira her şeyden evvel her manastır idare-i dâhiliyelerinde müstakil addedilirdi.¹⁷⁷

¹⁷³ Güler, 2006a, 118.

¹⁷⁴ Aynı eser, 118.

¹⁷⁵ BOA.DH.MKT.1346/2-1, 28 Zi'l-hicce 1301 – 18 Ekim 1884, Rahipler hükümet makamlarına karşı kendilerini şöyle savunuyorlardı: "...bu kadar evamir-i aliyye mucibince öşürden başka böyle muhaddes şeylerden muaf olduğumuzu ve hasılatımız ticarete mahsus olmayup rahiplerimizin taayyişi için olduğu mahalline arz ve ifade olunmasına mebni..."

¹⁷⁶ Aynaroz Tarihçesinin yazarı Musa Kazım'a göre, Aynaroz'un hukuki imtiyazları Bizans dönemine kadar uzanıyordu. İmparator Nikeforos Fokas (Nikēphoros Phōkas) ruhbanları himayesine almak ve onlara hoş görünmek adına Aynaroz keşişlerine bir takım hukuki ayrıcalıklar tanımıştı. Bkz. Musa Kazım, a.g.m. 1195.

¹⁷⁷ *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2). *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*'nin doksan yedinci maddesi hükmüdür.

Zimmilerin özel hukuk alanına giren konulara müdahale edilmemesi Osmanlı Devleti'nin gayrimüslim politikasının genel bir tavrı idi.¹⁷⁸ Bu nedenle fetihten sonra Aynaroz'un idari statüsüne dokunulmadığı gibi, imtiyazlı statüden kaynaklanan yargılama usullerinin devamında da bir beis görülmemiştir. Aynı şekilde ruhani idarenin kendi örgüt yapısı içinde gerçekleşen yargılama usulleri, 1877 yılında hazırlanan Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nde de yer almıştır.

Manastır'da yaşayan bir keşişin diğer bir keşiş ile davası olduğunda; “*Aynaroz'da cari olan usul-i kadime gereğince evvela manastır idaresine ve saniyen loncaya ve derece-i salisede olarak patrikhaneye müracaat eylemesi*” gerekirdi.¹⁷⁹ Aynaroz Nizamnamenin altmışıncı maddesine göre şayet bir manastıra bağlı keşişhanede anlaşmazlık yaşanır ise evvela keşişhane müdürü ve muavinler komisyonu meseleyi çözmeye memurdu. Şayet muvaffak olunamaz ise keşişhanenin bağlı bulunduğu manastıra havale edilir ve daha sonra da yukarıda belirtmiş olduğumuz sıra takip edilirdi. Bir davanın Lonca Heyeti'ne intikal edebilmesi için manastırın izni ve onayı olması şarttı. Dava hakkında verilen bir hüküm beğenilmediği takdirde bu defa istinaf (yeniden yargılama/temyiz) için patrikhaneye müracaat edilirdi.¹⁸⁰

AMN'de, Aynaroz'da görülmesi muhtemel bütün dava çeşitleri ile ilgili izahat verilmemiştir. Zaten Aynaroz'un bütün tarihi boyunca karşılaştığı ya da karşılaşması muhtemel olan hukuki meseleleri kapsayacak hükümler içeren bir mevzuatı nizamnamenin bir ya da iki faslı arasına sıkıştırarak izah edebilmek oldukça güçtü. Bu nedenle nizamnamede eksik yönlerin bulunması doğaldır.

Söz gelimi, nizamnamede bir keşişhanedeki ya da manastırdaki anlaşmazlığın ve bir manastırın diğer bir manastırlarla olan davasının nasıl çözüleceği ile ilgili bir usul belirlenmişti ancak, bir manastırdaki rahip ile başkeşiş arasındaki¹⁸¹ veya bir keşiş ile lonca arasındaki ya da lonca ile patrikhane arasındaki davaların nasıl çözüleceği ile ilgili tam bir açıklık yoktu. Üstelik bir ruhban ile bir Müslüman, Aynaroz yarımadasından bir keşiş ile

¹⁷⁸ Bozkurt, 1987, 124.

¹⁷⁹ BOA.MV.94/19, 9 Şevval 1315 - 3 Mart 1898

¹⁸⁰ Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin altmışıncı maddesi için bkz. BOA.I.MMS.58/2683-1. 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877

¹⁸¹ Nizamnamenin yirmi sekizinci maddesinde gomnosların (manastır başkeşişi) azledilme şartları anlatılırken kısmen de olsa mahkeme süreçlerinden de bahsedilmiştir. Nizamnameye göre gomnoslar kayd-ı hayat şartı ile göreve getirilirler. Azledilmeleri manastır keşişlerinin şikâyetlerine ve şikâyetleri ile ilgili patrikhanedeki mahkeme sürecine bağlıdır. Gomnos suçlu bulunmuş olsa bile nedamet hissi duyar ise ya da tavırlarında müspet değişiklik görülür ise azledilmesi güçleşmektedir. Bkz. *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2).

yarımada dışındaki bir sivil veya Aynaroz'daki ruhani idare ile mülki idare temsilcileri anlaşmazlıklarında takip edilecek usuller de merak konusuydu.

Karşılaşılan bazı durumlarda takip edilecek usul ne Aynaroz'un kadim usullerinde ne de Osmanlı Devleti'nin genel hukuk nizamı içeriğinde olmadığından, bu tür durumlarda tecrübe edilerek bir çözüme ulaşılmaya gayret edildi.

Bu sıra dışı davalarla ilgili 1892 yılında örnek bir hadise yaşanmıştı. Aya Pavlos Manastırı başkeşişi (gomnos) Sofronyos, manastır keşişleri tarafından dava edilmiş, Aynaroz'da çözülemeyen mesele patrikhaneye intikal etmişti. Belgeden anlaşıldığı kadarı ile dava, patrikhaneden görevlendirilerek Aynaroz'a gönderilen özel bir memurun (eksarhos) marifetiyle değil, bizzat davalı ve davacı tarafların İstanbul'a celb edilmesiyle yürütülmüştür.¹⁸²

Benzer bir olay 1898 yılında yaşandı. Keşişlerin şikâyetleri ile Vatopet Manastırı birinci mütevelliliği görevinden azledilen *Hrisantos*, patrikhaneye giderek manastır keşişlerinden şikâyetçi olmuştu. Ancak yargılanmak için patrikhaneye İstanbul'a davet edilen keşişler bu davete icabet etmediler. Konu merkezi hükümete intikal edince Selanik Valisi yardımcısı *Konstantinidi Efendi*'den malumat istenmişti. Yapılan tahkikat sonucunda keşişlerin İstanbul'a gitmeme gerekçeleri öğrenildi. Ayrıca Konstantinidi Efendi'nin raporunda “...*Patrikhane ile heyet-i ruhbanıyye arasında* meydana gelen bu tür anlaşmazlıklarda ne berat ve fermanlarda açık bir hüküm ve ne *divan-ı hümayun kaleminde o yolda bir kayd bulunmadığı...*” belirtilmişti.¹⁸³ Ancak bir başka belgeden anladığımız kadarı ile rahipler derdest edilerek davanın görülmesi için patrikhaneye götürülmüştür.¹⁸⁴

1905 yılında Zograf Manastırı ile keşişleri arasındaki huzursuzluk artık bir manastırın iç işleri dairesinden çıkmış lonca ve patrikhanenin yanında mülki idarenin dâhil

¹⁸² Başkeşiş Sofronyos'a karşı İstanbul'da istediği sonucu alamayan Sofronyos, Aynaroz'a geri dönmeyip hak mücadelesine devam etmiş Adliye ve Mezahip Dairesi'ne bir arzuhal vermişti. Sofronyos konuyu şöyle özetlemişti: “...*Aynaroz manastırlarından Aya Pavlos Manastırı rahiplerinden ve fakir-i fukaradan ve yetmiş beş yaşını müteceviz pirifanilerden olduğumuz halde...*”daha sonra başımıza müdür olarak tayin olarak edilerek musallat edilen *Yorgios* ve *Damyonos* ve *Sefarim* nam kimseler ile patrikhanede mahkeme olduk. Ancak Sofronyos'un İstanbul'a celbiyle defalarca tekrar mahkeme olmayı istirham ettiğimiz halde bir netice alamadık.” Diyerek Sofronyos'un İstanbul'a celbi ile tekrar mahkeme olmayı talep etmişti. Bkz. BOA.BEO.6/443-4, 17 Haziran 1308 – 29 Haziran 1892

¹⁸³ BOA.MV.94/19, 9 Şevval 1315 - 3 Mart 1898. Keşişlerin savunmasına göre Hrisantos artık sıradan bir keşişti bu nedenle bir davası var ise önce hakkını manastır idaresine başvurarak aramalıydı. Diğer taraftan keşişler şayet “... *Dersaadet'e gidecek olur(lar) ise patrikhaneye kendüleri bir tarafa tard ile mümaileyh Hrisantos'un Aynaroz'a gönderileceği zannında olarak azimete muvafakat etmedikleri(ni)...*”beyan etmişlerdi.

¹⁸⁴ BOA.DH.MKT. 2399/149 - 1, 11 Şubat 1318 – 24 Şubat 1903. Rahiplerden *İsridon'un?* ve *Antimon'un* tutuklandığı ve üçüncü rahip olan *Adnas*'ın evvelce manastırdan çıkarıldığı mahalli kaymakamlıktan merkezi hükümete haber verilmiştir.

olduğu, hatta Avusturya, Fransa, Rusya ve Alman sefirlerinin müdahalede bulunduğu bir dış mesele haline gelmişti. Bir türlü sona erdirilemeyen anlaşmazlık üzerine yarımdaya bir miktar askerin gönderilmesi ve huzuru bozduğu düşünülen sekiz keşişin manastırdan uzaklaştırılması...*kaymakam-ı kaza ile bi'l-umum manastır vekillerinden mürekkep Lonca Heyeti tarafından ...*” müşterek bir karar olarak beyan edilmişti.¹⁸⁵

Patrikhanenin bir istinaf mahkemesi özelliği vardı, hatta gerekli görürse loncaya rağmen bir davanın halli için manastırlara özel memurlar göndererek bir soruşturma yürütebilirdi.¹⁸⁶ Soruşturma seyrinde bazı keşişler ifade için davete icabet etmezler ise cebren Patrikhaneye celp ettirilebiliyordu.¹⁸⁷ Aynaroz’un kadim kanunları gereği her manastırın dâhili meselelerinde bağımsız olduğu herkesin malumuydu ancak patrikhane nizamnamede de belirtildiği gibi ruhani idarenin en üst makamı idi.¹⁸⁸ Patrikhane aynı zamanda ruhani örgütün hukuk işlerinde de en üst makamını temsil ediyordu. Yargı süreci sonunda suçlu bulunan ruhbanları hapsedebiliyor,¹⁸⁹ ahlak ve edebe aykırı davranan, ya da

¹⁸⁵ BOA.BEO. 2729/204611-3, 29 Şevval 1323 - 27 Aralık 1905. Meclis-i Mahsus-ı Vükela'nın toplantısındaki değerlendirmelere göre; manastırda Ermeni ve bazı fesat erbabının iğdişatı söz konusuydu ve bir an evvel sona erdirilmeliydi.

¹⁸⁶ Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin 124. ve 125. maddeleri için bkz. *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2). 247. Nizamnamenin 125.maddesi şöyledir: “*Mezkur Lonca Cemiyeti vezaif-i memuriyetini tecavüz iderek oraca rahatsızlığı mucib-i if'al ve harekette bulunduğu ve yahud ihmâl ve müsamahasından dolayı iş bu nizamnamenin ahkamına mugayir hareket zuhur ettiği ve bir de muhakemeleri patrikhanece ruyet olunmakta olan iki şahsın veya manastırın davalarından dolayı muktezi görüldüğü halde patrikhane kendi istihkakına istinaden Aynaroz'a eksarhalığı yani mahsus-ı memurlar irsal eyler ve bu memurlar mahalline ba'de'l- vusul doğrudan doğruya gerek manastırdan ve gerek Aynaroz' da ikamet etmekte olup münasip görecekları keşişlerden istihsal-i malumat ile tahkikat-ı lazimesinin icrasına mübaderet ederler.*”

¹⁸⁷ 1896 yılında görülen bir dava için patrikhane Vatoped Manastırı'ndan üç rahibi İstanbul'a çağırmıştır. Ancak “...*manastırda mevcut yüz elli müteceviz keşişler iş bu rahipleri manastırdan infikak ettirmemek ve şayet hükümet-i seniyye cebren ahz muamelesine teşebbüs buyururlarsa hepsi merkurmlarla beraber merkez-i manastırı terk ile anahtarları hükümet-i seniyyeye teslim eylemek hususunda ittifak ettiklerini*” ifade etmişlerdir. Mesele kısa zamanda büyük bir sorun haline gelmiş Sadaret'ten Selanik Valiliği'ne gelen bir talimatta “*patrikhanenin oradaki rehabini Dersaadet'e celbe selahiyati derkar*” olduğu belirtilerek bir şekilde rahiplerin ikna edilmesini istenmiştir. Bkz. BOA.BEO.1045/78355-1, 16 Teşrin-i sani 1313 – 28 Kasım1897. Hadisenin uzaması üzerine Vatoped manastırı mütevelli heyeti bir mahzar hazırlayarak, bu üç keşiş ile ilgili sorundan haberdar olmadıklarını, Lonca Heyeti veya patrikhaneye dilerse gidip ifade verebileceklerini beyan etmişlerdi. Bkz. BOA.BEO.1311/98309-5, 12 Şevval 1316 – 2 Haziran 1899. Rahipler uzun zaman saklanmışlar ve Dersaadet'e gitmeyi kabul etmemişlerdir. Neticede bu üç rahibin biri (*Aspridon*) Karis'te dolaşırken, *Adanat* isimli rahip Taşoz'daki bir çiftlikte, sonuncusu (*Antimires*) ise Vatoped Manastırı'na kapanmış halde iken yakalanmış ve İstanbul'a gönderilmişlerdir. Bkz. BOA.BEO. 1319/989-2, 2 Cemaziye'l-evvel 1318 - 28 Ağustos 1900 Nizamnamede keşişlerin patrikhaneye zorla celbi hususu açıkça yazılı olmamasına rağmen patrikhanenin bu yetkiyi fiili olarak kullandığı görülmüştür. Bazı rahiplerin derdest edilerek İstanbul'a gönderilmesi hakkında bkz. BOA.DH.MKT. 2399/149 - 1, 11 Şubat 1318 – 24 Şubat 1903.

¹⁸⁸ Pantazopoulos, a.g.e. 5.

¹⁸⁹ BOA.MVL.805/14– 1, 26 Receb 1282 – 15 Aralık 1865. Alekşirgoz Çiftliği'nin vergilerini vermemeğe yıllardır direnen sabık Çiftlik Müdürü Rahib Vartolomez ile yeni müdürü patrikhane tarafından üçer ay hapsedilmesine karar verilmişti.

ruhani teşkilatın genel ilkeleri doğrultusunda hareket etmeyen keşişleri sürgüne gönderebiliyordu.¹⁹⁰

Merkezi hükümet, Aynaroz'daki huzurun teminini ve bilhassa ruhani işlerin düzeni ile ilgili mesuliyeti her makamdan evvel patrikhaneye tevdi etmişti.¹⁹¹ Bununla birlikte örnek davalarımızda görüldüğü gibi Aynaroz'da ruhanî idare, hukuki sürecin tıkanıdığı noktada mülki idarenin yardımına ihtiyaç duymuştur.

Bazen bu mülki idareye duyulan ihtiyaç bir güvenlik gücü kullanmayı değil, teknik yardımı gerektiriyordu. Özellikle manastırlar arası anlaşmazlıklarda bilhassa hudut meselelerinde çok zaman bu desteğe ihtiyaç duyulmuştu.¹⁹² Nitekim Aynaroz'da Hilandar ve Dohiar Manastırlarının diğer manastırlar hakkında açmış oldukları hudut davası için bazı memurlar gelip arazi keşfi yapmışlardı. Ayrıca toplanan Lonca Heyeti'nde diğer on sekiz manastırın görüşleri alınmıştı. Manastırlar arası anlaşmazlıklar için toplanan Lonca Heyeti'nde, bir karar verileceği zaman davalı ve davacı manastırların temsilcileri oylama dışında tutuyorlardı.¹⁹³

Aynaroz'da Sırlara ait *Hilandar Manastırı* ile Rumların tasarrufunda bulunan *İveron Manastırı* ve bazı köy ahalisi (*Ares Köyü*) arasına cereyan eden hudut ve arazi anlaşmazlığı 1848 yılında ortaya çıkmış ve uzun zaman çözülememişti.¹⁹⁴ Meselenin

¹⁹⁰ Konuyu örnekleyen onlarca sürgün davası vardır. Patrikhane, Aynaroz'daki bir keşişi, yarımada dışındaki bir manastıra sürgün edebiliyordu. Lavra Manastırı'nda uygunsuz davranışları görülen bir rahipler *Partanyos* ve *Grigorios'un* Sümela Manastırı'na sürgünleri için bkz. BOA.A.MKT. 200/75-1, 3 *Receb 1265 – 25 Mayıs 1849*, Kutulmuş Manastırı'ndan Orgios'un Tırhala'daki *Aya İstaфанos Manastırı*'na nefyi için bkz. BOA.A.MKT. 227/5 -1, 10 *Zilka'de 1265 – 27 Eylül 1849*. Dışardan Aynaroz yarımadasındaki manastırlara sürgün davalarının sayısı çok daha fazladır. Söz gelimi daha evvel adalardaki manastırlarda hapis edilmiş, bir defa rasathane-i amirede hapis yatmış Dimitri Ayalanos, Trabzon'daki Sümela Manastırı'na sürgün edilmiş ancak “..bed-i ahlak olup ayin-i edeb-i mezhebe muhalif” işler yapmaya başladığından oradan da Aynaroz'a sürgün edilmiştir. Bkz. BOA.A.DVN.100/70-1. 12 *Safer 1271 – 4 Kasım 1854*. Patrikhanenin sürgün yetkisi *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*'nin yüz otuz yedinci maddesinde de yer almıştır.

¹⁹¹ *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*'nin yapılış gerekçesini ifade eden şu cümlede dahi bunu görmek mümkündür: “evvel-be-evvel manastırların patrikhane nezaret-i ruhaniyesine irtibatlarını teyid edecek kavaid ve muamelatın vaz' ve tesisi...” için yapılan nizamname patrikhanece kaleme alınmış ve Osmanlı makamlarınca incelenerek onaylanmıştır. Bkz. BOA.I.MMS. 58/2683-1. 19 *Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877*

¹⁹² Manastırlar arası anlaşmazlıklar için bazen merkezi hükümetten özel memurlar gönderiliyor, arazi keşfi yapılıyor ve manastırların hudutlarını tespit için haritalar çiziliyordu. Bkz. Ek: Harita.1. BOA.HRT.H.342/1. 20 *Safer 1273 – 20 Ekim 1856* ve 1852'de Hilandar ve İveron Manastırları hudut anlaşmazlığı için de yine özel memurlar marifetiyle bir harita oluşturulmuştur. Bkz. BOA.A.DVN.76/52-1, 7 *Cemaziye'l-ahir 1268- 28 Şubat 1852*

¹⁹³ BOA.A.MKT.21/26-1, 29 *Zilhicce 1260 - 9 Ocak 1845*

¹⁹⁴ BOA.A.MKT.121/97-1, 15 *Cemaziye'l-evvel 1264 – 19 Nisan 1848* ve BOA.A.DVN.76/52- 1, 7 *Cemaziye'l-ahir 1268- 28 Şubat 1852*. Dava, yaklaşık on yıl kadar sürmüş ve ancak Meclis-i Valâ'da çözülebilmştir. Dava sürecinde araziye müdahaleler nedeniyle tarafların Selanik Meclisi'ne çağrıldığı olmuştur. Neticede 1857 yılında Meclis-i Valâ'da görülen davada Hilandar Manastırı rahiplerinin ellerindeki emr-i alinin sahih olduğuna karar verilerek anlaşmazlık konusu olan arazinin tasarruf hakkının Hilandar

çözümü için *Hasbi Efendi* isminde bir kadı tayin edilmiş, ayrıca *Ebniye-i hassa*'dan bir görevli talep edilmişti.¹⁹⁵ Kendisine sunulan konuyu inceleyen *Sadrizam Mustafa Reşit Paşa*'nın evrakın kenarına “ *bu makule mevradın patrikhane tahkikiyle hak ne tarafta ise anın zahire çıkartılması lazım bulunduğundan...*” notunu düşmesine rağmen, davanın bir şer’i mahkemeye ve kadıya intikal etmesi yoruma muhtaç bir durumdur.¹⁹⁶

Yarımadada manastırlar arası anlaşmazlığa şer’i mahkemelerde çözüm aranması ile ilgili daha evvelinden yaşanan bir örnek vaka daha bulunmaktaydı. Aynaroz’da *Lavra Manastırı* ile *Aya Poli (Pavlo) Manastırları* arasındaki tartışmalı bir orman arazisinde Aya Pavli Manastırı keşişlerinin ağaç keserek, bir miktar keresteyi nakletmek istemelerine Lavra Manastırı ahalisinin itiraz etmeleri üzerine, Selanik kadısı padişah’tan aldığı emir ile yarımadaya gitmişti. Selanik Kadısı *mübaşiri ile mahalline* gitmiş, hatta sanki lonca’yı kendi başkanlığında toplayan bir başnazır gibi *...yirmi adet manastırların rahipleri ve mütevellileri ve tarafeyn hazır oldukları halde husus-ı mezbur cümle marifeti ve marifet-i şer’iyle rüyet ve ...anlaşmazlığa son (kat’-ı niza) vermişti.*¹⁹⁷

Bazı keşişlerin patrikhanede görülen davalara gitmekten imtina etmeleri, bazı davaların da şer’i mahkemelere taşınması tarafsız yargı arayışı ihtimalini akla getirmektedir. Nitekim Aynaroz’da bulunan yirmi manastırın on yedisi Rumlara diğer manastırlardan Zograf Manastırı Bulgarlara, Hilandar Manastırı Sırlara ve Pantaleimon Manastırı yönetimi ise Ruslara aitti. İstinaf mahkemesi olarak addedilen ve manastırlar arası anlaşmazlıkların en üst çözüm merci olan patrikhanede ise Rum nüfuzu hâkimdi. Bu durum, Rumlar dışındaki etnik unsurlarda bir rahatsızlık nedeni olsa da patrikhanenin patrikhanede yapılan yargılamalarda taraflı davrandığına dair bir verinin elde edilmesi ya da çıkarımın yapılması oldukça güçtür.

Manastırlar arasında bir anlaşmazlık vuku bulduğunda Başnazır konuyu Lonca Heyeti’nin ilk toplantısında gündeme getirirdi. Başnazırın odasında toplanan Nazırlar Heyeti veya Lonca Heyeti’nin görüşmeleri sonunda bir netice elde edilememiş veya

Manastırı’na ait olduğuna hükmedilmiştir. Bkz. BOA.A.MKT.UM. 278/79-1, 18 Şevval 1273- 11 Haziran 1857 ve BOA.MVL.181/70-1, 29 Cemaziye’l-evvel 1273 – 24 Şubat 1857

¹⁹⁵ BOA.A.MKT.144/81-1, 22 Ramazan 1264 – 22 Ağustos 1848

¹⁹⁶ BOA.A.MKT.150/35-1, 23 Şevval 1264 – 22 Eylül 1848 Davacı taraflardan biri de Aynaroz yakınlarındaki bir köy (*Ares*) ahali olması, köy ahalisinde İslam nüfusun olması üzerine böyle bir usule başvurulması ihtimali vardır. Belgeye göre: “*Aynaroz Ceziresi’nde kain bazı kurra ve bazı manastırlar beyinde vuku’ bulmuş olan baz mahallat niza’ kat’ için bir molla tayini iltimas olunmuş ve cezire-i mezkurece bu makule hususa mukaddema kudattan Hasan Hasbi Efendi molla tayin olunarak hüsn-i tesviyesine muvaffak olmağla ...*”davanın sorumluluğu, daha evvelinde de bu tür davaları başarı ile yürüten Hasbi Efendi’ye verilmiştir. Ancak dava buna rağmen çözülememiş ve *Meclis-i Valâ-i Ahkâm-ı Adliye* tarafından özel bir memur görevlendirilerek arazi keşfi ile hudutların haritası çizdirilmiştir.

¹⁹⁷ BOA.HAT.679/33109-1, Tarih Belirtilmemiş

verilen karar taraflardan birinde hoşnutsuzluğuna neden olmuş ise, yine taraflardan birinin dava dilekçesi ile konu patrikhaneye intikal eder, orada temyiz edilirdi.¹⁹⁸ Nizamnamenin doksan sekizinci hükmüne göre Lonca Heyeti, temyiz süreci sonuçlanıp taraflar arasında sulh sağlanıncaya kadar ihtiyaç duyulan tedbirleri almakla mükellefi.¹⁹⁹

Yarımada çevresindeki köy arazilerinin manastırlar arasında ya da manastırlar ile köy ahalisi arasında hudut sorunlarına neden olması sadece *Ares Köyü* ile sınırlı değildi.²⁰⁰ 1849'da Hilandar ve İveron Manastırları bu defa da Osi Köyü arazisi nedeniyle anlaşmazlık yaşamışlardı.²⁰¹ Hilandar Manastırı'nın Simona Petra Manastırı ve Ronik Köyü ile ayrı ayrı arazi anlaşmazlıkları bulunmaktaydı.²⁰² Anlaşmazlık yaşayan taraflar ellerinde bulunan ferman ve beratları mahkemeye delil olarak getiriyorlardı.²⁰³ Bu belgelerin sahih olup olmadıklarının anlaşılması, bazen davanın hükümet merkezindeki meclislere intikal etmesine neden olabiliyordu.²⁰⁴ Bu tür belgelerin kıymetleri böyle zamanlarda çok daha iyi anlaşılıyordu. Belki de bu nedenle ruhbanlar taht değişikliklerinde imtiyaz belgelerini yenilemek için Babıali'ye müracaat ediyorlardı.²⁰⁵

Bazen iki manastır arasındaki bir hudut davası loncada görülüp karara bağlanmış olmasına, Patrikhanede de istinaf edilmesine rağmen taraflardan biri kararı kabul etmeyebiliyordu. Bu durumlarda yine nihaî çözüm merci hükümet makamları oluyordu. 1865 yılında Hilandar Manastırı ile Zograf Manastırı arasında cereyan eden ve belki de Aynaroz tarihindeki en büyük hudut anlaşmazlığı olan böyle bir dava konuya güzel bir

¹⁹⁸ Aynaroz Manastırları Nizamnamesi: *doksan altı ve yüz yirmi üçüncü maddeleri* için bkz. *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2). 242.ve 247.

¹⁹⁹ *Düstur*. (H.1299 - M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2). 242.

²⁰⁰ Bazen yaylak ve kışlaklar da manastırlar arasındaki davaların konusunu oluşturmuştur. Nitekim Simona Petra Manastırı'nın kullandığı kışlak arazisine müdahale davası için bkz. BOA.A.MKT. 34/97-1, 6 *Safer 1262 – 3 Şubat 1846* ve Aya Pavlos Manastırı'nın tasarruf ettiği *Sart ve Karpariç* Kışlaklarına müdahale davaları için bkz. BOA.BEO, 686/51382 -2, 6 *Rebiü'l-evvel 1313 – 27 Ağustos 1895*; BOA.BEO.583/43681-2, 24 *Şaban1312 – 20 Şubat 1895*

²⁰¹ BOA.A.AMD.11/87 -1, 22 *Zi'l-hicce 1265 – 8 Kasım 1849*

²⁰² Hilandar Manastırı ve Ronik Köyü arazi anlaşmazlığı için bkz. BOA.A.MKT.UM, 523/9 -1, 5 *Cemaziye'l-ahir 1278- 8 Aralık 1861*

²⁰³ BOA.C.ADL.62/3714. 19 *Muharrem 1202 – 31 Ekim 1787*. Zograf Manastırı rahiplerinin, Şeyhülislam Ebussuud Efendi imzalı bir belgeyi ileri sürerek *Sidrekapısı* nahiyesindeki *Oremle Köyü*'nde bulunan *Panaiya Çifliği*'ne müdahale etmişleri, Vatoped Manastırı keşişlerinin şikâyetine neden olmuştur.

²⁰⁴ Nitekim Dohiar ve Ksenof(hon) ve Kostamonit Manastırları arasında olan hudut anlaşmazlığı bu şekilde Meclis-i Valâ'ya intikal etmiş mecliste; halen Dohiar Manastırı'nın zabtı altında olunan yer ile alakalı göstermiş oldukları senet itibar-ı şayan olup, Ksenof(hon) manastırının elinde belge olmadığı, Kostomonit Manastırı mütevellisinin elinde bulunan hüccetin dahi delil olarak yeterli bulunmadığı anlaşılmıştır. Bkz. BOA.A.AMD.11/87 -1, 22 *Zi'l-hicce 1265 – 8 Kasım 1849*

²⁰⁵ Aynaroz'da Kutlumuş (Kutalmış) Manastırı rahiplerinin tasarruf ettikleri *Anayavas?* denilen mevkide bulunan yaylak arazisine *Ekservio?* Manastırı rahipleri tarafından müdahalenin men'i hakkında yazılmış olan fermanın "...*cülus-ı hümayun-ı hazret-i padişahiden dolayı...*" yenilenmesi amacıyla yapılan müracaat için bkz. BOA.İ.HR.190/010656, 1 *Şevval 1278 - 1 Nisan 1862*

misal teşkil etmektedir. Nitekim Lonca Heyeti'nde toplanan davalı taraflar dışındaki on sekiz vekil bir mahzar hazırlayarak *Omolutio*? adı verilen nizalı arazi hakkında verilen kararı Hilandar Manastırı'nın kabul etmediği, bu nedenle anlaşmazlığın giderilemediği yönünde bir müracaatta bulunmuşlardı. Mahzarda her iki manastırın iddiaları ayrı ayrı belirtilmişti.²⁰⁶

Oldukça geniş olan arazinin keşf-i muayenesine karar verilmişti. "...Aynaroz kaymakamı tarafından gönderilen zabıta çavuşu Ali Ağa ile Karya ve Dafni karantina memurları Ahmet ve Hakkı Efendiler ile çoğu Aynaroz'da bulunan manastırların gomnosu olan yirmi üç kişi keşfe katılmıştı." Keşifte manastır hudutlarını belirten ve üzerlerinde manastırların mühürlerinin kazılı olduğu taşlar muayene edildi. Bilhassa bu taşlardaki mühürlerin kazınmasında görev alan bir taş ustasının beyanatları önemli bir delil olarak kabul edilmiş ve neticede arazinin Zograf Manastırı'na ait olduğuna hükmedilmişti.²⁰⁷

Aynaroz'da bulunan manastırların ve keşişlerin bazıları farklı etnik unsurlara mensup olduğundan bazen görülen davaların takibi için *Hariciye Nezareti* gibi hükümet birimlerinin diplomatik desteğine ihtiyaç duyulabiliyordu. Nitekim 1901'de bir inşaat nedeni ile zarara uğradıkları tespit edilen *Karakal Manastırı* rahipleri, davalı oldukları *Pantaleimon Manastırı*'nin bu zararı karşılaması için *Hariciye Nezareti*'nin Rusya sefaretini ile temasa geçip geçmediğini öğrenmek istemişlerdi.²⁰⁸

Aynaroz'da manastırlar arası anlaşmazlıkların bazen şiddet olaylarına dönüştüğü olmuş hatta ölümlü vakalar dahi yaşanmıştı. Bu tarz bir hadise 1905 yılında yaşanmıştı. *Aynaroz Kaymakamı Rami Bey*'in İstanbul'da olduğu bir sırada *Karakal Manastırı*'na mensup 50 papaz, Rus rahiplerin meskûn olduğu *İstavroz Kilisesi*'ni basarak on kadar

²⁰⁶ "...*Khilandar manastırı rahipleri yedlerinde bulunan Rum ve Osmanlı sened-i atıkasına istinaden arazi-i mezkurun güya Khilandar manastırına ait olduğunu ...*" "...ve Zografu manastırı rahipleri dahi patrikhane ve cemaat-i metropolitan sicilatiyle bundan akdem tarafeyn beyninde tanzim kılınan bir kıt'a sened ahkamına istinaden arazi-i mezkurun bunca senelerden beru zabt-ı tasarruflarında bulunmuş..." olduğunu iddia etmişlerdi. Bkz. BOA.HR.TO.508/14- 2, 20 Mart 1865

²⁰⁷ Taş ustası şöyle bir şهادette bulunmuştu: "*Bundan yirmi sene evvel Khilandar Manastırı'nın bazı mahallerini tamir etmekte iken manastır-ı mezkurun dağında vaki' çeşmelerin tamirine azimet eylemiştim. Manastır-ı mezkur rüesası Hacı Nilu vasıtasıyla rica eyledikleri cihetle dört nefer rahiple beraber hareket olunarak eski manastırın inşasında kain göle muvasalat olundukta Khilandar rahiplerinden olan merkur Hacı Nilo'nun emriyle zikr olunan taş ve dere civarında kain bir kaya üzerine el-halet-i hinde mevcut olan Khilandar manastırı mühürlerini hakk eyledim.*" Bu beyanattan sonra yapılan incelemede sonunda üzerinde Hilandar Manastırı'nın mührü olan bir taşın çeşitli tetkikler neticesinde bu civara başka bir mahalden getirilmiş olduğunu tespit edilmiştir. Bkz. BOA.HR.TO.508/14- 2, 20 Mart 1865

²⁰⁸ *Karakal Manastırı*'na bağlı *İstavroz* namındaki kilise rahipleri ile Rusya rahiplerinin tasarrufunda olan *Pandalimon Manastırı*'nin bir inşaatın sebep olduğu zarar nedeniyle davalık olmuşlardı. Loncada verilen ve patrikhane tarafından tasdik edilen karara göre, *Pantaleimon Manastırı*'nin bu zararı karşılaması gerekiyordu. Bkz. BOA.BEO.1732/129900-2, 11 Rebiü'l-ahir 1319 - 28 Temmuz 1901

rahabin yaralanmasına neden olmuşlardı.²⁰⁹ 20.yüzyılın başlarında Aynaroz'da şiddet olaylarının artması ve buna bazı cinayetlerin eklenmesi gerek ruhani gerekse mülki idarede bir endişeye neden olmuş, asayişin sağlanması için yarımada seçkin birkaç askerden oluşan bir destek kuvveti gönderilmişti.²¹⁰ Öte yandan bazı Rus rahiplerin katledilmesi, Rus sefaretinin soruşturma ve yargılama sürecine müdahale girişimine neden olmuştu.²¹¹

Aynaroz ahalisinden keşişin, yarımada dışından bir başka kişi ile davalık olması tecrübesi de yaşanmıştı. Söz gelimi İngiltere tebaasından bir şahsın Aynaroz keşişlerinden birisinde olan alacağı ile ilgili konu loncanın gündemine gelmişti²¹² ve 1885 yılında bir Aynaroz keşişi Taşoz Adası'ndan bir şahıs ile davalık olmuştu.²¹³ Diğer taraftan Aynaroz ruhbanları ya da manastırları ile Müslüman olan kişiler arasındaki davaların ise şer'i mahkemelerde görüldüğünü ispatlayan örnek davalar da bulunmaktaydı.²¹⁴

Ruhani idarenin temsilcisi olan Lonca üyeleri ile mülki idarenin temsilcisi olan kaymakam ya da müdür arasında da zaman zaman bir davaya konu olabilecek anlaşmazlıklar olmuştu. Bu daha çok iki otoritenin yetki çatışması şeklindeydi. İdari imtiyazlar bahsinde, yetki ve otorite çatışması başlığında belirttiğimiz gibi *Aynaroz Kaymakamı Ahmet Rami Bey*'in yetkisini aşarak bir rahibe silah vermesi nedeniyle loncaya

²⁰⁹ BOA.DH.MKT.983/21, 29 Rebiü'l-ahir 1323 – 3 Temmuz 1905. Bu Rus manastırının başrahibi (*Yandalon*), Dâhiliye Nezareti'ne durumu bildirmiş ve kaymakam İstanbul'da olduğu için de Selânik Vilayeti'nden tahkikat yaparak duruma müdahale etmesi istenmiştir. Olaylar ile ilgili olarak yerel makamların hazırlamış oldukları rapor üzerine padişah derhal “*Rum patriğine icra-i ihtarat edilmesi*” edilmesini irade buyurmuştu. Bkz. BOA.BEO.2603/195164, 16 Rebiü'l-ahir 1323 – 20 Haziran 1905 Zira yarımada adaki asayişten evvela patrikhane mesuldü.

²¹⁰ Zira 1908 yılında “*Aynaroz'da San İnyas savmaasına mensup bir Rus rahibiyle Zograf Manastırı kapıcısı bu kerre katledilmişti.*” Daha evvel de “*orada bazı cinayat vaki' bulunduğundan*” yarımada asayişin sağlanması için gereken en etkili tedbirlerin alınması istenmişti. Bkz. BOA.BEO.3285/246352, 21 Mart 1324 – 3 Nisan 1908

²¹¹ Rusya sefaretinden sivil ajan *Mösyö Demrin* ile *Yüzbaşı Poltanof* (Poltanov) gibi şahısların girişimleri ile sivil ajan yardımcısı *Mösyö Petraif'in* (Petraiv) yürütülecek soruşturmaya nezaret etmesi istenmişti. Ancak *Rumeli Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa* soruşturmaya konu olan rahiplerin “...teba-i Devlet-i Aliyye'den olduklarına ve tahkikat-ı adliyye memuriyet-i ecnebiyenin iştirakine ve evrak-ı tahkikiyye imza etmeleri muvafık-ı usul görülemediğine...” dair bir görüş belirtmişti. Buna rağmen Sadrazamlık'tan, Rumeli Müfettişliği'ne; “*Pultanof ile Demrin tarafından gönderilecek memurun i'zamına ve ol suretle tahkikatın tamamıyetine ibtidar edilmesi zaruriyettir*” şeklinde bir talimat gönderildi. Anlaşıldığı kadarı ile Rusya'nın soruşturmanın seyrini takip etmesine diplomatik baskı üzerine izin verilmişti. Bkz. BOA.BEO.3301/247565, 10 Nisan 1324 – 23 Nisan 1908

²¹² *Mösyö La Fontaine'nin*, Aynaroz rahiplerinden müteveffa *Petlus/Nilos* zimmetindeki alacağı Lonca Heyeti'nde görüşülmüştür. Bkz. BOA.DH.MKT. 2114/67 - 1, 22 Cemaziye'l-evvel 1316 – 7 Kasım 1898

²¹³ BOA.MV.6/21 - 10 Safer 1303/18 Kasım 1885. Bu kişi, Aynaroz keşişlerinden *Orkipos*'tu. Taşoz adasından bir şahıs ile olan davasında, Taşoz mahkemesinin bidayet; Selânik mahkemesinin ise istinaf mahkemesi hükmünde olacağı *Meclis-i Valâ*'ca karara bağlanmıştı.

²¹⁴ Aynaroz Manastırları ile *Hububat Nazırı Mollacıkzade Ataullah Efendi* arasında Siroz ve Zihne Kazası'nda bulunan çiftlikler ile ilgili bir dava açılmıştı. Mahkemeye sunulan belgelerden Ataullah Efendi Hicri 1200, manastırlar ise Hicri 1204 yılına ait hüccetler sunmuşlardı. Her iki belge de sahih görülmüş ancak arazinin, daha eski tarihli belgenin sahibi olan Ataullah Efendi'ye ait olacağı hükmü verilmişti. BOA.HAT.00201/10365, 29 Zi'l-hicce 1205 - 29 Ağustos 1791

çağrılarak orada hakaretamiz bir biçimde sorgulanması bu hususta verilebilecek belki de en önemli misaldir.²¹⁵ Bir başka kaymakam *Vassaf Bey*'in Rus milletine ve rahiplerine hakaret ettiği gerekçesi ile yine loncaya davet edilmesi ve orada ayakta durdurulmak suretiyle ifadesine başvurulması, gerek mülki idareyi gerekse merkezi hükümet temsilcilerini rahatsız etmişti.²¹⁶

Lonca ile mülki idare arasındaki en önemli anlaşmazlık *Aynaroz Müdürü İbrahim Bey* döneminde yaşanmıştı. İbrahim Bey loncanın yargı sürecini ilgilendiren bir davada sürece müdahale ile kalmayıp işkence ile bir rahibin ölümüne neden olmuştu. Bu tür durumlarda mülki idarenin temsilcisi Meclis-i Valâ ve Şura-i Devlet gibi, devlet memurlarının sicil işlemlerinin yürütüldüğü merkezi hükümet meclislerinde yargılanırdı.²¹⁷ Aynı meclisler ruhbanlarla kamu idaresini ilgilendiren davalarda yine çözüm merci olmuşlardır.²¹⁸

Ruhbanlar icraatlarını beğenmedikleri, anlaşmazlık yaşayacaklarını tahmin ettikleri kaymakamları ya da müdürleri vekilleri vasıtası ile sundukları mahzar ve arzuhaller ile değiştirmeye muvaffak olabilmişlerdi.²¹⁹ Bununla birlikte Aynaroz mülki amirlerinin bir iki istisna dışında neredeyse tamamı ruhani idarenin bu kendine has yargılama usullerine müdahalede bulunmamışlar ancak ihtiyaç duyulduğunda arazi keşfi, harita gibi teknik konularda hukuki sürecin işleyişine katkı sağlamışlardı. Bazen de bir iki örnek vakada görüldüğü gibi manastırlar arası anlaşmazlıklar Aynaroz güvenliğini tehdit eden bir hâl aldığı anda merkezi hükümet ile birlikte hareket ederek duruma müdahil olmuşlardı.

Sıraladığımız örnek vakalardan da anlaşılacağı üzere Aynaroz Manastırları ruhani idaresi, diğer taşra birimlerinde olmayan bir takım adlî imtiyazlara sahiptir. İmtiyazlar gereği ruhbanlara, bir topluluk olarak manastırların dâhili idareleri ile ilgili konuları kendi hukuk sistemleri içinde görme hakkı tanınmıştı. Buna göre anlaşmazlıkların ilk çözüm mercii olan manastırlar bir nevi bidayet mahkemesiydi. Lonca Heyeti; manastırlarda

²¹⁵ BOA.DH.MKT.793/23 -I, 26 Teşrin-i evvel 1319 – 8 Ocak 1904

²¹⁶ BOA.TFR.MKM.13/1240-3, 12 Teşrin-i sani 1321 – 25 Kasım 1905

²¹⁷ BOA.MVL.296.11987/9, 4 Cemaziye'l-evvel 1270 - 5 Şubat 1854 İbrahim Efendi'nin Meclis-i Valâ'da yargılanarak suçlu bulunması ve 4 yıl süre ile kürek cezasına çarptırılması için bkz. BOA.İ.MLV. 298/12130, 2 Cemaziye'l-ahir 1270 – 2 Mart 1854 ve BOA.A.AMD.87/11-1 (*Tarih belirtilmemiş*)

²¹⁸ Kamuyu ilgilendiren davaların bir kısmında ruhbanlar lehine karar çıktığı olmuştur. Nitekim Hilandar Manastırı'nın Kesendire'de tasarruf ettiği *Ksakva/Kısakova Ormanları* konusunda 3. Ordu yetkilileri olan müdahale davası, Şura-i Devlet'te ve Sırp sefaretinin isteği üzerine Meclis-i Mahsus-ı Vükela'da görüşülmüş, Hilandar Manastırı lehine sonuçlanmıştır. Orman arazisi 3. Ordu yetkilileri tarafından stratejik görülmüş olmasına rağmen, manastırda bulunan emr-i aliler nedeniyle ruhbanlar haklı görülmüştür. Bkz. BOA.MV.85/71, 17 Ramazan 1313 - 2 Mart 1896 ve BOA.BEO. 740/55488 -1, 21 Şaban 1313 – 6 Şubat 1896

²¹⁹ BOA.DH.MKT.793/23 -I, 26 Teşrin-i evvel 1319 – 8 Ocak 1904

çözümüne kavuşturulamayan davaların bakıldığı bir üst mahkeme konumundaydı. Patrikhane ise Lonca Heyeti kararlarının istinaf edildiği ve daha büyük sorunların görüşüldüğü bir temyiz mahkemesiydi.

Yarımadanın ruhani idare açısından otoritesi olan Lonca Heyeti adli konularda tek otorite değildir. Bunun iki önemli nedeni vardır. Patrikhanenin Lonca üzerinde çok kuvvetli bir otoritesi ve loncanın kararlarını bozabilecek bir yetkisi bulunmaktadır. İkincisi ise loncanın, (özellikle nizamnamenin hazırlandığı 1877 yılından sonraki dönemde) mahkeme kararlarını uygulayabilecek bir kolluk kuvveti bulunmamaktadır. Yani lonca Heyeti yakalayan, yargılayan, ceza veren ve cezayı infaz eden bir hukuk mercii görünümünde değildir. Bu bilinçli bir durumdur zira konu içeriğinde belirttiğimiz gibi, Aynaroz'da ruhani düzenin sorumluluğunu Lonca Heyeti'ne, Lonca Heyeti'nin mesuliyeti de patrikhaneye verilmiştir. Böylece Aynaroz ruhani idaresinin yetkileri idari âdem-i merkeziyet dairesinde değerlendirilmiştir. Fakat yine idari imtiyazlar bahsinde belirttiğimiz gibi buna rağmen Lonca Heyeti yetkilerinin sınırlarını zorlayarak merkezsizleşme eğilimi göstermiştir. Bu hissedildiğinde merkezi hükümet tarafından Loncanın bazı yetkileri sınırlanmıştır. Söz gelimi 25 kişiden oluşan kolluk kuvveti ilga edilmiş, loncanın idari yetkilerini sınırlamak için bir *kaza idare meclisi* oluşturulması kararı alınmış ve nihayet yüzyılın sonuna doğru bu defa ruhani idarenin adli gücünün biraz daha makul bir seviyede kalabilmesi maksadıyla *kaza bidayet mahkemesinin* teşkil edilmesi kararı alınmıştır.²²⁰

6.2.3.4. Güvenlik İmtiyazı

Aynaroz yarımadası asayiş açısından oldukça çetin bir coğrafyaydı. Yaklaşık kırk kilometrelik bir sahile sahipti. Resmi iskele Dafni dışında, bu sahil boyunca sıralanan manastırların bazılarının kendi iskele ve rıhtımları bulunuyordu.²²¹ Gizli dehlizler ve sığınaklara sahip olduğu iddia edilen manastırların bazıları ancak birkaç saat yürüyerek ulaşılabilecek sarp yamaçlara inşa edilmişti.²²² Yarımada ağaçlıktı. Bazı noktalarında sık ağaçlardan oluşan ormanlara sahipti.²²³

²²⁰ BOA.DH.SYS.45/7-5, 26 Kanun-i sani 1327 – 8 Şubat 1911

²²¹ *Selanik Vilayet Salnamesi*. (H.1322- M.1904/1905). 154-155. ve BOA.A.MKT.NZU.346/32, 9 Receb 1277 - 21 Ocak 1861; BOA.DH.MKT.483/28 - 1, 15 Zi'l-hicce 1319 – 25 Mart 1902

²²² Yunan İsyanı sonrası manastırlarda yapılan silah ve cephane aramalarında bu mahzenlerin bir kısmına rastlandığına dair bkz. BOA.HAT.877/38846, 23 Cemaziye'l-evvel 1237 – 15 Şubat 1822 ve BOA.HAT.928/40297.D-1. 25 Rebiü'l-ahir 1237 – 15 Haziran 1822. Manastırlardaki dehlizler ile ilgili soruşturmalar için bkz. BOA.Y.PRK.AZI. 10/39-1, 7 Mayıs 1301 – 19 Mayıs 1885

²²³ Eyice, a.g.m. 267. ve BOA.HAT.660/32232, 17 Şevval 1246 - 31 Mart 1831

Tek tip ve tek renk (siyah) kıyafet giyen ve hepsi de sakallı olan keşişleri birbirinden ayırt etmek zordu.²²⁴ Athos Dağı'nın zirvesine yakın yerlerde ve ormanların iç kısımlarında münzevi keşişler için yapılan barınaklar pek az insan tarafından biliniyordu.²²⁵ Özellikle bu izbe noktalar Aynaroz'da eşkıyalık faaliyetinin yoğunlaştığı dönemde fesat ehlinin gizlendiği yerler olmuştu.²²⁶

Aynaroz Ortodoks Hristiyanlarca mukaddes bir belde addedilmesi nedeni ile yarımadadan ziyaretçi hiç eksik olmuyordu. İçlerinde *meçhulü'l-ahvâl şahısların* olma ihtimali yetkilileri mütemadiyen tedirgin ediyordu.²²⁷

Yarımadanın sahip olduğu bu özelliklerin, güvenlikle ilgili bir durum yaşandığında ne derece ciddi sıkıntılara yol açtığı Rum İsyanında ve eşkıyalık faaliyetlerinin yoğunlaştığı yıllarda daha iyi hissedilmişti.²²⁸ Nitekim isyan sırasında Aynaroz sahili, Osmanlı kuvvetleri tarafından uzun yıllar gözlem altında bulundurulmuştu.²²⁹ Bu nedenle isyan ihtimallerinin yeniden hissedildiği anlarda yarımadaya askerler yerleştirilmişti.²³⁰

Aynaroz idaresinin çift başlı özelliği güvenlik konusuna da yansımıştı. Zira ruhani idarenin ayrı mülki idarenin ayrı güvenlik teşkilatı bulunuyordu. Aynaroz mülki idaresi

²²⁴ İsyan sonrasında Aynaroz'a gönderilen bir binbaşının raporuna yansıyan bir cümlede ifade edildiği gibi keşişlerin "cümlesi birbirine makis (benzeyen)" idi. Bkz. BOA.HAT.928/40217.C.-1, 17 Rebiü'lahir 1237 - 21 Ocak 1822

²²⁵ Temizer, a.g.m. 7. ve BOA.A.DVN.9/31, 29 Zilhicce 1260 - 9 Ocak 1845

²²⁶ Ahmet Cevdet Paşa genel olarak Mora dağlarının eşkıyalık faaliyetleri için müsait imkânlar sunduğunu ifade etmektedir. Bkz. Ahmet Cevdet Paşa, a.g.e. 218.

²²⁷ BOA.A.MKT.MHM.206/70 -2, 9 Receb 1277/21 Ocak 1861 ve BOA.MVL.795/76- 2, 21 Ramazan 1281 - 17 Şubat 1865

²²⁸ Aynaroz tarihinin Osmanlı hâkimiyetinde geçen kısmı incelendiğinde, Aynaroz'da güvenlik sıkıntısının yaşandığı üç farklı dönem dikkati çekmektedir. Etki itibarıyla dış kaynaklı olan bu dönemler Rum İsyanı'nın etkili olduğu 1821-28 yılları ile 1850'li yılların ve son olarak 1900'lü yılların başlarıdır. Bkz. BOA.A.MKT.UM.49/21, 15 Rebiü'l-evvel 1267- 18 Ocak 1851, BOA.A.MKT.UM.153/26, 3 Cemaziye'l-ahir 1270-3 Mart 1854 ve BOA.A.AMD.51/35-1. 23 Ramazan 1270 - 19 Haziran 1854; BOA.A.MKT.UM.159/34 - 27 Ramazan 1270/23 Haziran 1854, BOA.HR.MKT.1771/45 - 1, 3 Şevval 1270 - 29 Haziran 1854, Aynaroz'da 20.yüzyıl başlarındaki eşkıyalık faaliyetleri için bkz. BOA.BEO.1633/122440- 1, 26 Zi'l-ka'de 1318 - 17 Mart 1901, BOA.TFR.I.A. 23/2206 - 5, 10 Şubat 1320 - 23 Şubat 1905, BOA.BEO.2946/220919, 4 Ramazan 1324-11 Kasım 1906, BOA.BEO.2950/221209-4, 3 Teşrin-i sani 1322-16 Kasım 1906, BOA.BEO. 2964/222297-1, 3 Zi'l-ka'de 1324- 19 Aralık 1906 ve BOA.TFR.I.A.35/3427-4, 26 Temmuz 1323 - 8 Ağustos 1907. Özellikle 20.asrın ilk yıllarında Balkan milletleri kendi aralarında bitmek bilmeyen ihtilafları bir kenara bırakıp birlikte hareket etme kararı almışlardı. Bu birliktelik bir süre sonra Bulgar-Sırp ve Bulgar-Yunan ittifaklarına dönüşmüştü (1912). Şıvgın'a göre ittifakın temelleri kiliseler, din adamları ve çeteler tarafından hazırlanmıştır. Bkz. Şıvgın, H. (1999). "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan İttifaklarının Önce Kiliseler Ve Çeteler Arasında Başlaması". *Osmanlı*, Cilt 2, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 478. Diğer taraftan bu sıralar yönetimde olan İttihat ve Terakki Partisi'nin aşırı merkeziyetçi politikaları bu ittifakların oluşmasının bir diğer nedeniydi. Bkz. Şıvgın, H. (2012). "İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü". *Akademik Bakış Dergisi*, 6 (11), 14.

²²⁹ BOA.HAT.729/34676, 23 Şevval 1238 - 3 Temmuz 1823 ve BOA.HAT.925/40180, 27 Safer 1240 - 21 Ekim 1824

²³⁰ BOA.A.MKT.UM.49/21, 15 Rebiü'l-evvel 1267- 18 Ocak 1851

Osmanlı taşra teşkilatının genel nizamına tabi olduğu için, mülki idarenin zabıta güçleri Osmanlı Devleti'nde güvenlik teşkilatının gelişim seyrine göre değişkenlik göstermişti.

Nitekim Osmanlı İmparatorluğu'nda iç güvenlik uzun süre yeniçerilerle eyalet askerlerine tevdi edilmiştir. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra Redif askerleri görevi devralmış, 1844'den sonra ise modern anlamda Zabtiye Teşkilatı kurulmuştur.²³¹ İncelememizin mülki idare ile ilgili bölümünde bahsettiğimiz gibi, *Aynaroz Zabtiye Teşkilatı*, Osmanlı Devleti'nin güvenlik ile ilgili modernleşme çabalarından, polis ve jandarma teşkilatları diğer taşra birimlerinde olduğu gibi Aynaroz'da da yerini almıştır.²³²

Buna karşın Aynaroz'da, *Kutsal Sinod (Lonca Heyeti) Meclisi'nin* yani Aynaroz ruhani idaresinin de kendisine ait bir güvenlik gücü bulunmaktaydı. Bu güç, gösterişli Arnavut kıyafetleri ile yirmi beş Hristiyan askerden oluşuyordu. Yarımada'yı ziyaret eden Tozer'e göre; bu askerler *zaman zaman manastırlar içinde de görülüyordu ve Aynaroz güvenliği bu askerlere emanet edilmişti.*²³³ Osmanlı bürokratlarının "kır serdarları" adını verdikleri askerler, belli ki yarımada güvenliği ile ilgili önemli bir görevler ifa ediyorlardı.²³⁴

İncelememiz sırasında görevleri ile ilgili detaylarına vakıf olamadığımız bu güç, ruhani idareyi temsil eden Lonca Heyeti'nin ve Nazırlar Heyeti'nin emrindeydi. Kır serdarları muhtemelen Karis'te bulunan *Protos*'un talimatlarını manastırlara ve keşişlere ulaştırıran, belki verginin toplanması işlemlerinde ve yargılanacak keşişlerin veya manastır temsilcilerinin loncaya yani mahkemeye getirilip götürülmesinde, loncanın olağan dışı toplantılarının manastırlara tebliğinde, manastırlarda yaşanan küçük çaplı asayiş olaylarına müdahalede ve buna benzer işlerde kullanılıyordu.

Bu gücün Aynaroz mülki idaresinin iradesi dışında hareket etmesi ve tamamen ruhani idareyi ve onun otoritesini temsil etmesi oldukça mühimdir. Söz konusu imtiyaz Aynaroz ruhani idaresinin temsilcisi olan Lonca Heyeti'nin idari şahsiyetini ve onun mülki idareye karşı özerkliğini kuvvetlendiren bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira loncanın Aynaroz'da ve manastırlarda düzeni ve huzuru sağlayan, aynı zamanda bir

²³¹ Çadırcı, 1997, 317-322.

²³² Aynaroz'da görev yapan polis ve Jandarma memurları için bkz. *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). ve *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1307/M.1889). 162.

²³³ Tozer, 2009, 64.

²³⁴ BOA.I.MMS.58/2683-1. 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877. *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*'ne ilave olarak hazırlanan maddelerde kır serdarları için silahlı olduklarına atfen "müsellağ eşhas" ifadesi kullanılmıştır.

mahkeme olarak verdiği kararların icrasına medar olan bir kolluk kuvveti hükmündedir. Bu açıdan bakıldığında, sayısı yirmi beş kadar olan bu güvenlik gücü Lonca Heyeti'nin yargı gücünü de anlamlı kılmaktadır.

Taşra birimlerinde mülki idarenin emrindeki güvenlik gücü dışında mahalli bir emniyet kuvvetinin bulunması, daha çok mümtaz eyaletler gibi özel statüye sahip yerlerde görmeye alışık olduğumuz bir durumdu. Bu eyaletlerden bazılarında karma bir güvenlik gücü oluşturulmuştu.²³⁵ Bununla birlikte söz konusu güç, bir devletin egemenlik haklarına zarar verebilecek nitelikte bir özerklik alameti sayılabilirdi.²³⁶

Osmanlı bürokratları bu tür bir eğilimden rahatsız olmuş olsa gerek ki *AMN*'ye (nizamname taslağının kabul edildiği gün) yapılan ilave ile Aynaroz ruhani idaresinin bu önemli güvenlik imtiyazına son vermişlerdi . İlave için hazırlanan metine göre; “...*Lonca Heyeti* hizmetinde ve Yunanlı kıyafetinde olan kır serdarlarının tamamen lağvedilmesiyle, heyetin güvenlik konusuna asla müdahalesine meydan verilmemek üzere *mevcut olan on iki nefer zabıtayı yirmi beş nefere çıkarılması...*”kararlaştırılmıştır.²³⁷

Böylece, yarımadanın güvenliği, sayıları artırılarak tıpkı kır serdarları gibi yirmi beş sayısına ulaşan Aynaroz mülki idaresine bağlı Müslüman zabıta tarafından sağlanacaktır. Düzenlemeyi yapan bürokratların asıl maksadı yarımadanın ruhanî ve mülki idaresi arasındaki dengenin biraz daha mülki idare lehine gelişme göstermesiydi. Zira bu zamana kadar yapılan teftişlerde ve merkezi hükümete yansıyan şikâyetlerde ruhani idarenin pek çok zaman nizamname ile çizilen görev ve yetki alanını aştığından ve yarımadanın güvenliğini ilgilendiren alana müdahale ettiğinden dem vurulmaktaydı.²³⁸

Neticede bu düzenleme Aynaroz tarihi açısından önemli bir kırılmayı ifade etmektedir. Düzenleme ile ruhani idarenin, geleneksel kıyafetleri ile 1877 yılına kadar görev yapan güvenlik gücü lağvedilmiş, bu vesile ile Aynaroz ruhani idaresinin güvenlik imtiyazı son bulmuştur. Buna rağmen Lonca Heyeti'nin zabıtaya ve mülki idareye dair müdahaleleri durmamış, söz konusu müdahaleler 20.yüzyıl başlarında dahi Aynaroz mülki

²³⁵ Merkez ile bağları gevşek olan taşra birimlerinde ya da çoğu mümtaz eyaletlerde karma güvenlik güçleri görev yapmaktaydı. Söz gelimi Arnavutluk'ta karma bir mahalli emniyet gücü görev yapıyordu. Bkz. İkinci, a.g.m. 48, Cebel-i Lübnan Nizamnamesi'nde asayiş için yine usul (karma bir mahalli güç) öngörülmişti. Bkz. Reyhan, 2006, 171-181. Aynı güvenlik statüsü II. Meşrutiyet Dönemi (Başta Prens Sabahattin'in partisi olmak üzere) partilerinin programlarında da yer almıştır. Bkz. Tural, E. (2004). “II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Partilerin Taşra Politikaları”. *Amme İdaresi Dergisi*, 37 (4), 61.

²³⁶ Engelhardt'a göre güvenliğin yerel unsurlara tevdi edilmesi özerkliğin önemli bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim Cebel-i Lübnan Nizamnamesi'nde dikkati çeken unsurlardan biri de asayiş ve güvenliğin yerli ve farklı bir zabıta heyeti ile sağlanacağı ile ilgili karardır. Engelhardt, a.g.e. 171.

²³⁷ BOA.I.MMS.58/2683-1. 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877

²³⁸ BOA.HR.TO.428/43– 2, 27 Şevval 1273 – 20 Haziran 1857 ve BOA.Y.PRK.AZI. 10/39-1, 7 Mayıs 1301 – 19 Mayıs 1885

idaresi ile merkezi hükümet birimleri arasındaki yazışmaların konusu olmaya devam etmiştir.²³⁹

6.2.4. Aynaroz Özerkliği İle İlgili Değerlendirme

Tarihi süreç içinde Aynaroz'un imtiyazları ve özerk konumu için kırılma anları olarak kabul edeceğimiz bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bize göre bu kırılma anları:

1. *Yarımadada Mülki İdarenin Tesisi (1430)*: Aynaroz'un Osmanlı hâkimiyetine alınmasından hemen sonra yapılan bu düzenleme ile ruhani idarenin yarımadada tek otorite olması özelliği sona erdi. Böylece ruhbanlar mülki idarenin alanına giren konularda merkezi hükümetin yarımadaya atadığı mülki amire tabi oldular. (Buna rağmen gerek imtiyazlar gerekse merkezi hükümetin esnek tutumu nedeniyle bu sınırlamayı fazlaca hissetmemişlerdir.)
2. *Yunan İsyanı (1821)*: Aynaroz'da merkezîyetçi tedbirlerin artırılması yönünde Osmanlı Devlet adamlarına ilham vermesi bakımından önemliydi.
3. *Tanzimat Fermanı (1839)*: Gerek idari, gerekse mali açıdan yeni bir dönem başlamıştı. Tanzimat'ın yeni uygulamalarından ve öngördüğü yeni düzenden Aynaroz etkilenmiş, hemen her yeni uygulama Aynaroz imtiyazlarını tartışmaya açmıştı.
4. *1867 Vilayet Düzenlemesi*: 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi ile başlayan yeni vilayet teşkilatı düzeninin Aynaroz'a yansımaysıydı. Aynaroz doğrudan İstanbul'a bağlı bir kaza olmaktan çıkarılıp, Selanik'e bağlandı.
5. *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi (1877)*: Aynaroz'un Osmanlı Devleti'nin genel vilayet teşkilatından ayrı yapıda olduğu kabul edilmiş, Aynaroz ruhani yönetimin idari şahsiyeti tanınmış, ruhani idarenin yetki ve görevlerinin yasal çerçevesi (sınırlandırılarak) yeniden oluşturulmuştu. Ayrıca düzenleme ile ruhani idarenin güvenlik imtiyazına da son verilmişti.

²³⁹ Aynaroz'da iki olan polis sayısının artırılması ile ilgili düzenlemede dahi merkezi hükümet yetkilileri; "...şimdiye kadar ihmal ve mezkur nizamname hükmü su-i istimal olunarak Lonca Heyeti'nin vezaif hükmüne müdahalesine meydan verildiği..." bundan böyle "...Lonca Heyeti'nin nizam haricinde muamelat ve müdahalatına katıyyen meydan verilmeyerek hükümete ait vezaif-i hukukun kavanin-i nizam-ı resmîye dairesinde bila-tereddüt ifa ve muhafaza edilmesinin mahalli kaymakamlığına..." bildirilmesini istemişlerdi. Bkz. BOA.TFR.I.SL.196/19534-2, 5 Eylül 1324 –18 Eylül 1908

Osmanlı egemenliğinde kaldığı süre içinde Aynaroz'un imtiyazlarını, Tanzimat'tan önce, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleri şeklinde üç kısma ayırarak oluşturduğumuz çizelge incelendiğinde bahsettiğimiz bu kırılma anlarının Aynaroz imtiyazlarına etkisini görmek mümkündür.²⁴⁰ Bu açıdan bakıldığında Klasik dönem olarak ifade ettiğimiz Tanzimat öncesi dönemde Aynaroz'un daha geniş hakları ve daha rahat bir konumu söz konusuydu. Buna rağmen Tanzimat'tan sonra (özellikler nizamnamenin yapılmasından sonra) Aynaroz idaresi için yapılan düzenlemelerde Aynaroz ruhani idaresi, hükmî şahsiyetini korumuştur.

Ruhani idarenin başkanı, ruhbanlar tarafından seçilmeye devam ediliyor, ruhbanlar, İstanbul'da iki ve Selanik'teki bir vekilleri ile hükümet makamları ile doğrudan temas kurma imtiyazlarını devam ettiriyorlardı. Lonca Heyeti'nin beledi hizmetlerle ilgili yetkileri muhafaza edilmekle birlikte, kendi tasarrufuna ait bütçesi, vergilerin toplanması ile ilgili düzenleme yapabilme yetkileri, aynı şekilde ruhbanların kendi adli yargılama sistemleri içinde mahkeme edilmelerine dair imtiyazları da korunmuştu.

Bununla birlikte Tanzimat'tan sonraki dönemde ruhbanların klasik dönemden kalan iki imtiyazına son verilmişti. Bunlardan birincisi; Aynaroz idaresinin doğrudan İstanbul'a bağlı olması özelliği idi. 1867'de yapılan düzenleme sonrasında Aynaroz artık Selanik'e bağlı bir kaza statüsündeydi.²⁴¹ Bu, Tanzimatçı kadroların imtiyazlı beldeleri Osmanlı Taşra Teşkilatı'nın yeni nizamına yaklaştırma çabalarının bir ürünü ve bir örnek bir taşra teşkilatı modeli geliştirmeye yönelik bir adımdı.²⁴² Ruhbanlar en çok bu düzenlemeye itiraz etmişlerdi.

Ruhbanların yeni dönemde kaybettikleri ikinci önemli ayrıcalık ise kır serdarı olarak bilinen, yirmi beş kişiden oluşan ve geleneksel kıyafetleri ile ruhani idarenin emri altında hizmet veren güvenlik imtiyazı idi.²⁴³ Bu güç *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*'nin kabul edilmesi ile 1877 yılında lağvedildi.²⁴⁴ Zira ruhbanların da kabul ettiği nizamnamenin hatimesinde Aynaroz'da mülki işlerin ve zabıta (güvenlik) konusunun genel

²⁴⁰ Bkz. Çizelge: "Osmanlı Hâkimiyeti Sürecinde Aynaroz İdaresi'nin İmtiyazları" Ek:12 s.395

²⁴¹ BOA.ŞD.MLK.2003/2, 12 Şubat 1283- 24 Şubat 1868

²⁴² Reyhan, 2015, 57.

²⁴³ Hristiyan zabıtalardan sayısı genellikle yirmi beş olarak ifade edilmekle birlikte, 1845 yılına ait bir belgede ruhanilerin "otuz nefer Hristiyan zabıtası dahi olup bunların maaşları manastırlar tarafından verilmekte" olduğu belirtilmektedir. Ayrıca "...zıkr olunan Hristiyan zabıtalardan dahi otuz beş-kırk seneden beru cezire-i mezburde müstahdem bulundukları..." ifadesinden anlaşılacağı üzere Lonca Heyeti'ne bağlı bu güvenlik gücü 19.yüzyılın başlarından itibaren görev yapmaktadır. Bkz. BOA.A.DVN.9/31, 29 Zilhicce 1260 - 9 Ocak 1845. Bu ifade kayıtlar üzerinden değil tahminen verilmiş bir ifadeye benzemektedir. Esasen Lonca Heyeti'nin emrindeki bu zabıta kuvvetinin evveliyatının daha eskilere uzandığı düşüncesindeyiz.

²⁴⁴ BOA.I.MMS.58/2683-1. 19 Zi'l-ka 'de 1294 - 25 Kasım 1877

nizama tabi olduğu belirtilmişti. Belki de bu nedenle ruhbanlar güvenlik imtiyazlarını ortadan kaldıran bu düzenlemenin bu kısmına hiç itiraz etmemişlerdi. Bu nedenle nizamname, Aynaroz'da mülki idarenin konumunu kuvvetlendiren önemli bir etki yapmış oldu.

Ruhbanlar, Aynaroz'un imtiyazlı belde algısını kullanmak suretiyle imtiyazlarını sınırlayan, Aynaroz'un bir belde olarak sıradanlaşmasına neden olacak ya da kendilerine maddi külfet getirecek düzenlemelerden istisna tutulmanın gayreti içinde olmuşlardır. Bununla birlikte Tanzimat'ın, idarede merkezîyetçiliği kuvvetlendirmeye, ekonomide mali disipline atıf yapan reformları Aynaroz'u da etkilemiş, söz konusu reformlar manastırların bazı idari imtiyazlarının kısıtlanmasına ve bazı yeni vergi yükümlülüklerine neden olmuştur.

Osmanlı bürokratlarının, yeni durumlar ve düzenlemeler karşısında Aynaroz ruhbanlarının muafiyet taleplerini değerlendirdikleri örnek vakaları bir tablo üzerinde göreceğ olursak:

	TARİH	MUAFİYET TALEBİ	Kabul (✓) Ret (X)	AÇIKLAMA
1	1790	Savaş dönemi mübayaa işleminden muafiyet ²⁴⁵	X	
2	1853	Aynaroz'a yerleştirilen 20 zabitanın maaşlarının Selanik bütçesinden ödenmesi talebi ²⁴⁶	X	Maaşlar, Aynaroz vergisine zam olundu.
3	1867	Yeni vilayet teşkilatına dâhil edilmeden doğrudan İst.a bağlı kalmaya devam etmek	X	Selanik'e bağlandı.
4	1885-87	Rıhtım ve Liman inşası için izin ve ruhsattan muaf olma ²⁴⁷	X	
5	1896	Düyun-ı Umumiye İdaresinden tezkire almadan balık avı yapabilme talebi ²⁴⁸	X	
6	1896	Dört su değirmeninin manastır mülkü olarak kabul edilip vergiden muafiyeti ²⁴⁹	X	
7	1903	Sefer hazırlıkları kapsamındaki "teçhizat-ı askeriye tertibi" vergisinden muafiyet ²⁵⁰	X	Aynaroz olağanüstü hallerde alınan vergilerden genellikle muaf tutulmadı
8	1904	Aynaroz dışındaki Tuzla Çiftliği'nin manastırların vakıf mülkü kapsamına alınması ²⁵¹	X	Vergi muafiyeti kapsamı genişleyeceği için kabul edilmedi

²⁴⁵ BOA.HAT.284.17069-1, Ramazan-ı evail 1224 - Mayıs 1790

²⁴⁶ BOA.A.MKT.NZD.88/76, 27 Zi'l-ka'de 1269 – 1 Eylül 1853

²⁴⁷ BOA.BEO.13/911-1, 5 Zi'l-ka'de 1309 – 1 Haziran 1892

²⁴⁸ BOA.DH.MKT.1141/21- 2, 21 Kanun-i evvel 1322 – 3 Ocak 1907

²⁴⁹ BOA.ŞD.2978/28 -1, 24 Eylül 1312 – 6 Ekim 1896 ve BOA.ŞD.2978/28 -7, 20 Cemaziye'l-ahir 1314 – 26 Kasım 1896

²⁵⁰ BOA.MV.107/91, 29 Receb 1321 - 13 Ekim 1903.

²⁵¹ BOA.BEO.2408/180549-1, 27 Rebiü'l-ahir 1322 – 11 Temmuz 1904

9	1857	Aynaroz'a karadan gelen mallar için gümrük muafiyeti ²⁵²	✓	Karadan gelenler muaf tutuldu. Deniz yolu ile gelenler muafiyet dışında kaldı.
10	1868	Manastır çiftliklerinin mahsulatı olmadığı için bir-buçuk öşürden muaf tutulması ²⁵³	✓	Kıtlık nedeniyle geçici muafiyet verildi
11	1868	Ziraat Sandıkları ile ilgili kesintiden muafiyet talebi ²⁵⁴	✓	
12	1869	Tahrir-i emlak muamelesi (emlak sayımı ve vergisi) işleminden muafiyet ²⁵⁵	✓	Manastırlar ile 58 adet kadim çiftlik muaf tutuldu. Sonradan ilave olan mülkler vergiye tabi oldu.
13	1885	Menafi sandığına eğitim için kesilen paydan muafiyet ²⁵⁶	✓	Ruhbanlar sandıktan yararlanamayacağı için muaf tutuldu.
14	1892	Yeni kilise inşası ve tamiri için izin ve ruhsat işleminden muaf olma	✓	Hükümet, mevzuatı değil Aynaroz teamüllerini kabul ederek muafiyet tanıdı.
15	1898	Hastane inşası için izin ve ruhsattan muaf olma ²⁵⁷	✓	Mevzuata olarak uygun olmamakla birlikte teamülü bozmamak için izin verildi.
16	1904	Şahsi Vergi Nizamnamesi'ne rağmen manastır keşişlerinden şahsi vergi alınmaması ²⁵⁸	✓	
17	1906	Jandarma teşkilatı ile ilgili düzenlemeden istisna tutulmak ²⁵⁹	✓	Kısmen istisna tutuldu

Çizelge.6.3. Yeni düzenlemeler karşısında Aynaroz ruhbanlarının muafiyet talepleri

Çizelgeye göre; olağanüstü hâl dönemindeki düzenlemeler (mübayaa ve teçhizat-ı askeriye vergisi vb.) ile devletin umumi siyasetini ve güvenliğini ilgilendiren durumlarda, merkezi hükümet temsilcilerinin bu talepleri genellikle reddettiğini; kilise inşası ve tamiri gibi dini özgürlükleri ilgilendiren hususlarda taleplerin kabul gördüğünü söylemek mümkündür.

²⁵² BOA.A.DVN.125/12-1, 29 Zilkade 1273- 21 Temmuz 1857 ve BOA.A.DVN.122/39-1, 29 Zilkade 1273- 21 Temmuz 1857

²⁵³ BOA.A.MKT.MHM.406.46-1285.M.9. 20 Nisan 1284 - 2 Mayıs 1868

²⁵⁴ BOA.ŞD.3221/7 -1, 26 Rebiü'l-evvel 1285 – 17 Temmuz 1868

²⁵⁵ BOA.BEO.408/30571-3, 5 Rebiü'l-evvel 1286 – 15 Haziran 1869

²⁵⁶ BOA.A.MKT.MHM. 487/27 -1, 18 Cemaziye'l-evvel 1301 – 16 Mart 1884 ve BOA.DH.MKT. 1346/2- 1, 28 Zi'l-hicce 1301 – 18 Ekim 1884, Ayrıca Meclis-i Vükela kararı için bkz. BOA.MV.1/44, 10 Cemaziye'l-evvel 1302 - 25 Şubat 1885

²⁵⁷ BOA.DH.MKT. 2115/37, 24 Cemaziye'l-evvel 1316 –10 Ekim 1898

²⁵⁸ BOA.BEO.2255/169071- 2, 18 Şevval 1321 – 7 Ocak 1904

²⁵⁹ BOA.TFR.IA, 31/3073-1, 22 Recep 1324 – 11 Eylül 1906

Aynaroz'da mülkî idare Osmanlı Devlet Teşkilatı'nın ve onun bir parçası olan taşra teşkilatının modernleşme çabaları ile ilgili tarihi seyrine paralel olarak ıslah ediliyordu. Aynaroz Kaymakamlığı'nın yarımadanın idaresi konusunda kendi başına icrai kararlar alabilme yetkisi bulunmuyordu. Aynaroz kaymakamı daha çok Aynaroz'da huzur ve asayişin temin etmek, yarımadanın güvenliğini sağlamak, yeni uygulamaları ve hükümetin talimatlarını ruhanilere tebliği etmek, ruhanilerin taleplerini merkezi hükümete iletmek, yani ruhaniler ile hükümet merkezi arasında bir köprü vazifesi görmek ile görevliydi. Bu noktadan bakıldığında kaymakam ile temsil edilen Aynaroz mülkî idaresinin en önemli vazifesi, keşişleri temsil eden ruhanî idareye nezaret etmektir.²⁶⁰

Aynaroz'u diğer taşra birimlerinden farklı kılan şey ruhani idaresiydi. Ruhanî idarenin kendi yöneticilerini seçebilmeleri, kısıtlı da olsa bir bütçeye sahip olabilmeleri, doğrudan merkezi hükümet birimleri ile temas sağlayabilmeleri, vergilerin toplanışı ile ilgili düzenleme yapabilmeleri ve kendi mahkemelerinde yargılanabilmeleri, merkezi idarenin bir taşra birimine bürokratik işlerin daha kolay kılınmasına vesile olacak bazı yetkilerini devretmesi anlamına gelen ve “*tevsi-i mezuniyet*” kavramı ile ifade edilen yetkilerden daha öte haklardı. Nitekim modern idare hukukçularının *tevsi-i mezuniyet* (*déconcentration*) olarak izah ettikleri idare usulü, yalnızca normal eyâletler için bahis mevzuu idi. Mümtaz eyaletlerde (ya da Aynaroz gibi imtiyazlı beldelerde) idarî, hatta bazen siyasî âdem-i merkeziyetçiliğe (*décentralisation*) varan bir hava hâkim olmuştu.²⁶¹

Ahalisi sadece ruhbanlardan oluşan ve bir cemaat özelliği gösteren Aynaroz idaresi sahip olduğu bu görüntüsü ve imtiyazları ile bir idarî âdem-i merkeziyet idaresinin özelliklerini taşımaktadır.²⁶² Zira ruhani örgüt yapısı itibariyle bir *komün idaresi* özelliği gösteren Aynaroz,²⁶³ kendisi için hazırlanan nizamname ile ortak hukuktan ve merkez hiyerarşisinden kısmen de olsa ayrılmış, idarecilerini (ruhani) merkezin dahil olmadan seçebilmişlerdir. Aynaroz ortak hukuktan ayrılan statüsü, bazı beledi konular ile vergilerin

²⁶⁰ Aynaroz mülki idaresinin, Aynaroz manastırları Nizamnamesi'nin hatimesinde belirtildiği gibi umumi vilayet nizamını genel kaideleri çerçevesinde hareket ettiği, merkezi hükümetin mülki idareye olağan dışı yetkiler aktarmadığı, mülki idarenin de mevcut yetkilerinin merkezin iradesi dışında nerdeyse hiç zorlamadığı görülmektedir.

²⁶¹ İkinci, a.g.m. 50.

²⁶² *Âdem-i merkeziyet organlarına icraî karar verebilmek yetkisinin tanınması sayesinde ki bu idareler merkez hiyerarşisinin murakabesinin dışında kalır.* Bkz. Özçelik, a.g.m. 9.

²⁶³ Osten'e göre komün idaresinin sınırları geniş olmamalı, bir-iki saatlik bir mesafe ile sınırlı olmalıdır. Zira bir vaka olduğunda komün idaresinin başkanı durumu yerinde inceleyecek ve müdahale edecek kadar yakın olması önemlidir. Aynı şekilde komün meclisinin kazai yetkileri bulunmalı topluluğun (komünün) idaresi ile ilgili sınırlı da olsa kararlar alabilmelidir. Bkz. Osten, N. (1943). “İdare Hukuku Bakımından Türkiye’de Komün”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1 (1-2), 236-237.

toplaniş şekli gibi kendi dâhili idareleri ile ilgili icraî kararlar alabilme yetkisi, kendi tasarrufunda olan bir bütçesi ile idarî âdem-i merkeziyetin bir çeşidi olan “mahalli âdem-i merkeziyet” şartları ile uyumu oldukça dikkat çekicidir.²⁶⁴ Nizamnamenin hatimesi olarak belirlenen madde ile Aynaroz imtiyazlarının “idarî âdem-i merkeziyet” dairesinde kalacağı özellikle vurgulanmıştır.²⁶⁵ Ayrıca Aynaroz mülki idaresinin varlığı, ruhani idarenin yarımada tek otoritesi olmasını engelleyen ve yine ruhani idareye tanınan idari muhtariyeti sınırlayan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle yarımada'nın yarı-özerk bir idaresinin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.²⁶⁶

Fakat Osmanlı devlet adamlarını rahatsız eden şey; ruhanî idarenin bir türlü engel olunamayan yetki aşımıydı. Ruhbanların asırlarca mabetlerini izinsiz ve ruhsatsız bir biçimde tamir ya da inşa etmeleri, liman ve rıhtım gibi inşası konularında yine merkezin iznine tabi olmadan hareket etme arzusundaydılar. Aynı şekilde ruhbanların, hastaneye tabip atamasının kadim kanunlarından kaynaklanan bir hak olduğunu iddia etmeleri, jandarma ve karakolhane yapımında Lonca Heyeti'nin görüşünün alınmasını istemeleri ve bazı mülki amirlerin yol ve köprü inşasında dahi loncanın onayına ya da fikrine müracaat etmeleri Lonca Heyeti'nin merkezi idarenin taşra ile olan hiyerarşi ilişkisinden bağımsız hareket etme isteğini yani *decentralisationu* ifade ediyordu.

Aynaroz ruhani idaresinin bu eğilimleri, Osmanlı merkezi idaresinin yarımada için bir idarî âdem-i merkeziyet öngörmüş olsalar da ruhani idarenin yetki aşimleri ile Aynaroz mülkî idaresini de içine katarak siyasî âdem-i merkeziyete evrilme çabalarını ifade etmektedir. Ruhbanlar zaman zaman bunu başarmışlar bilhassa ehil olmayan kaymakamlar ya da müdürler döneminde pek çok belge ile örneklendirdiğimiz üzere mülki idareye ve

²⁶⁴ Özçelik (Luis Roland'dan da alıntılar yaparak) , *mahalli âdem-i merkeziyeti* şöyle tanımlamıştır: *Evveleminde idarî muhtariyetin cereyan ettiği âdem-i merkeziyet idarelerinin Mahallî Âdem-i merkeziyet ve Hizmet Âdem-i merkeziyeti olmak üzere iki belli başlı gruba ayrıldığına işaret edelim, Mahallî âdem-i merkeziyette, muayyen bir bölge sakinlerinin mahallî ve müşterek hizmet ve ihtiyaçlarının görülmesi zmnında, oradaki idareye bir şahsiyet ve idarî muhtariyet tanınmaktadır. Ezcümle vilâyet, belediye ve köyleri, halkın müşterek mahallî ihtiyaçlarını karşılayan ve genel karar organlarının halk tarafından seçildiği âmmе hükmi şahısları (kamu tüzel kişileri) olarak tarif eylemektedir. Bu gibi yerlerde bölge sakinleri, yani alâkalılar tarafından seçilen idare başındakilerin merkez hiyerarşisine tâbi olmayan idarî muhtariyetleri, hizmet faaliyetinde bulunabilme serbestileri vardır. Buradaki muhtariyet ve serbesti o bölgeye aittir, mahallîdir*. Bkz. Özçelik, ag.m. 7.

²⁶⁵ Nizamnamenin hatime cümlesi şöyledir: “İş bu nizamname ahkamı Aynaroz manastırları ile müstemilatının usul-i idare-i dâhiliyelerine dair olduğundan hükümet-i mahalliyenin umur-ı mülkiye ve hukukiyeye ve zabıtyeye müteallik vezaif-i muamelat-ı kavanin ve nizamat-ı mevzua ve talimat-ı evamir-i mahsusa dairesinde bi'l-ahd cereyan edecektir.” bkz. BOA.I.MMS. 58/2683-1. 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877

²⁶⁶ Nitekim Fotiç, Athos Dağı'nda bulunan Aynaroz Manastırları topluluğunun bir dereceye kadar sınırlandırılmış bir iç otonomiye sahip olduğunu ifade etmektedir. Bkz. Fotic, 2008, 2.

güvenliğe dair alanlara müdahil olmuşlardır. Bu nedenle yarımada idaresi için öngörölmüş olan imtiyazlı konumun yani idari âdem-i merkeziyetin zaman zaman fiili bir siyasî âdem-i merkeziyete dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Osmanlı bürokratları, Aynaroz ruhani idaresinin siyasî âdem-i merkeziyet eğilimlerini önlemeye çalışmışlardır. Aynaroz gibi âdem-i merkezi eğilimleri olan bazı taşra beldelerinin oluşturulmaya çalışılan yeni vilayet teşkilatının bir parçası haline getirilmesi oldukça zor görölmüştür. Zira bu hususta Tanzimat idarecilerinin adeta elini kolunu bağlayan şey bu tür beldelerin, fermanlar ve beratlar ile tanınan ve *bir gûne değiştirilmesi uygun görölemeyen* imtiyazlarıydı.²⁶⁷ Bu durumda reformcu bürokratlar fermanlar ile sağlanan bu imtiyazlar dairesinde kalarak bu tür yerlerin idarelerini ıslah etmenin gayreti içerisinde oldular.²⁶⁸ Bu amaçla yeni dönemin düzenlemeleri Aynaroz idaresine tatbik edilmeye çalışıldı. Söz gelimi ruhani idarenin otoritesini temsil eden Lonca Heyeti ilga edilmedi ancak, Aynaroz’da bir kaza idare meclisinin kurulması kararı alınarak heyetin idari gücü; bir bidayet mahkemesinin teşkili kararı alınarak da adli gücü kırılmaya çalışılmıştır.²⁶⁹

Aynaroz idaresinin ıslahı çabaları arasında kuşkusuz en önemli hamle nizamnamenin hazırlanışı idi. Bu çabanın arka planında ruhbanların asırlarca idari açıdan yetki aşımalarının önüne geçme düşüncesinin yanında, iç ve dış meselelere karşı Tanzimat adı verilen modernleşme hamlesi ile yeni bir diriliş arayışı içindeki Osmanlı bürokratlarının düşünceleri de etkili olmuştu.

AMN, Aynaroz cemaatinin ananevi kurumsal yapısının (Aynaroz ruhani idaresinin) yetki ve görevler yönünden sınırlarını çizerek mülki idareyi ruhani idareye karşı kuvvetlendirmişti. Bu düzenleme ile Aynaroz’un imtiyazlı statüsü, gerek genel gerekse yerel anlamda geniş yetkilerle donatılmış mümtaz eyaletlere göre daha makul seviyeye çekilmişti.²⁷⁰

Böylece, hukuki anlamda siyasî âdem-i merkeziyete yol açacak eğilimlerin önüne geçilmiş, yarımadaanın müstakil bir devlet olması bir tarafa, özerkliğe dahi neden olacak

²⁶⁷ Osmanlı Devleti’nin Tanzimat’tan önce de bir Gayrimüslim politikasının esasları fermanlar ve beratlar ile belirlenmişti. Bkz. Ercan, 2006, 8.

²⁶⁸ Engelhardt, Babıalı’nın gerek Müslümanlara, gerek Hristiyanlara ait mahalli imtiyazları sınırlandırmaktan da öte tamamen kaldırmak niyetinde olduğunu düşünmektedir. Bkz. Engelhardt, *a.g.e.* 310.

²⁶⁹ Ne var ki, imparatorluğun son dönemlerinde alınan bu kararlar ya Aynaroz’un statüsünden kaynaklanan özellikleri nedeniyle ya da hayata geçirilmeye yetecek kadar zaman olmadığı için uygulanamadı.

²⁷⁰ Nalbant, *a.g.e.* 146. Nalbant’a göre; mümtaz eyaletler hem yerel hizmetler alanında hem de genel hizmetler alanında haklara sahiptiler. Üstelik bu yetkiler kimi zaman siyasal yetkileri de içermektedirler.

idari davranışlar sergilenmeyeceğine dair anayasal bir sözleşme yapılmıştır. Ne var ki Osmanlı bürokratlarının bütün bu çabalarına rağmen imparatorluğun son yüzyılında içinde bulunmuş olduğu durum merkez ile bağları zayıf olan bu tür yerlerin üzerinde otorite kurulmasını engellemiştir. Nitekim 20.yüzyılın başlarına ait belgelerden anladığımız kadarı ile Aynaroz ruhani idaresi fiili olarak, siyasi hususlara müdahaleden vazgeçmemiştir. Buna rağmen Aynaroz, Balkan Savaşlarına kadar bir dış müdahalenin konusu olmadan Devlet-i Aliyye'ye bağlı kalmaya devam etti.

YEDİNCİ BÖLÜM

AYNARUZ'DA SOSYO-EKONOMİK VE KÜLTÜREL HAYAT

7.1. GİRİŞ

Aynaroz, yönetim özellikleri kadar nüfus özellikleri ile de Osmanlı taşra idaresinde müstesna bir konumda bulunmaktadır. Yarımada mülki amir ve onun hizmetinde olan bir kaç memur dışında Türk ve Müslüman nüfusun bulunmayışı, ahalisinin sadece ruhbanlardan oluşması ve belki de dünyada kadınların giremediği tek coğrafya olması, Hristiyanlığın kutsal emanetlerinden bazılarını muhafaza etmesi nedeniyle mukaddes bir belde addedilmesi, onu Osmanlı taşra idaresinde çok farklı bir konuma taşımıştır.¹

Diğer taraftan manastır hayatını düzenleyen kurallar, manastırların mülkleri ve mülklerin idaresi, kütüphaneler ve içeriğindeki eserlerin niteliği, çevreye etkisi, keşişlerin manastır hayatındaki sorumlulukları, işbölümü, varlıkları, temizlik ve yemek alışkanlıkları, yarımada sosyal yaşam her dönemde merak uyandırmış ve bu yönleriyle yarımada ruhban olmayan kişiler için bir gizem barındırmıştır. Sıraladığımız hususlar özellikle ülkemizde akademik anlamda pek az çalışmanın konusu olmuştur. Bu bölümde yarımada ve ruhbanların sözünü ettiğimiz özellikleri tarihi perspektifi içinde incelenecektir.

7.2. NÜFUS VE ETNİK YAPI

Asketik yaşam için çok uygun coğrafi özellikleri nedeniyle Aynaroz, Hristiyanlığın ilk dönemlerinden itibaren münzevi yaşam arzusundaki keşişlerin tercih ettiği bir mekân olmuştur.² 10.yüzyılın başlarında burada hatırı sayılır bir keşiş topluluğu bulunuyordu. İmparator *Nikeforos*'un (II. Nikeforos Fokas) talimatı ile *Aziz Athanasios*'un X. yüzyılın ikinci yarısında yarımada gelerek dağınık halde yaşayan olan keşişleri ikna etmeye muvaffak olması ve 963 yılında Lavra Manastırı'nı inşa etmesi ve arkasından onu izleyen pek çok manastırın inşa edilmesi ile Aynaroz'un şöhreti tüm Ortodoks âleminde duyulmuştu. Athanasios aynı zamanda manastırlar için belirlenen 120 keşiş adedini 800'e çıkarmaya muvaffak olmuştu.³

¹ Mehmet. Ö. Alkan. (2016). "Aynaroz Yarımadası: Keşişler Ülkesi". *Atlas Dergisi*. (282), 60.

² Eyice, *a.g.e.* 267.

³ Musa Kazım, *a.g.e.* 1195. Musa Kazım, her ne kadar bir manastır için belirlenen keşiş sayısının üst sınırının 800 olarak belirlendiğini ifade etmiş olsa da incelediğimiz belgelerin hiçbirinde bir manastırın bu derece yüksek bir sayıya ulaştığını tespit edemedik. Hatta 1853 yılında yarımada gezen Tozer, bulunduğu

Osmanlı hâkimiyetinde geçen yıllar, ruhbanların Aynaroz'a olan ilgisini azaltmamıştı. Kadim imtiyazların devam etmesi ve tıpkı Bizans İmparatorları gibi Osmanlı padişahlarının ruhbanları himaye edip ihسانlarda bulunmaları Aynaroz'daki faaliyetlerin bir kesintiye uğramadan devam etmesini sağlamıştı.⁴

Yarımadada bir taraftan yeni ibadethaneler inşa edilirken diğer taraftan da Aynaroz, Rum milleti dışındaki farklı milliyete mensup keşişlerin ilgisini çekmeye devam ediyordu. 971 yılında Aynaroz'a gelmiş olan Gürcü rahiplerinin yanında 13.yüzyılın hemen başlarında Sırp ve Rus keşişler Aynaroz'a yerleşmeye başlamışlardı. Musa Kazım'a göre Sırp keşişler Sırp Kralı Etyan'ın iltimasını kazanmaya muvaffak olduklarından 1200 yılında Hilandar Manastırı'nı inşa etmişlerdi.⁵ 19.yüzyılda ise Rus keşişler Aynaroz'daki sayılarını iyiden iyiye artırmışlardı.⁶

Zaman içinde Aynaroz'daki manastır sayısı yirmiye ulaştığında artık bu manastırlar dışında yeni bir manastır inşası kabul edilmedi. Bazı manastırların kendisine bağlı 200 kişilik *askiti* (*skete*) ve 100 kişilik *killi* adı verilen keşişhaneleri ve keşiş evleri bulunuyordu.⁷ Bunların bir kısmı manastır külliyesi içinde yer aldığı gibi bir kısmı da üretim yaptıkları alanlara yakın olmak düşüncesi ile külliyenin dışında inşa edilmişlerdi.⁸ Bunların dışında asketik yaşamı daha ileri düzeyde yaşayan ve bir ağaç kovuğunu, ormanlar arasındaki izbe mekânları ya da bir mağarayı ve Athos Dağı'nın zirvesine yakın ulaşılması güç yerleri mesken edinmiş hermitler vardı.⁹

Aynaroz'da keşişler dışında, geçici olarak bulunan ziyaretçiler, bir hizmeti karşılamak üzere gelen makaracı, dülger, rençber, keresteci vb. ameleler de bulunmaktaydı.¹⁰ Bu hali ile Aynaroz'da nüfusu tam manası ile tespit etmek pek mümkün

dönemde Vatoped Manastırı'nın 300 kişilik mevcudu ile en parlak dönemlerinden birini yaşadığını ifade etmiştir. Bkz. Tozer, *a.g.e.* .60

⁴ Arslan Tekin. (2005). *Aynaroz Papazı*. Ankara: Kesit Tanıtım Yayınları, 43. ve Eyice, *a.g.e.* 267.

⁵ Musa Kazım, *a.g.e.* 1196.

⁶ BOA.Y.PRK.ZB.11/117-1, 29 Zi'l-hicce 1310 – 14 Temmuz 1893

⁷ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). 296. ve *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1307/M.1889). 162. Zaman içerisinde bu sketelerden bazıları kapanmış ve bugüne on iki skete ulaşmıştır. Bkz. Efthymios, K. L. (1987). *The Mount Athos Manuscripts And Their Cataloguing. The Knowledge Bank at The Ohio State University-Slavisch Seminarium*, Amsterdam, 107.

⁸ BOA.A.DVN.9/31, 29 Zilhicce 1260 -9 Ocak 1845. ve *Salname-i Vilayet-i Selanik*, H.1288 / M.1871 / 1872, 142

⁹ Eyice, *a.g.m.* 267.

¹⁰ BOA.İ.DH.756/61687-2, 26 Ramazan 1294 – 4 Ekim 1877

görünmüyordu. Bu nedenle Aynaroz nüfusu ile alakalı kimi kayıtlarda bazen gerçeği yansıtmayacak derecede abartılı rakamlar telaffuz edilmişti.¹¹

Osmanlı hâkimiyetinde kaldığı süre içinde Aynaroz nüfusunu tespit ile ilgili bazı çalışmalar yapılmıştı. Bu tür girişimler daha çok eşkıyalık faaliyeti ve isyan gibi güvenlik olayları sonrasında yapılan denetimler ile nizamname gibi bir takım yeni düzenlemeler öncesinde yürütülen hazırlık çalışmalarının bir sonucuydu. Söz gelimi Rum isyanı sonrası manastırlarda yürütülen tetkikat sırasında manastırların bazılarında dört yüzden fazla keşiş olduğu bilgileri *Selanik Valisi Mehmet Paşa*'nın merkezi hükümete ilettiği raporun içeriğinde yer almıştı.¹² Aynı şekilde isyan ihtimalinin hissedildiği 1851 yılında yarımadayı tetkik eden *Sabık Ser-Liman Süvarisi Mehmet Salih*'in düzenlediği raporda, ...manastırların derunlarında üçer- beşer yüz mikdarı... nüfus olduğuna dair tahminî bilgilere yer verilmişti.¹³ Bazı seyyahların gezi notlarında yer alan bilgiler de bu tespitleri teyit eder nitelikteydi.

Aynaroz, hacı olmak maksadı ile gelen ziyaretçilerin dışında pek çok seyyahın ve bilim adamının ilgi odağı olmuştur. Bazen manastırlardaki el yazmaları bazen de Ortodoks kilise müziğinin ilk örnekleri olarak kabul edilen eserler bu incelemelerin konusunu oluşturmuştur.¹⁴ Bu seyyahların gezi notlarında nüfusa ve etnik yapıya dair bilgiler de yer almıştır. Nitekim yarımadayı 1836 yılında gezen W. Smith'in gözlemlerine göre; Aynaroz'un hükümet merkez olan Karis'te neredeyse tamamı ayrıcalıklı keşişlerden oluşan yaklaşık 200 seçkin Yunanlı nüfus bulunmaktaydı.¹⁵

Bir başka seyyah, bir Rus dilbilimcisi ve Slavist olan *Victor Grigoroviç*'tir Manastırlarda yaptığı incelemeler sırasında Aynaroz'da 20 manastır, 10 keşiş yurdu (askiti), 400 adet inziva hücrelerini olduğunu notları arasına kaydetmişti.¹⁶ 1853 yılında Aynaroz'u gezen Tozer'a göre; manastırlardaki toplam keşiş nüfusu 3000 civarındaydı.

¹¹ Sözgelimi Musa Kazım, keşişler ve geçici hizmetler için gelen kişilerle birlikte Aynaroz nüfusunun otuz binden fazla olduğunu ileri sürmüştür.. Bkz. Musa Kazım, *a.g.e.* 1194. Bir başka abartılı rakam 1889 yılına ait bir Selanik Vilayeti Salnamesi'nde zikredilmiştir. Aynaroz nüfusunun 20 bin olarak gösterildiği salname için bkz. *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1889). 162.

¹² BOA.HAT.928/40217.C.-1,17 Rebiü'lahir 1237 – 21 Ocak 1822

¹³ BOA.A.MKT.UM.49/21, 15 Rebiü'l-evvel 1267-18 Ocak 1851

¹⁴ Stroumpakis, M. (2012). "Nikolaos Docheiarites, Priest-Monk in Mount Athos (1781-1846?): An Exegete And Teacher Of Ecclesiastical Music". *Musicology Today, Musicology Journal Of The National University Of Music Bucharest*, Issue 12.

¹⁵ Smith, *a.g.e.* 67. Webber bu bilgiyi aktarırken sadece ruhani nüfusu dikkate almış olmalıdır. Zira V. Bölüm'deki Mülki İdare bölümünde bahsettiğimiz gibi aynı tarihlerde Karis'te mülki idareyi temsil eden Aynaroz müdürü ve ona yardımcı olan memurlardan oluşan sayılarının 15-20 civarında olduğunu tahmin ettiğimiz bir Müslüman nüfus bulunmaktaydı.

¹⁶ Pars, a.g.m. 155.

Değişik nedenlerle Athos'da bulunan bazı meslek gruplarının ve hizmetkâr gibi ruhban olmayanların da sayılarının yaklaşık 3000 olduğu düşünülüyordu.¹⁷

Aynaroz Manastırları ve diğer ibadethaneleri ile buralarda yaşayan keşişlerin mevcutları hakkında ilk ciddi araştırma 1845 yılında gerçekleşmiştir.¹⁸ Daha evvel de belirttiğimiz gibi Tanzimat ile girilen yeni dönemin uygulamalarından Aynaroz'un etkilenmesi ve manastırların imtiyazlarının hemen her yeni uygulamada gündeme gelmesi hükümet yetkililerini böyle bir çalışmaya sevk etmişti. Bu çalışmada öncelikle yirmi manastırın ismi zikredildikten sonra; manastırlara bağlı olan Aynaroz'un değişik kısımlarına dağılmış askiti ve killi tabir olunan hanelerinin ve diğer küçük ibadethanelerinin sayısının neredeyse 750'ye ulaştığı belirtilmişti. Aynaroz'da geçici olarak ikamet eden hizmetkârlar dışında yarımada'daki ruhban nüfusunun 4500-5000 civarında olduğu ifade edilmişti.¹⁹

Bununla birlikte Aynaroz'daki nüfus ile ilgili en ciddi tespit çalışması *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*'nin hazırlığı sırasında gerçekleşmiştir. Bir layiha şeklinde hazırlanan ve Aynaroz Manastırları ile ilgili daha başka hususların da araştırıldığı çalışmayı *Adliye Ve Mezahip Müdürü Saadetlü Zebur Bey* yürütmüş, bir süre Aynaroz'da kaldıktan sonra İstanbul'a dönerek tamamladığı çalışmasının verilerini nizamnameyi hazırlayan meclise takdim etmiştir.²⁰ Bu layihaya göre Aynaroz'da ruhbanların toplam nüfusu 4132 olarak tespit edilmişti. Zebur Bey, Rus rahiplerin Aynaroz'da giderek nüfus ve nüfuz kazanması ile ilgili iddialardan kaynaklanan endişeler üzerine bu konuyu bilhassa

¹⁷ Tozer, *a.g.e.* 71-72. Tozer manastırlardan ayrı münzevi yaşayan keşişlerin sayılarının 25 ile 300 arasında değiştiğini ileri sürerken Aynaroz'da nüfusun tam manası ile tespitinin ne kadar güç olduğunu bir nevi itiraf etmektedir.

¹⁸ Belge "*Aynaroz ceziresinde mevcut bulunan manastırların adet ve esamileriyle saireyi mübeyyin varakadır ki ber-vech-i zeyl zikr ve beyan olunur.*" başlığı ile hazırlanmış ve merkezi hükümetin bilgisine sunulmuştur. Bkz. BOA.A.DVN.9/31, 29 Zilhicce 1260 -9 Ocak 1845

¹⁹ BOA.A.DVN.9/31, 29 Zilhicce 1260 -9 Ocak 1845. Belgede ifade edilen tespitler şu şekildedir: "...manastırların cezire-i mezburede mutasarrıf oldukları ormanlar arasında yani şurada burada bina olunmuş killi ta'bir ittikleri hane demek olur ve bir de mezbur ormanların bazı mahallerinde bir kaç haneden mürekkep köy mesabesinde bir şey olup ana dahi Askit tabir iderler salifü'l-beyan killi haneleriyle askit haneleri yedi yüz elliye doğru çıkar. İş bu manastırlarıyla hanelerde ikamet üzere bulunan hizmetkâr dülger ve rençber makulesinden ma'da yalnız keşiş olarak dört bin beş yüz – beş bine doğru çıkmak gerektir."

²⁰ BOA.I.MMS.58/2683-1. 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877. Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin yer aldığı belgedeki açıklamalara göre: "*Adliye Ve Mezahip Müdürü Saadetlü Zebur Bey, Dersaadet'e avdet etmekle meclisi celb ile ifadat-ı şifahiyesi tafsilatından ve ita eylediği layiha münderecatından hasıl olan malumat üzerine salifü'z-zikr nizamnamenin ahkâm-ı münderecesine bazı tekidat dahi ilave kılınmıştır. Şöyle ki; mir-i mümaileyhin ita eylediği layihadan ve tebligat vak'asından anlaşıldığına göre manastırların mecmuunda keşiş ve avam olarak mevcut olan nüfusun dört bin yüz otuz iki nefer raddesinde olduğu ve bunların sekiz yüz altmış yedisi Rusyalı ve beş yüz kırk ikisi Yunanlı olup kusurunun teba-i Devlet-i Aliye'den bulunduğ(u)nu*" ifade etmişti.

araştırmış ve 1877 yılında her manastırdaki Rus ve Yunan rahiplerin sayısını belirten bir nüfus cetveli de hazırlatmıştı.²¹

Bu çalışmaya göre; Rus keşişlerinin en yoğun olduğu manastır *Rosico* olarak bilinen *Pantaleimon Manastırı* idi. Bu manastırın gomnosu Rus keşiş olduğu için manastır idaresi Rusyalı keşişler tarafından icra ediliyordu. Rus rahipleri, Pantokrator ve Vatoped Manastırlarında da önemli bir nüfusa sahiptiler. Buna karşın yirmi manastırın toplam nüfusunda Yunan keşişler Rus keşişlerin sayıca gerisinde kalmasına rağmen askiti ve killilerin de dâhil olduğu genel toplamda Rum keşişlerin sayısı hayli kalabalık görünmekteydi. Ayrıca Aynaroz'daki on dokuz manastırın yönetimi Yunanlı keşişlere aitti. Oysaki Bulgar keşişlerin tasarrufunda olan Zograf Manastırı ile Sırp keşişlerin tasarrufunda olan Hilandar Manastırı'nın gomnoslarının dahi Yunanlı olması Aynaroz Manastırlarında kurucu unsur olarak Rum nüfuzunun önemli bir işaretidir.

No	Keşiş Mikdar-ı Nüfusu	Avam Takımı	Manastır	Rusyalı	Yunanî	İgomnos
1	537	66	Lavra	60	57	Yunanî
2	88	18	Karakal	-	-	Yunanî
3	92	15	Filoteo	15	12	Yunanî
4	226	43	İviro	16	30	Yunanî
5	135	52	Kutulmuş	-	61	Yunanî
6	60	11	İstavronokit	19	-	Yunanî
7	290	47	Pandokrator	193	-	Yunanî
8	440	66	Vatopedi	126	17	Yunanî
9	105	15	Efigmenos	-	25	Yunanî
10	177	27	Hilandar	18	3	Yunanî
1	87	28	Zograf	8	-	Yunanî
2	43	8	Kostamonit	-	6	Yunanî
3	53	17	Doharyo (Dohariou)	-	20	Yunanî
4	122	18	Aksenof	-	47	Yunanî
5	568	14	Rosiko (Panteleimon)	408	29	Rusyalı
6	98	29	Aksırpotam	2	22	Yunanî
7	71	29	Simon Petro	2	1	Yunanî
8	86	13	Grigor	-	62	Yunanî
9	102	5	Diyonisos	-	25	Yunanî
10	215	11	Aya Pavlo	-	125	Yunanî
	3600	532		867	542	
Toplam nüfus: 4132						

Çizelge.7.1. Bir BOA belgesine göre Aynaroz manastırları ile ona bağlı ibadethanelerde bulunan nüfus mevcudu

²¹ BOA.İ.DH.756/61687-2, 26 Ramazan 1294 – 4 Ekim 1877

Aynı layihada Aynaroz'da manastırlara bağlı 12 *askiti*, 147 *killi* ve 148 *kalaye* olduğu ve yine yarımada din adamlarından başka geçici olarak ikamet etmekte olan, “*Körpece vb. kazalarından olup üç bin kişiyi müteceviz keresteci ve kömürcü ve dülger ameleleri(nin)*” bulunduğu da belirtilmişti. Bütün bu araştırmadan sonra 1877 yılında Aynaroz'da nüfusu “*tahminen*” şöyle tespit edilmişti.²²

	NEFER (KİŞİ)
<i>Rum</i>	3357
<i>Sırp ve Bulgar</i>	593
<i>Rus</i>	1035
<i>Ulah ve Boğdan</i>	252
<i>Gürcü</i>	10
Ara Toplam	5247
<i>Serseri makuleler</i>	500
TOPLAM	5747

Çizelge.7.2. 1877 yılında yapılan bir sayımına göre Aynaroz'un genel nüfusu ve nüfusun etnik unsurlara göre dağılışı

Öte yandan Rumlar dışında sadece Rus rahiplerin bir manastırın yönetimini ele geçirmiş olmaları manidardır. Bu durum Aynaroz'da bulunan keşişler kadar Osmanlı bürokratlarında da bir endişeye neden olmuştu. Nitekim Babıali'ye ulaşan jurnallere göre Rusların Panteleimon (Rosico) Manastırı'nın yönetimini ele geçirmesi ve Aynaroz'da giderek artış gösteren sayıları, artık yurtdışında çıkan gazetelerin haberlerine konu olmuştu. Newyork'ta neşr edilen *Tribün* gazetesinin haberine göre 1875 yılında *Makaryos* isimli Rus asıllı keşişin Rosico Manastırı'na gomnos seçilmesinde Rus Sefiri *General İgnatıyef*'in diplomatik desteğinin önemli bir katkısı olmuştu. Patrikhane ise büyük bir devlet olan Rusya'nın isteklerine boyun eğmek zorunda kalmıştı.²³

²² BOA.İ.DH.756/61687-2, 26 Ramazan 1294 – 4 Ekim 1877 Belgede nüfus bilgileri “*Aynaroz Manastırlarıyla müteferriatında mevcut olan keşişlerle avamın mikdarı nüfusunu mübeyyin defatirin hülasa pusulasıdır.*” ibaresi ile verilmiştir.

²³ BOA.HR.TO.116/86 – 7, 24 Temmuz 1304 – 5 Ağustos 1888. Newyork'ta çıkan “*Tribün*” gazetesinin Selanik'ten aldığı bir mektubu neşr etmesi ile yapılan haberin bir kısmı şöyleydi: “*...Bin sekiz yüz yetmiş beş senesinde Makaryos namında bir Rus rahip Aya Pandalimon manastırı baş rahibi intihab ve tayin olunmasıyla mesele bir hal-i buhran iştimal kesb ederek Rum rahipler mümaileyhin intihab-ı aleyhine protesto ederek manastır-ı mezkurun baş rahibi Rum kilisesi efradından ve teba-i Devlet-i Alîyye'den bulunmak lazım geleceğini der-meyan eylediler. Bi'l-ahire mesele Dersaadet'e aks ittikte ol vakit Rusya sefiri olup el-yevm balâda zikr-i beyan olunan – İslav Cemiyet-i Hayriyesi-reisi bulunan ve Rus vilayetlerinin ser-efrazı olan General İgnatıyef tarafından Rus rahiplerin deavası terviç-i iltizam olunarak her ne kadar Rumlar, Osmanlılar toprağında bir Rus manastırının tesisindeki mahzuratu hükümet-i seniyyeye arz-ı ihtar etmiş ve birkaç Patrik dahi Rusya'nın müddeasına ittibadan ise istifalarını vermeyi tercih etmişler ise de kendi menafîinde daima gaflet etmekte olan Hükümet-i Seniyye bi'lahire General İgnatıyef'in mutalibini is'af mezkur Aya Pandalimon manastırına intihab olunan Rus baş rahibini tasdik etmiş*

Şüphesiz ki bu hadise Aynaroz'da bulunan etnik unsurların nüfuz mücadelesi açısından önemli bir dönüm noktasıydı ve Rusyalı rahiplerin Aynaroz'daki konumlarının güçlenmesine vesile olmuştu. Rusyalı keşişler kendilerini temsil eden bir gomnos ile Aynaroz ruhani idaresinin meclisi olan yirmi üyeli Lonca Heyeti'nde bir sandalye elde etmiş oluyorlardı. Bir sandalye sayısal anlamda bir şey ifade etmese de Rosico Manastırı gomnosu sayesinde Rus keşişlerin meseleleri ve hassasiyetleri heyetin gündemine taşınabiliyordu. Bu durum Aynaroz'da nüfus ve etnik yapı üzerinde cereyan eden bir takım hesapların siyasal sonuçlara müncer olduğunun açık bir delilidir. Artık Rus keşişler Aynaroz'da geçmişe nazaran daha iyi bir konumdaydı. Zira yeni inşaatlar ile Rus rahiplerin kaldığı binalar daha cesamet kazanıyor,²⁴ Aynaroz'a Osmanlı vapurlarından başka Rus vapurları da işliyordu.²⁵ 19.yüzyılın sonuna doğru Rus keşişlerin bölgeye olan ilgileri kadar, bölgedeki nüfus ve nüfuzları da artmıştı.

Yarımadada giderek kendini daha iyi hissettiren Rus etkisi sadece Osmanlı yetkilileri üzerinde değil ülke dışındaki bazı çevrelerde de endişelere neden olmuştu. Nitekim bazı yayın organlarında, Rusların Balkanlarda olduğu gibi Aynaroz'da da Panslavist bir çaba içerisinde olduğu, bunun Türk hâkimiyetinin caydırıcı etkisi nedeniyle uzunca bir süre önleendiğinden bahsediliyordu. Aynaroz stratejik bir noktaydı. Aynaroz, "*karadan herhangi*

olduğundan beru Rus rahipler yavaş yavaş Aynaroz'da Rumların yerini tutmuş(tur)." Belge içeriğinden anlaşıldığına göre haber, gazetede 1887 yılında yayınlanmıştır.

²⁴ 1897 yılında Niyazi ismi ile *Selanik Posta Seyyar Müfettişliği*'nden merkezi hükümete ulaşan şifre telgrafa göre; "*Aynaroz'da vaki' Rus manastırlarına tabi killi ve işkendar tabir olur atiyelere verilmekte olan metanet ve rasanet hakikaten akıllara hayret verecek surette ileriyeye gitmekte ve yedinde bulunan killiler ile işkendarların yevmen fe yevmen ellerine geçirilmek için Ruslar mebalîğ-i külliye döğmekte ve yalnız deniz kenarındaki Rosiko Manastırı'nda keşiş namıyla sekiz yüz seksen ve amele namı ile de beş yüz neferi mütevaciz Rus bulunmakta ve Rusya'dan ziyeret için gelenlerin de ekserisi burada kalarak sair manastırlarda ba-ferman-ı ali şan verilen imtyazat haricine çıkmaları teksir-i nüfus cihetiyle galibiyet-i nüfuza muvaffak olmakta buldukları on günden beru icra kılınan tahkikattan anlaşılmuş...*" olduğundan, gereği Babıali'nin görüşüne sunulmuştu. Bkz. BOA.Y.PRK.PT.10/94-1, 5 Kanun-i sani 1312 – 17 Ocak 1897. Benzer şikayetlerin yer aldığı daha başka tahkikat raporları da Babıali'ye ulaşmıştı. Yine böyle bir raporda Rosiko (Pantaleimon) Manastırı'nın Aynaroz'daki manastırlar içinde en irisi olduğundan ve en az "*altı manastır kadar yer işgal*"ettiğinden, Rus keşişlerin manastırlarda ve manastır dışında 524 hususi mabede sahip olduklarından ve nüfuslarının neredeyse bir *bir ordu alayı teşkil* ettiğinden bahsedilmişti. *Uzivo Bo Magartin* isimli özel tahkikat memurunun raporu için bkz. BOA.Y.PRK.AZI.10/39-1, 7 Mayıs 1301 – 19 Mayıs 1885

²⁵ 1893 yılında *Selanik Vilayeti Polisi Serkomiseri Kulları Musa* imzası ile merkezi hükümete ulaşan rapor şu cümle ile hitam bulmaktadır: "*...maddeten ve siyaseten Aynaroz'un pek mühim bir noktayı haiz olması hasebiyle Rusya kumpanyası oraya vapur uğratur ise cezirede Rus nüfusu teksir etmiş bulunduğu cihetle bi'l-ahire Bulgarlarla Rum papasları arasında bir münafaa ve münakaşa zuhuru ile bu halin arzu buyrulmayacak bir vak'aya...*" neden olabileceği ve "*...şimdiye kadar Rumeli sevhilinde Rus vapurları geşt-i güzâr etmemekte iken...*" Aynaroz'da buna teşebbüs etmeleri hatta Rus hükümetin buna fedakârlık anlamında tahsisat ile destek olması düşündürücüdür. "*...Rusya'nın bundaki maksadı ise Aynaroz'da olan emeline nail olmaktan ibaret bulunduğu maruzdur.*" Bkz. BOA.Y.PRK.ZB.11/117-1, 29 Zi'l-hicce 1310 – 14 Temmuz 1893

bir dış güce karşı müdafaa edilebilir ve sadece denizden etkili bir kuşatma ile boyun eğdirilebilir(di.).”²⁶

Aynaroz’da bir manastırda nüfus yoğunluğunu elde eden Sırp keşişler (Hilandar Manastırı), Bulgar keşişler (Zograf Manastırı) ve Rus keşişler (Panteleimon- Rossico Manastırı) kadar Gürcü ve Romen keşişler gibi manastırlarda var olma mücadelesi gösteren daha başka etnik unsurlar da bulunmaktaydı. Gürcü keşişler İberin (*İviron?*) Manastırı üzerinde hak iddia etmişlerdi. Bu hususta merkezi hükümete birimlerine ve meclislerine kadar taşınan bir takım tartışmalar cereyan etmişti.²⁷

1750’lerde St. Paul Manastırı mülkü üzerine *Romen Lacu Zaviyesi*’ni ve 1850’lerde de Lavra Manastırı arazisi üzerine “*Romen Prodromu Zaviyesi*”ni bina etmişlerdir. 19.yüzyılın ikinci yarısında, Moldovalı keşişler de bir takım çevrelerin maddi ve manevi desteğini alarak Lavra Manastırı’ndaki “*Ianucopole*” adlı birimi 7000 altına satın almışlar ve bu birimin Moldovalı keşişler tarafından kullanılmasına dair sözleşme imzalamışlardı.²⁸ Yarımada’daki Romen keşişler üzerinde araştırma yapan Adina Berciu’ya göre; *Athos’daki*

²⁶ The Monks Of Mount Athos. (1888, 4 June). *The Dailypticauyune*, 2. Habere göre: “*Manastır toplulukları burada dış dünyadan ve son yıllarda keşişlerin önemli bir kısmını teşkil eden Ruslardan korunmuştur. Pan-Slavist propaganda başladığından beri tüm Bizans merkezlerini kontrol etmek için ayrı bir çaba gösterildi. Tabi bu Ege Denizi’nin tamamen başıboş olduğu anlamına gelmez. Şayet Türk hükümetinin caydırıcı etkisi olmasaydı yarımada ciddi bir tehlike unsuru olacaktı.*”

²⁷ Bu hususta Gürcü rahiplerin Babıali’ye, biri 1906’da diğeri 1912’de iki olmak üzere iki başvuruları olmuştur. 1906 yılında Gürcü keşişler Adliye ve Mezahip Nezaret-i Celilesi’ne verdiklerin dilekçede İberin olarak da bilinen; “...minel-kadim Gürcü rahiplerine mahsus olan manastırın ahiren Rum rahipleri tarafından cebren gasp edildiğinden bahisle..” manastırdaki haklarını talep etmişlerdi. Konunun incelenmek üzere havale edildiği Divan-ı Hümayun’dan gelen cevapta; *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*’nin birinci maddesinde Aynaroz’da bulunan manastırların isimleri zikredilirken *İberin* isminde bir Gürcü manastırdan bahsedilmediği gibi yine orada Gürcü rahipleri adına bir manastırın tesisi ve inşası hakkında bir emr-i alinin bulunmadığı ifade edilmişti. Ayrıca ecnebi memleketlerden gelerek keşişlik silkinde dâhil olan ruhbanların hiçbir ayırım gözetmeksizin Osmanlı tabiiyetine geçtiği, bu nedenle bir milliyet ayrımı gözetilmeksizin tüm keşişlere eşit muamele edildiği, bununla birlikte Selanik’ten meselenin sual edildiği, gelen cevapta ise dilekçede belirtilen iddiaları destekleyen şayan-ı dikkat bir duyuma ulaşılmadığına dair bir cevap verilmişti. Bkz. BOA.BEO.3950/296220-2, 2 *Cemaziye’l-ahir 1329 – 24 Temmuz 1906*. Gürcü rahipler dilekçelerinde *İviron* değil *İberin* Manastırı ifadesini telaffuz etmişlerdi. Nizamnamede iddia edilen manastır *İviron* olan geçmektedir.1912 yılındaki başvuru da 1906’daki dilekçe ile benzer bir içeriğe sahipti. Bu nedenle gelen cevap da benzer oldu. Cevapta; *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*’nin birinci maddesinde Rum Patrikhanesi’nin idare-ruhaniyesi tahtında Aynaroz’da bulunan yirmi manastırın isimleri ile zikredildiği “...ve bu meyanda “*iberin*” namı ile Gürcü manastırının zikredilmediği gibi *cezire-i mezkurede rahabin-i merkumeye ait manastır tesisi ve inşası hakkında ruhsatı havî emr-i alî olunacağına dair kayda dahi ...*” rastlanmamıştı. Kudüs-i Şerif’e gelince, cennet-mekân Sultan Selim Han tarafından buradaki manastır, kilise ve ziyaretgâhlar faaliyetleri hususunda muafiyet hükmüne alınmıştı. Bu dönemdeki manastırlar arasında bir Gürcü manastırının bulunuyordu ve bu manastırın hangi millete ait olduğu ve diğer hususların araştırılması için Divan-ı Hümayun evrakının tetkik edilmesi gerektiği belirtilmişti. Bkz. BOA.BEO.4273/320469-1, 19 *Mart 1330 – 3 Haziran 1912*. Gerçekte Gürcü rahiplerin *İberin* olarak ifade ettikleri *İviron* Manastırı olmalıdır. 19.yüzyılın ilk yarısında yarımada’yı gezen Curzon, *İviron* Manastırı’nın *İbiron* olarak da bilindiğini ve bir Gürcü Manastırı olduğunu notları arasına kaydetmiştir. Bkz. Curzon. *a.g.e.* 385.

²⁸ Berciu-Draghicescu, A. (2008). “Romanians In Mount Athos Between Religion And Dictate”. *Library And Information Science Department, Faculty Of Letters-University Of Bucharest*, (12), 194.

*Rumen keşişlerin aslında keşişlik hakları konusunda Lavra Manastırı ile mücadele halindeydiler. Ancak, Athos'ta farklı milliyetlere mensup keşişler üzerinde Yunanlı keşişlerin baskın bir konumda oldukları bilinmekteydi.*²⁹

Kutsal Dağ'da Rum keşişler dışında azınlık durumunda olan keşişler için Eflak-Boğdan'dan ve Rusya'dan gelen yardımlar çok önemliydi.³⁰ Bu keşişlerin buldukları manastırlarda tutunabilmeleri bir nevi bu yardımlara bağlıydı. Külliyyetli bağışlar, ait olduğu etnik unsurun itibar kazanmasının ve manastırdaki konumunu kuvvetlendirmenin vesilesiydi.³¹ Bu cümleden olarak Romen hükümeti, Athos'daki Romen asıllı keşişlere maddi ve manevi açıdan destek oluyordu. Nitekim 1905 yılında *Romon Prodrom Askiti*'sindeki İkonomos Arhimandrit *İnpatadinesku Efendi*'ye Romanya Hükümeti tarafından üçüncü dereceden *korona* ruhani nişanı verilmiş ve nişanın adı geçen kişiye teslimi de irade-i seniyye ile kabul edilmişti.³² Benzer şekilde Gürcü rahipler için de Gürcü prenslerden gelen yardımlar büyük önem arz ediyordu.³³

Aynaroz'da mülki idareden başka ruhani idare de kendi idaresi ile alakalı sayımlar yapıyor, bu kayıtların tutulduğu sicil defterlerini her beş yılda bir yenileyerek patrikhaneye gönderiyordu. Ruhani idare, *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*'nin yüz kırk yedinci maddesi gereğince bunu yapmaya mecburdu. Zira keşişlerin Aynaroz dışına çıkıp dönüşleri için gerekli olan mürur tezkirelerini alabilmeleri ve bu tarz bürokratik işlemlerin sıhhatli biçimde yürütülebilmesi için kayıtların güncel tutulması önemliydi.³⁴

Aynaroz'un nüfusu ve etnik yapısı hakkında bilgi sahibi olabileceğimiz diğer bir kaynak ise salnamelerdir. *Aynaroz Kazası*'nın bağlı bulunduğu *Selanik Vilayeti*'ne ait salnameler bize nüfus ile birlikte daha farklı bilgileri sunabilmektedir.³⁵

²⁹ Berciu-Draghicescu, a.g.m. 197

³⁰ Fotić, a.g.e.157. ve Curzon. a.g.e. 415.

³¹ BOA.Y.PRK.PT.10/94-1, 5 Kanun-i sani 1312 – 17 Ocak 1897

³² BOA.BEO.2654/199015-1, 2 Cemaziye'l-ahir 1323-29 Ağustos 1905 Diğer taraftan Berciu'nun ifadesi ile 19.yüzyılda Athos'daki Rumen keşişlerden olan Ghedeon'un raporuna Lacu Zaviyesi'ndeki Rumen keşişlerin çoğu yıllık vergileri ödeyemeyecek kadar fakir durumdaydılar. Bu nedenle Rumen Devleti onlara yıllık 1200 Lei (Rumen para birimi) para gönderiyordu. Bkz. Berciu-Draghicescu, a.g.m. 197

³³ Curzon'un gezi hatıratında İviron Manastırı'nın geçmişte, Gürcistan (veya Iberia) Prensi tarafından restore edildiği ve aslında kendisi de bir caloyer (keşiş) olan oğlu tarafından genişletildiği yazmaktadır. Bkz. Curzon. a.g.e. 385. (Gürcistan'ın veya Gürcistan'ta bir bölgenin geçmişte İberia Prensiği olarak bilinmesi, Gürcü keşişlerin İviron Manastırı'na İberin adını vermelerinin muhtemel bir izahı olmalıdır.)

³⁴ BOA.ŞD.2478/9-1, 20 Şubat 1299 – 3 Mart 1884 İlerleyen dönemde Kaymakam ile Ruhban Heyeti'nin nüfusu belirlemek için beraberce bir çalışma yürüttüğü de belgeler arasında zikredilmektedir. Bkz. BOA.DH.MKT.2551/31-1. 21 Receb 1319 – 3 Kasım 1901

³⁵ 1871/72'de yeni belediye yapısının yerleşmesinden kısa bir süre sonra Selanik Vilayeti'nin ilk salnamesi çıkmıştır. Sonuncu salnamenin tarihi 1909/10'dur. Bkz. Anastasiadou, a.g.e. 37.

	Hicri/Miladi	Yerli Nüfus	Yabancı Nüfus	Toplam
1	1312/1895 ³⁶	-	-	5262
2	1317/1900 ³⁷	6.000	2.000	8.000
3	1322/1905 ³⁸	6.000	2.000	8.000
4	1324/1906 ³⁹	4.285	2.706	6.991
5	1325/1907 ⁴⁰	4.435	2.806	7.141

Çizelge.7.3. Selanik Vilayet Salnamalarına göre 19. yüzyılda Aynaroz nüfusu.

Ayrıca 1895 yılında düzenlenen Selanik Vilayeti Salanmesi'nde her bir manastırın ve bazı askiti olarak bilinen keşişhanelerin nüfusları ile Aynaroz'un hükümet merkezi olan Karis'e saat ve dakika yönünden uzaklıkları da belirtilmiştir. Buna göre:

No	Manastır	Nüfus	Saat	Dakika
1	Lavra	671	6	
2	Vatopet	484	2	30
3	Niviro (İviron)	202	1	
4	Karakal	104	2	
5	Filitou (Filotheos)	109	2	
6	Aya Pavli	249	6	
7	Dioniso (Dionysos)	129	6	
8	İgoryat (Gregorios)	89	5	30
9	Simopetro (Simon Petra)	79	4	
10	Aksırpotam (Xiropotamos)	100	1	30
11	Pandalimon nam-ı diğeri Rosiko	990	2	30
12	Eksenof (Xenophon)	158	3	
13	Dokriyo (Dochiarios)	50	3	
14	Kostamonit	58	3	
15	Zograf	132	3	
16	Hilandar	342	6	
17	Sekyan ?	130	5	
18	Bandokrat (Pandokrator)	252	1	
19	İstavronokit	109	1	
20	Kutulmuş	85		15
21	Vatopet manastırına merbut <i>Saray-ı askiti</i>	283		15
22	Pandokrato (Proftelya askiti)	160	1	
23	İviro manastırına merbut Aya Yannis Prodrom? askiti	88	1	15
24	İviro manastırına merbut Killi Prodrom ? askiti	109	1	
25	Kutulmuş manastırına merbut askiti	42		20
26	Kutulmuş manastırına merbut killi	58		30
	Toplam nüfus	5262		

Çizelge.7.4. H.1312/M.1895 tarihli Selanik Vilayet Salnamesi'ne göre Aynaroz Manastırlarının nüfusları ile kaza merkezine uzaklıkları.

³⁶ *Salname-i Vilayet-i Selanik.* (H.1312/M.1895). 214.

³⁷ *Salname-i Vilayet-i Selanik.* (H.1317/M.1900). 408.

³⁸ *Salname-i Vilayet-i Selanik.* (H.1322-M.1904). 381.

³⁹ *Salname-i Vilayet-i Selanik.* (H.1324/M.1906). 289.

⁴⁰ *Salname-i Vilayet-i Selanik.* (H.1325/M.1907). 211.

Görüldüğü üzere 19.yüzyıla ait kaynaklara göre Aynaroz'un nüfusu 4 bin ile 7 bin arasında değişkenlik göstermiştir. Bazı kaynaklarda abartılı rakamlar telaffuz edilmiş olsa da manastırlardaki keşiş nüfusu için genellikle 5.000 ve manastırlara bağlı askiti ve killi gibi diğer mabetlerdeki nüfus da dikkate alındığında bu rakam (toplam nüfus) genellikle 7.000'i bulmaktadır. Yine belgeler doğrultusunda toplam nüfusun hiç de azımsanamayacak bir bölümü (yaklaşık 1.000-2000) Aynaroz'da geçici olarak ikamet etmekte olan hizmetkâr ve amelelerdir.⁴¹ Aynaroz'da yaşlı olan veya servet sahibi bazı keşişlerin ya da manastır yönetiminin işlerini görmek üzere bulunan hizmetkârların sayısı küçümsenemeyecek derecededir. Seyyahların bir kısmı manastırları ziyaretlerinde, özellikle Arnavut asıllı bu hizmetkârların varlığından bahsetmişlerdir. Bunlardan başka bakım ve onarım işleri için bulunan meslek erbabı ve amelelerin de varlığı düşünülürse nüfus verilerinde Aynaroz'da ruhban olmayanların oluşturduğu yekûnun bu derece faza olmasını izah etmek zor olmayacaktır.⁴²

Yine BOA belgelerinden ve salnamalardan anladığımız kadarı ile hemen her manastırda her etnik kökenden keşiş bulunmaktadır.⁴³ Bununla birlikte yarımada'daki keşişler arasında baskın etnik unsur Rumlardır. Sayıları az ya da çok olsa da hemen her manastırda bulunan Rum keşişler manastırların gomnos olarak ifade ettiğimiz başkeşişlik makamını temsil etmişlerdir. 19. yüzyılda manastırlardaki bu Rum nüfuzu kırmayı başaran tek millet Ruslar olmuştur. Bu anlamda 1875 yılında Rus rahiplerin Rosiko Manastırı'nın (diğer adı Pantaleimon) gomnosluk makamını temsil hakkını elde etmeleri önemli bir noktası olmuştur. Rum ve Rus rahipler dışında Zograf Manastırı'nın tasarrufunu ellerinde bulunduran Bulgar keşişler ile Hilandar Manastırı'nda tasarruf hakları olan Sırp keşişler yarımada'nın diğer önemli etnik unsurlarıdır. Bir manastırda nüfus yoğunluğu sağlayamamış olsalar da yarımada'da hatırı sayılır varlığa sahip olan diğer etnik unsurlar Romen ve Gürcü keşişlerdir.⁴⁴

⁴¹ Balcı, M. (2010). *Selanik Düşü, Selanik'in Kaybediliş Öyküsü*. İstanbul: Kesit Yayınları, 262. Balcı'nın eserinde yer alan 1894 yılına ait Selanik Nüfus cetvelinde Aynaroz Kazası, 5611 yerli nüfus, 2027 yabancı nüfus olmak üzere toplam 7638 nüfusa sahip olarak görülmektedir.

⁴² Smith, a.g.e. 73. ve Curzon. a.g.e. 400.

⁴³ Söz gelimi Sırp Manastırı olarak bilinen Hilandar Manastırı'nda 1898 yılında *Papagrila* adında bir Rus rahip bulunmaktaydı ve manastıra bir matbaa makinesi getirmenin gayreti içerisindeydi. Bkz. BOA.BEO.1209/90675-1, 25 Cemaziye'l-evvel 1316 – 11 Ekim 1898 ve BOA.BEO.1209/90675-1, 25 Cemaziye'l-evvel 1316 – 11 Ekim 1898 daha

⁴⁴ Temizer. a.g.m. 8.

Bu etnik çeşitlilikten kaynaklanan sorunların giderilmesi için Osmanlı Devleti manastırlara gelerek keşişlik silkine dâhil olan her keşişi Osmanlı tabiiyetinde kabul ederek kendi nezdinde tüm etnik unsurlara eşit mesafede olmayı gerektiren bir duruş sergilemiştir.⁴⁵

Aynaroz'un Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasından günümüze kadar olan süreçte nüfus azalmaya başlamıştır.⁴⁶ Ortaylı bunun nedenini Bulgaristan ve Rusya'dan rahip gelmemesine bağlamaktadır. Ortaylı'ya göre Aynaroz artık beynelmilel vasfını kaybetmekte ve süratle Hellenize olmaktadır.⁴⁷

7.3. AYNARUZ'DA MANASTIR HAYATINI VE SOSYAL HAYATI DÜZENLEYEN KURALLAR

Aynaroz Manastırları Nizamnamesi, Aynaroz'da ruhani idarenin hangi esaslar çerçevesinde gerçekleştirileceğini belirlemiştir. Bununla birlikte Aynaroz'da her manastırın kendi içinde oluşturduğu bir düzeni vardı. Bu düzeni belirleyen kurallar daha çok ilk manastır hareketinin görüldüğü Mısır'dan Anadolu'yu geçerken Kapadokyalı üç kilise babası tarafından yeniden yorumlanan ve manastır tarihine Basil kuralları olarak geçen esaslardı. Söz konusu esaslar buradan Bizans manastır hareketinin zirvesi olarak kabul edilen Athos Dağı'na ulaşmış ve buradaki manastırlarının örgütlenme esasını teşkil etmişti.⁴⁸

Basil kuralları Athos'ta yeniden yorumlanmış, bu suretle ruhani örgüt yapısı yeniden şekillenmişti. Bizans imparatorlarının buyrukları ile manastır kurucularının vakfiyeleri ve manastırlarda yaşamış önemli azizlerin öğretileri bu yeni yorumda etkili olmuştu.⁴⁹ Söz

⁴⁵ Bir mesele nedeniyle merkezi hükümeti bilgilendiren Selanik Valisi'nin bilgilendirme yazısının içeriğinde bulunan ifadeler Osmanlı bürokratlarının Aynaroz'da görmeyi arzuladıkları tabloyu ifade etmesi bakımından anlamlıdır. Vali; *Aynaroz'da anasır-ı muhtelifeye mensub bulunan manastırların vekilleri ile tavabinin muhalefet-i kavmiyet ve mübayenet-i efkâr ve makasid dolayısıyla yekdiğeri ile münasebatı gereğin bir halde ...*” olduğundan bahsetmişti. Bkz. BOA.A.MTZ.(04).147/21-1, 6 Receb 1324 – 26 Ağustos 1906

⁴⁶ Tanasyuk, P., Avgerou, C. (2009). “ICT And Religious Tradition: The Case of Mount Athos.” In: *IFIP WG9.4 Conference*, Dubai, UAE, 6. Araştırmacılara göre; 20.yüzyılın başından sonuna kadar olan dönem Athos'taki birçok manastır için gerileme dönemidir. 1902'de, 7402 olan keşiş nüfusu 1971'de 1145'e düşmüştür.

⁴⁷ Ortaylı.(2007). *Batılılaşma Yolunda*. İstanbul: Merkez Kitap Yayınları,192.

⁴⁸ Manastır hareketi Mısır'dan Anadolu'ya geçtiğinde burada Kapadokya'daki üç kilise babası tarafından yeniden yorumlanmıştı. Bunların en önemlisi *Aziz Basil*'di. Aynaroz yarımadasını da gezen seyyah Curzon'a göre; “*Athos Dağı'ndaki bütün keşişler Aziz Basil'in belirlediği kuralları takip eder. Aslında, Yunanistan'daki tüm keşişler bu düzen üzeredir. Onlar asketiklerdir ve katı kurallara sahiplerdir.*” Bkz. Curzon. a.g.e. 359.

⁴⁹ Tozer'a göre; doğu manastır yaşantısının değişik evrelerini Athos'ta görmek mümkündür. *Hermitler* ve asketizm, Athos Dağı'nın ücra köşelerine dağılmış münzevi keşişler... Bu münzevi keşişlerin önemli bir kısmı merkezi bir kilisenin ve skete biçimindeki mabetlerin etrafında toplanmaya başladıklarında düzenli

konusu esaslar bir keşişin manastıra ve keşişlik silkine dâhil oluşundan, manevi terbiyesi ile ilgili eğitimine, gündelik yaşantısından ibadetlerine, yemek adabından uyku düzenine kadar değişik hususları açıklayacak kadar genişti.

7.3.1. Manastıra Kabul ve Manastırdan Ayrılma

Keşişlik silkine dâhil olmak üzere Aynaroz'a gelen bir keşiş adayı evvela mahalli hükümete müracaat ederek pasaportunu kaymakamlığa terk eder ve Nazırlar Heyeti'nden alınacak bir tavsiyename ile kendisini kabul edecek bir manastır arayışına koyulurdu. Bu ilk müracaat sırasında “*pasaportları usulüne uygun olanlara yani ahvali meçhul bulunmayanlara kaymakam ve nazır heyeti tarafından ruhsatnameler verilir, ahvali meçhul olanlar geldikleri yerlere tekrar iade edil(irdi).*”⁵⁰ Aday, manastıra hemen kabul edilmez manastır kapısında bir müddet bekletilirdi. Bazı manastır vakfiyelerinde bir yıllık bir deneme süresinin olması tavsiye ediliyor, yıl tamamlandığında keşişin akıbeti “*üstüniin*” (kıdemli keşiş) kararı ile belirleniyordu.⁵¹ Bir Ortodoks manastıra girebilmek için kişi ya boşanmış olmalı, ya karısı ölmüş olmalı ya da hiç evlenmemiş olmalıydı. Manastıra kabul edilen bir kişi ismini değiştirirdi. Bu, eski günahlardan sıyrılmış olmayı ve yeni ve temiz sayfa açmış olmayı temsil ederdi.⁵²

Bütün dünya nimetlerinden feragat etmeyi gerektiren bu yeni ve sıra dışı hayat en az onun kadar özel olan bir merasim ile başlardı. Keşiş adayının kafası tıraş edilirdi. Hz. İsa'nın çarınha gerilmeden başına konulan dikenli tacı temsil ettiğine inanılan bu tıraş şekli adayın manastırına kabul edildiğini gösterirdi. Bu merasime “*tonsure*” adı verilirdi.⁵³

manastırların tesis edilmesi evresine geçilmiş oluyordu. Her biri ayrı bir şirket varlığı, sahip oldukları toprakları ve Synod Meclisi'nde (Lonca Heyeti) temsil hakları ile ayrı birer manastır haline geldiler.⁴⁹ Keşişler bir müessese etrafında toplandıktan sonra yönetim tarzlarındaki farklılıklara göre iki türe ayrıldılar. Bunlardan biri Coenobite yaşayış (ortak stok-ortak masa) ki; bir *hegoumenin* başkanlığında ve ortak mülkiyet esasına dayalıdır. Diğeri *Idiorrythmic* yaşayış ki; her bir birey kendi kurallarına tabidir. Bir nevi cumhuriyet tarzı bir yapılanmaya sahiptir. *Idiorrythmic* kural orijinal biçimden ayrıdır. Doğu manastırlarının çoğunluğu daha az zorlayıcı disipline uyumludur ve buna meyillidir. Batı tarafındaki engebeli arazi ve falezli yapılarda bulunan keşişler bu cümledendir. *Coenobite* kalan iki manastır bunun dışında kalmıştır. Bunlardan biri Cutlumusi'dir. Tozer, Cutlumusi Manastırı'nın eski ziyaretinde *Idiorrythmic* biçimde olduğunu fakat sıkı kuralları nedeni ile bundan vazgeçilmiş olduğunu ifade ediyor. Coenobite manastırlardaki keşişler, Grek Kilisesi'nin uygulamaları çerçevesinde iki haftada bir defa iletişim kurarlar. Bkz. Tozer, a.g.e. 68-69

⁵⁰ BOA.DH.MKT.2267/80-1. 4 Receb 1317 – 8 Kasım 1899

⁵¹ Dennis, 2000b, 235.

⁵² Arslan Tekin. (2005). *Aynaroz Papazı*. Ankara: Kesit Tanıtım Yayınları, 47.

⁵³ Asırlardan Beri Kadın Yüzü Görmeyen Bir Yer: Aynaroz'da Papazlar Nasıl Yaşarlar. (Teşrin-i evvel 1341). *Resimli Ay*. 2 (9), İstanbul, 25. Dergide bir Amerikalı gazetecinin Aynaroz'a seyahati sırasında şahit olduğu *tonsure* merasimine yer verilmiştir. Gazetecinin izlenimlerine göre: “*Buraya girebilmek uzun merasime tabidir. Manastıra kaydedilecek papas evvela kilisenin kapusuna getirilir, üzerine idam sehпасına gidenlere giydirilen beyaz bir gömlek giydirilir, merasime kilise içinde matem ayinine benzeyen bir musiki ile başlanır. Namzet diz üstü çöker. Üzerine uzun ve siyah bir manto atarlar. Sonra yine siyahlar giymiş iki papaz tarafından iki kolundan tutulur, kiliseye sokulur ve başpapazın kürsüsü önüne getirilir. Orada,*

Keşişlik silkine kabul ile ilgili bu kadim usuller Osmanlı hâkimiyeti döneminde de devam etmekle birlikte, bir manastıra intisap eden adaylar Osmanlı yönetim usullerinin icaplarını da yerine getirmek mecburiyetindeydi. Her şeyden evvel hangi millete mensup olursa olsun bir keşiş Aynaroz'da bir manastıra kabul edildiği anda Osmanlı tabiiyetinden addedilirdi.⁵⁴ Pasaportunu kaymakamlığa terk eden keşiş kabul edildiği manastır tarafından kendisine verilen yeni bir isim ile hayatına devam ederdi. Keşiş adayı bu yeni ismi ile hemen manastır siciline kaydedilirdi. Yapılan her yeni kayıttan Nazırlar Heyeti ve kaymakamlık (manastır gomnosu tarafından) haberdar edilirdi.⁵⁵ Bu nedenle ruhani idarenin kendi arşivi bulunmaktaydı ve kayıtlar *Protos* tarafından her beş yılda bir güncellenerek İstanbul'daki patrikhaneye gönderilirdi.⁵⁶

Belirtilen bürokratik işlemleri hassasiyet ile uygulamak hem manastırdaki düzenin hem de yarımadaadaki asayiş ve huzurun temini için önemliydi. Diğer taraftan keşişlerin Aynaroz'dan başka bir tarafa gidiş ve gelişlerinde kullanacakları *mürur tezkirelerini* alabilmeleri için sicil kayıtlarının düzenli tutulması gerekirdi.⁵⁷ Zira "...manastırlarda bulunan papas ve keşişler bir tarafa gittikçe alel-usül mürur tezkireleri almaları gibi dönüşlerinde dahi mahalli hükümete isbat-ı vücut ile manastır gomnosuna veya mütevellilerine hitaben tezkire almadıkça..." manastıra kabul olunmazlardı.⁵⁸ Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinin yeni kurum ve uygulamaları zamanla bu geleneksel bürokratik usullerin güncellenmesini gerektirmişti. Bu tür güncellemeler uygulamadan kaynaklanan

hayattan, akrabadan ve mal ve mülkten, iradesinden ve sair bil-cümle dünyevi alakalardan feragat ve tecerrüt ettiğine dair İncil üzerine yemin ettirilir. Namzet bu suallerin her birine ayrı ayrı cevap vermeye mecburdur. Bu merasimden sonra namzede siyah bir gömlek, siyah bir takye, tesbih, bir çift sandal(et) ve bir kemer verilir. Merasim hitam bulduktan sonra, namzed li-akl yirmi dört saat, bazen bir hafta kilisede hapsedilerek tecrit olunur. Bu merasim namzedi nevmidiye (ümitsizliğe) düşürür ve mahbesinde ağlamadan kendini men' edemez. Papazlar bunu şeytanın son oyunu şeklinde tefsir ederler. Mahbesinden çıktıktan sonra kilise yanındaki bir katlı binalarda kendisine bir hücre verilir. Artık papaz bütün hayatını ebedi bir mahremiyet içinde burada geçirir. Mahremiyet dediğim zaman bu kelimenin bütün şümülüyle ihtiva ettiği manayı murad ediyorum."

⁵⁴ BOA.BEO.911/68252-2, 7 Ramazan 1314-9 Şubat 1897 ve BOA.DH.MKT.2267/80-1. 4 Receb 1317 – 8 Kasım 1899

⁵⁵ *Düstur*. (H.1299-M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2). 335-336. *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin sekizinci, dokuzuncu ve onuncu maddeleri*

⁵⁶ Balta, 2003, 16.

⁵⁷ Osmanlı imparatorluğunda güvenliğin sağlanması için seyahat etmek belirli kurallara bağlanmıştır. "*Men-i mürur*" denilen sistemin uygulanması ile iç seyahat izne tabi tutulmuştur. Mürur tezkeresi almaksızın bir başka beldeye gitmek yasaktı. Bkz. Çadırcı, 1997, 115.

⁵⁸ BOA.ŞD.2478/9-1, 20 Şubat 1299 – 3 Mart 1884 .

sorunlar üzerine gündeme gelmiş ve çoğu zaman Şura-i Devlet gibi merkezi hükümetin üst kurullarında görüşülerek çözümlenmiştir.⁵⁹

7.3.2. Keşişlerin Eğitimi

Manastıra kabul edilen bir keşiş adayı, manevi terbiyesi için *üstün* (*superior*) olarak bilinen manastırın kıdemli keşişlerinden birinin sorumluluğuna verilir. Üstün artık keşiş adayının manevi babası kabul edilirdi. Burada en önemli husus itaat idi. Gerek manastırın kurallarına, gerekse yönetici ve eğitmen konumundaki keşişlere karşı gösterilecek itaat, manastıra intisap eden bir keşişten beklenen en önemli faziletti.⁶⁰

Manastır tarihinin önemli bir parçası olan ve bir çeşit vakfiye olan *typicon* adı verilen belgelerde keşişlerin eğitim süreçlerini düzenleyici hükümler de konulmuştu. *İmparator Tzimiskes*’e ait vakfiyenin (*typicon*) dördüncü hükmüne göre, keşiş adayı altı ay ya da bir yıl eğitim aldığı üstünün yönetiminden memnun olmaz ise üstünün de rızasını alarak değişiklik talep edebilirdi. Üstün sorumluluğunda olan keşiş adayının davranışlarını daimi surette gözetim altında bulundururdu.⁶¹ Şayet *üstün*, bir keşiş namzedinin erdemlerini açıkça görür, asketizmde ve manevi konularda yeterince ilerleme kaydettiği kanaatine varırsa, o keşiş veya keşişlerin, artık topluluktan ayrı ve kendi başlarına asketik bir hayat sürmelerine izin verilebilirdi.⁶² Aziz Athanasios’un vakfiyesine göre münzevi bir yaşam sürmek isteyen keşişin inziva yerini de yanında eğitim aldığı üstünü belirlerdi.⁶³

⁵⁹ Söz gelimi Sicil-i Nüfus Dairelerinin açılması ve her Osmanlı vatandaşının bir nüfus kağıdına yani “*tezkire-i Osmaniye*” evrakına sahip olması icap etmişti. Ancak keşişler manastıra intisap ettiklerinde pasaportlarını kaymakamlığa terk ederler ve manastırdaki yaşamlarında yeni bir isim alırlardı. Ancak pasaportları eski isimleri üzerine olduğu için bir süre tezkire-i Osmaniye alamamış, bu belgeyi alamadıkları için de mürur tezkirelerini yani seyahat izin belgelerini çıkaramamışlardı. Ruhban vekilleri tarafından merkezi hükümet birimlerine taşınan konu, Şura-i Devlet’te görüşülmüş ve karara bağlanmıştı. Karar göre ruhbanlar yeni isimleri ile geldikleri mahallin kaymakamlığına müracaat ederek tekrar tezkire-i Osmaniye belgesi alacaklardı. Ayrıca, bu tür durumlar için artık merkezi hükümet birimlerine müracaat edilmeyecekti. Tezkire-i Osmaniye ve mürur tezkireleri ile ilgili işlemler için bkz. BOA.DH.MKT.2078/77-1. 29 Receb 1314 –3 Ocak 1897, BOA.DH.MKT.2267/80-1. 4 Receb 1317 – 8 Kasım 1899, BOA.BEO.911/68252-1, 12 Ramazan 1314-14 Şubat 1897, BOA.BEO.1427/106981-1, 19 Kanun-i evvel 1315 – 31 Aralık 1899, BOA.DH.MKT.2267/80. 4 Receb 1317-8 Kasım 1899, BOA.DH.MKT.2551/31-1. 21 Receb 1319 – 3 Kasım 1901, BOA.DH.MKT.2575/68. 5 Şevval 1319-15 Ocak 1902, BOA.DH.ID.63/2-2, 24 Teşrin-i sani 1326 – 7 Aralık 1910

⁶⁰ Tzimiskes vakfiyesinin sekizinci hükmü bu husus ile ilgilidir: “... *typicon* ile belirtilen kurallara uymayan, kendi üstünlerine itaat etmeyen ve disiplinsiz biçimde dağda dolaşanlar var ise bir, iki veya daha fazla ikaz edilmeli, buna rağmen itaatkâr olmayanlar manevi babalarına teslim edilmelidir.” Bkz. Dennis, 2000b, 237. Ayrıca bkz. **Resimli Ay**. (Teşrin-i evvel 1341). 25.

⁶¹ Aziz Athanasios Lavra Manastırı ile ilgili vakfiyesinin (*typicon*) 28.hükmünde; kendisinin *tonsüre* ettiği (aday papazlığa kabul ettiği) keşişin, tembel, süslü ve dikkatsiz biri haline gelmesini hoş karşılamayacağını, saçlarını kestirmiş, ancak erdemsiz olan bir keşişin, kendisine tamamen yabancı ve kiliseye düşman olduğunu ifade etmiştir. Bkz. Dennis, 2000a, 247.

⁶² Dennis, 2000b, 237. (*Tzimiskes vakfiyesi Onuncu hüküm*)

⁶³ Dennis, 2000a, 246. (*Athanasios’un Lavra Manastırı Vakfiyesi 6.hüküm*)

Bizans dönemine ait manastırların bazılarında manastıra ilave edilen okul binaları bulunmaktaydı.⁶⁴ Ancak Aynaroz'ta her manastır aslında bir okul hüviyetindeydi. Keşişlerin, kıdemli keşişlerin yanında aldıkları eğitimin yanında Aynaroz'daki özellikle genç ve tecrübesiz keşişlere hizmet verecek merkezi bir eğitim kurumuna ihtiyaç duyulmuştu. Tozer, Salnamelerde ve bazı BOA belgelerinde de rastladığımız⁶⁵ bu okulu seyahati sırasında inceleme fırsatı bulmuştur. Tozer'a göre Karis'teki mektep genç keşişlerin eğitilmesi için açılmıştı. Sınıfları iyi düzenlenmişti ve içlerinde bazı klasik eserler ile Avrupa dilinde yazılmış birkaç kitap bulunmaktaydı. Ancak seyyahın aktardığı kadarı ile mektep, manastırlar arası münakaşalar nedeniyle kapanmıştı ve zaten açık olduğu dönemde de her bir manastır ancak bir ya da iki öğrenci ile ve oldukça düşük bir düzeyde katılım gösterdiği için istenilen verim alınamamıştı.⁶⁶

Athanasios'a göre eğitimi sürecinde bir keşişin en önemli gayesi heva ve heveslerini yok etmek ve erdemleri üzerine yoğunlaşmaktır. (27.hüküm) Bu nedenle üstünler, keşişlerin tembel hallerinden hoşlanmadıkları gibi fazlaca sosyalleşmelerini ve dış dünya ile fazlaca temas kurmalarını da uygun bulmuyorlardı. Üstünlere göre keşişler, manevi terbiyelerini layıkı ile tamamlayıp erdem sahibi birer keşiş olabilmeleri için dikkatlerini dağıtacak şeylerden uzak durmalıydılar. Bu nedenle Aynaroz'da ruhbanların şarap veya benzeri şeyler satmak üzere Athos Dağı'ndan uzaklaşmaları ve ruhban olmayan kişilerle münasebet kurmaları uygun görülüyordu.⁶⁷

Keşişlerin eğitimi adaylık sürecinin tamamlanmasıyla sona ermiyordu. Özellikle manastır dışındaki evlerde ve hücrelerde yaşayan keşişler, ortak ritüellerden

⁶⁴ Erdem, a.g.e. 107. Temizer, bir zamanlar Vatoped Manastırı'nda da böyle bir okulun varlığına işaret eden bir belgeden bahsetmektedir. Bkz. Temizer. a.g.m. 8.

⁶⁵ *Salname-i Vilayet-i Selanik*, (H.1312/M.1895). 214. ve *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1322-M.1904). 381. ve BOA.I.MMS. 58/2683-1. 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877

⁶⁶ Tozer, a.g.e. 66

⁶⁷ Tzimiskes typiconunun on dördüncü hükmü; “Rahiplerden hiç kimseye dağdan uzaklaşarak manevi bir bağ oluşturmaya ya da rahip olmayan biri ile üvey kardeşlik tesis etmeye izin verilmez. Zaten böyle bir bağ kurmuş kişiler var ise evlerinden çıkarmalılar ya da öğle veya akşam yemeklerinde aralarına almamalıdır.” ve on beşinci hükmü; “Bizden şarap ile ilgili talimatlar açık istendiğinden beri bu konu ile ilgili düzenlemeyi de yaptık. Her hangi birine, dağın iç taraflarındaki Zygos Nehri'nden rahip olmayanlara şarap satma cesaretine izin vermeyiz. Bu izin, dağın dışındakilere rahipler ile çok zaman harcama ve onları dünya hevesleri ile doldurma imkânını vermektedir. Bazı keşişler bazı malzemelerden yoksundur. Herkes her şeye sahip değildir. Bilhassa kutluk olan durumlarda dağın ihtiyacı olan malzemeleri getirdikleri takdirde karşılığında şarap değişimi için izin verilir.” Bkz. Dennis, 2000b, 237. Athanasios typiconunun onuncu hükmü de bu husus ile ilgilidir: “Ben özellikle kilise ihtiyacı için gerekli olan ve bu nedenle toplanmak zorunda oldukları şarap bahçesini (üzüm bağı) ayrı bir yere taşıdım. Bazı ticari faaliyetler olabileceğini –gerçekte imkânsız olmasına rağmen-kabul etmek zorunda kalsak bile bu durum devam etmelidir. Ben dışarda şarap satmayı, bunun için ruhban olmayan kişiler ile temasa geçmeyi, onların köylerine gitmeyi evlerine misafir olmayı, dışardaki kadınlar ile ilişki kurmayı ve bu surette kendilerinin pisliğe batmalarına vesile olacak yollara girmelerini onursuzluk sayarım.”bkz. Dennis, 2000a, 246.

uzaklaşmamak için yortu zamanlarında ve her pazar günlerinde civarda bulunan manastırlara gidip edep ve mezhebe dair olan derslere devam etmeğe mecburdular. Diğer zamanlarda ise bireysel olarak veya hücrenin diğer mensupları ile ibadetlerini ifa edip var ise sanatları ile meşgul olurlardı.⁶⁸

7.3.3. Mülk Edinme Ve Miras

Aynaroz'da her ekonomik sınıftan keşiş bulunuyordu. Fakir iken ruhban hayatını tercih eden keşişler olabildiği gibi, oldukça zengin ve servet sahibi iken yaşlanmış ve geri kalan hayatını münzevi bir keşiş olarak geçirmeyi tercih eden keşişler de olabilirdi. Bu keşişlerden ilki bir *üstün*ün (süperior) hizmetlerini görerek geçimini sağlarken, zengin keşişler hizmetlerini görmek için ruhban olmayan kişilerden ücretli hizmetkârlar tutabilirdi.⁶⁹ Ancak ortak noktaları, hepsi de Tanrı'ya adanmış münzevi bir yaşam sürmek arzusundaydılar ve az ya da çok olan servetleri öldüklerinde manastıra kalacaktı.

Aynaroz'da keşişlik silkine dâhil olan bir şahıs verasetten veya bir makama yükselmekten dolayı bir mülke sahip olur ise 1/3'nü manastıra vermek şartıyla onu dilediği gibi tasarruf edebilirdi. Manastırın payı asla bir başkasına verilemezdi.⁷⁰ Özellikle bu bir *üstün* ise herhangi bir kısıtlamaya ve engele tabi olmazdı.⁷¹ Ancak keşiş emvalini satma işini ısrarla tekrarladığı ve bunu bir kazanç vesilesi haline getirdiği fark edilirse “...kendüsüne emval-i mukaddeseye dâhl ve ta'riz eder nazarıyla bakılarak ol vecihle mezhepçe te'dip ve tertib olunur(du).”⁷² Kadim kurallar gereği bu kişiler bir-iki kez ikaz edilir ve kendilerine nasihat edilir buna rağmen fiillerine devam ederler ise Kutsal Dağ'dan sınır dışı edilirdi.⁷³

Manastır vakfiyelerine göre Aynaroz'da üstünlerden biri ölüme yaklaşmışsa topraklarını yöneticilerden birine terk ederdi. Bunun yönetim açısından iyi olacağı varsayılmıştı. Buna rağmen üstün dilerse hiç toprağı olmayan ve erdemli bir keşişe

⁶⁸ *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*'nin seksen altıncı ve yüz otuz ikinci maddeleri için bkz. *Düstur*. (H.1299-M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2). 335-336.

⁶⁹ Tozer'a göre sağlıklı bir keşiş parası kadar kendisine hizmetkâr tutabilirdi. Bkz. Tozer, *a.g.e.* 69 Aynı şekilde Smith de seyahati sırasında manastır içinde keşişlerin işlerini gören hizmetkârlar ile manastır yönetimi için çalışan yardımcılar gördüğünü ifade etmiştir. Bkz. Smith, *a.g.e.* 73. Curzon ise manastırlarda çok dikkate değer sayıda Arnavut hizmetkâr gördüğünü ifade etmiştir. Curzon. *a.g.e.* 400.

⁷⁰ *Düstur*. (H.1299-M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2). 347. Nizamnamenin yüz yirminci maddesi

⁷¹ Dennis, 2000b, 237. (*Tzimiskes vakfiyesi altıncı hüküm*)

⁷² *Düstur*. (H.1299-M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2). 347. Nizamnamenin yüz on dokuzuncu maddesi

⁷³ Tzimiskes vakfiyesinin 13. hüküm şöyledir: “*Sahip oldukları alanları satan, sonra diğer alanları alan ve sırasıyla onları da satan, bu şekilde utanç verici kazançlar elde eden kişilerle ilgili olarak bir iki öğütten sonra şayet yaptıkları işten geri durmaz iseler onların Dağ'dan (Athos) sınırdışı edilmelerini emrediyoruz.*” Bkz. Dennis, 2000b, 23.

bağışlayabilir ya da satabilirdi.⁷⁴ Ancak öldükten sonra mülk tartışmasız biçimde manastıra kalırdı.

7.3.4. Gündelik Yaşam

Kadim kurallar Aynaroz keşişlerinin gündelik yaşantısını da düzenlemekteydi. Keşişler için daha az uyku, daha fazla ibadet, fakir bir yaşam, sade bir sofraya, nefsanî arzularından arınmış gösterişten ve lüksten uzak bir hayat öngörülüyordu. Aslında manastırda keşişlerin gündelik yaşayış düzeni yemeğe veya uykuya değil ibadete göre ayarlanmıştı. İbadet ve düşünmeye daha fazla zaman ayrılmıştı ve bu Ortaçağ manastırlarının yapılanmalarında görülen temel esaslar ile uyumluydu.⁷⁵ Bedeni çalışma, yemek ve uyku gibi şeyler, ibadetler arasındaki saatlere serpiştirilmişti. Curzon'a göre keşişler, iki saati gece olmak üzere, bir gün içinde yaklaşık sekiz saat dua ve ibadet ederlerdi. Keşişler dua sırasında oturmazlardı. Esasen gerçek manada bir gece istirahati söz konusu değildi.⁷⁶

Keşişler dünya nimetlerinden feragat etmiş ve hayatlarının geri kalanını uhrevî âlem için adanmış kişilerdi. Daha evvel de bahsettiğimiz gibi kendilerini ibadete adanmış ehl-i kitap, tarih boyunca İslam Devletlerinden müsamaha görmüştür. Tarihi kayıtlar Yavuz Sultan Selim'in, ibadet ile meşgul olan ruhbanlara ilişilmemesi yönündeki emirlerine uyulduğunu göstermektedir. Nitekim Evliya Çelebi'nin yarımada ile ilgili seyahat notlarında bu hususla ilgili bir kayıt da bulunmaktadır. Çelebi'ye göre "*Ne kadirdir kim bir kimesne gelüp bu papaslara zulm ede. Heman ol an, ol âdemi bostancılar döğe döğe manastır ketenine dönderirler(di)*".⁷⁷

Keşişler ibadet dışındaki saatlerde manastır içindeki görevlerini icra ederlerdi. Papazlar her işlerini kendileri görürlerdi. Ekmeklerini kendileri yaparlar, zeytinlerini yetiştirirler, şaraplarını imal ederler, giysilerini kendileri dikerlerdi. Manastır işlerini görmek üzere aralarından görevliler seçmişlerdi. Kimisi kilerci, kimisi kapıcı ve kimisi de hademeydi.⁷⁸

Manastırın ana binası dışındaki askiti ve killilerde yaşayan keşişlerin durumları da bundan farklı değildi. İbadet, uyku ve yemek saatleri dışındaki vakitleri çalışma ile

⁷⁴ Dennis, 2000b, 237. (*Tzimiskes vakfiyesi yedinci hüküm*)

⁷⁵ S. Doğan, 2003, 77-78.

⁷⁶ Curzon. a.g.e. 359.

⁷⁷ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, 2003, 45.

⁷⁸ *Resimli Ay*. (Teşrin-i evvel 1341). 25.

geçirirlerdi. Fındık veya üzüm yetiştirenler bağ ve bahçeleri ile meşgul olurlar, el sanatlarına dair bir mesleği olanlar ise istavroz, tahta kaşık gibi şeyler üretirler, bazı keşişler de ikon boyama ile meşgul olurlardı.⁷⁹ Ancak bir keşişin ana meşguliyeti kendisini manevi olgunluğa taşıyacak olan eğitimi ve bunun esasını teşkil eden ibadetleriydi. Keşişleri bu amaçtan uzak tutacak hiçbir meşguliyete iyi bir nazar ile bakılmazdı. Bu nedenle Tzimiskes vakfiyesinin onuncu hükmünde; üstünlerin cumartesi günleri hariç, manevi şeyleri ilgilendirmediğçe, kendilerini meşgul edecek bir iş ile uğraşmamaları tavsiye edilmiş ve münzevi yaşayan asketiklerin veya topluluk içinde yaşayanların da geçerli bir mazeretleri olmadan diğerlerine ziyaret yapmamaları öğütlenmiştir.⁸⁰

Keşişlik tabiatı keşişlerin söz ve davranışlarına yansımalıydı. Bu nedenle keşişler hep itidal içinde hareket edelerdi. İsa'nın ismini ağızlarına almaksızın söz söylemez, dünyevi şeylerden bahsi günah addederlerdi.⁸¹

Keşişler bazı günlerini oruçlu geçirirlerdi. Oruçları yağlı besinleri yememeyi gerektiriyordu. Keşişlerin yaşamlarındaki sadelik sofralarına da yansımıştı. Taze ve canlı besinler yenmezdi. Bazı özel merasim günlerinde yenilen balıktan başka et yenmezdi. Yemekleri ekmek ve zeytinden, patates ve buna benzer gıdalardan ibaretti.⁸² Yarımadayı gezen Evliya Çelebi ruhbanların bu beslenme adetlerinden ve oruçlarından hayretle bahsetmiştir:

“Eğer bu dağlarda, bayırlarda ve sahilde olan büyük ve küçük kaleleri, derelerde ve tepelerde olan kilise ve manastırları, manastırların derinlerinde yaşayan papazların hallerini tam manası ile nakletmeye kalksak papazname adı ile bir kitap olur. Haftada bir iftar eden nice bin papaz ve keşiş, ruhban ve rahip, mığdısî ve sahib-i zünnarlar var ki tamamen insaniyetten çıkıp gözleri çukur çukur olup Ahlat Vilayeti mumu gibi bir hayal-i fanusa dönmüş keşişler var. Ayda bir iftar edip, beş zeytin, beş hurma ve beş fincan süt içip pir-i mugan irşekleri var ki hareket etmekten ve konuşmaktan aciz kalmış, belleri bükülmüş, gözlerinin nurları dökülmüş keşişler var ki bu perhiz ile ömürlerine ömür katmış ve iki yüz yetmiş yaşına ulaşmış muganlar var.”⁸³

⁷⁹ *Salname-i Vilayet-i Selanik.* (H.1288/M.1871/72). 53. ve BOA.A.DVN.9/31, 29 Zilhicce 1260 -9 Ocak 1845

⁸⁰ Dennis, 2000b, 237. (*Tzimiskes vakfiyesi onuncu hüküm*)

⁸¹ *Resimli Ay.* (Teşrin-i evvel 1341). 25.

⁸² Johnson, a.g.m. 2479., Tekin. a.g.e. 47., *Resimli Ay.* (Teşrin-i evvel 1341). 25. ve Tzikas, CH. B. (2001). “The Case Of Mount Athos”. *Journal Of The Environmental Protection And Ecology*, 2 (2), Thessaloniki, 448.

⁸³ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 2003, 45.

Bazı büyük manastırlarda kalabalık keşiş nüfusuna yetecek derecede büyük yemekhaneler düzenlenmişti. Lavra Manastırı'nı gezen Smith'e göre, işlemeli (kakma) mermer zemin üzerinde, karşılıklı yirmi dört büyük mermer masanın yer aldığı bir yemekhane bulunmaktaydı.⁸⁴

Özel bir memur sıfatı ve gizli bir kimlik ile Aynaroz'daki Rus nüfuzunu araştırmak üzere 1885 yılında, Aynaroz'a giden ve buradaki Rus Manastırı'nda bir ay kadar kalan asıl adı *Uzivo Bo Magartin* olan kişinin buradaki gözlemleri, Rus Manastırı'ndaki gündelik yaşamı anlamamız bakımından önemlidir. Magartin'in gözlemlerine göre:

"Bu cezire hakikaten küre-i arzın bir cenneti makamındadır. Yarımada'nın her tarafında orman ağaçları, sebze bahçeleri, bağlar, çeşmeler, mecralar müşahade olunur. Küçük yelken sefineleri vardır. Mahallin havası güzeldir. Cezirede (adada) portakal ve limon ağaçları husule gelir."

*"İskele de (Dafni) Aynaroz Dağı'nın altında bulunur. Bu iskelede yalnız iki müessesat-ı umumiye mevcut olup bunlardan biri muvakkaten oraya dâhil olan Rus züvvarına (ziyaretçilerine) otel olup diğeri ise yolcu ecnebiler için açılmış lokantadır. Osmanlı vapurlarının acentası iskelede bulunmaktadır. Oraya muvasalat eden yolcuların ekseri Rus züvvarıdırlar. Her vapur züvvar getirir."*⁸⁵

*"Her bir manastırda eczahane, hastahane, tabip ve cerrahlar ve kütüphaneler, demirciliğe mahsus örsler vesaire vardır. Her papasın kendisine mahsus dairesi olup gece kendi odasına çıkarlar. Rus papaslarının yüksek sadâ ile lakırdı etmeye hak ve mezuniyetleri yoktur. Bu pek manidar olup nice esrar ve gizli şeylerin olduğunu îma eder. Bu papasların bazıları liyakatli olup Fransızca tekellüm ederler. Onların ekserisi 1877 senesinde Türkiye ile Rusya beyninde vuku' bulan son muharebede mecruh (yaralı) askerlerdir."*⁸⁶

"Keşişler haftada üç gün perhizde olup geri kalan günlerdeki yiyecekleri yumurta piyazı ve tuzlu balıktan ibarettir. Onlar asla et yemezler. Perhiz esnasında Rus papasları güneş guruba girer girmez dua etmeye başlarlar ve duaları güneşin tuluğunda hitam bulur. Günün diğer bölümlerinde bu papaslar adet olduğu üzere dualarını ettikten sonra bahçelerinde, demirciliğe mahsus olan dükkânlarında çalışmaya başlarlar ve bir nev'i

⁸⁴ Benzer gözlemleri Curzon da yapmış, yemek hanedeki masa düzeninin haç şeklinde olduğunu beyan etmiştir. Curzon'a göre bu tarz bir yemekhanede 500 kişiyi ağırlamak mümkündü. Bkz. Curzon. *a.g.e.* 400.

⁸⁵ BOA.Y.PRK.AZL.10/39-1, 7 Mayıs 1301 – 19 Mayıs 1885

⁸⁶ Aynı belge

demirden alet-edevat imal ederler. *Bunların sigara içmekle gülmeye ve beynlerinde (aralarında) latife bile etmeye hak ve mezuniyetleri yoktur.*⁸⁷

Rus manastırı dışındaki diğer manastırlarda bulunan keşişlerin gündelik yaşamları da Magartin'in aktardığı bilgilere benzer şekildeydi. Geçmişteki ve günümüzdeki seyyahların izlenimleri dikkate alındığında Aynaroz'da ruhbanların gündelik yaşamlarını düzenleyen kuralların ve ritüellerin önemli bir değişikliğe uğramadan bugüne kadar ulaştığı görülmektedir.⁸⁸

7.3.5. Ödül ve Cezalar

Aynaroz'da ruhbanlardan bazıları ruhbanlığın kendi hiyerarşisinden kaynaklanan terfilerden başka ifa ettikleri hizmetler nedeniyle mensup oldukları devletler tarafından bazı nişanlar ile taltif edilmişlerdi. Bu tür ödüllerin bir kısmı daha çok manastırlarda bir etnik kökene mensup olan keşişlerin manastır içindeki konumlarını ve itibarlarını kuvvetlendirmeye yönelikti. *Romon Prodrom Askitisi İkonomos Arhimandrit İnpatadinesku Efendi'*ye Romanya Hükümeti tarafından verilen üçüncü dereceden *korona* ruhani nişanı böyle bir taltifti.⁸⁹ 1845 yılında Aynaroz'da bulunan Hilandar Manastırı'ndaki yazmaları inceleyen Victor Grigoroviç burada yüze yakın çarlardan kalan yıldızlı ve mühürlü nişanlar tespit etmiştir.⁹⁰

Bazen Aynaroz'da yaşamayan ancak yarımada'daki cemaatin ruhani işleri ilgilenen kişiler de bu ödüllere mazhar oluyorlardı. Ödüller Osmanlı Devleti idarecileri tarafından hizmetleri ile taltife layık görülen kişilere veriliyordu. *Edirne Valisi ve İkinci Ordu Müfettişi Ferit Efendi*, Dedeâğaç'ta oturan ve Aynaroz'un da bağlı bulunduğu metropolitlik makamını temsil eden *Luka Efendi*'nin sadakat ile hizmet ediyor olmasına rağmen *...henüz bir nişan-ı aliye nail olamadığı için* dördüncü rütbeden nişan ile taltifine dair Dahiliye Nezareti'ne bir teklif yazısı kaleme alınmıştı.⁹¹ Aynı şekilde Aynaroz'daki

⁸⁷ BOA.Y.PRK.AZI.10/39-1, 7 Mayıs 1301 – 19 Mayıs 1885

⁸⁸ Tzikas, a.g.m. 448. Tzikas'a göre: “Her sabah şafaktan önce keşişler çan sesi ile kiliseye dua etmeye çağırılırlar. Sabah duasından sonra kaynamış patates, zeytin, ceviz, salata ve kahverengi ekmekten oluşan basit bir öğün için toplanırlar. Asla et yemezler ancak bazı kutlama ve törenlerde balık yenilebilir. Günün geri kalan kısmı bağ ve bahçede çalışma, ana binanın (manastırın) temizliği, ikon boyama ve teolojik çalışma ile geçer. Gün batımı ile birlikte manastırların büyük ağaç kapıları kapanır ve keşişler dinlemeye ve uyumaya çekilirler.” Ayrıca 2000’li yılların başında yarımada’yı gezen Arslan Tekin’e göre manastır kapıları 18:45’te kapanmakta ve ruhbanlar erkenden yatmaktadırlar. Uzun olmayan bir uykuyu müteakip sabah 03:00’te ve 05:00’te ibadet için kalkmaktadırlar. Gün içerisindeki beslenme saatleri ise 09:00, 11:00, 17:00’dır.. Bkz. Tekin, a.g.e. 45.

⁸⁹ BOA.BEO.2654/199015-1, 2 Cemaziye'l-ahir 1323-29 Ağustos 1905

⁹⁰ Pars, a.g.m. 156.

⁹¹ BOA.BEO.764/57293 -3, 14 Şevval 1312 – 10 Nisan 1895

Aksırpotam Manastırı Argimandirti Hriyotisyus ile Vatopet Manastırı muteber ruhbanlarından *Antonyus*,⁹² 1882 yılında Aynaroz'daki Pantaleimon Manastırı'nın *keşiş-i evveli Makarrios Efendi* padişahın "*saffet-i matlube-i sıdk ve istikametle taltifat-ı seniyye-i şahane(sine)*" layık görülmesi nedeniyle kendilerine *Mecidiye Nişanı inayat ve ihsan buyrulmuştu*.⁹³

1903 yılında Aynaroz'da doktorluk yapan Almanya tebaasından *Doktor Yanni Frango/Franco*, Aynaroz'daki memurların ve zaptiye görevlilerinin sağlık sorunlarının tedavisine dair övünülecek hizmetlerde bulunduğu taltifi, Selanik Vilayeti tarafından teklif edilmişti.⁹⁴

Aynaroz mülki amirlerinden ya da memurlarından bazıları, üstün hizmetleri ve yarımadanın idaresinde göstermiş oldukları başarıları nedeniyle devlet nişanları ile taltife layık görülmüşlerdi. 1865 yılında Aynaroz kaymakamı bulunan *Tahir Bey* üstün hizmetinden dolayı,⁹⁵ 1888 yılında kaymakam *Muharrem Efendi* yarımadanın *inzibat ve asayi-i umurunda dikkat ve gayreti* nedeniyle,⁹⁶ aynı yıl Aynaroz rüsumat memuru *Bekir Efendi* başarılı idaresi,⁹⁷ 1906 yılında, Aynaroz'da Dafni İskelesi'ndeki umum vapurlar acentasından *Ebu Seyf Papayani Efendi*'ye can kurtarma konusundaki üstün gayretleri,⁹⁸ 1907 yılında *Salih Reis*'e Aynaroz'daki Yunan eşkıyasını derdest etmesindeki cesareti ve başarısı nedeniyle çeşitli derecelerden nişanlar verilmişti.⁹⁹

Aynaroz'da bazı Osmanlı idarecileri sadece Devlet-i Aliyye'nin değil başka devletlerin de övgülerine ve ödüllere mazhar olmuşlardı. Söz gelimi Bulgaristan Prensi

⁹² Mecidiye Nişanı'nın beşinci rütbesi uygun görülmüştü. Bkz. BOA.A.DVN.135/56-1, *Evasıt-ı Cemaziye'l-ahir 1277-Aralık (ayının ortalarında)* 1860 Aynı nişan bir yıl sonra *Aksırpotam Manastırı arhimandirti Ziosios ile Nioberu Manastırı arhimandirti Danyel'e* de verilmiştir. Bkz. BOA.A.MKT.NZD.340/28-1,10 *Receb 1277 – 22 Ocak 1861*

⁹³ BOA.İ.DH.853/68394-12 *Cemaziye'l-ahir 1299/17 Mayıs 1882. Makarrios Efendi*'ye dördüncü dereceden "Mecidiye Nişanı" verilmiştir.

⁹⁴ BOA.DH.MKT.779/75-1, 2 *Teşrin-i evvel 1319 – 15 Ekim 1903*

⁹⁵ BOA.A.MKT.MHM.331/94-1,18 *Zilhicce 1281 – 14 Mayıs 1865.*

⁹⁶ BOA.İ.DH.1079/84713, 29 *Şevval 1305-9 Temmuz 1888.* Üçüncü dereceden nişan ile taltif edilmiştir.

⁹⁷ BOA.İ.DH.1091/85581, 19 *Zi'l-ka'de 1305-28 Temmuz 1888.* *Bekir Efendi*, dördüncü rütbeden "nişan-ı mecdi" ihsan buyrulmuştur.

⁹⁸ BOA.DH.MKT.954/23-1, 18 *Şubat 1321 – 3 Mart 1906. Papayani Efendi*'ye "tahlisiyye madalyası" verilmişti.

⁹⁹ *Salih Reis* cesareti ve sadakati nedeni ile beşinci rütbeden Mecidi nişanıyla taltif edilmiştir. BOA.TFR.I.A, 35/3427-4, 26 *Temmuz 1323 – 8 Ağustos 1907. Salih Reis*, Pantakrator Manastırı civarında dolaşmakta iken üç parça Yunan kayığına tesadüf etmiş bir saati aşkın çatışma sonrasında üç kayık ve sekiz kişiden oluşan eşkıya taifesini ele geçirerek derdest etmiştir. Kayık içlerinde "...on sekiz adet parlak tüfenk, dört adet rovelver, altı dinamit fütüli, iki yüz on dokuz adet dinamit fişengi, yirmi altı adet dinamit kapsülü, on bir adet barut kutusu, bir dokuz yüz adet Karadağ rovelver fişengi, bir kutu gara fişenk kapsülü, on bir adet rovelver namlusu ve derununda bin otuz kilo barut elde edilmiş(tir)."

tarafından *Aynaroz Kaymakamı Muharrem Paşa*'ya,¹⁰⁰ 1896 yılında Sırp Hükümeti tarafından *Aynaroz Karantina Memuru Pandoli Tagridi Efendi*'ye,¹⁰¹ 1903 yılında yine Sırp hükümeti tarafından *Aynaroz Kaymakamı Rami Efendi*'ye, çeşitli rütbe ve derecelerden nişanlar verilmişti.¹⁰²

Özellikle başka devletler tarafından Aynaroz idarecilerine veya ruhbanlarına verilen nişanlar, Osmanlı Devleti merkezi idaresinin iznine tabiydi. Bunun için Hariciye Nezareti'ne müracaat edilir ve konu, ilgili makamlarca değerlendirilir, hükümetçe bir mahzur görülmez ise ödül muhatabına teslim edilirdi.¹⁰³ Bu noktadan bakıldığında, taltifler hususunun istismara ve politik amaçlara hizmet edebilecek bir alan olduğu açıktır. Bazı devletlerin Aynaroz'da kendilerini temsil eden etnik unsurlara ya da politik amaçlarına uygun hareket eden kişilere verdikleri nişanlar ile etkinliklerini artırma girişimlerine karşı, Osmanlı hükümeti yetkilileri adeta bir karşı hamle olarak sadakat nişanları ile mukabele etmiştir.

Ruhbanlardan bazıları çeşitli ödüllere mazhar olabildikleri gibi, bazıları da cezaya duçar olabiliyordu. Aynaroz'da ruhani hayatı düzenleyen kadim kurallar içinde ruhbanların gerektiğinde cezalandırılmasına dair esaslar da bulunmaktaydı. Aynaroz'da kuralları çiğneyen, suç işleyen, yarımadanın huzuruna zarar veren, keşişliğin ve genel olarak ruhbanlığın itibarını zedeleyen, ahlâka ve edebe yakışmayan halleri olan, mezhebe ve ayine mugayir tavırlar içinde olan kişiler için cezalar öngörülmüştü. Ceza hapis ya da sürgün şeklinde infaz edilebilirdi. Her ne kadar typiconlarda hapis ile ilgili hükümler yer almasa da tarihi kayıtlar gerek Aynaroz'da gerekse patrikhanede hapis cezasının uygulandığını göstermektedir.¹⁰⁴

Tzimiskes vakfiyesinin yirmi birinci hükmüne göre kurallara aykırı iş yapan, skandala neden olan fillere karışan ruhbanlar için ruhanî idarenin temsilcisine bu kişileri sınır dışı etme yetkisi verilmişti.¹⁰⁵ Bu tür kişilerin isimleri derhal patrikhaneye

¹⁰⁰ BOA.A.MTZ.(04).49/54-1, 22 Cemaziye'l-evvel 1315 – 19 Ekim 1897. Muharrem Paşa'ya dördüncü rütbeden bir nişan verilmişti.

¹⁰¹ BOA.BEO.804/60259-1, 20 Muharrem 1314 – 1 Temmuz 1896

¹⁰² BOA.BEO.2332/174875-1, 28 Safer 1320-14 Mayıs 1904 Rami Efendi'ye "Sensuva Nişanı" verilmişti.

¹⁰³ Söz gelimi Bulgaristan Prensi Ferdinand'ın vereceği nişanlar için *müsade-i seniyye* talep edilmişti. Bkz. BOA.A.MTZ.(04).40/5-1, 2 Receb 1314 – 7 Aralık 1896 ve BOA.A.MTZ. 57/62 -3, 9 Receb 1315 – 4 Aralık 1897. Muharrem Efendi'ye "Sivil Nişan" takdim edilmiştir.

¹⁰⁴ Tzimiskes typiconun dokuzuncu hükmüne göre kişilerin itirafları ile dalga geçmek ve aşağılamak cezayı gerektirirdi. Bkz Dennis, 2000b, 237.

¹⁰⁵ Aynı eser, 239.

bildirilirdi.¹⁰⁶ Sürgün Aynaroz'da en çok tercih edilen cezalandırma yöntemiydi. Ahlaka, edebe ve mezhebe aykırı iş yapanlar yarımadanın dışında bulunan başka manastırlara sürgün edildiği gibi, Aynaroz dışından Aynaroz'daki manastırlara sürgünler de olabiliyordu. Özellikle patrikhanede yargılanarak sürgün cezasına çarptırılan ruhbanlar yine patrikhanenin görevlendirdiği özel bir memur refakatinde sürgün edildiği mahalle götürülerek teslim ediliyordu. Patrikhanede yapılan yargılamalar sonunda çıkan karara göre keşişin halen yaşadığı yer ile sürgün edileceği mahallin mülki amiri bir yazı ile haberdar edilirdi.¹⁰⁷

Bazı sürgün kararlarının ahalide hoşnutsuzluğa neden olduğu durumlar da yaşanmıştı. Nitekim Samako Despotu'nun Aynaroz'da ikamete memur olmasından dolayı Hristiyan takımından taraftarı bulunanlar despottan hoşnut olduklarına binaen vermeyeceklerini ifade etmişlerdi. Sürgün kararı üzerine bazı tatsız hadiseler meydana gelmiş hatta ölen ve yaralananlar olmuştu.¹⁰⁸

Bazen sürgün cezasındaki kişinin rahatsızlığı bilhassa ağır hastalığı nedeniyle suçu affedilebiliyordu. Bu durumda patriğin mühürlü onayı gerekiyordu.¹⁰⁹ Ya da uzun süre hapiste kalmış ıslah olduğuna ve pişmanlığındaki samimiyete kanaat getirilmiş ise sürgün cezası sonlandırılabilirdi.¹¹⁰

BOA belgelerinde çokça rastladığımız Aynaroz'a sürgün ve Aynaroz'dan sürgün vakaları bir tabloda şu şekilde görülebilir:

¹⁰⁶ Aynaroz Manastırların Nizamnamesi'ni yüz otuz yedinci maddesi gereğince: "Aynaroz'da bulunan keşişlerden birisinin patrikhane kilisasının efkârına muhalif bulunduğu ve sairlerini daire-i itaatten çıkarmak için kaşr-i fesadat ve'l-ifa-tahrikat ittüğü görülür ise o şahsın ismi derhal manastırlar heyeti tarafından patrikhaneye bildirilmek lazımdır ve eğer heyet-i mezkure tarafından bu babda müsamaha ve agraz-ı ayn olunur ise patrikhane bi'l-istihkak ve bi'l-imhal icra-i icabına ibtidar iyler." Bkz. *Düstur*. (H.1299-M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2). 349.

¹⁰⁷ Nitekim Kapıdağ'da ikamet etmekte olan *Kudüslü Milincedek* adlı rahibin tayin edilecek bir memur eşliğinde Aynaroz'da Lavra Manastırı'na nefyine dair Erdek muhassılına ve Selanik valisine şukka gönderilmişti. Bkz. BOA.A.MKT.210/45-1,11 Şaban 1265 – 2 Temmuz1849 ve BOA.A.MKT.215/34-1,3 Ramazan 1265 – 23 Temmuz1849

¹⁰⁸ BOA.A.MKT.UM.200/31-1, 20 Şevval 1271 – 6 Temmuz 1855

¹⁰⁹ Yanya metropolitliği görevini yürütürken Aynaroz'daki Lavra Manastırı'na sürgün edilen, lakin burada ağır hastalığa duçar olan Yovakim Efendi, Patrik Grigorios'un affına mazhar olmuştu. Bkz. BOA.C.ADL. 63/3770. 29 Safer 1255 – 14 Mayıs 1839

¹¹⁰ Bkz. BOA.A.MKT.182/82-1, 25 Ramazan 1265 – 14 Ağustos 1849 Aynaroz'daki Vatoped Manastırı'na sürgün edilen *İlarion*, ıslah olduğuna ve nedamet hissindeki samimiyete inanıldığı için patrik tarafından affedilmişti.

AYNARUZ'DAN SÜRGÜN					
N O	TARİH	İSİM	ÖNCEKİ YERİ	GEREKÇE	SÜRGÜN YERİ
1	1849	Orgios ¹¹¹	Kutulmuş Manastırı	Mugayir-i mezheb-i ayin	Tırhala/Aya İstafonos M.
AYNARUZ'A SÜRGÜN					
N O	TARİH	İSİM	ÖNCEKİ YERİ	GEREKÇE	SÜRGÜN YERİ
1	1824	İstefanaki ¹¹²	Boğdan Boyarı	Fesat faaliyeti ve siyasi nedenler	Aynaroz
2	1839	Yovakim ¹¹³	Yanya Metropoliti	? Affi istenmiştir. (Hastalık)	Lavra Manastırı
3	1848	Kalinikos ¹¹⁴	Uşak	Mugayir-i mezheb-i ayin	Floteou Manastırı
4	1848	Arsinos ¹¹⁵	Tırhala/Arlam Manastırı	Mugayir-i mezheb-i ayin ile ahlaka aykırı hâl	Esfimenos Manastırı
5	1848	Milenos ¹¹⁶	Lofça Piskoposu	Ahalinin şikâyeti ve mezhebe aykırı hâl	Floteou Manastırı
6	1848	İlarion ¹¹⁷ **	Bulgar tarifesinden	Kanuna aykırı hareket (affi istenmiştir)	Hilandar Manastırı
7	1849	Yerasimos ¹¹⁸	Yalova/Akköy Papazı	Mugayir-i mezheb-i ayin	Karakal Manastırı
8	1849	İlarion ¹¹⁹	Ohri	Mezhebe, ahlaka aykırı hal (Affedilmiştir)	Vatoped Manastırı
9	1849	Milinedek ¹²⁰	Kapıdağı/Erdek	?	Lavra Manastırı
10	1849	Rado ¹²¹	?	Mugayir-i mezheb-i ayin	İberu (İviron) Manastırı
11	1849	Antimos ¹²²	Edirne/Kırkkilise	Ahlaka ve edebe aykırı hâl	Zograf Manastırı
12	1849	Nikola ¹²³	Bandırma	Mugayir-i mezheb-i	Simona Petra Manastırı

¹¹¹ BOA.A.MKT.227/5-1, 10 Zilka'de 1265 – 27 Eylül 1849

¹¹² BOA.HAT. 1140/45374, 18 Cemaziye'l-ahir 1239-19 Şubat 1824

¹¹³ BOA.C.ADL.63/3770, 29 Safer 1255 – 14 Mayıs 1839

¹¹⁴ BOA.A.MKT.112/17-1, 21 Rebiü'l-evvel 1264-26 Şubat 1848

¹¹⁵ BOA.A.MKT.151/76-1, 29 Şevval 1264 – 28 Eylül 1848

¹¹⁶ BOA.A.MKT.155/36-1, 21 Zilkade 1264 – 19 Ekim 1848

¹¹⁷ BOA.A.DVN.42/10-1, 29 Zilhicce 1264-26 Kasım 1848. İlarion ismindeki kişinin “izhar eylediği nedamet hasebiyle” affedilmesi hususunda, İstanbul Rum Patrikhanesi hükümete bir arzuhal vermiştir.

¹¹⁸ BOA.A.MKT.168/5-1, 13 Safer 1265 – 8 Ocak 1849

¹¹⁹ Patrikhaneden gelen yazıya göre İlarion'un, ıslah olması ve nedamet duyması dolayısıyla cezasından vazgeçilmiş, Selanik ile Rumeli mutasarrıfına serbest bırakılması yönünde talimat gönderilmiştir. Bkz. BOA.A.MKT.182/82-1, 25 Ramazan 1265 – 14 Ağustos 1849

¹²⁰ BOA.A.MKT.210/45-1, 11 Şaban 1265 – 2 Temmuz 1849

¹²¹ BOA.A.MKT.225/85-1, 3 Zilka'de 1265 – 20 Eylül 1849. Sürgün Rum Patriği Antimos'un isteği üzerine gerçekleşmiştir.

¹²² BOA.A.MKT.227/5-1, 10 Zilka'de 1265 – 27 Eylül 1849 ve BOA.A.MKT.233/75-2, 21 Zilhicce 1265 – 7 Kasım 1849

				ayın	
13	1849	Teofinos ¹²⁴	Vize Kazası/ Ahmet Bey Köyü	Mugayir-i mezheb-i ayın	Vatoped Manastırı
14	1850	Manol ¹²⁵	Eğin Kazası (Kemaliye)	Mugayir-i mezheb-i ayın	Dohiar Manastırı
15	1851	Matyos ¹²⁶	Samako Metropolidi	? (Hastalık nedeni ile affi)	Aynaroz
16	1854	Flin? ¹²⁷	?	Mugayir-i mezheb-i ayın	Hilandar Manastırı
17	1854	Prekopyos ¹²⁸	Tırhala Piskoposu	?	Aynaroz
18	1854	Bezircioğlu Nikola ¹²⁹	Erdek	Uygun olmayan tavırları	Aynaroz
19	1855	Diotius/ Dionisus ¹³⁰	Trabzon/Sümela Manastırı	?	Pantokrator Manastırı
20	1855	Artolomos ve Visariyon ¹³¹	?	Afları talebi	Filoteou Manastırı
21	1856	Erkiri ¹³²	Malkara	Uygun olmayan tavırları	Zograf Manastırı
22	1859	Militius ¹³³	Drama Metropoliti	Borçlarını ödeyememesi	İviron
23	1861	Pasios ¹³⁴	Filibe eski metropoliti	?	Aynaroz

Çizelge.7.5. 19.asırda Aynaroz'a ve Aynaroz'dan başka taraflara gerçekleşen sürgünler

İslah için Aynaroz'a nefyedilen edilen keşişlerin sürgün süreleri belirtilmemiştir. Zira sürgün edilen bir keşiş düşüncelerinde ve hallerine bir düzelme gözlemleninceye ve nedamet hissi duyuncaya kadar orada kalmaya mecburdu. Bu kısa bir süre olabileceği gibi 4-5 yıl gibi uzun bir süre de olabilirdi.¹³⁵ Keşiş, kamuyu ilgilendiren bir suçlar dışında,

¹²³ BOA.A.MKT.227/87-2, 16 Zilka'de 1265 – 3 Ekim 1849 Sürgün Rum Patriği Antimos'un isteği üzerine ve "su-i tiynet ve cibilliyet ile müteallık olan Yağcı Nikola"nın mezhep ve ayine aykırı hareketlerinden dolayı gerçekleşmiştir.

¹²⁴ BOA.A.MKT.UM.2/21-1, 15 Muharrem 1266 – 1 Aralık 1849

¹²⁵ BOA.A.MKT.UM.16/9-1, 29 Receb 1266 – 10 Haziran 1850

¹²⁶ BOA.A.MKT.UM.87/63-1, 9 Safer 1268 – 4 Aralık 1851

¹²⁷ BOA.A.MKT.UM.179/69-1, 5 Safer 1271-28 Ekim 1854

¹²⁸ BOA.A.MKT.UM.156/10-1, 11 Receb 1270 – 9 Nisan 1854 Aynaroz'a sürülen Tırhala Piskoposu ile ve Kostandi Koçko'nun Selanik'e ulaştıklarına dair Selanik valisinin tahriratının takdimi

¹²⁹ Nikola'nın firar ederek Aynaroz'a gitmediği haber alındığına ve Dersaadet'e kabul edilmemesine dair yazı için bkz. BOA.A.MKT.UM.159/27-1, 22 Ramazan 1270 – 18 Haziran 1854

¹³⁰ BOA.A.DVN.102/21,12 Cemaziye'l-ahir 1271-2 Mart 1855. Bu sürgün bazı nedenlerle 1858 yılında gerçekleşmiştir. Bkz. BOA.A.MKT.UM, 300/28-1, 17 Receb 1274-3 Mart 1858

¹³¹ BOA.A.DVN.102/21,12 Cemaziye'l-ahir 1271-2 Mart 1855

¹³² BOA.A.MKT.UM.255/3-1, 29 Muharrem 1273-29 Eylül 1856

¹³³ BOA.A.MKT.UM.328/88-1, 3 Receb 1275 – 6 Şubat 1859. Ahalinin yönetiminden hoşnut olduğu metropolit hakkında ricacı olmaları üzerine sürgün emri alı ile ertelenmiştir. Aynaroz vekillerinin başvurusu üzerine borcun patrikhanece karşılanması gündeme gelmiştir. Bkz. BOA.A.DVN.135/56-1, 11 Ramazan 1275-14 Temmuz 1859

¹³⁴ BOA.A.MKT.UM.465/59-1, 4 Şevval 1277-15 Nisan 1861

¹³⁵ Nitekim Hilandar Manastırı'na nefyedilen rahip İlarion ancak beş yıl sonra pişmanlığını dile getirerek affedilmiştir. Bkz. BOA.A.DVN.42/10-1, 29 Zilhicce 1264-26 Kasım 1848

sadece ruhani idareyi ilgilendiren bir husus ile sürgün edilmişse pişmanlığını beyan ederek patriğin affına mazhar olabilir ve bu şekilde sürgün sona erebilirdi.

Sürgün edilenler arasında Bulgar ulusçuluk hareketinin önde gelen kişileri de bulunmaktaydı. Bulgar kilisesinin Rum Patrikhanesi'nden ayrılması meselesi Osmanlı Devleti'nin 19. asır Balkan Tarihi'nin önemli bir meselesiydi.¹³⁶ Bu hareketin iki önemli isminden biri olan *İlarion Makariopolski Aynaroz*'a sürgün edilen kişiler arasındaydı.¹³⁷

Görüldüğü üzere sürgünler Aynaroz'dan başka mahallere değil daha çok Aynaroz'a yapılmıştır. Mezhebin kaideleri dışında ayin yapmak en önemli sürgün gerekçesi olmuştur. Bunun dışında ahlaka ve edebe yakışmayan hâller diğer önemli bir sürgün gerekçesi olarak öne çıkmaktadır. Bu görüntüsü ile Aynaroz Ortodoks dünyanın din adamlarının yetiştirildiği bir eğitim merkezi olduğu kadar, Ortodoks inancının kuralları dışına taşan, ruhbanlığın vakarına yakışmayan haller içinde bulunan keşişlerin rehabilite edildiği bir ıslah merkezi durumundadır.

7.3.6. Kadınların Aynaroz'a Giriş Yasağı

Aynaroz yarımadasına *taife-i nisanın (kadınların)* girişi yasaktır.¹³⁸ Bu kuralın evveliyatı çok eski zamanlara inmekte hatta Hz. İsa ile Hz. Meryem arasında cereyan eden bir konuşmaya izafe edilmektedir. Menkıbeye göre Hz. Meryem bir tekneye binmiş ve Athos Dağı'nın bulunduğu yarımada gelmiştir, Hz. İsa'dan dilekte bulunan Hz. Meryem: “Benim oğlum ve Tanrı'mdan bir dileğim var, bu bahçe benim olsun !” Hz. İsa da annesinin dileğini yerine getirmiş ve şöyle demiştir: “Senin olsun! Senden başka hiçbir kadın buraya gelmeyecek.” İnanışa göre bu tarihten sonra Athos Dağı'na hiçbir kadın hatta dişi olan hiçbir canlı dahi alınmamıştır. Hz. Meryem'in yarımada gelen ilk ve son kadın

¹³⁶ Şıvgın, a.g.m. 478. ve Şıvgın, H. (2007, Nisan). *Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902- 1912 Yıllarında Makedonya*. The Balkans: Languages, History and Cultures, Bulgaristan Veliko Turnova Üniversitesi Sempozyum Bildirisi

¹³⁷ Toprak, S. (2011). *XIX Yüzyılda Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri Ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikası*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 282-283. 19. yüzyılın ortalarına doğru Bulgar-Rum kilisesi sorununda iki kişi ön plana çıkar. Bunlardan biri *Neofit Hilendarski Bozveli*, diğeri *İlarion Makariopolski*'dir. Bozveli, yaptığı konuşmalarla İstanbul'da Rumlaşmış olan Bulgar cemaati üzerinde etkili olmuş ve ilk defa Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı ayaklanma fikrini ortaya atmıştı. Makariopolski, Sadrazam Mustafa Reşit Paşa'ya hitaben yazdığı bir dilekçe ile Rum Patrikhanesi tarafından Bulgar cemaatine yapılan eziyetleri anlatmış ve sadrazamdan Bulgarların İstanbul'da bir kilise kurması konusunda yardım istemişti. Fener Rum Patrikhanesi'ne karşı girişilen mücadelenin öncüsü olan *Makariopolski* bu nedenle sürgüne gönderildi. Sürgün belgeleri üzerinden hazırladığımız çizelgeye göre İlarion 1848 yılında Aynaroz'daki Hilandar Manastırı'nda sürgündedir. Bkz. BOA.A.DVN.42/10-1, 29 *Zilhicce 1264-26 Kasım 1848*.

¹³⁸ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1307/M.1889). 162.

olduğuna inanıldığı için Ortodoks literatüründe Athos Dağı'na “*Meryem Bahçesi*”de denilmektedir.¹³⁹

Bu menkıbe dışında Aynaroz'daki kadın yasağı ile ilgili bilgiler pek çeşitli ve çelişkilidir. Bazı Aynaroz keşişlerine göre yarımada'nın ruhbanlar tarafından mesken edinilmeye başladığı asırlardan,¹⁴⁰ bazı keşişlere göre ise Bizans İmparatoru Konstantin'den itibaren bu kural uygulanmaya başlanmıştı. ¹⁴¹

Gerçekte yarımada'ya kadınların alınmamasına 9.ve 10.yüzyıllardan itibaren itina gösterilmiş olmalıdır. Zira burada kurallı ruhban hayatının başlaması bu yüzyıllara bilhassa Lavra Manastırı'nın inşasından (963) sonraki zamana tekabül etmektedir. Bu nedenle kadınların Aynaroz'a alınmaması geleneği fiili olarak daha evvel başlamış olsa da, bu kural burada ilk manastırın inşa edilmesi ve arkasından ilan edilen typicon adı verilen vakfiyelerde yer alan hükümler ile resmileşmiştir. Nitekim Tzimiskes typiconunda kadınların Aynaroz'a ayak basması bir tarafa, sakalsız gençlerin ve çocukların dahi yarımada'ya alınmasının uygun olmayacağı hükme bağlanmıştı.¹⁴² Aynaroz'daki Rus nüfusu ve nüfuzu konusunda araştırma yapmak üzere merkezi hükümet tarafından görevlendirilen *Uzivo Bo Magartin*'in Pantaleimon Manastırı keşişlerinden edindiği bilgiye göre “*Miladın sekiz yüz senesinden beru cezire-i mezkureyi hiçbir kadın ziyaret etmemiştir.*” Manastırların kendi nizamlarına göre buraya kadınları almamalarını fevkalade bir şey olarak değerlendiren *Magartin*'e göre; Aynaroz'da ...*bir kadının dahi gölgesi olmadığı şöyle dursun dişi bir hayvan dahi bulunmamaktadır.*¹⁴³

Yine *Magartin*'e göre 1883 yılında “*Rusya grandükünüin* (prens) *zevcesi grandüşesi* Aynaroz yarımadasına geldiğinde, ruhban reisi grandüşesin karaya çıkmasına bile müsaade etmemiş, prenses ancak kendisini Aynaroz'a getiren özel geminin içerisinde ve manastır keşişlerinin bu gemiye gelmesi suretiyle takdis olunmuştu.¹⁴⁴

Kadim kurallara göre Aynaroz'da kadınlarla ilgili yasak sadece ruhbanlar için değildi. Yarımada'da göre yapan Osmanlı mülki amirleri ile onun maiyetinde çalışan memurlar, burada görev yaptıkları süre içerisinde ailelerini arkada bırakmak

¹³⁹ Metin, 2010, 68.

¹⁴⁰ The Monks Of Mount Athos. (1888, 4 June). *The Dailypticauyune*, 2. Gazete haberine göre Athos Dağı, kadınların ve dişi olan hiçbir türün giremediği bir yerdi. Buranın hayranları, dini toplulukların bu bölgeyi yurt edinmeye başladığından beri -yani Hristiyanlığın 5.yüzyılından itibaren-burada kadınların yaşamadığına inanmaktadırlar.

¹⁴¹ Curzon. a.g.e. 369.

¹⁴² Vakfiyenin on altıncı hükmü için bkz. Dennis, 2000b, 238.

¹⁴³ BOA.Y.PRK.AZI.10/39-1, 7 Mayıs 1301 – 19 Mayıs 1885

¹⁴⁴ BOA.Y.PRK.AZI.10/39-1, 7 Mayıs 1301 – 19 Mayıs 1885

mecburiyetindeydiler.¹⁴⁵ Bazı mülki amirler ailelerini Selanik'e yerleştirmek suretiyle bu zorluğu aşmaya çalışmışlardı.¹⁴⁶

Bu yasağın arka planında yatan düşünce kadının insanları günaha götüren bir unsur olarak görülmesiydi. Bir Amerikalı gazetecinin Aynaroz seyahati ile ilgili izlenimlerine göre *Kutsal Dağ* keşişleri için kadın, dünya yüzünde şeytanın temsilciydi ve keşişler ondan şeytandan kaçır gibi kaçarlardı.¹⁴⁷ Tozer, Aynaroz seyahati sırasında bir Rus keşişe, Rusya'da pek çok manastır varken neden Athos'dasınız şeklinde bir soru sorduğunda, “-*Kadınlar yüzünden !” Nedeni kadınlar... Rusya'daki manastırlarda kadınlar var. Ben onlara katlanamam. Bu nedenle buradayım*” cevabını almıştı.¹⁴⁸

7.3.7. Ziyaretler

Rumlar ve Ruslar başta olmak üzere tüm Ortodoks Hristiyanlar için Aynaroz mahal-i mukaddes makamında(ydı).¹⁴⁹Yarımada Ortodoks Hristiyan âlemin her tabakadan insanının ilgi odağı olan bir yerdi. Bu nedenle Osmanlı egemenliğinde kaldığı süre boyunca davetli ya da davetsiz pek çok ziyaretçiyi ağırlamış, samimi dindarlardan meraklı seyyahlara, fesat peşinde koşan eşkıyalardan, manastır kütüphanelerindeki yazma eserler arasında bilim arayan ilim heyetlerine ev sahipliği yapmıştı.¹⁵⁰ Aynaroz bazen dünyadan umduğunu bulamamış bir fakirin çaresizlik içinde sığındığı bir liman, bazen de hayatı boyunca varlık içinde yaşamış ancak ihtiyarlık zamanlarını manevi bir iklimde geçirmek isteyen zenginlerin tercih ettiği bir mekândı.¹⁵¹ Aynaroz'da sıradan bir keşiş olmayı saray yaşantısına tercih eden, bu uğurda krallık tacını bırakıp siyah libas giyerek keşişler arasına karışmak isteyen krallar dahi olmuştu.¹⁵² Ortodoks Hristiyanlığın mukaddes emanetlerini muhafaza eden bu mukaddes beldeyi ziyaret, bir nevi hacı olmak ile eşdeğer kabul edilirdi.¹⁵³

¹⁴⁵ Tozer, a.g.e. 63-64.

¹⁴⁶ BOA.İ.MVL, 272/10537, 16 Şevval 1269- 23 Temmuz 1853

¹⁴⁷ *Resimli Ay*. (Teşrin-i evvel 1341). 25.

¹⁴⁸ Tozer, a.g.e. 74.

¹⁴⁹ BOA.Y.PRK.AZI.10/39-1, 7 Mayıs 1301 – 19 Mayıs 1885.

¹⁵⁰ BOA.DH.MKT.482/23-4, 28 Teşrin-i sani 1314 – 10 Aralık 1898, BOA.DH.MKT.1094/61-3, 4 Cemaziye'l-evvel 1324– 26 Haziran 1906

¹⁵¹ BOA.Y.PRK.AZI.10/39-1, 7 Mayıs 1301 – 19 Mayıs 1885 Rus manastırının gizlice teftişini üstlenen bir memurun raporuna göre “manastırdakilerin ekserisi ashab-ı servettendi”.

¹⁵² Nitekim Athanasios'un tipikonunda belirtildiği üzere, Bizans İmparatoru II. Nikeforos Fokas'ın ilerleyen zamanda inziva hayatı sürme düşüncesiyle, rahip Athanasios'a Lavra Manastırını inşa etme talimatını verdiği bilinmektedir.

¹⁵³ Tekin, a.g.e. 34. Tekin'e göre Ortodokslara göre tam hacı olabilmek için Kudüs'e gitmek gerekir. Bununla birlikte Aynaroz Yunanlılar için bir milli benlik merkezidir. Ortaylı'ya göre Balkan ahalisi için

Manastırlar Müslaman seyyahlar için dahi gizemliydi. Zira Evliya Çelebi, Lavra, İviron, Kutlumuş, Pantokrato, Aksırpotmo manastırlarını ve mimari özelliklerini hayranlıkla izlerken bir manastırın köşesinde kapalı bir kapı fark etmiş ve görevliye kapıyı açmasını rica ettiğinde “ *Hazreti İsa'nın anda İncili vardır deyû ...*” kendisine kapı açılmamıştı. Merakını gideremeyen Evliya Çelebi bunun üzerine daha evvel işitmiş olduğu bir sözü terennüm etmişti:

*“Dünki gün kilisaya vardım komadıgilman beni
Ahdim olsun kollayam mahşerde İsa'ya seni”*¹⁵⁴

BOA belgeleri dikkate alındığında yarımada en çok Rus ziyaretçilerin ilgi gösterdiği fark edilmekte, bilhassa protokol ziyaretlerinde söz konusu ilgi daha iyi hissedilmektedir. 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rusya kumpanyasından bir vapur Aynaroz'a düzenli olarak işlemekte ve mütemadiyen Hristiyan ziyaretçiler getirmektedir.¹⁵⁵

Hariciye Nezareti ile bazı ülkelerin sefirleri arasındaki yazışmalardan anladığımız kadarı ile Aynaroz'a yapılan protokol ziyaretlerinde tefrişat işlerine önem verilirdi. Nitekim 1867 yılında Rus sefiri *İgnatiyef*, Rus Prensi Grandükün Aynaroz'a seyahati sırasında tertip edilen merasimden duyulan memnuniyeti ifade eden bir teşekkür yazısı göndermişti.¹⁵⁶

Mülki idare bahsinde de belirtildiği gibi ziyaretçiler arasına gizlenmiş, yarımada ruhanları ifsat edecek ahvâli meçhul kişilerin olması ihtimali daima Osmanlı idarecilerini tedirgin etmişti. Zira böyle bir hassasiyetin oluşmasına neden olacak şeyler de yaşanmıştı. 1886 yılında Rusya'dan Aynaroz'a gelen, Rus ve Bulgar keşişlerini dolaşarak her birinde

“manastırların her biri bir hac yeridir. Orada halkın gelip gecelemeşi sevaptır. Geliyorlar, Rahiplerin hikâyelerini dinliyor, telkinleri altında kalıyorlar, hediyeler veriyorlar.” Bkz. Ortaylı, 2007, 192-193.

¹⁵⁴ Evliya Çelebi *Seyahatnamesi*, 2003, 45. Çelebi olayı şöyle anlatmaktadır: “*Amma cümleden büyük Aya Lavra nam kenisesi bina-i musanna'dır. Ve Ton Ayveru (İviron) Deyri ve Kutlumuş Deyri ve Pandoradol (Pantokrato) Deyri ve (Portariçse deyri ve Iskarapoz (İkseropotamu) deyri dahi bir büyük kenisedir). Manastırı dahi sihr-âsâr bina-ı ibre-i nümâdır. Ve bunda olan püseran mûğ-piçe-i muğan bir kenise yoktur. Hatta bu deyri temaşa ederken bir savma' şekilli bir köşede bir mesdûd kapu var idi. Bir perizâd çehre bir gulâma; “Aç şu kapuyu seyr edelim” dediğimde; “Hazreti isa'nın anda İncili vardır deyû bize kapuyu açmayup iğmaz-ı ayn ettikde bu hakirin hatırına evaillerde istima' ettiğim ebyât idi, heman hatıra hatûr edüp eyittim. Beyt-i münasib: “Dünki gün kilisaya vardım komadıgilman beni, Ahdim olsun kollayam mahşerde İsa'ya seni” deyüp gayri şeylere nazar etmeğe mukayyed olduk.”*

¹⁵⁵ BOA.MVL.795/76- 2, 21 Ramazan 1281 - 17 Şubat 1865

¹⁵⁶ BOA.A.MKT.MHM.392/33, *Selh-i Cemaziye'l-ahir 1284-28 Ekim 1867*

birer gece kalan ve kendisini kaymakama Rusya'nın Şura-yı Devlet Müsteşarı olarak tanıtan *Sırka Yuvasiloviç*'in kimliği ile ilgili yanlış bir beyanda bulunduğu anlaşılmıştı.¹⁵⁷

19. asrın sonuna doğru Rusya'nın Aynaroz'a olan ilgisinin artması ile Rus devlet görevlilerinin ve generallerinin ziyaretleri de yoğunluk kazanmıştı. 1890 yılında Rusya imparatorluk sarayı mabeyncilerinden *Prens Diaceslav Kostantinoviç*,¹⁵⁸ yine aynı yıl Rusya Devleti emekli generallerinden *Yovan Karyoviç*,¹⁵⁹ 1896 yılında seyahatleri ile meşhur *Rusya Prensi Konstantin Viyazemski* Aynaroz'u ziyaret etmişlerdi.¹⁶⁰

Bununla birlikte protokol dışındaki Rus ziyaretçilerin kalabalık gruplar halindeki ziyaretleri 20.yüzyıl başlarında da devam ediyordu.¹⁶¹ Hatta bazı Ulah köylüleri Aynaroz ziyaretini her yıl tekrarladıkları bir geleneğe dönüştürmüşlerdi.¹⁶² Aynaroz'un şöhreti artık tüm Hristiyan âlemince biliniyor ve Aynaroz, Fransa gibi Ortodoks olmayan ülkelerin seyyahlarının dahi ilgisini celp ediyordu.¹⁶³ Aynaroz'da güvenlik ile ilgili sıkıntılar olmadığı müddetçe ziyaretçilerin istekleri geri çevrilmiyordu. 20.yüzyıl başlarında bir grup Sırp ziyaretçinin isteği yarımadanın asayışı ile ilgili sıkıntılı bir süreç yaşanması nedeniyle reddedilmişti. Talepte bulunan Sırp ziyaretçilerin yarısı geri dönmesine rağmen diğer yarısı polis nezaretinde de olsa ziyaretlerini gerçekleştirmek arzusunda olduklarını beyan etmişlerdi. Nitekim istekleri kabul edilmiş ve bir günlük bir süre ile kısıtlı olsa da ziyaret gerçekleşmişti.¹⁶⁴

Aynaroz bazı krallara da ev sahipliği yapmıştı. Sırbistan Kralı bunlardan biriydi. 1896 yılında yarımadayı gezen kralın seyahat programı ile Osmanlı Hariciye Nazırı bizzat

¹⁵⁷ BOA.DH.MKT.1385/94-1, 21 Rebiü'l-evvel 1304 – 18 Aralık 1886 *Yuvasiloviç*'in aslında Petersburg'da patrik meclisi azasından olduğu öğrenilmişti. Bu bilgi üzerine Aynaroz'a geliş ve gidiş zamanları ve temasları Selanik Vilayeti'nden bir telgrafname ile öğrenildi.

¹⁵⁸ BOA.Y.PRK.UM, 17/128-1, 21 Temmuz 1306 – 2 Ağustos 1890 *Kostantinoviç, refakatinde bir nefer katip aldığı halde ekseriya Rusya manastırlarında ikamet ve o aralıkta bazı manastırları da ziyaret ederek Aynaroz'da on gün kaldıktan sonra Şam'a doğru hareket etmişti.*

¹⁵⁹ BOA.DH.MKT.1768/16-1, 22 Safer 1308 – 7 Ekim 1890 *Karyoviç*, Aynaroz'a gelerek Karis'de bulunan Rusyalı *Keşiş Parlaman*'in kilisesinde ikamet etmiş, adı geçen şahıs hükümet konağına gelerek misafiri için vizite vermişti. *Karyoviç*'in Aynaroz'da ikamet etmek arzusunda olduğu öğrenilmişti.

¹⁶⁰ BOA.BEO, 764/57276 -2, 20 Mart 1312 – 1 Nisan 1896. Birçok seyahati ile meşhur olan *Prens*'in Aynaroz'a gitmek istediği konsoloshaneden haber verilmişti. *Prens*in H.1311 (1893/94) senesinde dahi keza Aynaroz'a ve Kavala'ya seyahat etmiş olduğu kayıtlardan anlaşılmıştı.

¹⁶¹ 1905 yılında, Dersaadet'e gelen ve Galata'dan hareketle Aynaroz ve Kudüs'e gitmek üzere yola çıkan otuz dokuz Rusyalı ziyaretçinin, Pandalimon, İlya, Hilandarski ve Andarya Manastırlarına vasil olduklarına dair Deniz Komiserliği'nden merkezi hükümete bir ihbar ulaşılmıştı. Bkz. BOA.ZB.386/68-1, 15 Zilka'de 1322 – 1 Ocak 1905

¹⁶² BOA.A.MTZ.(04).112/51 -2, 7 Zilhicce 1321 – 10 Mart 1904 ve BOA.A.MTZ.(04).127/49-1, 26 Muharrem 1323 – 2 Nisan 1905

¹⁶³ BOA.BEO.1101/82554-1, 21 Mart 1314-2 Nisan 1898. *Mesarji Kumpanyası'nın* vapurları ile Aynaroz'a seyahat edecek ve oradaki manastırları ziyaret edecek olan, Fransız seyyahlara engel olunmaması için Fransız sefaretî tarafından Hariciye Nezareti'ne müracaat edilmişti.

¹⁶⁴ BOA.BEO.3302/247636-3, 16 Şubat 1324 – 1 Mart 1909

ilgilenmişti.¹⁶⁵ Sırp Kralı için *İzzettin Vapuru* tahsis edilmiş aşçı ve yemek takımlarından kendisine refakat edecek subaylara kadar bütün teşrifat işleri özenle yürütülmüştü.¹⁶⁶

Aynaroz, Ortodoks mabetlerin din adamlarının yetiştirildiği bir okuldu. Pek çok rahibin, papazın, piskoposun din adamlığını meslek edindiği, hatta patrik sıfatı ile Ortodoks dünyanın temsilcisi olabildiği, emekli olduklarında ya da görevden ayrıldıklarında bu defa eğitim, ikamet veya ziyaret gibi maksatlarla geri dönerler, Aynaroz ile bağlarını koparmazlardı. Bir dönem Rum Patrikliği görevini yürütmüş olan Yovakim Efendi bu cümleden olarak 1889 yılında Aynaroz’u ziyaret etmiş, eski patriğin ziyareti için ... *müsaade-i seniyye-i cenab-ı padişahi şayan buyrulmuş(tu)...*¹⁶⁷

7.3.8. Diğer Kurallar

Typicalar keşişlik adabına ve keşişlerin ve mabetlerin idaresine dair daha başka esaslar da ihtiva etmektedir. Fermanlarda ya da nizamnamede yer almayan, fakat ruhanî idarenin idare-i dâhiliyesi dairesinde addedilerek devamına müsamaha gösterilen bu çok eski kaidelerin bazıları şunlardır:

Aynaroz’da angarya, kadim kurallara aykırıydı. Kendi isteği ile çalışmak isteyen keşişler istisna olmak şartıyla hiçbir keşişin bir üstün tarafından ve zorla bir işte çalıştırılması hoş görülmezdi. Şayet bir keşiş bir üstünün bir yıl boyunca hizmetinde çalışmayı kabul eder fakat yıl tamamlanmadan ayrılmak isterse veya üstünün ona kötü davranması nedeniyle ayrılmak zorunda kalırsa çalıştığı sürenin karşılığı olan ücretin mutlaka keşişe ödenmesi gerekirdi.¹⁶⁸

Manastır vakfiyeleri Aynaroz’un kaynaklarının kullanılması konusunda da gerek manastırları gerekse keşişleri bağlayıcı hükümler içermektedir. Nitekim Aynaroz’da rahipler tarafından dağda kesilen yakacak odun, dağ dışında satılamaz ancak dağın içindeki ihtiyaç için kullanılabilirdi. Şayet acil ihtiyaçlar var ise rahip olmayan kişilere istisna ile satılabılırdı.¹⁶⁹

Keşişlerin manastırdaki üstünlerine göstermiş oldukları itaat duygusu, Aynaroz ruhani idaresini temsil eden üst makamları için de geçerliydi. Protos’un izni olmadan herhangi bir keşiş hakkında suçlama, kınama ya da mahkûmiyet kararı kabul edilemezdi.

¹⁶⁵ BOA.Y.A.HUS.348/86, 11 Şevval 1313 – 26 Mart 1896

¹⁶⁶ BOA.BEO.757/56742-1, 16 Mart 1312 – 28 Mart 1896

¹⁶⁷ BOA.İ.DH.1151/89993, 7 Muharrem 1307-3 Eylül 1889

¹⁶⁸ Dennis, 2000b, 237. (*Tzimiskes vakfiyesi on dokuzuncu ve yirminci hükümler*)

¹⁶⁹ Tzimiskes Yirmi Dördüncü Hüküm:

Öte yandan *Protos* da topluluğun yararına dahi olsa üstünlerin meclisini (*Lonca Heyeti*) toplamadan karar almazdı.¹⁷⁰

Bazı kurallar en eski manastır belgeleri olan vakfiyelerde yer almamıştı. Ancak zamanın icapları bu kuralların kendiliğinden oluşmasına neden oldu. Tecrübe edilen hadiselerin bir sonucu olarak teamül haline gelen bazı uygulamalar zamanla kurallaşmıştı. Ruhanların silah bulundurmaları böyle bir konuydu. Aynaroz'da hiçbir keşişin silah taşımaya ruhsatı yoktu. Ancak görevi icabı çevre köylere gidip gelen keşişlerin güvenliği için silah bulundurmalarına loncanın ve kaymakamlığın bilgisi dâhilinde izin verilebilirdi.

171

7.4. KÜLTÜREL HAYAT

Aynaroz Ortodoks din adamlarının yetiştirildiği bir eğitim merkezi ve Ortodoks mezhebi mensuplarının ziyaret ettiği bir mahal-i mukaddes olduğu gibi aynı zamanda bir kültür ve sanat beldesiydi. Zira manastırlar birbirinden kıymetli yazma eserleri barındıran zengin kütüphaneleri kadar, mimari üslupları ile de ilgi çekmekteydiler.¹⁷² Ortodoks kilise müziğinin klasik eserlerinin burada yazılmış olması,¹⁷³ dünyaca meşhur ikonaları,¹⁷⁴ manastırların kuleleri ayrı ayrı bilimsel çalışmaların konusunu oluşturmuştur.¹⁷⁵

¹⁷⁰ BOA.MVL.283/17-1, 21 *Cemaziye'l-evvel 1270 – 19 Şubat 1854* Yarımada meydana gelen bazı vakalarda bu kuralın ne denli önemsendiği anlaşılmaktadır. Nitekim "*Aynaroz Ceziresi'nde vaki' manastır rahiplerinin ve ahali-i sairinin hususat-ı vaka'lari "lonca" tabir olunur cemaat marifetiyle müdir bulunan tarafından riyyet ve tesviye olunurken cezire-i mezkure müdirinin bu usule riyyet etmediği ve rahip Kalinikos'u kendi başına sorguladığı* anlaşılmış ve bu kural ihlali ruhbanlarda bir rahatsızlığa neden olmuştu.

¹⁷¹ BOA.DH.MKT.793/23-1, 26 *Teşrin-i evvel 1319 – 8 Ocak 1904* Aynaroz Kaymakamı Ahmed Rami Bey'in ruhban heyetine haber vermeden zaman zaman Aynaroz dışına çıkan bir rahibe silah vermesi bu kadim kuralı gündeme getirmiş ve lonca ile mülki idare arasında sert tartışmaların cereyan etmesine neden olmuştur.

¹⁷² Aynaroz Manastırları "*yonca üslup*" adı verilen bir mimari usulün ilk örneklerini temsil etmektedirler. Bkz. Eyice, S. (1980). *Son Devir Bizans Mimarisi*. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını, 118. Ve ayrıca mimaride "*yonca plan*" usulünün örnekleri ve özellikleri için bkz. Özcan, H. Ö. (2004). "Alanya'da Üç Bizans Kilisesi." *A.Ü Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, (5), 73.

¹⁷³ Rahip *Nikephoros – Nikolaos Docheiarites*, 19.yüzyılda Athos Dağı'nın dini müzik sahasında en göze batan isim olmuştu. Onun müzikal eserleri ile ilgili bırakmış olduğu yazmaları ve kopya edilerek manastırlara dağıtılan çalışmaları, Bizans müzikal notasyonunun anlaşılması ve yorumlanması ve dini ilahiler alanındaki incelemeler için çok kıymetlidir. Nikolaos ile ilgili eserlerin kataloğu hazırlanırken elde edilen eserlerin bir kısmında Türkçe kelimelere rastlanmıştı. Stroumpakis, bunu Türk egemenliği döneminde Türkçenin hem yerel hem de resmi düzeyde çok yaygın bir kullanıma sahip olması ile izah etmektedir. Hatta Nikolaos'un fiziksel özelliklerini betimleyen belgelerde ; "*orta poilis* (orta boylu), *ak sakkelis* (ak sakallı)" gibi ifadeler yer almıştı. Bkz. Stroumpakis. a.g.m. 197-205.

¹⁷⁴ Masnic, M. (2003). "The Icon Of The Holy Vırgın Vatopedını, With A Portrait Of Voevoda Ioan Radul". *Serbian Academy of Sciences and Arts - Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*, (40), Serbia, 313-321.

¹⁷⁵ İnternet: Androudís, P. "*Three early shallow-butressed Towers of The Monastery of Chilandar*". <http://www.academia.edu/2123144/ThreeearlyshallowbutressedtowersofthemonasteryofChilandar> MountAt hoş, 14 Kası 2016 tarihinde alınmıştır. İncelemede Hilandar Manastırı'ndaki kuleler konu edinilmiştir.

7.4.1. Kütüphaneler ve Yazma Eserler

Manastırlar, Ortaçağ'ın düşünce dünyasında ve kültürel yaşamında tamamlayıcı bir rol oynamışlardır. Basil kurallarına göre örgütlenen Bizans manastırları Aziz Basileios'un emirlerini yerine getirerek kendi kitaplıklarını ve *scriptoria*'sını (kitap kopyasının yapıldığı odalar) kurmuştu. Keşişler kitap yazımı, çoğaltılması işlerinde hayli mesafe almışlardı. Zira 10. ve 11. yüzyılda, el yazmalarını yazan kişilerin yüzde 50'si, 14. yüzyılda ise yüzde 25'i keşişlerdi.¹⁷⁶ Bu anlamda *Athos Dağı* manastırları hususi bir öneme sahipti. Nitekim Aynaroz'da hemen her manastırın az ya da çok yazma eser barındıran bir kütüphanesi bulunmaktaydı.¹⁷⁷ Zira manastırı kuranlar onun yanı sıra mutlaka bir kütüphane kurarlardı. Kütüphaneye manastır topluluğunun dini bilgiler ya da ayinler ile ilgili ihtiyaçlarını karşılamak için derhal kitaplar temin edilirdi. Kütüphane atölyeleri sayesinde bu eserlerin korunması ve bu kültür mirasının günümüze kadar ulaşması sağlanmıştır.¹⁷⁸

Kütüphanelerin Aynaroz keşişlerinin hayatındaki önemi nizamnameye de yansımış, *AMN*'ye, manastırlar içindeki kütüphanelerin idaresini düzenleyen hükümler konulmuştu. Özellikle elli beşinci madde ile gerek el yazması gerekse matbu olan kitapların satışını yasaklamıştı.¹⁷⁹ Bununla birlikte seyyahlardan bazılarının kitapları satın alma talepleri bu yasağa takılarak sonuçsuz kaldığı gibi bir kısmı da her şeye rağmen bazı yazmaları satın alarak onları Aynaroz dışına çıkarmaya muvaffak olabilmişlerdir.¹⁸⁰

Matbaanın kullanılmaya başlanmasından sonra manastır kütüphanelerindeki yazma eserlerin yanında matbu eserler de yer almaya başlamıştı. Böylece Aynaroz'da zamanla bazı manastırlar binlerce eseri barındıran çok zengin bir koleksiyona; sahip olmuşlardı.

Manastır kütüphanelerinin her türlü dini eserin yer aldığı zengin bir koleksiyon olmasından öte bir kültür hazinesi olduğunu ilk fark edenler yine keşişler olmuştu. Onları seyyahlar takip etti. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Aynaroz Dağı'nın

¹⁷⁶ S. Doğan, 2003, 76.

¹⁷⁷ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1307/M.1889). 162.

¹⁷⁸ Efthymios, K. L. (1987). "The Mount Athos Manuscripts And Their Cataloguing." *The Knowledge Bank at The Ohio State University-Slavisch Seminarium*. Amsterdam, 108.

¹⁷⁹ BOA.I.MMS.58/2683-1. 19 *Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877*. Nizamnamede dokuzuncu fasıl manastırlardaki kütüphane ve eşya odalarına ayrılmıştır.

¹⁸⁰ 1836 yılının mayıs ayında İvion Manastırı'ndaki kütüphanede inceleme yapan Smith, burada beğendi bir kitabın kendisine satılmasını istediğinde kati ve sert bir lisan ile ret cevabı aldığını ifade etmektedir. Bkz. Smith, *a.g.e.* 67. Diğer taraftan Curzon, Karakal Manastırı'ndaki yazmalardan bazılarını satın almayı başardığını beyan etmiştir. Bkz. Curzon. *a.g.e.* 379.

kütüphanelerinin bilimsel değeri artık tüm dünyaca biliniyordu.¹⁸¹ Nitekim bazı bilim adamları ve ilim heyetleri kütüphanelerde araştırma yapmak üzere Osmanlı makamlarından izin talebinde bulunmuşlardır.¹⁸² Bugün ise bu eserlerin evanterinin çıkarılması çalışmalarının yanı sıra, katalog işlemlerinin tamamlanması ile bazı eserlerin dijital ortama aktarılması için gayret gösterilmektedir.¹⁸³ Athos Dağı'nın kütüphaneleri, şu an 14,500 adet el yazması eseri barındırmakta ve bir bütün olarak değerlendirdiğimizde, dünyadaki en geniş el yazmaları koleksiyonu özelliğini taşımaktadır.¹⁸⁴

Bazı seyyahların burada bulunma nedeni Aynaroz'un kültür tarihi açısından da arz ettiği önemi ortaya koymaktadır. 1845 yılında yarımada gelen Victor Grigoroviç bunlardan biridir. Bir Rus dilbilimcisi ve Slavist olan ve Bulgar halkına hayranlığı ile bilinen Grigoroviç, 1845 yılında Aynaroz'a geçerek burada Zograf, Hilandar, İviron ve Vatoped manastırlarını ziyaret edip yüzlerce el yazması eseri incelemiştir. Grigoroviç incelemeleri sırasında Hilandar Manastırı'ndaki 13. ve 14. yüzyıllara Slavca yazma eserlerin bir kısmının Moskova'ya götürüldüğünü öğrenmişti.¹⁸⁵

19.yüzyılda Aynaroz manastırları ve kütüphanelerindeki eserler hakkında en kapsamlı araştırmayı yapan seyyah *Robert Curzon*'du. Özellikle yazma eserler Curzon'un Aynaroz seyahatinin asıl maksadını teşkil ediyordu. 1834-37 yılları arasında Mısır, Suriye, Arnavutluk ve Athos Dağı'ndaki manastırlarda bulunan yazmaları değerlendirmek ve mümkünse bunları toplamak için seyahatler düzenleyen Curzon, Athos'ta çok sayıda kitabın olduğunu ancak yaptığı araştırmalar içinde kendisini hayran bırakan en beğendiği esere Athos'ta değil Sina Dağı'ndaki bir manastırda rastladığını ifade etmektedir.¹⁸⁶

¹⁸¹ The Monks Of Mount Athos. (1888, 4 June). *The Daily Picayune*, 2.

¹⁸² BOA.Y.A.HUS.505/35, 9 Cemaziye'l-ahir 1324 – 31 Temmuz 1906 ve BOA.DH.MKT.1147/31-2, 1 Rebiü'l-evvel 1325 – 23 Nisan 1907

¹⁸³ Tanasyuk, P. and Avgerou, C., 2009, 11.

¹⁸⁴ Efthymios, a.g.e. 110. Bu dev materyal üzerinde çalışmalar ve katalog faaliyeti şu ana kadar tatmin edici seviyededir denilemez. Tespit edilen kataloglanmış eser 11.700, tespit edilen kataloglanmamış eser 2.000, tahminen tespit edilemeyen kataloglanmamış eser 800 ve toplam 14.500 civarında el yazması eserin varlığı tahmin edilmektedir. Ancak bu rakamlar dahi tahminidir.

¹⁸⁵ Pars, a.g.m. 156. Eserlerin aslının mı yoksa kopyasının mı götürüldüğü açık değildir. Grigoroviç, Hilandar Manastırı'ndaki incelemesinde beklediği ölçüde el yazması bulamadığını, 200'e yakın kitabı inceleme fırsatı olduğunu, manastır mutfağının yanındaki odada 150'ye yakın eski Slavca yazı ve manastırın tavan katında 20 adet çok eski el yazması eser bulduğunu, bu 20 eserin manastırda bulunan eserlerin en kıymetlileri olduğunu ve kötü durumda olduklarını üzümlere ifade etmiştir. Eserlerden 8'i tamamen çürümüştür. Grigoroviç'e göre; eserlerin büyük bölümü nemden ve bakımsızlıktan zarar görmüştür.

¹⁸⁶ Curzon. a.g.e. 404. Ayrıca Curzon'a göre; *Pantokrator Manastırı*'nda unutulmaya yüz tutmuş, bakımsızlıktan harap olmaya terk edilmiş yüz kadar el yazması eser ve *Stavronikita Manastırı*'nda, iki yüzü el yazması olmak üzere yaklaşık sekiz yüz civarında eser, beş kadar İncil nüshası, bir adet Zebur ve çok güzel minyatürler vardı. Minyatürler, Bizans sanatının birinci sınıf örnekleri idi. *Esfigmenos Kütüphanesi* 1500 kadar eser barındırıyordu. Bunların yarıya yakını el yazması ve çoğunlukla kâğıt üzerine ve teoloji ile alakalı eserlerdi. Dört İncil'in Bulgar ve Rus lisanlarında yazılmış nüshaları -her bir incilin açıklamaları ve tefsirleri

Curzon'un sadece İviron Manastırı kütüphanesinde yaptığı incelemeye dair gözlemleri, Aynaroz'un bir kültür merkezi olarak ifade ettiği önemi anlamak bakımından yeterlidir. Seyyah, bu manastırın kütüphanesinde Sofokles'in bir eserine ve bazı Arapça tercümelere rastladığını belirtmektedir. Yaklaşık bin eserin bulunduğunu ve bunların yüz kadarının İber dilinde yazılmış olduğu kütüphanede, Gürcü lisanı ile yazılmış eserlerin muazzam antik kitap örnekleri olduğunu heyecanla ifade etmiştir. Aynı şekilde, Yunan el yazmalarının da antik değerleri olan kilise kitapları olduğuna işaret eden Curzon, manastırda ayrıca Dört İncil ile alakalı eserler ile evangelistlerin idamlarını tasvir eden minyatürlerin ve *Yeni Ahit*'e ait iki el yazmasının varlığından bahsetmektedir. Öte yandan Vatoped Manastırı'ndaki gözlemleri Aynaroz'a bazı kutsal addedilen eşyaların ve dini kitaplar dışındaki bazı eserlerin nasıl ve hangi şartlar altında geldiğini anlamamız bakımından önemlidir. Curzon'a göre bini el yazması olmak üzere dört bin kadar eseri barındıran Vatoped Manastırı kilisesinin bazı duvarları ve kiliseye ait bazı değerli eşyaları, değerli antik resimler ile süslenmişti. İstanbul Türkler tarafından fethedildiğinde, Türklerin eline geçmemesi için Ayasofya'dan getirilmiş ve üzerlerinde antik değeri olan resimler içeren bazı eşyalar bunlardan bazılarıydı.¹⁸⁷

Curzon'a göre Dionisos Manastırı Kütüphanesi içerdiği eserlerin antik değerleri açısından tüm manastırlar içinde en enteresan olanıydı. Curzon ayrıca, St. Paul Manastırı'nda öyle bir kitap bulmuştu ki içeriği başından sonuna kadar aydınlatıcı bilgiler ile doluydu. Kendi ifadesi ile böylesi bir kitaba Levant'ın (Doğu Akdeniz) hiçbir bölgesinde rastlamamıştı. Curzon, Simon Petra Manastırı'nda ellisi parşömen olmak üzere 150 eser incelemiş bunlardan üçünü satın almak üzere teklifte bulunmuştu. Bunlardan biri Sina Dağı Agoumenos'u *St. John Climax*'e ait 11. yüzyılda yazılmış "*Life and Works*" adlı eserdi.¹⁸⁸

Görüldüğü üzere Manastır kütüphanelerindeki eserler sadece İncil nüshaları ve ayin ritüelleri ile ilgili yazmalardan ibaret değildir. Antik Yunan düşüncesine ve felsefesine ait

ile birlikte-bulunuyordu. *Dohariou Manastırı*'nda yüz tanesi parşömen üzerine yazılmış olmak üzere toplam iki bin beş yüz civarında eser bulunmaktaydı. Burada Sofokles'e ait eserler ile Suidas'ın (ansiklopedik) bir eseri olan Lexion'a ait bir yapığa rastlamıştı. 500 eserin bulunduğu Xenophon Manastırı kütüphanesindeki eserler arasında bir kısmı Bizans devlet adamlarına hatta imparator (*Alexius Comnenus*) ve prenslerine ait olduğu iddia edilen yazmalar bulunuyordu. Bunlardan başka *Xeropotamo Manastırı*'nda 40 tanesi yazma olma üzere 1000 eser, *Koutloumoussi Manastırı*'nda ise yaklaşık 600 matbu ve 50'si parşömen olmak üzere 200 civarında el yazması vardı. Bu eserlerden bir kısmı *St. Chrysostom*'a aitti ve anlaşıldığı kadarı ile Athos Dağı'nda keşişlerin belli başlı eğitimcilerinden biriydi. Bkz. *Aynı eser*, 392, 394, 403, 407, 421-430.

¹⁸⁷ Curzon. *a.g.e.* 387-388, 398.

¹⁸⁸ *Aynı eser*. 419-425.

eserlerin varlığı dikkat çekidir. Birçok seyyahın kayıtlarında dini kitaplar dışındaki eserlerin Aynaroz'a yasak olduğu belirtilmiş olmasına rağmen bu tür eserlerin manastır kütüphanelerine nasıl geldiği merak konusudur. Selanik ve İstanbul gibi önemli şehirlerin Türk fetihlerinden sonra burada yaşayan bilim adamları ve sanatkârların çeşitli ülkelere gittikleri bilinmektedir.¹⁸⁹ Aynaroz'un gerek kutsal emanetler gerekse kıymetli yazmalar için muhafaza imkânı sağlayan güvenli bir liman olması özelliği nedeniyle bu eserlerin manastırlara getirilme ihtimali göz ardı edilmemelidir. Aynı şekilde İstanbul'un fethinden sonra bazı değerli eserlerin ve eşyaların Athos'a getirilmiş olması da düşünülmesi gereken ihtimaller arasındadır.

Manastırların kütüphanelerinde bulunan kitapların içeriğindeki zenginlik ve gerek keşişlerin düşünce dünyalarına, gerekse etkileşim yolu ile milletler üzerindeki etkilerine bakıldığında bazı seyyahların Aynaroz'daki keşişlerin cahilliğine atıf yapan rivayetlerinin objektiflikten çok uzak olduğu açıktır.¹⁹⁰ Bilakis 17.yüzyılda yarımadaı gezen Evliya Çelebi, Aynaroz'daki papazlar kadar bilgili ruhbanlara, ne Viyana'da, ne Prag'da ne de Atina'da rastladığını ifade etmiştir.¹⁹¹

Aynaroz, Yunan, Bulgar, Sırp, Romen, Rus ve Gürcü gibi birçok millete mensup Hristiyan keşişin bulunduğu bir platformdu. Ayrıca hemen her manastırda yine bu etnik çeşitliliği görmek mümkündü. Böyle bir zeminde keşişlerin birbirleriyle ve kütüphanelerde muhafaza edilen Yunan kültür mirasının ürünü olan eserler ile temasa geçmesi ve etkileşimde bulunması kaçınılmazdı. Nitekim bu etkileşim gerçekleşmişti.¹⁹²

Aslında Aynaroz, Bizans ve Slav kültür etkileşiminin gerçekleştiği iki önemli merkezden biri olarak kabul ediliyordu. Bunlardan birincisi İstanbul'du. Bizans

¹⁸⁹ Mozower. *a.g.e*, 101. Selanik'in Osmanlı'nın eline geçmesiyle bazı Bizans âlimleri şehri terk etmişlerdi. *Theodoros Gazis* İtalya'ya, *Andronikos Kallistos* sonunda Londra'ya yerleşmişti. Gittikleri yerlere eski Yunan metinlerini aktarmışlardı. Mozower'a göre; imparatorlukta yapılan entelektüel ve ruhani tartışmalar Athos Dağı'nda, başkentte ve kuzeydeki Tuna Prensliklerinde devam ediyordu.

¹⁹⁰ Nitekim Amerikalı bir gazetecinin Athos gözlemlerine dayanarak kaleme alınan bir haberinde bu abartıyı görmek mümkündür. Habere göre; "*Manastırda incilden gayri kitap memnudur. Bunlar, gazete okumaz, dünyada olup bitenleri merak etmez cahil insanlardır. Cahilliklerini de Hz. İsa ve sahabilerinin basit balıkçılardan mürekkep cahil insanlar olduklarını söyleyerek dini bir şey gibi göstermeye çalışırlar. Baş papaz Yovakim Efendi bile güçlkle okuyabiliyordu.*" Bkz. "Asırlardan Beri Kadın Yüzü Görmeyen Bir Yer: Aynaroz'da Papazlar Nasıl Yaşarlar". (Teşrin-i evvel 1341). *Resimli Ay*. 2 (9), İstanbul, 25. Günümüzde ise Athos Dağı'ndaki rahiplerin çoğu ilahiyat değil fizik, kimya ve bilgisayar gibi bölümlerden mezun ve üniversite diplomasına sahip kişilerden oluştuğu bilinmektedir. Bkz. Pavlo Tanasyuk; Chrisanthi Aygerou. (2009). ICT And Religious Tradition: The Case of Mount Athos. *In: IFIP WG9.4 Conference*. Dubai-UAE, 9.

¹⁹¹ *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, 2003, 45. Seyyah Aynaroz keşişleri için şu ifadeleri kullanmıştır: "*Ve bunda olan erbab-ı ma'arif papazlar bir diyarda yoktur meğer Rum'da, Kızılma'da ve Beç'te ve Prag'da ve bizim Atina şehrinde ola.*"

¹⁹² Ortaylı, 2009, 74. Ortaylı'ya göre Bulgar rahipleri Aynaroz'da, eski Yunan kültüründen etkilenmişlerdir.

başkentinin kozmopolitliği etkileşime zemin hazırlıyordu. Sözcüleri eski Bulgar edebiyatının önde gelen temsilcileri Bizans başkentindeki öğretim kurumlarında eğitim görüp, yaratıcı kimliklerini burada oluşturmuşlardı. Bulgar tarihi ve edebiyatının en önemli eserleri ise Aynaroz Manastırlarında yazılmıştı. *Paisii Hilandarski* ve *Sofrony Vraçanski* gibi yazarların ulusal kimliğe atıf yapan eserleri Bulgar milliyetçiliğinin doğmasına ve gelişmesine vesile olmuştu.¹⁹³ Bu yönüyle Aynaroz, bilhassa Balkanlarda, milli kültür ve aydınlanma ile ilgili çalışmaların esin kaynağı ya da ilham merkezi olmuştur.

Aynaroz Manastırlarının sahip olduğu kültür mirası Batı kadar Doğuyu da etkilemişti. Sırp rahipler her sene Rusya'ya belli miktarda dini tasvir ve yazma eser götürürlerdi. Bu şekilde Rus kilisesi 17. yüzyıldan beri Balkanlardaki manastırların yazma eserlerinden geniş ölçüde istifade etmişti. 17. yüzyılda Rusya'daki kilise reformu sırasında Sırp manastırlarından yazma eserler istenmiş, Hilandar Manastırı'ndan üç rahip yedisi Slovence üçü Yunanca on bir adet yazma eser götürmüşlerdir.¹⁹⁴

Manastır kütüphanelerinde keşişler tarafından keşfedilen eserler yine keşişler tarafından kopyalanıyor ve buradan keşişlerin mensup oldukları ülkelere taşınıyordu. Gürcü aydınlanmasında Aynaroz'daki Gürcü rahiplerin taşıdıkları kopya eserlerin önemli bir yeri bulunuyordu. Matbaanın kullanılmaya başlanmasından sonra kopya eserlerin Aynaroz dışına taşınması işi daha hız kazanmıştı.¹⁹⁵ Selanik'te ilk matbaayı ve Yunanca yayın yapan ilk yayınevini açan Rumların yerel Gutenberg'i olarak bilinen *Miltiadis Garbolas* idi.¹⁹⁶ Ancak manastırlarda matbaa bulundurmak ve kullanmak Osmanlı hükümet makamlarının iznine ve denetimine tabiydi. Bilhassa isyan ve eşkıyalık gibi güvenlik endişelerine neden olacak hadiselerin çokça yaşandığı 19. asırda manastırlarda matbaa kullanımına müsaade edilmesi neredeyse imkânsız gibiydi. Nitekim 1898 yılında Hilandar Manastırı'nda kalan Rusyalı *Papakirila* adındaki bir papazın getirmiş olduğu matbaa makinesi ile ruhsatsız olarak sadaka ve iane mektupları tabetmesi, hükümet makamlarının sıkı bir kovuşturmasına maruz kalmıştı.¹⁹⁷ Bununla birlikte manastırların

¹⁹³ Mevsim, H. (2006). "Eski Bulgar Edebiyatı Ve Bizans Başkenti Konstantinopolis'in Eğitim Ve Dinsel Kurumları". *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, (46), 199.

¹⁹⁴ Ortaylı, 2009, 74.,78.

¹⁹⁵ Efthymios, 1987,110.

¹⁹⁶ Anastassiadou, a.g.e. 63. Bu işi babasından devralmış ve ortağı ile beraber 1850 yılında yayın hayatına başlamıştır.

¹⁹⁷ BOA.BEO.1209/90675-1, 19 Cemaziye'l-evvel 1316 – 5 Ekim 1898. Nitekim soruşturmaya göre "...16 Rebiülahir 1316 tarihli bir ve 2369 numarolu tezkire-i devletleri Memalik-i Mahruse-i Şahanenin hangi bir mevkiinde olursa olsun ruhsatsız matbaa küşadı gayr-i caiz ..."görülmüştü ve manastırların, Matbaalar Nizamnamesi'nden istisna tutulamayacağı ifade edilmişti.

denetim oldukça zor mekânlar olması nedeni ile ruhsatsız olarak burada ilkel de olsa bir takım matbaa makineleri faaliyet göstermiş olmalıdır.

19.asırda Aynaroz'daki kütüphaneler, Osmanlı Devleti'nin yarımada üzerindeki güvenlik endişelerinin bir parçasını oluşturuyordu. Zira merkezi hükümete, kütüphanelerin bazısında manastırlardaki keşişlerin ihtilal fikirlerini galeyana getiren muzır kitapların olduğuna dair bir takım jurnaller geliyordu. Bilhassa Rus keşişlerin yoğun bulunduğu manastır kütüphanelerinin “*ilerüde mefasid-i siyasiyeye delalet edecek*” şekilde bir içerik kazanarak büyümesinden endişe edilmişti.¹⁹⁸ Söz gelimi Aya Pantaleimon (Rosiko) Manastırı'nın kütüphanesindeki eserlerin teftişi ve muayenesi için lisan bilir birisinin görevlendirilmesi kararı alınmıştı. Bu manastırdaki eserlerin tamamen muayenesi de gündeme gelmişti.¹⁹⁹ Ancak bütün bu eski eserlerin (asar-ı atika) gözden geçirilmek üzere tamamen alınmasının hem uygun olmayacağı hem de mümkün olmadığı kanaati oluşmuştu.²⁰⁰

Sadece manastırlar ve kütüphaneleri teftiş edilmiyor gümrük ile gelen *eşyaların derununda* zararlı evrak bulunup bulunmadığı da araştırılıyordu.²⁰¹ Bu muayenelerde zaman zaman, hükümet yetkililerinin endişelerini haklı çıkaracak şeyler bulunuyordu. Söz gelimi 1894 yılında Rusya'dan Aynaroz'a gelen posta çantasından *üç adet muzır gazete* çıkmıştı. Gazetelerden biri “*Ruski Palomnik*” gazetesinin 12 Mart 1894 tarihli ve on bir numaralı nüshasıydı ve hakikaten içeriğindeki bazı makaleler muzır sayılabilecek cinstendi.²⁰²

Diğer taraftan yarımadada keşişler tarafından kaleme alınan eserler de Osmanlı Devleti'nde ilgili makamların muayenesinden geçip onay verilmedikçe tabedilmiyordu. 1900 yılında *Sofornius Efendi*'nin Aynaroz'un *Tarih-i Kadimi* adı ile yazdığı eser muayene

¹⁹⁸ BOA.DH.MKT.1531/65-1, 21 Temmuz 1304 – 2 Ağustos 1888

¹⁹⁹ BOA.DH.MKT.1541/87-1, 6 Muharrem 1306 – 12 Eylül 1888 ve BOA.MF.MKT.100/86, 15 Zi'l-hicce 1305 – 23 Ağustos 1888

²⁰⁰ BOA.DH.MKT.1554/91-1, 4 Teşrin-i evvel 1304 – 16 Ekim 1888. Dâhiliye Nezareti, Zabtiye Nezaretinden “...mezkur kütüb-i muzırranın bütün bütün nazar-ı teftiştan devr edilmesi dahi caiz olamayacağından bunların manastır memuriyet-i ruhaniyesine hissettirilmeyecek ve rahatsızlık uyandırmayacak şekilde nasıl muayene edileceği ile ilgili görüş istemiştir.

²⁰¹ BOA.I.MMS.1/27, 2 Şevval 1270 - 28 Haziran 1854 ve BOA.A.AMD.94/48 (*Tarih belirtilmemiş*), 1860 yılında Vidin'den gönderilen ve Aynaroz keşişlerinden *İşayic*'e teslim olunmak üzere verilen evrakın vapurun gelişinde aranması talimatı verilmişti. Bkz. BOA.A.MKT.NZD, 320/54-1, 17 Muharrem 1277 – 5 Ağustos 1860, 1888 yılında Aynaroz'un Dafni iskelesine İngiltere tebaasından Protestan papazları adına gelen kitap ve risalelere Aynaroz kaymakamı el koymuştu. Bkz. BOA.Y.PRK.BŞK., 12/95-1, 30 Mart 1304 – 11 Nisan 1888

²⁰² BOA.DH.MKT.251/36-2, 14 Zi'l-ka'de 1311 – 19 Mayıs 1894

sonrası onay alamamıştı.²⁰³ Aynı şekilde 1905 yılında “*Aynaroz Şibh-i Ceziresi'nin Ve Onda Bulunan Manastırlarla Keşişlerin Tarihi*” isimli çalışmanın içeriğinde muzır ifadeler olduğu için müracaat yine kabul edilmemişti.²⁰⁴

Anlaşıldığı üzere, Osmanlı bürokratlarının kütüphane ve kitaplar konusundaki ana gündemleri güvenlik endişeleriydi. Bunda özellikle 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren etkisini artıran ihtilalci akımların ve çetelerin neden olduğu kargaşa ortamının etkisi olmalıdır. Oysaki aynı asırda, aynı kütüphaneler birçok seyyah ve bilim adamının araştırma konusunu teşkil etmiştir. Üstelik manastırlar sadece bünyelerinde muhafaza ettikleri *eser-i atika* yönünden değil, mimari özellikleri ile de araştırma konusu yapılmışlardı. Nitekim 1906 yılında *Mösyö Dragovit Anastasyaviç*, Aynaroz'daki eski eser ve binaların özellikle *fen nokta-i nazarından tetkik* ve fotoğraflarını almak üzere *Sırbistan Fünun Akademisi* tarafından memur edilmişti.²⁰⁵

Benzer şekilde Rusya ediplerinden *Prens Cevahof* ile Petersburg Darülfünun muallimlerinden *Nikola Mar* ve *Aleksandır Vasiliyef* bazı ilmi ve fennî araştırmalar için 1902 yılında,²⁰⁶ *Osiniski* isimli bir araştırmacı Aynaroz'daki *âsâr-ı atika* üzerinde araştırma yapmak için 1906 yılında,²⁰⁷ İngiltere'den bir ilim heyeti yine eski eserler üzerinde inceleme yapmak üzere 1907 yılında Osmanlı resmi makamlarına müracaatta bulunmuşlardı.²⁰⁸

7.5. EKONOMİ

Manastırların ekonomik sistemleri akademik dünyada fazlaca bilinen bir alan değildir. Ancak her manastırın az ya da çok gelir ve giderleri, oluşturmaya çalıştığı bir bütçesi ve tesis etmeye çalıştığı bir ekonomik düzeni vardır. Bu durum, Ortodoks dünyanın manastır hareketinin zirvesini kabul edilen Athos Dağı'ndaki *Athonite* tarzı manastırlar için de geçerlidir.

²⁰³ Belgede müracaatta bulunan kişi “an-asl Vılaça Episkoposu Amasyalı? Sofornius” olarak geçmektedir. (Belgede altı çizili olan kelimeler silik ve kazıntı bölümler nedeniyle tahmini olarak okunmuştur.)

²⁰⁴ BOA.DH.MKT.933/30, 16 *Zi'l-hicce* 1322 – 21 *Şubat* 1905. Kitabın üç suret olduğu ve iki suretinin Aynaroz'da kaldığı anlaşılmıştı.

²⁰⁵ BOA.DH.MKT.1094/61-3, 4 *Cemaziye'l-evvel* 1324– 26 *Haziran* 1906 araştırmacı heyetine izin verildiğine dair bkz. BOA.BEO.2855/214068, 28 *Rebiü'l-ahir* 1324 – 21 *Haziran* 1906 ve konuyla ilgili Sırp sefaretinin talebi hakkında bkz. BOA.DH.MKT.1094/61-1, 28 *Rebiü'l-ahir* 1324 – 21 *Haziran* 1906

²⁰⁶ BOA.DH.MKT.482/23-4, 28 *Teşrin-i sani* 1314 – 10 *Aralık* 1898

²⁰⁷ BOA.Y.A.HUS.505/35, 9 *Cemaziye'l-ahir* 1324 – 31 *Temmuz* 1906

²⁰⁸ BOA.DH.MKT.1147/31-2, 1 *Rebiü'l-evvel* 1325 – 23 *Nisan* 1907

İster ortak usul esasına göre teşkilatlanmış *coenobitic* tarzı, isterse bireysel usul esasına göre örgütlenen *Idiorrhythmic* tarzı olsun Aynaroz'da bulunan her manastırın sahip olduğu mülkleri, arazisi, orman, çiftlik, pazar, balık, bal vs. şeylerden kaynaklanan gelirleri bulunmaktaydı.

İncelememizin altıncı bölümündeki ekonomik imtiyazlar bahsinde belirttiğimiz üzere Aynaroz Manastırları kurulmuş oldukları Bizans İmparatorluğu döneminden itibaren bir takım ekonomik imtiyazlara sahiptiler. Muafiyetler, Osmanlı hâkimiyeti döneminde de devam etmiş ve zaman zaman taht değişiklikleri sırasında tasdik edilerek kuvvetlendirilmiş hatta genişletilmişti.²⁰⁹ Ruhbanlar Osmanlı hâkimiyeti altına alındıklarından itibaren zimmet akdi yapılmış, maktu bir vergi dışında *cümle tekaliften* (mali sorumluluklardan) *muaf* tutulmuşlardı. Osmanlı Devlet adamları ödeyecekleri verginin toplanması hususunda ruhbanları serbest bırakmışlar hatta bununla ilgili düzenleme yapma imkânı tanımışlardı.²¹⁰

Lonca Heyeti'nin rutin olarak gerçekleşen toplantıları bulunmaktaydı. İlkinde heyet başkanı ve yardımcılarının seçimi ile senelik muhasebe ile ilgili görüşmeler yapılırdı. İkinci toplantıda Osmanlı Devleti'nin kendileri için takdir etmiş oldukları vergiyi nasıl toplayacaklarına dair karar alırlardı. Ayrıca bu toplantıda her manastırın şartları gözetilerek büyük verginin taksimi yapılır, üçüncü toplantıda ise bu defa manastırlardaki nüfusa göre küçük vergi manastırlara pay edilirdi.²¹¹

Toplanan vergi, İstanbul'da bulunan ruhban vekili ile Aynaroz idaresinden mesul olan kurum tarafından hazineye teslim edilirdi. Bu kurum Aynaroz'un Tanzimat'ın hemen öncesine kadar dönemde *Bostancı Ocağı* idi. Bu ocağın ilga edilmesiyle yarımada bürokratik işleyişin takibi yönünden *Darphane-i Amire*'ye bağlanmıştı.²¹²

Tanzimat'tan önce Aynaroz için tespit edilen vergi miktarı 42.000 guruştur.²¹³ Ancak yine daha evvel bahsettiğimiz üzere Aynaroz Osmanlı Devleti'nin Tanzimat ile girmiş olduğu modernleşme sürecinden etkilenmiş, güncellenen vergi miktarı zamanla 72.000 guruşa ulaşmıştı.²¹⁴ Aynaroz mülki amirinin (voyvoda/müdür/kaymakam) maaşı da bu

²⁰⁹ Musa Kazım, *a.g.e.* 1198. Sultan II. Murat'ın Aynaroz ruhbanları için vermiş olduğu ayrıcalıkları tasdik eden Yavuz Sultan Selim'e ait ferman için bkz. BOA.Y.EE.24/67-2, H.918 – M.1512/1513

²¹⁰ Balta, *a.g.e.* 389-390.

²¹¹ Berciu-Draghicescu, a.g.m.192. Ancak nizamnameye göre heyet ilki haziran ayında olmak üzere rutin olarak yılda iki kez toplanmaktadır. *Düstur*. (H.1299-M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2), 243. Nizamnamenin *yüz birinci maddesi*

²¹² BOA.HAT.863/38512, 11 Cemaziye'l-ahir 1237-5 Mart 1822 ve BOA.ŞD.MLK.2003/2 12 Şubat 1283-24 Şubat 1868

²¹³ BOA.HAT.1564/52, 23 Ramazan 1239-22 Mayıs 1824 ve BOA.BEO.2255/169071-2, 18 Şevval 1321 – 7 Ocak 1904

²¹⁴ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). 296. ve *Selanik Vilayet Salnamesi*. (H.1325, 1907). 212.

Aynaroz Vergisi olarak bilinen bu vergiye zammediliyor yani maaş ruhbanlarca karşılanıyordu.²¹⁵

Tanzimat döneminin bazı yeni uygulamaları, tasarrufa ve modernleşme hamleleri için kaynak oluşturmaya yönelik bir kısım düzenlemeler, savaş ve olağan üstü haller döneminde talep edilen ilave vergiler, isyan ve eşkıyalık faaliyetlerinin görüldüğü dönemde yarımadaya ikame edilen askerlerin masrafları, imkânları zaten kısıtlı olan manastırların bütçelerini oldukça etkilemiş, ruhbanların bu ilave düzenlemelerden hemen hepsine itiraz etmelerine neden olmuştu.²¹⁶

7.5.1. Manastır Mülklerinin Yönetimi ve Manastırların Gelirleri

Typika'lar incelendiğinde manastır mülklerinin yönetimi ile ilgili iki ana model karşımıza çıkmaktadır. Mülklerin yönetimi; genel ve yerel olmak üzere iki kısma ayrılmaktaydı. Genel mülkler ile ilgili yönetimin başında *hegoumenos*, özel mülkler ile ilgilenen yönetimin başında ise *oikonomos* yer almıştı. Typica'larda mülklerin büyüklüğüne küçüklüğüne, dağınık ya da bir arada olmasına değişik yönetim modelleri de yer almıştı. Genellikle yönetimdeki sorumluluklar, manastır yönetiminde görev alan kıdemli keşişler arasında paylaşılırdı. Hegoumenos'un izni olmadan hiçbir şey yapılmazken, oikonomos manastır işleri ile ilgili çeşitli görevler üstlenmişti.²¹⁷

Osmanlı Devleti idarecileri manastır mülklerinin özellikle de metohların nasıl idare edildiğine müdahale etmez, bunu manastırın bir iç meselesi ve ruhani idarenin dâhili idaresine ve örgüt yapısına ait bir konu addederdi. Bu nedenle bu alan hükümetin müdahalesi dışında kalmıştır. Manastır mülklerinin yönetimi hususu nizamnamede de detaylı biçimde yer almamıştı. Osmanlı bürokratları daha çok vergi hesaplamaları için mülklerin ne kadar gelir getirdiği ile ilgilenmişlerdi. Bu bakımdan metoh idarecileri olan *okinomosa*, Osmanlı bürokratlarının "*masrafları gören ve hesaplayan*" anlamında "*vekil-i harç*" unvanını vermesi anlamlıdır.²¹⁸

²¹⁵ Kaymakam maaşının ruhbanlarca karşılandığına dair bkz. BOA.TFR.I.SL,66/6520-1, 28 Şubat 1320 – 13 Mart 1905. Aynaroz ruhbanlarından alınan verginin "*Aynaroz Vergisi*" olarak isimlendirildiğine dair bkz. Güran, a.g.m. 94.

²¹⁶ BOA.HAT.918/39974-B, 29 Zi'l-hicce 1239-25 Ağustos 1824

²¹⁷ Symrlis, K. (2000). "The Management of Monastic Estates: The Evidence of the Typika." (Ed. John Thomas, Angela Constantinides). *Byzantine Monastic Foundation Documents-Dumbarton Oaks Research Library And Collection*, Book XXXV (1), Washington, D.C., 247.

²¹⁸ BOA.I.MMS. 58/2683-1. 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877. Metohlar, Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nde sadece bir maddede (49. madde) yer almıştır: *Kırkinci Dokuzuncu Madde: Keşişlerden her kim memalik-i mahrusede veya diyar-ı ruhbaniyede kain ve kendü manastırlarına tabi bir metohda vekil-i*

Manastırların yarımada içindeki arazileri, ait olduğu manastırın keşişleri tarafından müşterek işleniyordu. Şayet bir manastırda ya da bir killi de veya hücrede kalan keşiş bedelini ödeyerek onu özel bir mülk haline getirmiş ise araziyi kendisi işleyebilir veya işlemesi için yanına bir hizmetkâr alabilirdi.²¹⁹ Gerçekte keşişler araziyi satın almıyor aslında ölünceye değin arazinin kullanım hakkını almış oluyorlardı. Zira Aynaroz Manastırlarının tümünde geçerli olan kaideye göre bir keşiş öldüğünde sahip olduğu eşyaları ve mülkü manastıra intikal ederdi. Bir arazi satın alamayacak kadar zengin olmayan keşişler ise manastırın genel mülklerine dâhil olan arazilerinde ve üstün adı verilen kıdemli keşişlerin hizmetinde ücretli olarak çalışırlardı. Böylece her keşiş bir üretim faaliyeti içinde yer alıp, manastırın işleyiş düzeni ile alakalı görevler ifa ederek, hem kendi iâşesini temin eder hem de manastır ekonomisine katkı sağlardı.²²⁰

Aynaroz vergisi, yarımada bulunan yirmi manastıra pay edildiğinde, her manastır da kendine düşen payı manastır dâhilindeki keşişlere pay ederdi.²²¹ Kısacası manastırların paylarına düşen vergiyi ödemeleri ve manastırın ihtiyaçları için gerekli olacak kadar bir bütçe oluşturmaları manastırın mülklerinin iyi idare edilmiş olmasına ve bu amaçla manastırda yaşayan keşişlerin sorumluluk almalarına ve aynı gaye için çaba sarf etmelerine bağlıydı. Bu nedenle manastırda yaşayan ve manastır çevresindeki araziyi işleyen keşişler ile askiti ve killi gibi manastır kompleksi dışında kalan yapılarda yaşayan, uzak arazilerle ilgilenen, arıcılık, meyvecilik, el sanatları gibi faaliyetler uğraşan ya da Aynaroz dışındaki çiftliklerde çalışan rahiplerin aynı ortak amaç uğruna gayret göstermeleri beklenirdi.²²²

Aynaroz Manastırlarının, Aynaroz'da bulunan mülkleri ve gelir getirecek faaliyetleri manastırların ve keşişlerin masraflarını karşılamaya ve yarımada yıllık vergisi için kendilerine düşen payı ödemeye kâfi değildi. Bu konuda manastırları rahatlatan, manastırların Selanik dâhilindeki diğer kazalarda ve adalarda bulunan çiftlikleri ile Eflak ve Boğdan'da manastırlara vakıf olarak adanmış arazilerin gelirleriydi.²²³ Manastırların

harç tayin irsal olunur ise ba'de'l-ruye ve'l-tetkik manastırın defter-i umumisine kayd ettirmek üzere idare-i mütevellinin müfredat mucibince muhasebe-i lazimesini beher sene hitamında manastıra ita ve teslime mecburdur.

²¹⁹ Nizamnamede keşişlerin hizmetinde çalışan kişilerden "mülazım" olarak bahsedilmiştir. Bu genç bir keşiş de olabilirdi. Genellikle hücrenin veya sahip olduğu arazinin işlerini göremeyecek derecede yaşlı olan kişiler yanlarına hizmetkâr alırlardı. Bkz. *Düstur*. (H.1299-M.1881/1882). 1.Tertip. Zeyl (2). 335-336. *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi'nin yüz kırk ikinci ve yüz kırk üçüncü maddeleri*

²²⁰ Talbot, a.g.m. 164-165.

²²¹ BOA.I.MMS.58/2683-1. 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877. AMN'nin 105.maddesi, manastırın payına düşen verginin keşişlere dağıtılması ile ilgilidir.

²²² Metohlarda yaşayan keşişler burada kardeşlerine yiyecek sağlamak için çalışmakta ve bunu kutsal bir görev gibi addetmekteydiler. Bkz. Symrlis, a.g.e. 251.

²²³ Jelavich. a.g.e. I, 114-115. ve Fotić, 2003, 66.

gelir kalemleri arasında bu ikisi daha öne çıkıyordu hatta ruhbanlar için hayati bir öneme sahipti.

Aynaroz Manastırlarının, tarla, çayır, yaylak ve kışlak gibi tasarruf ettikleri varlıkları bulunmaktaydı.²²⁴ Bunların bir kısmı Aynaroz'da, bir kısmı Selanik dâhilindeki adalarda (*Thasos, Ksendire, Limni*) ve diğer bir kısmı da Moldova ve Romanya'daydı. Hatta bazı BOA belgelerine göre manastırların Bağdat'ta ve Kudüs'te dahi vakıf arazileri ya da mülkleri bulunmaktaydı.²²⁵

Manastırlardaki rahiplerin başlıca geçim kaynağı, manastırlara bağlı olan ve “metoh” tabir olunan altmış beş adet çiftliğin hasılatıydı.²²⁶ Askit adı verilen keşişhanelerde yaşayan ruhbanların en önemli ekonomik kaynağı, kendilerinin imal etmiş oldukları kalpak, kaşık ve istavroz ve buna benzer şeylerin satışından elde edilen gelirdi. Mamuller kazanın merkezi olan Karis'teki dükkânlarda satılırdı. Killi adı verilen ev şeklindeki keşiş hücrelerinde bulunan rahipler ise buldukları mahalde yetiştirmekte oldukları fındık ve bağ mahsulünden ibaretti.²²⁷

Manastırların bir miktar zeytinliği ve üzüm bağı mevcut olup bunlarda yetişen zeytin ve üzümün birer miktarı aynen manastırda tüketilir, bir kısmından ise zeytinyağı ve şarap imalinde kullanılırdı. Gerek zeytinliklerin ve gerek üzüm bağlarının mahsulatı rahiplerin idaresine ait olduğundan ihraç edilmezdi. Killilerde ise önemli miktarda fındık yetiştirilir ve her sene yaklaşık otuz kırk bin kıyye fındık İstanbul, Selanik, İzmir şehirlerine ve Yunanistan'a satılarak nakledilirdi. Killilerin tasarrufunda olan üzüm bağlarının ürünleri mahallinde sarf olunurdu. Aynaroz'da patates ve susam ekimi yapılıyorsa da ziraatı gelişmemişti.²²⁸

²²⁴ BOA.A.MKT.34/97-1, 6 Safer 1262 – 3 Şubat 1846 Belgeye göre Simon Petra Manastırı'nın hem tarlaları, hem de çayır ile kışlak ve yaylağı bulunmaktaydı.

²²⁵ Bağdat'ta bulunan araziler ile ilgili bkz. BOA.A.MKT.UM .65/55-1, 20 Temmuz 1270-1 Ağustos 1851 ve Tozer, a.g.e. 69-70 ve Kudüs'teki mülk edinme faaliyetleri için bkz. BOA.MV.5/4, 29 Zilka'de 1302 - 9 Eylül 1885

²²⁶ BOA belgelerinin bir kısmında Aynaroz manastırlarının 58 adet çiftliğe sahip olduğundan bahseder. Bkz. BOA.MVL.1024/52-1, 2 Zi'l-hicce 1283 – 7 Nisan 1867; BOA.ŞD.2978/28-7, 20 Cemaziye'l-ahir 1314 – 26 Kasım 1896; BOA.BEO.2442/183129-1, 14 Teşrin-i evvel 1320 – 27 Ekim 1904 Anladığımız kadarı ile çiftliklerin büyük bölümü Ksendire Adası'nda bulunmaktadır. Bazı belgelerde manastırların Ksendire Kazası dışında da metohlarının olduğu ifade edilmektedir. Bkz. BOA.Y.PRK.AZN,24/54-1, 19 Rebiü'l-evvel 1324 – 13 Mayıs 1906. Salnamelerdeki verilere göre, Selanik'in diğer kazalarında bulunan diğer çiftlikler ilave edildiğinde bu sayı 65'e çıkmaktadır. Zira bazı salnamelerde metoh sayısı 65 olarak zikredilmiştir. Bkz. *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303 / M.1889). 162. ve *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1324 / M.1906). 289.

²²⁷ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). 297. ve BOA.A.DVN.9/31, 29 Zilhicce 1260 -9 Ocak 1845

²²⁸ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). 298.

7.5.2. Çiftlikler (*Metoh*)

Aynaroz Manastırlarının Aynaroz yarımadası dışında ancak Selanik Vilayeti dâhilinde *metoh* adı verilen çiftlikleri bulunmaktaydı. Selanik Vilayeti Salnameleri dikkate alındığında Aynaroz Manastırlarının sahip oldukları toplam *metoh* sayısı 65 olarak görünmektedir. Bunların büyük bölümü, 58 adet çiftliğin yer aldığı *Ksendire Yarımadası*'ndaydı.²²⁹ 1861 yılında yapılan bir düzenleme sonucunda, *Ksendire Yarımadası*'nda *Valdo/Valsto* adında bir merkez kaza oluşturulmuş çiftlikler de -Aynaroz Manastırlarının vakıf mülkü olmaya devam etmekle birlikte- bu yeni kazanın idari sınırları içinde kalmıştı.²³⁰ Bunun dışında Limni Adası'nda ve Selanik'in Siroz ve Zihne gibi başka mahallerinde de *metoh* bulunmaktaydı.²³¹

Çiftlikler, Aynaroz manastır topluluğunun ortak mülkiyeti değildi, ait olduğu manastırın manastırın tasarrufundaydı. *Metoh* arazileri nedeniyle zaman zaman manastırlar arası anlaşmazlık ortaya çıkmıştı.²³²

*Metoh*ların bazılarının tarihinin Aynaroz'da ilk manastırlarının kurulmaya başlandığı döneme kadar uzandığı bilinmektedir. Söz gelimi Hilandar Manastırı, *Sırp Kralı Stefan Uros II. Milutin* ile *Bizans İmparatoru Andronikus*'un, yaptığı bir anlaşma çerçevesinde *Ksendire Adası*'nda Ag. Trias (Holy Trinity) olarak bilinen bir *metoh* elde etmişti. (1318-19). Manastırlar zaman içinde yeni *metoh*lar elde etmişlerdi. 1597 yılına ait bir başka kayda göre Hilandar Manastırı yine aynı adada bir *metoh* tutmuştu. Bu defaki *metoh* *Kalandra Köyü* yakınlarındaydı ve *Kalandra*, *Kalender*, *Kilandere* gibi isimler almıştı. Yine bu köyün yakınlarında *Mavarkol/Maverkol* olarak bilinen bir çiftlik daha bulunuyordu. *Mavarkol metohu* ise 17.yüzyılda kurulmuştu.²³³

²²⁹ BOA.BEO.2442/183129-1, 14 *Teşrin-i evvel* 1320 – 27 *Ekim* 1904 Bir başka belgeye göre 58 çiftlik *kelemeriye* ve *Parazgâh Nahiyelerinde* idi. Bkz. BOA.MVL.1024/52-1, 2 *Zi'l-hicce* 1283 – 7 *Nisan* 1867 ve BOA.MV.163/25, 9 *Rebi'ül-ahir* 1330-28 *Mart* 1912

²³⁰ BOA.İ.MVL.441/19574-2. 11 *Cemaziye'l-ahir* 1277-25 *Aralık* 1860 ve BOA.A.MKT.NZD.339/32-1, *Selhi Cemaziye'l-ahir* 1277 – 12 *Ocak* 1861

²³¹ BOA.C.ADL. 51/3049-1. 15 *Zi'l-hicce* 1143 – 21 *Haziran* 1731. Bu belgeye göre Selanik dâhilinde *metoh*ların bulunduğu mahaller *Sidre? Köyü* ve *Bazargah* ve *Ksendire* ve *Kelemeriye Nahiyeleri* idi. Ayrıca bkz. BOA.MV.1/44, 10 *Cemaziye'l-evvel* 1302-25 *Şubat* 1885

²³² *Vatoped Manastırı*'na ait *Panaiya çiftliğinde* *Zograf Manastırı*'nın müdahalesi için bkz. BOA.C.ADL. 62/3714. 19 *Muharrem* 1202 – 31 *Ekim* 1787 ve *Aya Pavli Manastırı* mülklerine diğer manastırların müdahalesi için bkz. BOA.BEO.583/43681-2, 24 *Şaban* 1312 – 20 *Şubat* 1895

²³³ Fotić, 2003, 58-59. Osmanlı belgelerinde bu *metoh*ların yeri tarif edilirken *Phou(ka)* yani "*Fur/ka karyesi kurbinde*" ifadesi kullanılmıştır. Bkz.

NO	METOH ADI	MANASTIR	MEVKİİ	TARİHİ
1	Ag. Trias (Holy Trinity) ²³⁴	Hilandar	Ksendire	1318/19
2	?	Hilandar	Ksendire/Klandra Köyü	1597
3	Mavarkol/Mavrekol	Hilandar	Ksendire/Furka Karyesi	17.yy
4	(Belirtilmemiş) ? ²³⁵	Lavra	Aynaroz'da manastır arazisi	
5	(Belirtilmemiş) ? ²³⁶	Lavra	Limni	
6	(Belirtilmemiş) ? ²³⁷	Lavra	İmroz	
7	Panaiya ²³⁸	Vatoped	Sidrekapısı Nahiyesi/Oremle Köyü	
8	Marmat ²³⁹	?	Zihne Kazası	
9	Mermerçek ²⁴⁰	Pantokrator	Zihne Kazası	
10	Ayazmend ²⁴¹	Pantokrator	Zihne Kazası	
11	Tuzla Çiftliği ²⁴²	Aya Anderya	Drama/Pravişte Kazası	
12	Alekşirgöz ²⁴³	?	Limni Adası	
13	Arazi olarak bahsedilmiş ²⁴⁴	Aya Pavli	Pazargâh Nahiyesi	
14	Dozna ²⁴⁵	?	Ksendire Kazası	
15	Papastathi ²⁴⁶	?	Ksendire Kazası	

Çizelge.7.6. BOA belgelerine göre Aynaroz Manastırlarının metohları

²³⁴ Fotić, 2003, 58.

²³⁵ Belgede çiftliğin ismi belirtilmemekle, birlikte belgede yer alan "...manastır-ı mezbur toprağında kain" ifadesinden metohun Aynaroz yarımadası dâhilinde ve manastırın toprağında olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. BOA.A.MKT.105/96-2, 14 Muharrem 1264 – 22 Aralık 1847

²³⁶ BOA.HAT.619/30531-1, Tarih Belirtilmemiş. Belgede metohun ismi zikredilmemekle birlikte zahire nakliyatı ile ilgili bir konuda varlığından bahsedilmektedir.

²³⁷ BOA.HAT.619/30531-1, Tarih Belirtilmemiş. Belgede metohun ismi zikredilmemekle birlikte zahire nakliyatı ile ilgili bir konuda varlığından bahsedilmektedir.

²³⁸ BOA.C.ADL.62/3714. 19 Muharrem 1202 – 31 Ekim 1787. Belgeye göre Vatoped Manastırı'na ait bu çiftliğe Zograf Manastırı keşişleri müdahale etmişler, Vatoped Manastırı temsilcileri Şeyhülislam Ebsu's-suud Efendi tarafından düzenlenen bir belge ile kendilerini savunmuşlardı.

²³⁹ Aynaroz keşişleri, merkezi hükümete Marmat çiftliğindeki kullanım hakları ile ilgili amr-i alinin yenilenmesi için başvurmuşlardı. BOA.HAT.1392/55622-1, 29 Zi'l-hicce 1204-9 Eylül 1790 Ruhbanlar bu çiftlik hakkında Hububat Nazırı Mollacıkzade Atullah Efendi ile Siroz ve Zihne taraflarındaki çiftlikler için davalık olmuşlardı ve mahkeme belgeleri daha eski tarihe dayanan Mollacıkzade'yi haklı görmüştü. (Mollacıkzade H.1200 tarihli, ruhbanlar ise H.1204 tarihli bir belgeyi delil olarak sunmuşlardı.) Bkz. BOA.HAT.00201/10310, 29 Zi'l-hicce 1205-29 Ağustos 1791

²⁴⁰ BOA.HAT. 1464/3, 29 Zi'l-hicce-5 Temmuz 1796

²⁴¹ BOA.HAT. 1464/3, 29 Zi'l-hicce-5 Temmuz 1796. Pantokrato Manastırı başkeşişi Maraldi'ye göre çiftliklerin manastıra ait olduğu Şeyhülislam Ebu's-suud Efendi'nin vakfiyesinde dahi yazılıydı buna rağmen başka manastırların çiftliğe müdahalesi söz konusuydu.

²⁴² BOA.HAT. 872/38754.B.1, 21 Şevval 1239 – 19 Haziran 1824. Çiftliğin Rus Manastırı'na verilmesi suretiyle Aynaroz Manastırları vakfı dairesine alınması teklifi Şura-i Devletçe reddedilmiştir. Bkz. BOA.BEO.1490/111699-5, 29 Muharrem 1322 – 3 Mart 1904 ve BOA.BEO.2408/180549-1, 27 Rebiü'l-ahir 1322 – 11 Temmuz 1904

²⁴³ BOA.MVL.805/14– 1, 26 Receb 1282 – 15 Aralık 1865

²⁴⁴ BOA.MVL.802/13– 1, 11 Teşrin-i sani 1284 – 23 Kasım 1868

²⁴⁵ BOA.DH.MKT.2467/116-1, 17 Mart 1317 – 30 Mart 1901

²⁴⁶ Fotić, 2003, 67.

Osmanlı egemenliğinde geçen sürede manastırlar kadim metohlarını kaybetmedikleri gibi bunlara yenilerini de eklemişlerdi. Nitekim BOA belgelerinde geçen ifadelerden anlaşıldığı kadarı ile metohların pek çoğu 17. yüzyıla aitti. Manastırlar Osmanlı hâkimiyetinden ayrıldıkları 1912 yılına kadar, yani yaklaşık üç asır boyunca bu çiftliklerin kazançlarını gelir hanelerine yazmışlardır.²⁴⁷ 17. yüzyıl boyunca, özellikle 1620, 1630 ve 1670'li yıllarda yeni alanların satın alınmasıyla metohların sınırları genişletilmişti.²⁴⁸

1835 yılına ait kayıtlarda bu çiftliklerin 300 dönüm – 28 hektarlık bir alanı içerdiği anlaşılmaktadır. Satın alınanların yanında kiralanmış alanların da olduğu düşünülürse bu çiftliklerden yani Aynaroz dışındaki tarımsal alanlardan manastırın oldukça önemli bir gelir kaynağı olduğu söylenebilir.²⁴⁹

19. yüzyılda manastırlardan bazıları, arazi tecavüzü ve satın alma gibi yöntemlerle metoh sınırlarını genişletme gayreti içerisindeydiler. Devrin Tanzimatçı kadroları ise zamanın şartları içinde esaslı bir toprak reformu yapamamışlardı ancak miri toprakları daha sıkı bir şekilde tasarrufları ve denetimleri altına almak niyetindediler.²⁵⁰ Bu nedenle miri arazilere ve bilhassa ormanlık alanlara yapılan müdahaleler hükümet makamlarında büyük rahatsızlık nedeniydin. Aynaroz Manastırlarının Ksendire Adası'nda ormanlık alana bazı arazilere yapmış oldukları müdahale ile tecavüz ettikleri alan 30-40 bin dönüme ulaşmıştı.²⁵¹ Hilandar Manastırı keşişlerinin Ksendire'de bulunan *Kakava Ormanları*ndaki miri alanlara tecavüz ederek burayı mülk haline getirmeye çalışmaları böyle bir teşebbüstü.²⁵² Mesele Şura-i Devlet'e kadar intikal etmiş başlatılan soruşturma çerçevesinde arazi keşfi yapılması kararlaştırılmıştı.²⁵³

Osmanlı bürokratlarını en çok meşgul eden meselelerden birisi de Rus keşişlerin tesis edip, metoh hüviyetine koymaya çalıştıkları *Tuzla Çiftliği* idi. Çiftlik, Aynaroz Manastırlarının tasarruf ettiği bir vakıf mülkü kapsamına alındığında imtiyazlı mahaller dairesine dâhil olacaktı. Bu durumun "... ilerüde bir takım siyasi mahazıra (mahsurlara)... neden olacağından endişe ediliyordu.²⁵⁴ Rusya tebaasından *Petrogtaif*, kayıtlarda çiftliğin

²⁴⁷ Zira 1912 yılına ait bir belgede "...manastırların el-yevm ziraat eyledikleri mahallerin kamilen üç yüz seneden beru manastırlar namına tasarruf edilmekte..." olduğundan bahsediliyordu. Bkz. BOA.MV.163/25, 9 *Rebi'ül-ahir 1330-28 Mart 1912*

²⁴⁸ Fotić, 2003, 61.

²⁴⁹ Aynı eser, 66.

²⁵⁰ İnalçık, 1996, 382.

²⁵¹ BOA.BEO.1461/109570-1, 23 Zi'l-ka'de 1317 – 25 Mart 1900

²⁵² BOA.BEO.2442/183129-1, 14 Teşrin-i evvel 1320 – 27 Ekim 1904

²⁵³ BOA.DH.MKT.2327/29-1. 1 Zi'l-hicce 1317 – 2 Nisan 1900

²⁵⁴ İnceleme sonrasında "...çiftliğin hududu olarak deniz içinde Kızıl Ada ile deniz kenarında Çingene Burnu gösterilmiş ise de hiçbir şahsın deniz terfi'i caiz olmayacağından..." Bkz. BOA.BEO.2408/180549-2, 17

mutasarrıfı olarak görünüyordu. Çiftliğin giderek bir manastır halini alacağı ve siyasi mahsurlarının yanında hazinenin de bundan olumsuz etkileneceği çeşitli makamların raporları arasında yer almıştı.²⁵⁵ Selanik Valiliği, siyasi ehemmiyete ve stratejik bir konuma sahip Tuzla Çiftliği'nin Hazine-i Şahane veya Hazine-i Maliyece on beş bin lira bir bedel karşılığında satın alınabileceğini ve şayet kendileri yetkilendirilirse bu işin sorumluluğunu almak istediklerini beyan etmişti.²⁵⁶

Ekonomik şartlar ve siyasi hassasiyetler, Ksendire Adası'nda bulunan 58 adet çiftliğin ne arazi müdahalesi ile genişlemesine ne de bu bunlara yenilerinin ilave edilmesine müsaade ediyordu. Bazı manastırların bu tür genişleme eğilimine İstanbul Rum Patrikhanesi de mesafeli duruyor hatta bazen açıkça uygun görmediklerini beyan ediyorlardı. Nitekim Hilandar Manastırı'nın Ksendire'de, *Sufiler Çiftliği* arazisini satın alarak kendi çiftliğine katma teşebbüsü patrikhanenin itirazına maruz kalmıştı. Sırbistan hükümetinden gelen tahsisat ile Hilandar Manastırı'nın Rumlara ait metohları satın almasından duydukları rahatsızlığı ifade etmişlerdi. Patrikhaneye göre tahsisatın bu şekilde kullanılması hem kadim kurallara hem de burada yüzlerce yıldır süregelen mevcut düzenin hassasiyetlerine uygun düşmüyordu.²⁵⁷

Metohlar, “*oikonomos*” adı verilen yöneticiler tarafından yönetiliyor²⁵⁸ ve bu kişiler kesinlikle deneyimli keşişler arasından seçiliyordu. Metohlarda yerleşik olan rahiplere “*metochiaroi*” denilirdi. Arşiv belgeleri metohların neye benzediği hakkında bize bazı bilgiler vermektedir. Yerleşik rahipler ve çalışanlar için bir kilise, depolar ve ahırlar, mutfak ve muhtemelen bir kule ve diğer tali binalar bulunuyordu. Bu görüntüsü ile metohlar surları olmayan, küçük ve basit manastırlara benziyorlardı.²⁵⁹

Metoh adı verilen çiftlik arazileri, “*paroikos*” denilen kişilere belli bir ücret karşılığında kiralanabilir ya da bizzat manastır keşişleri tarafından değerlendirilebilirdi. Bunun dışında

Rebiü'l-ahir 1322 – 1 Temmuz 1904 Ayrıca, Selanik Vilayeti'nden merkezi hükümete gönderilen bir raporda çiftliğin *sahil-i bahride bir limanı ve bahren tecavüz edebilecek külliyetli şakiyi ihfaya kabiliyetli azim ormanı şamil olmasına ve Yunanistan'a karib açık bulunan sevahil-i mezkureye muharebe-i zailede dahi Yunanistan'dan asker çıkarabilmiş bulunmasına nazaran ehemmiyet-i siyasiyeyi derkar olduğu gibi halen otuz bin lira kıymeti haiz idüğü dahi Drama mutasarrıflığından beyan ve tasdik edilmekte bulunduğuşu...*”Bkz. BOA.Y.MTV.278/48-1, 15 Receb 1323 – 15 Eylül 1905

²⁵⁵ BOA.BEO.2408/180549-2, 17 Rebiü'l-ahir 1322 – 1 Temmuz 1904

²⁵⁶ BOA.Y.MTV.278/48-1, 15 Receb 1323 – 15 Eylül 1905

²⁵⁷ BOA.BEO.2959/221858-2, 22 Şevval 1324-9 Aralık 1906

²⁵⁸ BOA.MV.163/25, 9 Rebi'ül-ahir 1330-28 Mart 1912

²⁵⁹ Symrlıs, a.g.m. 248-251. Söz gelimi Tuzla Çiftliği için sorumlu bir müdür (muhtemelen Oikonomos), otuz kadar yardımcısı ve aşçıların bulunduğundan bahsedilmiştir. Bkz. BOA.BEO.2408/180549-2, 17 Rebiü'l-ahir 1322 – 1 Temmuz 1904

toprakların bir kısmı peşin para karşılığı köylüye de kiralanabilirdi. Köylüye kiralanen toprakların gelirleri *paroikos* tarafından toplanır ve bu işlem genel idare tarafından denetlenirdi.²⁶⁰ Bu noktada Osmanlı Devleti'ndeki tımar ve iltizam adı verilen sisteme benzer usuller takip ediliyordu. Nitekim 1847 yılında Aynaroz'daki Lavra Manastırı'na ait yarımada dâhilinde bulunan metoh, yine yarımada sakın olan keşişlerinden *Ligoryos* ve arkadaşlarının kiralanmış ancak şahıslar kiralalarını vermeyince hukuki süreç başlamıştı.²⁶¹

Manastır keşişleri ya da *oikonomos*, yılın en yoğun zamanında yardım etmek ya da denetim yapmak için metohu ziyaret etmek zorundaydı. Çoğu zaman üretilen ürünler hemen taşınmaz, aynî ya da nakdî olarak yerel ihtiyaçlar için mahallinde stok edilirdi. Yerel yöneticiler, yerel harcamalarını aynı şekilde buradan alırlar, bakiyesini bağlı oldukları manastıra sevk ederlerdi. Aynî ya da nakdî olarak nakledilen ürünler ya da ürün bedeli olan gelir, eylül ayında manastıra ulaşırdı.²⁶² Hasat edilen ürünler kayıklar ile Aynaroz'a nakledilir, nakil sırasında metohun bulunduğu köydeki zabıtlar ruhban temsilcilerine bir engel çıkarmazlar, kendilerinden de gümrük vergisi alınmazdı.²⁶³ Sevk edilen ürünün bir kısmı manastırın ihtiyaçları için ayrılır, geri kalan ise yine manastıra ait çeşitli depolarda saklanırdı. *Typika*'larda fazla bahsedilmemiş olmasına rağmen muhtemelen stok ve ihtiyaç fazlası olan ürünler en yakın veya uygun pazarlarda nakite çevrilmekteydi.²⁶⁴

1885 tarihli Selanik Vilayet Salnamesi'ne göre “...metohların ziraatı buğday, yulaf, arpa, burçaktan ibaret olup arazisi yüz bin dönüm” civarındaydı.²⁶⁵ Her yıl bu çiftliklerden manastıra düzenli olarak bir gelir akışı söz konusuydu. Aynaroz Yarımadası'ndaki arazilerin yirmi manastır tarafından paylaşıldığından, imkânları oldukça sınırlı olan manastırlar için yarımada dışından sağlanan kazançlar manastır ekonomisi için büyük önem arz ediyordu.²⁶⁶ Söz gelimi 17.yüzyılda Ksendire yarımadasında bulunan

²⁶⁰ Symrlıs, a.g.m. 252.

²⁶¹ BOA.A.MKT.105/96-2, 14 Muharrem 1264 – 22 Aralık 1847 belgeye göre metoh, *Ligoryos* ve *Yovakim* ve *Gavril* ve *Eftemisos* ve *Avramisos* ve *Kozman* ve *Hilasisos* ve *Pimalik'e?* bir yıl için kiralanmış, ancak şahıslar sene sonunda kirayı vermeyince merkezi hükümet, Selanik Valiliği'ne çiftliğin kiracılar tarafından tahliyesi için talimat gönderilmiştir.

²⁶² Symrlıs, a.g.m. 254.

²⁶³ BOA.C.ADL. 51/3049-1. 15 Zi'l-hicce 1143 – 21 Haziran 1731 Bu belgede, Sultan I.Mahmut ruhbanlara sağlanan kolaylıkları anlattıktan sonra “bundan akdem ammim Sultan Ahmed Han zamanında emr-i şerif verilüp” diyerek bu hususla ilgili Sultan III. Ahmet'in Aynaroz ruhbanlarına imtiyazlar tanıyan bir emr-i alisi olduğuna işaret etmektedir.

²⁶⁴ Symrlıs, a.g.m. 255.

²⁶⁵ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). 298

²⁶⁶ BOA.A.DVN.9/31, 29 Zilhicce 1260 -9 Ocak 1845. Belgeye göre yarımadaın “tavlı on altı ve arazisi iki buçuk-üç saatten ibaret olarak her tarafı iniş ve yokuş tepe ve bayır dağlık ve taşlıktan mürekkep bir mahal olduğundan tarla ve çayıruları cüzzi, var ise de yok dimek idüğü.”

“*Plastara*” adı verilen mevki ile bazı kullanılmayan alanlardan on bin akçe kadar bir gelir Aynaroz’da bulunan bir manastırın bütçesine ilave edilmişti.²⁶⁷

Çiftliklerde yetiştirilen hububatın Aynaroz’ nakli işlemleri ile ilgili bir BOA belgesinden anladığımız kadarı ile *Lavra Manastırı’nın Limni Adası’nda bulunan bir çiftlikten*, her sene 1500 ve keza *İmroz Adası’nda olan bir metohdan* 1500 kile²⁶⁸ olmak üzere, toplamda 3000 kile hınta (*buğday*) ile nohut ve bakla benzeri hububat, Aynaroz yarımadasına naklediliyordu.²⁶⁹

Metohların manastır ekonomisine olan katkıları sadece ziraat ile sınırlı değildi. “*Büyük metohların her birinde 60 öküz, 15 manda ve küçüklerinde 30, dört-beş manda olduğu gibi metohların altısında ve manastırların hepsinde 1500’er baş keçi, koç ve koyun mevcuttu. Manastırlarda 500 katır ve metohlarda dahi 100 baş yük beygiri vardı. Her bir koyundan 300 dirhem nispetinde yapağı ve her bir keçiden dahi 100 dirhem nispetinde kıl alınır ve bunlar dışarıya verilmez, bulunduğu mahalde sarf edilirdi.*”²⁷⁰

7.5.3. Manastırların Eflak ve Boğdan Gelirleri

19.yüzyıla gelinceye kadar Aynaroz Manastırlarının Eflak ve Boğdan’da bulunan vakıf arazilerinden kaynaklanan gelirleri en önemli iki gelir kaynağından birisi, hatta en önemlisiydi. Bu nedene Aynaroz’da bulunan manastırlar, özellikle Tuna Nehri havzasında bulunan prensliklere (*Danubian Principalities*) çok şey borçluydular.²⁷¹

17.yüzyılda Eflak ve Boğdan, Fenerli Rumlar arasından atanan voyvodalar tarafından idare ediliyordu. Osmanlı Devleti, fenerli voyvodalar ile yerli boyarların nüfuzunu kırmayı amaçlamıştı ancak boyarların topraklar üzerindeki nüfuzu devam ediyordu. Zamanla bu sistemin kendi içinde bazı olumsuzlukları görülmeye başlandı. Zira voyvoda atanmak için büyük bedeller ödeyen Fenerli Rumlar, gerek bu masraflarını çıkarmak gerekse görevde kalabilmek için etik olmayan usuller ile kazançlarını artırmaya çalışmışlardı.²⁷²

²⁶⁷ Fotić, 2003, 66.

²⁶⁸ Kile, 40 litrelik hububat ölçüsüdür.

²⁶⁹ BOA.HAT.619/30531-1, *Tarih Belirtilmemiş*

²⁷⁰ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1303/M.1885). 298-299.

²⁷¹ Tozer, a.g.e. 69-70

²⁷² 18.yüzyılda bu bölgenin makam ve memuriyetleri para ile Fenerlilere satılıyordu. 18. yüzyılın ortalarında Boğdan tahtına oturmanın maliyeti 30 bin altın pound, Eflak tahtına oturmanın maliyeti ise 40 bin altın pound idi. Bununla birlikte Boğdan’ın yıllık vergisi 180 bin, Eflak’ın ki ise 300 bin altın pound idi. Bkz. Jelavich, a.g.e. 114.

Jelaviç'e göre Tuna Prenslüklerinin daha evvelki yöneticileri, Ortodoks kurumlarına her zaman cömert davranmıştı. Fenerlilerin hediyeleri ise Yunan etkisini güçlendirecek mahiyetteydi. En önemli meseleyi “*Adanmış Kiliseler Meselesi*” oluşturuyordu. Hem Rum hem de Rumen boyarlar belli manastırlara giderek daha çok arazi bağışlamışlardı ki; bu arazilerin gelirleri Kutsal Mezar (Kudüs-i Şerif), Sina Dağı, Aynaroz Dağı ve patriklikler gibi kutsal yerlere ve kurumlara mali destek sağlamak üzere tahsis edilmişti.²⁷³ Bu yerlerden manastırlara çok ciddi bir gelir akışı söz konusuydu. Söz gelimi 1823-24 senesi için manastırların Prut Nehri'nin diğer tarafında bulunan ve iltizama verilen arazinin toplam geliri 836.094 kuruş, buradan Aynaroz Manastırlarına düşen pay ise 78.698 kuruştur.²⁷⁴

Voyvodalık sisteminin anlatılan olumsuzlukları yerli boyarları büyük bir gücün desteğini aramaya sevk etti. Avusturya ya da Rusya gibi bir büyük gücün himayesine girerek Osmanlı Devleti'ne karşı özerk ya da bağımsız bir konum elde etmeye çalıştılar.²⁷⁵ İçerde artan gerilim, yaklaşan reformun adeta habercisiydi. Nitekim 1858-59 kışında yapılan seçimler ile “*Aleksandru Cuza*” yönetici oldu. 1863'te halktan da geniş destek alarak adanmış kiliselere ait olan toprakları sekülerleştirmeye kalkıştı. Bu durum prensliklerin tarihinde önemli bir rol oynamıştı. Vakıf araziler İstanbul'daki patrikliğin egemenliğinde ve Rum kilise memurlarının idarelerindeydi. Yüzyıllardan beri dini bağışlardan dolayı çok zenginleşmişlerdi ve 19. yüzyıla geldiğimizde eyaletlerin işlenebilir toprağının %11'ne sahiplerdi. Topraklarından elde ettikleri gelirleri Aynaroz Dağı gibi kutsal mekânlara adanmışlardı.²⁷⁶

Mesele çok geçmeden Osmanlı Devleti merkezi hükümet birimlerinin gündemine taşınmış, konuyu değerlendirmek üzere bir komisyon teşkil edilmişti. Bu zamana kadar “*Kudüs-i şerif ve Tur-ı sina ve Aynaroz manastırlarının evkafı olarak Eflak ve Boğdan memleketlerinde bulunan emlak ve arazinin gelirini İstanbul ve Kudüs patrikleri kendü taraflarından memurlar gönderüp mahallerinde iltizam ettiriyor(lardı).*”²⁷⁷

Ancak komisyonun değerlendirmesine göre, buradan elde edilen mahsulat bu memleketlerin topraklarında ve bir emek sarf edilerek gerçekleştiğinden, Eflak-Boğdan temsilcilerinin hak iddialarını kısmen de olsa haklı bulmuştu. Bu nedenle manastırların

²⁷³ BOA.I.MMS.6/198, 14 Muharrem 1272-26 Eylül 1855 ve Jelavich, a.g.e.114-115.

²⁷⁴ BOA.HAT.1145/45505, 29 Zi'l-hicce 1240 - 14 Ağustos 1825

²⁷⁵ Jelavich, a.g.e. 115

²⁷⁶ Aynı eser, 319-320

²⁷⁷ BOA.I.MMS.6/198, 14 Muharrem 1272-26 Eylül 1855 ve BOA.HAT.1145/45505, 29 Zi'l-hicce 1240 - 14 Ağustos 1825

burada bulunan emlak ve arazi gelirlerinin üçe bölünerek bir hissesinin adı geçen manastırlara, diğer hissesinin Memleketeyn (Eflak-Boğdan) idaresine, son hissenin ise Boğdan'da bulunan manastırlara tahsis edilmesi ve aynı şekilde Eflak'ta dahi gelirin bir kısmının memlekete terki uygun görülmüştü. Varılan bu kararın Memleketeyn'in nizamnamesine dahi uygun düştüğü düşünülüyordu. Bununla birlikte patrikhaneler verilen kararı kabule yanaşmıyorlar ve bunun teamüllere aykırı olduğunu düşünüyorlardı. Osmanlı Devleti, öngörülen bu yeni statünün ruhbanların gelir kaynaklarını sınırlayacağını farkındaydı. Osmanlı Devleti “İki tarafı dahi teba-i Devlet-i Aliyye'den olarak himayet ve siyanette (korumakta) eşit tutması gerektiğini biliyordu.”²⁷⁸

Anlaşıldığı üzere, Osmanlı bürokratlarında Eflak-Boğdan temsilcilerinin taleplerinin haklılığı yönünde bir kanaat oluşmuştu. Meselenin, iç ve dış siyasetin son derece nazik olduğu bir dönemde çözülme zorunluluğu vardı. Rusya tarafından himaye edilen özerk Eflak-Boğdan'ın Osmanlı Devleti merkezi ile bağlarının daha fazla gevşemesinden endişe ediliyordu. Diğer taraftan *Kutsal Yerler* ile ilgili imtiyazların bir savaşın bahanesi yapıldığı bir dönemde, bir başka mukaddes belde ve onun bağlı olduğu patrikhane ile ilgili hassasiyetlerin gözetilmesi gerekirdi.

Rusya, konu üzerinde diplomatik gücünü kullanmaya başladığında Osmanlı Devleti'nin seçenekleri daha da azalacaktı. Nitekim Rus elçisi (Cenderov?), İstanbul ve Kudüs-i Şerif Patrikhanelerini paskalya tebriği bahanesiyle ve cebinde Eflak metropoliteninin bir mektubu olduğu halde Babıali'yi ziyaret etmişti. Elçi, Aynaroz, Tur-i Sina ve Kudüs-i şerif manastırlarının Eflak ve Boğdan'da bulunan emlakı ile ilgili yeni oluşturulan nizamın gereği olarak gelirlerin bir kısmının memleketeynde bulunan manastırlara tahsis edilmesi gerektiğini ancak henüz bu yeni düzenin gereklerinin yerine getirilmediğini ifade etmişti. Elçi ayrıca, Eflak'ta adı geçen manastırların vakıf mülklerinin yönetiminin dört üyesi boyarlardan, dört üyesi patrikhaneden oluşan bir kurul tarafından yönetilmesi sürecinin bir an evvel başlaması gerektiğini ifade etmişti. Ancak Patrik, bu mektupta belirtilen taleplere itiraz etmiş, boyarların manastırların vakıflarına olan müdahalelerinden vazgeçmeleri

²⁷⁸ BOA.I.MMS.6/198, 14 Muharrem 1272-26 Eylül 1855. Komisyon değerlendirmesi sonunda durum şöyle özetlenmişti: “fi'l-hakika memleketeynin bu istidada diğer taraftan ziyade hakları meydanda ise de o bir tarafa bir çok keşif ve papasdan ibaret bir cemaat olup bu madde onların umumuna dokunacak şey olmasıyla şu vakitte onları hevetçe kırmak muvafık-ı hükümet-i maslahat olmadığı misüllü iki taraf dahi teba-i Devlet-i Aliyye'den olarak himayet ve siyanette yeksan tutulmak lazım geliip bu maslahatın teferruatına girişler pek uzayacağından ...”son karar memleketeyn nizamnamesinin incelemesi sonrasına bırakılmıştı. Bu nedenle Meclis-i Ali-i Tanzimat ve Meclis-i Vala-i Riyaset meclislerinden birer zat ile Hariciye Nezareti temsilcisi ve Meclis-i Ali-i Tanzimat müfettişi semahatli Rüştü Molla Efendi başkanlığında (yeni) bir komisyon kurularak incelenmesi kararın Meclis-i Vükela'da tekrar görüşülmesi teklif edilmişti.

gerektiğini gerekirse bu hususun “*Rusya imparatoruna dahi tazim-i hâl*” ile izah edileceğini söylemişti.²⁷⁹

Rusya'nın Eflak ve Boğdan voyvodaları ve boyarları üzerindeki etkisi giderek daha iyi hissediliyordu.²⁸⁰ Bu desteği hisseden boyarlar Eflak ve Boğdan arazilerinin neredeyse %10-11'ini teşkil eden ve oldukça önemli bir gelire sahip olan bu arazi ve mülklere daha cüretkâr biçimde tasallut edebiliyorlardı. Mesele çok uzun bir zaman Osmanlı bürokrasisinin gündemini meşgul etti. 1860 yılında Aynaroz Manastırlarının ruhban temsilcileri bir mahzar hazırlayarak merkezi hükümete bu konudaki mağduriyetlerini ifade etmişlerdi. Ruhbanlar, hem boyarların bu mülkler üzerindeki baskılarından hem de Eflak-Boğdan gazetelerinde *Rum milleti Cemiyet-i Rahmiyesi*'ne karşı yapılan hakaretlerden muzdariptiler. Ruhbanlar iddialarını çeşitli misaller ile kuvvetlendirmişlerdi. Mahzarda söz gelimi Yaş'ta bulunan *Gulba* (*Gulbarga/* bugünkü *Kalburgi*) adındaki Aynaroz'a bağlı bir manastır, Eflak-Boğdan hükümetlerinin zorla darü's-şifa haline getirdiklerini ve yine manastırların tasarrufunda olan ormanlarını bundan böyle kendi emval ve emlakı ilan ettiklerini ifade etmişlerdi.²⁸¹

Romen Boyar ile Rum ruhban temsilcileri arasındaki bu münakaşa uzun zaman devam etmiş, bu gelirlerden keşişleri mahrum bıraktığı için *Prens Couza* hakkında dava açılmıştı ve kendisinden bu zararları tazmini istenmişti.²⁸²

Jelaviç'e göre uzun tartışma ve mücadelelerden sonra 1863 Aralığında Eflak-Boğdan hükümetleri bu toprakları istimlak etti ve patrikhanenin eline hiçbir şey geçmedi.²⁸³ Böylece 1860'lı yıllara kadar Aynaroz'da manastırların memleketeynde bulunan ve en önemli gelir kalemi olan vakıf mülk ve arazileri bu vassını kaybetmişti. Bu neticenin ortaya çıkmasında zamanın siyasi şartlarının etkisi büyüktür. Zira Balkanlarda etkisini her geçen zaman daha da çok hissettiren üstelik Eflak ve Boğdan boyarları ile işbirliği belgelerinde açıkça görülen Rusya'nın baskısına karşı koyabilmek oldukça güçtü. Bu tarihten sonra Aynaroz Manastırları için başlıca gelir kaynağı metohlar olacaktır.

²⁷⁹ BOA.HAT.779/36494.A.1, *Tarih Belirtilmemiş*

²⁸⁰ BOA.HAT.1140/45374.B-1, *Tarih Belirtilmemiş*

²⁸¹ BOA.A.DVN.149/30, 9 *Cemaziye'l-ahir 1276-3 Ocak 1860*

²⁸² Tozer, *a.g.e.* 71.

²⁸³ Jelavich, *a.g.e.* 320.

7.5.4. Sadaka, İane ve Bağışlar

Bizans manastırları için 11.yüzyıl adeta bir gelişme çağıdır. Bu asırda manastırlar öncelikle tekrar bağış kabul etme, toprak sahibi olma ve bunları genişletme gibi önemli imtiyazlar elde etmişlerdi.²⁸⁴

Bağışlar imkânları son derece sınırlı olan manastırları rahatlatırken, bazı büyük bağışlar manastırların mülk sahibi olmasını da sağlamıştır. Zira bağış ve yardımlar nakit şeklinde olabildiği gibi, yiyecek, kıyafet hatta arazi ve mülk bağışı şeklinde de olabilmekteydi. Nitekim manastırların önemli gelir kaynakları olan metohların bir kısmı bu kapsamda manastırların varlıkları arasına dâhil olmuştur. Söz gelimi Sırp rahiplerinin Ksendire yarımadasında tasarruf ettikleri “*Holy Trinity*” isimli metoh Sırp Kralı Stefan’ın Hilandar Manastırı ruhbanlarına bir bağışıydı.²⁸⁵ 14.asırda gerçekleşen bu büyük bağıştan sonra Sırp Devleti’nin yardımları devam etmişti. 19.asırda ve 20.asır başlangıcında Hilandar Manastırı’nın idaresi için Sırp hükümeti tarafından senelik yardımlar tahsis edilmişti. Sırp rahiplerin bu yardımları Rumlara ait yeni metohların alımı için kullanmak istemeleri Rum asıllı keşişler arasında rahatsızlığa neden olmuştu.²⁸⁶

Zaman içinde Eflak-Boğdan boyarları ile Rum voyvodaları Aynaroz manastırları için önemli araziler bağışlamışlardı. Böylece Aynaroz Manastırlarının yarımada dışında Memleketeyn’de hatırı sayılır bir düzenli gelir kaynağı oluşmuştu.²⁸⁷

Ruhbanlara ve manastırlara mabet inşası ve tamiri gibi dini özgürlükler alanında pek çok iyileştirme sağlayan Islahat Fermanı *cevaiz* ve *hediye* adında bağışları kaldırmış olsa da fiili anlamda bu bağışlar devam etmişti.²⁸⁸ Özellikle boyarların tavırları nedeniyle manastırların Eflak-Boğdan’dan sağlanan gelirlerden önemli ölçüde mahrum kalmaları manastırları yarımada dışından gelecek düzenli finansal desteğe daha fazla muhtaç hale getirmişti.²⁸⁹

Büyük meblağlı ve düzenli bağışların daha çok yarımada Rumlar dışındaki diğer etnik unsurların mensubu buldukları devletler tarafından yapılması dikkat çekiciydi. Bazen yardımlar, bir etnik unsurun yarımada nûfuzunu artırmaya yönelik olarak yapılıyordu. 1900 yılında üç arhimandirt, Sırp Avukat *Mösyö Alaksan* ile üç Sırp

²⁸⁴ E. G. Erdoğan, 2009, 11.

²⁸⁵ Fotić, a.g.m. 58.

²⁸⁶ BOA.BEO.2959/221858-4, 20 Teşrin-i evvel 1322-2 Kasım 1906

²⁸⁷ Jelavich, a.g.e. 114-115.

²⁸⁸ Gümüş, a.g.m. 220-222.

²⁸⁹ Fotić, 2008, 157.

papazından oluşan bir heyet Aynaroz'a gelerek kaymakam ile görüşmüşler ve Hilandar Manastırına verilmek üzere seksen bin frank para hediye etmişlerdi. Kaymakam, "...*Sırluların bu vecihle amâl-i nüfuza kıyam eyledikleri(ni)...*" düşünmüştü.²⁹⁰

Bağış ve düzenli yardımlar hususunda Aynaroz'daki Rus Manastırı ve Rus keşişleri diğer ruhbanlara göre biraz daha önde görünüyorlardı. Zira Aynaroz'daki Rus manastırı ya da keşişleri için liman gümrüğüne gelen eşyalar üzerinde zaman zaman yapılan denetimlerden anlaşıldığı kadarı ile Rusya'dan "...*sadaka namıyla öteden beru aralık aralık akça ve bazı me'kulat (yiyecek) ve melbusat (kıyafet) geliyordu.*"²⁹¹

Aynaroz'da bulunan Rus asıllı keşişler için Rusya'dan gelen yardımlar hayati bir öneme sahipti. Hatta bu hususta hükümet makamlarını bilgilendiren bazı Osmanlı memurlarına göre "*Rusyalı papasların yegane taayyüşleri (geçimleri) bundan ibaretti.*" Bu nedenle Hilandar Manastırı'nda bulunan Rusyalı keşiş *Papakirila* ilkel bir matbaa makinesi getirerek Rusya zenginlerine hitaben ve iane ve sadaka talebi içeren bir takım mektuplar tabetmekteydi.²⁹²

Özellikle Aynaroz yarımadasında Rus keşişlere ait ya da Rus asıllı keşiş nüfusunun yoğun bulunduğu mabetlerin inşası veya tamiri söz konusu olduğunda yardım konusunda hiçbir sıkıntı yaşanmıyor, Rusya'dan külliyetli para akışı sağlanıyordu. Nitekim 1892 yılında Vatoped Manastırı'na bağlı *Aya Anderya Askitisi*'nde başlayan kilise inşası "*Rus rahip ve keşişleri tarafından Rusya memalikinden celb olunan iane ve sadaka akçeleri ile*" yürütülüyordu ve henüz 15.000 lira yardım toplanmıştı. İnşanın tamamı için "*40.000 liradan ziyade akçe sarf*" olunacaktı.²⁹³

Aynaroz'da bulunan Rus Manastırı'nın (*Panteleimon*) bu sadaka ve bağışlardan başka Odesa'da bulunan ve manastıra düzenli olarak gelir akışı sağlayan gelir kalemleri de bulunmaktaydı.²⁹⁴

²⁹⁰ BOA.BEO.1490/111699-5, 8 Mayıs 1316 – 21 Mayıs 1900

²⁹¹ BOA.HR.76/3695-1, 22 Cemaziye'l-evvel 1267-25 Mart 1851 Gemi ile gelen iki sandıktan yiyecek ve kıyafetlerle birlikte iki altın varak ve iki adet Rusya altını çıkmıştı.

²⁹² *Papakirila* bu faaliyeti ruhsatsız biçimde yürüttüğü için soruşturmaya maruz kalmıştır. Bkz. BOA.BEO.1209/90675-1, 19 Cemaziye'l-evvel 1316 – 5 Ekim 1898. Ayrıca, "*Aynaroz Rus manastırları rahiplerinin medar-ı maişetleri olan iane-i nakdiyenin Rusya ahalisinden celbi zımında*" tab edilen yardım makbuzlarının Osmanlı posta vapuru ile gönderilmesine hükümet yetkilileri sıcak bakmıyorlardı. Diğer taraftan Aynaroz posta idaresi bu uygulama nedeniyle aylık 25.000 guruş gibi bir posta gelirinden mahrum olunacağına dair ikazda bulunmuştu. Neticede sıkı denetim şartı ile buna hükümetçe müsaade edilmişti. Bkz. BOA.MV.48/15, 14 Safer 1307-10 Ekim 1889

²⁹³ BOA.MV.69/89, 25 Şevval 1309-23 Mayıs 1892 "...*kilisenin esası Rus İmparatoru'nun biraderi olup bin sekiz yüz altmış yedi tarihi miladında Aynaroz'a gitmiş olan Grandük Aleksis tarafından vaz' edilüp... ol vakitten beru tedrican orada bulunan kilisaların kaffesinden cesim ve muhkem surette kargir olarak inşa edilmekte(ydi).*"

²⁹⁴ BOA.Y.PRK.ZB. 4/7-2, 27 Şubat 1303 – 10 Mart 1888

Rusya'dan ya da başka memleketlerden Aynaroz'da bulunan manastırlara bağış adı altında gerçekleşen para akışı zaman zaman soruşturmalara konu oluyordu. Yarımada'nın güvenliğinden mesul olan güvenlik birimleri ve hükümet temsilcileri paraların fesat vb. faaliyetler için gelmediğinden emin olmak istiyorlardı.²⁹⁵

Ruhbanlar kimi zamanda Hristiyanların çokça yaşadıkları beldeleri bizzat gezmek suretiyle sadaka ve iane topluyorlardı. “*Öteden beru memalik-i mahruseye ruhbanlar tarafından sadaka için birer rahip görevli olarak gönderiliyordu. Sadaka ve iane toplamak neredeyse “Aynaroz manastırları fukaralarının medar- maişetleri” haline gelmişti. Bir defa Eflak’a giden ruhban temsilcileri tam 5600 guruş iane ve sadaka toplamışlardı.*”²⁹⁶

Aynaroz'un mukaddes bir belde olması, Hristiyanlığın mukaddes addedilen eşyalarının manastırlarda muhafaza edilmesi bu konuda ruhbanların işlerini kolaylaştırıyordu. Bilhassa bu kutsal eşyalardan bir parçanın manastırdan çıkarılarak Hristiyan mahallerinde dolaştırılması daha etkili bir yardım toplama usulüydü. 1893'te Ortodoks Hristiyanlarca mukaddes addedilen bir kuşak Aynaroz rahiplerince Şarköy sokaklarında dolaştırılmıştı. Islahat Fermanı'ndan sonra sadaka ve bağış toplamının yasaklanmış olması, hem de bu merasimin izinsiz olarak gerçekleştirilmesi nedeniyle Osmanlı yetkilileri tarafından merasimin engellenmesi yerel Hristiyan tebaa üzerinde büyük bir infiale neden olmuştu. Bunun üzerine patrikhaneden hükümet makamlarına asırlardır bir gelenek olarak devam ettirilen bu tür ayinlerin serbestçe ifa edilebilmesi için bir arzuhal gönderilmişti.²⁹⁷

²⁹⁵ Merkezi hükümetin bu tür yardımlardan haberdar olması isteği için bkz. BOA.A.MKT.UM .66/61-1, 14 Eylül 1267-26 Eylül 1851 ve BOA.DH.MKT.833/10-1, 8 Mart 1320 – 21 Mart 1904

²⁹⁶ BOA.D.2412/83, *Belgede Tarih Belirtilmemiş*. Ruhbanlar, “...meblağ-ı mezkuru bir sandığa vaz' ve temhir ve bu kulları dahi mühürleriyle mühürlendikten sonra bu biçare Aynaroz'a göndermek üzere sandık-ı merkumu memhuran ...kapı kethüdası olan İstavraki'nin oğluna irsal ettikten sonra İstavraki'nin mallarının mühürlenmesi sırasında bu meblağ ve eşyalara da el koymuştu. Ruhbanlar bu para ve eşyaların kendilerine verilmesini devlet yetkililerinden istirham etmişlerdi.

²⁹⁷ Yapılan tetkikatta üç görevli keşiş tarafından Aynaroz'dan getirilen kuşağın kasaba içinde ve bazı köylerde dolaştırıldığı, bir gece sabaha kadar kilisede ayin yapıldığı, bu kuşağı Aynaroz'a götürmek adına da metropolit tarafından iane toplandığı Edirne Vilayeti'nden telgraf ile haber edilmişti. Patrikhaneden, Adliye ve Mezahip Nezareti'ne gönderilen bir arzuhale göre; genel olarak Ortodoks Hristiyanları nezdinde *muazzez ve mübeccel olarak Aynaroz Manastırlarında mahfuz tutulan ve değişik mahallerden farklı farklı Rum cemaatlerinin toplanması ile özel ayinler ve merasimler düzenlenmekte olan emanet-i mübareke-i diniyeden olan bu kuşağın gezdirilmesi sırasında kaymakamlık tarafından merasime müdahale edildiği “...ve emsali na-mesbuk bu halden dolayı alay-ı mezkurede hazır bulunan umum kasaba ahali-i Hristiyanıyesinin hissiyat-ı diniyesi galeyana gelerek bir fenalık vuku'una ramak kalmış ancak ilerü gelenlerin tavassutu ile teskin-i heyecan olunması müyesser olmuş(tu)...” Ruhbanlar bundan böyle “...Hazret-i Padişahide mine'l-kadim icrası serbest olan ayin ve merasim-i diniyyeye mümanaat ...” olunmamasını hükümet makamlarından istirham etmişlerdi. Bkz. BOA.DH.MKT.153/42-1, 3 Teşrin-i evvel 1309 – 25 Aralık 1893*

1900 yılında *Yanni* ve *Nikola* isimli Aynaroz rahiplerinin Niğde'ye giderek izinsiz olarak sadaka ve iane toplamaları şüphe uyandırmış, bu iki şahıs tutuklanarak durumları patrikhaneden sual edilmişti. Zira bir ihbara göre şahısların *Atina Fesat Cemiyeti* için para topladıkları iddia edilmişti.²⁹⁸ 1909 yılında ise Ahi Çelebi civarında bir dilenci kılığında dolaşan *Yuan*'ın gerçekten fakir bir keşiş olduğu anlaşılmış ve belediye imkânları ile Aynaroz'da kaldığı *Pantaleimon Manastırı*'na gönderilmişti.²⁹⁹

Aynaroz Manastırları için yapılan yardımlar sadece Hristiyan ahalinin yaptığı yardımlarla sınırlı değildi. Deprem, yangın vb. afetler sonrasında Osmanlı Devleti'nin gerek yerel gerekse merkezi hükümet makamlarınca da manastırlara yardım yapılıyordu. 1891 yılında çıkan bir yangından zarar göre Simon Petra Manastırı'na bu türden bir yardım yapılmıştı.³⁰⁰

7.5.5. Pazar ve Panayır

Aynaroz Manastırlarında ve keşişler arasında yaygınlık kazanmamış bir sanat dalı nerdeyse yok gibiydi.³⁰¹ Buradaki keşişler aynı zamanda kendilerine gelir getiren bir meşguliyet olarak ağaçtan kaşık ve istavroz, sedef vb. malzemeden tespih, ayrıca keşişlerin giymesi için çorap ve "*kalimafka*" adı verilen özel bir şapka imal ederlerdi.³⁰² Şapka imalatı konusunda usta olan bazı ruhbanların maharetleri yarımada dışında da duyulmuş ve 19.asrın başlarında bazı devlet ricali fes üretimi için bu ustaların yardımına müracaat etmişti.³⁰³ Ağaç işçiliğini gerektiren el sanatları ile meşgul olan keşişler daha çok askiti ve kelli denilen mabetlerde yaşayan ruhbanlardı. Manastırlarda ise terzi, demirci ve kunduracı gibi sanatkârlar da bulunmaktaydı.

Aynaroz keşişlerinin üretmiş olduğu ikonlar (*tasvir*) dünyaca meşhurdu. Bu tasvirler "*Hazret-i İsa ve Hazret-i Meryem aleyhim'es-salam ile havarilerinin tersim olunan*

²⁹⁸ BOA.DH.MKT.2368/59-1, 5 Rebiü'l-evvel 1318 – 3 Temmuz 1900

²⁹⁹ BOA.DH.MKT.2867/4-3, 5 Temmuz 1325 – 18 Temmuz 1909

³⁰⁰ Manastırının bir büyük ve dört küçük kilise ve keşişhane ve çan mahalli yanmış, bazı eşyalar ile manastırın çok mühim evrakları güçlkle kurtarılabilmiş ve seksen kadar keşiş açıkta kalmıştı. Bkz. BOA.İ.DH.1242/97319, 15 Safer 1309 – 20 Eylül 1891

³⁰¹ *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1322-M.1904). 381.

³⁰² *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1288/M.1871-1872).52. ve *Salname-i Vilayet-i Selanik*. (H.1307/M.1889). 162., *Salname-i Vilayet-i Selanik*, (H.1312/M.1895). 214-215.

³⁰³ Çirmen mutasarrıfı Esad Paşa, dairelerinde istihdam ettiği askerin kullanması için fes imal ettirmek istemiş ancak Edirne'de ilk imal edilen fesler (On adet fes) beğenilmemiş ve fes nazırı çağrılarak görüş istenmişti. Fes nazırı iki numuneyi alarak perdaht ettirmiş ancak yine de tereddütler giderilememişti. Bunun üzerine Aynaroz'da tahsil gören iki ustanın çağrılarak onlara Edirne'de bir kârhane açılmak suretiyle üretim yaptırılması gündeme gelmiştir. BOA.HAT.319/18738, 29 Zi'l-Hicce 1242 - 24 Temmuz 1827, BOA.HAT.318/18695, 29 Cemaziye'l-ahir 1250 – 2 Kasım 1834

*resimlerinden ibaretti. Aynaroz'da yapılan tesbihler fiat-ı muhtelifle ile mahallinde satılmakta ve resimlerin ekserisi dahi Rus manastırı tarafından” satın alınmaktaydı.*³⁰⁴

Ruhbanların el emeklerinin ürünü olan bu sanat eserleri yarımadanın merkezi olan Karis'te kurulan pazarda ve dükkânlarda satılırdı. Karis'te 60 adet dükkân bulunuyordu.³⁰⁵ Dükkânların adedi zaman içinde artış göstermişti.³⁰⁶ Karis'te kurulan pazarda satılacak olan malların rayiç bedellerini Lonca Heyeti'nin belirlemesi ve bu hususta Aynaroz mülki idaresinin bilgilendirilmesi Aynaroz idaresine dair çok eski bir gelenektir.³⁰⁷

Pazar haftada bir gün (*Cumartesi*) açılır, öğleye kadar alış-veriş devam eder ve sonra dükkânlar kapanırdı.³⁰⁸ 19.asırda bu dükkânlardan hariç daha küçük çaplı ihtiyaçlar için bakkallar da bulunmaktaydı. Sayıları bir ara on beşe kadar çıkan bu esnafın çoğalması bazı güvenlik endişelerini beraberinde getirmiş mülki idarede bir rahatsızlığa neden olmuştu.³⁰⁹ 1854 yılında gündeme gelen bu mesele hakkında bir düzenlemeye gidildi ve bakkalların sayıları dörde düşürüldü. Zira ruhban temsilcileri ile patrikhane de kontrolsüz şekilde artan esnaf sayısının bir inziva mekânı olan Aynaroz'un huzur ve sessizliğine gölge düşürdüğü fikrindeydiler.³¹⁰

Aynaroz yarımadasında bunlardan başka bir her yıl ağustos ayının on beşinde açılmak ve üç gün (20.asırdan itibaren 1 hafta) açık kalmak üzere bir panayır kuruluyordu. Keşişlerin el emeği olan ürünler burada sergilenirdi. Salnamelere göre panayırda toplamda 3000 kuruşluk yekûnu bulan bir alış-veriş gerçekleşirdi.³¹¹

7.5.6. Diğer Gelirler ve Gelir Getiren Faaliyetler

Manastırlar, arazi, bağış vb. gelirlerinin dışında kendilerine daha düşük kazançlar sağlayan bir takım gelir kalemlerine sahiptiler. Arıcılık bunlardan biriydi. 1885 yılı *Selanik*

³⁰⁴ *Salname-i Vilayet-i Selanik.* (H.1303/M.1885). 299.

³⁰⁵ BOA.A.DVN.9/31, 29 *Zilhicce 1260 -9 Ocak 1845 ve Salname-i Vilayet-i Selanik.* (H.1324/M.1906). 291

³⁰⁶ Selanik Vilayet Salnamelerinde dükkân sayısı ile alakalı verilen bilgilerde bir tutarsızlık vardır. 1895 salnamesinde dükkân sayısı 110'du. Bkz. *Salname-i Vilayet-i Selanik,* (H.1312/M.1895)., 214 1885 salnamesinde ise dükkân sayısı 200 olarak verilmiştir. Bkz. *Salname-i Vilayet-i Selanik.* (H.1303/M.1885). 296.

³⁰⁷ BOA.DH.MKT.1144/33-2, 17 *Kanun-i sani 1322 – 30 Ocak 1907*

³⁰⁸ *Salname-i Vilayet-i Selanik.* (H.1303/M.1885). 299.

³⁰⁹ BOA.MVL.283/17 – 1, 29 *Muharrem 1271 – 22 Ekim 1854*

³¹⁰ BOA.MVL.302/35– 1, 3 *Safer 1273 – 3 Ekim 1856* Ruhbanlar “ ...bu kadar eşhasın cezire-i mezkurede ictma'ı bazı gûne edeb-i keşişanın inhilaline müeddi olduktan başka ada-ı mahaliyeye dâhil halel getirdiğinden mersumların cezire-i mezkureden dağılmasıyla adet-ı kadime-i mahalliyeye” zarar verdikleri düşüncesindeydiler.

³¹¹ 1895 Salnamesine göre panayır üç gün devam eder ve ancak birkaç yüz liralık alış-veriş yapılırdı. Bkz. *Salname-i Vilayet-i Selanik,* (H.1312/M.1895). 214-215. Ayrıca 1907 salnamesine göre de panayır bir hafta devam eder ve üç bin liralık alış-veriş yapılırdı. Bkz. *Selanik Vilayet Salnamesi.* (H.1325-M. 1907). 214.

Vilayeti Salnamesi'ne göre Aynaroz'da hemen her manastırda ikişer-üçer bin arı kovanı bulunmaktaydı. Her kovandan beş kıyye bal ve yarım kıyye bal mumu ürün alınırdı. *Balın kıyyesi dört ve bal mumunun kıyyesi ise yirmi guruşa* satılırdı.³¹²

Manastırların Aynaroz dışında değirmenleri bulunmaktaydı. Bir BOA belgesinden anladığımız kadarı ile Kostamonit Manastırı'nın Sultan Bayezit döneminden kalma, Selanik'in Siroz Sancağı'nın *Ezve Köyü*'nde dört adet değirmeni (*asiyab*) bulunmaktaydı. Ruhbanlar değirmenlerin bir vakıf mülkü olduğunu ve her türlü vergiden muaf tutulmaları gerektiğini ifade etmişlerdi.³¹³

Manastırlar için bir başka gelir kaynağı tasarruf ettikleri ormanlardı.³¹⁴ Manastırların gerek Aynaroz'da gerekse pek çok metohlarının bulunduğu Ksendire yarımadasında değerli orman arazileri bulunmaktaydı ve tasarruf edilen ormanlar için ruhbanlardan ve manastırlardan vergi alınmaktaydı.³¹⁵ Aynaroz'da ak çam, kara çam ve ak meşe ve yeşil meşe ve kestane ve fındık ve kayın ve koca yemişi ağaçlar, güney rüzgârlarına maruz kalan sahil tarafında ise ağaç kavunu ile limon ve portakal ağaçları bulunmaktaydı.³¹⁶ *Manastırlar bu ormanlardan her sene külliyetli kereste elde ederler ve kömür imal ederek dışarıya ihraç ederlerdi.*³¹⁷ Nitekim 1899 yılında merkezi hükümet buradan kereste almayı düşünmüştü. Zira Selanik'ten Dersaadet'e odun sevki yirmi iki guruşa mâl olduğundan masraflı görülüyordu ve daha yakın olan Aynaroz ormanlarından getirilmesi için odun tüccarları teşvik edilmişti.³¹⁸

Manastır ormanları, zaman zaman merkezi hükümetin gündeminin konusu olmuştu. Zira bazı manastırların Ksendire'deki çiftliklerini orman arazilerine doğru tecavüz ederek genişletmesi idari ve adli kovuşturmayaya maruz kaldı.³¹⁹ Aynı şekilde *Ksakva?* ormanlarının askeri açısından stratejik konumda olması hususuna 3. Ordu yetkilileri, hükümetin dikkatini çekmeye çalışmışlarsa da hükümet makamları orman arazisinin Hilandar Manastırı tasarrufunda olduğunu tasdik ederek müdahale etmemişti.³²⁰

³¹² *Salname-i Vilayet-i Selanik.* (H.1303/M.1885). 298.

³¹³ BOA.ŞD.2978/28-1, 24 Eylül 1312 – 6 Ekim 1896 Ayrıca Pantokrator Manastırı'nın Zihne Kazası'nda değirmeni bulunmaktaydı. Bkz. BOA.HAT.1464/3, 29 Zi'l-hicce-5 Temmuz 1796

³¹⁴ BOA.A.DVN.9/31, 29 Zilhicce 1260 -9 Ocak 1845

³¹⁵ BOA.ŞD.2415/17-3, 27 Cemaziye'l-evvel 1295– 29 Mayıs 1878

³¹⁶ *Salname-i Vilayet-i Selanik.* (H.1288/M.1871/72). 142. ve *Selanik Vilayet Salnamesi.*(H.1325/M.1907). 212.

³¹⁷ *Salname-i Vilayet-i Selanik.* (H.1303/M.1885). 298 ve *Salname-i Vilayet-i Selanik.* (H.1325/M.1907). 211.

³¹⁸ BOA.DH.MKT.2280/61-1, 2 Şaban 1317 – 6 Aralık 1899

³¹⁹ BOA.BEO.2442/183129-1, 14 Teşrin-i evvel 1320 – 27 Ekim 1904

³²⁰ BOA.MV.85/71, 17 Ramazan 1313 - 2 Mart 1896

Bazı manastırların arazi ve çiftlikleri dışında kullandıkları yaylak, kışlak ve çayır gibi alanları da vardı. Pandokrator Manastırı'nın Zihne Kazası'nda,³²¹ Aya Pavli Manastırı'nın Ksendire yarımadasında kışlak ve çayır olarak kullandıkları alanları bulunmaktaydı.³²²

³²¹ BOA.HAT. 1464/3, 29 Zi'l-hicce-5 Temmuz 1796

³²² Manastırın Sart ve Karpariç adında kışlakları bulunmaktaydı. Bkz. BOA.BEO, 686/51382 -2, 6 Rebiü'l-evvel 1313 – 27 Ağustos 1895

SONUÇ

Bizans manastır hareketinin zirvesi sayılan “*Athos Dağı*”, burada ilk manastırın kurulduğu 10. yüzyıldan itibaren kısa zamanda şöhreti tüm Ortodoks dünyasınca bilinen bir yer haline gelmiştir. Zaman içinde yirmi büyük manastıra ve onlara bağlı yine onlarca küçük mabetlere sahip olan “*Kutsal Dağ*” (*Agion Oros/Aynaroz*), Bizans İmparatoru *II.Andronikos* döneminden itibaren ruhanî açıdan İstanbul’daki Fener Rum Patrikhanesi’ne bağlanmıştır.

İstanbul’un fethi sonrasında patrikhanenin Osmanlı Devleti’nin başkenti sınırları içinde kalması ile bu statü sonlandırılmadığı gibi, aksine Osmanlı ülkesindeki Ortodoksların ruhani yönden idaresi patrikhaneye tevdi edilerek patrikhanenin konumu güçlendirilmiştir. Fener Rum Patrikhanesi bu görevi İstanbul’dan taşraya doğru uzanan ve kendine özgü bir hiyerarşiye sahip olan bir örgüt yapısı ile gerçekleştirmeye çalışmıştır. Bu bakımdan patrikhanenin kendine mahsus teşkilat yapısının, Osmanlı Devleti’nin bilhassa Balkan topraklarında kalan kısmının tarihi ile sıkı bir ilişkisi olduğunu söyleyebiliriz.

Aynaroz Manastırları topluluğu, patrikhanenin taşra örgütüne dâhil olmakla birlikte bu teşkilat yapısı içinde müstesna bir konuma sahip bulunmaktaydı. Zira Aynaroz, patrikhanenin ruhani örgüt yapısına bağlı taşra birimleri arasında hiyerarşik düzen bakımından da farklı özellikler içermektedir. Nitekim Aynaroz Manastırlarının, patrikhane ile yönetim ilişkisini yürüten “*Protos*” ile yarımadanın bir nevi denetim, yargı ve idare meclisi olan “*Epistates*” gibi organlarını, bu örgütlenmenin başka hiçbir yerinde görmek mümkün değildi.

Kısacası Aynaroz, ruhbanların eğitildiği ve rehabilite edildiği bir merkez, İstanbul Rum Patrikliğinin örgüt yapısını personel yönünden besleyen bir kaynak, patrikler yetiştiren ve patriklik seçimlerinde ağırlığı hissedilen bir kanaat merkezi, ayrıca Ortodoksluğun mukaddes eşyalarını muhafaza eden bir mukaddes beldeydi. Bu özellikleri ile Aynaroz’un eğitim açısından Ortodoks dünyanın birinci öneme sahip bir merkezi olduğunu; dinî açıdan Kudüs’ten sonra, yönetsel açıdan da İstanbul Fener Rum Patrikhanesi’nden sonra ikinci öneme sahip merkezi olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Bizans egemenliğinde iken her biri bir devletçik olarak kabul edilen Aynaroz Manastırları, *Protos* liderliğindeki bir topluluk olarak, Bizans İmparatorluğu’nun idari şahsiyete sahip bir taşra beldesi olmuştur. Bizim için önemli olan Aynaroz Manastırları

topluluğunun Osmanlı hâkimiyetini kabul ettikleri dönemde de kadim imtiyazları ile birlikte bu idari şahsiyetini büyük ölçüde korumuş olmasıdır. Athos Dağı Manastırları, Osmanlı hâkimiyetine alındığında, ruhban topluluğunun iç yönetimlerine ait örgüt yapıları dini hürriyet kapsamında değerlendirilmiş bu nedenle dokunulmamıştır. Ancak yarımada kaza hükmüne alınarak buraya bir mülki amir tayin atanmıştır. Klasik dönem Osmanlı Devlet teşkilatında kazalar, idari ve adli yetkileri barındıran *kadı* tarafından idare edildiği halde yarımada İslam nüfusun bulunmayışı nedeniyle Aynaroz, bazı özel statülü yerlerde de gördüğümüz üzere merkezden tayin edilen bir voyvodanın idaresine emanet edilmiştir.

Aynaroz'un Osmanlı hâkimiyetinde geçirmiş olduğu yaklaşık altı asırlık müddette yaşanan ilk kırılma bu suretle gerçekleşmiştir. Zira öngörülen bu statü esasen her iki idarenin yetki ve görev paylaşımını belirlemiştir. Ruhani idare Bizans döneminde olduğu gibi artık yarımada tek otoritesi değildir. Mülki idarenin varlığı, ruhani idareden sorumlu olan Lonca Heyeti (*Epistates*) ve Nazırlar Heyeti (*Episthasis*) yetkilerinin ruhani işler ve bazı beledi meseleler ile sınırlı olacağı anlamına gelmektedir.

Bununla birlikte ruhbanlar klasik dönemin rahat şartlarında bu sınırlamanın etkisini hissetmemişlerdir. Nitekim ruhani örgüt yapılarına dokunulmayan manastırlar ve ruhbanlar, Bizans döneminden elde etmiş oldukları ayrıcalıklarını muhafaza edebilmişlerdir. İlk dönem padişahlarının himayeleri ve imtiyazları tasdik eden ferman ve beratları ile imtiyazlı statü korunmuş hatta bunlara yeni kazanımlar ilave edilmiştir. Öyle ki ruhbanların yetkileri kağıt üzerinde sadece dini alan ile sınırlı görünse de fiili olarak sanki yarımada tek otoritesiymiş gibi hareket edebilmişlerdir.

Tanzimat'a kadar olan süreçte Aynaroz manastırlarının idaren maliyeye, hukuktan güvenliğe kadar önemli imtiyazları bulunmaktadır: Bu süreçte yarımada, idari açıdan bir kaza olarak hemen yanı başında bulunan *Selanik Vilayeti*'ne bağlı olması gerekirken doğrudan İstanbul'a bağlıdır. Bu durum ruhbanlara Selanik'in denetiminden uzak, biraz daha serbest hareket etme imkânı sağlamıştır. Manastırlar dâhili idarelerinde tamamen bağımsızdırlar. Bu hususta ne Aynaroz mülki amiri ne patrikhane ne de merkezi hükümetin bir müdahalesi söz konusu değildir.

Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde Aynaroz ruhani idaresinin, maktu bir vergi dışındaki diğer vergilerden muafiyeti, verginin toplanması konusunda düzenleme yapabilmek gibi kısmî bir yasama yetkisi, ruhbanlar ve manastırlar arasındaki hukuki meseleleri görece mahkemeleri, beledi meseleler ile ilgili yetkileri, kısıtlı da olsa bir

bütçesi (sandığı), yirmi beş kişiden oluşan ve kendi emrinde görev yapan bir güvenlik gücü bulunmaktadır. Manastırların Selanik'te bir ve İstanbul'da iki vekil bulundurarak gerek ruhani gerekse mülki idareyi ilgilendiren hususlarda makam atlayarak doğrudan hükümet yetkilileri ile temas kurabilme ayrıcalıkları da söz konusudur.

Görüldüğü üzere yarımada ruhbanları, imparatorluğun Tanzimat adı verilen modernleşme hareketine maruz kaldığı sıralarda, idareden, maliyeye, hukuktan güvenliğe kadar çok önemli ayrıcalıklara sahiptirler. Bahsedilen imtiyazlar, sadece dini işlerle meşgul olmak üzere kurulmuş bir ruhani idarenin çok daha ötesinde bir takım hakları içermektedir.

Şu halde Osmanlı egemenliğine alındığı zaman ki statüsü ile Aynaroz, ne İstanbul Fener Rum Patrikhanesi sorumluluğunda örgütlenen Ortodoks ruhani teşkilatın ne de mülki açıdan bağlı olduğu Osmanlı Devleti'nin taşra teşkilatının hiyerarşik düzenine ve örgüt yapısına uyan bir görüntü içindedir. Bu aynı zamanda ilerde âdem-i merkezi idareler olarak tanımlanacak bazı yönetimlerin, imparatorluğun daha kuruluşu döneminde gerçekleşen fetihler sırasında gayrimüslimlere sağlanan bir takım imtiyazlar ile oluştuğunu göstermektedir. Buna rağmen yarımada için öngörülen statü, ruhbanlar ile merkezi hükümet arasında ciddi bir sıkıntı yaşanmadan yaklaşık dört asır kadar devam etmiştir.

Bilindiği gibi milliyetçiliğin, imparatorluğun özellikle Balkan topraklarında etkili olmaya başladığı çağda devletin merkez ve taşra teşkilatının yeni şartlara göre ve yeniden düzenlenmesi gerekliliği güçlü bir biçimde hissedilmişti. Bu anlamda Sırp ve Rum isyanlarının bu büyük reform sürecini hızlandırdığı söylenebilir. Nitekim Rum isyanının Aynaroz yarımadasına sirayet etmesi ve ruhbanların bir kısmının istemeden de olsa asilerin etkisi altında kalmaları Osmanlı devlet adamlarının uzun süre merkezi hükümetin kontrolünden ve müdahalesinden uzak ve alabildiğine esnek Aynaroz idaresi hakkındaki düşünceleri üzerinde ilk kez soru işaretleri uyanmasına neden olmuştur. Söz konusu gelişmeler, taşra teşkilatının genel nizamından ayrı ve imtiyazları ve özel statüsü gereğince idare edilen Aynaroz idaresinin ortak hukuka dâhil edilmesine dair kanaatin oluşmasında etkili olmuştur.

İsyan sonrasında yarımada ruhbanları ile olan zimmet akdine son verilmiş gereken en sert tedbirler alınmıştır. Aynaroz'da durum normale dönünceye kadar ve merkezi hükümet ruhbanlarda görmeyi arzuladıkları sadakat duygusundan emin oluncaya kadar ruhbanlar ile yeni bir zimmet akdi yapılmamıştır. Bu süreçte yarımada'nın imtiyazlı statüsü de ayrıcalıkları ile birlikte askıya alınmıştır. Yeni zimmet akdi 1822 yılında yapılmış olsa da İstanbul'da rehin tutulan ruhban temsilcilerine dair belgeler isyanın idari anlamdaki

etkilerinin 1828 yılına kadar devam ettiğini göstermektedir. Yaşanan bu tecrübe Osmanlı bürokratlarına Aynaroz idaresinin ıslahı hakkında bir fikir vermiş olmalıdır.

Aynaroz idaresinin ıslahı konusunda zorunluluklardan kaynaklanan bir takım zorluklar dikkati çekmektedir. Özellikle imtiyazların daha evvel fermanlar ve beratlar ile elde edilmiş olması ve bu hükümlerin değiştirilmesinin ya da ilga edilmesinin neredeyse imkânsız olması bu cümledendir. Bu durum Aynaroz ruhani idaresine rahat hareket etme imkânı ve bir özgüven sağlamıştır. İmtiyazların aksine cereyan eden her düzenleme ruhbanların ellerindeki ferman hükümlerini delil göstermeleri suretiyle itirazlarına maruz kalmıştır. Osmanlı bürokratları bu durumda yarımada otoritenin sağlaması konusunda mülki idare üzerinden hareket etmeye karar vermişlerdir. Reformculara göre Aynaroz mülki idaresi, Tanzimat döneminin taşra idaresi usullerine göre yeniden düzenlenecek ve mülki idarenin ruhani idare üzerindeki yaklaşık dört asır süren otorite zaafına son verilecektir.

İncelememiz, Aynaroz idaresinin mülki idare noktasından Tanzimat döneminin taşra teşkilatı yapısına yaklaştırılmaya çalışıldığını ve bu hususta kısmen de olsa başarı sağlandığını göstermektedir. Nitekim Tanzimat'ın ilanından sonraki süreçte Aynaroz'da voyvodalık uygulamasına son verilmiş önce müdürlük sonra da kaymakamlık uygulamasına geçilmiştir. Müdür ve kaymakam atamalarında yarımada'nın *hususiyet-i mevkiyyesine* ve atanacak mülki amirin ehliyet ve liyakatine yapılan atıflar merkezi hükümetin yeni dönemde Aynaroz'da görmek istediği otoriteye işaret etmesi bakımından anlamlıdır.

Osmanlı taşra idaresinin talimatnameler ile düzenlenmeye çalışıldığı dönemde Aynaroz idaresi Tanzimat'ın neredeyse her yeni uygulamasından etkilenmiştir. Bu durum Aynaroz imtiyazlarının tartışmaya açılmasına ve zaman zaman manastır vekillerinin itirazlarına neden olmuştur. Bir taraftan da yarımada ile ilgili teftişler ve incelemeler aralıksız devam etmiştir. 1857 yılında Aynaroz idaresinin ıslahı hakkında ilk önemli layiha hazırlanmıştır. Layihada halen mülki amirin Lonca Heyeti karşısında bir hükmünün olmadığından ve yarımada giderek artan Rus nüfuzundan bahsedilmektedir. Bu arada 1861 ve 1868 yıllarında gerçekleşen Cebel-i Lübnan ve Girit Vilayet Nizamnameleri, büyük devletlerin müdahaleleri ve yardımlarıyla âdem-i merkezi idarelerin imparatorluktan ne kadar da kolay ayrılabilindiklerini göstermiştir.

Taşra idaresinin işleyişi ve düzeni bakımından tüm Osmanlı vilayetlerini ortak hukuka dâhil etme gayreti ile ilgili Tanzimat yönetiminin en somut adımı 1864 Tuna Vilayet Nizamnamesi'dir. Düzenlemenin Aynaroz'a yansması ise 1867 yılında gerçekleşmiştir. Yeni vilayet teşkilatı gereği Aynaroz bir kaza olarak Selanik'e bağlanması kararlaştırılmıştır. 1868 yılında uygulamaya konulan düzenleme ile Aynaroz ilk kez önemli bir imtiyazını kaybetmiştir.

Bununla birlikte ruhani idarenin varlığı ve imtiyazları nedeniyle Aynaroz, taşra idaresinin umumi nizamına dâhil edilememiştir. Bu gerçek Osmanlı bürokratları tarafından kabul edildiğinde Aynaroz Manastırları topluluğu için ayrı bir nizamname hazırlanmıştır.

Lonca Heyeti'nin mütemadiyen mülki idarenin alanına giren hususlara müdahale etmesi ve yarımada üzerinde patrikhanenin de otorite sağlayamamış olması nizamnamenin en önemli gerekçeleri olarak sıralanmıştır.

Merkezi hükümet açısından *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi*, imparatorluk merkezi ile olan bağlarını giderek gevşeten Aynaroz ruhani idaresinin âdem-i merkezi eğilimlerine son vermek ve yarımada üzerinde gerek mülki idarenin gerekse patrikhanenin otorite tesis edebileceği bir düzeni tesis etmesi anlamına gelmektedir. Bu vesile ile yarımada, genel taşra teşkilatından ayrı bir statüye sahip olsa da en azından merkezi idarenin otoritesini kabul etmiş olacak ve bir müdahalenin konusu olmaktan çıkarılacaktır.

Şüphesiz ki nizamnamenin hazırlanması sürecini hızlandıran diğer bir etki de 19.yüzyılın ikinci yarısında yarımadada Rus keşişlerin hızla artan nüfus ve nüfuzudur. Zira 1875 yılında Rus keşişlerin *Panteleimon Manastırı* yönetimi elde etmek suretiyle yirmi üyeli Lonca Heyeti'ne dâhil olmaları, Rusya'nın Aynaroz üzerinde giderek artan ilgisi, yarımadada Rus keşişlerin sayılarının hızlı bir artış göstermesi, *Babıali*'yi endişelendirmiştir. Özellikle bu endişeyi haklı çıkaracak bir takım jurnallerin merkezi hükümete ulaşması Babıali'de Aynaroz idaresinin bir an evvel ıslah edilmesi lüzumunu hissettirmiştir.

Nitekim nizamnamenin hazırlanmasından evvel *Mezahip Müdürü Zebur Bey*'in yürüttüğü bir layiha çalışmasında, yarımadadaki manastırların her birinde Rus asıllı keşişlerin nüfusunu tespit etmeye yönelik bir çalışma yapması bu bakımdan anlamlıdır.

Aynaroz Manastırlarının yeni statüsü ruhani ve mülki idarenin en üst makamları tarafından birlikte belirlenmiştir. Patrikhanece kaleme alınan nizamname layihası ile dokuz asırlık kadim kurallar ilk kez, üstelik anayasal bir belge çerçevesinde toplanmıştır. Layiha,

Babialı ve özel bir meclis tarafından incelenip yürürlüğe girdiğinde hem ruhani idarenin hem de merkezi hükümetin bu düzenlemeden kazanç ve kayıpları söz konusudur.

Ruhani idare nizamname ile “*kır serdari*” namı ile görev yapan askeri gücünün lağvı nedeniyle önemli bir güvenlik imtiyazını kaybetmiş olmasına rağmen diğer imtiyazları muhafaza etmiş üstelik bunların anayasal bir düzenleme ile tasdik edilmesini sağlamıştır.

Merkezi hükümet açısından ise nizamname, Aynaroz idaresinin ortak hukuka dâhil edilemeyeşinin bir nevi itirafıdır. Buna rağmen ruhani idarenin görev ve yetki alanının sadece dini alan ile sınırlı olacağı bir hüküm olarak nizamnamede yer almış bu surette ruhbanlar yetki alanları hukuken sınırlanmıştır. Nizamnamenin hatime kısmında mülki idareyi ilgilendiren hususların ve güvenlik konularının merkezi hükümetin yarımada'daki temsilcisi olan mülki amire ait olacağı ifade edilmesi ile merkezi hükümetin hassasiyetleri vurgulanmıştır. Zira bu yarımada'yı bir müdahale konusu olmaktan çıkararak ve Babialı'nın elini kuvvetlendiren bir maddedir. Bu maddenin Babialı'ya pratikte sağlamış olduğu ilk kazanç ise ruhani idarenin emrindeki güvenlik gücünün hemen lağvedilebilmesidir.

Pürüzlerine ve eksikliklerine rağmen *Aynaroz Manastırları Nizamnamesi* çerçevesinde öngörülen statü zamanın Osmanlı bürokratlarında bir memnuniyet oluşturmuştur. Nitekim reformcu bürokratlar bu nizamname çerçevesinde, imparatorluğun “*Tur-i Sina ve Cebel-i Musa*” gibi diğer ruhban beldeleri için de referans kabul edilebilecek bir düzen oluşturabilmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nde ortak hukuktan ayrı olan özel statülü yerlerin kendilerine has nizamnameleri bulunmaktadır. Birçoğu “*eyâlat-ı mümtaze*” olarak anılan bu yerlerin bir kısmı 19. asırda Osmanlı Devleti'nden ayrılmışlardır. Aynaroz, bu yerlerden farklı olarak nizamname sonrasında oluşturulan statüsü ile bir isyan ya da dış müdahaleye maruz kalmaksızın imparatorluğun son demlerine kadar (1912) Osmanlı hâkimiyetinde kalmıştır. Kanaatimizce bu başarı reformcu Osmanlı bürokratlarının hanesine yazılmalıdır. Reformcular, Aynaroz'u taşra idaresinin genel kurallarına tamamen dâhil edemeseler de Ortodoks dünyanın bu mukaddes beldesini, söz gelimi yeni bir “*Kutsal Yerler Meselesi*” gibi bir sorunun konusu yapmadan Osmanlı egemenliğinde tutmayı başaramışlardır. Aynaroz idaresinin ıslahı konusunda gösterilen bu başarı reformcu bürokratların, âdem-i merkezi yönetimleri Osmanlı egemenliğinde tutma gayretlerinde – *Girit* ve *Cebel-i Lübnan* gibi olumsuz örneklerle rağmen- tamamen başarısız olmadıklarını göstermektedir.

Böylece asırlar süren Osmanlı egemenliği boyunca ruhbanlar ve manastırlar imtiyazlarından sadece ikisini kaybetmişlerdir. Bunlardan biri Tanzimat'ın yeni vilayet teşkilatı ile ilgili düzenlemelerinin, ikincisi ise nizamnamenin bir sonucudur. Bunun dışında ruhbanlar, savaş ve isyan gibi olağanüstü haller dışında modernleşme döneminde gerçekleşen yeni uygulamaların pek çoğundan itirazları ile muaf kalmayı başarmışlardır.

Bu açıdan bakıldığında Aynaroz idaresi, idare hukukçularının da belirttikleri üzere, idari muhtariyete sahip bir âdem-i merkezîyet yönetiminde bulunması gereken üç şarta da sahiptir. Her şeyden evvel ruhani idarenin temsilcileri (*protos*) merkezi hükümetin dahli olmadan ruhbanlar tarafından seçilmektedir ve bu temsilci genel taşra teşkilatının hiyerarşik yapısına uymayan bir memurdur. İkinci olarak ruhani idare kısıtlı da olsa bir bütçeye ve bu bütçeyi kullanabileceği beledi yetkilere sahiptir. Üçüncü olarak ruhani idarenin bu statüsü Osmanlı egemenliğinde kaldığı müddet içerisinde hükmi bir şahsiyete sahiptir. Nitekim ruhani yönetimin idari şahsiyeti klasik dönemde fermanlar ve beratlar ile; meşrutiyet döneminde ise anayasal bir belge olan nizamname ile belirlenmiş ve taşra idaresinin kuraldan ayırık ve ayrıcalıklı bir yönetimi olduğu kabul edilmiştir.

Ne var ki ruhani idare yarımadaı temsil eden tek otorite değildir. Yarımadaı ruhani idarenin yanı sıra mülki idarenin varlığı çift başlı bir idareyi zorunlu kılmış ve Aynaroz'un Osmanlı egemenliğine alınmasından, Osmanlı hâkimiyetinden çıkmasına kadar bu çift başlılık devam etmiştir. Bu bakımdan yarımadaının statü itibarıyla yarı-özerk bir konumda olduğunu söylemek daha doğru olacaktır. Bununla birlikte çalışmamızda detaylarını ve örneklerini sunduğumuz üzere (15.yüzyıldan 19.yüzyılın ilk yarsına kadar) mülki idarenin varlığı ruhbanlara nezaret etmekten ibaret gibidir. Bu süre içerisinde ruhbanlar yarımadaının idaresini yürüten tek makam gibi hareket etmişlerdir. Mülki idare lehine ıslah edilmeye çalışılan bu konumda Tanzimat dönemi düzenlemeleri ve nizamname ile bir mesafe alınmış olsa da ruhani idarenin âdem-i merkezî eğilimleri 20.asır başlarında dahi devam etmektedir.

Tezimiz içerisinde belgeler ile ifade ettiğimiz üzere Osmanlı bürokratları yarımadaı bir kaza idare meclisinin teşkili ile Lonca Heyeti'nin (*Epistates*) idari gücünü, bir bidayet mahkemesinin teşkili ile de adli gücünü kırmanın gayreti içerisinde olmuşlardır. Bu nedenle Aynaroz idaresi yarı-özerk statüsüne rağmen fiili anlamda özerk bir görünümündedir.

Kısaca Aynaroz yarımadaı, Osmanlı hâkimiyetinde geçirdikleri süre boyunca yarı-özerk bir yapıya sahip bir âdem-i merkezîyet idaresidir. Osmanlı Devleti'nin klasik

döneminde dönemin rahat siyasi şartları ve devlet yetkililerinin esnek tutumları nedeniyle ruhbanlar mülki idarenin alanına giren hususlara sıkça müdahale etmişler ve merkezsizleşme (*decentralisation*) eğilimi göstermişlerdir. Bu husus Osmanlı bürokratlarında bir rahatsızlık nedeni olmuş ve Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde Aynaroz idaresini ıslah çabalarının hareket noktasını oluşturmuştur.

İmtiyazlı statüsünün zihinlerde oluşturmuş olduğu algı nedeniyle bazı araştırmacıların “*mümtaz eyaletler*” dairesinde değerlendirdiği Aynaroz, statüsünün nitelikleri itibarıyla bu vasafta sahip olsa da Osmanlı Devleti resmi kayıtlarına göre “*eyalat-ı mümtaze*” arasında yer almamıştır. Gerek salnameler gerekse incelediğimiz BOA belgelerinin hiç birinde bu yönde bir bilgiye rastlanmamıştır. Ayrıca Aynaroz ile ilgili taşra ve merkezi hükümet arasındaki yazışmalar mümtaz eyaletlerin yazışmalarının yapıldığı kalem olan mümtaze kaleminden yapılmamış olması da bunu teyit etmektedir. Son tahlilde Aynaroz statüsü itibarıyla imtiyazlı bir belde ancak resmi anlamda bir *mümtaz eyalet* değildir.

Çalışmamız Osmanlı Devleti’ndeki Ortodoksların patrikhane üzerinden idaresi siyasetini bu örgüt yapısının bir taşra uzantısı olan Aynaroz üzerinden örneklemiş, Aynaroz ruhani idaresinin patrikhane ile ve her ikisinin merkezi hükümet ile olan ilişkileri konuya değişik bakış açıları geliştirmemizi sağlamıştır.

Aynaroz Manastırlarındaki nüfusu oluşturan etnik unsurlar arasında Rum unsurunun diğerlerine nazaran baskın konumu dikkati çekmektedir. Nitekim incelememize göre 19.yüzyıla kadar neredeyse tüm manastırların yönetimi (gomnosluk makamı) Rum kökenli keşişler tarafından temsil edilmektedir. Bu durum ilk kez bir Rus keşişin *Panteleimon Manastırı* gomnosluğu makamına seçilmesi ile kırılabilmiştir. Rus keşişlerine Lonca Heyeti’nde bir sandalye imkânı sağlayan bu yeni konuma rağmen, yarımada Rum keşişlerinin baskın konumunu kırmak oldukça zor görünmektedir. Neticede Aynaroz Manastırları patrikhanenin mesuliyetindedir ve patrikhane Osmanlı İmparatorluğu’ndaki tüm Ortodoks tebaanın ruhani idaresi hususunda Babiali tarafından yetkilendirilmiştir.

Büyük devlet vasfına rağmen Rusya’nın Aynaroz idaresinde iyi bir konum elde edebilmesi için, sadece manastırlarda Rus asıllı keşişlerin nüfuslarını artırmak yeterli olmayacak, yarımada dışındaki bu bürokratik yapıyı da kırmaya çalışması gerekecektir. Nitekim Rus asıllı rahiplerin *Panteleimon Manastırı* gomnosluğu makamını elde etme

sürecinde yaşananlar bu süreci örnelemektedir. Rus rahiplerin bu çabaları gerek Rum keşişlerin gerekse patrikhanenin ciddi tepkilerine maruz kalmıştır.

Bu anlamda manastırlarda Rum keşişlerin hâkim olan konumları yarımada da diğer etnik unsurlar arasında bir takım ittifakların doğmasına da zemin hazırlamıştır. Bunlardan en dikkat çekici olanı Rus ve Bulgar keşişleri arasındaki yakınlıktır.

Neticede, Aynaroz idaresinde Rus keşişlerinin etkisi çerçevesinde baktığımız konuda iki önemli husus öne çıkmaktadır. Birincisi 19. asırda Aynaroz idaresinin ıslahı çabalarında Rus keşişlerinin giderek artan nüfuzlarından duyulan endişenin etkisi inkâr edilemez bir gerçektir. İkincisi; Rusya için Aynaroz bilhassa 19.yüzyıldan itibaren bir stratejik nokta olarak algılanmaya başlamıştır. Bu ikinci başlık incelememizin konusu dışındadır ancak başlı başına bir incelemenin konusu olacak kadar belge ve bilgi ihtiva etmektedir. Zira Osmanlı devlet adamlarında, Rusya'nın Aynaroz'u Karadeniz'deki Kırım misali Akdeniz'deki askeri ve siyasi manevraları için kullanabileceği bir üs haline getirme düşüncesi endişeye neden olmuştur. Bir başka endişe de Aynaroz'daki inisiyatifin Rumlardan Rus keşişlere geçmesi suretiyle Rusların Ortodoksluğun bu mukaddes beldesinde söz sahibi olarak Ortodoks dünyada daha etkin bir konum elde etmesi endişesidir.

Rum keşişlerin hâkim konumlarına karşı yarımada da diğer etnik unsurları Aynaroz'da tutunabilmek için mensubu buldukları devletlerin yardımına ihtiyaç duymuşlardır. Bu durum iane ve bağışların manastırların en önemli gelir kalemlerinden biri olmasına neden olmuştur. Bu cümleden olarak Gürcü, Bulgar, Sırp ve Rus keşişlere bu devletlerden büyük bağışlar ve yardımlar gelmiştir. Bu konuda Rus ve Sırp hükümetlerinin biraz daha öne çıkmıştır. Yardımların büyük meblağ içerenleri *Kesendire Yarımadası* gibi yerlerde manastırlar adına satın alınan ve metoh adı verilen çiftliklere dönüşmüştür. Başta Kesendire Yarımadası'nda olmak üzere Selanik dâhilinde bulunan 58 adet *metoh* (çiftlik), Osmanlı hâkimiyetinde kaldıkları süre içerisinde manastırların en önemli üç gelir kaleminden biri olmuştur. Manastırların üçüncü ve (19.yüzyıla kadar) en önemli gelir kaynağı ise Eflak-Boğdan'da bulunan ve Aynaroz Manastırlarına adanan vakıf arazileridir. 19. asırda Rusya'nın da himayesi ile Eflak ve Boğdan boyarları manastırların bu önemli kaynağına el koymuşlardır. Manastırların Aynaroz'daki ekonomik faaliyetleri (arıcılık, el sanatları, meyvecilik ve balıkçılık vb.) bu üç gelir kalemi yanında çok daha düşük düzeyde kalmıştır.

Aynaroz Ortodokslar için mukaddes bir belde olduğu kadar aynı zamanda bir kültür ve sanat merkezidir. Ortodoks dünyanın her tarafından gelen keşişlerin buluştuğu bir platform olan Aynaroz'un bu kültür hazinesinin bir etkileşime neden olması kaçınılmazdı. Nitekim öyle de olmuştur. İncelememizden de anlaşılacağı üzere dünyanın en zengin yazma eser koleksiyonuna sahip olan Aynaroz Manastırlarının kütüphaneleri dini eserlerin dışında antik Yunan felsefesine ait yazma eserleri de barındırmaktadır. Bir kısmı keşişler tarafından kopyalanarak yarımada dışına taşınan söz konusu eserler Gürcü ve Rus aydınlanmasına vesile olmuştur. Bu anlamda Bulgar milli tarihi ve edebiyatının ilk önemli eserlerinin bu manastırlarda yazılmış olması tesadüf değildir.

KAYNAKLAR

Arşiv

(Başbakanlık Osmanlı Arşivi Belgeleri-BOA)

Sadaret Evrakı (A)

A.AMD: 11/87, 51/35, 86/77, 87/11, 94/48

A.DVN: 9/31, 42/10, 63/46, 76/52, 102/21, 122/39, 125/12, 135/53, 135/56, 149/30

A.MKT: 2/69, 17/11, 21/26, 34/97, 105/96, 112/17, 119/95, 121/97, 144/81, 150/35, 151/76, 155/36, 168/5, 181/38, 182/82, 191/22, 200/75, 210/45, 215/34, 225/85, 227/5, 227/87, 233/75, 238/4

A.MKT.DV: 216/70, 217/89

A.MKT.MHM: 19/32, 42/71, 487/27, 206/70, 213/60, 294/30, 295/59, 31/75, 331/94, 335/78, 351/91, 387-A/35, 390/90, 392/33, 406/46, 489/10, 499/33

A.MKT.MVL: 67/28, 87/73, 9-A/93, 86/34, 134/63

A.MKT.NZD: 20/66, 36/18, 45/9, 88/76, 211/6, 221/36, 320/54, 339/32, 340/28

A.MKT.NZU: 346/32

A.MKT.UM : 2/21, 16/9, 25/36, 49/21, 65/55, 66/61, 87/63, 110/55, 153/26, 156/10, 159/27, 159/34, 162/10, 179/69, 200/31, 201/35, 255/3, 270/51, 275/71, 278/79, 288/26, 300/28, 328/88, 450/18, 465/59, 468/99, 523/9

A.MTZ: (04).40/5, (04).49/54, (04).108/13, (04).112/51, (04).127/49, (04).147/21, (04).169/10, 57/62

A.TFŞ: 11/89, 30/34

Bab-ı Ali Evrak Odası Evrakı (BEO)

BEO: 6/443, 13/911, 380/28475, 394/29546, 408/30571, 461/34575, 579/43398, 583/43681, 663/496494, 675/50613, 686/51382, 740/55488, 754/56526, 757/56742, 764/57276, 804/60259, 805/60366, 825/61870, 911/68252, 1045/78355, 1101/82554, 1206/90419, 1209/90675, 1311/98309, 1427/106981, 1458/109293, 1461/109570, 1470/110206, 1475/110580, 1490/111699, 1542/115627, 1574/117992, 1633/122440, 1732/129900, 1786/133896, 1932/144873, 1954/146525, 2255/169071, 2272/170384, 2292/171856, 2332/174875, 2342/175604, 2408/180549, 2442/183129, 2592/194335, 2603/195164, 2654/199015, 2729/204611, 2855/214068, 2915/218583, 2946/220919, 2950/221209, 2955/221566, 2959/221858, 2964/222297, 3075/230552, 3084/231272,

3285/246352, 3301/247565, 3302/247636, 3375/253056, 3400/254977, 3950/296220,
4273/320469

Cevdet Evrakı (C)

C.ADL: 51/3049, 62/3714, 63/3770

Dâhiliye Evrakı (DH)

DH.İD: 16/34, 63/2, 116/29, 116/34

DH.MKT: 75/40, 250/4, 251/36, 482/23, 483/28, 567/28, 779/75, 783/9, 793/23, 833/10,
933/30, 954/23, 966/30, 981/27, 983/21, 1004/63, 1094/61, 1141/21, 1142/76, 1144 /33,
1147/31, 1346/2, 1346/2, 1385/94, 1404/61, 1415/44, 153/42, 1531/65, 1535/20, 1541/87,
1554/91, 1623/98, 1691/68, 1694/63, 1768/16, 1838/8, 2078/77, 2114/67, 2115/37,
2128/54, 2267/80, 2280/61, 2327/29, 2368/59, 2399/149, 2419/2, 2467/116, 2467/120,
2547/3, 2548/09, 2551/31, 2556/84, 2575/68, 2578/128, 2720/31, 2761/77, 2867/4

DH.SYS: 45/7

Hatt-ı Hümayûn (HAT)

HAT: 106.4179, 129/5343.A.1, 183/8445, 00201/10310, 222/12425, 278/16401,
284/17069, 318/18695, 319/18738, 570/2792, 619/30531, 660/32232, 679/33109,
729/34676, 779/36494.A.1, 837/37760.B-1, 839/37793/C, 845/37966, 857/38273,
858/38280, 859/38332, 860/38338, 863/38493, 863/38512, 865/38551.F.1,
867/38588.C.1, 868/38611, 868/38622, 872/38754.B.1, 873/38780, 877/38846,
878/38877, 878/38891, 918/39974.C-3, 918/39974-B, 921/40031, 925/40180, 925/40206,
928/40217.C.-1, 928/40297-C, 928/40297.D-1, HAT.928/40297.E. 940/40571,
945/40706, 1140/45374, 1140/45374.B-1, 1145/45505, 1315/51279, 1392/55622,
1464/3, 1564/52

Hariciye Nezareti Evrakı (HR)

HR: 76/3695

HR.MKT: 20/13, 71/32

HR.SYS: 1753/80, 1771/45, 1172/59,

HR.TO: 116/86, 252/72, 428 /43, 508/14

HR.HMŞ.İŞO: 89/6

Haritalar (HRT)**HRT.H:** 342/1, 344/1**İradeler (İ)****İ.DH:** 879/70137, 246/14992, 748/61133, 750/61271, 756/61687, 853/68394, 879/70137, 977/77156, 1020/80496, 1079/84713, 1091/85581, 1242/97319, 1166/91179, 1151/89993, 1295.4 /102264, 1295-5/102287, 1393/1, 227/13583**İ.HR:** 109.5368, 109/5322.1, 190/010656, 317/20425**İ.MMS:** 1/27, 58/2683, 6/198**İ.MLV:** 139/3824, 272/10537, 293/1182, 298/12130, 293/11825, 369/16185, 369/16185, 441/19574, 455/20408, 486/22025,**İ.SD:** 68/4038**İ.ŞD:** 53/3009, 61/3519, 82/4861, 491/22239,**Maarif Nezareti Evrakı (MF)****MF.MKT:** 100/86,**Meclis-i Vükela Mazbataları Evrakı (MV)****MV:** 1/44, 5/4, 6/21, 24/41, 38/53, 41/68, 48 /15, 69/89, 70/23, 85/71, 90/39, 94/19, 107/91, 117/23, 163/25**Meclis-i Valâ Evrakı (MVL)****MVL:** 181/70, 283/17, 296.11987/9, 302/35, 408/52, 795/76, 802/13, 805/14, 983/36, 1024/52, 1026/11**Şura-i Devlet Evrakı (ŞD)****ŞD:** 2035/1, 2415/17, 2478/9, 2521/1, 2978/28, 3221/7,**ŞD.MLK:** 2003/2,**Teftişat-ı Rumeli Evrakı (TFR)****TFR.IA:** 23/2206, 31/3073, 35/3427,**TFR.ISL:** 61/6073, 66/6520, 132/13137, 196/19534,**TFR.MKM:** 13/1240

Yıldız Evrakı (Y)**Y.A.HUS:** 206/9, 348/86, 421/24, 505/35, 515/127**Y.EE:** 24/67, 38/85, 43/59**Y.MTV:** 226/59, 278/48**Y.PRK:** 17/128,**Y.PRK.AZI:** 10/39**Y.PRK.AZJ:** 12/100, 23/16**Y.PRK.AZN:** 24/54**Y.PRK.BŞK:** 12/95,**Y.PRK.EŞA:** 34/99**Y.PRK.PT:** 10/94,**Y.PRK.TKM:** 8/26, 8/76**Y.PRK.UM:** 17/128, 27/59, 54/28, 44/105**Y.PRK.ZB:** 4/7, 11/117**Zabtiye Evrakı (ZB)****ZB:** 386/68**Arşiv
(Salnameler)***Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye.* (H.1274 / M.1878). 12. Def'a, Takvimhane-i Amire Matbaası*Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye.*(H.1326 / M.1910). 65.Sene, Dersaadet Selanik Matbaası,*Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye..* (H.1327 /M.1911). 66. Sene, Dersaadet Selanik Matbaası*Salname-i Vilayet-i Selanik.* (H.1288/M.1871/72)*Salname-i Vilayet-i Selanik.* (H.1303/M.1885)*Salname-i Vilayet-i Selanik.* (H.1307/M.1889)*Salname-i Vilayet-i Selanik.* (H.1312/M.1895)*Salname-i Vilayet-i Selanik.* (H.1317/M.1900)*Selanik Vilayet Salnamesi.* (H.1322- M. 1904)*Selanik Vilayet Salnamesi.* (H.1325/1907)

Tetkik Eserler (Kitap)

- Ahmet Cevdet Paşa. (1994). *Cevdet Paşa Tarihinden Seçmeler* (haz. S. Irmak ve B. K. Çağlar). 2. İstanbul: MEB Yayınları
- Akyıldız, Ali. (2015). *Osmanlı Bürokrasisi Ve Modernleşme*. (Beşinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları
- Anastassiadou, Meropi. (2010). *Tanzimat Çağında Bir Osmanlı Şehri - Selanik (1830-1912)*. (Çev. I. Ergüden). (İkinci Baskı). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Anagnostis, Johannis. (1989). *Selanik'in (Thessalonoki) Son Zabtı Hakkında Bir Tarih (Sutan II. Murat Döneminde Ait Bir Bizans Kaynağı)* (Çev. M. Delilbaşı), Ankara: TTK Yayınları,
- Aslan, Çiğdem ve Toker, Mustafa. (Editörler). (2011). *Anadolu'da Ortodoksluk Sadası*. Ankara: Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları
- Aydın, Fuat. (2015). *Hristiyanlık*. Sakarya: İlitam Ders Notları
- Aydın, Mahir. (1996). *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*. İstanbul: Kitabevi Yayınları
- Aziz Atiya, S. (2005). *Doğu Hristiyanlığı Tarihi* (Çev. N. Hiçyılmaz). (Birinci Baskı). İstanbul: Doz Yayınları
- Balcı, Mustafa. (2010). *Selanik Düştü, Selanik'in Kaybediliş Öyküsü*. İstanbul: Kesit Yayınları
- Berkes, Niyazi. (2012). *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (haz. A. Kuyaş). (On sekizinci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Birand, Kâmuran. (1955). *Aydınlanma Devri Devlet Felsefesinin Tanzimat'ta Tesirleri*. Ankara: Son Havadis Matbaası Yayınları
- Clare, John. (2004). *Haçlı Seferleri. Hristiyanlık Tarihi* (Çev. S. Sel, L. Kınran). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları. (Eserin orijinali 1977'de yayımlandı).
- Curzon, Robert. (1849). *Visits To Monataries In Levant*. London: The Library Of University Of California Los Angeles
- Çadırcı, M. (2006). *Tanzimat'ın Uygulanması Ve Karşılaşılan Güçlükler*. (Ed. H. İnalçık ve M. Seyitdanlıoğlu). *Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (2). Ankara: Phoneix Yayınları
- Çadırcı, Musa. (1997). *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal Ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

- Çubukçu, İ.Agâh.(1972). **İslam Düşüncesi Hakkında Araştırmalar**. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları
- Dawson, Christopher. (1976). *Batının Oluşumu* (Çev. D. Tayanç). İstanbul: Dergah Yayınları
- Doğru, Halime. (1995). **XVIII Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal Ve Ekonomik Görüntüsü**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını
- Dvornik, Francis. (1990). **Konsiller Tarihi: İznik'ten Vatikan'a** (Fransızcaya çeviren Jean, S. Ve Marie O. P. Fransızcadan Türkçeye çeviren M. Aydın). Ankara: TTK Yayınları. (Eserin orijinali 1961'de yayımlandı).
- Eliade, Mircea. (2003). *Dinsel İnançlar Ve Düşünceler Tarihi: Gothama Budha'dan Hristiyanlığın Doğuşuna* (Çev. A. Berktaş). (Birinci Baskı). 2. Cilt. İstanbul: Kabalcı Yayınları
- Engelhardt. (1999). *Tanzimat Ve Türkiye* (Çev. Ali Reşad). (Birinci Baskı). İstanbul: Kaknüs Yayınları
- Ercan, Yavuz. (1987). **The Nineteenth Century Balkanic Church**. Ankara: Şafak Matbaası Yayınları
- Eryılmaz, Bilal. (2010). **Tanzimat Ve Yönetimde Modernleşme**. İstanbul: İşaret Yayınları
- Eusebios. (2011). *Kilise Tarihi* (Çev. F. Akderin). (Birinci Baskı). İstanbul: Chiviyazıları Yayınları
- Evliya Çelebi *Seyahatnamesi (Topkapı Sarayı Bağdat 308 Numaralı Yazmanın Transkripsiyonu)*. (2003). S. A. Karaman, Y. Dağlı ve R. Dankoff (Yay. Haz.), 8. (Birinci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Eyice, Semavi. (1980). **Son Devir Bizans Mimarisi**. İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Yayını
- Findley, V. Carter. (2011). **Modern Türkiye Tarihi: İslam, Milliyetçilik ve Modernlik 1789- 2007**. (Birinci Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları
- Gallatin, Harlie Kay. (2004). *Doğu Kilisesi. Hristiyanlık Tarihi* (Çev. S. Sel, L. Kınran). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları. (Eserin orijinali 1977'de yayımlandı).
- Grenard, Fernand. (1992). *Asya'nın Yükselişi Ve Düşüşü* (Çev. Orhan Yüksel). İstanbul: MEB Yayınları
- Güler, Birgül Ayman. (2009). *Türkiye'nin Yönetimi: Yapı*. Ankara: İmge Yayınları
- Güler, B. Ayman. (2006a). **Yerel Yönetimler: Liberal Açıklamalara Eleştirel Yaklaşım**. (Üçüncü Baskı). Ankara: İmge Yayınları

- Gündüz, Şinasi. (2001). *Pavlus: Hristiyanlığın Mimarı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları
- Heper, Metin. (2015). *Türkiye’de Devlet Geleneği*. (Beşinci Baskı). Ankara: Doğu Batı Yayınları
- İbn Batuda Seyahatnamesinden Seçmeler*. (1993). (haz. İ. Parmaksızoğlu). İstanbul: MEB Yayınları
- İnalcık, Halil. (1996). *Osmanlı İmparatorluğu: Toplum Ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları – İncelemeler*. (İkinci Baskı). İstanbul: Eren Yayınları
- Jelavich, Barbara. (2007). *Balkan Tarihi (18. Ve 19.Yüzyıllar)* (Çev. İ. Durdu vd.). 1.Cilt, İstanbul: Küre Yayınları
- Karal, E. Ziya. *Osmanlı Tarihi*. XIII. Dizi, I. (16-e6), Ankara: TTK Yayınları
- Karpat, Kemal H. (2008). *Osmanlı Modernleşmesi: Toplum, Kurumsal Değişim Ve Nüfus* (Çev. A. Z. Durukan, K. Durukan). (İkinci Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları
- Kaya, Önder. (2006). *Tarihin Gör Dediği*, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 140.
- Kınlı, Onur. (2006). *Osmanlı’da Modernleşme Ve Diplomasi*. Ankara: İmge Yayınları
- Kotzageorgis, Phokion. (2007). *Ottoman Macedonia (late 14th. – late 17th. Century). The History Of Macedonia*. (Editor: I. Koliopoulos). Thessaloniki: Musesum of the Macedonian Struggle
- Kuran, Ercüment.(1997). *Türkiye’nin Batılılaşması Ve Milli Meseleler*. Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
- Kutay, Cemal. (1980). *Etnik-i Eteryadan Günümüze Ege'nin Türk Kalma Savaşı*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları
- Lewis, Bernard. (1991). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (Dördüncü Baskı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Luca, N. (2005). *Mezhepler* (Çev. M.N. Demirtaş). Ankara: Dost Yayınları.
- Mardin, Şerif. (1996). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895-1908*. (Beşinci Baskı) İstanbul: İletişim Yayınları
- Mardin, Şerif. (2015). *Jön Türk Modernleşmesi- Makaleler 4*. (Der. M.Türküne, T. Önder). (İkinci Baskı), İstanbul: İletişim Yayınları
- Mozower, Mark. (2007). *Selanik: Hayaletler Şehri: Hristiyanlar, Müslümanlar Ve Yahudiler (1430-1950)*. (Çev. G. Ç. Güven), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

- Mustafa Sami Efendi ve Avrupa Risalesi.(1996) **Bir Osmanlı Bürokratinin Avrupa İzlenimleri.** (haz. M. F. Andı). İstanbul: Kitabevi Yayınları
- Nalbant, Atilla. (1997). **Üniter Devlet: Bölgeselleşmeden Küreselleşmeye.** (Birinci Baskı). İstanbul: Yapı Kredi yayınları
- Nemüddin Kübra. (1980). **Usûl-ı Aşere, Risale İle'l-Hâim,Fevâihu'l- Cemâl: Tasavvuf Hayatı** (haz. M. Kara). (Birinci Baskı), İstanbul: Dergah Yayınları
- Ortaylı, İlber. (2007). **Batılılaşma Yolunda.** İstanbul: Merkez Kitap Yayınları
- Ortaylı, İlber. (2008). **Türkiye Teşkilat Ve İdare Tarihi.** (Üçüncü Baskı). Ankara: Cedit Neşriyat Yayınları
- Ortaylı, İlber. (2009). **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı.** (Yirmi Dokuzuncu Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları
- Ortaylı, İlber. (2011). **Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880).** (İkinci Baskı). Ankara: TTK Yayınları
- Önen, Nizam., Reyhan, Cenk. (2011). **Mülkten Ülkeye -Türkiye'de Taşra İdaresi'nin Dönüşümü (1839 – 1929).** İstanbul: İletişim Yayınları
- Öner, Erdoğan. (2009). **Osmanlı Devleti 1912 Yılı Hazine Genel Hesabı Ve Kesin Hesap Kanunu Tasarısı.** Yayın No. 398, Ankara: Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Bakanlığı Yayını
- Öztürk, Levent. (2012). **İslam Toplumunda Hristiyanlar.** (Birinci Baskı). İstanbul: Ensar Yayınları
- Pantazopoulos, J. Nikolas. (1984). **Church And Law In The Balkan Peninsula.** (Publisher: Adolf M. Hakkert). No.92, Amsterdam: Thessaloniki Studies, (Reprint Of The Edition Institute For Balkan Studies,1967)
- Reyhan, Cenk. (2007). **Osmanlı'da İki Tarz-ı İdare (Merkeziyetçilik- Âdem-i Merkeziyetçilik).** Ankara: İmge Yayınları
- Riley, Athelstan.(1887). **Athos Or The Mountain Of The Monks.** London: Longmans, Green, And Co.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet. (2006). **Divan-ı Hümayun'dan Meclis-i Mebusan'a Osmanlı İmparatorluğu'nda Yasama** (Ed. H. İnalçık ve M. Seyitdanlıoğlu). **Tanzimat: Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu,** (2), Ankara: Phoneix Yayınları
- Sezen, Tahir. (2006). **Osmanlı Yer Adları.** Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını

- Smith, Michael. A. (2004). *Pavlus. Hristiyanlık Tarihi* (Çev. S. Sel, L. Kınran). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları. (Eserin orijinali 1977’de yayımlandı).
- Speake, Graham, Ware, **Kallistos (Metropolitan), Mount Athos: Microcosm Of The Christian East,**
- Tekin, Arslan. (2005). *Aynaroz Papazı*. Ankara: Kesit Tanıtım Yayınları
- Tozer, Henry Fanshawe.(2009). *Researches In The Highlands Of Turkey, Including Visits To Mounts Ida, Athos, Olympus And Pelion, To The Mirdite Albanians, And Other Remote Tribes*. Charleston: Biblio Life, (1869 Yılı'nın Tıpkı Basımı)
- Turhan, Mümtaz. (1994). *Kültür Değişmeleri: Sosyal Psikoloji Bakımından Bir Tetkik*. (İkinci Baskı). İstanbul: Marmara Üniversitesi İfav Yayınları
- Uçarol, Rifat. (1995). *Siyasi Tarih (1789-1994)*. (Dördüncü Baskı). İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, XIII. Dizi, I, (Yedinci Baskı). S.16-a5, TTK Yayınları
- Vasiliev, A. Aleksandrovich. (1943). *Bizans İmparatorluğu Tarihi* (Çev. A. M. Mansel). (Birinci Cilt). Ankara: Maarif Matbaası Yayınları
- Woodhouse, F. Charles. (1896). *Monasticism: Ancient And Modern*. Londra: Gardner, Darton And Co.
- Yayla, Yıldızhan. (1982). *Anayasalarımızda Yönetim İlkeleri: Tevsi-i Mezuniyet ve Tefrik-i Vezaif*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını

Makale

- Acar, Ali. (2008). “Mahalli İdarelerin İşlevleri”. *Yerel Siyaset Dergisi*, 3 (31)
- Acar, Ş. Derya. (2008). “Bir Meşrutiyet Aydını Emrullah Efendi’nin Gözüyle Türk Kamu Yönetiminde Merkezîyet, Adem-i Merkezîyet ve Tevsi-i Mezuniyetin Genel Görünümü”. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 7 (13-14)
- Akyıldız, Ali. (2011). “Tanzimat”. *İslam Ansiklopedisi*. 40, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
- Alada, B. Adalet. (1995). “Tarihsel Gelişim Süreci İçinde İl İdaresi Düzenlemeleri Ve Demokratikleşme Üzerine”. *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (10)
- Alada, B. Adalet. (2008). “Türkiye’de Yerel Yönetimleri Özerklik Meselesi Üzerinden Yeniden Düşünmek”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 17 (4), s.5-44.

- Arslan, T. Nagehan. (2008). “Yerelleşme, Özerklik ve Demokratikleşme Açısından Mahalli İdareler Hakkında Bir Değerlendirme”. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 32 (2), 263-282.
- Arslan, T. Nagehan. (2005). “İdari Ve Mali Paylaşım Açısından Merkezi Yönetim Yerel Yönetim İlişkileri”. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (33)
- Asırlardan Beri Kadın Yüzü Görmeyen Bir Yer: Aynaroz’da Papazlar Nasıl Yaşarlar. (Teşrin-i evvel 1341). *Resimli Ay*, 2 (9), İstanbul, s.24–25.
- Aslan, Seyfettin. (2003). “Osmanlı Siyasi Rejimini Şekillendiren Bir Olgu Olarak Patrimonyalizm”. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17 (1-2)
- Aşırov, Tahir. (2009). “İbn-i Hazm’a Göre Hristiyan Mezhepleri”. *Milel Ve Nihal: İnanç, Kültür Ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 6 (3)
- Atalay, Bülent. (2002). “Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi’nin Siyasi Faaliyetleri”. *Türkler*, Cilt 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Atalay, Bülent. (2007). “Fener Patrikhanesi’nin Balkanları Rumlaştırma Politikasına Karşı Farklı Bir Duruş: Türk-Bulgar Ortak Tavrı”. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (1)
- Atalay, Orhan. (2003). “Ahbar Ve Ruhban”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (26)
- Aydın, Erdem. (2004). “19.Yüzyılda Osmanlı Sağlık Teşkilatlanması”. *OTAM*, (15)
- Aydın, Mehmet. (1982). “Hristiyanlıkta Teslis Doktrini Ve Hristiyan İtizalleri”. *İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi*, (5)
- Aydın, Mehmet. (1986). “Batı Ve Doğu Hristiyanlığına Tarihî Bir Bakış”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27 (1)
- Aydın, Mehmet. (1998a). “Hristiyanlık- Mabed Ve İbadet”. *İslam Ansiklopedisi*, 17, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
- Aydın, Mehmet. (1998b). Hristiyanlık- Mezhepler Ve Tarikatlar. *İslam Ansiklopedisi*, 17, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
- Baykara, Tuncer. (2002). “Kaza”. *İslam Ansiklopedisi*, 25, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
- Berciu-Draghicescu, Adina. (2008). “Romanians In Mount Athos Between Religion And Dictate”. *Library And Information Science Department, Faculty Of Letters-University Of Bucharest*, (12)

- Bozkurt, Gülnihal. (1987). "İslam Hukukunda Zimmilerin Hukuki Statüleri", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (Prof. Dr. Kudret Ayiter Armağanı)*, III, (1-4), Ankara
- Bozkurt, Gülnihal. (1993). "Türk Hukuk Tarihinde Azınlıklar", *AÜHFİM*, 43(14)
- Boztepe, Mehmet. (2013). "Osmanlı Devleti'nin Taşra Yönetimini Şekillendiren Merkezîyetçilik Yaklaşımı Ve Günümüze Etkileri". *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (36)
- Böke, Pelin. (2009). "İzmir Karantina Teşkilatının Kuruluşu ve Faaliyetleri (1840-1900)". *ÇTTAD*. 8 (18-19), Bahar-Güz, 137-159.
- Cin, Turgay, "Yunan Vatandaşlık Anayasasına Göre Yunan Asıllılığın (Vatandaşlığının) Kazanılması", *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 5, Sayı 2, İzmir, 2003
- Cin, Turgay. (2006). "Yunan Basınına Yansıdığı Şekliyle Atina İle İstanbul Rum Başpiskoposlukları Arasındaki Yönetim Krizi: Evrensellik Ve Türkiye". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, VII (1), 47-86.
- Çadırcı, Musa. (1989a). "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)". *Bellekten*, LIII (206), Ankara: TTK Yayınları
- Çadırcı, Musa. (1989b). "Tanzimat'ın İlanı Sıralarında Türkiye'de Yönetim 1826-1839". *Bellekten*, LI (201), Ankara: TTK Yayınları
- Çağdaş, Tülin. (2011). "Türkiye'de Yerel Yönetimlerde İdari Özerklik". *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, XXX (1), 391-416.
- Çakar, Enver. (2002). "Kanuni Sultan Süleyman Kanunnamesine Göre 1522 Yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun İdari Taksimatı". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1)
- Çelik, Abdullah., Aykanat, Şuayip.(2007). "Komünlerin (Belediyelerin) Ortaya Çıkışı Ve İşlevleri". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (22), 101-115.
- Çelik, M. Bilal., Bülbül, İsmail. (2008). "Peter Andeeviç Tolstoy'un İstanbul Elçiliği (1702-1714)". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (19)
- Çetin, Cemal. (2011). "Osmanlı Devleti'nde Ulaşım Ve İletişimin Örgütlenmesi". *Tarihin Peşinde-Ulaslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 3(5), 17-18.
- Çevik, Zeki. (2004). "Osmanlı Devleti'nde Gümrük". *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (10)
- Çevikbaş, Rafet. (2008). "Türkiye'de Yerel Yönetimlerde Yerel Özerklik Ve İdari Vesayet". *Yerel Siyaset Dergisi*, 3 (32), İstanbul, 74-86.

- Çimen, Adnan. (2012). “Sayım, Kayıt Düzeni Ve Teşkilatlanma Açısından Osmanlıda Nüfus Hizmetleri”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(3), 216-222.
- Delilbaşı, Melek. (2002). “Osmanlı- Bizans İlişkileri”. *Türkler*, Cilt 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları,
- Demirci, Kürşat. (1998). “Hristiyanlık”. *İslam Ansiklopedisi*, 17. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
- Demirci, Kürşat. (2007). “Ortodoksluk”. *İslam Ansiklopedisi*, 33. İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
- Dennis, George. (2000a). “Typikon of Athanasios the Athonite for the Lavra Monastery: (973–975)”. J. Thomas and A. Constantinides. (Eds.), *Byzantine Monastic Foundation Documents*. XXXV (I). Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library And Collection
- Dennis, George.(2000b). “Tzimiskes: Typikon of Emperor John Tzimiskes”. J. Thomas and A. Constantinides. (Eds.), *Byzantine Monastic Foundation Documents*. XXXV (I). Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library And Collection
- Dıġıroġlu, Filiz. (2014). “Selanik Ekonomisinde Unutulmuş Bir Alan: Tütün Üretimi, Ticaret ve Reji (1883-1912)”. *Osmanlı Araştırmaları*, XLIII
- Dikici, Ali. (2010). “Osmanlı’dan Devralınan Uygulama: Mülkî İdare Amirlerinin Polis Yöneticisi, Polis Yöneticilerinin Mülkî İdare Amiri Olması”. *Türk İdare Dergisi*, (466)
- Doġan, Cabir. (2014). “Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkezîyetçi Bürokratik Yapısının Kurulması ve Karşılaşılan Bazı Güçlükler”. *SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, (33)
- Doġan, Sema. (2003). “Ortaçağ Manastır Sistemi: Doġu ve Batı Manastırları”. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 20 (2), 73-89.
- Efe, Ayla. (2009).“Tanzimat’ın Eyalet Reformları 1840-1864: Silistre Örneği”. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, 6 (22)
- Efthymios, K. Listas. (1987). “The Mount Athos Manuscripts And Their Cataloguing”. *The Knowledge Bank at The Ohio State University- Slavisch Seminarium*. Amsterdam
- Ekinci, E. Buġra. (2008). “Osmanlı İdaresinde Adem-i Merkezîyet Ve İmtiyazlı Eyaletler”. *Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları*, (6), 7-84.
- Elöve, E. Mustafa. (1953). “Türkiye’de Din İmtiyazları”, *AÜHF Dergisi*, 10 (1), Ankara

- Ercan, Yavuz. (1991). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Gayrimüslimlerin Ödedikleri Vergiler Ve Bu Vergilerin Doğurduğu Sosyal Sonuçlar”. *Bellekten*, LV (213), Ankara: TTK Yayınları
- Ercan, Yavuz. (2006). “Türkiye’de Azınlık Sorununun Kökeni (Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Gayrimüslimler)”. *OTAM*, (20), Ankara
- Eroğlu, A. Hikmet. (2000). “Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41 (1)
- Eser, Ümit. (2010). “Millet Sisteminin Tarihi Arka Planı: Gayrimüslim Cemaatler İçin Özerk Bir Alan”. *Balkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13 (24)
- Eyice, Semavi. (1991). “Aynaroz”. *İslam Ansiklopedisi*, 4, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
- Furat, A. Zışan. (2013). “Berlin Antlaşması Sonrasında Balkanlar’da Cemaat-i İslamiyelerin Teşekkülü (1878-1918)”. *OTAM*, (33-Bahar), 63-93.
- Gençoğlu, Mustafa. (2011). “1864 ve 1871 Vilâyet Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma”. *Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (1)
- Gökbilgin, Tayyib. (1967). "Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilatına Etkileri", *Bellekten*, XXXI (121), Ankara: TTK Yayınları, 93-119.
- Güler, B. Ayman. (1993). “Yerel Yönetim Tarihine Yaklaşım Sorunu”. *Amme İdaresi Dergisi*, 26 (1)
- Güler, B. Ayman. (2006b). “Yönetimde Özerklik Sorunu: Duyun-i Umumiye Meclisi İdaresi 1881-1948”. *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, (1), 97-121.
- Güler, Birgül Ayman. (2000). “Yerel Yönetimleri Güçlendirmek mi? Ademi Merkezîyetçilik mi ?” *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 9 (2), 14-29.
- Gülsoy, Ufuk. (1999). “İslahat Fermanı”. *İslam Ansiklopedisi*, 19, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
- Gümüş, Musa. (2008). “Anayasal Meşruti Yönetime Medhal: İslahat Fermanı’nın Tam Metin İncelemesi”. *Bilgi*, (47)
- Günay, Necla. (2005). “Filik-i Eteryâ Cemiyeti”. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 6 (1), 277-278.
- Gündüz, Şinasi. (2002). “Keşiş”. *İslam Ansiklopedisi*, 25, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları

- Gündüz, Şinasi. (2012). “Uzlet”. *İslam Ansiklopedisi*, 42, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
- Güneş, Mehmet. (2014). “Osmanlı Dönemi Nüfus Sayımları ve Bu Sayımları İçeren Kayıtların Tahlili”. *Akademik Bakış*, 8 (15)
- Güran, Tefik. (1998). “Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi”. *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, 49 (60. Yıl Özel Sayısı)
- Gürkan, S. Leyla. (2003). “Manastır”. *İslam Ansiklopedisi*, 27, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
- Gürkan, S. Leyla. (2008). “Ruhban”. *İslam Ansiklopedisi*, 35, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
- Gürsoy, Bedri.(1984). “100. Yılında Düyun-ı Uumiye İdaresi Üzerinde Bir Değerlendirme”. *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası (Ord. Prof. Dr. Şükrü Baban’a Armağan)*, 40 (1-4), 17-59.
- Haksever, Ahmet Cahid. (2013). “Ruhbanlık Kavramındaki Anlam Kayması Ve Tasavvufla İlişkilendirilmesi Üzerine Bazı Değerlendirmeler”. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (23)
- Harman, Ö. Faruk. (2002). “Katoliklik”. *İslam Ansiklopedisi*, 25, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
- Houtin, Albert. (1982). “Hristiyanlığın Kısa Tarihi (Orjinali 1924’te basılan “*Court Histoire Du Christianisme*” adlı eserin II. Ve VIII bölümlerinin Abdurrahman Küçük tarafından yapılan çevirisidir.)” *Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (1)
- İnalcık, Halil. (1940-1941). “Tanzimat Nedir”. *Tarih Araştırmaları- DTCFD*, I, Ankara
- İnalcık, Halil. (2005). “Türkler Ve Balkanlar”. *Balkan Türkoloji Araştırma Merkezi-Türklük Bilgisi*, 3, Prizren
- İnalcık, Halil.(1964). “Tanzimat’ın Uygulanması Ve Sosyal Tepkileri”. *Belleten*, XXVIII, Ankara, 624-690.
- İnci, Salih. (2015). “Osmanlı Dönemi Fener Rum Patriklerinin Seçimi”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (33)
- İpşirli, Mehmet. (2007). “Osmanlılar - Taşra Teşkilatı”. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 33, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
- Johnson, William. (2000). “Seeking Classical Manuscripts At Mount Athos And Seiches At Ancient Chalkis”. *International Journal Of Mechanical Sciences*, (42), UK.

- Karaca, İclal. (1991). “1919 Yılı Osmanlı İmparatorluğu’nda Osmanlılık Fikri Üzerine Değişik Görüşler”. *A.Ü. Atatürk Yolu Dergisi*, 7 (2)
- Kazıcı, Ziya. (2002). “Osmanlılarda Hoşgörü”. *Türkler*, Cilt 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Kermeli, Eugenia. (2008). “Central Administration Versus Provincial Arbitrary Governance: Patmos And Mount Athos Monasteries In The 16Th. Century”. *Byzantine And Modern Greek Studies*, (32), No. 2, 189–202.
- Kılıç, Murat. (2010). “Türk Siyasal Hayatında Bir Muhalif İsim Ve Hareket: Prens Sabahattin Ve Meslek-i İçtima”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (12)
- Kılıç, Orhan. (2002). “Beylerbeylikler/Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362-1799)”. *Türkler*, 9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Kızıl, Hayrettin. (2010). “Hristiyan Monastizminin Kuruluşu: İlk Altı Asır”. *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2)
- Kodaman, Bayram. (2002). “II. Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)”, *Türkler*, Cilt 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Koray, Enver. (1983). “Yeni Osmanlılar”. *Bellekten*, XLVII (186), Ankara: TTK Yayınları
- Koyuncu, Aşkın. (2014). “Osmanlı Devleti’nde Kilise ve Havra Politikasına Yeni Bir Bakış: Çanakkale Örneği”. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı*, (16), 12. Yıl, s.35-87.
- Litsas, K. Efthymios. (1987, December). “The Mount Athos Manuscripts And Their Cataloguing”. *The Knowledge Bank At The Ohio State University*
- Masnic, M. Mirjana. (2003). “The Icon Of The Holy Virgin Vatopedini, With A Portrait Of Voevoda Ioan Radul”. *Serbian Academy of Sciences and Arts - Zbornik Radova Vizantološkog Instituta*, (40), Serbia, pages: 313-321.
- Maxım, Mihai. (2013). “Voyvoda”. *İslam Ansiklopedisi*, 43, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
- Mehmet. Ö. Alkan. (2016). “Aynaroz Yarımadası: Keşişler Ülkesi”. *Atlas Dergisi*. (282)
- Mert, Özcan, “II. Mahmut Dönemi’nde Taşradaki Merkezîyetçilik Politikası”, *Türkler*, Cilt 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Mevsim, Hüseyin. (2006). “Eski Bulgar Edebiyatı Ve Bizans Başkenti Konstantinopolis’in Eğitim Ve Dinsel Kurumları”. *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46

- Musa Kazım. (R.1329, 1 Nisan). “Aynaroz Tarihçesi”. *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, 4.Sene, 19.Cüz, 1194-1199.
- Ortaylı, İlber. (2002). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi”. *Türkler*, Cilt 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Osten, Necmi. (1943). “İdare Hukuku Bakımından Türkiye’de Komün”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1 (1-2)
- Özbek, Nadir. (2004). “Osmanlı İmparatorluğu’nda İç Güvenlik, Siyaset Ve Devlet, 1876-1909”. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, (16)
- Özcan, H. Özyurt. (2004). “Alanya’da Üç Bizans Kilisesi”. *A.Ü Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, (5)
- Özçelik, A. Selçuk. (1966). “İdari Muhtariyet”. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 32 (1)
- Özel, Ahmet, “Gayrimüslimler”. *İslam Ansiklopedisi*. Cilt 13, Türk Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1996
- Özgişi, Tunca. (2014). “Osmanlı Devleti’nin Balkanlarda Birlikte Yaşama Kültürünü Geliştirmek İçin Uyguladığı Politikalara Örnekler”. *The Journal of Academic Social Science Studies*, (26)
- Özkaya, Yücel. (1978). “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyânlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu”. *Bellekten*, XLII (168), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 667-722.
- Özkaya, Yücel. (2002). “XVIII. Yüzyılda Taşra Yönetimine Genel Bir Bakış”. *Türkler*, Cilt 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Özmen, Alper. (2012). “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Anayasalarda Merkezi Yönetim-Yerel Yönetim İlişkileri”. *Uluslararası Sosyal Ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2(2), 171-175.
- Özvar, Erol. (2013). “Voyvoda”. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 43, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
- Panaite, Viorel. (2002). “İslami Gelenek Ve Osmanlı Milletler Hukuku (Çev. Ö. Çınarlı-G. Yatin)”. *Türkler*, 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Papp, Sandor. (2002). “Eflak Ve Boğdan Voyodalarının Ahidnameleri Üzerine Bir İnceleme: Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuzeybatı Hududundaki Hristiyan Vassal Ükeleri”. *Türkler*, Cilt 10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları

- Pars, Melahat. (2006). "Viktor Grigoroviç'in İstanbul Ve Balkan Yarımadası'nı Kapsayan Gezisi". *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46, Ankara, 154-156.
- Reyhan, Cenk. (1998). "Türkiye'de Modernleşmenin Kökenleri: Kalemîyye Sınıfı". *Amme İdaresi Dergisi*, 31 (4)
- Reyhan, Cenk. (2006). "Cebel-i Lübnan Vilayet Nizamnamesi". *Memleket, Siyaset-Yönetim Dergisi*, (1), 171-181.
- Reyhan, Cenk. (2006). "Girit Vilayet Nizamnamesi". *Memleket, Siyaset-Yönetim Dergisi*, 1 (2)
- Saatçı, M. Begüm. (2002). "XIX. Yüzyıl Sonunda Makedonya Sorunu Ve Makedonya'da Kurulan Örgütler". *Türkler*, Cilt 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Sencer, Muzaffer. (1984). "Tanzimat'a Kadar Osmanlı Yönetim Sistemi". *Amme İdaresi Dergisi (TODAİE)*, 17 (2)
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet. (1996). "Bir Belge – Yerel Yönetim Metinleri(VI): 1871 Vilayet Nizamnamesi Ve Getirdikleri". *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 5 (5)
- Shaw, J. Stanford, (1990). "19. Yüzyıl Osmanlı Reform Hareketinde 1876 Öncesi Merkezi Yasama Meclisleri I-II", (çev. P. Özgören). *Tarih ve Toplum Dergisi*, 76 (77), s. 40-47.
- Smith, Webber. (1837). "On Mount Athos and Its Monasteries; With Notes on the Route from Constantinople to Saloniki, in June, 1836". *Journal of the Royal Geographical Society of London*, (7), pp. 61-74, <http://www.jstor.org/stable/1797512>, (Erişim Tarihi:28/03/2013)
- Sonyel, R. Salahi. (1985). "Büyük Devletlerin Osmanlı İmparatorluğu'nu Parçalama Çabalarında Hristiyan Azınlıkların Rolü". *Bellekten*, XLIX (195), Ankara: TTK Yayınları
- Sönmez Ali. (2005). "Polis Meclisinin Kuruluşu ve Kaldırılışı (1845-1850)". *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, 24, 259-275.
- Sönmez, Ali. (2006). "Zaptiye Teşkilatının Düzenlenmesi (1840-1869)". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25 (39), 199-219.
- Sönmez, Ali. (2007). "Osmanlı Devleti'nde İç Güvenliğin Dönüşümü: Zaptiye Teşkilatı'ndan Jandarmaya". *Ankara Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu İCANAS*, 38 (6)

- Stroumpakis, Michail. (2012). "Nikolaos Docheiarites, Priest-Monk in Mount Athos (1781-1846?): An Exegete And Teacher Of Ecclesiastical Music". *Musicology Today, Musicology Journal Of The National University Of Music Bucharest*, (12-October –December)
- Sungur, Mutullah. "XIX.Yüzyıl Osmanlı Devleti'nde Taşra İdaresi Ve Vilayet Yönetimi". *Türkler*, 13, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Symrlıs, Konstantinos. (2000). "The Management of Monastic Estates: The Evidence of the Typika." J. Thomas and A. Constantinides. (Eds.), *Byzantine Monastic Foundation Documents*. XXXV (I). Washington D.C.: Dumbarton Oaks Research Library And Collection
- Şahin, M. Süreyya. (1995). "*Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi*". *İslam Ansiklopedisi*, 12, İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları
- Şıvgın, Hale. (1999). "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre Balkan İttifaklarının Önce Kiliseler Ve Çeteler Arasında Başlaması". *Osmanlı*, Cilt 2, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları
- Şıvgın, Hale. (2012). "İttihat ve Terakki Politikalarının Balkan İttifaklarını Hızlandırmadaki Rolü". *Akademik Bakış Dergisi*, 6 (11)
- Talbot, Alice-Mary. (1999). "Bizans Manastır Sistemine Giriş" (Çev. Ö. Arıkan). *Cogito*, (17)
- Temizer, Abidin. (2012). "Kadınsız Şehir Aynaroz: Tarih, Mekan Ve Yaşam". *Studies Of Ottoman Domain*, 2 (2)
- Todd, R.A. (2004). Constantinus Ve Hristiyan İmparatorluğu. *Hristiyanlık Tarihi* (Çev. S. Sel, L. Kınran). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları. (Eserin orijinali 1977'de yayımlandı), 144-145.
- Torun, S. Fatih. (2012). "Osmanlı Taşra İdaresi'nin Yeniden Yapılanma Süreci (1842-1876)". *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (32)
- Tural, Erkan. (2004). "II. Meşrutiyet Döneminde Siyasal Partilerin Taşra Politikaları". *Amme İdaresi Dergisi*, 37 (4)
- Tural, Erkan. (2005). "Bir Belge:1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ve 1876 İdare-i Umumiye-i Vilayet Talimatnamesi". *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, 14 (1)
- Tzikas, CH. B. (2001). "The Case Of Mount Athos". *Journal Of The Environmental Protection And Ecology*, 2 (2)
- Yalduz, A. (2003). "Konsillerin Hristiyanlık Tarihindeki Yeri Ve İznik Konsili". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12 (2)

Yarcı, Güler. (2013).“Osmanlı Diplomasisinde Makedonya Meselesi (1876-1913)”. *Elektronik Siyaset Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4 (1)

Yazıcı, Nesimi.(1992). Tanzimat'ta Haberleşme Ve Kara Taşımacılığı. *OTAM*. (3)

Yıldırım, Münir. (2003). “Tarihsel Süreç İçerisinde Ortodoks Hristiyanlıktaki Patriklikler”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3 (2)

Yücel, Yaşar. (1974). “Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dâir Genel Gözlemler”. *Belleten*, XXXVIII (152), Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları

Sempozyum -Tebliğ - Konferans

Acun, Fatma. (2002, 9-13 Eylül). *Osmanlı İmparatorluğu'ndan Gayri Müslim Din Adamlarına Verilen İmtiyazlar: 16. Yüzyılda Tur-ı Sina Manastırı*. XIV. Türk Tarih Kongresi, Ankara, Cilt II, II. Kısım, (Kongre bildirimleri 2005'te yayımlanmıştır).

Balta, Evangelia. (2000, 16-17 Kasım). *The Ottoman Archives In Greece*. Balkanlar Ve İtalya'da Şehir Ve Manastır Arşivlerindeki Türkçe Belgeler Semineri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, (Sempozyum bildirimleri 2003'te yayımlanmıştır)

Baykara, Tuncer. (1989, 31 Ekim -3 Kasım). *II. Mahmut'un Islahatında İç Temeller: 1826-1839 Arasında Anadolu*. Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirisi, Ankara: TTK Yayınları, 1994

Bozkurt, Gülnihal. (1989, 31 Ekim -3 Kasım). *Tanzimat Ve Hukuk*. Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirisi, Ankara: TTK Yayınları, 1994

Çadırcı, Musa. (2000). *Tanzimat'tan Sonra Merkez- Yerel Yönetim İlişkileri*. Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirimleri, Ankara: TODAİE Yayınları

Dugashvılı, Eka. (2011, 20-23 September). *The Ivron Monastery Of Mount Athos In The 15.Th-19.Th C. History, Pilgrims, And Manuscripts*. International Symposium The Book, Romania, Europe

Ergenç, Özer. (2000). *Yeni Kavramsal Tartışmalar Işığında Klasik Osmanlı Yerel Yönetim Düzeni Nasıl Değerlendirilebilir?*. Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirimleri, Ankara: TODAİE Yayınları

Fotić, Aleksandar. (2000, 16-17 Kasım). *The Collection Of Ottoman Documents In The Monastery Of Hilandar (Mount Athos) In The Sixteenth And Seventeenth Centuries*. Balkanlar Ve İtalya'da Şehir Ve Manastır Arşivlerindeki Türkçe Belgeler Semineri, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, (Sempozyum bildirimleri 2003'te yayımlanmıştır)

- Fotić, Aleksandar. (2008). *Athonite Travelling Monks And The Ottoman Authorities(16th–18th Centuries)*. Perspectives On Ottoman Studies: Papers From The 18Th. Symposium Of The International Committee Of Pre-Ottoman And Ottoman Studies (CIEPO), 2.C., At The University Of Zagreb, <http://www.google.com.tr/books>, (Erişim Tarihi: 17/05/2014)
- Karahasan, K. Mustafa. (1989, 31 Ekim -3 Kasım). *Tanzimat'ın Temelleri Ve Balkanlardaki Slav Milletlerinin Toplumsal Hukuksal Haklarının Artmasına Bağlı Yankıları*. Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirisi, Ankara: TTK Yayınları, 1994
- Karahasanoğlu, C. Osmanağaoğlu. (2012). *1862 Rum Patrikliği Nizamı Çerçevesinde Fener Rum - Ortodoks Patrikhanesi*. Hukuk Felsefesi Ve Sosyolojisi Arşivi – Hukuka Felsefi ve Sosyolojik Bakışlar – V. Sempozyumu Bildirisi, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları
- Livanos, Nikolaos. (2012, 17-18 February). *Forming The Athonite Self-Image: Narrative Traditions On Mount Athos In The Late Byzantine and Ottoman Periods*. The 2012 International Graduate Conference -The Oxford Centre For Byzantine Research
- Okyar, Osman. (1989, 31 Ekim -3 Kasım). *Tanzimat Ekonomisi Hakkında Karamsarlık Üzerine*.Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirisi, Ankara: TTK Yayınları, 1994
- Önsoy, Rifat. (1989, 31 Ekim -3 Kasım). *Tanzimat Dönemi İktisat Politikası*. Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirisi, Ankara: TTK Yayınları, 1994
- Öztürk, Mustafa. (2007, Eylül). *Arap Ülkelerinde Osmanlı İdaresi*. Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi Bildirisi, History Studies Ortadoğu Özel Sayısı / Middle East Special Issue, 2010
- Pavlikianov, Cyril. (1996). *The Monastery Of Zelianos - The First Slavic Monastic Institution On Athos*. Nineteenth International Congress Of Byzantine Studies, University Of Copenhagen, Copenhagen
- Pavlo, Tanasyuk. Chrisanthi, Avgerou. (2009, May). *ICT And Religious Tradition: The Case of Mount Athos*. In: IFIP WG9.4 Conference, Dubai ,UAE
- Reyhan, Cenk. (2000). *Osmanlı Devleti'nde Merkez-Taşra İlişkilerine Dair Tarihsel-Kavramsal Bir Değerlendirme*. Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri, Ankara: TODAİE Yayınları
- Reyhan, Cenk. (2015). *1864-1871 Vilayet Nizamnamelerinde İdare Meclisleri: Osmanlı Taşrasında "Birörnek Yönetim Modeli"nin Teşkil Sorunu*. TODAİE- TİAV Ortak Yayını-1864 Vilayet Nizamnamesinin 150. Yılı Sempozyum Bildirisi, Ankara

Sonyel, R. Salahî. (1989, 31 Ekim -3 Kasım). *Tanzimat Ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Gayrimüslim Uyrukları Üzerindeki Etkileri*. Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu Bildirisi, Ankara: TTK Yayınları, 1994

Şıvgın, Hale. (2007,Nisan). *Osmanlı Arşiv Belgeleriyle 1902- 1912 Yıllarında Makedonya*. The Balkans: Languages, History and Cultures, Bulgaristan Veliko Turnova Üniversitesi Sempozyum Bildirisi

Tanasyuk, Pavlo, Avgerou, Chrisanthi. (2009, May). *ICT And Religious Tradition: The Case of Mount Athos*. In: IFIP WG9.4 Conference, Dubai, UAE

Tural, Erkan. (2015). *Osmanlı Taşrasında Fransa Etkisi: 1864 Nizamnamesi'in Arkasında III. Napolyon mu Vardı?*. TODAİE- TİAV Ortak Yayını-1864 Vilayet Nizamnamesinin 150. Yılı Sempozyum Bildirisi, Ankara

Uçarol, Rifat. (1986). *Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar)*. Üçüncü Askeri Tarih Semineri – Bildiriler, Ankara: Genel Kurmay Basımevi

Ansiklopedik Eser – Sözlük - Lûgat

Develioğlu, Ferit. (2002). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları

Halaçoğlu, Yusuf. (1993). "Osmanlı Devlet Teşkilatı". *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C. XII, İstanbul: Çağ Yayınları

Pakalın, M. Zeki. (1993). *Osmanlı Tarih Deyimleri Ve Terimleri Sözlüğü*, C.1. İstanbul: MEB Yayınları

Sertoğlu, Midhat. (1986). "Eyalat-ı Mümtaze". *Osmanlı Tarih Lûgati*, (İkinci Baskı). İstanbul: Enderun Kitabevi Yayınları

Şemsettin Sami. (1996). *Kâmûs-ı Türkî*. (7. Baskı). İstanbul: Çağrı Yayınları

Türk Ansiklopedisi.(1971). "Aynaroz". IV, Milli Eğitim Basımevi Yayınları, 391-392.

Gazete

The Dailypicauyune, New Orliens, 4 Haziran 1888

İnternet Kaynakları

İnternet: Androudís, Pascal. "Three early shallow-butressed Towers of The Monastery of Chilandar".<http://www.academia.edu/2123144/ThreeearlyshallowbutressedtowersofhemonasteryofChilandaronMountAthos>, 14 Kası 2016 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Ekinci, E. Buğra. “İslam Osmanlı Hukukunda Vasiyetin İspatı”. <http://www.ekrembugraekinci.com/pdfs/vasiyetinisbatı.pdf>, s. 16, 9 Ekim 2014 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Eşrefoğlu, Eşref. (2012). “Mümtaze Kalem Ve Bulgaristan Belgeleri”. İstanbul Üniversitesi, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iugaad/article/view/1023014647>, 10 Ekim 2014 tarihinde alınmıştır.

İnternet: Ware, Kallistos. (1986). *Asceticism*. New York: Oxford University Press, Web: <http://site.ebrary.com/id/10142393?ppg=36> adresinden 1 Haziran 2014’te alınmıştır.

Tezler

Bayram, Selahattin. (2009). *Osmanlı Döneminde Selanik Limanı: 1869-1912*. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul

Erdem, Gazi. (2005). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Hristiyanların Sosyal Ve Dini Hayatları (1856-1876)*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara

Erdoğan, Esra Güzel. (2009). *II. Andronikos Dönemi Konstantinopolis Manasturlarının Toplumla İlişkisi Ve Philanthropia Kavramı (1282-1328)*. Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Günel, Ö. Faruk. (2010). *Uyanış Çağı Bulgar Edebiyatı’nda Sofroniy Vračanski Ve “Osmanlı’da Bir Papaz” Eseri*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara

Metin, Meral. (2010). *XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Aynaroz Adası, Aynaroz Ruhbanları Ve Rum İsyanları*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri

Polat, Saliha. (2004). *Hristiyanlıkta Manastır Hayatı*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara

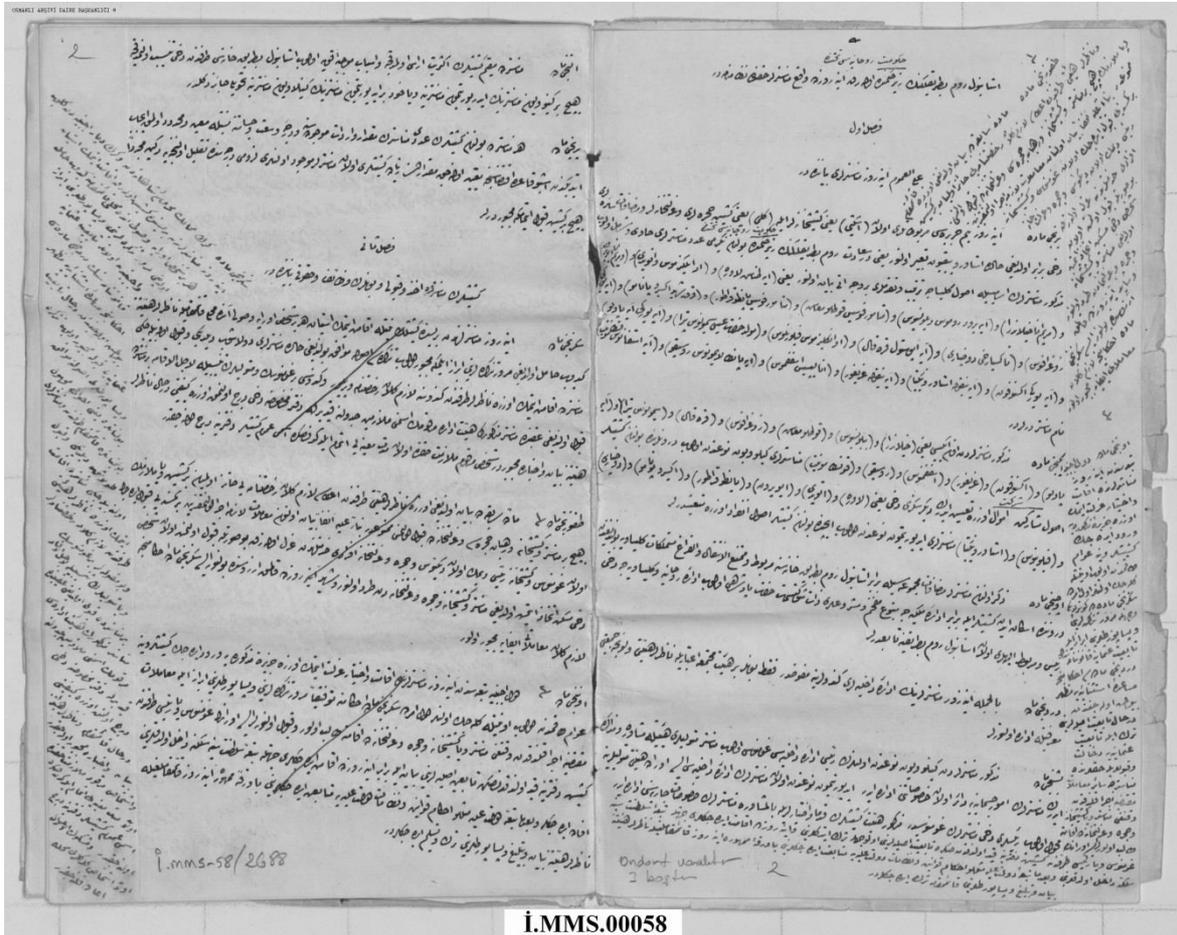
Toprak, Serap. (2011). *XIX Yüzyılda Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri Ve Avrupalı Devletlerin Balkanlar Politikası*. Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara

Torun, S. Fatih. (2005). *Tanzimat’tan Meşrutiyete Türkiye’de Kaza Yönetimi (1842-1876)*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara

Tural, Murat. (2010). *Ortaçağ Doğu Hristiyanlığında Mistik Hayat*. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa

EKLER

EK:1 Aynaroz Manastırları Nizamnamesi

BOA.I.MMS.58/2683-1, 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877

EK: 2

AYNARUZ MANASTIRLARI NİZAMNAMESİ (Transkript)

İSTANBUL RUM PATRİKHANESİ'NİN ZİR-İ HÜKÜMETİ RUHANİYESİ TAHTINDA OLARAK AYNARUZ'DA VAKİ' MANANSTIRLAR HAKKINDA NİZAMNAMEDİR¹

FASL-I EVVEL

ALE'L –UMUM AYNARUZ MANASTIRLARI BEYANINDADIR

Birinci Madde: Aynaruz nim ceziresi manastırları merbutanları olan *askiti* yani keşişhaneler ile *kellia* yani keşiş suhreleri ve uzlethaneler ve muzafat-ı saireleri dahi beraber olduğu halde *İstavroyikyon*(kion)? tabir olunur yani Dersaadet Rum Patrikliği'nin zir-i hükümet-i ruhaniyesi tahtında bulunan yirmi adet manastırları havi ve şamil olup mezkur manastırların esamisiyle usul-i kilisaca tertip ve takdimleri ber-vech-i ati beyan olunur yani (Aya Atanas Lavra)² ve (Evangiliz Vatopedi) ve (Meryem Ana İviron) ve (Meryem Ana Hilandara) ve (Aya Prodormus³ Dionisos) ve (Metamorfozis Kutlumuaş) ve (Metamorfozis Pantokrator) ve (Kırk Şehid Aksiropatamo) ve (Aya Yorgi Zografos) ve (Taksiyarhi Dohniyari) ve (Aya Apostol Karakal) ve (Aya Evangilizmos Flortelos) ve (Mevlid-i Hazret-i İsa Simonos Petra) ve (Aya Yorgi Aya Pavli) ve (Aya Yorgi Aksenefon) ve (Aya Nikola İstavronikita) ve (Aya Nikola Grigor) ve (Analpesis⁴ Esfigmenos) ve (Aya Pantalaimonos Rosiko) ve (Aya İstafonos Kostamonit) nam manastırlardır.⁵

İkinci Madde: Mezkur manastırlardan on ikisi yani (Hilandar) ve (Kutlumuaş) ve (Zografos) ve (Karakal) ve (Simonos Petra) (Aya Pavlo) ve (Aksenefon) ve (Grigor) ve (Esfigmenos) ve (Rosiko) ve (Kostamonit) manastırları kinovyon nev'inden olup derunlarında bulunan keşişler usul-i müşareket /şirket-i emval üzere taayyüş iderek diğer sekizi dahi yani (Lavra) ve (Vatopedi) ve (İviron) ve (Pantokrator) ve (Aksiropatamo) ve (Dohyari) ve (Floitos) ve (İstavronikita) idyortimon nev'inden olup içinde bulunan keşişler usul-i infirad üzere müteayyıştirler.

Üçüncü Madde: Zikr olunan manastırlar muzafat-ı mecmuasıyla beraber İstanbul'daki Rum Patrikhanesi'ne merbut mümteni'l-intikal ve'l-ferağ-ı müstemlekat-ı kilisavaye bulunduğundan derununda iskân eden keşişler ile beraber idare-i mülkiyece metbu'-ı

¹ BOA.I.MMS. 58/2683-1. 19 Zi'l-ka'de 1294 – 25 Kasım 1877

² Manastırın kurucusu olan Aziz Athasaios'a atfen Aya Atanas denilmiştir.

³ Aya Prodromos Dionisos

⁴ Analepsis

⁵ Nizamnamenin birinci maddesinde yer alan manastırların bugünkü isimleri şöyledir: *Megisti Lavra, Vatopedion, İviron, Hilandarion, Dionysos, Koutloumoussion, Pantokrator, Xiropotamos, Zografos, Docharios, Karakalos, Filotheos, Simon Petras, Saint Agios Pavlos, Xenophon, Styronikitas, Gregorios, Esfigmenos, Panteleimon, Kostamonitis.*

münkasım-ı meşru'ları zat-ı şevketsemat hazret-i padişahi olup idare-i ruhaniye ve kilisaveyece dahi reis-i merbut-ı ileyhleri olan İstanbul Rum Patrikhanesi'ne tabilerdir.

Dördüncü Madde: Bi'l-cümle Aynaroz manastırlarının idare-i dâhiliyeleri kendülerine müfevvezdir fakat bunlar bir heyet-i müctemi' itibariyle Nazırlar Heyeti ve Lonca Cemaati ma'rifetiyle idare olunurlar.

Beşinci Madde: Mezkur manastırlardan kinovyon nev'inden olanların reis-i idare-i dâhiliyesi gomnos olup manastır mütevellileri heyeti ile müşavere ve müzakere iderek manastırların umur-ı ruhaniyeye dair olan hususatını idare eder. İdyortimon nev'inden olan manastırların idare-i dâhiliyesi ise orada heyet-i mütevellilerine mahsus olup reisleri dahi manastırların gomnosudur. Mezkur heyet keşişlerin kudema ve ihtiyarları ile bi'l-müşavere manastırların hususat-ı cariyesini idare eder.

Altıncı Madde: Manastırda mukim keşişlerin ekseriyet-i ârâsı olmadıkça esbab-ı mucibe-i kaviye olup İstanbul Patrikhanesi tarafından dahi tensip olunmadıkça hiçbir kinovyon manastırının idyortimon manastırına ve yahud bir idyortimon manastırının kinovyon manastırına tahvili caiz değildir.

Yedinci madde: Her manastırda bulunan keşişler adedi manastırın mikdar ve varidat mevcudesine ve derece-i vus'at ve cüssatına tespitle muayyen ve mahdud olmak icab ettiğinden iş bu kaide iktizasınca ta'yin olunacak miktardan ziyade keşişleri olan manastırlar mevcut olanları lüzumu derecesinde taklil oluncaya değin müceddidan hiçbir keşiş kabul etmemeğe mecburdurlar.

FASL-I SANİ

KEŞİŞLERİN MANASTIRLARA AHZ VE KABULÜ VE BUNLARIN VEZÂİF-İ HUKUKU BEYANINDADIR.

Sekizinci Madde: Gerek memalik-i mahruse-i şahaneden ve gerekse diyar-ı ecnebiyeden gelüp Aynaroz manastırlarının birisinde keşiş olan ve ikamet etmek isteyen her bir şahsın oraya vusul-i anda mahalli kaimakamına gidüp hamili olduğu mürur tezkeresini ve pasaportlarını ibraz-ı vacibiyetten olanlar tabiyet-i Osmaniyye kanunnamesinin dördüncü maddesi ahkâmınca müsaade-i istisnaiyeye mazhar bulunmuş olacağından derhal tabiyet-i Osmaniye'yi kabule mecbur olup tezkere ve pasaportları ahvaline muvafık bulunanlara yani ahvali meçhul bulunmayanlara kaimakam tarafından ve manastırları dolaşup dilediği kabul olunacağı manastırda ikamet etmek üzere Nazırlar Heyeti tarafından lazım gelen ruhsatnameler ve bu mukaveleler bir gomnosun veya mütevellilerin tensibiyle li-ecli'l-ikame bir manastırda kabul olunduğu akabinde manastır-ı mezkurun heyet-i idaresi merkumun ismini mülazimiyet cedveline kayd-ı birle defter-i mahsusuna dahi derc olunmak üzere keyfiyeti derhal kaimakam ve Nazırlar Heyeti'ne beyan ve ihbara mecbur olacaktır ve eşhas-ı merkumeye mülazemet hakkında olan müddet-i muayyineyi itmam eyledikten sonra ismi umum-ı keşişler defterine derc olunacaktır ve meçhulü'l- ahval olan eşhas geldikleri mahalle iade kılınacaktır.

Dokuzuncu Madde: Madde-i sabıkta beyan olunduğu üzere kaimakam ve Nazırlar Heyeti tarafından itası lazım gelen ruhsatnameyi haiz olmayan bir keşişin veya mülazımın hiçbir manastır ve keşişhane ve ruhban hücre ve uzlethanede kabul olunması memnudur. Binaenaleyh inka-i beyan olunan muamelat-ı lazime icra olunmadığından bir kimesneyi kabul edecek olan gomnos ve keşişhane reisi demek olan diakos ve uzlethane efradı hizmetlerinden azl olunarak bu suretle kabul olunmuş olan şahıs dahi mesken ittihaz etmiş olduğu manastır ve keşişhane ve hücre ve uzlethaneden tard olunur ve şayet Aynaroz'da kalmak arzusunda bulunur ise sekizinci madde ahkâmınca lazım gelen muamelatı ifaya mecbur olur.

Onuncu Madde: Düvel-i ecnebiye tebasından Aynaroz manastırlarında ikamet ve ihtiyar-ı uzlet etmek üzere cezire-i mezkureye vürud edecek keşişler ve yine avam takımından olup o niyetle gelecek olanlar evvel emirde sekizinci maddede gösterildiği vecihle mürur tezkerelerini ve pasaportlarını ibraz ile tabiyet-i Osmaniye kanunnamesinin dördüncü maddesi ahkâmınca müsaade-i istisnaiyeye mazhar bulunmuş olacağından derhal tabiyet-i asliyelerini terk ile tabiyet-i Osmaniye'ye dehalet-i kabulleriyle ve haklarında manastırca sair muamelat-ı mukteziyye icra kılındıktan ve kangı manastır ve keşişhane ve hücre ve uzlethanede ikamete talip olurlar ise oranın gomnos veya reisi tarafından keşiş defterine kayd olunduktan sonra tabiyet-i asliyelerini ol vecihle terk ettiklerini ve Aynaroz'da ikamet edecekleri cihetle teba-i saltanat-ı seniyye mülküne dâhil olduklarını ve badema teba-i devlet-i aliye misüllü ahkâm-ı kavanin-i nizam-ı Devlet-i Aliye'ye mutabaat edeceklerini ba-varaka-i memhure Aynaroz kaimakamlığına Nazırlar Heyeti'ne beyan ve tebliğ ve pasaportlarını kaimakama terk edeceklerdir.

On birinci Madde: Yaşı yirmi birden aşağı olan hiç bir kimesne Aynaroz'da ikamet etmek üzere kabul olunamaz ve'l-akl üç sene müddetle mülazemet idüp tecrübe olunmadıkça ve tam yirmi beş yaşında olmadıkça keşişlik silkine dâhil olamaz.

On ikinci Madde: Keşişlik silkine dâhil olacak olan şahıs mücerred icazetini gomnostan ahz eylemeye mecburdur.

On üçüncü Madde: Bi'l-cümle keşişler gomnosa inkıyad ve itaat ve emirlerini ifaya müsaraat eylemeye mecbur olup yekdiğeriyle mücadele ve münakaşadan ictinab ile manastırlar hakkında olan ahkâm ve kavaide riayet etmeleri ve cemiyet-i ahvaliyelerine dair olup manastırların heyet-i idaresi nazırından kendülerine havale ve tahsis olan hizmeti ifa eylemeleri mukteza-i vazifelerindendir.

On dördüncü Madde: Bi'l-cümle keşişlerin bila-istisna ziynetten ari libas-ı esved-i libas olmaları meşrutdur.

On beşinci Madde: Kavanin-i kilisa iktizasınca lazım gelen mezuniyeti tahsil etmeksizin bulunduğu manastırdan azimet eden her bir keşişin kaydı defter-i mahsusundan terkin olup azimetinde dahi manastıra kabul olunamaz.

On Altıncı Madde: Vezaif-i mahsusuna muhalif ve manastırlara dair usul-i kavaide mugayir harekette bulunan keşiş hakkında gomnos tarafından birinci ve ikinci def'ada icra-i nasihat olunduktan sonra müsbet olmadığı takdirde hakkında ruhani ve maddi tedibat-ı lazimenin icrasına mübaderet olunur ve iş bu tedibat dahi semeresiz kalarak keşiş-i merkum etvar-ı ahval-i sabıkasına devam edecek olur ise manastırdan tard olunarak kaydının keşişler defterinden terki zımnında keyfiyet Nazırlar Heyeti'ne dahi ihbar ve iş'ar olunur.

On Yedinci Madde: Manastırlarda mansıb-ı kilisavayenin tevcih-i ihalesinde fazl ve ehliyet cihetiyle mümtaz olup manastırca ziyade hizmeti mesbuk olanlar tercih olunur.

FASL-I SALİS

KİNOVYON NEV'İNDEN OLAN MANASTIRLARIN GOMNOSLARININ SURET-İ İNTİHABIYLA HUKUK VE VEZAFİ BEYANINDADIR

On Sekizinci Madde: Kinovyon manastırları gomnosluğuna kab-i intihab olan zatın papasdan biri teba-i devlet-i aliye'den olması ve sene-i kırkdan aşağı olmaması ve'l-akl on seneden beri manastırda mukim ihvanından ma'dud bulunması ve oldukça alim ve ale'l-husus umur-ı diniyenin malumat-ı kafiyesi olan keşişandan ve etvar-ı zımmiyeden müberra olması ve'l-hasıl idare-i umurda iktiza eden tecrübe ve liyakat ashabından bulunması ve Aynaroz adet ve kavaid-i kilisavayesine vukufu olması meşruttur.

On Dokuzuncu Madde: Bir manastırda madde-i sabıka mucibince ta'yin olunan sıfatı haiz keşiş bulunmadığı takdirde münasibinin Aynaroz'da vaki diğer bir manastır ve keşişhane ve hücre ve uzlethaneden alınması caizdir.

Yirminci Madde: Gomnos intihabı hakkında mülazemetlerden ma'da manastırın bi'l-cümle keşişleri en ihtiyarlarının riyaset-i tahtında olarak akd-ı cemiyet ederek efrad-ı ihvanın ifade-i beyanı üzerine kabil-i intihab olanların esamisini mübeyyin defter tanzim ve bu esami üzerine hazır-ı bi'l-meclis bulunanların cümlesi tarafından bi'l-istisna ira-i hafiyeye bi'l-ita kangı isim ârâyı kazanur ise o zat gomnos ta'yin olunur ve eğer ilk def'a ara salisan kimseye isabet etmez ise ikinci ve yine muvaffak olamaz ise üçüncü def'a dahi ber-vech-i meşruh itası rey olunur ve yine ekseriyet hasıl olamadığı halde emir-i intihab Aynaroz'da mukim İstanbul patrikinin vekili makamında olan Nazırlar Heyeti'ne ihale olunur. Heyet-i mezkurda dahi esna-i intihabda ekseriyet rey'i kazanmış olan üç nefer keşişandan biri ekseriyet rey'i hafiyeye ile ve suret-i kat'iyeden olarak gomnos intihab eder.

Yirmi Birinci Madde: Emir-i intihab ol vecihle intihab olunduktan vuku'-ı hale dair bir kıt'a zabıtname tanzim ve sicil-i manastıra derç ve tenmik olarak hazır-ı bi'l-meclis bulunanlar tarafından imza olunur ve bunun bir kıt'a suret-i mahrecesini kezalik hazır-ı merkume tarafından mümza manastır mühriyle memhur olduğu halde manastırlar heyetine irsal ve ishal olunur. Heyet-i mezkure dahi bi-la-tehir vaki' olan intihabı İstanbul Rum Patrikhanesi'ne iş'ar ve tebliğ edüp oradan gönderilecek resmi tasdiknameyi aldıktan sonra öteden beru cari olan ayın ve adet-ı mezhebiyeye tevfikân merkum gomnosun nasbına mübaderet eder.

Yirmin İkinci Madde: Gomnos manastırın mevvad-ı mehamesini ta'yinde bulunan manastır mütevellileri ile müzakere ve onlar ile müşavereye mecburdur.

Yirmi Üçüncü Madde: Gomnos daimi surette manastırda ikamete mecbur olup bi'l-cümle ihvanı hakkında izhar-ı muamele-i halime ve pederane etmesi ve if'al-i gayr-i muameleyi takbih ile beraber icra-i nasihat eylemesi ve ale'l-umum tavr-ı müşaverece sairine ibret olunabilecek surette edebiyane davranması ve hastalık ve yahud mania zuhurundan ma'da vakitlerde bi'l-cümle ihvanı ile beraber umumi bir sofrada taam etmesi ve kendüsünün fevkalade lüzumu üzerine manastırdan mahal-i ahire gitmesi lazım geldiği halde iş bu guyubetin çok sürmeyüp tekrar/ tekerrür etmemesi iktiza eder. Fakat bazı esbab-ı makbuleye ve manastırın menafi-i mehamesine mebni gomnosun guyubiyeti üç aydan ziyade mu'tad olabiliyor ise de bu babda Nazırlar Heyeti'yle patrikhanenin evvel emirde tensibi lazımedendir.

Yirmi Dördüncü Madde: Gomnosun guyubiyeti halinde kendi mes'uliyeti tahtında olarak manastır mütevellilerinden her kimi yerine vekil ta'yin eder ise şahs-ı mezkur gomnosun vezaifini ifa ve icra eder ve suret-i ta'biyetini gomnos tarafından manastır halkına beyan ve ihbar olunarak bi'l-cümle ihvan ol vekile ita'at etmeğe mecburdurlar.

Yirmi Beşinci Madde: Manastırın gomnos mütevellilerinin malumatı munzamm olarak ve herkesin ta'yin olacağı hizmete tesbitle sene-i hidemat-ı mesbukesiyile derece-i liyakat ve kifayet-i zatiyyesi piş-i nazar-ı mütalaaya alınarak manastırın hizmet-ı lazimesini iktiza eden ahvaline havale eder.

Yirmi Altıncı Madde: Her sene hakkında manastırın bi'l-cümle ihvanı akd-i meclis-i umumi idüp o sene zarfında vuku' bulan icraat ve muamelatı havi olarak gomnos tarafından bir layiha okunur ve iş bu layihada evvela manastırda bulunan keşiş ve mülazımların mikdarı saniyen sene-i mezkure esnasında keşişlik silkine dâhil olanların mikdarı salisan vefat edenlerin adedi rabi'an manastırın ahval-i maliyesi hamisan o sene zarfında icra edilen ıslahat ile beraber manastırın terakkiyat-ı maneviyesi ve sair şayan-ı tezkâr ve beyan olan mevvadı münderiç bularak sicil-i manastıra kayd ile manastır mütevellilerinden imza ve gomnos tarafından dahi tasdik olunduktan sonra bir kıt'a suret-i mahrecesi Nazırlar Heyeti maarifetiyle patrikhaneye gönderilecektir.

Yirmi Yedinci Madde: Müzakerat-ı lazime icra olunduktan sonra manastırdan ita olunacak kaffe-i evrakın gomnos tarafından mümza ve manastır mühriyle mahtum bulunması lazımeden olup fakat akça istikrazına ve hücre ve çerge ve uzlethane ve makam-ı iare ve istiaresine yani *pa bir ahur lesisine?* manastıra aid arazi mübadelesine setr ve buna mümasil şeylere dair olan evrak ve senedat müstesnadır. Bu makule evrak gomnosun imzasından ve manastırın mühründen başka manastır mütevellilerinin imzasını dahi havi olması ve suretlerin dahi gomnosun ve manastır mütevellilerinin ayrı ayrı imzaları ile mümza olduğu halde sicil-i manastırda mahfuz bulunması meşruttur.

Yirmi Sekizinci Madde: Gomnosların hizmeti kayd-ı hayatı ile meşrut olup fakat haklarında manastır keşişleri tarafından patrikhaneye şikâyet olunarak ba'de'l-mahkeme

ahval-i kavanin manastırda iş bu nizamnamenin ahkâmına mugayir bir hal ve harekete niyet ve kendüsünün kabil-i nedamet ve ıslah olmadığını tahkik eylediği halde azl olunur.

FASL-I RÂBİ

KİNOVYON NEV'İNDEN OLAN MANASTIRLAR MÜTEVELLİLERİNİN SURET-İ İNTİHAB VE SIFATIYLA HUKUK VE VEZÂİFİ BEYANINDADIR.

Yirmi Dokuzuncu Madde: Kinovyon manastırlarının mütevellileri dört neferden ve müddet-i memuriyetleri dahi iki seneden ibret olup nisfi be-her sene ber vech-i ati tahdit ve tebdil olunur şöyle ki her senenin bidayetinde ita-i muhasebeden sonra gomnos tarafından ziyade fazilet ve liyakat ile muttasıf ve kudemadan bulunmuş ve manastırca ziyade hizmeti sebkat etmiş olan keşişlerden on iki neferin esamisini ârâ ederek mülazımlardan ma'ada manastırda bulunan bi'l-cümle keşişan içtima'-ı birle ekseriyet-i ârâ-i hafiye ve mutlaka ile iki neferini aza intihab ederek iş bu iki aza kalmış olan diğer iki aza ile beraber manastırın idare-i umur-ı maddiyesinde müşavir ve muavin olmak üzere gomnosun maiyetine veriliyor şu kadar ki ilk senede gomnos tarafından gösterilecek on iki neferden dört aza intihab olunarak sene-i hitamında bi'l-cümle ihvanın huzurunda kur'a keşidesiyle iki neferi çıkarılıp yerlerine kaide-i meşruhaya mutabıkan yeniden diğerleri intihab olacaklardır.

Otuzuncu Madde: Zikr olunan mütevelliler kinovyon manastırlarında gomnosun taht-ı nezaretinde olarak icra-i memuriyet ederler ve manastır sandığının üç miftahından biri bi'l-istihkak gomnosun yed'inde bulunarak diğer ikisi dahi mütevellilerin nezdinde bulunur ve merkur mütevelliler muhasebe defterini tutarak manastırın zî-kıymet-i eşyası kilisavayesiyle kütüphanesinin hüsn-i muhafazası doğrudan doğruya merkuruların dikkat ve ihtimamlarına muhavvel olduğundan bundan dolayı gerek kendüleri gomnosa ve gerek bi'l-cümle ihvana karşı mes'uldürler.

Otuz Birinci Madde: Mezkur mütevellilerden birisi kitabete lazım olan sıfat ashabından bulunduğu halde manastır umur-ı tahririyesini icra eder ve bu sıfatı haiz olmadığı halde kitabet unvanı yine kendüsünde baki olmak üzere kendü mes'uliyeti altında olarak diğer bir yazıcı istihdam eder.

FASL-I HAMİS

İDYORTİMON NEV'İNDEN OLAN MANASTIRLARIN GOMNOSLARININ SURET-İ İNTİHABIYLA HUKUK VE VEZÂİFİ BEYANINDADIR.

Otuz İkinci Madde: İdyortimon manastırlarının gomnosluğuna kabul-i /kabil-i intihab olacak zatın on sekizinci madde hükmünce kinovyon manastırları gomnoslarının haiz olması lazım gelen sıfat ile muttasıf olması lazımedendir.

Otuz Üçüncü Madde: İdyortimon manastırlarının gomnoslarının intihabı yirmibirinci maddenin ahkâmına tevfikân mülazımlardan ma'da bi'l-cümle ihvana manastırın içtima'nda icra olunarak iş bu içtima'da dahi manastırın ilerü gelenlerinden rütbesi en büyüğü riyaset eder.

Otuz Dördüncü Madde: intihabın icrası akabinde yirminci madde ahkâmınca beyan olunan muamelat icra olunur.

Otuz Beşinci Madde: Gomnos manastıra aid kaffe-i hususatta daima idare mütevellileri ile müzkere ederek mevvad-ı cariyeye beraber karar vermekle ve mesalih-i mehame zuhurunda manastırın ihtiyar ve ileri gelenleri ile istişareye mecburdur fakat verilen kararın emr-i icrası gomnosa aiddir.

Otuz Altıncı Madde: Gomnos daimi surette manastırda ikamete mecbur olup bi'l-cümle ihvanı hakkında izhar-ı muamele-i hamiye ve pederane etmesi ve if'al-i gayr-i makbuleyi takbih ile beraber icra-i nasihat eylemesi ve ale'l-umum etvar-ı mişvarınca sairine ibret olabilecek surette edebane davranması ve kendüsünün fevkalade lüzumu üzerine mahal-i ahire gitmesi lazım geldiği halde iş bu guyubetin üç aydan ziyade sürmeyüp tekerrür etmemesi iktiza eder fakat bazı esbab-ı makbuleye ve manastırın menafi-i mehamesine mebni gomnosun guyubeti üç aydan ziyade mümted olabiliyor ise de bu babda Nazırlar Heyeti ile patrikhanenin evvel emirde tensibi lazımedendir.

Otuz Yedinci Madde: Gomnosun guyubeti halinde kendü mes'uliyeti tahtında olarak idare-i mütevellilerden her kimi yerine ta'yin eder ise şahs-ı mezkur gomnos ve vezaifini ifa ve icra eder ve suret-i ta'biyetini gomnos tarafından manastır halkına beyan ve ihbar olarak bi'l-cümle ihvana ol vekile itaat itmekle mecburdurlar.

Otuz Sekizinci Madde: Manastırın gomnos idare mütevellilerinin inzımam-ı muavenet ve ruhanisiyle olarak herkesin ta'yin olacağı hizmet tensibesini ve hidemat-i mesbukesıyla derece-i liyakat ve kifayet ve zatiyesi piş-i nazar-ı mütalaaya alınarak manastırın hidemat-ı lazimesini iktiza eden ahvaline havale eder.

Otuz Dokuzuncu Madde: Her ne hakkında manastırın bi'l-cümle ihvanı akd-i meclis-i umumi edüp o sene zarfında vuku' bulan icraat ve muamelatı havi olarak gomnos tarafından bir layiha okunur ve iş bu layiha manastırda bulunan keşiş ve mülazımların mikdarı saniyen sene-i mezkure esnasında keşişlik silkine dâhil olanlar mikdarı salisen vefat edenlerin adedi rabian manastırların ahval-i maliyesi hamisan o sene zarfında icra edilen ıslahatı ile beraber terakkiyat-ı maneviyyesi ve sair tezkâr-i beyan olan mevvad-ı münderiç bulunarak sicil-i manastıra kayd ile mütevellilerden imza ve gomnos tarafından dahi tasdik olduktan sonra bir kıt'a sureti mahrecesi nazır heyeti marifetiyle patrikhaneye gönderilecektir.

Kırkinci Madde: Manastırdan ita olunacak kaffe-i evrakın gomnos ve idare-i mütevellilerin imzasıyla mümza ve manastır mühriyle mahtum bulunması lazımeden olup evrak-ı mezkurenin itasına la-hak olacak karar zabıt defterine derç olunarak kezalik defter-i mezkure gomnos ve idare mütevellilerinin vaz'-ı imza etmeleri iktiza eder fakat yirmi yedinci maddede beyan olunduğu üzere akça istikrazına ve hücre ve çerge ve makam iare ve istiaresine ve manastıra aid arazi mübadelesine ve sair buna mümasil olan şeylere dair evrak ve senedat müstesna olup bu makuleleri gomnosun ve idare mütevellilerinin imzasından başka manastırın ihtiyar ve ilerü gelenlerinden dahi imza alınmış ve suretlerinin dahi gomnos ve idare mütevellilerinin ayrı ayrı imzalarıyla mümza olduğu halde sicil-i manastıra mahfuz bulunması meşruttur.

Kırkinci Birinci Madde: Beyan-ı ta'biyeleri ile malum olan evraka dair yüzkırk dördüncü maddede munderiç bulunan ahkâm burada dahi aynıyle mer'i ve cari tutulacaktır.

Kırkinci İkinci Madde: Gomnos'un hizmeti kayd-ı hayat ile meşrut olup fakat azli hakkında yirmi sekizinci maddede beyan olunan ahkâm tamamiyle caridir.

FASL-I SÂDİS

İDYORTİMON MANASTIRLARININ İDARE-İ MÜTEVELLİLERİNİN SURET-İ İNTİHABI VE SIFATIYLA HUKUK VE VEZAİFİ BEYANINDADIR.

Kırkinci Üçüncü Madde: Beher senenin bidayetinde li-akl altı seneden beru manastırda bulunan kaffe-i ihvan akd-i meclis-i umumi ederek muhasebe-i seneviyye-i ba'de'l-ruye manastırın lüzumuna ve nüfus mevcudesine göre üç veya beş idare-i mütevellileri intihabına ibtidar ederler.

Kırkinci Dördüncü Madde: İdare mütevellileri manastırın ale'l-umum idaresine müteallık kaffe-i hususatta gomnosun inzımam-ı re'yi ile icra-i muamele ile umur-ı cariyeye karar verdikleri gibi manastırın sandığı dahi nezdlerinde bulunacak ve fakat mezkur sandığın üç adet miftahlarından biri daima gomnosun yed'inde bulunarak diğer ikisi mezkur mütevellilerin yine içlerinden münasib görecekları iki zata teslim ve tevdi' iyleyecek muhasebat defterlerini kendüleri tutarak manastırın kaffe-i zî-kıymet-i eşyası kilisavayesiyle kütüphaneleri merkur mütevelliler taht-ı nezaret-i mahsusasında bulunduğundan bundan dolayı gerek gomnos ve gerek manastırın cümle ihvanına karşı mes'ul olarak manastırın edevat-ı muhafaza ve kütüphane memuru ve mesarif müdiri ve kılarcı ve hidme-i sairesi üzerlerine icra-i nezaret etmeğe mecbur ve'l-hasıl manastırın umur-ı idaresi kaffe-i uhde-i ihtimamlarına mahvel ve manastırın kitabet vazifesini azadan birisi ifa ederek şayet kendüsü bu babda lazım olan sanata haiz olmadığı halde katip unvanı yine kendüsünde kalmak üzere mes'uliyet-i şahsiyesi tahtında olarak bir katip istihdam eder.

Kırkinci Beşinci Madde: İdare mütevellilerinin reisi daima bi'l-istihkak manastırın gomnosudur.

Kırkinci Altıncı Madde: Manastırın memurin ve hademesini otuz sekizinci maddede gösterildiği vech üzere gomnos ile beraber idare mütevellileri tayin ederler.

FASL-I SÂBİ

MANASTIRLARIN UMUR-I HESABİYESİ BEYANINDADIR

Kırkinci Yedinci Madde: Aynaroz'da kain manastırların emlaklarının emr-i istimal ve temettü'-i cezire-i mezkurede ihtiyar-ı uzlet eden heyet-i ihvaniyenin efrad-ı mecmuasına aiddir.

Kırkinci Sekizinci Madde: Her senenin hitamında beher manastırın gomnos ve mütevellileri idare-i seneviyelerinin muhasebesini li-akl altı seneden beru manastırda bulunan ihvan cemiyetine ita ederler ve cemiyet-i mezkurede dahi muhasebe-i mezkurun tetkiki zımnında derhal bir komisyon-ı mahsus intihabına ibtidar ederek iş bu komisyon memuriyetini itmam ittikte netice-i tahkikatını cemiyet-i ihvaniyeye beyan ider muhasebat-ı mezkure cemiyetçe tasvip olunduktan sonra manastırın defter-ı umumisine kayd eyleyerek zirî mütevelliler ve tetkik komisyonu azası tarafından imza ve gomnos canibinden tasdik olacağı gibi manastırın mührüyle dahi temhir kılınacaktır.

Kırkinci Dokuzuncu Madde: Keşişlerden her kim memalik-i mahrusede veya diyar-ı ruhbaniyede kain ve kendü manastırlarına tabi bir metohda vekil-i harç tayin irsal olunur ise ba'de'l-ruye ve'l- tetkik manastırın defter-i umumisine kayd ettirilmek üzere idare-i mütevellinin müfredat mucibince muhasebe-i lazimesini beher sene hitamında manastıra ita ve teslim mecburdur.

FASL-I SÂMİN

MANASTIRLARIN EMVAL-İ GAYR-İ MENKULESİ BEYANINDADIR

Ellinci Madde: Aynaroz'da ve vechan mine'l-vücut hiçbir kimesnenin temlik ve tasarruf-ı emlak iddiasına hakkı olmayup bir manastıra her ne akça sarf olunacak ve iane olarak her ne verilecek olur ise mücerred-i hibe ve teberrük addolunacağından bunu ita eden şahsın bundan dolayı bir güne hakk-ı temlik ve rüçhanı olmaz.

Elli Birinci Madde: Aynaroz manastırlarında bunların merbutanında ihtiyar-ı uzlet eden keşişlerin yalnız ömürlerini orada geçirmek ve bunların isti'mal ve temettu'larına malik olmak yani hasılat vakasıyla taayyüş etmek hukukunu haiz olup emlak-ı mezkurenin tamamen muhafazasıyla teksir-i varidata bezl-i gayret etmeleri ve dâhilan dahi Aynaroz manastırlarının cari olan usul-i mezhebiyeye tevfikân hüsn-i muaşeret eylemeri iktiza eder.

Elli ikinci Madde: Aynaroz manastırlarından veyahut bunların ol tarafa ve gerek ve ale'l-umum memalik-i mahrusede-i şahane veya diyar-ı ecnebiyede kain emlaklarından hiç biri sebep-i mine'l-esbab hiçbir vakitte bir kimesne tarafından ferağ-ı bey' ve fûruht olunamayub ancak keşişlerin mahsusuna ve manastırlarca cari olan usul ahkâmına tevfikân emlaklarının bir müddet muine ile icarı caiz ve iare ve istiaresi olur.

Elli Üçüncü Madde: Manastırlara merbut keşişhane ve hücre ve uzlethanelerinin mecmu'su ile muzafat-ı sairesi ol manastırların emlakı olup yed-i temliklerinden nez' ve fekki mümteni' ve ferağ ve furuhtu gayr-i caizdir.

FASL-I TÂSİ'

MANASTIRLARIN KÜTÜPHANE VE EŞYA ODASI BEYANINDADIR.

Elli Dördüncü Madde: Her manastırın kütüphanesi ve lonca tarafından umum-ı hazine ta'yin olunacak suret ve numune mucibince tertip olunacak ve müstakilan yer-i muhafazada bulunacaktır.

Elli Beşinci Madde: Manastırların el yazısı ve sair matbu' kütüb ve zî- kıymet eşyasının bey'-i itası asla caiz olmayub kinovyonlarda manastır mütevellileri idyortimonlarda dahi idare mütevellileri evkat-ı muayyenede kendi gomnosları ile beraber kütüb ve eşya-ı mezkurenin umumi ve resmi defterini esas ittihaz ederek manastırın kütüphane ve eşya odalarını muayene ve tetkik etmeye mecburdurlar.

FASL-I ÂŞİR

KEŞİŞHANELERE DAİR

Elli Altıncı Madde: Keşişhaneler manastırlar misüllü kinovyun ve idyortimon nev'inden olarak iki kısma münkasımdır.

Elli Yedinci Madde: Keşişhanelerin kaffesi gerek kinovyun ve gerek idyortimon nev'inden olsun dignus tabir olunur bir müdir ile keşişhanenin ihtiyacına göre üç veya beş muavinden mürekkeb bir komisyon marifetiyle idare olunur.

Elli Sekizinci Madde: İdyortimon nev'inden olan keşişhanelerin bir sene için intihab olunub kinovyun nev'nden olan keşişhanelerde ise müdirin memuriyeti kayd-ı hayat ile meşruttur.

Elli Dokuzuncu Madde: Keşişhanenin müdiri ile muavinler komisyonunun azası li-akl altı seneden beri keşişhanede ihtiyar-ı uzlet idüp hiç olmaz ise okuyup yazması olan ve en ziyade kıdem ve liyakati olan keşişlerden olması lazım gelir.

Altmışınca Madde: Keşişhanenin müdiri daire-i idaresinde bulunan keşişan beyninde münazaa zuhurunda muavinler komisyonu ile beraber sulhan tesviyesine memur olup muvaffak olamadığı takdirde ol münazaanın fasl-ı tesviyesini keşişhanenin tabi' olduğu manastıra havale olunur ve orada dahi sulhan tesviyesi mümkün olmaz ise keyfiyet manastır-ı mezkurun izn-i tensibiyle evvel emirde loncada derece-i saniyede istinafen İstanbul Patrikhanesi'nde rüyet olunur.

Altmışınca Birinci Madde: Bir keşişhanede asayiş ihlal edenler müdir ile keşişhanenin tabi' olduğu manastır tarafından kendülerine üç kerre icra-i nasihat ve tenbihat olunduktan sonra tard ve teb'id (uzaklaştırma) olunur idyortimon nev'inden olan keşişhanelerde ol

vecihle tard olunanların çergeleri müdir ve muavinler komisyonunun infiham-ı rayi ve manastırın tensib ve tasavvuru ile diğer keşişlere ita ve ihale edilerek bundan hasıl olacak semanen salısanı (3/8) ol çergenin mutasarrıfı sabıkına ve salis-i diğeri dahi manastırı ile giryako ta'bir olunur keşişhanenin cemaat odasına münasıfaten taksim ve ita kılınur.

Altmış İkinci Madde: Her keşişhanenin kendi hududu dâhilinde olarak lüzumu olan yakacak hatbın ihtitabına mezuniyeti var ise de cüz'î mikdarının bi'l-ahire bey' ve fûruhtu katiyyen caiz değildir ve fakat bir çergen tamiri lazım geldiğinde evvel emirde müdir tarafından vuku'bulacak istida' üzerine lazım olan kereste keşişhanenin tabi' olduğu manastır tarafından meccanen ita olunur

Altmış Üçüncü Madde: Dokuzuncu madde ahkâmına tevfikân müdirin ve muavinler komisyonunun reyî munzamm olmadıkça hiçbir kimesne bir keşişhaneye dühul ve ikamet edemez.

Altmış Dördüncü Madde: Her keşişhanenin kendi zi-kıymet-i eşyasını müdirin muavinler komisyonunun mesuliyeti ve tabi' olduğu manastırın nezareti altına alarak kendi eşya odasında hıfz edecektir.

Altmış Beşinci Madde: Her keşişhanenin dört parçadan ibaret bir mühr-i mahsus-ı olup bunun bir parçası müdirin yedinde ve diğer üçü dahi muavinler komisyonu nezdinde bulunacaktır ve keşişhane sandığının kezalik üç miftahı olup birini müdir ve diğer üçünü dahi muavinler komisyonu hıfz edecektir.

Altmış Altıncı Madde: Hiçbir keşişhane gerek kinovyon gerek idyortimon nev'inden olsun hiçbir sebeple manastır heyeti ve şekline tebdil ve tahvil olunamaz.

Altmış Yedinci Madde: Lonca Cemaati'nin karar-ı kat'isi İstanbul Patrikhanesi'nin dahi izn-i tasdiki olmadıkça Aynaroz'da hiç bir manastır müceddidan keşişhane tertib ve teşkil edemez.

KİNOVYON NEV'İNDEN OLAN KEŞİŞHANELERE DAİR OLUP MÜDİR KOMİSYONU AZASININ SURET-İ İNTİHABİYLE HUKUK VE VEZİFİ BEYANINDADIR

Altmış Sekizinci Madde: Kinovyon nev'inden olan keşişhanelerde bulunan keşişlerin adedi keşişhanenin derece-i vus'atına ve mikdar ve iradatına göre muayyen bulunmak lazimedden bulunduğu mebni ta'yin ve tahsis olacak mikdardan ziyade keşişleri bulunan kinovyon keşişhanelerinde mevcutların mikdarı iş bu bendin ahkâmına tevfikân taklil ve tenzil ve tenzil olunmadıkça müceddidan keşiş kabul olunmayacaktır.

Altmış Dokuzuncu Madde: Müdirin memuriyeti münhal olundukta mülazımlardan ma'da sair ihvanın mecmu'u papas rütbesini haiz keşişlerden en ihtiyarın taht-ı riyasetinde olarak cemaat odasında bi'l-içtima' tabi' oldukları manastırın bir vekili huzurunda ve efrad-ı ihvanın ifade ve beyanı üzerine kabil-i intihab olan zevatın esamisini mübeyyin bir defter tanzim olunduktan sonra bi'l-istisna hazır bulunan bi'l-cümle ihvanın ekseriyet-i ara-i

hafiyesiyle dâhil-i defter olanlardan müdirin intihabına bi'l ibtidar her kim salisan arayı kazanır ise ol kim müdir ta'yin olunur.

Yetmişinci Madde: İntihab icra olundukta bir kıt'a mazbata tanzim olunarak yeni müdirin ismi keşişhanenin tabi'i olduğu olduğu manastırın siciline kayd olunmak üzere ol manastıra irsal ve ishal olunur ve manastır-ı mezkur dahi öteden berü mu'tad olan usule tevfikân müdirin resm-i nasb ve ik'adına mübaşeret-i birle intihab-ı vakayı Nazırlar Heyeti'ne dahi beyan ve iş'ar eder.

Yetmiş Birinci Madde: Müdür keşişhanenin mesalih-i mehamesinde maiyetinde komisyon ile beraber müşavere ve müzakere ederek karar vermeye mecburdur.

Yetmiş İkinci Madde: Müdür daimi surette keşişhanede ikamete mecbur olup bi'l-cümle ihvanı hakkında izhar-ı muamele-i hilmiye ve pederane ve if'al-i gayr-i makbuleyi takbih ile beraber icra-i nasihat iylemesi ve ale'l-umum edvar-ı mişvarınca setrine gayret olabilecek surette edibane davranması ve hastalık yahud bir mani'-i şer'inin zuhurundan ma'da vakitlerde bi'l-cümle ihvanlarıyla beraber bir sofrada ta'm etmesi kendüsünün fevkaledelüzumu üzerine bir mahale gitmesi lazım geldiği halde iş bu guyubiyetinin üç mahdan ziyade sürmeyüp tekrar etmemesi iktiza eder fakat bazı esbab-ı makbuleye ve keşişhanenin menafi'-i mehamisine mebni müdirin guyubiyetiüç aydan ziyade mümted olabiliyor ise de bu babda tabi' olduğu manastır ile nazırların ve İstanbul Patrikhanesi'nin istihsal-i izn-i tensibi lazimedendir.

Yetmiş Üçüncü Madde: Müdirin guyubiyeti halinde kendi mesuliyeti tahtında olarak komisyon azasından her kimi yerine vekil ta'yin eder ise şahs-ı mezkur müdir vezaifini icra ve ifa eder ve suret-i ta'biyetini müdir tarafından keşişhane halkına beyan ve ihbar olunarak bi'l-cümle ihvan ol vekile itaat ve ta'biyet etmeye mecburdurlar.

Yetmiş Dördüncü Madde: Müdür komisyon azasının malumatı munzamm olarak herkesin tabiyet olunacağı tensibetle sene-i hidemat-ı mesbukesiyle derece-i liyakat ve kifayet-i zatiyesi piş-i nazar-ı mütalaaya alınarak keşişhanenin hizmet-i lazimesini iktiza eden ahvaline havale eder.

Yetmiş Beşinci Madde: Her senenin bidayetinde müdir ve komisyonun sene-i sabıkasına dair olan muhasebatının ruyet ve muayenesi zımında altı seneden beru keşişhanede bulunan bi'l-cümle ihvandan mürekkeb olarak müdir tarafından bir meclis akd olunub muhasebat-ı mezkure ol vecihle ruyet ve tasvib olunduktan sonra keşişhanenin siciline kayd ve müdir komisyon azası tarafından imza olunarak tabi' oldukları manastır tarafından dahi tasdik olunacaktır.

Yetmiş Altıncı Madde: Kinovyon nev'inden olan keşişhanelerin komisyonu icabına göre üç veya beş azadan ve müddet-i memuriyetleri dahi iki seneden ibaret olup üç azası olanları beher sene ikisi ve yahud birisi ve beş azadan mürekkeb olanların üç veya iki müddet-i yıl v tecdid olunarak azanın suret-i intihabı beher senenin bidayetinde ita-i muhasebeden sonra balada beyan olunan meclis-i umumi marifetiyle ber-vech-i ati icra olunacaktır yani en

ziyade fazıl ve kıdem ve liyakat ashabından olan ihvandan olmak üzere müdir tarafından on iki zatın esamisi irae olunduktan sonra meclis-i umumi-i mezkure bunların ekseriyet ârâ-i hafiye ve mutlaka ile üç veya beş azadan ibaret olan komisyonun ikmali zımnında lazım gelen mikdar zevatı intihab ederler şu kadar ki; ilk senesinde müdir tarafından irae olunacak on iki zevattan üç yahud beş aza intihab olunarak ol senenin hitamında çıkacak olan aza-i meclis-i umumi huzurunda olarak kura-i keşidesiyle ihraç olunacaktır.

Yetmiş Yedinci Madde: Mezkur komisyon müdirin taht-ı nezaretinde olarak icra-i muamelat ederek keşişhane sandığının iki miftahı ile dört parçadan ibaret olan mührün üç parçası nezdinde bulunacağı gibi muhasebat defterlerini dahi tutar ve kaffe-i zî-kıymet ve eşya ve kütüphaneler dahi kezalik doğrudan doğruya taht-ı nezaretinde bulunduğu bundan dolayı müdir ve bi'l-cümle ihvana karşı mes'uldür.

Yetmiş Sekizinci Madde: Komisyon azasından birisi kitabete lazım olan sanat ashabından bulunduğu halde keşişhanenin hizmet-i kitabetini icra eder ve bu sanatı haiz olmadığı takdirde kitabet unvanı yine üzerinde kalarak kendü mes'uliyeti altında olmak üzere bir kâtip istihdam eder.

İDYORTİMON NEV'İNDEN OLAN KEŞİŞHANELER MÜDİRİNİN VE KOMİSYON AZASININ SURET-İ İNTİHABI İLE HUKUK VE VEZÂİFINE DAİRDİR

Yetmiş Dokuzuncu Madde: İdyortimon nev'inden olan keşişhanelerde çergelerin (*hücre*) başları yani ihtiyarları içlerinde papas rütbesine haiz olanlardan en mesen? olanın taht-ı riyasetinde ve tabi' olduğu manastırın vekili huzurunda olarak her sene şehri nisanında cemaat odasında bi'l-içtima' ekseriyet-i ârâ-i hafiye ile müdirin intihabına mübaşeret olunarak bunun sicil-i manastıra kaydıyla ber-mu'tadı resm nasb ve ik'adı hakkında iktizasının icrası zımnında keyfiyet-i intihab ba-mazbata tabi' oldukları manastıra tebliğ ve manastırlar tarafından dahi ba'de Nazırlar Heyeti'ne iş'ar olunur.

Sekseninci Madde: Bend-i sabıkta beyan olunan müntehablar ba'de muavinler komisyonun azasının intihabına dahi mübaderet ederler.

Seksen Birinci Madde: Müdir ve komisyon azasının müddet-i memuriyetleri bir seneden ibaret ise sene-i atıye için dahi intihab olunabilirler.

Seksen İkinci Madde: Müdir daima muavinler komisyonu ile beraber müşavere ve müzakere ederek umur-ı cariyeye karar vermeye mecburdur.

Seksen Üçüncü Madde: Senede üç kerre olarak cemaat odasında ihtiyarlardan ibaret bir meclis-i umumi akd olunarak birinci mecliste müdirin intihabı ile kendüsünün ve muavinler komisyonunun idare-i seneviyelerine dair muhasebat ruyet ve muayenesine ve diğer iki mecliste dahi iş bu nizamname yüz bir ve yüz beşinci maddelerinde beyan olunan virgünün nev'i ve taksimine mübaderet olunur.

Seksen Dördüncü Madde: Müdirin intihabı sırasında keşişhanenin muhasebat-ı seneviyesi dahi tetkik ve tasvib olunduktan sonra keşişhanenin umumi defterine kayd edilerek müdiri

ile muavinler ve tetkik-i hesab komisyonları tarafından imza ve tabi' oldukları manastırca dahi tasdik olunur.

FASL-I HADİ ÂŞER

KEŞİŞAN HÜCRELERİ BEYANINDADIR

Seksen Beşinci Madde: Hücre ihtiyarlarından birinin keşişlik silkine mugayir tavır ve hareketi vuku'unda tabi' olduğu manastır tarafından birinci, ikinci def'a olarak kendüsüne ihtarat-ı lazime olunduktan sonra yine hareket-i sabıkasında devam ve ısrar edilir ise bidayet olmak üzere manastır-ı mezkurun gomnos ve mütevellileri ve istinafen dahi Nazırlar Heyeti huzurunda mahkemesi icra olunarak müthem olduğu tebeyyün eylediği halde hücrenin kendüsüne hin-i ita ve ihalesinde manastır tarafından yedine ita olunan sened mucibince verdiği semen mikdarından salisani kendüsüne red ve iade kılınarak hücreden tard ve ihraç olunur ve salisan-ı mezkur dahi ber-mu'tad istihkaka hakkı olan birinci mülazım tarafından kendüsüne tediye olunur ve şayet tard olunacak şahıs mülazımlardan ise manastırlar adet ve usulünce yalnız peşin vermiş olduğu akça kendüsüne iade kılınur

Seksen Altıncı Madde: Hücre-nişin olan keşişler her yortu ve pazar günlerinde civarında kain manastıra gidüp yüz otuz ikinci maddenin ahkâmına tevfikan edeb mezhebe dair olan derslere devam etmeğe mecburdurlar.

Seksen Yedinci Madde: Bir hücrenin ihtiyarı vefat ettikte maiyyetinde bulunan diğer iki keşişin en kıdemlisi hücrenin semen iştirası olan meblağın sülüs mikdarını tabi' olduğu manastıra tediye ettikten sonra ol hücrenin ihtiyarı sanatını iktisab eder ve maiyyetine dahi bir üçüncü şahıs almağa selahiyeti olup fakat yedine verilecek senede derc olunmak üzere hücrenin tabi' olduğu manastıra malumat verilmesi lazım gelür.

Seksen Sekizinci Madde: Hücre emlakının temettu'-ı varidat hasılatı münhasıran hücrenin terk ve ihale olunduğu zevata aid ve mahsus olacağından emlak-ı mezkure hasılatından hücrenin tabi' olduğu manastıra hiçbir şey mütalebe itmeğe hak ve selahiyeti yoktur.

FASL-I SANİYE ÂŞER

NAZIRLARIN SURET-İ İNTİHABIYLA HUKUK VE VEZAI'İ BEYANINDADIR

Seksen Dokuzuncu Madde: Aynaroz' un idare-i mülkiyesi kaimakam-ı kazaya müfevvez olduğu misüllü usul-i keşişanca olan idaresi dahi Nazırlar Heyeti'ne aiddir.

Doksanıncı Madde: Nazırlar Heyeti riyasetini haiz olan baş nazır ile beraber dört azadan ibaret olup Karis nam mahalde ikamet ve *Protatonom* baş nazırın odasında içtima' ederler.

Doksan Birinci Madde: Heyet-i mezkurenin baş nazır denilan reisi tertib-i mezhep iktizasınca öteden beri takaddüm eden beş büyük manastır tarafından sıra ile vech-i ati üzere intihab ve ta'yin olunur şöyle ki; ilk senede (Lavra) ikincide (Vatopedi) üçüncüde (İveron) dördüncüde (Hilandar) ve beşincisinde dahi (Dionisos) manastırının vekili reisi olup heyetin diğer üç azası dahi manastırın tertib ve usul-i kadimelerince müteselsilan gelenlerden intihab ve ta'yin kılınacaktır.

Doksan İkinci Madde: Nazırların müddet-i memuriyeti bir seneden ibarettir.

Doksan Üçüncü Madde: Nazırlığa intihab olunacak olanların etvar-ı mezmumeden müberra olması ve seneleri otuz beşden ziyade olup malumat-ı kilisavaye ashabından ve Rum lisanına aşına ve umurdide ve dirayetlü vel-hasıl idare-i tesviye-i umurda ehliyeti ve liyakatı olanlardan bulunması lazimedendir.

Doksan Dördüncü Madde: Bi'l-cümle manastırların dereceleri bir olup mezhebçe olan sınıf ve tertipleri ise sırf resmi bir şey olduğundan Nazırlar Heyeti'nin azası dahi yekdiğerine müsavidir binaenaleyh müzakere-i umurda ve rey hususunda hak ve selahiyetleri siyyan olup baş nazır ise kendüsüne müsavi olan merkum azaların birinci addolunur şu kadar ki müsavi-i ârâ halinde reyi kangı tarafa manzum olur ise o tarafın reyi tagallüb eder.

Doksan Beşinci Madde: Nazırların umur-ı mesalih-i maliyeyi umumun menfaatını mucib olacak surette idare ve fasl-ı ruyet etmeleri iktiza-i vazife ve selahiyetlerinden olup buna dair tekvin eden münazaanın sulhan tesviyesine bezl-i gayret ve buna adem-i muvaffakiyetleri takdirinde dahi mesalih ve ihtilafat-ı vak'ayı bi-tarafane kemal-i adalete tevfikân fasl-ı ruyet ederek buna dair muntazam zabıtlar tutub kararlarını derç ve tasrih etmeğe mecburdurlar.

Doksan Altıncı Madde: İki veya müteaddid manastırlar beyninde münazaa zuhurunda nazırlar sulhan tesviyesine bezl-i sai ve gayret ederek muvaffak olamadıkları halde münazaanın zuhurundan itibaren vuku' bulacak birinci içtima'da ruyet olunmak üzere keyfiyeti Lonca Cemaati'ne beyan ve iş'ar ederler ve orada dahi hal ve tesviyesi mümkün olmaz ise fasl-ı temyizi İstanbul Patrikhanesi'ne havale olunur.

Doksan Yedinci Madde: Her manastır idare-i dâhileyince müstakil olduğundan iş bu idare-i müstakiliyesine hâlel verecek muamelat icrasına ve yahud suret-i cebir isti'maline nazırların kat'a hak ve selahiyeti olmayub fakat bir manastırın içinde münazaa ve tefrika tekevvün idüb de mücerred bunun def'i zımnında resmen nazırlara müracaat olunur ve yahud İstanbul Patrikhanesi canibinden bu babda kendülerine emr verilir ise ol vakit ıslah ve te'lif-i tarafeyn için bitarafane ve ma-hakkane muamele ederek ifa-i muavenete mezundurlar.

Doksan Sekizinci Madde: Bir manastır gerek kendüsünün ve gerek ale'l-umum Aynaroz'un menafi'-i sahihasına iras-ı mazarrat edecek hareket ve muamelede bulunduğu görülür ise nazırlar derhal Lonca Cemiyeti'ni toplamağa mecbur olup bunun vasıtasıyla icra olunacak ihtarat ve tebligat-ı lazımeden bir netice hasıl olamadığı takdirde ol muamele-i muzırranın men'i ve vuku'u zımnında keyfiyetin derhal İstanbul Patrikhanesi'ne iş'arına ve

icabı patrikhanece icra oluncaya değin mahallince tedbir-i lazime-i ihtiyatiyenin ittihaz ve icrasına mesaiat olunacaktır.

Doksan Dokuzuncu Madde: Manastırın mecmu'una müteallık olarak fevkalade mevvad-ı mehamme ve muteacele zuhurunda iktiza eden müzakerenin beraberce icrasıyla icab-ı hal ve maslahata göre menfaaten karar verilmek üzere nazırlar fevkalade olarak lonca'yı cem' etmeye mecbur olup müzakerat-ı lazimenin hitam bulduktan ve netice-ı kararı havi olarak tutulacak zabıtlar bi'l-cümle hazır-ı bi'l-meclis olanlar tarafından imza olunduktan sonra cemiyet dağılarak herkes kendi manastırına avdet edecektir.

Yüzüncü Madde: Aynaroz'un Karis nam mahallinde bulunan umum sandığının hakk-ı idaresi kendü mes'uliyeti altında olarak dört azadan ibaret olan Nazırlar Heyeti'ne mahsus ve münhasır olup bunlar dahi adat-ı cariyesi üzere her senenin şehir-i Nisan'ında Lonca Cemiyeti'ne hesap vermeye mecburdurlar.

FASL-I SALİS ÂŞER

LONCA AZASININ SURET-İ İNTİHABIYLA HUKUK VE VEZÂİFİ BEYANINDADIR.

Yüz Birinci Madde: Lonca Cemiyeti'nin ruzda vaki' yirmi manastırın vekillerinden ibaret olup senede iki kerre olarak Karis nam mahalde cem' ider birinci ictima' şehir-i haziranda vuku' bulup nazırların idare-i seneviyelerine dair muhasebatın rüyetiyle yüz beşinci maddede beyan olunan ilk ve büyük virgünün tevzi'ine ve diğer ictima'da dahi küçük ve ikinci virgünün taksimine ibtidar olunur ve mesail-i mehamme zuhurunda nazırlar tarafından her kaç def'a davet olunur ise fevkalade olarak ictima' caizdir.

Yüz İkinci Madde: Lonca Cemiyeti'nin her ictima'nda rütbe-i birinci bulunan Lavra manastırının ve sair büyük bir mani' olduğu halde manastırların rütbece sonra gelen manastırın vekili riyaset eder.

Yüz Üçüncü Madde: Lonca Cemiyeti'nin mürekkebe olduğu manastırlar cümlesi yekdiğerine istihkakça müsavi olup müzakere-i umur ve rey hususunda cümlesinin hakları müsavidir ve reisi bulunan zat ancak kendüsüne müsavi olan mezkur azanın birincisi addolunarak müsavi-i ara' halinde rey-i kangı tarafa munzamm olur ise ol tarafın rey-i tagallüb eder.

Yüz Dördüncü Madde: Zikr olunan vekillerin ilm-i fazilet ve tecrübe ve dirayet erbabından ve Rum lisanına aşına olan keşişlerden bulunması lazım gelüb loncanın ictima'ı müzakerat ve vaka'nın cereyan ve zabtı dahi lisan-ı mezkure üzere olmak gerektür.

Yüz Beşinci Madde: Virgü ve mürettebat-ı saire iki kısma münkasım olup biri küçük virgü yani manastırda mevcut bulunan keşişlerin miktarına nisbeten ve diğeri dahi büyük virgü yani her manastır üzerine tahsis olunan virgüden ibarettir. Cemiyet-i mezkurda iş bu virgü ve mürettebat-ı sairenin hin-i tevzi'inde manastır ve keşişhane ve hücre bulunan keşişlerden beheri hakkaniyete tevfikan hissesine isabet eden mikdarı virmek için virgünün nev'-i cinsini izahan tevfikan Lonca Cemiyeti her manastıra bir müfredat pusulası irsal ve her

manastır dahi kesb-i malumat eylemeleri zımnında mezkur pusulanın bir kıt'a suretini kendüsüne merbut olan hücre ve keşişhane heyetlerine tebliğ etmeğe mecburdur.

Yüz Altıncı Madde: Nazırlar Heyeti'nin muhasebe-i seneviyesini ruyet ve muayene zımnında bu Lonca Cemiyeti her sene tecmi' iderek hesapların tetkiki için kendü efradından olmak ve beş azadan mürekkeb olmak üzere bir komisyon ta'yin eder. Mezkur tetkik komisyonu dahi vazifesini ba'de'l-ifa bir kıt'a layiha tanzim iderek müfredat-ı hesapları ile beraber cemiyet-i mezkure tarafından tasdik olunduktan sonra baş nazır odasında mahfuz-ı sicile kayd olunur.

FASL-I RABİ'A ÂŞERE

NAZIRLAR HEYETİ İLE LONCA CEMİYETİ'NİN VE MANASTIR VE KEŞİŞHANELERİN MÜHÜRLERİYLE BUNLAR TARAFINDAN VERİLECEK EVRAK VE SENEDATIN SURET-İ İMZASI BEYANINDADIR

Yüz Yedinci Madde: Dört parçadan ibaret olmak üzere beher manastırın resmi yalnız bir mührü olmak lazımdır iş bu mühürlerin bir parçasıyla miftahı gomnosun yed'inde bulunarak ve diğer üç parçasını dahi mütevelliler ictima' ederek beynlerinde taksim ederler.

Yüz Sekizinci Madde: Nazırlar Heyeti'nin dört parçadan ibaret bulunan mührün umuma müteallık olan senedatta isti'mal olunarak hamilleri bulunan dört azanın huzurunda olmak üzere dört parçası birleştirilerek senedat vaz' olunur ve ba'de yine her kes kendüsüne aid parçayı ahz ve hıfz ederek diğer parçasıyla miftahı dahi reisi yani baş nazır nezdinde bulunacaktır.

Yüz Dokuzuncu Madde: Nazırlar Heyeti veya Lonca Cemiyeti tarafından verilecek kaffe-i evrakın ve senedatın Rum lisanı üzere yazılması meşruttur.

Yüz Onuncu Madde: Mevvad-ı mehammeye dair olup Lonca Cemiyeti tarafından İstanbul Rum Patrikliği'ne ve yahud anın vasıtasıyla mahal-i saireye irsal ve ibra kılacak kaffe-i evrak ve muharrerat adet-i kadimeye tevfiikan bi'l-cümle manastırların mühürlerini havi olacağı gibi manastırların cemiyet-i mezkurede bulunan vekillerinin imzasını dahi cami olması lazımedendir.

Yüz On Birinci Madde: Lonca Cemiyeti tarafından ita ve temhir olunan evrak ve muharrerat-ı umumiye azadan her birinin kendi el yazısıyla imzasını havi olmak lazım gelüp lonca azasının cümlesi ibaresiyle olarak şimdiye kadar cari olan vaz'-ı imza usul-i mülğadır ve esna-i müzakeratta akliyyatta kalmış olan azanın esbab-ı mucibesi ile beraber rey'ini zabıt defterine derç ve beyan etmeğe hak ve salahiyeti vardır kaide-i meşruha tamamıyla Nazırlar Heyeti hakkında dahi mer'i ve caridir.

Yüz On İkinci Madde: Keşişhanelerin resmi evrak ve senedatı Rum Patrikhanesi'yle Lonca Cemiyeti ve Nazırlar Heyeti'ne ve tabi' oldukları manastıra hitaben yazılacak muharrerat Rum lisanı üzere yazılmak ve müdir ile muvainler komisyonu azasının imzasını havi olmak lazım gelür.

Yüz On Üçüncü Madde: İstikraz akdiyle çerge ve hücre azası ve arazi mübadelesi ve bunlara mümasil mevada mütedair verilecek senedat keزالık Rum lisanı

FASL-I HAMİSE ÂŞERE

ALE'L-UMUN İSTİKRAZAT BEYANINDADIR

Yüz On Dördüncü Madde: Alunacak istikrazın dereceleri tetkik ve tahkik olunduktan sonra verilen tahvilin istikrazat defteri mahsusuna derc ve kaydı Nazırlar Heyeti tarafından tasdiki dahi ba'de manastır ve keşişhanelere ve yahud çerge ve hücrelerde meskûn ve onlar ile sair keşişlere akçe ikraz edecek onların tahvillerini tarih-i tanzim ve italarından itibaren otuz bir gün zarfında heyet-i mezkureye ibraza mecburdurlar binaenaleyh Aynaroz'un gerek dâhilinde ve gerek haricinde yer tanzim olunup müddet-i mezkure zarfında olarak hakkında muamelat-ı meşruha icra olunmamış olan tahvilat ke-en lem-yekûn hükmünde tutulacaktır.

Yüz On Beşinci Madde: Çerge ve hücrelerde meskûn keşişlerden hiç birisi çerge ve hücrelerini terhin ederek akça istikraz edemez buna mütecasir olanlar tard olunarak verilen rehin dahi gayr-i sahih ve mefsuh addolunur.

FASL-I SADİSE ÂŞERE

KEŞİŞLERİN SURET-İ VERASETİ BEYANINDADIR

Yüz On Altıncı Madde: Daimi surette manastırda kalmak arzusunda bulunan şahıs baa-sened manastıra kable'l-dühul hiçbir şeyini açıktta bırakmamak şartıyla kaffe-i ma-mülkünü dilediği gibi ikraz ve taksime muhtardır fakat ba'de'l-dühul malik oldukları emlak ve eşya manastıra aiddir fakat arazi-i miriye ve mevkufe emvalde dâhil olmayub kavanin-i nizamat-ı mahsusasına ta'bidir.

Yüz On Yedinci Madde: Daimi surette kalmak üzere manastıra dâhil olacak keşişin manastıra terk-i tahsis eylediği emvalin düyun veya rehin altında bulunup rehin-i mezkur vakt-i zamaniyle manastıra bildirilmiş ve ba'de'l-tahkik tarafından kabul olunmuş ise bunun tediyesine manastır mecburdur fakat dâhil olan şahıs düyun-ı vak'asını ketm ile manastırı işgal etmiş ise manastır düyundan mes'ul olmayarak ita olunan emval dahi terk ve red ile keşiş-i merkumu tard eder.

Yüz On Sekizinci Madde: Kinovyonda kumandan olan keşişlerden hiç birisinin kendü malı olmayub bu usul üzere müesses olan cemiyetlerde her şey efrad-ı cemiyet beyninde müşterektir ve Aynaroz'un gerek dâhilinde gerek haricinde vefat eden ale'l-umum her bir keşişin şayet emvalin metrukesi zuhur edecek olur ise varisi manastırı olur ve fakat arazi-i miriye ve mevkufe emvallerine dâhil olmayub kavanin-i nizamat-ı mahsusasına ta'bidir.

Yüz On Dokuzuncu Madde: Keşişlerden her kangısı manastıra duhulünden sonra malik olduğu emval-i manastırı ısraren ahire temlik ve ita eylediği müşahede olunur ise kendüsüne emval-i mukaddeseye dâhl ve ta'riz eder nazarıyla bakılarak ol vecihle mezhepçe te'dip ve tertib olunur.

Yüz Yirminci Madde: Eğer bir şahıs keşişlik silkine dâhil olunduktan sonra cihet-i veraset ve payeden dolayı bir güne emvale sahip olacak olur ise dilediği gibi tevzi'e muhtardır fakat iş bu emvalin bir sülüsünü manastırına itaya mecbur olup bu sülüs dahi hiçbir vakit ahire temlik ve ita olunamaz.

FASL-I SABİ'A ÂŞERE

AYNARAZ'UN RUM PATRİKHANESİ'NE OLAN KEYFİYET-İ İRTİBATIYLA BUNLARIN YEK DİĞERİ BEYNİNDE OLAN MÜNASEBETİ BEYANINDADIR

Yüz Yirmi Birinci Madde: Gerek kinovyon ve gerek idyortimon nev'inden olan manastırlardan beherinin bi'l-istisna Patrikhane tarafından senkilyon/seknilon ? ta'bir olunur resmi senedi olmak lazımdır.

Yüz Yirmi İkinci Madde: Her manastır gomnosunun intihabı yirmi birinci maddenin ahkâmına tevfikân patrikhane tarafından tasdik olunması meşruttur.

Yüz Yirmi Üçüncü Madde: Manastırlar beyninde yahud bir manastır ile merbutatı arasında zuhur eden münaat Aynaraz' da baş nazır odasında tecmi eden heyetlerden yani Nazırlar Heyeti ve Lonca Cemiyeti tarafından ruyet olunup hal ve tesviye olunamadığı halde iş bu nizamnamenin doksân altıncı bendi ahkâmınca tarafeyden birinin istida'ı üzerine patrikhanece istinafen fasl ve ruyet olunur.

Yüz Yirmi Dördüncü Madde: Muhtac-ı fasl ruyet olup muallak kalmış olan her güne mesail-i hususatın hal ve tesviyesi için Lonca Cemiyeti ve yahud azasının bir sülüsü tarafından talep vuku'unda patrikhane tarafından Aynaraz'a *Eksarhos* yani me'mur-ı mahsus irsal olunur.

Yüz Yirmi Beşinci Madde: Mezkur Lonca Cemiyeti vezaif-i memuriyetini tecavüz iderek oraca rahatsızlığı mucib-i if'al ve harekette bulunduğu ve yahud ihmal ve müsamahasından dolayı iş bu nizamnamenin ahkâmına mugayir hareket zuhur ettiği ve bir de muhakemeleri patrikhanece ruyet olunmakda olan iki şahsın veya manastırın davalarından dolayı muktezi görüldüğü halde patrikhane kendi istihkakına istinaden Aynaraz' a eksarhalığı yani mahsus-ı memurlar irsal eyler ve bu memurlar mahalline ba'de'l- vusul doğrudan doğruya gerek manastırdan ve gerek Aynaraz' da ikamet etmekte olup münasip görecekları keşişlerden istihsal-i ma'lumat ile tahkikat-ı lazimesinin icrasına mübaderet ederler.

Yüz Yirmi Altıncı Madde: Manastırların emlak-ı merbutelerinin idaresi yalnız bazı eşhasın menafi'-i mahsusuna hasır olunarak manastırların menafi-i sahihasına iras-ı muzırat edecek surette cereyan ettiği ve lonca tarafından dahi bu halin def'-i ıslahına bezl-i vakt-i ihtimam olunmadığı görüldüğü halde öyle hiçbir kimesne tarafından bir güne israf ve su-i istimal vuku' bulmaksızın manastırların emlak-ı mezkurelerinin hasılat ve varidatına destres olmaları zımnında patrikhanece icabının icrasına mübaderet olunacaktır.

Yüz Yirmi Yedinci Madde: Aynaraz manastırlarına aid mesalihden olup Bab-ı ali cenablarına takdim olunacak her güne müstediâtın münderecat-ı evrakını teyiden patrikhane

tarafından tanzim olunacak takrir ile arz ve tebliğ olunması lazım gelir. le'de'l-icab manastır tarafından hükümet-i seniyyeye doğrudan doğruya arzuhal takdimi dahi mücazdir.

Yüz Yirmi Sekizinci Madde: Manastırlar mesalihi için bir keşişin resmen diyar-ı ecnebiyeye i'zam ve irsali icab ettikde evvel emirde bu babda patrikhaneden ruhsat ve tavsiyename istihsal etmesi iktiza eder.

FASL-I SÂMİNE ÂŞERE

MEVVAD-I UMUMİYE

Yüz Yirmi Dokuzuncu Madde: Aynaroz manastırları mesalih-i cariyelerinin suhuletle temşiyet ve tesviyesi için bi'l-ittifak Dersaadet'te iki ve Selanik'te bir vekil ta'yin etmek hak ve selahiyetini haizdirler.

Yüz Otuzuncu Madde: İş bu vekiller Aynaroz keşişlerinin en ziyade umur-ı dide ve ehliyetli olanlarından olup vuku'-ı memuriyetleri dahi bi'l-cümle manastırların mühürlerini havi olarak bir kıt'a tavsiyename ile inha olunmak lazimedendir.

Yüz Otuz Birinci Madde: Tahsil-i ulum idüb ilerüde manastırların işlerinde kullanılmak üzere Aynaroz'da vaki' Karis nam mahalde müceddidan teşkil olunacak keşiş mektebine her manastır varidat-ı iktidarına göre münasib mikdarı keşiş göndermeye mecburdur.

Yüz Otuz İkinci Madde: Her manastırın bi'l-cümle keşişleri her pazar ve yortu günlerinde kilisaya giderek cedvel mucibince orada akaid ve edeb ve tarih-i mezhebiyeye dair okutulacak derslere devam etmeye mecburdurlar.

Yüz Otuz Üçüncü Madde: Kinovyon nev'inden olan manastırlarda ayrı ayrı sofrta kurmak memnu' olup derununda bulunan bi'l-cümle ihvan umum sofrasında beraber ta'am itmeğe mecburdurlar fakat içlerinden pek mesenleriyle ve hasta olanlar gomnosun izniyle iş bu kaideden müstesnadırlar.

Yüz Otuz Dördüncü Madde: Gerek Rum ve gerek sair mezhepten olup li- ecli'l-seyyaha bir manastıra girecek her şahıs evvel emirde nazırların bulunduğu mahalle varub bu babda iktiza eden tavsiyenameyi ahz ve istihsal etmeye mecburdur ve iş bu muamele ilga olunmadıkça hiçbir kimesne manastırlara kabul olunamaz fakat züvvar takımı bu kaideden müstesnadır.

Yüz Otuz Beşinci Madde: Müraseleti olmadıkça veya bir sebab-i meşru bulunmadıkça avamdan hiçbir kimesnenin Aynaroz'da iki aydan ve bir manastırda on beş günden ziyade ikamet etmesi caiz değildir.

Yüz Otuz Altıncı Madde: Avamdan olup Aynaroz'da muvakkatan ikameti esnasında birinin vefatı vuku'unda şayet terekesini zuhur ider ise veresesine ita olunmak üzere derhal manastır gomnosu ve nazırlar tarafından bir kıt'a ilmühaber mukabilinde hükümet-i mahalliyeye teslim olunur.

Yüz Otuz Yedinci Madde: Aynaroz'da bulunan keşişlerden birisinin patrikhane kilisasının efkarına muhalif bulunduğu ve sairlerini daire-i itaattan çıkarmak için kaşr-i fesadat ve'l-ifa- tahrikat ittüğü görülür ise o şahsın ismi derhal manastırlar heyeti tarafından patrikhaneye bildirilmek lazımdır ve eğer heyet-i mezkure tarafından bu babda müsamaha ve agraz-ı ayn olunur ise patrikhane bi'l-istihkak ve bi'l-imhal icra-i icabına ibtidar iyler.

Yüz Otuz Sekizinci Madde: Gerek keşiş ve gerek avam tarafından olsun li-ecli'l-ticare teşbih ve istavroz ve tasvir ve tahta üzerine mahkuk resm ve bunlara mümasil Aynaroz'da yapılmış sair her güne masnuat-ı mezhebiyenin Aynaroz'a idhal ve bey' ve furuhtu şedidan memnu'dur.

Yüz Otuz Dokuzuncu Madde: Ber-mu'tad Aynaroz keşişlerinin a'mal etmekte oldukları tesbih ve istavroz ve tasvir ve sair bunlara mümasil masnuat imaline Aynaroz'da avamdan hiçbir kimesne me'zun değildir.

Yüz Kırkıncı Madde: Karis-i nam mahalde keşişlerin havaic-i zaruriyeleri için lazım olan eşya ile Aynaroz'da i'mal olunan tasvir ve istavroz ve buna mümasil masnu'atın furuhtuna mahsus olan dükkânlardan ve bir de misafirin için ma-matbah lazım olan bir misafirhaneden başka dükkanın küşadı caiz değildir.

Yüz Kırk Birinci Madde: hücre ve yahud çerge işтира eden keşiş hayatta oldukça orada yaşamağa mecbur olup ba'idü'l- vakt seksan yedinci madde ahkâmı mucibince lazım gelenler kendüsüne halef olurlar fakat kendüsü mücerred çerge ve yahud hücreden müfarakata ısrar ede ise ol halde mahaller merbut bulunduğu manastırın yed-i zabtına geçerek manastır tarafından mukaddema alınan akçanın yalnız iki sülüsü kendisine iade ile küsur bir sülüsü dahi maiyetinde bulunan keşişlerin istifadesi için alıkonulur ve mezkur maiyet-i keşişlerden birisi dahi çerge ve hücrede kalmak üzere bulunur ise sairilere tercih olunarak manastıra yalnız iki sülüsün bedeliyle haraç intikal-i tediye mecburdur.

Yüz Kırk İkinci Madde: Çerge ve killi ve hücre keşişlerinin ihtiyarı vefat idüb kendüsüne tabi' olan mülazımın dahi sinn'i henüz otuz reşide olmamış ise ol halde mülazım-ı mezkur otuz yaşına varıncaya değin çerge ve hücreleri işlerine bakmak için maiyyetine kendüsünden yaşlı diğer bir keşiş almağa ve şayet kendüsü bizzat kaide-i mezkureye ittiba' etmeyecek olur ise mezkur çerge ve hücrenin merbut olduğu manastır tarafından vekalet sıfatıyla olarak resmen otuz yaşını mütecaviz bir keşiş gönderilmek iktiza eder.

Yüz Kırk Üçüncü Madde: Çerge ve hücre veya uzlethane keşişlerinden sinn-i şeyhuhete vasıl olup da maiyetinde bir mülazımı bulunmaz ve kendüsü istihsal-i havaic-i zaruriyesinden aciz kalur ise bu makuleleri imkân-ı mezkurenin merbut olduğu manastırlar olarak sair keşişler ile beraber umur-ı iâşe ve idarelerine bakmağa mecburdurlar.

Yüz Kırk Dördüncü Madde: Manastırların mührüyle gomnosun ve mütevellilerin dahi imzasını havi olarak beyaz tabiriyle Aynarozca malum olan evrakın ba'dema isti'mali şedidan memnu' olup bu kaideye muhalif harekette bulunan gomnos ve mütevelliler derhal memuriyetlerinden azl olunacağı gibi bu misüllü evrak üzerine yazılmış olan mevvad dahi

ke-en-lem-yekün hükmünde tutulur ve eğer muameleyi mezkureden istifade edecek olan Aynaroz keşişlerinden ise ol muamelenin feshinden başka kendisi dahi şedidan tekdir ve terbiye olunur.

Yüz Kırk Beşinci Madde: İş bu beyaz tabir olunan evrakdan dolayı vuku' bulacak deavaların ruyetiyle hükm ve kararı bidayeten Aynaroz Nazırları Heyeti'ne ve istinafen dahi İstanbul Patrikhanesi'ne aiddir.

MEVVAD-I HUSUSUSİYE

Yüz Kırk Altıncı Madde: Diyar-ı ecnebiye ahalisinden olup Aynaroz'a bi'l-vürud orada keşişlik silkine dâhil olmuş olanlar öteden beru teba-i Devlet-i Aliye' den ma'dud olduğundan her bir manastır ve keşişhane ve hücre ve uzlethanede el-halet-i hinde bu makulelerden mevcut olanların esamisini mübeyyin olmak üzere keşişhane cedveline müracatla iki kıt'a defter tanzim ve imza ve manastırların mühürleriyle temhir edildikten sonra biri mahal kaimakamlığına ve diğerini dahi kuyudat-ı mahalliyede hıfz olunmak üzere nazır heyetine irsal etmeye mecbur olacağı gibi yedlerinde kalmış pasaport bulunduğu halde ahz ile hükümet-i mahalliyeye teslim olunacaktır ve bu usule mutabakat etmeyen keşişler memleketlerine iade kılınacaktır.

Yüz Kırk Yedinci Madde: İş bu nizamnamenin tasdikini muteakib Lonca Cemiyeti Aynaroz'da mevcut olan bi'l-cümle keşişlerin alâ vech-i sahiha nüfusunu tahrir mecbur olub ol-vecihle tanzim olacak defterin esamini tahrir ve bir kıt'a suretini patrikhaneye irsal eylemesi ve virgü ve mürettebat-ı sairenin manastır ve keşişhane ve hücreler üzerine tahrir-i mezkur hakkaniyete tatbiken tarh ve tevzi' olmasını iktiza eder ve her beş senede bir kere yeniden tahrir-i nüfus icra olunarak suret-i musaddakası patrikhaneye irsal olunacaktır.

Yüz Kırk Sekizinci Madde: İş bu nizamname mevki'-i icra kılındıkda heman Lonca Cemiyeti el-halet-i hinde Karis-i nam mahalde vaki' Aynaroz mektebini papas mektebine tahvile mecbur olup bu mektebde mezheb ve saireye dair okunacak derslerden ma'da kilisaca isti'mal olan ilm-i musiki ve resim ve hakk-ı tesavir sanatları dahi tedrisi olunacaktır. İş bu mekteb hakkında nizam-ı mevzua dairesinde muamele kılınacaktır.

Yüz Kırk Dokuzuncu Madde: Lonca Cemiyeti Karis-i nam mahalde kezalik nizam-ı mevzu'asına tatbiken acizhane-i umum ve bir hastane tesis etmeye mecbur olup mesarif-i vakıası bi'l-cümle manastırların ianesiyle tesviye olunacak ve iş bu hastane Nazırlar Heyeti'nin nezareti ve hazık-ı tabibid idare-i tahtında bulunarak Karis-i nam mahal ile Aynaroz'un sair mahallerinde hasta olacak olan keşişler ile misafirlerin icra-i tedavi için derununda mikdar-ı kafi yatak bulunacaktır.

Yüz Ellinci Madde: İş bu nizamnamenin mevki'-i icraya vuzu'undan itibaren altı madde zarfında Lonca Cemiyeti her bir manastırda matbu' ve el yazısı olarak mevcut olan kitabların adedini zî-kıymet-i eşya ile sair emval-i menkulenin yegân yegân mikdarını mübeyyin bir defter tanzim ettirmeye mecbur olup bu usul-i ayniyle manastırlar tarafından gönderilecek vekiller maarifetiyle keşişhanelerde dahi icra olunacaktır ve bu müfredat

deFTERlerinin birer sureti Lonca Cemiyeti azasının imzalarını havi olduğu halde baş nazır odasında mahfuz olacağı gibi suret-i musaddakaları patrikhaneye dahi gönderilecek ve iş bu tahrir maddesi her yedi senede bir kere tekrar-i icra kılınacaktır.

Yüz Elli Birinci Madde: Lonca Cemiyeti bazı manastırların düçar oldukları düyunatın suret-i tesviyesi meselesini nazar-ı ehemmiyete alarak bi'l-imhal buna bir çare araması lazım gelüb bu babda münasib göreceği tedabir-i mütala'atını icabında icrası zımında patrikhaneye beyan ve ifade eylemesi iktiza eder.

Yüz Elli İkinci Madde: İş bu nizamnamenin mevki'-i icraya vuzu'undan itibaren Lonca Cemiyeti'nin ilk vuku' bulacak içtima'ında ve ilerüde dahi beher beş senede bir kere olarak yedinci maddenin ahkâmına tevfikân her manastır ve keşişhanede bulunacak keşişlerin miktarını ta'yin eylemeye mecburdurlar.

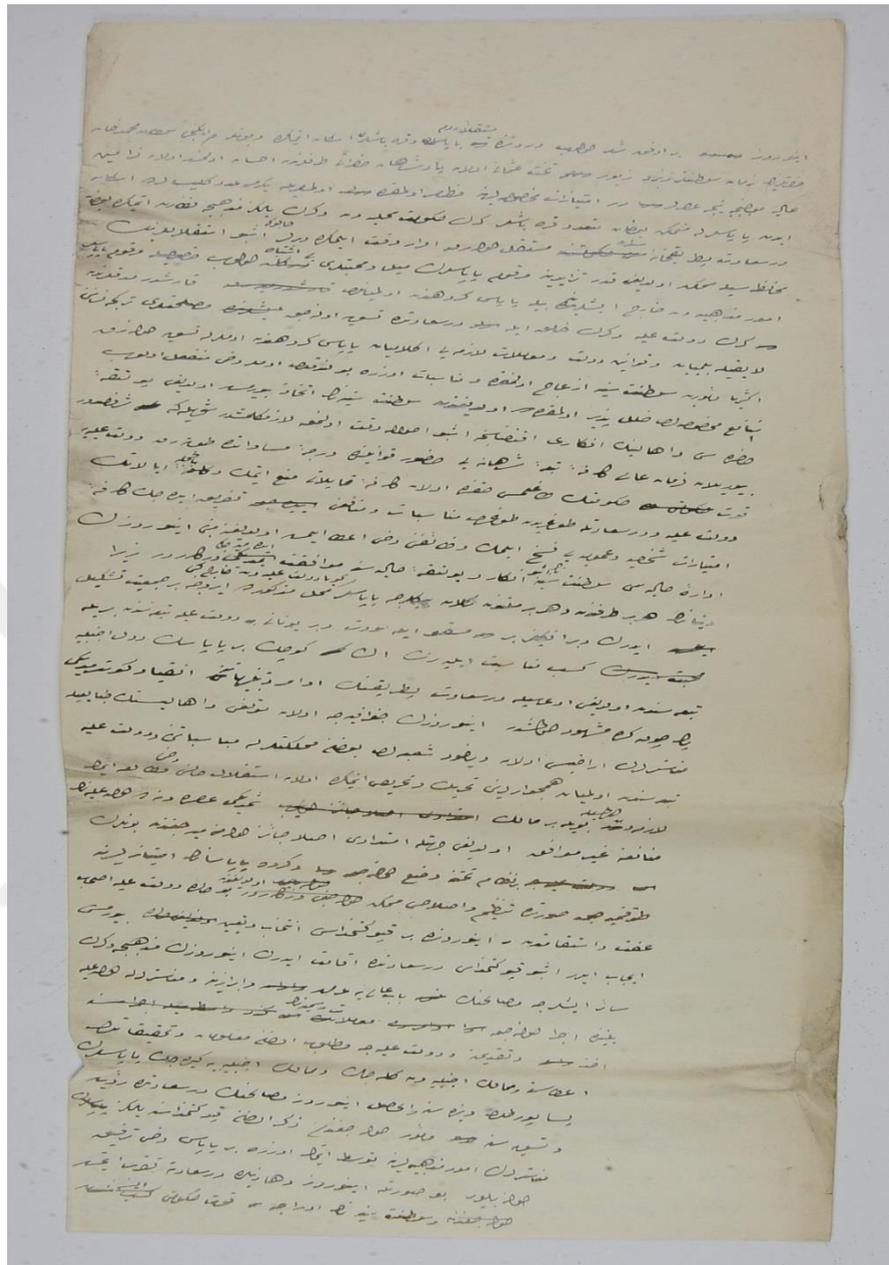
Yüz Elli Üçüncü Madde: Manastırlarda bulunan papas ve keşişler bir tarafa gittikçe ale'l-usul mürur tezkereleri aldıkları misüllü ba'de izin-i avdetlerinde dahi hükümet-i mahalliyeye isbat-ı vücud ile manastır gomnosuna ve yahud mütevellilerine hitaben tezkere almadıkça kabul olunmayacaktır.

HATİME

İş bu nizamname ahkâmı Aynaroz manastırları ile müştemilatının usul-i idare-i dâhiliyelerine dair olduğundan hükümet-i mahalliye'nin umur-ı mülkiye ve hukukiyeye ve zabtiyeye müteallık vezaif-i muamelat-ı kavanin ve nizam-ı mevzua ve talimat-ı evamir-i mahsusa dairesinde bi'l-ahd cereyan edecektir.

EK: 3

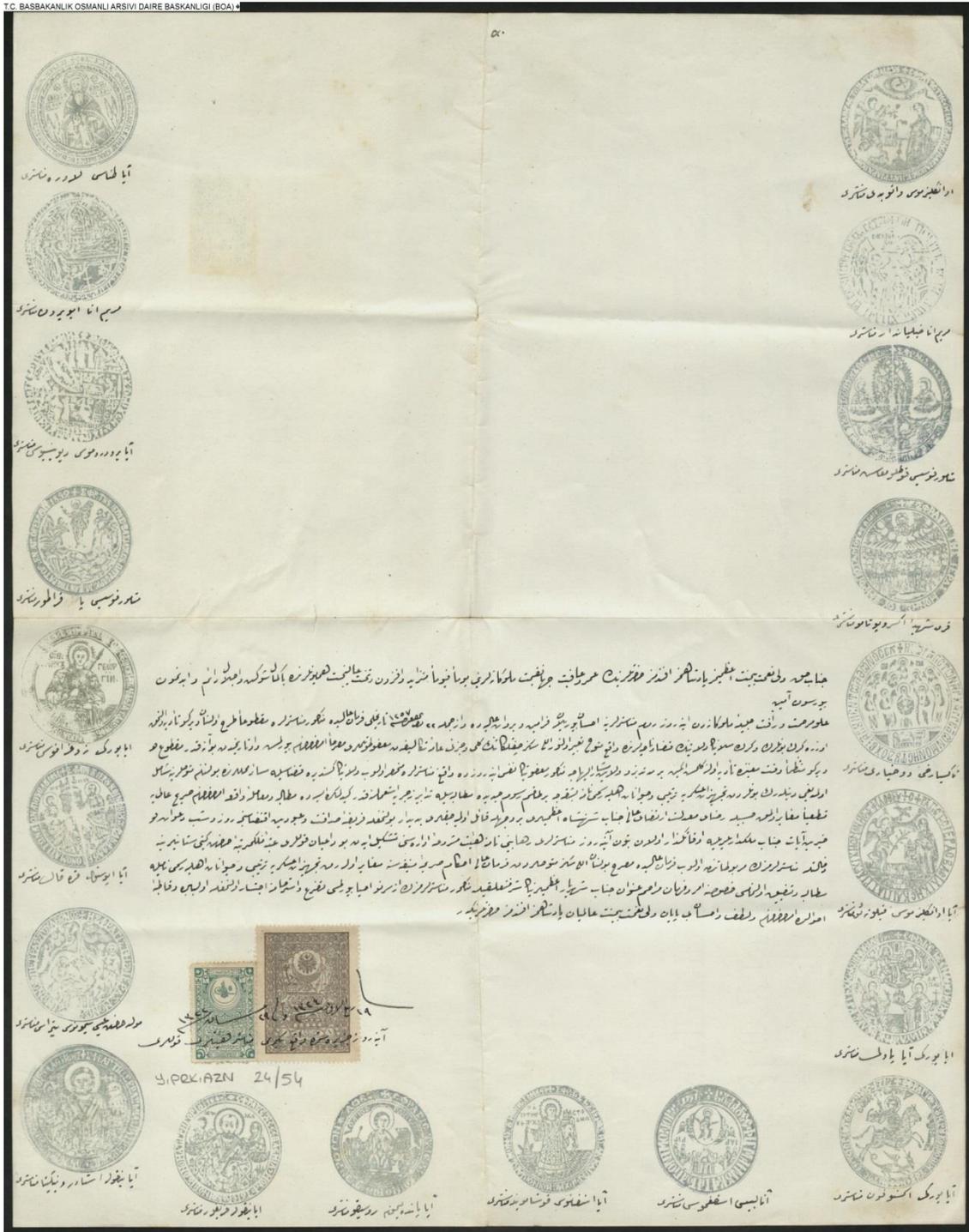
BOA.HR.TO.428/43, 27 Şevval 1273 – 20 Haziran 1857

Aynaroz'un Hal-i Hazırasına Dair Layiha (Transkript)

“Aynaroz bir vakf-ı şehir olup derununda papaslar ve karabaşları iskân etmekte ve bunlara İkinci Sultan Mehmet Han Hazretleri'nin zaman-ı saltanatından beru ziver -i tahtı Osmanî olan Padişah Hazeratı tarafından ihsan olunmuş olan feramin-i alîyye mucibince nice asırlar imtiyazat-ı mahsusalarına mazhar olmakta olmalarıyla yirmi adet kiliselerde iskan eden papaslarla meskûn bulunan müteaddid karabaşlar gerek hükümet-i mahalliyyeden ve gerek yalnız mezhepçe nezaret etmekte bulunan Dersaadet Patrikhanesi'nden müstakil olarak imrar-ı vakt etmektedirler halbuki iş bu istiklallerinin muhafazası ile mümkün olduğu kadar tezayidine merhum papasların meyl-i muhabbetleri iştibah olup hususıyla merhum papaslar umur-ı mezhebiyeden hariç işlerini bile papas güruhundan olmayanları karıştırmadıklarından gerek Devlet-i Aliyye ve gerek halk ile Dersaadet'te tesviye olunacak

maslahatları Türkçe lisanını layıkıyla bilmeyen ve kavanin-i devlet ve muamelat-ı lazimeyi anlamayan papas güruhundan ademlerle tesviye olunarak ekseriya memurin-i Saltanat-ı Seniyye iz'ac olunmakta ve münasebat üzere bulunmaktan ademler dahi münfail olup menafi-i mahsusaları haleb-pezir olmakta olduğundan Saltanat-ı Seniyye'nin ittihaz buyurmuş olduğu politika-i hazırası ve ahalinin efkârı iktizasınca iş bu ahvale dikkat olunmak lazım gelmiştir şöyle ki şerefsüdur buyrulan ferman-ı alî kaffe-i teb'a-i şahaneyi hazur-ı kavaninde derece-i müsavatta tutarak Devlet-i Alîyye'ye kuvvet-i hükümetin dağılması hakkında olan kaffe-i mütamayilatı? men' etmek ve bi'l-cümle eyalatın Devlet-i Alîyye ve Dersaadet'le doğrudan doğruya münasebet ve menafi'ini tasdik edecek kaffe-i imtiyazat-ı şahsiyye ve umumiyeyi nesh etmek vezâifini dahi ita eylemiş olduğuna mebni Aynaroz'un idare-i haliyyesi Saltanat-ı seniyyenin iş bu efkâr-ı politik-i haliyyesine muvafakat edemeyeceği derkardır zira dünyanın her bir tarafından ve her bir milletinden gelen küllice papaslar – güya Devlet- i Alî'den hariç-mahal-i mezkurede irice bir cemiyet teşkil ederek ve bir İngiliz bir Moskov ile müddet-i bir?suret-i bir? ve bir Yunanî Devleti Alîyye teb'asından biriyle kesb-i münasebet eyleyerek en küçük bir papasın düvel-i ecnebiyye teb'asından olduğu iddiasıyla Dersaadet patriğinin evamir-i diniyyeye? inkiyad göstermediği pek çok kerre meşhud olunmuştur Aynaroz'un coğrafyaca olan mevki ve ahalisinin tamamıyla manastırların arazisi olan veyahut şu'beleri bulunan memleketlerle münasebatı ve Devlet-i Alîyye teb'asından olmayan hemcivarlarını tahrik ve tahriş etmekte olan istiklal halini dahi mütalaa etmek lazımeden olmasıyla böyle bir halin şimdiki asırdan da? Devlet-i Alî'nin menafi'ine gayr-i muvafık olduğu cihetle imtidadı asla caiz olamayacağından bunların bir nizam-ı tahta va'z olunacak güruh-ı papasanın imtiyazlarına dokunmayacak surette tanzim ve ıslahı mümkün olduğundan bu halde Devlet-i Alîyye ashab-ı iffet ve istikametten Aynaroz'da bir kapıkethüdası intihab ve tayin buyurması icab eder iş bu kapıkethüdası Dersaadet'te ikamet ederek Aynaroz'un mezhepçe ve gerek sair işlerce mesalihinin Babialî'ye arz ve ibrazına ve manastırlarla Devlet-i Alîyye beyninde icra olunacak muamelatın ahz ve takdimine ve Devlet-i Alîyyece matlup olunan muamelat ve tahkikatın itasına ve memalik-i ecnebiyeden gelecek ve memalik-i ecnebiyeye gidecek papasların pasaportlarının vizesine ve'l-hasıl Aynaroz mesalihinin Dersaadet'te rüyet-i tesviyesine memur olacağından zikrolunan kapıkethüdasına yalnız manastırların umur-ı mezhebiyelerine tavassut etmek üzere bir papas dahi terfik olunabilir bu suretle Aynaroz rehabini de Dersaadet'e takrib etmiş olacağı.....teb'anın idarece kuvvet-i hükümeti ise ziyadesiyle müessir olmuş olacağı ve çünkü manastırlardan sekiz saat ba'id-i mesafede bulunan bir mahalde ikamet etmekte olan Karis'in hiçbir gûne nüfuzu cari olamayub bayağı papasların bi'l-müzakere idüp karar vermiş oldukları mesalihin icrasından olduğu derkardır merkum bu kethüdasının maaşına ve mesarif-i sairesine gelince bu husus için el-halet-i hinde Dersaadet'te iskan etmekte olan bir papasa maaş vermekte bulunan manastırlar sınıfından tesviye olunmak mümkün olabilir.

T.C. BASBAKANLIK OSMANLI ARSIVI DAIRE BASKANLIĞI (BCA)

Y.PRK.AZN.00024.00054.001

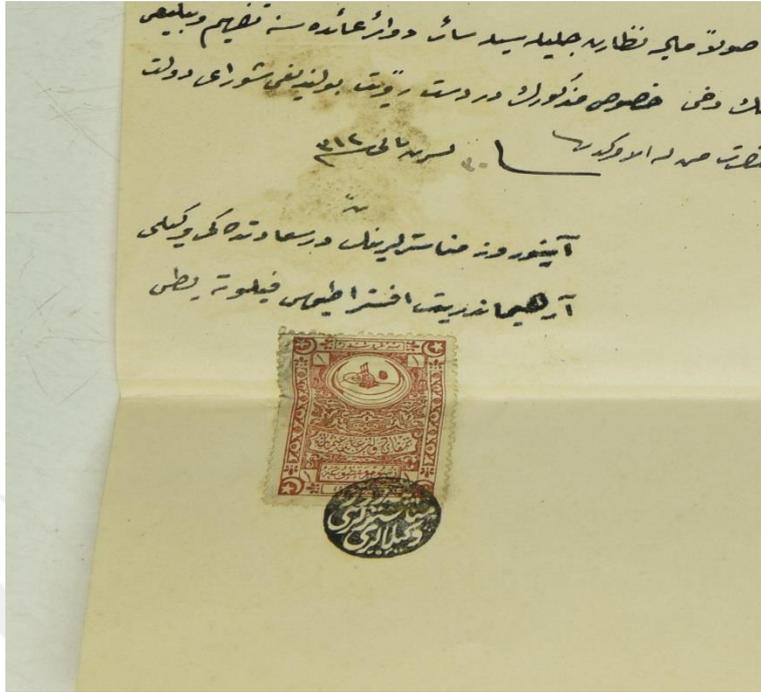
BOA.Y.PRK.AZN.24/54-1, 19 Rebiü'l-evvel 1324 – 13 Mayıs 1906

Aynaroz'daki yirmi büyük manastırın temsilcileri tarafından Osmanlıca olarak kaleme alınmış ve manastır mühürleri ile mühürlenmiş mahzar örneği

(Manastırlara bağlı metohların, teçhizat-ı askeriye ve tertibi ve hayvanat-ı ehliye vergilerinden muaf tutulmaları talebine dair)

EK:5

4:

BOA.ŞD.2978/28, 30 Teşrin-i sanî 1312 – 12 Aralık 1896

Arhimandirt *Efstratios Filoteis* ismi ve “*Aynaroz Manastırları Vekilleri*” sıfatı ile mühürlenmiş bir arzuhal.

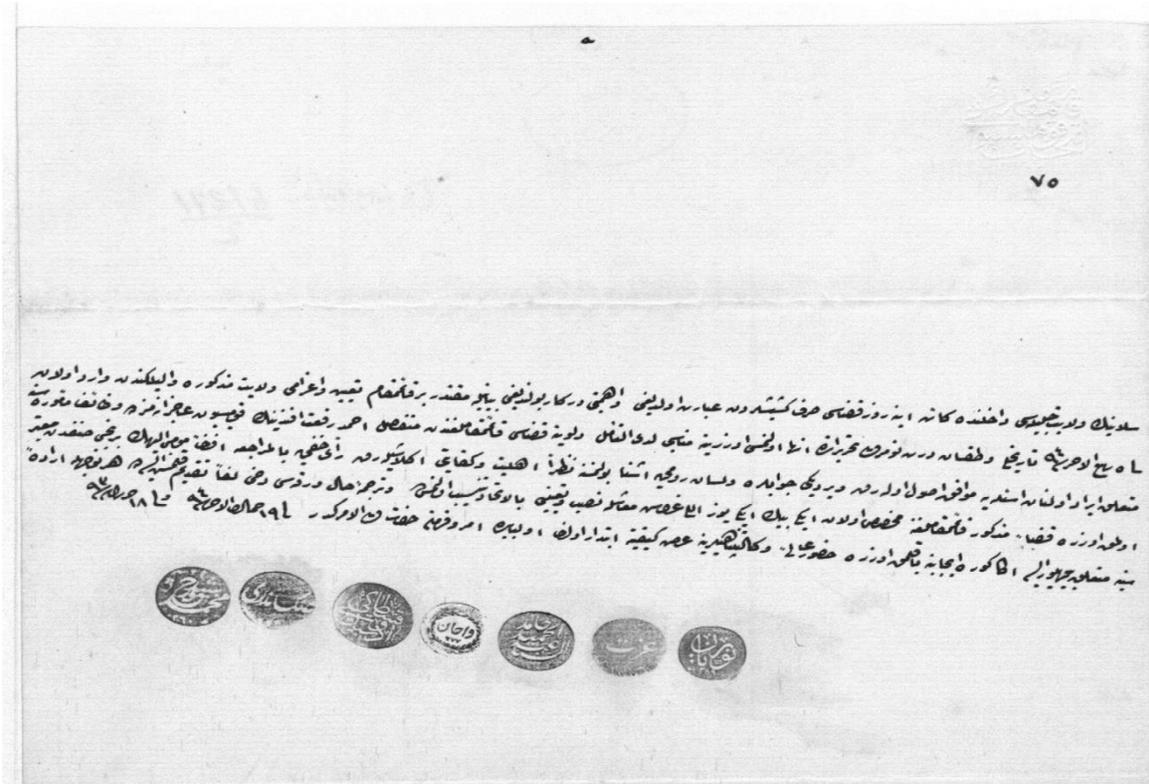
EK: 7

BOA.HR.MKT.1172/59, 18 Temmuz 1316 – 31 Temmuz 1900

“*Aynaroz Vekili Yerasimos Lavriotis*” adına basılan ve Osmanlı makamlarına sunulan kartvizit

EK: 8 Aynaroz’a kaymakam tayini hususunda Memurin Komisyonu kararı

BOA.İ.DH.750/61271, 18 Haziran 1294-30 Haziran 1878

EK: 9 Aynaroz kaymakamı adayları için düzenlenen sicil-i ahvâl belgesi

T.C. BAKANLIK - OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA)

تعمیرت و تعمیرات... (Handwritten text describing the document's purpose and the candidates' qualifications)

ملاحظات	نشان	تجربه	درجه علم و کتابت	سن	سابق	تعمیرت و تعمیرات
			تعمیرت و تعمیرات... درجه اولی	۶۰	تعمیرت و تعمیرات...	تعمیرت و تعمیرات...

برای... (Additional handwritten notes and signatures)

BOA.İ.DH.748/61133-2, 4 Cemaziye'l-evvel 1294 -17 Mayıs 1877

EK:10

KAYMAKAM
Ahmet Rami Bey
NÜFUS İDARESİ
Memur: Hüseyin Hüsnü Efendi Katip ve Pasaport Katibi: Mehmet Agah Efendi
TEGRAF VE POSTA İDARESİ
Müdür Vekili: Süleyman Hulusi Efendi Muhaberat-ı Ecnebiye ve İttihad Memuru Vekili: İlya ? Veysi Efendi Dafni Şubesi Memuru Vekili: Fevzi Efendi
RUSUMAT İDARESİ
Memuru: Mustafa Nuri Efendi Katip ve Sandık Emni: İbrahim Efendi Vatopet İskelesi Rusumat Muhafaza Ve Muamele Memuru: Yusuf Celaleddin Efendi Zograf İskelesi Rusumat Muhafaza Ve Muamele Memuru: Hüseyin Ragıp Efendi Dafni İskelesi Rusumat Muhafaza Ve Muamele Memuru: Ali Rıza Efendi İviro/n(?) İskelesi Rusumat Muhafaza Ve Muamele Memuru: Raşit Efendi
ZABITA MEMURLARI
Polis Memuru: Abdurrahman Efendi Dafni Polis Memuru: Andarya Efendi Zabıta Memuru: Mülazım-ı Sani Hakkı Efendi
DİĞER MEMURLAR
Liman Reisi: Şerif Kapudan Karantina Memuru: Vasil Efendi Düyun-ı Umumiye Memuru: Mehmet Hulusi Efendi Reji Memuru: İşterio Karabayır? Efendi
<i>Ayanaroz Kazası'nın umuru kaymakamlık riyaseti tahtında müteşekkil ve şebih-i müteşekkil-i cezire üzerinde kain yirmi adet manastırın her sene tebdil olunan birer vekilinden mürekkebi lonca namı verilen heyet tarafından rüyet olunmakta olduğundan meclis-i idare ve mahkemesiyle aklam-ı sairesi yoktur.</i>

H.1322/M.1904 tarihli Selanik Vilayet Salname'sine göre Ayanaroz Kazası'nda mülki idarenin kurum ve memurları

No	Adı	Önceki Görevi	Ünvanı	Gör. Başlama	Gör. Ayrılma	Maaş	Gör. Ayrılma Nedeni
1	Zeki Bey	Trabzon Aşiretler Müdürü	Müdür	1844	?	1500 -2000	
2	Süleyman Ağa		Müdür	?	1848	1400 guruş	Azl - Vefat
3	Zeki Efendi	Divan-ı Hümayun Eski Hocalarından	Müdür	1849			
4	Ahmet Şükrü Bey		Müdür	Nisan 1849	Kasım 1850		
5	Şakir Bey	Sofya Eski Kaymakamı (Yanyalı) Ve Meclis-i Muhasebe-i Maliye Azası	Kaymakam	Aralık 1850	Ocak 1852		
6	Şerif Yümni Efendi	Karaferye Kaymakamı	Kaymakam	Ocak 1852	Temmuz 1853	3000	
7	İbrahim Ağa		Müdür	Temmuz 1853	Ocak 1854	2000	Azl
8	Yakup Ağa	Dergah-ı Ali Kapıcıbaşılardan ve Karaisalı Kaymakamı	Kaymakam	Ocak 1854	Ocak 1857		Vefat
9	Mahmut Bey	Istabl-ı Amire Müdürlüğü Payelisi ve Mat Kazası Müdürü	Kaymakam	1857	1859	3000	
10	Hasib Bey	Rütebe-i Saniyye Ashabı	Kaymakam	1859	1861		Azl
11	Aziz Bey	düşünüyor ama atama gerçekleşmiyor (vekaleten konumu?)	Kaymakam	1861	1862		
12	Hüseyin Efendi		Kaymakam	1860			
13	Hasip Efendi	Aziz Beyin maaş azlığı nedeni ile istifası üzerine 2. kez tayini	Kaymakam	1861		3000	
14	Mahmut Bey		Kaymakam	1862			
15
16	Ahmet Refet Efendi	Delvine Kazası Kaymakamı	Kaymakam	Temmuz 1877		2250	
17	Hasip Efendi		Kaymakam	Şubat 1883		Yaşlılık-Emeklilik
18	Hasan Hulki Efendi	1.sınıf kaymakam	Kaymakam	Mart 1883		
19	Arif Bey		Kaymakam		Ocak 1886		İstifa

20	Muharrem Bey	ikinci sınıf	Kaymakam	Ocak 1886		
21	Şahin Bey		Kaymakam		Kas.1900		Becayış
22	Hüsrev Bey	Avlonya Kazası (Şahin Bey ile becayiş)	Kaymakam	Kas.1900	Kas.1902		
23	Mahir Bey	Ayvalık Kazası	Kaymakam	Kas.1902	1903	2250	
24	Ahmet Rami Bey	Eğri ve Düzce Kaymakamlıkları (1.sınıfa yükseltildi)	Kaymakam	1903	Haz.1905		Becayış
25	Vassaf Bey	Tırnova Kaymakamı (Ahmet Rami Bey ile becayiş)	Kaymakam	Haz.1905	Kasım 1906		Yetersizlik
26	Nuri Bey	Nevrekep Kaymakamı	Kaymakam	Kaim 1906	Ağu.08		Becayış
27	Ahmet Cemal Bey	Ahtapoli Kaymakamı (Nuri Bey ile becayiş)	Kaymakam	Ağu.1908		

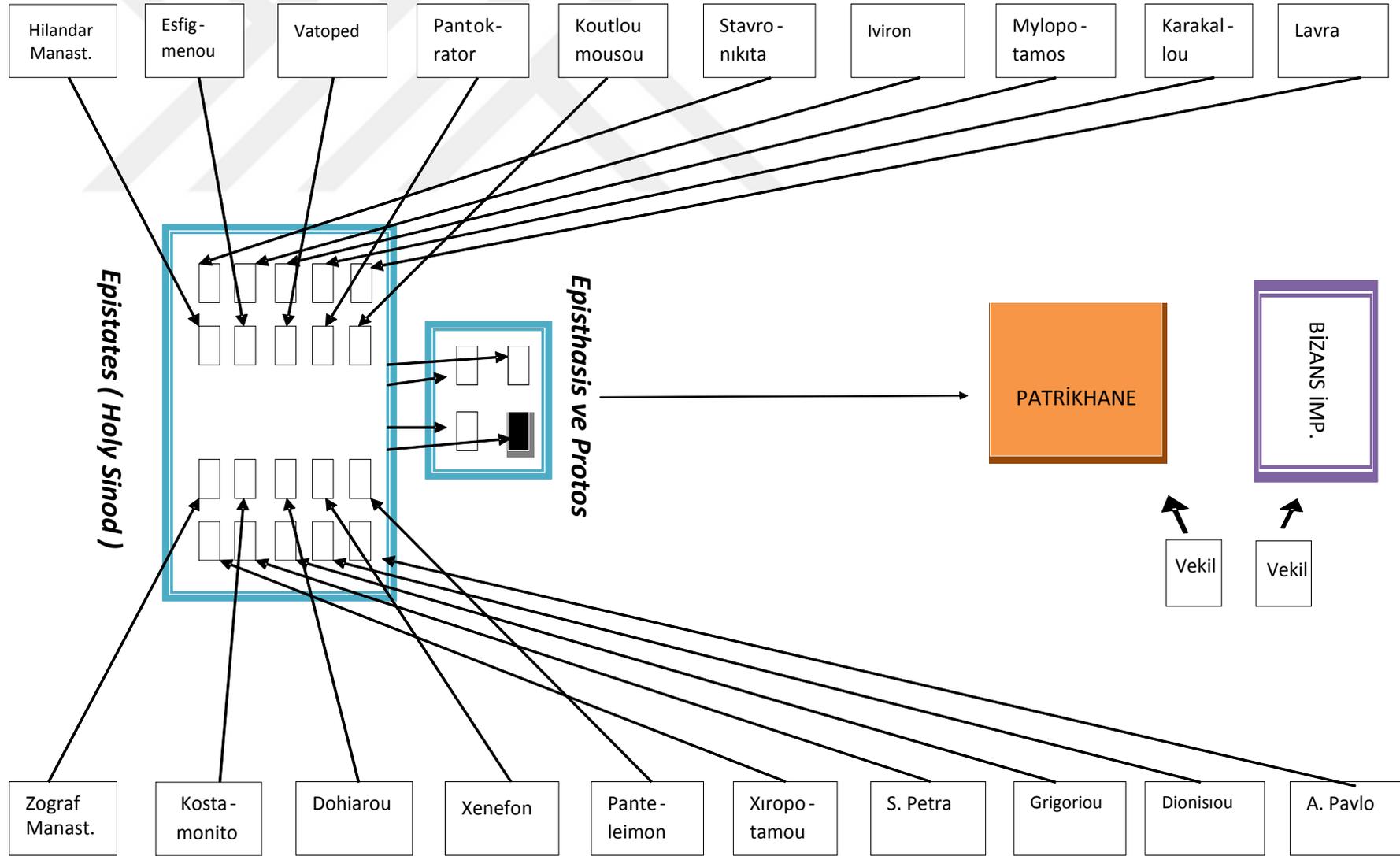
EK:11 Aynaroz'da görev yapan müdür ve kaymakamlar ile görev süreleri ve maaşları (Çizelgede yer alan mülki amirler ile ilgili bilgilere dair BOA belgeleri, kaymakamların tablodaki sıra numarasına göre aşağıda verilmiştir) ¹

EK:12 Osmanlı Hâkimiyeti Sürecinde Aynaroz İdaresinin İmtiyazları

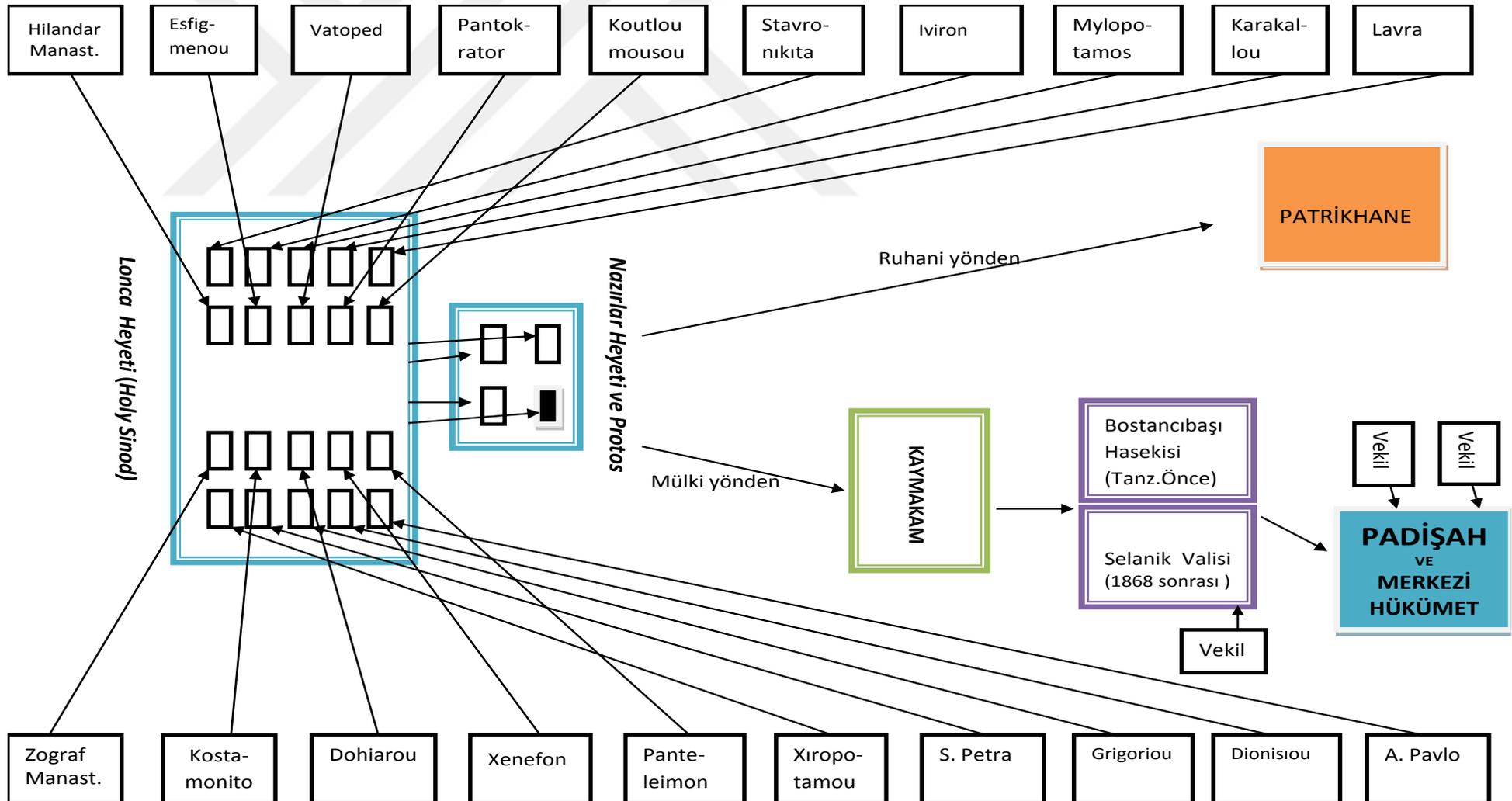
¹ **1.** BOA.A.MKT.17/11-1, 23 Ramazan 1260 - 12 Ekim 1844, **2.** BOA.A.MKT.121/97-1, 16 Şaban 1264 – 18 Temmuz 1848 ve BOA.İ.MVL.139/3824, 15 Cemaziye'evvel 1265 - 8 Nisan 1849, **3.** BOA.A.MKT. 181/ 38-1 , 19 Ramazan 1268 – 7 Temmuz 1852, BOA.A.MKT.191/22-1, 22 Cemaziye'l-evvel 1265 – 15 Nisan 1849, 4.BOA.A.DVN.63/46,20 Zilhicce 1266- 27 Ekim 1850 ve BOA.A.MKT.UM.110/55 -1 , 5 Muharrem 1269 – 12 Ekim 1852, **5.** BOA.A.MKT.NZD.20/66-1, 7 Safer 1267 – 12 Aralık 1850 ve BOA.İ.DH.227/13583, **6.** BOA.A.MKT.MHM. 42/71-1 ,14 Rebiü'l-evvel 1268 – 7 Ocak 1852, **7.** BOA.A.MKT.MVL.67/28-1. 17 Rebiü'l-ahir 1270 – 17 Ocak 1854, BOA.İ.MVL. 293/11825-2, 3 Rebi'ü'l-ahir 1270 - 3 Ocak 1854 ve BOA.A.MKT.UM.201/35, 29 Şevval 1271- 15 Temmuz 1855, **9.** BOA.A.MKT.MVL.86/34-1, 16 Şevval 1273- 9 Haziran 1857 ve BOA.A.MKT.UM, 288/26-1, 29 Zilka'de 1273- 21 Temmuz 1857, **10.** BOA.A.DVN.135/53-1 , 09 Ramazan 1275- 12 Temmuz 1859, **11.** BOA.A.MKT.UM.450/18 -1, 9 Receb 1277- 21 Ocak 1861, **12.** BOA.A.TFŞ.30/34 -1, 7 Cemaziye'l-ahir 1276 – 1 Ocak 1860, **13.** BOA.A.MKT.MVL.134/63-1, 28 Rebi'ül-ahir 1278 – 2 Kasım 1861ve BOA.İ.MVL. 455/20408, 21 Receb 1278 – 22 Ocak 1862, **14.** BOA.A.MKT.DV.216/70, 2 Recep 1278- 25 Ocak 1862 ve BOA.A.MKT.DV.217/89, 10 Şaban 1278- 10 Şubat 1862, **15.** BOA belgeleri arasında 1862-1877 arasındaki döneme ait kaymakam atamalarına ait belge bulunamamıştır. **16.** BOA.İ.DH.750/61271-2, 19 Cemaziye'l-ahir 1294 - 1 Temmuz 1877, **17.** BOA.İ.DH.879/70137-1, 25 Rebiü'l- evvel 1300 - 3 Şubat 1883, **18.** BOA.İ.DH.879/70137-3, 6 Cemaziye'l-evvel 1300 – 15 Mart 1883, **19.** BOA.İ.DH.977/77156. 21 Rebiü'l-ahir 1303 / 27 Ocak 1886, **20.** BOA.DH.MKT.1535/20- 1 , 20 Temmuz 1304 – 1 Ağustos 1888 ve BOA.BEO.1458/109293, 17Zi'lka'de 1317 - 19 Mart 1900, **21.** BOA.BEO.1542 /115627 -1 , 4 Cemaziye'l-evvel 1318 – 30 Ağustos 1900, **22.** BOA.BEO.1574/117992, 9 Receb 1318 - 2 Kasım 1900 ve BOA.BEO. 1932/144873, 6 Receb 1320 – 9 Ekim 1902, **23.** BOA.BEO.1954/146525-1 , 21 Şaban 1320 – 23 Kasım 1902 ve BOA.DH.MKT.567/28 -4 , 2 Teşrin-i -evvel 1318 – 15 Ekim 1902, **24.** BOA.DH.MKT.783/9 -1, 9 Teşrin-i evvel 1319 – 22 Ekim 1903 ve BOA.BEO.2915/218583, 5 Şaban 1324 – 24 Eylül 1906, **25.** BOA.DH.MKT.966/30 -2 , 24 Mayıs 1321 – 6 Haziran 1905, **26.** BOA.BEO.2950/221209-4 , 3 Teşrin-i sani 1322 - 16 Kasım 1906, **27.** BOA.BEO. 3375/253056-1, 15 Recep 1326 – 13 Ağustos 1908

İMTİYAZ- LAR	KLASİK DÖNEM (1430-1839)	TANZİMAT DÖNEMİ (1839-1876)	I. MEŞRUTİYET (1876-1908)	II. MEŞRUTİYET (1908-1912)
İDARİ İMTİYAZLAR	Mülkî İdare Doğrudan İstanbul'a Bağlı Bir Kaza	Selanik'e bağlandı (1867) (Yeni oluşturulan Osmanlı vilayet teşkilatına dâhil edilmeye çalışıldı)	(Selanik'e bağlı) (<i>Aynaroz Manast. Nizm.</i> 1877, hazırlanarak ruhanî idare umumi vilayet teşkilatından ayrıldı. Mülki idare, genel vilayet teşkilatının esaslarına tabi kılındı.)	Selanik'e bağlı
	Merkezi idare tarafından ve merkezden atanan , Müslüman bir mülki amir Voyvoda ve Muhassıl (1841'e kadar)	✓ Selanik Valisi, atama sürecine dâhil oldu (aday teklifi, vekil tayin etme vb.) Müdür (1841) Kaymakam (1850)	✓ Kaymakam	✓ Kaymakam
	Ruhanî İdare <i>Protos/Başnazır</i> (Seçimli ruhanî idare bşk.) <i>Nazırlar Heyeti</i> (4 üyeli icra heyeti) <i>Lonca Heyeti</i> (Manastırların baş keşişlerinden oluşan 20 üyeli, istişare, denetim, yasama ve yargı yetkilerine sahip bir meclis)	✓	✓ (Ruhani idare 1877 yılındaki <i>Aynaroz Manastırları Nizamnamesi</i> ile anayasal bir kimlik kazandı)	✓
	İstanbul'da iki; Selanik'te bir vekil ile temsil edilme hakkı	✓	✓	✓
	Merkezî Hükümet ile doğrudan yazışma	✓	✓	✓
	Beledî hizmetler ile ilgili yetkiler	✓	✓	✓
	Lonca Heyeti	✓	✓	✓

	(Ruhanî idarenin istişare meclisi)	Lonca Heyeti, <i>kaza İdare meclisi</i> olarak algılandığı için yeni bir idare meclisi açılmasına gerek görülmedi)	Lonca Heyeti'nden ayrı bir <i>kaza idare meclisi</i> açılmasına karar verildi- 1877)	<i>Kaza idare meclisi</i> oluşturulamadı (BOA kayıtlarından anlaşıldığı kadarı ile)
EKONOMİK	Ruhani idarenin tasarrufunda olan bir bütçe	✓	✓	✓
	Maktu vergi dışındaki vergilerden muafiyet	✓ (kısmen)	✓ (kısmen)	✓ (kısmen)
	Vergiyi ruhani idarenin toplaması	✓	✓	✓
	Ruhani idarenin toplanacak verginin, pay edilmesi konusunda düzenleme yapabilmesi	✓	✓	✓
ADLİ	Ruhbanların kendi örgüt yapıları içinde yargılanmaları	✓	✓	✓ Loncanın yargı gücünü kırmak için bidayet mahkemesi açılmasına karar verildi (1911). Ancak gerçekleşmedi.
GÜVENLİK	Ruhani idarenin emri altında bir güvenlik gücü (<i>Kır Serdarları</i>)	✓	X <i>Aynaroz Manastırları Nizamnamesi</i> 'ne ilave edilen ek kararlar ile bu güvenlik gücü lağvedildi.	X

EK:13 Osmanlı Hakimiyetinden Önce Aynaroz Ruhani İdaresi Örgütlenmesi

EK:14 Osmanlı Hâkimiyeti Sürecinde Aynaroz Ruhani İdaresi Örgütlenmesi

EK: 15

MANASTIR HAYATINA DAİR TERİMLER

Abbot : Bazı manastır örgütlenmelerinde manastırın başkeşişi için kullanılan unvan.

Archimandirt : Bir grup manastırın ya da manastırlar topluluğunun temsilcisi olan başkeşiş. Aynaroz Manastırlarında manastırların başkeşişleri ve yine manastırların İstanbul'da bulunan vekillerinin unvanları olarak kullanılmıştır.

Ascetizm : Hristiyan din adamlarının manevi gelişimlerini sağlamak için bir program dahilinde uygulanan yaşam biçimi.

Askit / Askiti : Keşişhane. Manastıra bağlı ama manastır kompleksi dışında bulunan 150-200 kişilik keşişhaneler.

Athonite Manastır: Örgütlenme tarzı Aziz Athanasios (M.S. 955-1028) tarafından oluşturulan ve onun ismine izafe edilen manastır örgütlenme biçimi.

Coenobite (Kinobion): Ortak yaşam sürülen manastır tipi. Osmanlı kayıtlarındaki karşılığı *usul-i müşareket*dir.

Deyr : Manastır

Dignos : Aynaroz Manastırları örgütlenmesinde keşişhane müdürüne verilen unvan.

Diyakos : Kiliselerde kutsal kitabı okuma gibi ikinci sınıf hizmetleri yürütmek üzere görev alan kişidir.

Ephoria : Manastırın haklarını devlet önünde koruyan kişi, hami.

Epistates: Aynaroz'da yirmi büyük manastırın başkeşişlerinden oluşan meclis. *Lonca Heyeti* (Yasama, denetim ve yargı meclisi)

Episthasis: Epistates'in dört üyeden oluşan icra kurulu. *Nazırlar Heyeti*

Epitrof : Manastır Mütevelli Heyeti

Eksarhos : Manastırlardaki anlaşmazlıkların çözülmesi için patrikhaneden görevlendirilen özel memur.

Hegoumenos / Gomnos: Aynaroz manastırları örgütlenmesinde manastır yöneticisi. Manastırların başkeşişleri için kullanılan bir unvan.

Hermitizm : Keşişlerin manevi olgunluğa ulaşmaları için başvurdukları ve kendilerini bir çok dünya nimetinden mahrum ettikleri münzevi yaşam hali. Hristiyanlıkta zühd hayatı.

Hesyhasterion : Aynaroz Dağı'nın en ücra yerlerinde hermitlerin kullandığı inziva meskenleri.

Hesykhasm : 13. yüzyılda yaygınlaşmakla beraber kökeni daha eskiye dayanan dinsel tarikat. Katı bir inziva hayatı ile kutsal ses ve ışığı bularak Tanrıya ulaşmayı amaçlayan öğretisi.

İddiorrhythmic Yaşam (İdyortimon): Manastır yaşantısında bireysel yaşam usulü.

İkona : Kutsallığına inanılan tasvirler.

İkonomos : Manastırların metoh adı verilen çiftliklerini idare etmek üzere manastır tarafından görevlendirilen yönetici. Baş keşiş.

Kaloyer : Papaz ve keşiş gibi ruhbanlar için iyi adam, ihtiyar anlamında kullanılan tabir.

Kanon : Kanun, kural

Karis : Aynaroz'un hükümet merkezi.

Kathisma : Hristiyan din adamlarının inziva için kullandıkları baraka ve kulübeler.

Katholikon : Manastır külliyesinin ortasında bulunan kiliseye verilen isim.

Kellia: Manastıra bağlı ama manastır kompleksi dışında bulunan 50 kişilik keşişhaneler.

Kenise: Arap lisanında kilise.

Keşiş : Daha çok manastır gibi inziva mekanlarında bulunan din adamları için kullanılan unvan.

Khrysoboullon (chrysobull): İmparatorun altın mührü ile damgalanmış metin, buyruk.

Ktetor/Ktetorissa : Manastır kurucusu, bani.

Lavra : Ayrı birimlerden oluşan manastır. (Hafta sonları bir araya gelinen ortak mekânlar söz konusudur.)

Metoh : Aynaroz içinde ya da dışında manastırlarına bağlı çiftlikler. Aynaroz çiftliklerinin pek çoğu Ksendire yarımadasında bulunmaktadır.

Metochiarioi : Metohlarda yerleşik olan keşişlere verilen unvan.

Metropolit : Ortodoks Hristiyanlığın taşra teşkilatında geniş bölge (eyalet) temsilcileri.

Monakhos : Keşiş

Monazo : Yalnız, tek

Novice : Papaz adayı

Qummuş : Mısır manastır hareketinde başkeşiş için kullanılan unvan.

Papaz : Kilise ve manastırlarda bulunan din adamları

Paroikos : Metoh arazilerini kiralayan kişiler.

Phiale : Manastır avlusunda bulunan çeşme.

Philanthropia: İnsan sevgisi, manastırlarda hayırseverlik misyonu.

Piskopos : Denetleyici demektir. Ortodoks Hristiyanlığın taşra teşkilatında dar bölge (il, kaza vb.) temsilcilerine verilen ünvanıdır. Otuz yaşında olma şartı vardır.

Protos : Aynaroz'da ruhani idarenin başkanı. Başnazır.

Prototanom : Lonca Heyeti içinden ikisi asil ikisi yedek olarak seçilen icra heyeti. Nazırlar Heyeti. Aynı zamanda Aynaroz ruhani idare başkanının Karis'te bulunan ofisi.

Saint Snaxis (Holy Synod) : Lonca Heyeti . Yirmi manastırın başkeşişlerinden oluşan ve Aynaroz'un hükümet merkezi Karis'te toplanan konsey.

Skete: Küçük manastır

Skeuphylakion : Manastırlarda para ve değerli eşya odası

Skriptorium: Manastırlarda kitapların yazıldığı birim

Süperior : Bir dini topluluğun lideri. "Üstün" anlamı ile tecrübeli papazalar için kullanılan bir unvan.

Synod: Dini kararların tartışıldığı toplantı

Tonsure : Keşişliğe müracaatı kabul edilenler ile ilgili tertip edilen merasim. Keşiş adayının kafasının traş edilmesi töreni.

Trapeza: Manastırların (karşılıklı yemek yemeye uygun bir oturma düzenine sahip olan) yemek salonu.

Typicon/typika : Manastırı yaptıran tarafından manastırın nasıl yönetileceği ve uyması istenen kurallar, manastır vakfiyeleri

Resim.1. Karis'te bulunan ve ruhani idarenin başkanı olan Başnazır'ın (*Protos*) hem ikametgâhı hem de ofisi olarak kullanılan *Protaton*

COUNCIL GENERAL OF THE EPISTATES.

Resim.2. Epistates / Lonca Heyeti
(*Le Tour du Monde*, Paris, 1860 yılında yayınlanmıştır. <https://es.123rf.com>)

Resim.3. İviron Manastırı Hegoumenosu
(XIX.Yüzyılın İkinci Yarısı)

(*Le Tour du Monde*, Paris, 1860 yılında yayımlanmıştır. <https://es.123rf.com>)

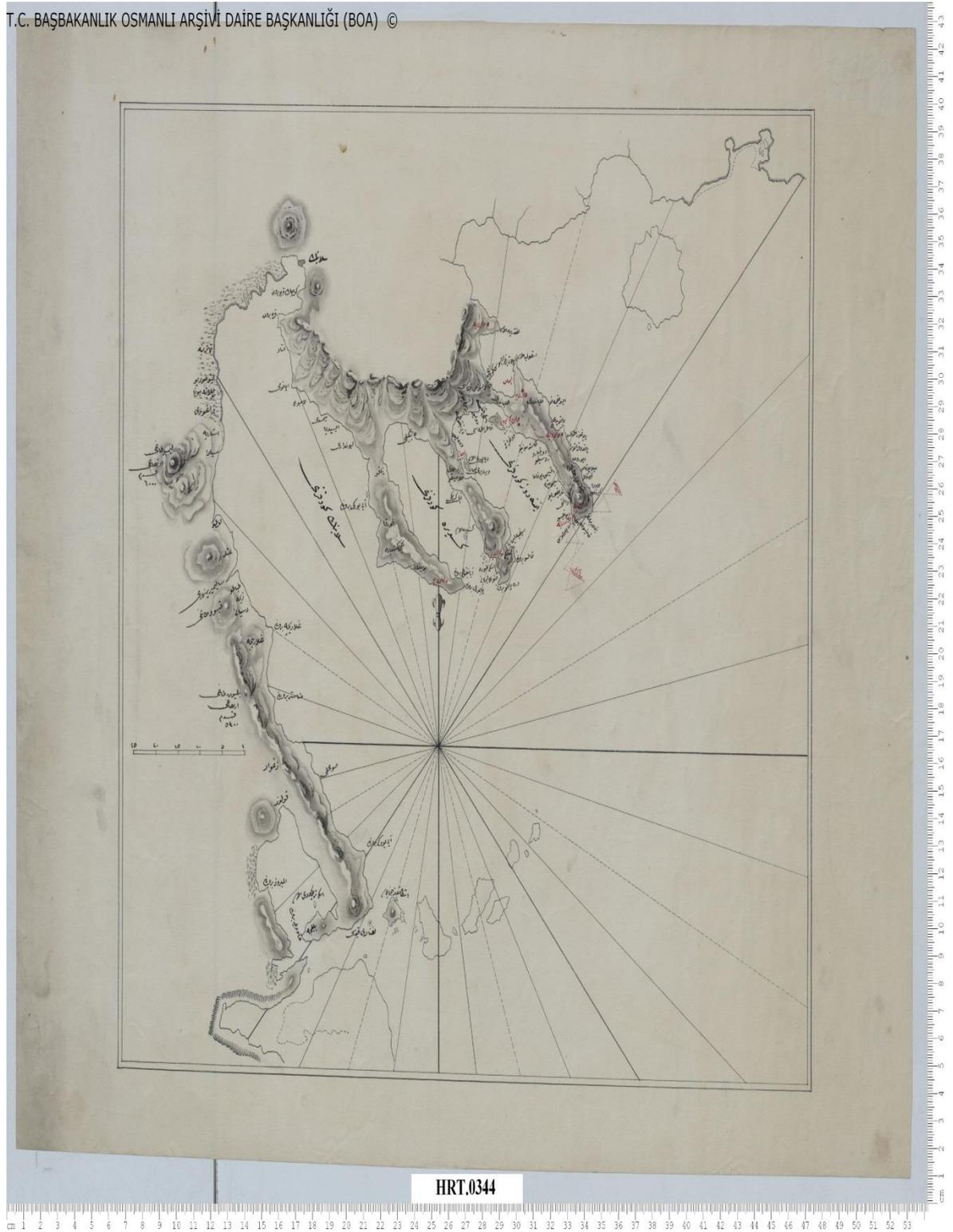
Resim.4. Lonca Heyeti (Epistates) emrinde
görev yapan Arnavut asker

BOA.HRT.H.342/1, 20 Safer 1273 – 20 Ekim 1856

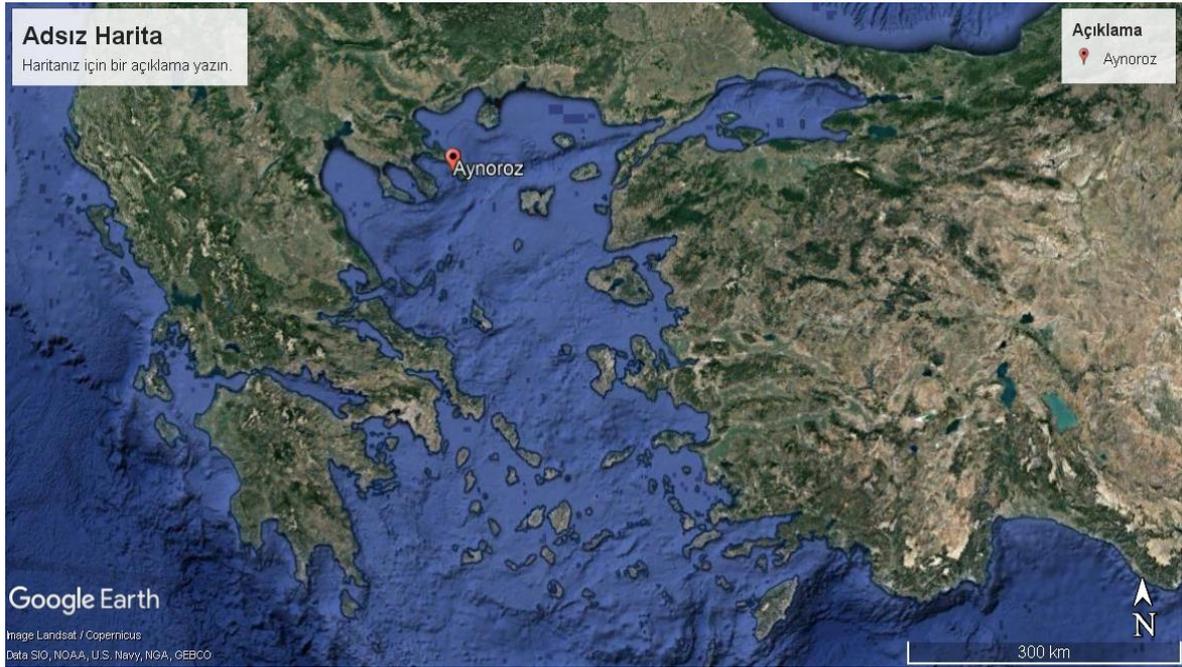
Harita.1. Hilandar ve Zograf Manastırları arasındaki hudut anlaşmazlığı için Osmanlı makamları tarafından hazırlanan harita

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

BOA.HRT.H.344/2, 29 Zilhicce 1341- 12 Ağustos 1923

Harita.2. Aynaroz Yarımadasının da bulunduğu Halkidiki Yarımadası

Harita.3. Aynoroz Yarımadası

Harita.2. Agion Oros (Aynoroz) : Kutsal Dağ

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : BELGE, Hadi
 Uyuğu : TC
 Doğum tarihi ve yeri : 30.05.1972
 Medeni hali : Evli
 Telefon : 05055150044
 Faks :
 e-mail : hadibelge@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet tarihi
Yüksek lisans	Niğde Üniversitesi	2001
Lisans	İstanbul Üniversitesi	1996
Lise	Zile Lisesi	1989

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
20	Amasya Bilim ve Sanat Merkezi	Tarih Öğretmeni

Yabancı Dil

İngilizce

Yayımlar

.....

Hobiler

Ney, Satranç

GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR

